

Sectio II. - « ANALECTA OSBM » - Vol. XII (XVIII) - Fasc. 1-4
Секція II. - « ЗАПИСКИ ЧСВВ » - Том XII (XVIII) - Вип. 1-4

ANALECTA ORDINIS S. BASILII MAGNI

ROMAE 1985

Sumptibus PP. Basilianorum

ANALECTA ORDINIS S. BASILII MAGNI

SECTIO II

Prodeunt ut opus non periodicum, cura et studio PP. Basilianorum S.ti Josaphat, collaborantibus aliis viris studiis historiographicis occupatis. Scripta admittuntur quacumque magis nota lingua europea exarata.

Redactor responsabilis: P. Pekar Athanasius, OSBM

Secretarius Redactionis: P. Pidručnyj Porphyrius, OSBM

Corrector linguae ucrainicae: P. Holovac'kyj R., OSBM

Director resp. totius editionis: P. Patrylo Isidorus, OSBM

ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО

Виходять неперіодично працею й засобами ОО. Василіян, за співучастю й інших учених, своїх і чужих. Видання присвячене студіям в різних галузевих церковного історіознавства європейського Сходу. В усіх редакційних та адміністраційних справах треба писати на адресу: «ANALECTA OSBM», via S. Giosafat 8 (Aventino), 00153 - Roma, ITALIA.

Відповідальний Редактор: о. Пекар Атанасій, ЧСВВ

Секретар Редакції: о. Підручний Порфірій, ЧСВВ

Коректор укр. мови: о. Головацький Родіон, ЧСВВ

Директор Видавництва: о. Патрило Ісидор, ЧСВВ

ANALECTA OSBM is published by the Basilian Fathers of St. Josaphat at *irregular intervals*, with the cooperation of various scholars of East European Church History. The articles can be written in any major European language. The address of the Administration and Publication is:

ANALECTA OSBM

Via San Giosafat, 8 (Aventino) - 00153 Roma - Italia

**ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО
ANALECTA ORDINIS S. BASILII MAGNI**

Сестіо II Секція

Series II. « ANALECTA OSBM » « ЗАПИСКИ ЧСВВ » Серія II.

Sectio II Секція

ARTICULI
DOCUMENTA
MISCELLANEA
BIBLIOGRAPHIA

Vol. XII - Fasc. 1-4

ROMAE

Sectio II. « ANALECTA OSBM » Vol. XII (XVIII) Fasc. 1-4
Секція II. « ЗАПИСКИ ЧСВВ » Том XII (XVIII) Вип. 1-4

ANALECTA

ORDINIS S. BASILII MAGNI

ROMAE 1985

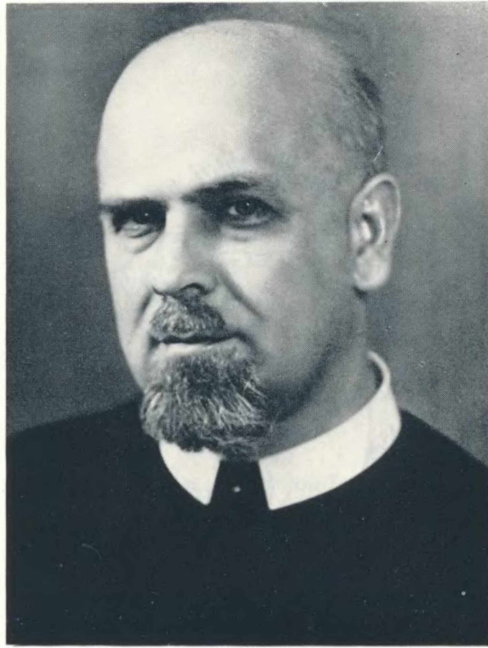
Sumptibus PP. Basilianorum

За дозволом Церковної Влади

*« Блаженні ті, яких Ти вибрав і прийняв,
Господи, і пам'ять їх з роду в рід »*

(Пс. 60, 5)

о. Атанасій Г. ВЕЛИКИЙ, ЧСВВ
(1918-1982)

о. Гліб КІНАХ, ЧСВВ
(1888-1980)

о. Михайло ВАВРИК, ЧСВВ
(1908-1984)

НА ВІЧНИЙ СПОГАД
НЕСТРУДЖЕНИМ ПРАЦІВНИКАМ ПРИ ВИДАВНИЦТВІ

ЗАПИСОК ЧСВВ

БЛАЖЕНОЇ ПАМ'ЯТІ ІГРОМОНАХАМ:

АТАНАСІЄВІ ГРИГОРІЄВІ ВЕЛИКОМУ
ДОВГОЛІТНЬОМУ І ГОЛОВНОМУ РЕДАКТОРОВІ
II СЕРІЇ ЗАПИСОК ЧСВВ

ГЛІБОВІ ГРИГОРІЄВІ КІНАХОВІ
СПІВІНІЦІЯТОРОВІ І СПІВРОБІТНИКОВІ
II СЕРІЇ ЗАПИСОК ЧСВВ

МИХАЙЛОВІ МИРОСЛАВОВІ ВАВРИКОВІ
СПІВРОБІТНИКОВІ І РЕДАКТОРОВІ
II СЕКЦІЇ ЗАПИСОК ЧСВВ

*ЦЕЙ ТОМ « ЗАПИСОК ЧСВВ »
ЩИРО ПРИСВЯЧУЄ*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

P R E S E N T A T I O N

During the last five years the editorial staff of *Analecta OSBM* lost three of its leading members: A.G. WELYKYJ, H.G. KINACH and M.M. WAWRYK. It is only proper to dedicate this volume to these Basilian Fathers in recognition of their unselfish and dedicated work for the renewal and promotion of the second series of the *Analecta OSBM*, which has flourished during the post-war period in Rome.

This volume, like the previous ones, is divided into four parts: I. *Articles*; II. *Documentary*; III. *Miscellany*; and IV. *Bibliography*. For those who lack a sufficient knowledge of the Ukrainian language, we shall summarize each article of this volume in English.

I. The central part of the volume, entitled ARTICULI, is subdivided into three separate sections, one section being devoted to each of the three recently deceased members of the editorial staff. di-

1. The first section is dedicated to *Father Athanasius WELYKYJ*, *YJ*, *OSBM*, who was the editor-in-chief of the *Analecta OSBM* since their revival in 1949 and was instrumental in establishing the Basilian publications in Rome. His merits in this regard are noted in his biography, compiled by the present Basilian General Superior, Isidore Patrylo. Three other articles included in this section are taken from lectures presented at the symposium in honor of the late A.G. Welykyj, organized by the Shevchenko Scientific Society, of which Father Welykyj was a member, held in New York, on June 4, 1983.

Prof. O. Pritsak pays tribute to A. Welykyj who, as an Ukrainian archeographer, published 55 volumes of documentary material from the Roman archives concerning the Ukrainian Church. Dr. B. Lencyk presents A. Welykyj as an historian of the Ukrainian Catholic Church, and analyzes his nine-volume work *From the Annals of Christian Ukraine*, which is a compilation of the more important events in the history of the Ukrainian Catholic Church. Finally M. Wawryk delineates the «leading ideas» developed by Welykyj in his writings.

2. The second section is dedicated to *Father Hlib G. Kinach, OSBM*, who was an initiator of the revived *Analecta OSBM*, as well as a contributor since the first appearance of the periodical in 1924. The section begins with a biography of Father Kinach written by A. Pekar, OSBM, followed by the eulogy of Bishop Myroslav Marusyn delivered at Fr. Kinach's funeral on January 31, 1980.

Next is Fr. Pekar's essay on the literary activity of Father Kinach before and after World War II. The section ends with the publication of Fr. Kinach's Notebook ("*Zapysnyk*"), in which he collected data and documents referring to the preparatory period of the Basilian reform in Transcarpathia between 1904-1921. The entire text of the Notebook, preserved in the Basilian archives in Rome is reprinted, along with a commentary and three additional letters mentioned in the Notebook.

3. In the third section we pay tribute to the late *Father Michael M. Wawryk, OSBM*, a long-standing contributor to the *Analecta OSBM* and a dedicated member of its editorial staff since its renewal. Between 1966-1979 M. Wawryk also was the editor of the second section of *Analecta OSBM* and prepared the publication of volumes V (1967) to X (1979).

This section begins with Fr. Wawryk's autobiography, which he himself wrote for the Basilian archives in Rome in 1979; it has subsequently been updated. The autobiography is followed by three articles originally presented as lectures at a symposium in honor of the late M. Wawryk, sponsored by the Shevchenko Scientific Society in New York, May 29, 1984. In the first lecture Fr. A. Pekar presents him as a historian of the Basilian Order, analyzing his contribution to Ukrainian historiography. B. Lencyk describes from his personal recollections Father M. Wawryk as a spiritual director of the Ukrainian Academic Federation "Obnova". And finally, Fr. Meletius Wojnar, OSBM, presents his former professor in his role as an educator of Ukrainian youth.

II. In the second part of this volume, under the heading DOCUMENTA, are included:

1. The Letter of Pope Paul II issued on the occasion of the one hundredth anniversary of the Basilian Reform in Dobromyl', dated July 1, 1982.

2. The common pastoral letter of the Ukrainian Catholic hierarchy in the USA in commemoration of the same anniversary, issued on January 1, 1983.

3. A collection made by P. Pidručnyj, OSBM, of Jesuit reports found in the Roman archives concerning the Basilian reform of Dobromyl' (1882-1904). This includes ten reports of the Jesuit Provincials to the Sacred Congregation for the Propagation of Faith; two reports of the Jesuit Superior in Dobromyl', G. Szczepkowski, including three lists of novices; and four reports to the Jesuit General Curia in Rome written by A. Baudiss, S.I.

4. Next follows the biography of the former Basilian General Superior, Paul P. Myskiw, who passed to his eternal reward on September 30, 1984 in Rome. The author of the biography, I. Patrylo, highlights the merits of the deceased especially for the Order.

5. The second part concludes with an additional portion of the Basilian necrologies from the turn of the 17th century ("Katafalk Zakonny 1680-1718"), transcribed by Rev. B. Balyk, OSBM, from an anonymous copy preserved in the State archives of Lublin, Poland. The first part of these necrologies was published in *Analecta OSBM*, VIII (1973) 67-98.

III. The third part of this volume, under the title MISCELLANEA, contains three articles:

1. A posthumously published article of Rev. M. Wawryk "*The Liturgikon of Metropolitan C. Žochovskij of 1692*", which gives us an analysis of the 17th century liturgical text. The author was working on this article just before his death on March 1, 1984.

2. Sophia Senyk is the author of an article on the Bishop of Cholm Methodius Terlec'kyj (1630-1649).

3. In his article "*Tribute to Bishop Joseph J. de Camillis (1641-1706)*", Fr. A. Pekar describes Bishop de Camillis' life and activity as a missionary in Chimarra, Albania (1667-1672), as the general procurator of the Basilians in Rome (1674-1689), and finally, as the Apostolic Vicar of the Eparchy of Mukačevo (1690-1706).

IV. In the last part BIBLIOGRAPHIA, we publish a further installment of "*The Sources and Bibliography Concerning the History of the Ukrainian Church*", compiled by Fr. I. Patrylo. (The third installment was printed in *Analecta OSBM*, X (1979), 405-487. The author follows his usual outline and continues the numbering, this time ending with section 10, entitled "The Ukrainian Church Outside the Territory of Ukraine". Experience has shown that such a bibliography with

references to reviews of the given works is more practical for researchers than detailed reviews of a limited number of books.

We sincerely hope that this volume of the *Analecta OSBM* will be our further contribution to the historiography of the Ukrainian Catholic Church in general, especially to that of the Basilian Order of St. Josaphat.

We express our gratitude to all who in some way have helped us in this volume. May God's blessing continue to enlighten and guide us in our work.

Rome, March 1, 1985.

THE EDITORIAL STAFF

ЗМІСТ XII (XVIII) ТОМУ — INDEX XII (XVIII) VOLUMINIS

<i>Presentation</i>	IX
<i>Зміст - Index voluminis</i>	1

I. — ARTICULI — СТАТТІ:

Присвячені о. Атанасієві Г. Великому, ЧСВВ:

ПАТРИЛО І., ЧСВВ, <i>Життя і творчість о. Атанасія Г. Великого, ЧСВВ</i>	3
ПРИЦАК О., Проф., <i>Отець Атанасій Великий, ЧСВВ — археограф</i>	58
ЛЕНЦИК В., Др., <i>Отець Атанасій Великий — як історик Укр. Церкви</i>	69
БАВРИК М., ЧСВВ, <i>Провідні ідеї о. А. Великого в його студіях укр. церковної історії</i>	77

Присвячені о. Глібові Г. Кінахові, ЧСВВ:

ПЕКАР А., ЧСВВ, <i>Життєвий шлях о. Гліба Г. Кінаха, ЧСВВ</i>	85
МАРУСИН, Єпископ Мирослав, <i>На вічну пам'ять Отцю Глібові</i>	100
ПЕКАР А., ЧСВВ, <i>Письменницька діяльність о. Гліба Кінаха, ЧСВВ</i>	103
ПЕКАР А., ЧСВВ, <i>«Записник» о. Гліба Г. Кінаха, ЧСВВ, про початки реформи на Закарпатті</i>	117

Присвячені о. Михайлові М. Ваврикові, ЧСВВ:

Отець Михайло Мирослав Ваврик, ЧСВВ (автобіографія)	165
ПЕКАР А., ЧСВВ, <i>Отець Михайло Ваврик, ЧСВВ — як історик Василянського Чину (1908-1984)</i>	171
ЛЕНЦИК В., Др., <i>Отець Михайло Ваврик, ЧСВВ — у моїх спогадах</i>	188
ВОЙНАР М., ЧСВВ, <i>Отець Михайло Ваврик, ЧСВВ — педагог</i>	195

II. – DOCUMENTA – МАТЕРІЯЛИ:

<i>Epistola Ioannis Pauli PP. II anni centesimi Reformationis Dobromylensis occasione Protoarchimandritae missa</i>	200
<i>Спільне Послання Української Кат. Ієрархії у ЗСА з нагоди 100-річчя Добромильської віднови Чину Св. Василя Великого</i>	203
Pidručnyj P., OSBM, <i>Relazioni dei Gesuiti sulla Riforma Basiliana di Dobromyl' (1882-1904)</i>	210
ПАТРИЛО І., ЧСБВ, <i>Отець Павло Петро Миськів, ЧСБВ (1911-1984)</i>	255
БАЛИК І.Б., ЧСБВ, <i>Катафальк чернечий Василян XVII-XVIII ст. (2)</i>	269

III. – MISCELLANEA:

ВАВРИК М., ЧСБВ, <i>Службеник митр. К. Жоховського 1692 р.</i>	311
Senyk Sophia, <i>Methodius Terlec'kyj - Bishop of Holm</i>	342
Peкар A., OSBM, <i>Tribute to Bishop J. de Camillis, OSBM (1641-1706)</i>	374

IV. – BIBLIOGRAPHIA:

ПАТРИЛО І., ЧСБВ, <i>Джерела й бібліографія історії Української Церкви:</i>	
I. Джерела	420
II. Бібліографія:	
1. Загальні церковно-історичні праці	461
2. Українська Церква до кінця XII ст.	465
3. Українська Церква в XIII-XVI ст.	476
4. Берестейська унія і її доба	480
5. Укр. Католицька Церква після Берестейської унії	483
6. Укр. Православна Церква від XVII ст.	484
7. Галицька митрополія	490
8. Мукачівська, Пряшівська і Крижівська єпархії — Мараморощина	496
9. Поодинокі частини Київської митрополії	502
10. Українська Церква на еміграції	506

I. ARTICOLI — STATTI

ПРИСВЯЧЕНІ о. А.Г. ВЕЛИКОМУ, ЧСВВ

о. Ісидор Патрило, ЧСВВ

ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ о. АТАНАСІЯ ГРИГОРІЯ ВЕЛИКОГО, ЧСВВ (1918-1982)

З М І С Т

Вступ

Походження

Студії і чернечий та священничий вишкіл:

1. Народна й середня освіта – Вступлення до Василіянського Чину
2. Філософсько-богословські студії
3. Студії на Укр. Вільному Університеті в Празі
4. Папський Інститут для Східних Наук і Палеологічна школа
5. Торжественна професія і свячення

Відповідальні обов'язки в Чині й Церкві:

1. Віцеректор Колегії св. Йосафата
2. Секретар Соборової Комісії для Східних Церков
3. Головний Настоятель Василіянського Чину Відвідини Провінцій; Надзвичайна Генеральна Капітула 1969; Інші ініціативи й досягнення

Паралельні — постійні ділянки праці з 1948 р.:

1. Радіомовлення з Ватиканської радіостанції
2. « Записки ЧСВВ »

Деякі притаманні риси

Передчасний відхід

Доповнення бібліографії (1974-1981)

ВСТУП

*«Господь чуває над своїми ділами
і в своєму Божому Провидінні
завжди посилав їм таких людей,
які їм кожного часу потрібні».*

Такими словами сл. п. о. А.Г. Великий, розпочав 1937 року доповідь на Академії, яку в тому році приготували Василіянські схолястики в Добромилі з нагоди 300-літньої річниці смерті Київського митрополита Йосифа Веляміна Рутського¹. Цей святковий реферат доручили виготовити йому, хоча в тому часі він не мав ще навіть закінченої середньої освіти, і разом з ним були студенти старші від нього роками і студіями. Вже тоді він звернув увагу на себе і своїм знанням, яким перевищав пересічний рівень своїх товаришів, і глибиною думки, якою позначені усі його писання, зокрема ж легкістю писання, хоч не завжди легким стилем.

Цей виступ був начебто раннім провісником його найпершого життєвого зацікавлення, якому він пізніше присвятив найбільшу частину свого життя. Його він не залишив і тоді, коли його роки були вщерть виповнені іншими важливими завданнями, які для інших становили б цілоденну програму, що вже не залишала б ні місця, ні часу на додаткову наукову й письменницьку працю.

Тими словами, які наведено на початку, молодий тоді студент А.Г. Великий хотів підкреслити роль і значення великого митрополита Й.В. Рутського. У найважчий для молоді З'єднаної Церкви час, у період найбільшої для неї загрози й небезпеки, Господь послав їй і найбільшого з усіх пастиря Київської митрополії, який своєю наукою і досвідом, як теж і своєю посвятою та святістю захоронив її від усіх небезпек, які тоді зависли над нею, і поклав тривкі основи під дальший її розвиток.

Його одного тільки мав, очевидно, на думці молодий автор на-

¹ Автор статті пригадує собі зміст доповіді, який виготовив о. А. Великий, бо він його, замість нього, на Академії відчитав. Також інші деталі знає йому безпосередньо, бо з покійним о. А. Великим від 30 серпня 1933 року разом вчилися і потім майже весь час разом також працювали.

ведених слів. Але, сьогодні, близько 50 років після того, ці самі слова, в якійсь мірі, можемо віднести й до нього самого. За той недовгий час він закінчив ще свої десятирічні студії, які стояли перед ним, і, подібно як митр. Й.В. Рутський, за несповна 30 років своїх трудів залишив по собі такий глибокий слід, що й до нього можна б прикласти ті його слова, які мали на думці великого Київського митрополита. Бо в дуже важкий час і для Української Католицької Церкви, і для Василіянського Чину він став священником та приступив до праці для них. Незатертий слід він залишив в Перед — і Соборовій Комісіїх для Східних Церков Ватиканського Собору II; велика була його участь у приготуванні й переведенні Надзвичайної Генеральної Капітули Василіянського Чину 1969 року, на якій перевірено його Правила й застосовано їх до сучасних обставин. Але напевно мало хто в тому часі зумів би його заступити у тому найбільшому подвизі його життя: у відновленні й розбудові видавництва «Записок ЧСВВ» та «Української Духовної Бібліотеки». Щоб відважитися на таке діло і в короткому відносно часі досягти таких імпозантних успіхів, для цього потрібні були і дуже велика доза ідеалізму, і незвичайна відвага, яку оживляла непогасна любов до своєї Церкви і свого Чину, і повна для них посвята всього свого життя.

В найважчий, мабуть, для них час за всю їхню історію, він взявся за це велике діло і залишив по собі такі величаві здобутки, про які ніхто й не думав, навіть в багато кращих і сприятливіших часах. І не буде це велика пересада, коли й до нього віднесемо ті самі його слова, що і його Боже Провидіння послало на такі великі подвиги — у такий непригожий час.

ПОХОДЖЕННЯ ОТЦЯ А.Г. ВЕЛИКОГО

Прийшов він на світ і прийняв хрищення під ім'ям Григорій, 5 листопада 1918 року, п'ять днів після великого Листопадового Зриву, у селі Туринка, що на 11 кілометрів віддалене від свого району у Жовкві, що її від 1951 року презвано ім'ям Нестеров ².

Початки одної і другої місцевості — і Жовкви і Туринки — сягають у сиву давнину. На місці першої, під час археологічних

² *Історія міст і сіл УРСР. Львівська область, 1969, стор. 498, 539. Христив його о. Любомир Шарко, адміністратор парафії.*

розкопок, знайдено крем'яне знаряддя, глиняний посуд і бронзовий скарб, які відносяться до III-II тисячоліття до Христа. Обидві місцевості в XI-XIV сторіччях увіходили до складу Галицько-Волинської держави³ і лежали майже в її осередку, може найважливішій її частині — у трикутнику: Перемишль-Звенигород-Белз, як складова частина цього останнього князівства⁴.

Перша письмова згадка про Жовкву, яку тоді називали Винники, припадає на 1368 рік, а про Туринку — на 1478⁵. Разом з іншими, отже, і вони вже тоді писали ранню історію свого князівства, а з ним й усього русько-українського народу.

Покійний о. А. Великий був свідомий довгої історії своєї місцевості. І саме ця свідомість мала немалий вплив на його зацікавлення історією, та на любов до своєї минувшини, яку всіма силами старався потім відгребати з-під пороку забуття, щоб її особисто пізнати й показати іншим. Не забував він також ніколи й дати свого народження — саме 5 листопада 1918 року: нею він просто гордився і часто про це згадував, що прийшов на світ як громадянин Української держави, на території, яка входила у склад Західної Української Народної Республіки, на якій вона тоді виконувала свою владу.

Батько його звався Теодор⁶, а мати — Пелагія, з дому Бекеш⁷. Як сама місцевість, так і рід його не був вчорашній. Він був з усіх чи не найбільш там поширений, бо в самій тільки Туринці було коло 50 родин, які носили ім'я «Великий»⁸, і тішився також добрим іменем, коли надано йому таку почесну назву. Багато з них, як відомо, займали у цій місцевості провідні місця.

³ Там же 498.

⁴ Там же 738-741.

⁵ Там же 498, 539.

⁶ Син Євстахія і Пелагії Бішко, нар. 1880. Упокоївся 1939 року (метрика і лист сестри Марії в 1972 року). Див. Архів Головної Управи ОО. Василіян у Римі (= АГУ) — течка о. А.Г. Великого. Якщо наводимо якийсь цитат без подання джерела, бо в ньому вже є всі дані, то там також слід його шукати.

⁷ Нар. 1887 р. † 2 жовтня 1971 р., в суботу, 5 год. попол., похоронена 4 цього ж місяця в год. 3 попол. (Лист сестри Марії з 19 жовтня 1971 р. і 1972 р. В листі, що його 29.9. писав один з Василіянських Отців, яких на похороні було 5 — Юрій, Пахомій, Софрон, Макарій, Доротко і др., — подано іншу дату: † 29 вересня, похоронена 1 жовтня. Пор. теж лист одного з них з 2 жовтня ц.р. до Ю. Оглоб'яка).

⁸ Лист о. А. Великого до Михайла Великого в Бронкс (ЗСА); з 12 травня 1978 р.

Його родина не належала до бідняків; була навіть досить заможна. Про свою хату він сам писав, що «була вона колись одна з ліпших, хоч уже віджила свій вік»⁹. Про це свідчить і те, що його батьки мали змогу у тих часах післати його до міської гімназії й навіть оплачувати бурсу, в якій він перебував протягом 4-ох років.

Було їх в родині більше. Григорій мав трьох братів: найстарший Іван (1907-1930), середущий — Василь з 1913 року, який агинув 1945 року в підпіллі, в самій таки Туринці, і наймолодший — Стефан з 1921 року, який також агинув 1946 року у невідомому місці¹⁰. Наймолодшою з усіх була одинока сестра — Марія, нар. 1924 року, що й досі проживає в Туринці, у новобудованій на родинному подвір'ї домі, до якого повернулася при кінці 1965 року з Сибіру, разом з покійною вже мамою, чоловіком Володею Юхневичем і сином Славіком¹¹.

Вся ця родина належала до свідомих свого походження громадян, які його не тільки не стидалися, але були до нього міцно прив'язані і за любов до нього принесли багато жертв. Тому свого сина Григорія батьки примістили в українському гуртожитку, в якому він, разом з іншими, виростав на свідомого й відданого своєму народові юнака, хоч не було тієї свідомости у їхнього тодішнього пароха, який все ще був москвофільських поглядів. З любови до свого народу і за його права обидва його брати залишили спокійне сімейне життя й пішли в підпілля, з якого вже не повернулися. Дуже дорого за них заплатила потім вся родина, яку вивезено на Сибір: спочатку у Приморський край, а по двох роках у страшну Якутію¹². Там, на тяжких роботах, 500 км. від залізничної станції, життя мусіло бути дуже важке у тайзі, серед диких гір, де — як писала сестра Марія — «круглий рік нічого не бачиш, тільки сніг, і великі морози, які по три місяці не спадали нижче 50 ступенів, а доходили і до 60»¹³. В таких обставинах вони проживали до 1965 року, а братова Катерина з дітьми й далі там залишилися¹⁴. І все ж ніхто з них не нарікав, ані не жалівся, що

⁹ Його лист до сестри з 17 січня 1974 р.

¹⁰ Лист сестри з 1972 р.

¹¹ Листи сестри: з 1 листопада 1965, 17 квітня і 22 листопада 1966 рр.

¹² Лист братанки Стефи з 22 жовтня 1972 р.

¹³ Лист сестри з 13 січня 1965 і 12 березня 1965 рр.

¹⁴ Лист сестри з 1 і 22 листопада 1965; 11.12.1966 і 29 січня 1971 р.

караються не за свої злочини, а за прив'язання й любов до свого народу і своїй Церкві. Таким же прив'язанням й любов'ю відзначався теж їхній родич, пок. о. А. Великий, якого життя згоріло на жертвовнику праці й повної посвяти.

СТУДІЇ І ЧЕРНЕЧИЙ ТА СВЯЩЕНИЧИЙ ВИШКІЛ

1. НАРОДНА Й СЕРЕДНЯ ОСВІТА — ВСТУПЛЕННЯ ДО ЧИНУ

Народну школу розпочав пок. о. А. Великий 1925 року у Туринці і в ній закінчив перші чотири роки навчання. Після того, від 1929 до 1933 року, навчався у польській гімназії в Жовкві, в якій українська мова була тільки як один з предметів. Між її професорами був, між іншими, відомий український історик Іван Крип'якевич.

У тому часі всі чотири роки він перебував в українській бурсі-гуртожитку ім. Т. Шевченка. Вона не була велика — мала місце на двадцятку студентів, і нею управляв Комітет, в який увіходили професори з тієї ж гімназії. Для щоденної опіки над учнями жив з ними проф. Юхнович, а духовну опіку в тому часі давав о. Омелян Погорецький, гімн. проф. релігії. Тому студенти виростили в здоровому національному і релігійному дусі. Тими роками навчався в тій же гімназії й перебував з ним у цій самій бурсі пізніший відомий маляр Олександр Климко та теперішній Настоятель Василіянської М. Провінції в Аргентині — о. Панкратій Ньюнка, який залишив про нього ось який особистий спогад: « В науці був дуже пильний. Не раз помагав молодшим чи слабшим в науці, у завчанні лекцій. Пам'ятаю його шкільну збірку рисунків, в якій дбайливо було виконано акварельне тінювання кубічних фігур. Не пам'ятаю ні одного випадку, щоб він комусь докучав, насміхався з когось, або чинив комусь прикрість. Навпаки, хоч він не був назначений до старшування, обставав за покривдженими, сварив за сваволлю, а то й поскаржив о. Шамбелянові дуже напасливого хлопця, як інші малі друзі боялися це зробити... Не мав ворогів між громадою. Був не голосний, поважний, але приступний. Любив читати книжки чи проходжувався в городі, вивчаючи « слівця » латини, німецької мови, чи повторюючи лекції історії і т.п. » ¹⁵.

¹⁵ Спомини із життя бл.п. о. А. Великого – о. П. Ньюнка, 28.3.1984 (АГУ).

По закінченні 4 гімназійної класи, 30 серпня 1933 року, вступив до Василіяньського Чину. Під проводом одного з найкращих духовних учителів і святця о. Павла П. Теодоровича (1894-1946) відбув більш як півторарічну новіціятську пробу у затишному, але славному й історичному монастирі, у Крехові біля Жовкви. Разом з чернеchoю рясою, 1 березня 1934 року, прийняв теж нове монаше ім'я: Гавриїл. Під цим іменем він записаний у всіх церковних книгах аж до 1941 року, коли то, в часі торжественної професії, змінив це ім'я на: Атанасій, і вже під цим тільки іменем всюди виступав до кінця свого життя.

По закінченні цієї першої чернеchoї школи, 14 березня 1935 року, склав перші чернечі обіти, яким у Василіяньському Чині він залишився вірний на все життя. Про цей свій життєвий крок ось що написав він 30 років пізніше у першому листі до своєї мами, яка тоді була ще на Сибірі: «Дев'ятнадцять літ проминуло, як я лишив востаннє рідні пороги. Залишив Вас усіх при житті і при здоров'ю і пішов там, де мене Господь кликав. Таке моє життя, і не каюсь і не жалую, що на ту дорогу вступив. Сьогодні я священиком, василіянином, живу у Римі... працюю багато»¹⁶.

Незабаром після того, вже в травні того ж року, разом з іншими товаришами він переїхав до княжого монастиря в 12-го сторіччя у Лаврові, який лежить на гірському Підкарпатті біля Самбора. Там перебував він, продовжуючи середню освіту, тільки один рік, де, між іншими, в перших місяцях помагав теж в упорядкуванні цінної місцевої бібліотеки, подібно як це перед тим робив у ще більшій і ціннішій бібліотеці Крехівського монастиря.

В роках 1936-1938 він далі навчався у мальовничому й знаному з історії Василіяньського Чину монастирі — в Добромилі, в якому покінчив середню школу в окремим ще курсом риторики.

2. ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКІ СТУДІЇ

На дальші студії *філософії* в 1938 році Атанасій Великий переїхав до монастиря у Кристинополі (тепер Червоноград), що лежить недалеко його рідної Туринки, хоч, у тому часі, від 1933 року

¹⁶ Лист з 1 липня 1963 року. Пише «19 років», бо по повероті з Чехословаччини 1944 ще мав змогу востаннє їх відвідати. — Обіти склали з ним ще: † В. Клишко, Д. Ковьменко, І. Патрило і † В. Сюттик.

аж до повороту з Чехословаччини в 1944 році, він до неї ніколи не вступав. Там покінчив він дворічні філософічні студії, з яких другий рік — у дуже тяжких і напружених обставинах після вибуху другої світової війни (1 вересня 1939). Там також, 21 вересня того ж року, разом з іншими 30 ченцями пережив цілоденну польсько-німецьку битву, якої центром був саме Василіянський монастир, який потім залишився майже відтятий від світу, знайшовшись у куті німецько-радянського кордону, до якого з двох боків було ледве півкілометра. За кордоном залилася вся монастирська господарка й тому монастир був аданий тільки на ласку добрих людей, які його, однак, не завели і дозволили йому далі продовжати чернече й студійне життя, хоч і в дуже скромних можливостях.

Богословські студії розпочав він ще в тому ж Крестинополі. Однак унезабарі, разом з іншими 4 товаришами, вдалось йому переїхати до Оломовця на Моравії, у тодішньому Протектораті Чехії і Моравії, куди прибув 10 листопада 1940 року. Там замешкав в архієпископській семінарії, в якій від року перебували Василіянські богослови, що переїхали туди зі своїми професорами з Лаврівського монастиря. Але не довго там залишився, бо перед Різдвяними святами німецьке Гештапо розв'язало семінарію, і він, разом з усіма іншими Василіянськими студентами й професорами, переїхав до Праги, де осів в німецькій семінарії.

14 січня 1941 року бр. Атанасій вписався вже на богословський факультет німецького Карлового університету в Празі, на якому авершив 6 триместрів, і в тому ж часі, крім звичайних іспитів, склав теж 2 рігорови (з 4 приписаних до докторату): з церковної історії і права та з біблійних студій. Дальші студії на цьому університеті мусів, однак, перервати, бо, в 1943 році його вислано на примусові роботи, а при кінці цього року видалено з Протекторату.

Один семестр теології бр. Атанасій проходив у роках 1944-5 року ще на університеті у Вюрцбергу (Німеччина)¹⁷, а згодом, після війни, від 7 листопада 1946 р., в Григоріянськiм університеті в Римі. Після всіх приписаних іспитів, 16 квітня 1948 року, був промований на доктора св. Богослов'я, захистивши з великою похвалою дисертаційну працю, під заголовком: *Die Lehre der Vä-*

¹⁷ Після війни 4 жовтня вписався був також на університет у Фрайбурзі, Швайцарія, куди, однак, в тому часі не зміг виїхати, бо йому відмовлено в'їзду візу.

ter des dritten Jahrhunderts von der Gottesliebe und Gottesfurcht (S. 294 + XII) ¹⁸.

3. УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (УВУ) В ПРАЗІ

Рівночасно з богословськими студіями на Карловому університеті, від 22 жовтня 1941 року — до 1944 року, бр. Атанасій був також слухачем філософічного факультету УВУ, студіюючи історію та українознавчі предмети, одержавши абсолюторію 31 липня 1943 року. Після написання дисертації на тему: « Ігумен Данило Паломник і його твір » та двогодинного ригорозу з української мови й літератури й історії України, як також одногодинного ригорозу з філософії — дня 7 лютого 1944 року, був промований доктором філософії Укр. Вільного Університету в Празі ¹⁹.

Дня 20 березня 1945 року, ще крім того, він отримав « Свідectво про другий державний іспит », який склав з укр. мови й літератури та філософії перед Науковою Іспитовою Комісією для вчителів середніх шкіл в Укр. Вільному Університеті в Празі, з правом викладати названі предмети в середніх школах з українською викладовою мовою. З цією метою він написав ще клявзурну працю п.з.: « Релігійні теми й роди творчости в укр. літературі XVII-XVIII ст. » та домашню працю з філософії п.з.: « Основні теми в метафізиці Гербарта », і клявзурну працю на тему: « Психологічний розвиток дитини » ²⁰.

4. СХІДНИЙ ІНСТИТУТ І ПАЛЕОГРАФІЧНА ВАТИКАНСЬКА ШКОЛА

Вже після війни був він ще звичайним слухачем в роках 1946-1949 в Палському Інституті для Східних Наук в Римі, які закінчив ліценціятм. Там здобув він основне й систематичне знання Східної Церкви, яке допомогло йому поставити на високому рівні свої праці й видання, як також належно вив'язатися з обов'язків секретаря Комісії для Східних Церков перед і на Вселенському Ватиканському Соборі II.

¹⁸ Частина праці, 76 сторінок, появилася друком в тому ж 1948 р.

¹⁹ Свідectво УВУ, ч. 195/46 — 20.3.1945 р.

²⁰ Там же. Перший іспит з укр. мови й літератури склав 25.7.1944, а другий — з філософії, 17 і 19 березня ц.р., приїхавши з цією метою з Німеччини, в якій вже перебував.

Крім того, вже тоді задумуючи розпочати видання документів з Римських архівів, що відносяться до історії України, в роках 1947-8 він відбув курс архівістики та історії Римської Курії у Палеографічній Ватиканській Школі, які дали йому потрібну підготовку до наукових розшуків у Ватиканських і Римських архівах.

Усі ці надзвичайні студії, які він покінчив на різних інститутах, по різних місцях та країнах, дали йому величезний капітал знання, з яким він був приготований до кожної праці і в різних ділянках. Але не все своє знання він зачерпнув тільки на прилюдних викладах. Багато він набув його поза ними, власною додатковою пильністю, вишукуючи та вивчаючи все те, що, на його думку, було йому потрібне, чи могло йому пригодитися в його праці. Він завжди, починаючи вже з гуртожитку в Жовкві, як ми бачили, любив багато читати і використовував кожну хвилинку, може навіть забагато, щоб чомусь новому і корисному навчитись. Тому він усім міг імпонувати своїм знанням, і мав з чого черпати у своїх численних працях.

Але це здобування наукових дипломів і теж приготування до священничого рукоположення не проходили у нормальних обставинах. Багато його шкільних років — це тяжкі, бурхливі й пов'язані з багатьма труднощами та небезпеками воєнні й післявоєнні роки. Як уже було згадано, другий рік філософії бр. Атанасій вивчав у першому році війни, недалеко від небезпечного кордону, про який ніхто не знав, чи він наступного дня не буде пересунений. З духовної чеської семінарії треба було забиратися по не цілих двох місяцях побуту.

В Празі також не довго побув він на одному місці. В 1942 році німецьке Гештапо викинуло з німецької семінарії всіх Василіянських богословів, які з того часу вже не могли перебувати разом, а тільки по різних чужих монастирях. Покійний о. А. Великий, разом з іншими шістьма, знайшов місце в старинній абації ОО. Премонстратів у Празі, на Страгові ²¹.

На цьому не закінчилося. 15 лютого 1943 року німецьке Гештапо знову дало наказ чеському Урядові Праці, щоб усіх Василіян з Праги вислати до копалень вугілля в Моравській Остраві ²².

²¹ Щоденник — о. І. Патрило.

²² Всіх Василіян було тоді 21: з них 16 священників, а 5 без свячень — між ними також о. А. Великий.

Шістьом з них, однак, вдалося звільнитися, і вони залишилися на праці в самій же Празі. Між ними був також А. Великий, що його призначено до праці як допоміжна сила в автомобілевому магазині Л. Тохачека, з якої був звільнений щойно 9 листопада того ж року ²³.

В тому часі, очевидно, дальші студії були неможливі. В найкращому разі щонайбільше можна було ще тільки здавати залеглі іспити. По звільненні, як інші, що ще не покінчили приписаних студій, він знову записався на найближчий триместр у Карловому університеті і на УВУ, але теж не надовго ²⁴. 29 грудня німецька поліція викинула всіх Василіян з Протекторату, а між ними також А. Великого, який повернувся до Галичини. Відвідавши, вперше від 1933 року, свою родину в Туринці, він переїхав до Бучача, де був призначений професором у відновленому в тому часі Місійному Інституті св. Йосафата. Але знову, тільки на короткий час.

З наближенням воєнного фронту він залишив щойно розпочате навчання і знову повернувся до Протекторату, затримуючись цим разом у своїй родині (у стрія) в містечку Турнав. Вкоротці потім він вписався ще на літній семестр у Празькій УВУ ²⁵, але також не надовго. Дня 10 жовтня він мусів залишити Протекторат і виїхати до Німеччини, де замешкав спочатку у монастирі ОО. Францісканів, а по його збомбардуванні у Венедиктинській абації у Мюнстершварцах, вписуючись одночасно на зимовий семестр у Вюрцберзькій університеті ²⁶. Після війни він думав ще записатися у Фрайбурзькій університеті (Швайцарія), але у цьому часі, після війни, не отримав дозволу на в'їзд і 17 вересня 1946 року, через Париж ²⁷, прибув до Риму, де в роках 1946-1949, як було згадано, покінчив богословські студії, як також студії на Пап-

²³ Робітничка книжка. — Шеф Гештапа від церковних справ — Обергавзер, даючи наказ чеському Робітничому урядові, не повідомив про це Берлін. Звідтам, після багатьох інтервенцій з різних сторін, думаючи, що Чехи зробили це на свою руку, видали наказ, щоб усіх звільнити, бо священники та студенти університету були звільнені від примусової праці.

²⁴ Тих, що залишилися на дальші студії, було вісім. Всі інші, негайно по звільненні з праці, виїхали були з Протекторату.

²⁵ Виказ викладів.

²⁶ Studienbuch; Fremdenpass.

²⁷ За візою до Італії мусів їхати до Парижа, бо в Німеччині, в тому часі після війни, ще не було чужинецьких консулятів.

ському Східному Інституті та курс у Ватиканській Палеологічній Школі.

5. ТОРЖЕСТВЕННА ПРОФЕСІЯ ДОВІЧНИХ ОБІТІВ І СВЯЧЕННЯ

По закінченні новіціату в Крехівським монастирі та перших обітах (14 березня 1935 р.), шість років тривала друга чернеча проба, між першими звичайними і другими торжественними обітами. Частково ця проба й дальший священичий вишкіл проходили у цьому самому вовньому часі і таких же самих обставинах, як і самі студії.

Врочисту професію довічних обітів у Василіянському Чині св. Йосафата разом з трьома своїми співтоваришами склав о. А.Г. Великий 27 квітня 1941 року в церкві приятельських ОО. Венедиктинів у Празі, на Бжевної ²⁸.

На свячення ж прийшлося йому чекати ще майже шість років — аж до часу, коли він щойно після війни мав змогу прибути до Риму. Дияконські свячення прийняв він 1 грудня 1946 року у Василіянській церкві при Генеральній Курії в Римі, а срейські тиждень пізніше — 8 грудня того ж року, в каплиці Колегії св. Йосафата. Одні й другі свячення уділив йому Архипастир скитальців, ВПресов. Іван Бучко, з яким він пізніше дуже близько співпрацював і на все життя залишився в найкращих приятельських відносинах ²⁹.

ВІДПОВІДАЛЬНІ ОBOB'ЯЗКИ В ЧИНІ І В ЦЕРКВІ

За всі свої трудящі роки о. А. Великий займав у Чині та в Церкві тільки два пости: 1) Віце-ректора в Папській Колегії св. Йосафата в Римі в роках 1948-1953 і 1955-1960, згодом же й Проректора в тій же Колегії до 1963 року, та 2) Протоархимандрита Василіянського Чину від 1963 до 1976 року. Між ними, ще впро-

²⁸ Разом з ним професію складали: оо. Й. Данилович, І. Патріло і † В. Сюттик.

²⁹ Щоденник о. Г. Кінаха, II, стор. 491-2. Він мав змогу з іншими співбратами святитися вже в 1943 році, в часі примусової праці. Однак волів зачекати на більш нормальні часи і прийняти свячення у власному обряді, в якому їх тоді не міг отримати.

довж п'ятьох років, від 1960 до 1965, був він також Секретарем у Предсоборовій і Соборовій Комісії для Східних Церков.

1. ВІЦЕ-РЕКТОР ПАПСЬКОЇ КОЛЕГІЇ СВ. ЙОСАФАТА В РИМІ 1948-1953, 1955-1960

У першому періоді його діяльності, в роках 1948-1960, відповідальність на пості Віце-ректора була головним і найдовшим зайняттям о. А. Великого, якому він віддавався в роках 1948-1953 і 1955-1960. Ще перед остаточним закінченням всіх студій і не цілих два роки після священничого рукоположення був він вперше назначений на це становище листом Генерального Вікарія о. Г. Кінаха в дня 28 липня 1948 року. На цьому пості він перебув тоді до 31 березня 1953 року, коли його звільнено з цієї відповідальності, «щоб могли віддатися виключно редагуванню "Записок ЧСВВ", які, — як там скавано, — так гарно розвинулися завдяки його праці і приносять честь нашому Чинowi». Тому він передав свої дотеперішні обов'язки о. М. Войнареві, а сам перенісся до монастиря Генеральної Курії, щоб віддатися тільки редакційній праці.

Це був одинокий, хоч дуже короткий час, коли він не мав жодних інших важливих обов'язків, і всеціло міг присвятитися цій справі. Але це був дуже короткий час. По двох з половиною роках, на пропозицію Генеральної Курії, Свящ. Конгрегація для Сх. Церков, дня 21 вересня 1955 року, знову назначила його Віце-ректором тієї ж Колегії св. Йосафата. На цьому пості він залишається тепер аж до 1960 року, знову виконуючи всі обов'язки, які з нього випливали.

До нього найперше належало пильнувати зовнішній лад в цілій Колегії та між семінаристами, яких число в середньому досягало тридцятки. Вони походили з різних епархій та різних країн, іноді ж були й різних обрядів, якщо наших семінаристів було замало. Був це не малий труд, щоб створити з них гармонійну спільноту і такою її втримати.

Він мав теж для наших семінаристів додаткові виклади з тих предметів, яких вони не брали в римських університетах; зокрема навчав історії Української Церкви та старослов'янської мови.

Крім того, в тому часі він був також відповідальний за матеріальні справи Колегії та семінаристів, які всі були на утриманні Апостольського Престолу.

До ще чогось більше Віце-ректор не був зобов'язаний. Але о. А. Великий не вважав, що на цьому вся його відповідальність вичерпувалася. Не зважаючи на те, що в нього ніколи не було вільного часу, для семінаристів він його знаходив і не жалувал навіть у справах, які до нього не належали. Для всіх був він не лише наглядачем ладу, а радше добрим і щирим порадиником у всіх справах. Зверталися до нього зокрема всі, що приготувляли семінарійні та докторські праці. З ним вони вибирали собі тему і за його порадами над ними потім працювали. Тому всі його шанували, зберігали про нього добру пам'ять, а по залишенні Колегії багато з ним листувалися, хоч він, як сам кавав, мав «протикореспонденційні погляди»³⁰. Папський візитатор Колегії немало був здивований, що на Віце-ректора, яким він був, не було з боку семінаристів скарг чи жалів.

В багатьох такі обов'язки виконували вже всю їхню щоденну програму, які, отже, поза нею не знаходили вже часу на інші зобов'язання. Для нього ж, так на віце-ректорстві, як пізніше на становищі протоархимандрита, це були тільки наче зовнішні рами, в яких він знаходив і час, і охоту на багато ще інших праць, які часто бували дуже важливі й відповідальні, отже вимагали від нього не тільки багато часу, але також і чимало трудів. Це були його додаткові і добровільні зобов'язання. За деякими з них він сам шукав, бо вони, як ще побачимо, були не тільки предметом його зацікавлення, але наче вимогою всього його життєвого настанвлення³¹. Багато ж він приймав, бо тяжко було йому щось відмовити, якщо він був свідомий, що може з них вив'язатися і фізично це буде для нього ще можливе³².

Таких додаткових справ в нього було завжди багато. Ось, як він сам писав в одному з нечисленних своїх листів з того часу: «Тому два тижні скінчив друкувати переклад... письм св. Григорія з Назіанзу про св. Василія... Тепер готовлю новий випуск "Записок", а в друку стоїть перший том "Документів"... Ех, якби

³⁰ Лист до о. М. Соловія з 29 квітня 1948 р.

³¹ До таких належала співпраця ще в 1948 року в передачах з Ватиканського радіо, участь в редагуванні «Записок ЧСВВ», відновлення Укр. Богословського Наукового Товариства, співпраця у Енциклопедії Українознавства тощо.

³² «В рамках можливості я ніколи нікому не відмовляв ні праці ні труду» — писав він, і мав право це зробити, в листі до о. І. Гриньоха з дня 5 липня 1964 року.

так двох-трьох люда, то можна б щось зробити: у мене в кімнаті стоїть майже готових 15 томів до друку, тільки переглянути, написати одну другу замітку, а так сам не роздерешся, головню коли все якісь бічні справи виривають, не вчисляючи віцеректорства. Недавно (червень) переписував кілька разів по-латині нові Конституції для Сестер Василіянок, опісля ці самі Конституції перекладав на українську мову, переписував у кількох примірниках на чисто, а недавно ще й допильнував друку латинського тексту з тим, що на мене впала вся відповідальність. Як бачите, такі речі не помагають чоловікові сконцентруватися на одній справі»³³.

З цього періоду згадаємо тільки деякі з цих додаткових справ, яким він часто посвячував багато свого часу й трудів, бо як писала (7.9.1957 р.) Мати Евсевія, ЧСВВ, бувша Гол. Настоятелька, яка його добре знала з свого побуту в Римі, він зажди мав «сто й одно заняття».

Найперше, крім праці над Конституціями для Сестер Василіянок, він у тому ж часі так само перекладав на латинську мову Конституції для Інституту Катехиток Серця Христового, які аж тричі мусів переписувати³⁴.

Так само в тому часі (1949 р.) появилoся друком видання під заг.: *Архипастир Скитальців. Преосв. Кир Іван Бучко* (стор. 62), в якому подано короткий нарис його життя й пастирської діяльності. О. Великий, разом з о. В. Лабою, був співавтором видання, але йому припала ще редакція його, оформлення та нагляд над друком, яким він також віддав чимало часу³⁵. Трохи пізніше, 1952 року, перебуваючи в Колегії св. Йосафата разом з Архипастирем скитальців, Преосв. І. Бучком, він був головним організатором в різних місцях Виставки про переслідування Укр. Католицької Церкви й автором видання «*Primi incatenati*», яке потім появилoся в німецькому, англійському, еспанському й українському перекладах³⁶. Він в цьому ж році написав декілька з тих статей, які появилoся були після появи неfortunного «Листа до всіх народів

³³ Лист до о. В. Сютіка з 30 серпня 1951 р.

³⁴ Лист Директорки Антонії Шульган з 19 грудня 1950 р.

³⁵ Лист о. Великого до п. Домбровського з дня 3 лютого 1950 р.

³⁶ Під заг. «*Перші Заковані*. Біла Книга про переслідування віри в Україні», Б. Айрес 1956, стор. 70. Переклади англійський (1953) та еспанський (1957), з додатковими матеріалами, мають по 116 сторін друку, а німецький (1959) — стор. 127.

Росії»³⁷. Трохи пізніше, в 1955 році, він виготовив для Укр. Католицької Єпархії Послання з нагоди ювілею хрищення св. Ольги, як також, ще пізніше, заяву Укр. Єпископату у справі звільнення з Сибіру Львівського митрополита Й. Сліпого, пізнішого кардинала й Верховного Архієпископа³⁸.

Вже тоді він звернув на себе увагу наукового світу і був запрошений взяти участь в Науковій Конференції Товариства ім. Шевченка, яка відбулась у Сарселі, Франція, в днях 15-16 вересня 1952 р. На ній він мав відчит про «Анонімний проєкт Петра Могили відносно Унії Української Церкви». На подібній Конференції НТШ в Римі, в днях 18-19 грудня т.р., він приготував цикль доповідей, які були присвячені коронації короля Данила Галицького. Тому на пропозицію визначного історика проф. О. Оглоблина, за його наукові досягнення, вже 30 грудня 1953 року, він став дійсним членом Наукового Товариства ім. Т. Шевченка (НТШ), в Історично-Філософській Секції. Вітаючи його з цього приводу від Головного Відділу та від себе, Ген. Секретар НТШ, проф. В. Кубійович писав: «Радіємо, що наше Товариство буде мати у Вашій Особі свого постійного співробітника і покладаємо багато надій на Вашу співпрацю. Бажаємо зокрема повних успіхів у Вашій праці на полі української науки»³⁹.

Таку співпрацю, і то дуже велику, вони мали з його боку. Вже 10 березня 1954 р., в імені Головної Редакції другої гаслової частини «Енциклопедії Українознавства» (ЕУ2), звернувся до о. А. Великого проф. В. Кубійович з проханням «взяти участь у працях над нашим виданням. Зокрема прохавмо зредагувати й опрацювати гасла для відділу Церква». Також гасла православних авторів мали бути під його контролею.

³⁷ Цей лист своєю формою та деякими висловами порушував національні почуття українського загалу. Див. «Хр. Голос», 21.9 і 5.10.1952 р. Він, однак, викликав, що Папа Пій XII 14 листопада прийняв на авдієнції українську громаду в Римі, вживаючи в промові до них, як пізніше також в Енцикліці «Християнські Церкви» з 15 грудня ц.р., вперше слів «українці, український нарід — Церква», замість давнього і частково вже перестарілого терміну «gutheni». Пор. «Ad Fontes», «Хр. Голос», Мюнхен, 23.11.1952 і «Вриваються у відкриті двері» 18.1.1953. Промова Папи та Енцикліка були подані у згаданих перекладах книги Primi Inscatenati — «Перші Заковані».

³⁸ о. М. Войнар: «З життєпису й ширини діяльності о. А. Великого» — доповідь на конференції НТШ, 4 червня 1983 р. (АГУ).

³⁹ АГУ — НТШ.

Хоч сам він волів бути тільки « співпрацівником під директивами та редакцією когось іншого », погодився, однак, на цю пропозицію, якщо « не знайшли когось кращого і більше вільного », бо, для нього « ця справа виконання не представляла більшої трудності »⁴⁰. Він, отже, в перших томах Енциклопедії, до 1960 року, коли його заступив о. М. Ваврик, був автором, якщо не всіх, то дуже багато церковних гасел в ЕУ2, бодай до букви « Л », хоч вони в більшості не мали його підпису⁴¹, чи бодай був їхнім співредактором. Ще 1978 р. знову зверталися до нього з проханням, щоб узяв участь в англійськом виданні ЕУ, але тепер вже такого запрошення не прийняв, і з браку здоров'я, і також, як писав, із-за інших зобов'язань⁴².

Ми вже сказали, якою в тому часі була його участь у приготуванні Конституцій Сестер Василіянок в 1951 році. Для Американської ж Провінції Сестер у Філадельфії 1955 року він опрацював і видрукував молитовник « Хвалім Господа », стор. 417, який став основою дальших пізніших видань, як також « Наслідування Христа » в перекладі єп. Боцяна⁴³. Крім того, при домі Генеральної Курії Сестер Василіянок був він з 1954 до 1963 року сталим капеляном, доїжджаючи на Авентин кожного дня на Службу Богу⁴⁴, та даючи їм всю іншу духовну обслугу, включно до щомісячних конференцій.

У тому самому часі для *Сестер Службниць* в Римі подбав він про видрукування в 1955 р. їхніх нових Конституцій, як також їхнього Каталогу, який сам також опрацював. Крім того зредагував окремий Часослов для їхнього вжитку, який появилася друком, під його наглядом, в 1957 році (1017 сторінок), друкованийий не старослов'янськими, тільки українськими буквами.

⁴⁰ Лист до проф. В. Кубійовича з 29.3.1954 р.

⁴¹ Лист Софії Янів з 9 квітня 1962 р. і В. Кубійовича з 20.12.1978 р. Ще 1948 р. був він теж запрошений до співпраці в « Enciclopedia Mariana » (див. *Щоденник о. Кіназа*, II, стор. 617), а 1954 р. брав участь у Марійському Конгресі в Римі з доповіддю « L'Immacolata in Ucraina », cf. « Acta Congressus », vol. XIV, 1957, р. 443-451.

⁴² Лист В. Кубійовича з 24 квітня і 20 грудня 1978 р. та відповідь о. А. Великого з 10 липня ц.р.

⁴³ Лист М. Евсевії, ЧСВВ, з 14 листопада 1954, 21 травня і 2 червня 1955 та 14 травня 1966; лист о. А. Великого до М. Евсевії з 8 квітня і 14 травня 1956

⁴⁴ Коли одного разу випав сніг і « веспою » не можна було доїхати — хоч запізнився, все ж таки не залишив їх без св. Літургії; прийшов пішки.

Від 14 жовтня 1958 року о. Атанасій був також майже два роки Головою Біблійної Комісії ОО. Василіян, яка в тому часі дуже інтенсивно працювала над остаточним приготуванням до друку нового перекладу св. Письма Старого й Нового Завіту, яке появилося 1963 року. Заступив він на цьому пості Кир Йосифа Мартинця, якого 10.5.1958 р. назначено єпископом для українців католиків у Бразилії. Цю Комісію він очолював до 3 липня 1961 року, коли-то нові обов'язки секретаря Передсоборової Комісії для Східних Церков не дозволяли йому на активну участь в ревізії біблійних текстів ⁴⁵.

Наче б ще замало було йому тих праць й обов'язків, з його ініціативи ⁴⁶ відновлено 1959 р. *Українське Богословське Наукове Товариство* (УБНТ), бо як він писав, «Василіяни брали участь в його постанові та в його перших успіхах» ⁴⁷. Цю ініціативу прийняв Єпископат Укр. Католицької Церкви на своїй Конференції 12-16 жовтня 1959 року ⁴⁸, і на пропозицію Протектора Товариства асп. І. Бучка, однодушно назначив першим головою УБНТ самого таки о. А. Великого, як «одного з чільних і відомих в науковому світі наукових працівників» ⁴⁹. За згодою своїх настоятелів він погодився прийняти цей почесний обов'язок і створив Ініціативну Раду УБНТ, яка діяла до Загальних Зборів, що були скликані в часі Міжнародного Євхаристійного Конгресу в Мюнхені, в днях 4 і 8 серпня 1960 року. Ці ж збори знову його таки вибрали Головою відновленого Товариства, яке він очолював до 15 липня 1964 року. Повністю зайнятий в Соборовій Комісії, а потім ще обраний Головним Настоятелем Василіянського Чину, він з цим днем вніс свою резигнацію на руки протектора асп. І. Бучка, бо, як писав «остаточно переконався, що моє становище Головного Настоятеля не можна погодити з моїми обов'язками відносно УБНТ» ⁵⁰.

Обов'язки Віце-ректора він вповні виконував до 24 вересня 1960 р. З цим днем, на основі номінації Свящ. Конгрегації для Сх.

⁴⁵ Лист Ген. Курії з 3 липня 1961 р.

⁴⁶ Лист до І. Гриньоха з 15 липня 1963 р.

⁴⁷ Лист до Ген. Курії з 16 листопада 1959 р.

⁴⁸ Протоколи I сесії Ініціативної Ради УБНТ з 18-19 грудня 1959 р.

⁴⁹ Лист Владика І. Бучка з 7 листопада 1959 р.

⁵⁰ Зайнятий у працях для Вселенського Собору Ватиканського II, він сам не мав змоги віддатися в більшій мірі розбудові Товариства. Його члени взяли тільки активну участь у спільній з НТШ та УВАН-ом Науковій Конференції, яка відбулася 18-20 жовтня 1963 р. в Рокка ді Папа.

Церков, він став тепер *Про-ректором Колегії*, залишаючись, однак, надалі відповідальним за економічну її адміністрацію.

2. СЕКРЕТАР ПЕРЕДСОБОРОВОЇ І СОБОРОВОЇ КОМІСІЇ (1960-1965)

На доручення Кард. А. Чіконьяні, дня 7 липня 1960 р., Папа Іван XXIII назначив о. А. Великого першим секретарем Підготовчої, а згодом теж і Соборової Комісії для Східних Церков⁵¹. Обов'язки, які з цього назначення випливали, впродовж більше як двох років, вимагали від нього повної цілоденної посвяти, а багато часу також і пізніше. Часто цю працю мусів він доповняти і поза урядовими годинами. А бувало, що деколи цим завданням треба було посвячувати і нічні години, головню в часі самого Собору, коли на ньому розглядалися проєкти Комісії для Сх. Церков.

Впродовж його діяльності Комісія для Східних Церков⁵² мала 42 пленарні засідання з 397 голосуваннями, та 76 засідань підкомісій, з чого 51 самих соборових знавців. Отець А. Великий брав участь на всіх засіданнях, і пленарних і підкомісій⁵³. В тому часі Комісія виготувала окрему схему-проєкт «Про єдність Церкви: Щоб усі були одно», який був продискутований на I сесії Собору і потім, разом з проєктами Богословської Комісії та Секретаріату Єдності Християн, увійшов у спільний декрет «Про Екуменізм»⁵⁴, та схему «Про східні Церкви», яку Собор розглянув на I та III сесіях⁵⁵.

Сам о. А. Великий, крім загальної праці проведу, пред'явив 38 власних поправок та пропозицій. Одна з них буде записана в історії Укр. Церкви. Це його проєкт про піднесення Київської митрополії до гідности патріархату, який Комісія прийняла і внесла до схеми «Про східних патріархів». Цей проєкт розглядала Центральна Пленарна Комісія Собору⁵⁶ і також його апробувала,

⁵¹ Всіх таких Соборових Комісій було 11 та 2 Секретаріати. Див.: *Діяння Ват. Собору*, I, 1966, стор. 118.

⁵² Комісія складалася з 31 члена. Між ними були: 3 кардинали, 6 патріархів, 1 вищий архиепископ, 15 архиепископів, 5 єпископів й один без єп. свячень. Див.: *Вселенський Собор Ватиканський II*, 1965, т. I, стор. 120.

⁵³ Там же.

⁵⁴ *Вселенський Собор Ват. II*, 1965, т. III, стор. 167-8.

⁵⁵ Там же.

⁵⁶ «Хр. Голос», 23.1.1972, стор. 5.

але як партикулярну справу, якої Собор не мав змоги трактувати, передала до іншої інстанції⁵⁷.

Праця над декретом « Про Східні Церкви » була довга й жива, і перед і на самому Соборі, головню по першій сесії, коли Координаційна Комісія праць Собору видала диспозицію, щоб з різних (14) проєктів був виготовлений один проєкт-схема, в якому знайшли б місце усі важливіші і загальні справи щодо Східних Церков, та по третій сесії, коли Східній Комісії передано проголосований текст для виправлення й дослідження пропозицій і застережень, яких було дуже багато — 1646⁵⁸.

Секретар Східної Комісії покінчив свою працю щойно 31 січня 1966 р., коли-то урядово передав до центрального Архіву Собору усі документи свої Комісії, які зібрав у 135 об'ємистих томах, які він сам упорядкував^{58а}. Св. Отець Папа Павло VI належно оцінив цей величезний вклад його праці в часі Собору і в тіві нагоди через кард. А. Чіконьяні переслав йому наступного листа: « Святіший Отець прийняв до відома, що з днем 31 січня ц.р., з переданням архіву Комісії для Східних Церков... скінчився доручений Вашій Всечесності обов'язок її секретаря, який Ви з такою пильністю й працьовитістю сповняли у підготовчій стадії і в часі самого Собору. Тому в гарячим бажанням Його Святости, щоб до Вас дійшла сердечна і благословенна заява Його признання за весь труд... І я особисто почуваюся до милого обов'язку висловити Вам окреме і живо відчуте признання за дбайливу, вірну, передбачливу і дискретну співпрацю, якої взір Ваша Всечесність, жертвою свого світлого ознайомлення із справами, дала для всіх членів Комісії і для мене, щоб так її чинності могли осягнути... цілі, намічені Всел. Собором »⁵⁹.

Крім того, в нагоди іменин та 25-ліття професії Св. Отець Павло VI через кард. А. Чіконьяні переслав о. А. Великому власноручний автограф з світлиною та особистим привітом і благословенням. Пересилаючи його, кард. А. Чіконьяні дописав від себе

⁵⁷ « Studio benevolo submittatur, an non in dignitatem Sedis Patriarchalis sublevanda sit pro Ucrainis Catholicis Sedes ex antiquis temporibus clarissima Kioviensis ». (Propositio ad modum desiderii: sess. plenaria XXX, die 1-7-1961: 13 ex 18 obtinuit vota, ut nomine Commissionis proponatur). Cf.: Schema Decreti: De Patriarchis Orientalibus, 1961, p. 10.

⁵⁸ *Всел. Собор Vat. II*, т. III, стор. 145-8.

^{58а} « *Вас. Вісник* » 1966, ч. 4, стор. 3.

⁵⁹ *Там же*.

ще такі слова: « Радію з того, що можу Вам переслати цінний та прегарний автограф Св. Отця, складений у сердечному батьківському тоні, який потверджує повне цінування праці, яку Ви так мудро виконали на служінні Церкві й Соборові »⁶⁰.

Величезний, отже, був вклад праці о. Атанасія в Соборову Комісію. Але до цього його участь на Вселенському Соборі Ватиканському II не обмежилася. В часі I-ої сесії, 27 листопада 1962 р., він ще виступав на ньому як секретар Соборової Комісії, презентуючи на ній як релятор, схему « Про єдність Церкви: Щоб усі були одно », з рівночасно опублікованим й офіційно розданим всім Отцям Собору текстом цієї реляції⁶¹.

З вибором на Протоархимандрита, згідно з діючим тоді церковним правом, латинським і східним⁶², о. А. Великий, як головний настоятель клирицького Чину, який є винятний з-під влади єпископів, продовжав разом з іншими понад 90 головними настоятелями свою присутність на цьому Соборі вже як соборовий отець, нарівні з усіма єпископами-ординаріями. Як такий він три рази оголошувався до слова, на тему « Про релігійну свободу », « Про Церкву у сучасному світі » та « Про місійну діяльність ». З-за точно визначених реченців, як багато інших, і його виступи не могли бути здійсненими. Вони, однак, у письмовій формі були прийняті відповідними Комісіями, які взяли їх до уваги у своїх дальших працях⁶³.

Крім того, він винятково і далі брав у цьому Соборі участь як Соборовий Секретар, хоч Отці Собору не могли бути одночасно й Секретарями Соборових Комісій. На прохання, однак, тоді ще Архиепископа Блаж. Й. Сліпого з 4 квітня 1963 р. до державного Секретаря, кард. А. Чіконьяні, і на інтервенцію цього останнього, Св. Отець Папа Павло VI звільнив з цього припису і дозволив, щоб о. А. Великий міг далі бути Соборовим Секретарем, з уваги на те, що він « своєю пильністю та невтомною працею майже закінчив доручені йому важливі завдання »⁶⁴.

На закінчення цього розділу про його велетенський вклад праці на останньому Вселенському Соборі, слід ще згадати, що в часі

⁶⁰ Там же.

⁶¹ « Вас. Вісник » 1964, ч. 1, 8-9.

⁶² Кан. 223, § 1,4; 118, §1,4.

⁶³ « Вас. Вісник » 1965, ч. 3, стор. 5.

⁶⁴ Лист кард. А. Чіконьяні з 9 квітня 1963, ч. 103112.

Собору він сам виготовував український переклад усіх Соборових Декретів і Конституцій, додаючи до них його історію, введення, коментарі та доповнення, і всі вони, в 5 томах, появилися 1965-6 рр. друком в рамках Укр. Дух. Бібліотеки.

Належно оцінюючи його величезні заслуги для цілої Церкви, зокрема останніми роками, як також його непересічне знання й досвід, Папа Павло VI назначив його, вже 23 жовтня 1963 року, *Консультором свящ. Конгрегації для Східних Церков*, відновляючи це назначення кожних п'ять років — аж до останнього ще в 1978 році.

Декретом з дня 17 квітня о. А. Великий став також *Консультором Комісії для ревізії церковного права* для латинської Церкви. Він одинокий з-поміж усіх 70 консульторів був східного обряду і співпрацював у цій Комісії упродовж двох каденцій — до 1973 року.

Трохи пізніше, 15 вересня 1973 року, був також іменований таким же консультором для перевіряння *східного церковного права*. Усі три номінації не були тільки почесними, бо вимагали великого його особистого вкладу. Свящ. Конгрегація для Сх. Церков часто зверталася до нього, щоб він подав свою думку в багатьох неясних чи спірних справах. Багато власних пропозицій він подав також до обох Комісій церковного права і багато часу витратив на часті і довгі сесії, в яких усі консультори були зобов'язані до участі ⁶⁵.

3. ПРОТОАРХИМАНДРИТ ВАСИЛІЯНСЬКОГО ЧИНУ (1963-1976 р.)

На 16 році після своїх свячень і 45 життя, саме в часі Вселенського Собору Ватиканського II, в якому він вже від трьох років брав живу участь, Боже Провидіння, дня 15 лютого 1963 року, вклало на о. А. Великого ще одну величезну відповідальність, покликаючи його на становище Протоархимандрита — Головного Настоятеля Василіянського Чину. В дуже делікатному для всіх Чинів періоді віддано йому кермо цілого Чину.

До цього часу він не був настоятелем в жодному монастирі і не бачив ні одного з тих домів по нових Провінціях, які постали

⁶⁵ « Вас. Вісник » 1964, ч. 2,35; 1972-3, ч. 11,7.

щойно після останньої війни, коли давні європейські Провінції були насильно зліквідовані. Не знав він і багато з тих, для яких став тепер Головним Настоятелем, бо ніколи з ними не зустрічався.

І навіть не був він членом Генеральної Капітули, яка його на цей пост вибрала. Коли його про це повідомили, просив і благав, щоб узято до уваги його недосвідченість і звільнено з цього, на його думку, непосильного для нього тягару. Але інакше дивилися на нього члени Капітули. Вони не взяли до уваги його радій, бо знали його великі обдарованості, якими його Бог наділив; знали його спроможності, а головню знали, як він дивиться на свої обов'язки та з якою посвятою їм віддається. Тому були переконані, що не завеликі і не затяжкі для нього будуть ці нові, численні та нелегкі зобов'язання, які покладено на його плечі. Багато вже тоді думали так, як висловився про нього, з нагоди його срібного ювілею священства (8.12.1971), сл.п. о. Ваврик, який його добре знав від багатьох років, що « Бог приготував його до цього надмірного труду, бо з його особою Василянський Чин вже був виринув на першу і широку, всесвітню арену ». У цьому комплексі численних проблем, в яких замотана була тоді ціла, а зокрема Укр. Католицька Церква, зовсім певно можна сьогодні сказати, що в тому часі не було, хто б краще той Чин попровадив не раз у дуже делікатних внутрішніх і зовнішніх ситуаціях, яких йому не можна було уникнути. Для прикладу можна б тільки згадати хоча б пособорову кризу всередині Церкви та всіх Чинів, як також невторопну й шкідливу довголітню кампанію на тлі слухних змагань за патріархат для Української Церкви ⁶⁶.

Коли, отже, Капітула поновним голосуванням не прийняла його прохання, щоб його звільнити з цього тягару, він повністю, в душі послуху, піддався її рішенню і з питомою собі посвятою віддався сповненню накладених на нього зобов'язань.

Цих нових зобов'язань ніколи йому не бракувало, ані супроти Апостольського Престолу, ані відносно окремих Провінцій та всіх ченців. Нема бо майже дня, щоб до Генеральної Курії не приходила від когось з них якась нова справа, а деколи було їх і більше, і то не легких. Про все ж, що діється в Чині, Головний Настоятель повинен бути поінформований і все, що більшої ваги,

⁶⁶ На цю тему о. Великий багато писав. Див., напр., « Вас. Вісник » 1964, ч. 2, стор. 14-32; « Укр. Життя », Шикаго, 1969, ч. 12, стор. 4-5; « Укр. Вісті », Едмонтон 1969, ч. 10, стор. 3.

повинно мати його благословення чи й дозвіл. Тому на довший час не легко йому віддалятися з осідку Головної Управи. Коли ж це доконечне, тоді його заступник полагоджує їх у його відсутності. За час свого настоятельства о. А. Великий тільки три рази на довший час виїжджав з Риму, щоб, за приписами Конституцій, відвідати усі Провінції та всіх ченців.

Відвідини Провінцій Чину: 3 квітня - 4 липня 1964 р. – Ще в часі Собору, коли він сповняв обов'язки Секретаря однієї з його Комісій та був відповідальний за приготований нею декрет « Про Східні Церкви », який мав бути ще раз розглянений і переголосований, між другою і третьою сесією, він вибрався весною 1964 року в довгу дорогу, щоб відвідати усі монастирі та завітати з усіма ченцями. Не була це для всіх канонічна візитація, яку в певних періодах приписують Правила, а тільки перші відвідини нового Головного Настоятеля до тих, яких досі не знав і з якими ще не зустрічався. Характер канонічної візитації мали ці відвідини тільки в кількох домах, які були в тому часі прямо залежні від Генеральної Курії, а саме: у Брадфордї, Англія (3-6 квітня 1964 р.), де тоді працювали звичайно 3-4 Василіяни; у Юніонтавн, ЗСА, у якому Василіяни провадили парафію та школу для вірних Питсбурзького тоді Екзархату (тепер митрополії) та в резиденціях Лорейн і Матаван, ЗСА, які нещодавно започаткували молоді Василіяни в Мадярської Провінції.

Ці відвідини розпочав він від згаданого вже Брадфорду, звідки перелетів до Канади, в якій побував у всіх 5 монастирях та 7 резиденціях, від 7 квітня до 12 травня 1964 року ⁶⁷.

Американській Провінції, із згаданими домами в Юніонтавні, Лорейні і Матавані, присвячено час між 12 травнем і 3 червнем 1964 року. У ній відвідав він 3 монастирі та 8 резиденцій ⁶⁸.

Найближчим етапом була Аргентинська Місто-Провінція з 2-ма монастирями: в Апостолес та Буенос Айресі та 3-ма резиденціями, які він відвідав в часі від 4 до 16 червня 1964 р. ⁶⁹.

Останньою на черзі була Бразилійська Провінція, в якій, у

⁶⁷ Монастирі: Едмонтон, Мондер, Оттава, Вестон, Вінніпег. Резиденції: Ванкувер, Вегревил, Мондер — фарма, Оттава — парафія, Кортленд, Грімсбі і Торонто.

⁶⁸ Монастирі: Н. Йорк, Глен Ков і Гемтремк. Резиденції: Шикаго, Ворен, Асторія, Бронкс, Вінгемтон, Юніонтавн, Лорейн і Матаван.

⁶⁹ Резиденції: Бериссо, Обера і Посадас.

днях від 16 червня до 4 липня 1964 р., мав він змогу принаймні коротко зустрінутися з усіма членами Провінції, які у тому часі трудилися в трьох монастирях і п'ятьох резиденціях ⁷⁰.

В часі цієї квалпивої подорожі і коротких відвідин, він усе ж таки мав змогу вперше ознайомитися з цілістю домів та інституцій у всіх заморських Провінціях, і, за винятком хіба 4-5 осіб, з усіма також поговорити, приглянутися їхнім працям та їхнім теж матеріяльним відносинам. Крім того, в тому часі відвідав він також Ап. Нунціїв і Делегатів, всю Єпархію Укр. Католицької Церкви, багато домів усіх Сестер та східних Чинів і важливіші культурні установи, як також брав участь в різних церковних богослуженнях і культурних імпрезах. Між іншим, 22 квітня 1964 р., відвідав у Вінніпезі прав. митрополита Іларіона (Огієнка), дав два інтерв'ю для української радіогодини в Едмонтоні та Дітройті і 2 доклади: перший у Ванкувері, на сесії місцевого НТШ, на тему: «Праця Василіянського Римського Наукового Осередку», а другий у Дітройті для загалу громадянства, на тему: «Вселенські моменти в історії Укр. Церкви». Торжественний Молебень у Василіянській церкві св. Миколая у Вінніпезі та вручення о. А. Великому диплому почесного громадянства міста дня 20 травня передавалися канадською телевізією «СВС» ⁷¹.

В Канадській Провінції, в часі цих відвідин, о. А. Великий приготував остаточний перепис Василіянських парафій на Чин в: Едмонтоні, Ванкувері, Мондері й Вегревилі, які 17 листопада 1964 року підписали Едмонтонський єпарх, преосв. Ніл Саварин та Протоархимандрит й апробував Апостольський Престол.

В Бразилійській Провінції найбільшим досягненням і найкращим плодом цих відвідин було рішення о. А. Великого, щоб подбати про новий і вигідний для студій дім у Куритибі. З цією метою зараз же пороблено перші кроки й закуплено відповідний терен від латинського архієпископа. Цей дім за його старанням закінчено будувати 1969 року, і сьогодні — це найбільший числом ченців Василіянський монастир.

Перша Канонічна Візитація Заморських Провінцій: 1 листопада 1968 - 19 березня 1969 року. — Щойно по 4 роках о. А. Великий зно-

⁷⁰ Монастирі: Прудентопіль, Куритиба й Іваї. Резиденції: Ірасема, С. Павло, Понта Гросса, Пітанга і Кампо Моврон.

⁷¹ «Вас. Вісник» 1964, ч. 2, стор. 5-13.

ву повернувся з відвідинами всіх заморських Провінцій Чину. Цим разом це була приписана Конституціями канонічна візитація, яку Головні Настоятелі обов'язані відбутися по всіх Провінціях принаймні один раз за час каденції кожночасного Протоігумена, щоби в них перевести перевірку всіх домів та ченців і їхньої праці.

Ця візитація, цим разом, була дуже важлива зокрема тим, що восени того ж року була запланована Надзвичайна Генеральна Капітула, яка відбулася в днях 1 вересня - до 26 жовтня 1969 року, і яка мала на меті зробити приписану II Ватиканським Собором перевірку Конституцій. Зустріч з усіма ченцями дала йому спроможність ближче і безпосередньо ознайомитися з їхнім наставленням та побажаннями, які послужили йому, щоб краще виготувати заплановані Правила Чину, які були б осучаснені й dostosовані до сьогоднішніх обставин.

В Бразилійській Провінції ця канонічна візитація відбулася в часі від 1 листопада до 12 грудня 1968 року.

В Аргентинській Місто-Провінції, від 11 - до 23 грудня 1968 р.

В Американській Провінції, від 24 грудня 1968 - 4 лютого 1969 і 14-19 березня 1969 року.

В Канадській Провінції — між 4 лютим і 13 березнем 1969 року.

За цей відносно короткий час він відвідав у всіх Провінціях 35 Василіянських домів й осідків, а крім того ще: 2 Ап. Делегатів, 12 єпископів, понад 40 домів Сестер Служебниць, Василіянок і Катехиток, 18 середніх і нижчих шкіл, 11 редакцій, більше число громадських, культурних й наукових установ, маючи також один доклад у Вінніпезі та один виступ по радію ⁷².

Час цих відвідин не був найкращий, бо в південній Америці застав уже жарку літню пору, а в північній — зимову. Але о. А. Великий відбув їх без більших трудностей, бо ж тоді він ще почувався в повноті своїх сил і здоров'я — на 50 році життя.

Друга Канонічна Візитація: 22 квітня - 13 липня 1974 р. і 13 жовтня 1974 - 13 січня 1975 року. — Треті відвідини заморських Провінцій і домів, в характері канонічної візитації о. А. Великий зробив вже при кінці своєї каденції. Програма її була подібна до попередньої, в тісю хіба різницею, що попередню візитацію він перевів радше в пошуках за орієнтаційними напрямними для найближчої Надзвичайної Генеральної Капітули, якої завданням

⁷² « Вас. Вісник » 1968-9, ч. 6-7, 14-22.

було оновлення Правил; тепер переводив її з тією метою, щоб на місцях щоденного життя справдити, наскільки це оновлення вдалося та себе виправдало.

Ще одна велика різниця виникає між попередніми і цими відвідинами. Хоч між ними пройшло тільки 5 років, на о. А. Великому виглядало так, наче б то було вже значно більше. Він уже не втішався ні тим здоров'ям, ні тими силами, що передше. Ослаблення і початок недуги з 1969 року, про що буде ще мова, не були переходовими, а залишилися, і поволі й послідовно збільшалися. Тому також він зробив невелику перерву між візитацією північної і південної Америки, і тому теж вибрав весняний час і в одній і другій, починаючи в Америки (22 квітня - 25 травня та 7-10 липня 1974 р.), і Канади (22 травня - 6 липня 1974 р.), кінчаючи Аргентиною (10-16 грудня 1974 р.) та Бразилією (30 жовтня - 9 грудня 1974 р., і 17 грудня 1974 р. - 13 січня 1975 року). Повертаючись з північної Америки, подібно як в 1964 році, поступив 11 липня 1974 р. теж до Лондону, щоб відвідати Ап. Екзарха для Українців Католиків у В. Британії та в найближчих двох днях резиденцію ОО. Василян у Брадфордї. В суцільному ця візитація була дещо довша від попередньої, бо декілька днів, в обох Америках, він підо впливом близьких йому осіб, присвятив для лікарських оглядин, хоч уже не знайшов часу, щоб їх допровадити до кінця.

Надзвичайна Генеральна Капітула: 1 вересня - 26 жовтня 1969 р. — Ця Капітула була центральною і найважливішою подією за весь час його настоятельства. Він їй присвятив найбільше часу та праці, і вона, мабуть, теж частково пришвидшила його недугу.

Скликано її в доручення Ап. Престолу, щоб — на основі декрету Ватиканського Собору II «Про пристосоване оновлення чернецого життя: Досконалої Любови», з 28 жовтня 1965 р., та за вказівками Ап. Листа Папи Павла VI, з 6 серпня 1966 року, про виконання декретів Собору «Святої Церкви» — провести перевірку Василянських Конституцій, пристосовуючи їх до декретів цього Собору та до вимог сучасного життя.

Від початку до кінця Капітула ота була в першій мірі ділом його рук. Він започаткував її «Протоархимандричим наставленням до монахів» 1965 року⁷⁸ і поглибив окремим листом від 15 жовтня 1966 р., в якому була розписана «Загальна консультація Василі-

⁷⁸ Там же, ч. 4,14 — з 15 грудня 1965 р.

янського Чину»⁷⁴. Перед визначеним реченцем, 15 червня 1967 р., до Ген. Курії надійшло майже 4200 карток з відповідями та пропозиціями, на яких в багатьох випадках було більше відповідей на різні теми⁷⁵.

Усі ці картки-відповіді о. А. Великий сам упорядкував та опрацював за змістом і зробив з них синтезу в окремому цикло-стильному виданні, під заг.: «Завваження і внески до Конституцій, звичаїв і практик»⁷⁶; рік перед Генеральною Капітулою розіслав їх усім для розгляду⁷⁷. Вони стали допоміжним матеріалом для нарад на Провінційних Капітулах та при Ген. Курії. Це для всіх була, без сумніву, дуже корисна інформація, але вона коштувала йому дуже багато часу, неймовірно великого труду, безмежної витривалості й напруження.

По отриманні проєктів від Пров. Капітул та по закінченні праці Комісії при Генеральній Курії він знову сам виготовував з них велику «Синтезу Внесків». До неї увійшли проєкти цих Провінційних Капітул та Комісії при Генеральній Курії; проєкт капітульного Правильника; прелімінарні питання для дискусії і вирішення на початку Капітули (16 сторін друку); проєкт вступної частини до Конституцій — УСТАВ (10 сторін), який в душі Собору і за його вказівками мав попередити та ровинути перші правила «Про назву і мету»; та проєкт загальної СХЕМИ Конституцій (183+25 сторінок), за яким мала піти дальша праця самої ж Капітули⁷⁸.

Він сам уклав згаданий проєкт капітульного Правильника, Прелімінарні питання і проєкт вступної частини Конституцій — УСТАВ, як також разом зібрав переслані внески Провінційних Капітул і Комісії при Генеральній Курії й уклав проєкт загальної СХЕМИ Конституцій, до якого додав дуже багато своїх власних проєктів, які звичайно були позначені приміткою «з уряду».

Отець А. Великий брав живу участь в усіх сесіях Капітули та в усіх її працях, навіть після того, як перший раз зазнав наслідків паралічу, хоч він покищо був ще легкий і частково переходовий. Усі йому радили, щоб негайно пішов до лікаря, але він

⁷⁴ *Постанови-Пояснення-Розпорядження*, ч. 10, з 15.10.1966 р.

⁷⁵ «Вас. Вісник» 1967, ч. 5, 3-4.

⁷⁶ *Протоархимандричі наставлення для монахів*, 1968, ч. 5/15, — 160 сторін.

⁷⁷ «Вас. Вісник» 1969, ч. 8, 3-5.

⁷⁸ Там же.

не спішився, бо не добачав у цьому перешкоди, щоб далі, хоч з деякою вже трудністю, продовжати працю у такій справі, якій він в останньому часі присвятив майже весь свій час, і в яку, можна б сказати, вклав свою душу.

Результатом цієї, у великій мірі, його праці — це нові Конституції: *Устав* *Правила* *Правильник*, які появились цикло-стильним друком в тому ж 1969 році, на 254 сторінках. Вони були дійсними до найближчої Генеральної Капітули 1976 року, яка їх знову переглянула і, з незначними тільки поправками та змінами, апробувала до дальшої Ген. Капітули — в 1982 році. Генеральна Курія отримала тільки мандат, щоб опрацювати сам лиш «Устав».

Майже всі Чини та Згромадження перейшли подвійну фазу. В першій вони виготовляли «дуже нові» Конституції, які, однак, звичайно себе не виправдували і з яких вони самі потім не були вдоволені. У другій фазі, по кількарічній обсервації та призадумі, вони знаходили на наступній Капітулі посередню форму Конституцій, в яких нове і старе знаходили гармонійний симбіоз.

У Василіянському Чині таких двох фаз не було. Він уже на першій своїй конституційній Капітулі в 1969 році знайшов ту форму, до якої більшість Чинів доходили щойно на другій Капітулі. Помітна в цьому заслуга саме о. А. Великого, який у свою величезну працю перед і на самій Капітулі вніс досвід Соборового Секретаря та консультора Кодифікаційної Комісії латинського права, яким був назначений вже в 1964 році⁷⁹.

Інші ініціативи та досягнення в рр. 1963-1976. — З цього періоду його керівництва Василіянським Чиним слід відмітити деякі важливіші його ініціативи та досягнення. Вони частково зв'язані з його становищем, яке він використав для їх реалізації чи які він довершив в тому часі, незважаючи на вимоги інших зобов'язань та праць.

До першої групи належить головно започаткування нового неперіодичного видання «*Василіянський Вісник*», який постав в доручення Генеральної Капітули з 1963 року, щоб за допомогою кращого знання про себе «зміцнити співжиття і співпрацю між Провінціями Чину». Цю постанову, як одну з перших, о. А. Великий вирішив зреалізувати, і перше його число появилося вже на

⁷⁹ «Вас. Вісник» 1972-3, ч. 11,7. — Вперше був назначений 14 квітня 1964 р., в друге 11 березня 1968 року.

початку 1964 року, а друге при кінці того ж року. Пізніше «Василіянський Вісник» звичайно виходив раз у рік. Досі всіх чисел появилося 16, кожне біля 90 сторінок друку. До 13 числа сам він брав участь в кожному випуску, редагуючи й друкуючи перший його відділ: «Чин».

До його також ініціативи належить започаткована ним «Українська Духовна Бібліотека», щоб за її допомогою скріпити в Чині апостолят друкованого слова. В пляні було, щоб кожна Провінція щороку подбала принаймні про одне видання духовної книжки для широкого загалу. Перший том цієї «Бібліотеки» вийшов 1964 року, і досі в рамках цього видавництва появилося вже 64 томи⁸⁰. Між ними знаходяться Соборові Декрети в українському перекладі, «3 Літопису Християнської України» (9 томів) — його ж авторства, та кілька томів різних проповідей. Найбільше з них вийшло в Римі, а 17 випусків — з під його пера.

З його також ініціативи почала появлятися «Василіянська Чернеча Бібліотека», аскетичного змісту, для внутрішнього вжитку. Це зшитки великої вісімки, в загальному коло 12 сторінок, друковані циклостилем. Досі появилося 37 чисел цієї «Бібліотеки», яких автором здебільша був теж сам о. А. Великий.

Подібно також його ініціативі належить «Василіянський Пом'яник», який він в латинській мові сам уклав і видав 1966 року⁸¹. У ньому зібрано к. 320 імен померлих Отців і Братів Василіянського Чину, з найважливішими їхніми даними за роки 1882-1965. Пом'яник так укладений, що його завжди можна доповняти новими іменами.

З його діяльності слід ще згадати, що, в часі триднівки, з нагоди 75-річчя Згромадження Сестер Служебниць (13-15 жовтня 1967 р.), він виголосив три доповіді на такі теми: «Перспективи Згромадження у світлі Ватиканського Собору», «Минуле-сучасне-майбутнє Згромадження Сестер Служебниць» і «Сестри Служебниці та Українська Церква», — першу і третю в італійській, а другу в українській мовах.

В році 1968 він очолював теж їхню Генеральну Капітулу⁸², а на початку 1969 р. появилася для них велика його праця, під

⁸⁰ До 1976 року всіх томів вийшло 47.

⁸¹ *Liber Defunctorum Patrum et Fratrum Ordinis ab anno 1882*, pp. 396.

⁸² В 1971 р. о. Великий був також предсідником на Ген. Капітулі Сестер Василіянок.

заг.: «*Нарис історії Зеромадження Сестер Службниць*». Над нею він працював понад два роки у тому самому часі, коли стільки трудів вкладав у приготування Надвичайної Генеральної Капітули Чину. У ній він вібрав та використав усі доступні йому для їхньої історії джерела та матеріали.

З нагоди 100-літнього ювілею канонізації св. Йосафата (5 листопада 1967 р.) він мав у німецькій мові доповідь на академії у Віденському концертному домі на тему: «*Св. Йосафат — апостол екуменізму*», який опублікував «Християнський Схід»⁸³. З тієї ж нагоди 25 листопада відкрив у Римі святкову академію, а попереднього дня в «Оссерваторе Романо» була поміщена в світлиною Святого його велика стаття під заг.: «*Св. Йосафат і його екуменічна місія*». Також в 1967 році появилася ще велика праця під заг.: «*Св. Йосафат Кунцевич — Його життя і доба*», якої він був співавтором, разом з о. М. Солов'єм. Йому зокрема належить вступний розділ з найкращим до цих часів синтетичним поглядом на добу св. Йосафата.

Вже після Надвичайної Капітули й навали багато інших справ, яким він віддавав чимало свого часу й трудів, взявся він за ще одну ділянку, яка стояла досі облогом і яку треба також приписати його ініціативі. Нічого нікому не кажучи, переклав він на українську мову майже в цілості першу частину «*Молитвослова*», яка 1975 року появилася для приватного вжитку цикло-стильним виданням. Первісно, за його задумом, цей переклад мав увійти до Укр. Дух. Бібліотеки, як його приватна ініціатива. Потім, однак, погодився, щоб цей переклад переглянула і доповнила створена в цією метою Василянська Літургична Комісія, і він появилася, як перша частина задуманого Молитвослова, який мав би об'єднати давній Часослов, Осьмогласник та частини в Вечірні й Утрені. Після появи першої частини Комісія далі працювала, щоб приготувати також частину другу, яка появилася 1978 року в богослужбах Тріоди й Мінеї. Він взяв ще участь також у редагуванні цієї другої частини, бо чимало її текстів він сам переклав, деякі передше, а деякі вже тепер, на прохання Комісії. Тільки цей Молитвослов він пізніше вживав, коли ще міг приходити до спільного хору, і також коли вже мусів його проказувати сам у келії.

⁸³ «*Der Christliche Osten*», 1968, 1., S. 7-11.

ПАРАЛЕЛЬНІ І ПОСТІЙНІ ДІЛЯНКИ ПРАЦІ З 1948 Р.

Окремо присвячуємо нашу увагу ще двом ділянкам діяльності, про які досі лише згадувалося, а на яких він трудився з самих початків свого прилюдного виступу в 1948 році аж до останніх років свого життя, які йому ще на таку діяльність дозволяли. Їм він приділяв дуже багато свого дорогого часу, вклав найбільше невтомних трудів. Такими були його радієві програми у Ватиканському радіо і науково-видавнича праця в «Записках ЧСВВ».

1. ВАТИКАНСЬКІ РАДІОПРОГРАМИ

Апостолят живого слова для широких мас народу на хвилях етеру о. А. Великий дуже високо цінив, ним дорожив і для нього ніколи не бракувало йому часу. Він був вповні свідомий того, яку велику і важливу роль вони відіграють для тих слухачів, які вже довгими роками були позбавлені будь-якого Божого слова.

Вперше українські передачі через Ватиканське Радіо понесли в розбурханому вже війною етері 14 грудня 1939 року й, з малою перервою в останні воєнні роки, вони весь час пересилалися на українські землі, спочатку двічі, а в 1953 р. тричі в тиждень, крім недільної Служби Божої з проповіддю, яку в тому часі пересилалось раз на місяць. Отець А. Великий включив свою співпрацю в цій ділянці уже в 1948 року, як тільки покінчив свої університетські студії, разом з першим своїм назначенням на віцектора Української Папської Колегії св. Йосафата. Спочатку був він там тільки співробітником, часто беручи на себе окремі програми чи заступаючи тих, що були за них відповідальні.

У ювілейному Святому Році — 1950 мав він цикл програм про переслідування Української Католицької Церкви, а крім того влітку заступав два рази в тиждень відсутнього тоді о. М. Когута.

В 1951 році подібний цикл радіопрограм розвинув він на тему: «Хресний шлях українського католицизму», а в його продовженні скристалізувалися «Замітки на мартінесі» — Діянь «т.зв. Львівського Собору 1946», які також пересилалися через Ватиканське Радіо⁸⁴. Деякі його радієві виступи, потім розвинені й доповнені, лягли в основу збірки: «Українське Християнство»⁸⁵,

⁸⁴ «Світла і Тіні», 1969, стор. 216.

⁸⁵ Див. стор. 219.

яка появилася друком 1969 року, в рамках « Укр. Дух. Бібліотеки ».

Крім того, як віце-ректор Колегії св. Йосафата, він був відповідальний за організацію по радіо щомісячної недільної Служби Божої з проповіддю, які він дуже часто сам приготував і вголошував.

Повне зобов'язання за всі українські передачі через Ватиканське Радіо, яких в тому часі було три в тижні, о. А. Великий перебрав 1954 року, і був за них відповідальний протягом повних 10 років — до 1963 року.

Але вже в попередньому 1953 році він розпочав довгу і важливу серію пересилань на історичні теми з Української Церкви, під заг.: « *З Літопису Християнської України* ». Цю серію щотижневих програм він продовжав до 1959 року і дійшов тоді до 19-го сторіччя. З наближенням Собору Ватиканського II цю серію перервано, щоб її замінити тематикою самого ж Собору.

Пересилання на історичні теми з Української Церкви він знову розпочав 1966 року, коли-то, від 24 січня попереднього року, українські радіопрограми поширено на щоденні передачі, із щонедільною Службою Божою та проповіддю. Цим разом він ці передачі знову розпочав з IX сторіччя, подаючи їх у доповненій та справленій редакції, і допровадив майже до найновіших часів, до половини 20-го сторіччя. Усіх таких пересилань з історичною тематикою було 450, які він закінчив щойно в 1976 році ⁸⁶.

Це наче Історія Української Церкви « в образах », подана в поодиноких заокруглених нарисах, але дуже багата, бо в ній зібрано чимало з тих дорогоцінних фрагментів, які вже були для нас загублені й тому незнані. Всі разом вони, наче в мозаїці, віддають найважливіші моменти розвитку української християнської духовності, зміст і життя тієї історії та її повний образ. До XVII сторіччя він вибирав усі нечисленні в тому часі елементи, які записало давнє літописання на церковні й духовні теми; в наступних же сторіччях перевів він селекцію, вибираючи з них такі, що кидали світло на головний процес церковної історії. Як він сам їх схарактеризував: « це не були широкі й об'ємисті екскурси в історію, але короткі, 15-хвилинні, самостійні читання, яким і найбільш занята людина може присвятити трохи свого часу... щоб глянути в минуле, в інші доби історії. Бо в минулому знаходиться

⁸⁶ Всі вони зібрані у згаданих вже 9 томах під заг.: « *З Літопису Християнської України* », які появилися друком в роках 1968-1977. и-

також те світло, яке може роз'яснити багато чого з того, що діється в сучасності та розкрити й утвердити надію на майбутнє»⁸⁷.

Крім програми на історичні теми він, упродовж майже 10 років, від 1954 до 1963 років, опрацював ще і переслав через Ватиканське Радіо цикль доповідей апологетичного характеру, під заг.: «*Гутірка про Боже і вічне*», а пізніше також ще іншу серію, під заг.: «*Християнський світогляд*» та «*Коментар до сучасного релігійного життя*».

У цілому періоді в роках 1954-1963, в яких він був відповідальний за всі українські радіопередачі, йому завжди були зарезервовані святкові програми на Різдво Христове та Великдень.

Тільки соборові обов'язки, а пізніше вибір на Головного Настоятеля Чину не дозволяли йому продовжати цю живу апостольську діяльність, якою він дорожив і не жалів для неї жодних трудів. 1 жовтня 1963 року він нарешті передав цю відповідальність іншим, залишаючись, однак, і надалі активним співробітником українського Відділу аж до 1976 року — як довго ще дозволяли йому на це його вже ослаблені сили.

2. «ЗАПИСКИ ЧИНУ СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО»

«Записки ЧСВВ» — це друга ділянка, в якій він весь час трудився ще з 1948 року — аж до останніх років свого активного життя і якій присвятив найбільше свого часу. Це його найулюбленіша «дитина», йому найдорожча, що найбільше лежала йому на серці. Можна б сказати, що це була його життєва місія, для якої Бог наділив його незвичайними інтелектуальними обдарованостями, але й замилюванням до неї, яке підтримувало в ньому цю невтомну посвяту для неї. Як він писав вже 1950 р., його «мрією було видати цілий корпус документів, щось на взір 'Монумена Германіє'»⁸⁸. Перше видання нової післявоєнної серії «Записок

⁸⁷ З *Літопису Христ. України*, 1977, т. 9, стор. 281-7.

⁸⁸ Лист до о. І. Назарка з 9 квітня 1950 р. Подаю уривок з нього, бо він краще всього наświetлює його наставлення до цього роду праці: «Тепер в мене всюди лише повно документів, документів, документів. Це назагал речі не публіковані, часто досі не знані, а принайменше не використані до історії укр. Церкви. Моєю ціллю і мрією дати такий цілий корпус документів, щось аля «Монумена Германіє». А було б з чого; я лиш приблизно розчислю їх на 40 томів. Наразі яких 12 томів на викінченні; інших 5-6 в стадії збирання.

ЧСВВ» появилось вже 5 березня 1949⁸⁰, а останнє ще з його іменем й участю — 1980 року.

Із «Записками ЧСВВ», які 1924 р. почали виходити у Львові-Жовкві під редакцією о. Й. Скрутня, о. А.Г. Великий зацікавився ще як молодий студент і 1942 р. написав навіть рецензію на 5-ий том, який в тому році вспів ще з'явитися⁸⁰. Вже тоді, мабуть, вони викликали в ньому не тільки зацікавлення, але, може, й визначили його життєве завдання, для якого він не щадив ні своїх сил, ні здоров'я.

Вже в 1946 році, як сам він пише в одному звіті, зродився в його умі цей сам задум, яким свого часу захопився був великий митр. А. Шептицький, — як тільки прибув до Риму і вперше зустрінувся з неоціненними скарбами Римських архівів»⁸¹.

Не відразу мав він змогу взятися за відкриття цих скарбів, бо в тому часі не мав ще єрейських свячень і мусів ще кінчати свої студії. Але ця ідея вже не залишала його думок. В 1947 році він розпочав свої архівні розшуки, використовуючи при цьому також багато ще свіжих слідів, які залишили ті, що там уже перед ним працювали⁸². В тому ж самому часі це завдання наміряли доручити йому також його Настоятелі. Не цілих два місяці після свого повороту з довгої (від 28 грудня 1946 до 16 лютого 1948) канонічної поїздки в обох Америках, тодішній Генеральний Вікарій о. Г. Кінах записав у своєму щоденнику, що це саме було предметом виміни думок у Ген. Курії. Вирішено тоді «продовжати ви-

Багато матеріалу вже зібраного і сфільмованого, а це вже багато, бо тут найважча річ — збирання. Для з'ясування труднощів скажу, що в Ватиканському архіві одна лише саля (правда найбільша) має 40 км. полиць, на яких стоять фоліант при фоліанті... документи. А це лише мала частина, та й Ват. архів у Римі для наших справ не одинокий; може ще більше матеріалу для нашої Церкви має архів Пропаганди, а інших дрібних безліч: навіть у державних і міських архівах є речі про нас; напр., оригінал тестаменту митр. Корсака я знайшов у міських архівах. Думаю, що коли б мені вдалось пустити в рух це видавництво та видати «парканацят» томів, то міг би я собі сназати «нині отпущаєши». Це була б найкраща апологія укр. католицизму».

⁸⁰ Щоденник о. Г. Кінаха, II, стор. 657.

⁸⁰ Тижневик «Проблем», Прага, 1942, ч. 10, стор. 605-6.

⁸¹ «Збірка А. Шептицького з документами, що відносяться до Руської Церкви, яку на доручення Львівського митрополита виготовував с.п. о. К. Королєвський». — Це звіт, що його о. А. Великий виготовив в італ. мові, дня 31 травня 1961 р. (АГУ «Collectio A. Szeptyckij...»).

⁸² WELUKYJ A., *Acta S.C. de Propaganda Fide*, I, Roma 1953, p. XV.

давництво *Записок ЧСВВ*»; о. Т. Галуцинський з охотою приймається титулярного редактора... Головну роботу мав би робити о. А. Великий»⁹³.

З цією метою вже 24 квітня 1948 р. о. Ген. Вікарій назначив о. Т. Галуцинського відповідальним редактором, доручаючи йому zorganizувати редакцію, яка працювала б під його проводом, та виготовити для Ген. Курії плян видавництва⁹⁴. Але, як уже згадано, головною роботою відновлення «Записок» мав зайнятися о. А.Г. Великий, який став членом редакційної комісії. Для того теж 1948 р. зроблено його віце-ректором в Колегії св. Йосафата, щоб він «зостався в Римі й міг працювати в архівах та писати історію Укр. Церкви і Чину»⁹⁵.

Але він навіть не чекав на офіційне доручення. До римських архівів, в пошуках за скритими в них скарбами, він почав ходити вже раніше⁹⁶, а три дні після назначення о. Т. Галуцинського

⁹³ *Щоденник о. Г. Кінаха*, II, стор. 579 - 10 квітня 1948 р. — О. Г. Кінах та Галуцинський були співробітниками «Записок ЧСВВ» від самих початків. О. Г. Кінах спочатку пропонував перебрати тимчасово редакцію о. М. Ваврикові, який відмовився задля запалення очей і сам запропонував о. Т. Галуцинського, що вже від 1931 р., будучи Духовником Колегії св. Йосафата, працював у Ватиканському архіві й бібліотеці. «На це о. Ген. Вікарій радо погодився, — пише о. М. Ваврик — бо було самозрозуміло, що правою рукою о. Галуцинського буде молоденький ще тоді о. Великий, який саме тоді скінчив на Григор. університеті богословські студії з докторським ступенем». Властивим редактором «Записок» мав стати знову о. Й. Скрутень, якому 1940 р. вдалося виїхати до Німеччини. Він спочатку радо на це годився. Коли ж 16 травня 1949 р. приїхав до Риму, по довгих ваганнях таки редакції не прийняв і везабарі помер — 12.10.1951. Пор. Каталог ЧСВВ, 1983, стор. 127; стаття о. М. Ваврика «Наше подв'їнне», не видрукована — в архіві Ген. Курії; *Щоденник о. Г. Кінаха*, II, стор. 539, 617, 619, 622, 629, 661, 665; Звіт о. Т. Галуцинського та о. М. Когута з дня 18 лютого 1951 р., ч. 56/P51.

⁹⁴ Лист о. Г. Кінаха до о. Т. Галуцинського ч. 86/48.

⁹⁵ З його біографії для НТШ — з 21.5.1953 р.; *Щоденник о. Г. Кінаха*, II, стор. 616, з 16 серпня 1948 р. Яка була його власна роля у відновленні «Записок ЧСВВ», сам він пише: «Обговоривши потребу створення нової серії давнішої публікації, яка мала вже своє імення і признання в світі, було вирішено тодішніми Настоятелями (Ген. Вікарій о. Г. Кінах) приступити до діла і доручено цю справу молодшому поколінню, за схваленням і порадою старшого покоління. За редакцією о. Атанасія Г. Великого «Записки ЧСВВ» почали появлятися у світ». Див.: *До теневи другої серії «Записок ЧСВВ», (1949-1974)* — «Записки ЧСВВ», т. 9, 1974, стор. 19.

⁹⁶ Його лист з 27 квітня 1948 р.

редактором, о. А. Великий просить у Ватиканському архіві, щоб йому дозволено працювати в ньому пополудні, бо ранком він уже ходить до архіву Пропаганди, який відкритий тільки три години. В тому ж часі він просить теж дозволу користати в архівів Конгрегації Обрядів, Собору, Чинів, Папських декретів (Бреві), як також кн. Дорія-Памфілі⁹⁷. Усі ці документи, які мали відношення до історії Укр. Церкви чи народу, він сам на місці фільмував, ангажуючи дуже часто теж інших, до їх переписування.

Плян видавання відновлених « Записок », про який писав Ген. Вікарій до о. Т. Галущинського, був готовий вже на третій день — 27 квітня 1948 р. Хоч він не підписаний, але знаємо, що його опрацював о. А. Великий, як це видно з самого змісту, та плянів, які вже позначені його іменем.

У цьому першому проєкті передбачалося, в який спосіб відновити саме видання « Записок », а зокрема який буде їхній зміст. Головну увагу кладеться на документи, хоч в цьому пляні ще не говориться виразно про три секції, з яких остання була б призначена саме для них. Сказано тільки, що статті « в окремих випадках, загального церковного чи наукового інтересу, можуть бути вилучені в окремі випуски « Бібліотеки Записок ЧСВВ », подібно як це практикувалось у передвовнних « Записках ». А документи будуть видавані в заокругленій і систематичній цілості, з окремою пагінацією. Їх заокруглюється на основі змісту в окремі томи. Намічені були 4 відділи: 1) Листування від 1600 років, 2) Акти свящ. Конгрегацій, 3) Булларій та Бревіарій і 4) Інші документи.

Другий проєкт з дня 22 жовтня 1948 р. о. А. Великий виготовив для зустрічі з о. Е. Германом, Т.І., з яким мав обговорити справу видавання документів. В цьому проєкті вже згадується, що вони мали б появлятися в окремій — третій секції. Мало бути 6 головних відділів, з іншими ще підвідділами: 1) Листи, що приходили до Риму; 2) Просьби і меморіяли; 3) Акти Конгрегацій; 4) Листи, що виходили з Риму; 5) Декрети Конгрегацій і 6) Папські Бревіарій і Булларій. У визначеному періоді, напр., від митр. І. Потія до А. Селяви (1600-1655), всі ці документи мали бути вичерпані і щойно потім можна було переходити до документів наступного періоду. Ця третя секція мала носити наступний заголо-

⁹⁷ Його листи з 31 травня, 12 червня 1948 і 5 червня та 24 жовтня 1949.

вок: « *Документи, що наświetлюють історію Руської Церкви і Чину св. Василя В.* »⁹⁸.

Третій проєкт був опрацьований в часі переговорів з о. К. Королевським, в роках 1948-9, як видно із запланованого заголовку: « *Документи, що наświetлюють історію Руської Церкви, старанням та працею А. Шептицького, ЧСВВ, Галицького митрополита і Василян з Римських архівів вибрані і видані* ». В цьому проєкті ще подрібніше визначено спосіб їхнього видавання. Ціле видання мало охопити час від 1600 до 1805 років, який ділився на 4 періоди: 1) 1600-1655; 2) 1655-1720; 3) 1720-1772; і 4) 1772-1805. Кожний з цих періодів ділився, й собі, на 3 відділи, з дальшими підвідділами: 1) Документи, вислані до Риму; 2) Документи виготовлені в Римі; 3) Документи, вислані в Риму. Кожний період кінчився окремим індексом: хронологічним, систематичним та покажчиками імен і речей. При кінці останнього періоду був передбачений загальний індекс до цілої збірки, що мала нараховувати 50 томів. За взір взято « Монумена Германіс ».

У цьому проєкті для документів вже виразно зарезервовано третю секцію « Записок », хоч ще не було вирішено, який буде її заголовок. У першому випуску « Записок », який появилася 5 березня 1949 р.⁹⁹, I-ій секції надано вже назву: ОПЕРА, а III-ій передбачалася назва: « Документи Руської Церкви взяті з Римських архівів »¹⁰⁰. Але ще під датою 27 червня ц.р. записано в Щоденнику о. Г. Кінаха: « Днесь погодилися, що до видання “ Записок ”: Аналекта-Періодіка, Аналекта-Опера, а джерела будуть мати окрему назву ».

Яка ця назва мала бути, не сказано. Перший том цих документів, який вийшов 1952 р. — « Св. свящмч. Йосафат », і « Документи Римських Архисреїв » в 1953-4 років, мають ще інший заголовок, а саме: « Документи З'єдиненої Церкви на землях України і Білорусі, вибрані і видані старанням ОО. Василян ». Врешті, однак, прийнялась назва: « Римські Документи Католицької Цер-

⁹⁸ « Documenta Historiam Ecclesiae et Ordinis S. Basilii M. Ruthenorum illustrantia ».

⁹⁹ Щоденник о. Г. Кінаха, II, стор. 677.

¹⁰⁰ Documenta Ecclesiae Ruthenae ex Tabulariis Romanis deprompta. Як остаточно розвинулися відновлені « Записки », сам о. А.Г. Великий описав у статті: *До генези другої серії « Записок ЧСВВ », « Записки ЧСВВ », т. 9, 1974, стор. 19-23.*

кви на землях України і Білорусі, зібрані і видані старанням ОО. Василіян »¹⁰¹. Вона вперше появилася 1953 р. в 1-му томі: Акти Пропаганди, яка з того часу залишилась незмінною¹⁰².

Редактором «Записок» далі фігурував о. Т. Галущинський і в доволі на друк першого випуску (2 лютого 1949) він поданий як відповідальний за їхню редакцію. Але 14 червня 1949 року о. Т. Галущинський був назначений Архимандритом — Головним Настоятелем Василіянського Чину, і він унезабарі потім о. А. Великому передав видання «Записок» разом з своєю джерельною збіркою, до якої старався залучувати теж архівальні виписи своїх вихованків, що опрацьовували для докторських дисертацій теми з історії нашої Церкви »¹⁰³.

З цього часу о. А. Великий став фактично відповідальний за всю редакцію «Записок» і він провадив усі справи, які були з ними зв'язані¹⁰⁴.

В 1949 році друком появилася вже два видання: I-ий випуск «Записок» II-ої секції, і перший том секції-Твори: «De Regimine Basilianorum Ruthenorum» о. М. Войнара. Два такі самі видання були приготовані на наступний рік. В тому, однак, часі о. А. Великий працював вже над приготуванням до друку документів з історії Церкви в Україні та Білорусі. Таке видання лежало йому найбільше на серці, бо, як сам писав, вже в 1948 році став він ініціатором рішення Генеральної Курії, щоб майбутнім історикам зробити доступними якнайбільше документів, які збереглися зокрема в римських архівах, хоч його зацікавлення не кінчалось на систематичній публікації документів в Ватиканських та Римських архівів. Пізніше він думав присвятити увагу, сам чи ті, що будуть продовжати його діло, теж «іншим архівним збіркам Італії, а чи й інших країн, поки не відкриються можливості вчинити це колись в архівах України, що зберігають праджерело корисного для історії Церкви матеріялу, який розкриє не одну правду, що її прикрила історіографічна інтерпретація, нерав може і не зло-

¹⁰¹ Documenta Romana Ecclesiae Catholicae Unitae in terris Ucrainae et Bielarusjae cura PP. Basilianorum collecta et edita.

¹⁰² За винятком, мабуть, через недогляд, у томі: *Документи Берестейської Унії*, який появилася 1970 р. Там подано: Documenta Romana Ecclesiae Unitae...

¹⁰³ «Наше подвiгннє»... о. М. Ваврика, стор. 3.

¹⁰⁴ Лист до о. Е. Германа, ректора Сх. Інституту, з 11 грудня 1951 р.

намірена »¹⁰⁵.

Але всім було відомо, що багато таких документів, з доручення митр. А. Шептицького, й на його кошти, зібрав вже франц. священник, о. Кирило Королевський (Chagon), який працював над цією збіркою від 1909 до 1930 року. Одну копію цих документів він передав до Львова, а друга залишилась у нього. По смерті митр. А. Шептицького 1944 р., о. К. Королевський цілу ту цінну колекцію у 15 теках передав Папському Східному Інституту в Римі, в надії, що він колись подумає над їх друком. До цього часу, він дозволив, щоб професори могли з неї користати, а інші — тільки за його апробатою¹⁰⁶. Під наглядом о. А. Аммана, проф. цього Інституту, частково користали з неї українські докторанти. Деякі відписи, які вони тоді поробили, попали потім до збірки о. Т. Галушинського, а від нього — до о. А. Великого¹⁰⁷. Він, отже, також добре знав про ці документи і старався зробити все можливе, щоб не пішло на марне стільки часу і труду, які в них вкладено. Тому думав використати цю збірку, тільки її доповнюючи, якщо б було потрібно.

З цією метою вже 29 жовтня 1948 р. ходив до о. К. Королевського о. Й. Лабай, ректор Колегії св. Йосафата, з яким він був добре знайомий. Виглядало все добре, як записав о. Г. Кінах: « він радо згодився, щоб дати до друку в “Записках” свою збірку документів, застерігаючи собі тільки останню коректуру й одну відбитку для себе »¹⁰⁸. У цій справі він мав говорити з самим о. А. Великим, але коли цей прийшов до нього, не могли порозумітися¹⁰⁹. Найбільшою трудностю було те, що о. К. Королевський обстоював хронологічну систему, а о. А. Великий думав застосувати систематичний розподіл¹¹⁰.

Багато разів ще заходив він до нього, щоб усе ж таки якось з ним домовитися. Василіяни мали вповні зайнятися цілим виданням, включно до наукового опрацювання документів, їх доповненням та покриттям коштів друку. О. Великий також пропону-

¹⁰⁵ « Записки ЧСВВ » 1974, т. IX, стор. 21: *До теневих другої серії « Записок ЧСВВ »*; « Collectio A. Szeptyckij » — 31.5.1961 (АГУ — ЗЧСВВ).

¹⁰⁶ Korolevskij С., *Metropolit A. Szeptyckij*, 1964, р. 79; « Записки ЧСВВ » 1971, т. VII, стор. 499-501.

¹⁰⁷ о. М. Ваврик, *Наше подвигне*, стор. 8.

¹⁰⁸ *Щоденник о. Г. Кінаха*, II, стор. 632.

¹⁰⁹ Там же 635.

¹¹⁰ « Записки ЧСВВ » VII, 1971, стор. 502-3.

вав йому, щоб ціле видання назвати спільним ім'ям: «Шептицько-Василіянська Збірка». Ще й тоді, коли вже вийшли друком перші томи, о. А. Великий просив в нього дозволу на використання його збірки, і кожний документ, взятий з неї, мав бути позначений, що походить із «Збірки А. Шептицького», навіть тоді, коли він сам вже його знайшов іншою дорогою і мав готовий до друку¹¹¹. Але, на жаль, і ця остання спроба не увінчалася успіхом. Нічого не допомогло навіть посередництво ректора Інституту, о. Е. Германа, який прийняв до переховку збірку о. Королевського¹¹².

За дозволом ректора Сх. Інституту о. Великий вибрав з цієї збірки тільки 8 листів, до першого тому «Листів Митрополитів» (Й.В. Рутського). Ішлося про листи в кодексу Сантакроче, який через митр. А. Шептицького попав до Національного Музею у Львові, і тому він уже не мав змоги з нього користатися. Тому окремим листом з 11 грудня 1951 р. о. Великий просив на це дозволу, який отримав, із застереженням, що при кожному з них має бути зазначене, що вони друкуються «згідно з копіями з рукопису Сантакроче», які йому у цьому випадку тільки відступлено¹¹³.

Отець А. Великий, 31 березня 1953 р., був звільнений з обов'язків Віце-ректора, щоби всеціло могли віддатися тільки праці у «Записках». Дещо пізніше, 18 грудня ц.р., «для улегшення праці теперішньому Директорові та Редакторові видавництва Записок ЧСВВ», листом ч. 321/53 займеновано редакційну Колегію, до якої увійшли ще й о. І. Назарко, як редактор II-ої Секції «Записок» і о. М. Войнар, редактор I-шої секції «Опера». Сам о. А.Г. Великий залишився далі відповідальним директором цілого видавництва і редактором III-ої секції «Записок», тобто римських

¹¹¹ *Litterae Nuntiorum Ap.* II, p. XIV.

¹¹² М. Ваврик, *там же*. Плян о. А. Великого, писав він у згаданому життєписі митр. А. Шептицького, стор. 83-4, «був зовсім відмінний від мого і я відмовив йому своєї згоди і на цьому справа стала. Він видав уже багато томів. Про мій плян подумав, як вважатиме за відповідне, Сх. Інститут. Як досі, кожний має право зачинати роботу за власною метою; архіви є публічні». Пор. теж «Записки ЧСВВ» 1971, т. VII, стор. 501-3.

¹¹³ На листа відписав (12.12.1951) ректор Інституту, о. О. Урбіна, з застереженням, що можуть бути опубліковані з нотаткою «pubblicate secondo le copie del ms. Santacroce, a Lei concesse per questo caso». (АГУ – ЗЧСВВ). Один ще документ з цієї збірки поміщено в 2-му томі «Листів Митрополитів», який він, мабуть, перебрав через о. Т. Галушинського від згаданих вже укр. доктрантів.

документів ¹¹⁴.

Це був найплідніший період у видавництві «Записок», зокрема III-ої їх секції — Документів. В роках 1954 і 1959 появилoся друком по 4 нових томів, а 1955 і 1957 навіть по 5 томів, із збірками нових документів. До 1960 року, в якому о. Великий став назначений Секретарем Підготовної Соборової Комісії для Східних Церков, усіх томів цієї секції вийшло вже 27. Тому 1959 р. міг він написати, що майже всі документи в колекції о. К. Королевського вже видані і ціла його збірка стала «перевершеною» ¹¹⁵.

В цьому саме часі, 19 квітня 1959, упокоївся о. К. Королевський, і з цього приводу знову виринула справа його збірки документів. Не знаючи про стан справи, деякі газети та журнали ¹¹⁶ висловилися, начебто їх опублікував о. А.Г. Великий. Тому він 1959 р. був змушений подати коротке спростування та вияснення, у якому з'ясував увесь хід справи ¹¹⁷. Пізніше це потвердили так само наступники о. Е. Германа, а саме о. А. Рас та о. Й. Гіл, які на письмі подали Блаж. Кардиналові Йосифові Сліпому заяву, що вони почувалися до обов'язку «зберігати документи, зібрані о. К. Королевським для митр. А. Шептицького, до кращих часів, з заборонаю давати їх в інші руки» ¹¹⁸. Те саме листом від 31 січня 1980 р. зробив проф. о. І. Крайцар, який 1962 р. перебрав цю збірку від о. А. Аммана ¹¹⁹.

¹¹⁴ З його біографії для НТШ — 21.5.1953 р.

¹¹⁵ *Litt. Nuntiorum Ap.*, II, 1959, р. XIV.

¹¹⁶ «Osservatore Romano»; «Der Christliche Osten»; «Христ. Голос.».

¹¹⁷ *Litt. Nuntiorum Ap.*, II, pp. XIII-XIV.

¹¹⁸ «Богословія», 1971, стор. 250-1.

¹¹⁹ «*To Whom It May Concern*: I wish to make the following declaration about the documents relating to Ukrainian and Belorussian history and copied from the Roman Archives by Fr. Cyril Korolevskij. The documents were deposited first in the room of Fr. Albert Amman S.J. of the Pont. Oriental Institute. When I entered the Institute in 1962, Fr. Amman, considering me his successor, transferred all this material to my room. He enjoined on me that no one except a person acting in the name of the Metropolitan of L'viv be allowed to use these documents. From 1962 till this time when they were asked for by Cardinal Slipyj's office no person, whether Jesuit or Basilian, was allowed to consult this material. I know that this had also been Fr. Amman's policy. JAN KRAJCAR, S.J. — 31 January, 1980». (АГУ — ЗЧСВВ).

Зіставлення обох збірок також потверджують, що вони не є тотожні і не є повторенням. Всі документи, які зібрав о. К. Королевський, пізніше видруковано у 12 томах, коли збірка о. А. Великого нараховує вже 55 томів,

З назначенням о. Великого на Секретаря Перед — і Соборової Комісії, а потім ще з його вибором на Головного Настоятеля Василіянського Чину (1963) цей розгін нових видань дещо сповільнився, але не припинився. Тільки число видань третьої секції, за яку вповні був відповідальний о. Великий, зменшилося: за 20 дальших років (1960-1980) появилось нових 27 томів документів, тимчасом як число томів першої і другої секцій залишилось пропорційно те саме чи, навіть, дещо й зросло¹²⁰.

Усіх же томів з документами від 1952 до 1981 років вийшло друком 55, а ще зосталося в о. Великого зібраних документів на яких, бодай, 15 томів. Кожний з цих томів налічує в загальному 350 сторінок друку, а двотомник « Документів Римських Архидієреїв » — майже 1300 сторінок.

В другій секції — « Періодика » (статті, матеріали, місцелянея та бібліографія) — вийшло в тому часі 10 томів, кожний к. 550-600 сторінок друку.

Перша ж секція — « Опера-Твори », від 1949 до 1981 років, нараховує 40 томів, з яких тільки шість вийшло друком в Канаді. Він сам не був автором ні однієї з них. Але всі праці, які появилися в Римі, він сам також перечитував, хоч інші були відповідальними редакторами цієї секції, і часто сам їх чимало справляв та доповняв. До багатьох з них сам виготовляв від Видавництва вступ і теж виконував коректуру, навіть тоді, коли на місці були автори цих монографій. Подібно було також з другою секцією. Хоч інші були відповідальними редакторами, які дбали про зібрання матеріалів, але о. Великий остаточно всі ці томи оформлював, давав до них вступ від Редакції, і знову сам виконував коректуру.

Документи до третьої секції він сам мало переписував, і не всі він сам вишукував та збирав. Як було вже згадано, чимало з них він перебрав від о. Т. Галуцинського та римських докторантів. При 16 томах подано навіть імена тих, які разом з ним взяли значну

а ще залишив він документів на дальших 15. Самих Папських листів о. К. Королевський зібрав 180, коли в о. А. Великого їх 1140 (пор. « Записки ЧСВВ », 1971, VII, стор. 504-5). Тим часом в о. К. Королевського є деякі документи, яких о. А. Великий у своїх розшуках не знайшов, і їх немає у його вже опублікованих томах. Він їх напевно не був би пропустив, якщо б був мав до диспозиції збірку о. К. Королевського (пор. « Наше подв'язіння » о. М. Ваврика, стор. 11-12).

¹²⁰ У II секції за перших 10 років вийшло 3 томи, за дальших 20 — 6 томів; у I. секції за 10 років було 12 тт., за дальших 20 рр. — 28 тт. го-

участь у цій праці. Але всі документи він сам перечитував і приготував до друку, даючи до кожного коротший чи довший заголовок-зміст, джерело, з якого він був взятий, та де й коли вже був опублікований, і примітки. До кожного тому сам також виготовляв вступ та деколи й довші передмови, як також списки всіх визначних церковних і світських особистостей з даної доби. Тільки до виготовлення покажчиків він користав із співпраці невтомного теж сл.п. о. Г. Кінаха.

Крім того, у тому ж часі, крім багатьох інших зобов'язань, починаючи з 1964 року, з його ініціативи, як було згадано, посталала *Укр. Духовна Бібліотека*. До 1981 року у її рамках появилася 55 видань, з яких 17 його власних, які вийшли з-під його пера. З них 40 вийшло друком у Римі, і знову він сам всі оформлював, приготував до друку, даючи до кожного вступ від Видавництва та переводячи коректуру. Так трудився він невтомно майже до останнього року свого життя, хоч його сили вже не дозволяли йому на таке як раніш темпо.

ДЕЯКІ ПРИТАМАННІ РИСИ о. А. ВЕЛИКОГО

За короткий час, не цілих 30 років, залишив він по собі в одній лише науково-видавничій ділянці понад 150 великих праць. Тяжко собі уявити, як і коли він спромогався їх викінчувати, маючи в тому ж часі стільки ще інших зобов'язань. Справді величаві осяги цього «титана праці», як зовсім слушно назвав його засновник і директор Укр. Інституту при Гарвардському університеті — проф. О. Пріцак. За його словами, о. Великий став не тільки великим археографом України, але й гордістю української і світової науки ¹²¹.

Як міг він здобутися на такі великі досягнення, і ще в різних ділянках, у тому ж самому часі? Таке питання ставить собі не один, хто їх собі усвідомить, а дехто із зловмисних навіть висунув сумнів щодо його авторства, мовляв, це не можливе для одної людини ¹²². Можна не дивуватися таким питанням у всіх, що знали його тіль-

¹²¹ В часі доповіді на наук. Конференції НТШ в Н.Й., 4 червня 1983. Див. у цьому томі стор. 68.

¹²² «Визвольний Шлях», 1976, 1443-55.

ки здалека. Хто ж був з ним довгі роки і з ним разом працював, цей, також, подивляючи його осяги, не може в них сумніватися, бо сам бачив, в який спосіб це ставало можливим.

Насамперед, уже в перших роках свої праці він у всіх, що його ближче пізнали, у своїх і чужих, викликав до себе великий респект, який часто переходив у допомогу і, навіть, співпрацю у не одній ділянці його діяльності. Знаючи його велике замилювання до старини та історії, всі українські докторанти в Римі радо передавали чи залишали йому свої власні записки й нотатки та ділилися власними здобутками, в тому також цими документами, які вони зібрали були до своїх дисертацій чи інших запланованих праць. Їх було досить багато у воєнних та післявоєнних роках, і з їхніх трудів, за їхнім бажанням, він міг також користати¹²³. Цей респект до його особи та його діла, зокрема в науково-видавничій ділянці, улегшив також зарадити не малим матеріальним потребам. Більшість коштів видання «Записок ЧСВВ» та «Укр. Духовної Бібліотеки» покривав Василіянський Чин, зокрема Генеральна Курія, але на покриття коштів багато з цих видань знайшлося теж чимало інших меценатів, які раді були таким чином дати свою частку до його великого задуму¹²⁴.

¹²³ У першому томі «Acta S.C. de Propaganda Fide», 1953, р. XV, о. А.Г. Великий подав імена тих українських докторантів з Колегії св. Йосафата та з-між Василіян, які в останньому десятилітті збирали документи у Ватиканських архівах до своїх дисертацій. По їх використанні та вилді в Риму вони звичайно передавали їх о. Т. Галущинському, який був Духовником в цій Колегії і роками вже працював у Ватиканських архівах. Були це: оо. Ю. Милляник, І. Прашко, І. Білянч, Д. Танчук, М. Войнар, І. Хома, М. Марусин, С. Вівчарук та інші, зокрема о. Д. Блажейовський, який під проводом того ж о. Т. Галущинського почав систематичну збірку документів до історії Укр. Церкви. Крім них були ще інші, яких вклад у збиранні дотичних документів був настільки великий, що їхні імена подані як співавтори деяких томів. Між ними на першому місці фігурує о. Т. Галущинський, як головний автор першого тому «Листи митр. Й.В. Рутського»; сп. Ч. Сіпович, як співавтор 8 тому «Листи Митрополитів»; о. Е. Камінський, як співпрацівник у виданні першого тому «Конгрегації Партикулярні»; Ю. Гарастей, як співредактор 1-3 і 9-13 томів «Листи Ап. Нунціїв» та о. П. Підручний, як співредактор 9 тому «Листи Митрополитів», 14-го «Листи Ап. Нунціїв», 1-2 «Листи Василіян» та 2-5 томів «Листи Єпископів».

¹²⁴ Митр. К. Богачевський ще 1947 р., на пропозицію о. Г. Кінаха, зробив фундацію на 5 томів. Авп. І. Бучко зафундував перші два томи «Документи Рим. Архивів». За ними пізніше пішли теж інші Владики: Кир

Крім того він умів свою працю добре zorganizувати. Сам один він всього не міг би був зробити й ніколи не міг би й мріяти про такі досягнення, яких він добився. Це стало, однак, для нього можливе, бо він знав, як до своїх задумів притягнути інших помічників та співробітників. Він зокрема умів знайти та використати чимало переписувачів багатьох тисяч документів, бо ніколи не бракувало йому охочих до цього діла, які до цього надавалися. Таких він легко знаходив між працівниками по різних архівах, які в такій праці визнавалися й раді були дещо заокруглити власні прибутки, а теж, бо частково і їм він зумів передати свою любов до давнини й іскру свого запалу у відкриванні історичних скарбів, за якими шукав.

Були ж і такі, що за його вказівками переглядали просто цілі кодекси, щоб у них вишукати усі ці документи, які мали будь-яке відношення до історії української Церкви чи народу. 16 томів позначені іменами таких його співпрацівників, які з ним і під його проводом вняли участь у приготуванні названих томів.

Але найбільший вклад часу й трудів належали до нього самого. Цей його особистий вклад, незважаючи на допомогу і співпрацю інших, був величезний. Це стало для нього можливе, бо праці він віддавався всеціло — більше, як можна б собі уявити і значно більше, як хтось міг би від нього вимагати чи очікувати, бо не раз — навіть незважаючи на межі второпності. Кожну хвилинку вільного часу він старався використати на щось корисне ще як студент, і таким він залишився на все життя.

Він був сильно збудований і завжди втішався добрим здоров'ям. Тому він міг брати на себе стільки трудів, які для інших були б непосильні, бо був переконаний, що може собі на них дозволити і це не буде для нього забагато.

Він працював цілими днями й тижнями — роками, без жодного відпочинку, бо не відчував його потреби і вважав його у відношенні до себе — не до інших — просто якимсь люксом, на який не повинен собі дозволяти. Тому рідко кому вдавалося « витягнути його » на цілоденний відпочинок. За всі роки ледве чи дозволяв він собі на формальні вакації. Якщо іноді, головню в перших роках, деякі поїздки могли б такими здаватися, то вони незмінно були пов'язані з іншими зобов'язаннями.

Ніл Саварин — 5 томів, по одному митр. А. Сенишин, єп. К. Корниляк і єп. В. Лостин, священники, Згромадження Сестер Служебниць й миряни.

Не раз бувало таке, що о. Атанасій цілими місяцями пересиджував при друкарській машині по 12 і більше годин денно, від ранку до півночі ночі, іноді ж і далеко поза північ, навіть до другої години. І це траплялося не тільки десь-колись, але часто, зокрема в часі його найінтенсивнішої праці в роках 1966-1969. Немає сумніву, що це спричинило перші ознаки паралічу в 1969 році, з якого він ніколи вже не вилікувався.

Але таке було його внутрішнє наставлення — щоб видати з себе якнайбільше праці, з повною самопопеченням, не беручи до уваги навіть розумних острах, які йому не раз робили найближчі товариші та співробітники. Це не в жодна пересада, коли його названо «титаном праці», бо на таке названня він собі повністю заслужив. Таким він справді був, не тільки у своїх досягненнях, але й трудах, які він у них вкладав.

Це одинока повна відповідь на ті здивування, які в багатьох могли б зароджуватися.

Всі видання, які появилися чи в «Записках», чи в «Укр. Дух. Бібліотеці» в Римі, він сам приготував до друку, переводив коректуру і дбав про їх зовнішнє оформлення. Технічно всі вони досконалі, бо й сам відзначався тонким естетичним смаком, який слідний був у нього у всьому, зокрема ж у всіх його виданнях.

Не такими досконалими були самі тексти. Як сказано вже вище, у вишукуванні та переписуванні документів він часто послуговувався співпрацею інших, яких потім сам не перевіряв, хоч був свідомий, що там траплялися недоліки. Це вимагало б від нього великого вкладу часу, якого в нього ніколи не було забагато, і тому він не хотів його зуживати на виправлення незначних помилок, за рахунок інших праць, які на нього чекали.

Хоч він відзначався феноменальною легкістю у писанні і писав дуже багато, але також його писання, статті та праці не були досконало завершеними. Бо він завжди писав з пам'яті й відразу на друкарській машинці, як йому напливали думки, яких не раз бувало й більше в одному реченні. Він також ніколи нічого не переписував другий раз. Тому його писання звичайно не цілком викінчені, часто й не легкі до читання. Цього він також був свідомий.

Якщо б був знайшов час на те, щоб їх вдруге перечитати й справити, певно вони були б багато кращими. Але цього він не робив, бо того часу не мав. Йому в першій мірі лежало на серці, щоб дати науковцям та історикам якнайбільше нового матеріалу, про який вони досі не знали і тому не могли з нього користати. Ма-

ючи до вибору тільки дві можливості: друкувати багато, хоч не зовсім ще опрацьоване, — чи досконало вже викінчене, але зате мало — він вважав, що краще вибрати цю першу можливість, бо вона принесе більше користі.

Тому він не взявся, між іншим, до написання історії Церкви ні Чину, до чого його багато намовляли. Нікому це не вдалося, бо знову на це не вистачало йому часу. Він міг це зробити краще від усіх інших, бо найкраще був ознайомлений з тисячами нових матеріалів, але на цьому було б потерпіло даліше видавання самих документів, які він хотів зробити приступними для майбутніх істориків. Цією своєю місією він бажав дати якнайбільше матеріалу для самої історії, за яку вже легко могли б узятися інші.

З тієї також причини він, між іншими, уникав широкої кореспонденції, хоч як писав, то завжди багато і довго. Тому також не узнавав чемностевих листів і, як не було потреби, на них не відписував, бо все це незмінно мусіло б піти на рахунок його документів, які більше лежали йому на серці як підтримувати, на його думку, неконечні листовні зв'язки.

Не був він весельчаком ні жартуном, хоч умів бути товариським і брати живу участь навіть у розважальних зустрічах. Тільки це не бувало часто, бо не мав на них надто багато часу, будучи здебільша наче полонений своїми думками. Тому часто і при зустрічах з іншими бував задуманий, ніби чимось зайнятий, і не легко йому було вийти з круга цих ідей, якими жив, і переставитися на інші, які були йому чужі й далекі.

Не був також дипломатом і не знав їх ходів, а крім того не мав він у слові такої легкості, як у письмі. Тому деколи його виступи могли комусь видаватися не зовсім гладкими, бо, будучи прямолінійним, не вмів крутити й закривати. Як він щось бачив, так про це й говорив, і чорне в нього ніколи не могло стати білим, ні навіть сірим. Це могло комусь не подобатися чи навіть когось вражати, але не для цього він це робив; так поведився тому, що хотів і мусів бути вірний своїм переконанням. Таким він був усе життя, ще з молодости, й іншим не хотів бути, хоч це деколи йому дорого коштувало.

Він був великим ідеалістом, кристально чистого характеру, який ніколи не шукав себе самого, а жив і все посвятив для науки і на службі ближнім — у тих спільнотах, до яких належав. Тому був він дуже чутливий до всього, що торкалося їх чи самої Церкви, чи того Чину, якого був членом чи всього українського на-

роду. Радів всіма їхніми успіхами й здобутками, але також дуже глибоко переживав їхні невдачі й удари, які на них спадали, бо дорожив ними й любив їх правдивою любов'ю сина.

Очевидно, боляче також відчував ті удари, які в певному періоді часто й густо спадали на нього особисто, тим більше, що в дійсності були вони безпідставні й несправедливі. Переносив їх дуже тяжко, бо був ніжної вдачі і навіть побоювались, щоб не попав у депресію, як це ствердили пізніше клінічні аналізи ¹²⁵. Переносив їх, однак, сам і майже ніколи не шукав полегші, ділячися ними з іншими, бо великі душі, як каже Шіллер, терплять у мовчанці.

Це правдоподібно чимало також причилося до передчасного надщерблення його здоров'я, яке вже ніколи в нього не направилося.

ПЕРЕДЧАСНИЙ ВІДХІД

Покійний о. А.Г. Великий був міцно збудований і втішався добрим здоров'ям, кращим від усіх своїх товаришів. Піввіку життя прожив він, не знаючи ні лікарів, ні шпиталів, ні навіть пілюль чи ін'єкцій, бо чужим для нього було поняття «болить голова» чи бути недиспонованим. 13 грудня 1964 р. він сам писав до недавно віднайдених на далекому Сибірі своїх рідних: «Я здоров, хоч уже поза 45 літ перейшло. Взагалі ніколи й найменше не хворував. От, останній раз мав маленьку дводенну перестуду — ще в грудні 1948 р. ».

Вперше його міцний організм нагло надщербився восени 1969 року, на 51 році життя. Як це щойно пізніше виявилось, був це поки що маленький вилив крові в мозку, і його наслідки спочатку не були ще великі. З того часу, однак, він уже ніколи не повернувся до попереднього здоров'я, яке з роками все погіршувалося і привело його до повільного і передчасного відходу — на 64 році життя.

Сталося це в часі Надзвичайної Генеральної Капітули, яка під його проводом відбувалася в Римі (1 вересня - 27 жовтня 1969), на перерві однієї з ранішніх сесій. Була це несподіванка, яка заско-

¹²⁵ Лист о. П. Пащак до о. М. Ваврика з 6 лютого 1971 р.

чила і його, і всіх учасників Капітули. Однак, хто мав змогу слідкувати за ходом його життя, зокрема в останніх роках перед цією Капітулою, для такого це не була цілковита несподіванка, бо чогось подібного завжди треба було боятися, і про це не раз його попереджали. Щоб тільки дещо знову згадати з цього періоду: в 1967 р. появилася великий життєпис св. Йосафата, якого він був спів-автором; 1968-9 він перевів канонічну візитацію по всіх Василянських Провінціях, яка тривала понад чотири місяці; в тому 1968 р. появилася також його великий « Нарис історії Згромадження Сестер Служебниць », над яким він сидів останніх два роки; в тих самих 1967-8 роках він перевів згадану велику консультацію Чину, сам збираючи в одній книзі всі прислані пропозиції, а крім того приготував і розпочав згадану вже Капітулу, яка була, мабуть, найдовша і найтяжча в історії Василянського Чину, бо на ній, за вказівками останнього Вселенського Собору, переведено основну ревізію Конституцій.

Саме в запалі праці на тій Капітулі прийшов на нього перший параліч, який спричинив ослаблення правої ноги і, частково, на короткий час, також цілого правого боку. Однак, цей удар був ще дуже легенький і це ослаблення не було для нього перешкодою, щоб могли продовжати свою провідну участь до кінця цієї Капітули. Хоч уже тоді радили йому піти до лікаря, він не вважав це тоді ще шільним ні доконечним. Зробив це далеко пізніше, щойно по чотирьох місяцях, а перші аналізи переведено аж в червні наступного 1970 року.

Коли ж дотеперішні лікарські поради не принесли йому легші, він дозволив себе інтернувати в Римі, в найкращій в Італії клініці при католицькій університеті « Сакро Куоре » (від 9 до 14 листопада 1970). Але й там не знайшли для нього ліків й навіть виразно не сказали, що йому властиво бракує. Як він сам писав: « Ідеться, як тут кажуть, про випадок артритизму й обігу крові, та властиво виразно ніхто нічого не сказав конкретного. Насправді ж, ідеться про обтяження правої ноги, головню нижче коліна, з відчуттям тягару при всякій стоянці і ходженні, без якихсь виразних фізичних болів, а останніми днями... ще якісь переходові завороти голови, головню рано по встанні. Лікарі не знають чому, а в цілості чоловік недужий » ¹²⁶.

¹²⁶ Лист до о. П. Пацака з 3 грудня 1971 р.

Тому на запрошення Василіяньської Провінції в Півн. Америці, 10 грудня 1971 року, він вибрався, щоб там піддати себе основній контролі, яку переведено впродовж 8 днів у « Нью Йорк Госпитал ». Але і там його не вилікували, хоч після відпочинку поза клінікою вернувся до Риму в дещо кращому стані. Як писали звітам інші, « лікарі не знайшли нічого фізичного. Завада ж в нові, це правдоподібно наслідок "стрівку" — удару, який мав в часі Ген. Капітули в 1969 р. »¹²⁷.

Ніхто, отже, досі не зміг привернути йому давнє здоров'я. За порадою інших пробував його ще поліпшити в лікарів у Торонто, Канада, в часі канонічної візитації 1974 року, а пізніше при кінці т.р. також в клініці в Куритибі, Бразилія. Але, по всьому, як сам знову писав « успіху не було... в моїй "дивній" недугі, і вона стоїть на місці: ні ліпшає, ні гіршає »¹²⁸. В Бразилії радили йому ще операцію, але на неї не погодився, бо, як писав там далі, « це неможливе; треба думати про приготування Ген. Капітули (1976) та про поточні справи ». Здоров'я, отже, мало зачекати на кращий час, який, однак, вже не настав.

В 1976 році відбулася згадана вже Генеральна Капітула, яку він ще приготував. На ній закінчилась його відповідальність Головного Настоятеля, але був ще вибраний Генеральним Консультором на найближчих 6 років, з якого зістав звільнений 4 червня 1981 року, після поновного удару з попереднього року.

Однак, стан його здоров'я не кращав, а навіть значно погіршився. Тому при кінці 1976 року зроблено ще останню спробу і відвезено його до Німеччини, на переведення лікарських бадань в університетській клініці у Тюбінгені. Там перебув він від 10 листопада до 17 грудня того ж року. Але й вони « нічого не помогли мені — пише він далі — така вже Божа воля, і треба її спокійно прийняти і з нею погодитися ». Тому не прийняв уже запрошення ще раз приїхати до Америки, бо « дослідження в Німеччині також показують, що нема чого їхати до Америки, бо це справа не ніг, а голови та маленького "шоку" — удару і його наслідків », як це вперше йому самому дали виразно до пізнання¹²⁹.

Тим часом з ногою ставало дедалі гірше, хоч поза тим, фізично й психічно, як писав нижче, почувався добре і міг ще працювати.

¹²⁷ Лист о. П. Пашака до о. М. Ваврика з 6 січня 1972 р.

¹²⁸ Лист до о. М. Пенцака з 20 червня 1975 р.

¹²⁹ Лист до о. В. Гавліча з 15 травня 1977 р.

Стан його дуже погіршився по новому наступі паралічу 13 жовтня 1978 р., по якому він втратив владу також у лівій нозі. Відтепер, за винятком кількох кроків, він порушався тільки на візку, але далі ще міг працювати умово, хоч, очевидно, не так як передше ¹³⁰. З того часу Службу Божу відправляв у своїй келії і до спільної трапези приходив лиш на більші свята й торжества.

Але і цей стан не тривав довго. По майже двох роках, при найближчій ударі, дня 10 вересня 1980 року, він втратив вже й мову, забув писати й, очевидно, не міг вже служити св. Літургії, як досі. Виглядає, однак, що розумів усе, читав ще і ніколи не залишав Часослова та був ще в кімнаті вповні самовистачальний. Як вислужений Протоархимандрит приходив ще на сесії Генеральної Капітули, яка відбувалась від 30 червня до 16 липня 1982 року. Але задля браку мови не брав у ній жодної участі, і сам також стримувався від участі в усіх голосуваннях.

По двох роках, знову поновний удар, з дня 21 жовтня 1982 р., зробив його цілковито безвладним й імовірно відобрав йому вже й свідомість. Тому спочатку віддано його до шпиталю *Cristo Re*, а потім до окремого дому — для опіки в таких випадках — *Villa Speganza*.

Там, по короткому часі, 24 грудня 1982 року, в саме Навечір'я Різдва Христового, прийнявши попереднього дня останню св. Тайну — оливопомавання, віддав Богові свою праведну душу.

Василіянська Обитель та всі українські спільноти в Римі, під проводом Впреосвященних М. Любачівського і М. Марусина та Протоархимандрита, попрощали його в церкві Генеральної Курії в днях 25 і 26 грудня цього ж року. Після того відпроваджено його на вічний відпочинок до гробниці Василіянського Чину в Римі, на кладовище «Кампо Верано».

По-людському судячи, відійшов передчасно й, у його праці — ще в силі віку, може найкращих для неї роках, на 64 році життя. А почав відходити ще раніше, бо вже на 51-му році, коли вперше появилася щілина в його міцному організмі, яка поволі призвела його до передчасного кінця.

Можливо, що цей процес можна б було стримати, якщо б був

¹³⁰ По першому ударі 1969 р. він сповняв усі свої протоархимандричні обов'язки і 1974-5 відбув ще канонічну візитацію. Але темпo його діяльності все більше сповільнялося. Це найкраще видно на видавничій діяльності, яка останніми роками була можлива тільки завдяки великій співпраці інших.

вповні віддався лікарській опіці, змінюючи при цьому теж спосіб свого життя. А це для нього, психологічно, не було можливе і теж не вартє цього, щоб на нього переходити.

Він був свідомий свого стану і певно не легко було йому з ним погодитися, коли бачив, як ніхто йому не міг допомогти і сили його дедалі більше ослабали. Зокрема мусіло це бути для нього дуже болюче, коли (1978) став уже повним калікою, а ще більше, коли (1980) втратив мову й забув писати — для нього, що при друкарській машинці провів більшість свого активного життя.

І в такому стані він також виявив себе великим, яким було і його ім'я, і яким він був в цілому житті, у всіх своїх багатогранних працях.

Ніколи й найменшим слівцем чи жестом він не виявив будь-якого невдоволення. Все був спокійний і погідний, бо — як писав він — « видко, така вже Божя воля до мене, щоб трохи більше пам'ятав про Нього, покладався на Його силу і думав про вічність. Нехай буде Його воля, хоч не занедбав ужити і людських засобів »¹³¹. Так він писав і так теж поводився, бо таке було його внутрішнє наставлення, яке давало йому силу в погоді духа завершити нелегкий кінець своєї життєвої дороги.

Сл.п. о. Атанасій Григорій Великий відійшов від нас передчасно, заскоро перервалася нитка його життя. Але в тих не надто багатьох роках, він, без сумніву, перед людьми поставив собі пам'ятник аеге regennius — тривкіший від криці, а перед Богом за короткий час — « ісполни літа многа » (Мудр. 4,13).

ДОПОВНЕННЯ БІБЛІОГРАФІЇ о. А.Г. ВЕЛИКОГО ЗА РОКИ 1974-1981

Обширну бібліографію о. А.Г. Великого, « ініціатора і співробітника другої серії “ Записок ЧСВВ ” », виготовив о. Г. Кінах, ЧСВВ, співпрацівник вже у першій, передвоєнній серії цих же « Записок ». Вона починається 1940 і доведена до 1973 року. З нагоди 50-ліття цього видавництва її поміщено в 9 томі « Записок ЧСВВ », на стор. 303-324.

В тому часі його здоров'я вже було ослаблене і він не втішав-

¹³¹ Лист до о. М. Пенцака від 20 червня 1975 р.

ся давніми силами. Тому його продукція вже не була така багата, як передше, і в приготуванні нових видань документів послуговався у великій мірі співпрацею о. П. Підручного, ЧСВВ. Останнє видання з його іменем — 5 том «Листів Єпископів» — появилось 1981 року, коли він вже був змушений залишити будь-яку наукову працю. Але, він сам ще давніше зібрав до нього більшість документів та його оформив, приготувавши теж вступи та примітки.

Доповняючи вищезгадану бібліографію о. Г. Кінаха, передаємо її в тому ж порядку, за хронологічною чергою та з поділом на книги і статті.

1974. - Книги:

351. *Litterae Episcoporum Historiam Ucrainae illustrantes*, vol. III (1665-1690), 8°, pp. XII+357.

Статті:

352. До генези другої серії «Записок ЧСВВ». «Записки ЧСВВ» т. 9, стор. 19-23.
353. Христос Воскрес! — «Світло» Торонто, стор. 124-5.

1975. - Книги:

354. З Літопису Християнської України, т. VII, 18-19 століття, стор. 280.
355. *Litterae Episcoporum*, vol. IV (1691-1710), pp. XV+347.

Статті:

356. Вступні Завваження до Молитвослова, який він сам в більшості переклав на українську мову.
357. Скликання Ген. Капітули ЧСВВ на 1976 р., «Постанови — Пояснення — Розпорядження» ч. 13, стор. 26.

1976. Книги:

358. З Літопису Християнської України, т. VIII, 19 століття, стор. 280.

1977. Книги:

359. З Літопису Християнської України, т. IX, 20 століття, стор. 304.
360. *Litterae Nuntiorum Apostolicorum*, vol. XIV (1684-1693), pp. XII+288.

Статті:

361. І на землі мир..., «Світло» Торонто, стор. 404.

1979. *Книги:*

362. Litterae Basilianorum in terris Ucrainae et Bielarusjae, vol. I (1601-1730), pp. X+369.

363. Litterae Basilianorum, vol. II (1731-1760), pp. XI+375.

Статті:

364. Rationes theologicae et canonicae in defensionem Unionis an. 1632-1633. «Analecta OSBM», vol. X, pp. 193-212.

1980. *Книги:*

365. Epistolae Metropolitanarum Kioviensium Catholicorum, vol. IX (1788-1838), pp. X+479.

1981. *Книги:*

366. Litterae Episcoporum, vol. V (1711-1740), pp. XXIV+375.

Це було останнє видання¹³² ще за його життя, але в його неопублікованій збірці залишилося ще чимало документів на багато дальших томів.

* * *

Увесь цей його великий труд життя, залишиться невичерпним і на довгі роки незаступимим джерелом до історії Української Церкви і, частково, теж східної Європи.

¹³² У календарі «Світла» 1982 р. появилася ще його стаття: *Християнізація Київської держави* (стор. 113-5), але це був передрук з «Літопису Християнської України», т. I, стор. 117-121.

ОМЕЛЯН ПРИЦАК
(Гарвардський унів.)

О. АТАНАСІЙ ВЕЛИКИЙ, ЧСВВ — АРХЕОГРАФ *

I.

Археографія — це спеціальна допоміжна історична дисципліна, що вивчає писемні історичні джерела — « документи » (акти, грамоти, листи, хроніки, і т.д.), розробляє і вирішує принципи і методи їх публікацій, і врешті здійснює саму ж публікацію¹.

Одним з основних принципів археографії є точне передавання тексту видаваних документів. А воно можливе тільки тоді, коли у видавців-археографів є добре знання палеографії, дипломатики та мови документу, а крім того вони мусять виявити відповідну дозу своєї наукової чесности: передавати текст вірно й повністю, без огляду на те, чи зміст приємний чи неприємний, чи приносить « славу » чи « неславу » даному народові.

Тому стан і розвиток археографії залежить від загального стану історичної та філологічної наук, а спеціально від ступеня їх методології. Тут основним є ставлення наукових критеріїв понад особисті уподобання і почуття національної заангажованости.

Заки документ включається до публікації, треба доказати його автентичність, виявити час і причину його виникнення, врешті, провести аналіз його реалій.

Сама ж публікація вимагає відповідного археографічного офор-

* Доповідь на науковій Конференції НТШ в Нью-Йорку (ЗСА), 4 червня 1983 р., на пошану о. А.Г. Великого, ЧСВВ.

¹ Диви, напр., такі спеціальні праці: L. HALKIN, *La technique de l'édition*, 6th ed. (Brussels, 1960); H. KANTOROWICZ, *Einführung in die Textkritik. Systematische Darstellung der Textkritischen Grundsätze für Philologen und Juristen* (Leipzig, 1921); G. PASQUALI, *Storia della tradizione e critica del testo*, 2-da ed. (Firenze 1952); G. WITKOWSKI, *Textkritik und Editionstechnik neueren Schriftwerke. Ein methodologischer Versuch*, Leipzig, 1924.

млення документів: складення реєстрів (дата і місце написання, його рівновидність, імена автора і адресата, виклад змісту), контрольно-довідкові дані про місце хоронення і стан документу, його характер (оригінал, чернетка, копія сучасна або півніша) та бібліографічні вказівки про попередні видання (якщо такі були).

Документи публікуються або тематично, або згідно з установами, що їх видавали.

Публікації документів мають ще довідковий апарат, а саме передмову (археографічну й історичну), примітки текстуальні (пов'язані з текстом) та реальні (пов'язані зі змістом), бібліографію, список скорочень та індекси (показчики: іменний, географічний, термінологічний, предметно-тематичний, хронологічний і т.д.). В окремих випадках додається також факсиміле (фото) оригіналів.

Зародження археографії пов'язане з розвитком писаної історичної документації. Як приклад, можна подати впровадження до Київського літопису заавансованої стадії, а саме: « Повісти временних літ » (біля 1116-1123), текстів домовлень руських князів з греками з років 907, 912, 945 та 972, й опісля складання архівних матеріалів як « актових книг » (напр., актові книги « городські та земські » у Львові), т.зв. « Литовська метрика » (архів Вел. кн. Литовського), чи « Актів Генеральної військової канцелярії » (1648-1764) і т.д.

Перші спроби публікації джерел пов'язані з виникненням друкарства та практичними потребами (ще не науки, а) політично-ідеологічної боротьби: реформація на Заході та полеміка поміж уніятами та православними на Україні.

Так напр., біля 1584 р. в Острозькій друкарні було видано окремою брошурою 12 критичних листів тодішнього Царгородського патріярха Єремії про новий (григоріанський) календар у слов'янському перекладі. У 1598 р. у тому ж Острозі вийшла « Книжеця », що містила сім листів Царгородського патріярха Мелетія Пігаса, написаних у рр. 1580-1597 до українських адресатів, а саме: кн. Костянтина Острозького, єп. Гедеона Балабана, духовенства, мирян і братств; лист князя Острозького до « обще всіх православних християн » з датою від 24 липня 1595 р., і лист Івана Вишенського до князя Острозького.

У другій половині 1660 р. було видано в Печерській друкарні у Києві збірки документів, щоб паралізувати Гадяцьку Унію триєдиної Речіпосполитої (Польща-Литва-Україна), яка загрожувала московському пануванню на Україні. Її видавцем була канцелярія

гетьмана Юрся Хмельницького, ставленика промосковської орієнтації. До збірки, що мала 26 аркушів друку, увійшло п'ять одних документів: 1) Оглавленіє вещей обретающихся в книжиці сей (себто « зміст »); 2) Переказ царського указу від 13 січня 1657 р. про обрання нового гетьмана (ще за життя Богдана Хмельницького) і виклад виборів Юрся на гетьманство з підписом гетьм. Богдана Хмельницького і усієї Ради Старшинської; 3) Текст « Переяславських статей 1654 р. » (т.зв. « Березневих статей Б. Хмельницького », в редакції запропонованій Москвою під час переговорів у 1659 р., а не статей із 1654 р.); 4) Текст присяги Юрся Хмельницького (як нового гетьмана) і виборчої ради.

Усі публікації названі тут були збірками документів виданих чи написаних недовго до їх надрукування.

Але вже в часи тієї ж полемічної релігійної боротьби на Україні було видано і давніші документи. Ось у 1605 р. у Вільні, у відомій друкарні Мамоничів, Київський з'єднаний митрополит Іпатій Потій видав у оригіналі слов'янською мовою української редакції, а теж із польським перекладом, грамоту Київського митрополита Мисаїла, датовану 1476 р., до папи Сикста IV. Хоч видання це ще не цілком наукове, воно вже наближається до наукового: крім перекладу є вступ про знайдення документу, примітки та пояснення видавця. У вступі Потій писав таке: « Ото тепер недавно знайшлися книжки барзо старіє в церкві Кревської, в котрих і тот собор Флорентійський, тажже, яко і в соборниках віленських, уписаний, а надто лист митрополита киевського Мисаїла і інших духовних, тажже княжат, великих панов, сенаторов і інших зацних станів руського народу, которий писали до папежа Сикста четвертого, в року 1476 з датою у Вільні, с которим листом і двох особ зацних в посельство до Риму посилали... ».

У тому ж році 1605 вийшла (без подання місця) збірка привілеїв, що їх польські королі надали з'єднаній Церкві польською мовою: *O przywilejach nadanych od najiasniejszych krolów Polskich, u przedniejszych niektórych dowodach, które świętą unię wielce zalesają i potwierdzają.* Очевидно, zagrożені з'єднані готувалися до оборони свого стану посідання.

Такі збірні видання з практичними цілями стали частими у половині 18-го ст., напр., Луцький єпископ Сильвестер Рудницький видав *Jura et privilegia genti Ruthenae catholicae a Maximis Pontificibus concessa*, у Львові у 1747 р., Холмський, а пізніше Перемиський єпископ Максиміліян Рилло підготував і видав у Супра-

слі, в рр. 1755 і 1760, *Antiquitates ecclesiae Ruthenicae*, а в Почаєві у 1767 р. була видана 3-това збірка римських та польських документів у справах з'єднання руської Церкви: *Bullae et brevia Summorum Pontificum Congregationumque decreta et Poloniae Regum diplomata*.

Але хоч як важливі оті та їм подібні видання, вони відповідають звичайно низькому станові історичної науки свого часу і сьогодні можуть бути вжиті тільки для першої орієнтації, щоб їх провірити з оригіналами, виправити їх тенденційність, помилки у відчитанні тексту, друкарські «чортики», додати там ще інші документи, що з тієї чи іншої причини не увійшли до даної збірки².

Археографія нового типу, яка не має практичної цілі когось чи щось обороняти, як напр., наведені тут нами старання православних або з'єднаних доказати свою правду, чи заходи Юрася вдержатися проти Виговського, а тільки наукове завдання, створити тверду базу для наукового дослідження минулого — зародилася у Франції в половині 17-го століття.

Тоді біля відомого бенедиктинського монастиря в Парижі (St. Germain-des-Près) зібралася група вчених монахів, т.зв. мавристів, що зайнялися справою видання джерел, спочатку тільки до історії свого часу. Серед них вибився на перше місце Жан Мабійон (Mabillon, 1632-1707), що своїм твором *De re diplomatica libri VI* (1681) створив тверду наукову базу для нових дисциплін — палеографії та дипломатики, разом з тим також і теорію археографії. Бо він опрацював методикку визначення оригінальності документу, способи його датування, локалізації рукописного письма, створив методи викриття фальсифікаторів та реконструкції оригіналу. Взірцевими стали системи коментарів та приміток його та й інших мавристів.

Якщо йдеться про видання джерел для загальнонаціональної історії — тут перше піонерське місце належить німецькому науковому підприємству — *Monumenta Germaniae Historica*, що постали як продукт візії та ініціатива мислення державного діяча Прусії — Гейнріха Фрідріха Карла фон Штейна (1757-1831). Це власне він додав до своєї візії об'єднаної Німеччини ще візію створення твер-

² Дальші дані можна знайти у наступній праці: Ярослав Ісавич, «Українська археографія в XVII-XVIII ст.», *Історичні джерела та їх використання*, вип. 1 (Київ, 1964), стор. 174-188.

дої бази всебічного вивчення її давнього минулого. У Берліні — його заходами — постало у 1819 р. спеціальне наукове товариство для вивчення ранньої німецької історії (роки 500-1500), яке, від 1826 р., почало видавати свої взірцеві Monumenta довгі роки (1826-1873) під редакцією талановитого архіваря в Ганноверу, Георга Генріха Пертца (1795-1876), і під доглядом та за інструкціями творця історично-юридичної школи Фрідріха Карла фон Савінія (Savigny, 1779-1861), що створив науку про документ як продукт державного розвитку юридичних установ.

Тут потрібно відмітити, що здобутки німецької школи вивчення і видавання документів незабаром стали теж і власністю української науки.

Реакцією Росії на польське листопадове повстання 1830-31 рр. було створення (в 1834 р.) Імператорського університету ім. св. Володимира у Києві, тобто на Правобережній Україні, яка досі була у сфері польського культурного впливу, центром якого став Віленський університет. Тепер інтереси імперії і українства припадково збіглися: треба було депольонізувати країну, заступити польську еліту. Перший ректор Київського університету, Михайло Максимович (1804-1873), що як послідовник філософії Шеллінга, об'єднував ботаніку з літературознавством та історією, зрозумів, що для того, щоб Київ міг стати центром у ділянці вивчення минулого України, треба було, крім університету, мати ще й інституцію, яка, з одного боку, розпоряджала б матеріялами (документами), а з другого — могла б виховувати і оплачувати наукових співробітників, спеціально підготованих для археографічної роботи.

Як наслідок клопотання Максимовича було створено в Києві архів (пізніший Центральний Архів Давніх Актів), а у 1843 р. почала діяти «Тимчасова комісія для розбору давніх актів при канцелярії генерал-губернатора Південно-Західнього краю» (Правобережної України). Молодого вихованця Київської духовної семінарії, Миколу Іванишева (1811-1874) ще у 1835 р. було вислано закордон, щоб він набув теорію і практику археографічної роботи: як видавати історичні документи. Він був відряджений, очевидно, до Берліну, де дістав добру фахову підготовку власне у Карла-фон-Савінії, згодом же в новопосталій школі слов'янської археографії у чеській Празі. Після повороту до Києва, Іванишев зробив проєкт видання правобережних актів і був його першим редактором. Перемником цього завдання став його учень Вол. Антонович (1834-1909). Так постало зразкове монументальне видання «Архів Юго-

Западної Росії» (1859-1914) — гордість української археографії³.

Оце, майже сорокаторомове видання (кожен том мав понад 1000 сторінок), виходило у системі вісьмох тематичних серій, причому кожна з них складалася з відповідного числа томів. Кожен том випереджала фахова вступна монографія, звичайно писана учнем Антоновича, а кінчався він індексом осіб, географічних імен та речей. Як його колеги, також Михайло Грушевський почав свою наукову кар'єру підготовленням і виданням тому документів із вступною розвідкою («Київська документальна школа»). Вона була посвячена Барському староству.

II.

Культурний занепад, часті чвари й чужі війни не дозволили, щоб у нас виробилася інтелектуальна сфера, яка б сама знала і просвіщала населення України про вартість документів і потребу архівного матеріалу, бо єдино він може дати солідну базу історикові при його дослідках. Правда, незважаючи на все, в краю таки зберігалось дещо матеріалів, але вони в основному недоступні для вчених, які працюють поза межами Радянського Союзу. Тому дуже важливо для нас вивчати матеріали, що збереглися у чужих архівах, головню в Європі.

Папський Рим, із традиціями Римської імперії, завжди дуже свідомої вартості документації, займає у світі центральне місце в умілості зберігати документи. Тому, коли (у 1881 р.) більшість Ватиканських архівів стали доступними для дослідників, різні європейські нації (поляки, французи, німці), а теж некатолицькі як росіяни, румуни, болгари, створили собі спеціальні інститути для видавання Ватиканських документів, що мали відношення до їхніх країн.

Оті великі можливості для поширення джерельної бази для української історії ясно бачив великий галицький митрополит Андрей Шептицький (1865-1944). Ще у грудні 1909 р. він вистарав собі дозвіл працювати у Ватиканських архівах і незабаром виявив, що там лежать великі скарби для нашої історії. Не маючи змоги

³ Орест Левицький, *Пятидесятилетие Киевской Комиссии для разбора древних актов, 1843-1893* (Київ, 1893).

зостатися на довший час в Римі і займатися там лише архівними дослідженнями, митрополит Андрей уповноважив о. Кирила Королевського († 1959), французького роду (справжнє прізвище — Chacon), взятися до діла. Митрополит оплачував тому фахівцеві його працю. О. Королевський протягом років 1911-1924 зібрав понад 2.000 документів, які він упорядкував хронологічно без огляду на походження самих документів. Тут можна ствердити, що приєднання до праці неукраїнця мало деякі негативні наслідки, бо при всій своїй чесності та відданості справі, збирач не обзнайомлений інтимно з українською історією, її діячами, топографією та спеціальними обставинами українського розвитку — не міг охопити належно увесь матеріал. (Але про це пізніше). Крім того, шкода, що замість одноособової « Руської історичної місії до Риму » (так митрополит Андрей окреслив завдання о. Королевського), не було створено Митрополитом Українського Інституту в Римі (на зразок німців або поляків) для видання отих документів, де нагляд був би доручений фаховому українському історикові — а в той час їх не бракувало. Можна було послати Степана Томашівського, Мирона Кордубу або Івана Крип'якевича, що усі вже дістали належну підготовку у створеній М. Грушевським Археографічній Комісії Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, яку можна б назвати дитям Київської Археографічної Комісії.

Збірка документів о. Королевського мала свою долю, яку тут не місце представляти. Я згодом тільки в деяких пунктах до неї повернуся.

III.

У 1948 р. тридцятилітній доктор Григоріянського Університету в Римі, о. Атанасій Великий, ЧСВВ (який здобув докторат з історії України на УВУ у Празі ще в 1943 р.), рішив присвятити себе археографічній праці у Ватиканських архівах, збираючи матеріали до історії України. Ось що він писав ретроспективно (у 1971 р.) у своїй дуже важливій рецензії на вісім томів збірки о. Королевського, що її перейняв і видав Український Католицький Університет в рр. 1967-1970:

« Заки ми розпочали, майже з нічого нашу Збірку, — пише о. Великий, — знаючи про виконану з доручення великого Митрополита працю в користь нашої Церкви, ми багато разів переого-

ворювали про неї в її сл.п. збирачем (т.б о. Королевським, О.П.), щоб об'єднати в одне сили і засоби, щоб уже зібране доповнити і видати під спільною назвою “Шептицько-Василіянська Збірка”; та ми однак не досягнули нічого... Причиною цього неуспіху треба уважати основні розходження щодо методи видання; о. Кирило Королевський построїв свою збірку за хронологією поодиноких справ різних Римських Конгрегацій, які відали українськими справами протягом століть, збираючи під кожну справу різні дотичні документи. Ми ж, не знаючи, як довго матимемо змогу працювати в непевних пововсних літах і скільки зможемо видати, поділили справи на речеві відділи, ідучи в них і притримуючися стисло хронології (Документи Римських Архидієреїв, Листи Митрополитів, Архидієреїв, Єпископів; Акти і Листи Конгрегацій; Документи Агіо-біографічні; Листи Апостольських Нунційів; Дипломи імператорів, королів, князів; Анонімне, Різне, тощо). Поступаючи так, ми сподівалися дати принаймні якусь одну-другу закінчену частину — відділ, незалежно від часу і фінансових спроможностей. Добрий показник імен і речей, поданий по кількох десятках томів, міг об'єднати в одне розбиті на різні відділи справи. І в цьому ми розійшлися з о. Королевським. Сьогодні Василіянська Збірка Римських Документів до історії Церкви на землях України і Білорусі знайшлася уже на 45-му томі, опублікувавши коло 20,000 документів (17,084 сторінок друку), досягнувши так може яку половину запланованого Видання. Збірка о. Королевського... (передана згодом Верховному Архидієреєві — Митрополитові Львівському Кир Йосифові Сліпому), і сьогодні видана в 8-ох томах, даючи коло 3000 сторінок друку і 2000 опублікованих документів до історії української Церкви, за хронологічною чергою...»⁴.

Очевидно, це було трагічним, що і у видаванні Римських документів не можна було знайти спільної мови і довелося — типічно по-українському — дублювати роботу.

Але принципи, опрацьовані о. д-р Великим — хоч він скромно назвав їх даниною непевних обставин — відповідали станові археографічної науки — і були великим кроком уперед у порівнянні з методикою о. Королевського. Вони й дали українській науці добрі плоди.

⁴ *Записки Чину св. Василія Великого*. Серія II, том 7:1-4 (Рим, 1971), стор. 497-512, спеціально 502-503.

По-перше, о. Великий слушно критикував претензійний титул збірки *Monumenta Ucrainae Historica*, бо такі видання можливі лише у своїм краю при можливостях мати до диспозиції усі архівні фонди. Тому скромний титул Василянської збірки (*Documenta Romana Ecclesiae Unitae in terris Ucrainae et Bielarusjae*), що відповідає дійсності, є більше на місці.

Також треба признати рішення о. Великого публікувати документи окремо за інституціями, що їх видавали — дуже щасливим.

Тут слова покійного вченого про непевність і бажання мати виданими хоч деякі архівні фонди, на щастя, не стали самотнім критерієм. Це тепер загально прийнятий спосіб видавати архівні збірки; він і широко застосовується європейськими археографами.

Тільки після того, як внутрішня структура однієї інституції (напр., Конгрегації Пропаганди Віри) була всебічно вивчена й усі її головні діячі ідентифіковані, можна було зробити задовільний підбір документів. Також передумовою успішного виконання такого завдання було добре знайомство українських партнерів, українських церковних і світських діячів.

Тут треба знову зацитувати слова самого ж о. Великого: «Характерним, напр., є пропорції виданих обома збірками (о. Королевського та о. Великого) Листів Київських Митрополитів; і так Збірка (о. Королевського) має митрополита Рутського 7 листів, Василянська — 192; Коленди — 2 листи, Василянська — 86; Кишки — 9, на 114 Василянської Збірки; Володковича — 6, на 306 ОО. Василян; Смогоржевського — 8, на 241 у Василянській Збірці, і т.д. А Київські Митрополити — це був ключ українського католицизму до католицького світу».⁵

Тут можна ще додати, що коли (в якихсь невідомих причин) о. Королевський не включив до своєї Збірки ні одного документу в р. 1649, часів апогею гетьмана Богдана Хмельницького, збірка о. Великого налічує їх аж 167 (на 112 сторінок друку).

Ігнорувати часи нашого найбільшого піднесення політичного і морального — все-таки не допустиме для відповідального археографа, а спеціально коли він неукраїнського роду.

У випадку археографічної творчості о. Великого маємо щасливе пов'язання цілої низки моментів, що зробили твір його життя зразковим виданням світової археографії.

⁵ Там же, стор. 505.

Це по-перше, ясна візія і вмільсть реалізувати її, адібність розрізняти центральні проблеми від маргінальних, бачення структур (а не суцільного лісу) у різних системах чужих і своїх.

Добре знання потрібних мов (латинської, італійської, польської, німецької), а теж вроджений дар палеографа — вміння дешифрувати і відчитувати всякі почерки у різних мовах та у різних епохах, а разом з цим наполегливість систематичної праці — давали о. Великому можливість виконувати поставлені собі завдання у надзвичайно швидких темпах, і тим самим досягати титанічні результати, які можна ставити поруч, напр., досягу оо. Боляндистів у їх капітальному подвизі — *Acta Sanctorum* (1780-1786).

У протилежність до о. Королевського, чудове знання української історії, водночас же й вивчення як римських, так українських структур, діячів духовних та світських українського та чужинецького роду, дозволили о. Великому — тому подивугідному трудівникові — не пропустити ніякого римського документу із значенням для нашої історії.

Отцю Великому довелося самому виконати більше ніж половину задуманого пляну. Як величаво виглядає досягнений ним стан видавництва його *Documenta Romana* зілюструє оцей покажчик:

1. *Documenta Pontificum Romanorum, 1705-1953*, 2 томи, 1140 документів на 1361 сторінок;

2. *Audientiae Sanctissimi, 1650-1862*, 2 томи, 936 док. на 688 стор.

*3. *Supplicationes Ecclesiae Unitae, 1600-1769*, видання не закінчене; 3 томи, 1143 док. на 1090 стор.

4. *Acta S. Congregationis de Propaganda Fide, 1622-1862*, 5 томів, 1419 док. на 1593 стор.

5. *Litterae S. Congr. de Prop. Fide, 1622-1862*, 7 томів, 3499 док. на 2452 стор.

6. *Congregationes Particulares Ecclesiam Catholicam Ucrainae spectantes, 1622-1862*, 2 томи, 101 док. на 670 стор.

*7. *Litterae Nuntiorum Apostolicorum, 1550-1900*, видання не закінчене; дійшло до 1693 р., 14 томів, 7342 док. на 4526 стор.

8. *Epistolae Metropolitanarum Kioviensium Catholicorum, 1613-1839*, 9 томів, 1682 док. на 3230 стор.

*9. *Litterae Episcoporum, 1600-1900*, видання не закінчене; дійшло до 1740 р., 5 томів, 954 док. на 1781 стор.

10. *Documenta Unionis Berestensis, 1590-1600*, 1 том на 540 стор., 357 док.

11. *S. Josaphat — Hieromartyr, 1623-1867*, 3 томи, 570 док. на 1168 стор.

*12. *Litterae Basilianorum, 1601-1760*, видання не закінчене; дійшло до 1760 р., 2 томи, 579 док. на 741 стор.

В загальному людина українська, навіть інтелігентна не усвідомляє ваги й потреб археографії. В її розумінні історик повинен вибирати просто лише документи, які гарно про нас говорять і, забувши про «не-гарні» документи, тими «гарними» боронити т.зв. «українську правду» (начебто *правда* могла мати прикметник і була подільною!), тимчасом як археографія *вимагає* безстороннього фахівця, який збирає і класифікує усе, що в даній епохи в даному середовищі чи даній канцелярії сталося відносно досліджуваної справи.

А така робота вимагає, крім самопожертви археографа, ще й фондів на існування, кошти підготовки матеріялів до друку і коштів самого ж друку.

Якщо о. д-р Великий мав такий унікальний успіх, так це тому, що, при всій його працездібності і фаховому знанні справи, за ним стояв і йому усі матеріяльні тягарі відбирав його Чин — Отці Василіяни, які зрозумівши вагу справи, вміли знайти потрібні фонди, хоч, може, не зуміли переконати більшості жертводавців про величавість і властиву суть діла. Крім того, ОО. Василіяни подбали про співробітників для о. Великого, а після його смерті, про наступників, які продовжуватимуть діло, що вже перейшло половину свого завершення.

Відаючи належну пошану о. д-р Великому, ми не можемо не скласти подяки його Чині, що ту важливу — хоч езотеричну для загалу — справу археографії зробив своїм пріоритетом.

Клонячи голову перед величавими осягами передчасно згаслого дослідника, що став жертвою своєї снаги до праці, який до певної міри був моїм науковим братом (ми оба дістали наше перше наукове підготування у того самого учителя — св. п. проф. Івана Крип'якевича), хотілось би, щоб на вічну пам'ять отого *титана праці* постав у Римі під покровом ОО. Василіян «Український Інститут для дослідів Ватиканських архівів ім. о. Атанасія Великого» з участю і світських вчених (я маю на думці в першу чергу співробітників УНІГУ) — для дальшої праці над завершенням і поглибленням великого проєкту великого археографа України, гордості української і світової науки — о. д-р Атанасія Великого, ЧСВВ.

Василь Ленцик

ОТЕЦЬ АТАНАСІЙ Г. ВЕЛИКИЙ, ЧСВВ — ЯК ІСТОРИК УКР. ЦЕРКВИ*

Українська церковна історіографія перед першою світовою війною та між двома війнами — не багата. Не було в нас вишкolenих істориків Церкви. А ті, що писали, писали доривочно, більше з потреби часу чи душі, як систематично займаючись студіями з історії Церкви.

З давніших творів з історії Церкви маємо Кульчинського: «Specimen Ecclesiae Ruthenicae cum Sede Apostolica Romana semper unitae», Рим 1733, і Гарасевича М.: «Annales Ecclesiae Ruthenae», що видав їх о. М. Малиновський 1863 р. у Львові.

Цілість історії Церкви в німецькій мові видав єп. Юліян Пелеш, яку допровадив до 1879 р. п.з.: «Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom», Вірцбург-Відень 1878-1880. Коротку загальну історію Церкви видав о. Д. Дорожинський з нагоди 300-річчя Берестейської Унії в р. 1896.

Багато матеріалів зібрав до історії Церкви о. Антін Петрушевич у «Сводная Галицко Русская Лѣтопис», Львів 1874-1897. На Східній Україні багато матеріалів до історії Церкви видав М. Костомарів в «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России» (видання Археографічної Комісії, 1861, 63, 67, т. 1-5). Костомарів був написав свою дисертацію: «О причинах и характере Унии в Западной России», яку однак уряд казав знищити, бо вона була прихильна до Унії. Немало уваги присвятив історії Церкви Орест Левицький та проф. М. Грушевський, зокрема у своїй великій Історії Руси-України, том IV і V, крім численних малих праць.

Вже перед самою першою світовою війною, студіюючи історію у проф. Грушевського, історією Церкви почав займатись М. Чубатий та Степан Томашівський. Степан Томашівський навіть мав в

* Доповідь на науковій Конференції НТШ в Нью-Йорку (ЗСА), 4 червня 1983 р., на пошану о. А.Г. Великого.

пляні написати цілу історію Церкви і його « Вступ » появився в « Записках ЧСВВ » (т. IV, випуск 1-2 за рік 1932), який обіймає події до 12 ст. Передчасна смерть перервала його дальшу працю. Не знаю, чи щось більше залишилось в рукописі, правдоподібно що ні, бо дбайливий редактор « Записок ЧСВВ » о. Скрутень був би надрукував.

Другим учнем Грушевського, що займався історією Церкви, був М. Чубатий, який згодом викладав історію Української Церкви в Богословській Академії у Львові. Проф. Чубатий мав підготовлений скрипт до історії Церкви, але він залишився у Львові, а на еміграції він видав тільки перший том та половину другого до 1458 р.

Третім визначним учнем проф. Грушевського став Іван Крип'якевич, що, хоча був спеціалістом від Козаччини, проте займався також історією Церкви, а з приходом його на катедру історії України на тлі Східної Європи в Богословській Академії провадив дуже інтересні виклади та семінар історії греко-католических парохій. Обидва ці професори давали студентам передусім добрі підстави методи наукової праці. Цим двом професорам і я завдячую свою підготовку до наукової праці. Друга світова війна зліквідувала цей осередок науки не тільки богословської, але й інших наук, бо ж Богословська Академія була заснована, як католицький університет з трьома факультетами.

Друга світова війна спричинила ісход великого числа молодих adeptів науки, які пішли на Захід і там з немалим трудом, але все-таки робили великі поступки. До тих вигнанців належить також о. д-р Атанасій Великий, ЧСВВ, який, переїхавши на Захід через Оломунець — до Праги, продовжував свої студії на УВУ та на Карловому Університеті. На УВУ він написав працю п.в. « Ігумен Данило Паломник та його твір » 1943. І хоча ця праця більш належить до історії літератури, але вона також має свою історичну вартість. Це ж ігумен Чернігова — духовник робить прощу до св. Землі.

З переїздом до Риму, о. Великий спершу студіював теологію, але скоро він пірнув у гущу Ватиканських архівів і там знаходив цінні документи до історії Української Церкви та історії України. І тут треба сказати, що о. Великий поклав величезні заслуги не тільки як археограф, але також як історик Церкви. Він вишукував та досліджував пребагаті джерельні матеріали, їх студіював та писав свої історичні есеї, монографічні чи біографічні розвідки

та поміщував їх в « Записках ЧСВВ », які він відновив в році 1949.

Вже перше видання « Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075-1953) », Рим 1953-54, які вийшли у двох томах з нагоди 750-ліття коронації галицького князя Данила з передмовою о. Великого, зробили йому в науковому світі почесне місце. До кожного документу він подав свої завваги, історичні аднотації, які є цінним історичним матеріалом. Згодом тих томів вийшло багато, що однак не входить в обсяг нашої теми.

Для нашої теми, коли говоримо про о. Великого, як історика Церкви найважливішим є його 9-томовий твір: « З літопису Християнської України ». Матеріал зібраний в тих 9 томах покриває нашу історію Церкви від найдавніших, можна сказати, легендарних часів до найновіших. Матеріал тих дев'ятьох томів був спершу приготований, як лекції в історії Української Церкви, що їх о. Великий передавав через Ватиканське радіо. Кожний том має, приблизно, 280 сторін. І про цей матеріал о. Великий так пише: « Це не підручник історії Української Церкви, але ряд історичних нарисів. Це також і не звичайне літописання давніх часів, але синтеза подій, явищ, які хронологічно записували давні літописці, а які синтезують новіші історики. Ми стоїмо між одним і другим. Наші радіолекції — це служба слова сучасній українській людині, зокрема в Україні, де історію Українського Народу, зокрема ж його Церкви занедбують, а то й фальшують за вимогами марксистської діалектики. Оцій діалектичній історичній « поезії » ми старалися протиставити — факти, явища, події так, як вони дійсно збулись, залишаючи оцінку їх адоровому глуздові народу » (« З літопису Християнської України », Вступне слово, т. I, стор. 8).

Тому, що це лекції для радіо, вони були оформлені коротко, приступно і кожна з них творить цілість, хоч іноді пов'язані з попередніми. Наша ціль — пише о. Великий: « Збудити інтерес до цих історичних явищ і подій, формувати історичний світогляд » (*там же*, стор. 9). Але, що для нас в цім Літописі, як ми це будемо коротко називати, є істотне, — це документація висловлених думок чи зареєстрованих подій. І про це сам о. Великий у *Вступі* до першого тому так пише: « Дальшою справою, яку слід відмітити це справа документування висказаних тверджень. Всі вони ґрунтуються на джерелах, першоджерелах і на відповідній історичній літературі ».

Якраз це ствердження о. Великого, який сам був неперевершеним знавцем джерел і документів — має в оцінці його, як істо-

рика — першорядне значення. У *Вступі* о. Великий подає свої міркування про історію Церкви, які варта зачитувати: «Христова Церква, — пише він — як видима організація християнського і релігійного життя людства, підпадає історії, має своє минуле, має свою історію». І він ту історію списує за тією засадою, яку він собі намітив. Дати слухачам його радіомовлень, а чи й читачам, факти з історії Української Церкви, сперті здебільша на джерельні матеріали, або на солідну літературу. Ми постаравшись подати бодай важливіші моменти з Літопису, що входить у цей твір.

Перший том обнімає події християнізації України, чи радше проникання християнства в Україну від найдавніших часів. Цей розділ назвав о. Великий «Шляхи християнства в Україну». А справи, які спричинились до того проникання були такі:

1. «Християнська географія України» — близькість до давніх християнських центрів — Єрусалим, Антіохія в Сирії, Мала Азія, Константинопіль-Візантія. З тим положенням наш перший Літопис пов'язує оповідання про Св. Андрія Первозванного.

2. Другим таким моментом в «Християнська етнографія України», отже характер укр. людини, який сприяв християнській ідеї.

3. «Християнська політика України». На просторі України схрещувались впливи двох імперій — Візантії на півдні і Германської на Заході.

4. «Християнська економіка України». Економічні контакти з грецькими колоніями на берегах Чорного моря. Купці привозили в Україну не тільки товари, але також ідеї нової релігії.

Отець Великий звертає увагу на змагання між Сходом і Заходом за слов'янські землі на південь Карпат. І хоча ці території не були українськими (Болгарія, нинішня Словаччина), то вони мали вплив на християнство в Україні. Це т.зв. Кирило-Методіївське Християнство і Болгарська теорія. О. Великий ставиться критично до т.зв. Свято-Павлівської легенди.

Пильну увагу звертає о. Великий на хрищення княгині Ольги, якої хрищення вважає за зрілий акт володарки України, бо її хрищення відбулось тоді, коли вона була регенткою великої держави, отже це не було хрищення приватної особи. Ольга мала також вплив на внуків, більше ніж на сина Святослава. О. Великий зве Ольгу віркою укр. християнства. Ольга мусіла теж мати вплив на рішення Володимира. Відносно питання, де христився Володи-

мир, то о. Великий уважає, що найправдоподібніше він охрестився таки в самому ж Києві чи Василеві, який і прийняв ім'я від хрещеного імени Володимира Василь, а не в Корсуні, як подає Літописець. Отець Великий покриває першим томом перше сторіччя організованого в церковних формах християнства з його всіма благородними наслідками на полі культури, моралі, матеріяльних здобутків та громадсько-політичного життя.

Другий том літописання о. Великого покриває XII, XIII і XIV ст. На окрему увагу заслуговує час володіння Романовичів а кульмінаційною подією коронації Данила та церковною унією за Папи Інокентія IV. До того періоду, що його охоплює 2-ий том, належить також встановлення латинської митрополії в Галичині 1375 та латинських епархій. Отець Великий наводить відносно Папські грамоти.

В третьому томі о. Великий обговорює події перед і в часи Флорентійської Унії та боротьбу з нею в Східній Європі. А під кінець того тома подає інформації про рід Острозьких та роллю князя Константина Острозького у справі порозуміння з Римом: його особисті контакти в тій справі з папським нунцієм Болонетті та папським послом Антонієм Поссевіно. До сьогодні не в'яснено як слід справи негативного ставлення Острозького до справи Унії з Римом, коли вона вже реалізувалась. В більшості подається гордість чи пиху магната, якого ієрархія зігнорувала при остаточних переговорах у справі Унії. Тіві думки є також о. Великий. Отець Великий так про це пише: « З одного боку, станула пиха багатія, а з другого боку, брак пастирського зрозуміння для людських слабкостей, в ім'я більшого блага » (*З літопису*, т. IV, стор. 31).

Четвертий том охоплює проміжок тільки 30 років, кінця XVI і початку XVII. Однак ці роки були переломовими в історії Української Церкви і Українського Народу. Отець Великий подає рації, задля яких він посвятив тій Берестейській добі більше місця, а саме, щоб, як він пише: « пізнати краще те, що нас роз'єднало, ми можемо поставитись до цього з більшою людською об'єктивністю та з більшим християнським зрозумінням — тобто багато забути, відклавши його до давно-проминулого, а багато, що не можемо забути, можемо по-християнському простити і вибачити та почати наново » (*З літопису*, т. IV, стор. 8). А про сам факт встановлення Унії на основі 33 Артикулів — умов, на які погодився король польський та Рим, о. Великий дає цьому актові таку оцінку: « І хоч історія не здійснила багато з застережених справ, але епі-

скопи могли в чистою совістю рішати про своє Порозуміння, яке досі треба вважати найбільшою і найповажнішою спробою поладнати загальноцерковний конфлікт між християнами» (*З літопису*, т. IV, стор. 66).

Том четвертий дійсно багатий, він охоплює часи двох великих митрополитів Потія і Рутського, полеміку, яка дала українській літературі окремий розділ полемічної літератури, та кінчиться трагічним фіналом — смертю святого Йосафата Кунцевича. О. Великий дає цікаве наświetлення козаччині, ролі митрополитів Могили та Рутського, щоб погодити « Русь із Руссю ».

Зокрема о. Великий присвятив багато уваги проєктові митр. Петра Могили відносно привернення церковної єдності з Римом. Цей проєкт є в 1645 року і має назву « Думка одного польського шляхтича грецької релігії ». Хоча нема точно визначеного автора, проте о. Великий доходить до висновку, що автором того проєкту був митр. Могила, може й при співучасті Адама Кисіля. Цій проблемі о. Великий присвятив належне місце в V томі « З літопису », та в окремій книжці, що має назву « Світла і тіні української історії », стор. 67, Рим 1969 р. Також помістив окрему розвідку в « Записках ЧСВВ », т. IV, 484-497. Французьке резюме поміщене в « Записках » з 1953 р., стор. 619.

Проєктові Петра Могили о. Великий дає таку оцінку: « Крім незвичайної простоти замислу, він показує велике зрозуміння церковної проблеми в Україні та її труднощів, які однак не зневіряли його в шуканні розв'язків ». І далі о. Великий пише: « Як правдиво віруюча людина, християнин, він бере слова Христа (« щоб усі були одно ») дослівно і докладає зусиль до їх здійснення, ревігнуючи навіть з пропонованого йому передше патріяршого титулу, щоб не відстрашувати дрібних людей » (*Світла і тіні української історії*, стор. 69).

І часам Гайдамаччини та Коліївщини, які мали теж вплив на життя Церкви, о. Великий присвячує відповідне місце та робить слушні висновки. Цитую: « Помимо всіх соціально-політичних прикмет цього руху, до цього були згодом долучені і мотиви релігійно-церковного характеру. Головно окупанти українських земель подбали про те, що слушні політично-соціальні домагання українського населення переродилися в церковні, бо це окупаційній владі нічого не коштувало, а була нагода звернути народний гнів на інших, а не на справжніх винуватців всенародного лиха » (*З літопису*, т. VI, стор. 217).

Окупаційна влада по тій же самій лінії утискала, згодом же й ліквідувала українську Церкву, як це мало місце в Російській імперії, чи навіть тяжчі часи переживала українська Церква в Польщі чи з переходом Галичини до Австрії, де польщизна також домінувала. Про ці справи говорить о. Великий в VII-му томі. Тут також відмічена боротьба нашої Церкви в Галичині з залишками польського гніту, особливо ж успішною була боротьба митр. Михайла Левицького за українське шкільництво. Великі заслуги поклав також о. Іван Могильницький, якому о. Великий присвячує також належну увагу.

Восьмий том він присвячує відродженню укр. Церкви в Галичині та співдії українського духовенства у розвитку не тільки церковного, але й всенародного життя. На початку того тома поміщено програму Львівського Синоду та підписи Отців Синоду. Кожний том *Літопису* має якийсь документ чи уривок з якогось твору і це дуже цінні матеріали до історії Церкви.

Останній том *3 Літопису Християнської України* охоплює життя Церкви 20 сторіччя. Осередньою точкою є митрополитування ВПреосв. Андрея Шептицького, Велеградські з'їзди, початки церковної організації в Америці, чернечі Чини, визвольні змагання й участь в них Церкви.

Реасумуючи творчість о. Великого, як історика Церкви, треба сказати, що він полишив по собі пребагатий матеріал в тих дев'яти томах «3 Літопису», та двох окремих виданнях, а саме: «*Українське Християнство*» і «*Світла і тіні української історії*», які він назвав «причинками» до історії української церковної думки.

І хоча ці твори це не систематичний підручник до історії Церкви, але вони охоплюють майже весь матеріал церковної історії — її католицької вітки. А цінним той матеріал є тим, як ми вже згадали, що о. Великий при кожній темі подає, як не цілі, то бодай уривки документів і тим цей твір заступає, до певної міри, джерела. Крім того до кожного тома о. Великий подає головнішу літературу, тим-то, хто бажає поглибити якусь тему, може собі знайти відповідну літературу даної доби. Отець Великий подає також для кращого хронологічного перегляду таблиці: папів, патріархів, митрополитів Київських і Галицьких, відповідних володарів держав, що окупували українські землі та мали дуже часто відношення до подій в нашій Церкві, як от австрійські цісарі мали вплив на призначення наших ієрархів.

Нариси історії Церкви о. Великого кінчаються описом подій,

зв'язаних з ліквідацією Української Католицької Церкви на всіх просторах большевицької окупації, включно до т.зв. соціалістичних країн, як Чехословаччина, Польща і Румунія, бо і там були наші парохії. Окремою книжечкою вийшла його праця про т.зв. Львівський Собор в 1946 р.

Вищенаведені дані «*Літописання християнської України*» ставлять о. Великого в ряди найбільших наших істориків Церкви. Крім цього о. Великий полишив велике число менших, чи більших праць з історії Церкви, що були поміщені в «*Записках Чина Св. Василя Великого*», у «*Ковчезі*», у «*Християнському Голосі*», у календарях, чи інших часописах і жуналах.

Пребагаті і цінні думки на тему історії Церкви о. Великого знаходимо в його невліченних рецензіях, де він подає свої цінні думки, розцінюючи твори з історії Церкви. Отець Великий був всесторонньо обізнаний з предметом, який рецензував, а його гостре перо, забарвлене часом сарказмом, могло не одному авторові допомогти скорегувати свої погляди чи доповнити матеріял. Деякі з тих рецензій дуже цікаві, але не можливо їх тут наводити, бо це забрало б забагато часу, з огляду на велику кількість матеріялу.

Ще треба згадати, що українській історичній науці о. Великий зробив велику послугу, видаючи українським перекладом славний *Печерський Патерик*, збагачуючи його також своїм вступом.

Під кінець цього короткого огляду творчості о. Великого на полі історії Української Церкви, мушу ствердити, що о. Великий, маючи такий великий арсенал документації та знання літератури до історії Церкви, був одним з тих, а може й самотнім в наших часах, що міг дати капітальний синтетичний твір — історію Української Церкви, щось в роді Голубинського. Ми не знаємо, чи він мав в пляні написати такий свого роду університетський підручник, але, що він був найбільш до цього компетентний, в цьому нема найменшого сумніву. На жаль, передчасна недуга і смерть перервали життя цього незвичайно працьовитого і талановитого вченого наших часів. З його надбань користають учені вже і будуть користати майбутні покоління вчених, які будуть, як і ми сьогодні, з вдячністю згадувати цього скромного монаха, великого патріота і вченого.

о. М. Ваврик, ЧСВВ

ПРОВІДНІ ІДЕЇ ПРАЦЬ о. А. ВЕЛИКОГО В ЙОГО СТУДІЯХ УКР. ЦЕРКОВНОЇ ІСТОРІЇ

Впрр. Отці, Вельмишановні Пані й Панове! *

З того, що ми тут почули в наукових виступах достойних прелегентів про життєву та історично-дослідницьку діяльність невіджанованого Отця Атанасія Великого, створюється широка панорама його велитенської наукової праці. Але тут і там вони теж торкнулися її основних напрямних, тому нам залишається, хіба, дещо виразніше їх підкреслити, щоб у головних лініях схопити його намагання дати ядерне осмислення всього тисячолітнього історичного процесу українського християнства, яке він започаткував ще 30 років тому, як святкували ми ювілей хрищення святої великої княгині Ольги (955-1955).

Найперше хочу я підкреслити, що в очах о. А. Великого християнська релігія та Церква — це основні рушії української історії, як стоїть у заголовку його вступного викладу на спільній Науковій Конференції НТШ, Богословського Наук. Тов., Укр. Вільної Академії Наук і Укр. Вільного Університету на пошану Блаженнішого Верх. Архiep. Кард. Йосифа Сліпого, в жовтні 1963 р.¹

У вищезгаданій конференції о. А. Великий почав з того, що загальноєвропейська історіографія приймає як провідну нитку історії політичний процес, і згідно з цією схемою, вивчається та пишеться історія поодиноких європейських народів, а в тому теж, — почавши від половини минулого сторіччя — історія українська.

* Доповідь на науковій Конференції НТШ в Нью-Йорку (ЗСА), 4 червня 1983 р., на пошану о. А.Г. Великого, ЧСВВ.

¹ Ця доповідь видрукована в 181-му томі «Зап. НТШ»: *Релігія в житті українського народу*, Мюнхен-Рим-Париж 1966, стор. 3-38; а також в окремій збірці статей о. А. Великого, *Українське християнство*, Рим 1969, стор. 78-129.

Наслідком цього було, що багато явищ нашого минулого залишилися невиясненими або ж просто відкинутими, бо українська історіографія не спромоглася на повну й творчу синтезу українського історичного матеріалу. Тому-то, наша історія представляється неорганічно, а то й трагічно, щоб не сказати негативно, і не спмагається бути вчителькою конкретної політичної дії. « Бо не можна вчитися і вчити нові покоління на суцільній історичній невдачі », яку нам представляє укр. історіографія цього покрою. Крім того, питається він: « Як уявляється наше минуле за такою історіософічною схемою? » І відповідає: « Протягом одної тисячі літ ми не були великим політичним фактором: ми не були політично сильні, і навіть не прямували засадничо і систематично до політичної сили й влади. Ми начебто й не мали імперіальної української доби, як системи, як політичної програми, хоча й мали ми до цього сприятливу географічну та етнічну кон'юнктуру. Ми не стали колоніальною потугою ні торговельного, ні цивілізаційного, ні навіть месіанського характеру. Київська влада не змагалася за концентрацію, але за децентралізацію; не за асиміляцію племен, але за дисоціацію; не за монархію-династію, але за уділи; не за прагматичні санкції, але за старшинство припадкової спадщини ». А згодом « козацька доба проходить, щоправда, паневропейським гомоном козацької слави, але не спромоглася навіть на пристойну автономію, тому скінчилася московським протекторатом. Згодом іде суцільне політичне безсилля 19-го і 20-го сторіч, з найновішим паперовим суверенітетом (в Сов. Союзі) та номінальною участю в Об'єднаних Націях »².

З другого ж боку, « наша тисячолітня історія не ґрунтувалася... на концепції майна, на економії. Теоретично й практично ми не були і не є великою економічною потугою. Україна, донедавна, була вкрита тільки стріхами, обведена дерев'яними плотами, покраяна межами. Симптоматичною була відсутність купецької класики, в чому ми, на власній землі, поступилися євреям, вірменам, грекам, росіянам... Наявність на нашій землі чуженаціонального феодалізму та поміщицтва свідчить проречисто, що економія не може служити каталізатором історії українського народу, аж до наших часів включно, з великою індустрією та продукцією коло-

² Великий А., *Укр. християнство*, стор. 78-80. — *Примітка Редакції*: Тут і нижче о. М. Ваврик, намагаючись ясно представити ідеї о. Атанасія Великого, вільно цитує та переповідає зміст його статей.

ніяльного характеру на наших землях і на укр. природних багатствах»³.

Промовчуючи, прикрашуючи, ідеалізуючи, а то й містифікуючи українське минуле, український історик, який іде за втертими шаблонами, може представити тільки невтішну картину нашого минулого. Якою тяжкою і невдячною стає його праця на тлі такого полотнища!... «А однак ми мусимо говорити і ми повинні говорити, — настоює Покійний, — бо правда примушує нас... Уважамо, що кожний народ, який змарнував би тисячу літ своїй історії, не міг би втриматися між живими на нашій планеті: його місце на просторому історичному кладовищі. А, тимчасом, український народ живий, великий, повний незмінної снаги і волі до життя: добивається своїх живих прав серед живих і дійових народів... І ще більше: саме в минулому, він шукає і знаходить задовільну кількість мотивів та елементів життєвого оптимізму. Тому виникає невідхильне питання: Чия правда? Чи історіографії та її трагічного полотнища, чи народу та його оптимістичного становлення?»⁴

«Нам здається, — каже о. Великий, — що відповідь на це питання залежить від відповіді на інше питання: З яким каталізатором підходити до розгляду української історії, щоб у ній стали ясними, принаймні, головні лінії її розвитку?»⁵. І, на його думку, головним рушієм української історії є українське християнство, тобто сутність християнської релігії та дія Церкви заливаються з сутністю українського історичного процесу в одну історичну цілість та заслуговують бути головними темами нашої історіографії.

Це вже підказує саме започаткування українського історичного процесу, бо це загальнопризнаний факт, що воно «збігається в одне з процесом християнізації укр. землі... Все, що перед тим — це історія географічного простору між Вислою і Доном, та тільки непрямо з'єднується з історією укр. народу, під різними титулами: праісторія, історія укр. земель тощо. Навіть історію вже існуючих на цих землях укр. племен тяжко охопити перед їхньою християнізацією в один історичний процес...»⁶. Щойно з християнством починає формуватися в окреслену спільноту етнічна маса,

³ Великий А., *Українське християнство*, стор. 81.

⁴ Там же, 86.

⁵ Там же.

⁶ Там же, 91.

що проживала на українських землях». Тоді зароджується один народ-нація та формується своя держава, перемагаючи родові та племінні відосередні сили. З прийняттям християнства стабілізуються на місці поганського многобожжя форми християнського культу і зосереджуються в Божих храмах, що стають об'єднуючим і громадотворчим фактором родового, племінного, соціального наближення та співдії⁷.

Заснування церков, єпархій, архієпархій та митрополії в Києві — це також великий крок не тільки церковної організації, але й стабілізації громадського й суспільного життя. «Одність християнського світогляду, релігійного культу, моральних засад — витворюють свідомість спільноти: етнічної, економічної, політичної; однаковість зобов'язань і тотожність прав» — стають «першорядними державнотворчими елементами... Від смерті князя Ігоря I, від дерев'янських мечів, мине тільки сто літ, а митрополит Іляріон уже зможе сказати перед всенародним збором: 'Похвалімо і ми по нашій силі великі і дивні діла нашого вчителя й наставника, великого кагана землі нашої Володимира... не бо в бідній і незнаній землі він володів, але в руській, що знана й відома в усіх кінцях світу'...»⁸. Отак-то християнство і Церква в цьому процесі виявилися головною рушійною і незамінною на ті часи силою та відчинили княжій Русі-Україні вступ до культурної сім'ї європейських народів...

Слідом за цим, після упадку княжої державности під апокаліптичними ударами монгольської навали з азійського сходу та з переходом України під чуже панування, о. Великий добачує в українській Церкві в Київському чи Галицькому митрополитом у її провіді, справжнього антагоніста політичних окупантів в наступних сторіччях і процесах української історії та показує, що вони вимагали б окремого вивчення саме під цим оглядом у виправленій відповідно дотеперішній історіографічній схемі.

II.

Рівнобіжно з цим унапрянням української церковної історії, Покійний не менше підкреслював у своїх писаннях і виступах

⁷ Там же, 91-93.

⁸ Там же, 94.

її наочну екуменічну тенденцію. Зокрема він присвятив цій проблематиці два більші нариси про « Вселенські моменти в історії Укр. Церкви »⁹ та « Вселенськість мислення як вияв укр. церковної дії »¹⁰. І так він уже додачує в самому факті християнізації України вихідний, вселенський момент в історії Української Церкви, коли-то Русь-Україна, під кінець великого переселення народів, « знайшлась в 10-му ст. на важливому перехресті принаймні чотирьох великих рухів: політичного, культурного та місійно-християнського характеру. Ці рухи йшли в таких напрямках: а) із сходу на захід: великий етнічний рух на політично-підббовій базі (кочовики); б) із заходу на схід: великий політично-імперіальний та не менше місійно-християнський рух (напір німецької імперії); в) із півночі на південь: дуже помітний політично-підббовий рух по артерії Дніпра, шляхом 'із варяг во греки' (походи варягів); г) із півдня на північ: політично-імперіальний рух, а одночасно християнська місія Візантійської імперії »¹¹. То й природно, що нова християнська Церква, яка постала на цьому терені, не могла не мати загального, вселенського значення теж і для цілого складного комплексу різних політичних та культурних сумежних просторів. Зі свого ж боку Україна, ставши протягом одного покоління християнською, не попала під виключний вплив ні однієї, ні другої з обох тодішніх християнських культур: латинської — з Заходу та грецької — з Візантії, але створила своє слов'янське християнство і до сьогодні не втратила ознак своєрідного рівноважного чинника між Сходом і Заходом. А це безперечно момент вселенського характеру, в якому заінтересований і Захід, і Схід. Раз поставлений на терези історії України цей факт мав не тільки локальне значення, але — вселенське, хоч вирішали зміну цього становища в пізніших часах інші заінтересовані чинники, що змагалися на кордонах укр. землі за впливи за неї, передусім політичного характеру. Невже ж мав би цей факт залишатися на маргінесі церковно-історичного процесу наступних сторіч? ¹²

Це о. Великий показує зокрема на долі Берестейської Унії з Апостольською Столицею в Римі 1595 р. Самій їй — твердить він — належить в нашій церковній історіографії почесна назва

⁹ Там же, 22-44.

¹⁰ Там же, 45-77.

¹¹ Там же, 27.

¹² Там же, 29-30.

найважливішого вселенського моменту в нашій історії. В Берестейському Порозумінні маємо самостійну українську розв'язку проблеми церковної єдності, випрацьовану й здійснену нашими провідними церковними умами, а ніяк — знаком внутрішньої слабкості чи свого роду капітуляцією перед Римом, як би цієї справи і не розглядати. Через Берестя Католицька Церква, в напрузі своєї тодішньої протиреформаційної реакції, не стала Церквою виключно латинською, але залишилася вселенською, де тривко були розмежовані справи віри від справ обрядових та культурних, яким загрожувала неозначеність. І цей здобуток зостався тривалим здобутком християнства взагалі по сьогоднішню днину та виринає щораз виразніше в змаганні нашої Церкви за помісність, яку на останньому Вселенському Соборі включено в основну структуру Католицької Церкви на християнському Сході¹³.

Отак — кінчить о. Великий — у висновку можна сказати, що між універсальною концепцією церковного правління провідного Риму та автокефальною концепцією церковного правління Візантії вже в добі св. Володимира Великого наша Церква провела нову концепцію церковної влади-правління — автономну (національну), синтезуючи обидва вищезгадані положення в одну конкретну схему, для якої вона з ходом віків здобула практичний, незаступний досвід в екуменічній дії.

III.

Крім обох вищезгаданих основних проблем, які Покійний в історії Укр. Церкви ставить перед українською історіографією, він підкреслює ще насущну потребу вивчати й перевести докладне й речеве перевірення цілого ряду історичних фактів з нашого церковного минулого, і переоцінку її провідних постатей, якими здебільша займалися досі російські та польські дослідники. Бо, розглядаючи нашу церковну історію, щораз натрапляємо на навмисно чи випадково створені прогалини, численні ясно не визначені факти, а то немало нарізно пояснюваних явищ. Доки ті суттєві проблеми не будуть роз'яснені, тяжко дати задовільну історію нашої, так Православної як і Католицької, Церкви. Це довелося ствер-

¹³ Там же, 35.

дити самому ж о. Великому, коли дійшло до гострої виміни думок з сеньйором укр. церковних істориків, пок. Миколою Чубатим, у підході до першої у низці цих неясних проблем оформлення Київської митрополії за св. Володимира. З власної обсервації можу тут сказати, що це відбирало йому відвагу приступити до створення широкого історичного зображення українського церковного минулого, тому замість цього по о. Великому залишився тільки скорочений літопис християнської України 10-20 сторіч¹⁴. Але й в такому невеличкому розмірі він зберігає не один невідомий досі історичний фрагмент — цінне свідчення його історичної думки, не кажучи вже про численні його рецензії та відзиви на історичні публікації, де все знайдеться цінне зерно його широкого посіву...

А щодо відмінного пояснювання історичних фактів нашого церковного минулого, то о. А. Великий беззастережно приймав як певний факт, що в українській науці існує диференційована-відрубна церковна історіографія в залежності від їх інтерпретації в душі окресленої ідеології, тобто православна і вже досить розроблена католицька. Це факт, — каже він, — що віроісповідна належність історика, свого чи чужого, визначає багато дечого в обробці нашої церковної історії. Щоб тут дійти до об'єктивної історичної правди, то, на його думку, найважливішою передумовою є приступати до розгляду історичних фактів із становища часу, який досліджуємо, оперуючи валоженнями, обставинами, світоглядом даної доби, не наскільки в історичній перспективі вони оправдалися, але оскільки відповідають сьогоднішнім обставинам, поглядам, змаганням тощо. Тому, наприклад, — завважує він — факт Берестейської Унії мусимо розглядати в ситуації української землі на переломі 16-17 сторіч, а не з дальшої історичної перспективи тієї унії. Тому питання, чи Берестейське порозуміння було правильним чи ні, позитивним і конструктивним явищем чи ні, треба насвітлювати його з пункту тогочасних політичних обставин та з отих щирих плянів і програм, що їх ставили собі саме тоді наші владики, а не з отого прикрого розчарування, що вона не досягнула рівноправності в польсько-литовській державній дійсності.

І також не в сьогоднішній літературній апотеозі треба розглядати тодішню роль козацтва, — додає о. А. Великий, — але в конкретних та строго об'єктивних і фактичних обставинах на пере-

¹⁴ *З Літопису християнської України*, 9 томів, Рим 1968-1977.

ломі 16-17 сторіч... Таких випадків подвійної інтерпретації історично-церковних фактів багато, — кінчить він, — а в подробицях їх не злічити, зокрема коли не підходимо до їх розгляду на основі джерел, але з певною наперед виготовленою схемою, за якою згодом підбираються односторонні факти і джерела.

Ось чому нашому о. А. Великому так дуже залежало на повному виданні єдино тепер доступних для нашої церковної історії першорядних Ватикансько-римських архівних колекцій. І цьому високому завданню він всеціло присвятив своє багате на труди життя, та й згорів передчасно як цілопальна жертва на цьому вибраному жертovníку свого історичного призвання.

СТАТТІ
ПРИСВЯЧЕНІ о. Г.Г. КІНАХОВІ, ЧСВВ

о. А. ПЕКАР, ЧСВВ

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ о. ГЛІБА Г. КІНАХА, ЧСВВ
(1888-1980)

Отець Гліб Григорій Кінах, ЧСВВ, починаючи від свого рукоположення (3.9.1915 р.), прикладав пильну увагу до свого *Щоденника*, в яким він записував важливіші події або те, що його « особливо вражало »¹. На жаль, першу свою нотатку, тобто до кінця 1919 р., він залишив у монастирі св. Онуфрія у Львові « разом з іншими записками »². З приходом большевиків до Львова 1939 р. ці всі особисті записки о. Кінаха пропали. Зате в Архіві Головної Управи ЧСВВ у Римі³ збереглися його дальші записки-щоденники від 1.1.1920-24.1.1950 р., переписані на машинці й переплетені у двох книжках, разом 698 сторінок. Вони були головним джерелом його життєпису за той час і на них я буду часто покликатися⁴. Залишилося ще кілька зошитів записок о. Кінаха за рр. 1950-1973, але вони вже далеко скупіші на інформації щодо його особистого життя⁵.

Пізніше о. Кінах кількома наворотами брався списати « *Спомини* » своїх молодечих літ, але після кількох спроб він їх залишив, признаючись, що « в дитячих літ » він майже нічого не па-

¹ Див. о. Г. Кінах, ЧСВВ, *Щоденник*, у вступі на стор. 1.

² Там же.

³ Для Архіву Головної Управи ЧСВВ у Римі далі буду вживати скор.: АГУ.

⁴ АГУ - о. Кінах, *Щоденник* у двох частинах, переписаний на машинці в Римі 1975 р. Част. I – від 1.1.1920 до 29.5.1939; Част. II – від 30.5.1939 до 24.1.1950. Далі буду відкликуватися: *Щоденник*, додаючи стор.

⁵ В АГУ - о. Кінах зберігаються ще сім ручно записаних зшитків-щоденника о. Г. Кінаха, почавши від 27.1.1950 до 10.12.1973 р.

м'ятає і на цьому кінчались його «*Спомини*»⁶. В архіві Головної Управи залишилося досить багато листів о. Кінаха, однак, поки що, тільки деякі з них були для мене доступні⁷.

Сам про себе о. Кінах мало що писав. Але й інші якось не дуже то бралися за написання ґрунтовного його життєпису. І так до диспозиції у мене знайшлися тільки чотири коротші його життєписи, а саме:

1) Отця М. Ваврика, ЧСВВ, що його він написав з нагоди золотого ювілею священства о. Кінаха⁸.

2) Отця М. Поташа, ЧСВВ — в його рукопису про закарпатських «*Визначніших Василіян*»⁹.

3) Короткий некролог, що його виголошено на хвилях Ватиканського радіо в нагоди його смерті, пера о. Р. Головацького, ЧСВВ¹⁰.

4) Життєпис-некролог о. Кінаха у «*Василіянському Віснику*», що його вложив о. В. Бурко, ЧСВВ¹¹.

Це ж увесь джерельний матеріал, на основі якого мені довелося зложити повний образ-мозаїку цього святого, ревного, а рівночасно дуже заслуженого Василієвого сина, ієромонаха о. Гліба Г. Кінаха, ЧСВВ. Правда, про нього я теж багато чув від його співбратів і духовних синів по Чину, як теж я мав те щастя особисто пізнати його й користуватися з його інформацій при написанні деяких моїх статей у «*Записках ЧСВВ*» відносно історії закарпатських Василіян¹². А останні два роки його праведного життя мені довелося проживати таки разом з ним у домі Головної

⁶ Там же, «*Спомини – Збараж 1908*» (всього 3 стор. машинопису); та «*Мої спомини*» (рукою густо записаних 8 сторінок).

⁷ Мені дано до диспозиції тільки 10 листів о. Кінаха, переважно з його діяльності в Мукачеві. Два з них відносяться до приходу мадяр до Мукачівського монастиря в березні 1939 р.

⁸ Див. М. В(аврик), *На згадку золотого ювілею священства Впр. о. Г. Кінаха, ЧСВВ*, стаття у «Світло» 1 (1966) 23-25.

⁹ В АГУ - рукопис о. М. Поташа, ЧСВВ, *Характеристика визначних Василіян на Закарпатті* (тих по реформі), стор. 8-14.

¹⁰ Див. «Світло» 4 (1980) 131.

¹¹ «Василіянський Вісник» (далі скор.: «ВасВіс»), 16 (1980-83) 113-116.

¹² Передусім у моїй розвідці про реформу ОО. Василіян на Закарпатті, поміщеній у «*Записки ЧСВВ*» (далі скор.: «ЗапЧСВВ»), VII (1971) 143-226; та в історичнім нарисі Закарпатської Провінції — там же, XI (1982) 131-164.

Управи Чину в Римі. Це все послужило мені при написанні життєвого шляху цього великого Василянського монаха, що для багатьох став не тільки натхненим учителем, але й живим прикладом праведного чернечого життя.

ПІД ПРОВОДОМ СВЯТОГО ДУХА

Якщо заглянути до скупих і ще все недописаних «*Споминів*» о. Кінаха, то його покликання на правду треба приписати надзвичайному проводові Святого Духа. Від малку його серце схилилось до медичних студій, він щиро бажав стати лікарем, а тут якимсь чудом Святий Дух запровадив ідейного і статечного юнака до монастирських мурів, щоб став монахом, місіонером — лікувати душевні рани безсмертних душ. Направду дивні Божі дороги, якими Господь Бог провадить кожну душу до її спасіння!

Ієромонах Гліб Григорій Кінах, ЧСВВ, прийшов на світ у Збаражжі, дня 5 жовтня 1888 р. у богобійній міщанській родині Івана й Анни з дому Кірик, що їх Господь Бог обдарував аж сімома діточками. Григорій між ними був середущим сином. Старші від нього були: Степан, Яків та Маринка, а молодші: Ксеня, Федір і Текля. Вони жили на передмісті Збаража, яке називали «Довжок». Там височів теж і монастир польських ОО. Бернардинів, при якому була народна школа з польською мовою навчання, але зате три години тижнево навчали ще й української — як тоді казали «руської» мови. До цієї школи батьки записали теж і свого Гриця. Далі в його «*Споминах*» читаємо таке:

«Коли я скінчив п'яту класу, то в часі вакацій директор школи намовляв тата, що був теж радним міста Збаража, щоб записав мене до гімназії. Батько послухав директора і при кінці вакацій 1899 р. повіз мене до Тернополя, і записав мене до іспитів при українській гімназії ім. Франца Йосифа. Іспит пішов мені добре. Мама купила мені мундурик і черевики, й дала мене на станцію до нашого свояка Заячківського, якого син також здав іспит до першої класи гімназійної»¹³.

Восени 1908 р., тобто по скінченні гімназії, на 20-му році свого юного життя Грицько вступив до ОО. Василян і вже в жовтні того

¹³ Див. «*Мої спомини*», стор. 6.

ж року він зачав початкову школу чернечого подвигу (новіціят) при Святомиколаївському монастирі в Крехові, під проводом визначного й довголітнього вчителя чернечого доросту, о. Миколая Лиська, ЧСВВ¹⁴, якого випробуваними слідами опісля уміло крокував також і о. Кінах, ставши вчителем Василянської молоді на Закарпатті. Про своє рішення стати монахом він сам описав у листі до свого сестрінка Василя Ноґача, коли дізнався від своєї сестри Теклі, що її син теж наміряє вступити до ОО. Василян:

« По матурі я провів вакації в одного священика¹⁵, де я підучував його дітей до іспитів. Священик радив мені піти на світського священика і сам поїхав до Львова, щоб запевнити мені прийняття до духовної семінарії. Однак мене до того не тягнуло. Мені постійно приходила думка, щоб вступити до монастиря. Я тоді навіть добре не знав, що це є — монастир та яке там життя.

« Вже з десять літ до нас приходив місячник *'Місіонар'*¹⁶. Перед Великоднем 1898 р. ОО. Василяни мали місію у поблизькому селі Чернихівці. Поголоска про місію розійшлася по цілій околиці. Люди з усіх усюдів громадно йшли на місію. Пішли також мої батьки з моїми старшими братами, хоч це не було так близько, ціла миля дороги. Місія тривала цілий тиждень. Ще й сьогодні пригадую собі, як потім мої батьки вдома переповідали нам усе те, що оо. місіонери говорили на науках... Я на місію не ходив, бо був ще замалий, але я жадібно слухав, що в хаті говорили про місіонерів та про їхні науки. З місії принесли теж різні пам'ятки, як хрестики, медалики й образці. Принесли також книжечку *'Вічні правди'*, що її потім у нашій хаті часто читалося. Принесли теж кілька чисел *'Місіонаря'*, який так усім сподобався, що батьки його передплатили і він приходив до нас постійно, аж до початку світової війни.

« Як я вже підучився добре читати, то я прочитував кожне слово *'Місіонаря'* від початку аж до кінця, хоч і не все, що там

¹⁴ Вичерпний життєпис і некролог о. М. Лиська, ЧСВВ (1877-1971) див. у « ВасВіс » 10 (1971-72) 40-43.

¹⁵ В о. І. Сендецького, пароха села Золотники, Підгаєцького повіту, куди саме родина Кінахів переселилася на нове господарство-фільварок, названий « Дубник ».

¹⁶ Василянський рел. місячник « *Місіонар* » зачав виходити у Жовкві, 1897 р. Першим його редактором був о. П. Філяс (1897-98), а по нім о. Л. Березовський (1898-1908) — див. « ЗапЧСВВ » V (1967) 412-13.

було написано, я розумів. Але читав, бо я дуже любив читати. Мене завжди цікавили вістки про місії, що їх давали василіянські місіонери. Рад був би я вчитати щось і про життя місіонерів, але того там не писали. Було тільки широко описане життя св. Василя Великого.

« По кількох роках я пішов до гімназії в Тернополі. Новий спосіб життя — нові заняття. На початку четвертої класи я довідався, що кількох моїх старших товаришів по 4-ій класі вступили до ОО. Василіян. Тоді в мене знову зродилася гадка, щоб піти за їхнім прикладом. Але чомусь я не рішився, а в старших класах мене дуже тягнуло до медицини. Скільки то добра може зробити людям добрий лікар — думав я. Але я зачав теж побоюватися, чи в мене може бути добрий лікар. Аж одного разу, під час вакацій, перед нашою хатою перевернувся віз зі снопами, а хлопець так нещасливо впав з воза, що зламав собі ногу. Його скоро занесли до нашої хати, а самі поїхали по лікаря. Приїхав лікар, зачав оглядати ногу, а мені казав притримувати її. Мені тоді відразу зробилося недобре і я мало що не зомлів. Відтоді мене переслідувала гадка, що я не надаюся на лікаря, бо я зам'який до того фаху. Хоч я і далі цікавився лікарськими справами, але по maturі в мене таки забракло відваги записатися на медицину.

« Рівні люди рівно мені радили. Остаточо я рішився стати священиком. В тому часі я часто пригадував собі слова мові мами, яка одної неділі, вернувшись з церкви, сказала мені: — 'Сьогодні я сповідалася у нашого молодого в'омосця (сотрудника). Він був до мене дуже ласкавий і не кричав. Ой коли б і ти, мій сину, став колись таким ласкавим священиком!' По maturі ті слова не виходили мені з голови. Хто знає, чи лікувати душі, вливати до них спокій і розраду, чи воно не більше добро, як лікувати тілесні рани чи недуги!?

« По вакаціях я поїхав до Львова, на приймальний іспит на теологію. Прийняли, тільки моїм батькам треба було щось доплачувати за моє утримання. Тоді я вибрався оглядати місто Львів. Вступав також і до церкви ОО. Василіян. Зі Львова я не вертав додому, але поїхав до Збаража, до тітки, і в неї я перебув два тижні. Там я надумався і вернув до Львова ¹⁷, просто до ОО. Василіян

¹⁷ У «*Мої спомини*» о. Кінах згадує про своє рішення записатися на право у Львівському університеті, але як переходив попри Василіянський на

і на фірті спитав, чи не прийняли б мене до монастиря. Тоді мене запровадили до о. П. Філяса¹⁸, якому я щиро висказав свої побоювання, щодо монашого життя. А він мені відповів: — 'Поїдь на новіціят і подивися. Якщо тобі сподобається, то залишишся; якщо ні, то кожної хвилини можеш покинути'. Я послухав доброї ради, переночував у монастирі, а наступного дня я поїхав до Крехова й там зостався аж до закінчення новіціяту¹⁹. Хоч у моїм монашій житті бували теж тяжкі хвилини, зате я ніколи не пожалував свого рішення і сьогодні не жалую!»²⁰

Після тимчасових чернечих обітів, що їх він склав у Крехівському монастирі дня 30 червня 1910 р., молодий монах відбув ще дворічний курс філософії у Лаврові, а восени 1912 р. виїхав на вищі богословські студії до Риму, де замешкав у Папській Українській Колегії, що тоді служила рівночасно і для світських і для василіянських семінаристів²¹. У Вічному Місті, дня 26 квітня 1914 р., він склав свої врочисті обіти і прийняв дияконські священня з рук болгарського з'єднаного Владика Л. Младенова. На жаль, йому не вдалося докінчити богословських студій у Римі з причини вибуху італійсько-австрійської війни. У травні 1915 р. всі клирики Папської Української Колегії були змушені покинути Вічне Місто й виїхати до Відня. Тоді о. протоігумен П. Філяс, який на той час був Апостольським Адміністратором для українців католиків в австрійських країнах поза Галичиною, примістив василіянських клириків в монастирі ОО. Вербістів у Медлінгу біля Відня, де вони могли продовжати теж свої студії. Так сталося, що дня 3 вересня 1915 р., Владика Діонісій Нярадій, єпископ Крижівський, висвятив у нашій українській католицькій церкві св. Варвари у Відні диякона Г. Кінаха на священника.

Коли опісля російські війська уступилися з Галичини аж по ріку Стрипу, василіянські клирики безпробовочно вернулись до

монастир св. Онуфрія у Львові, то таки « мене щось туди тягнуло ». За третім разом не витримав і задзвонив на фірті.

¹⁸ Згаданий о. Плятонід Філяс, ЧСВВ (1864-1930) був першим протоігуменом відновлених ОО. Василіян, саме в рр. 1904-1917. Його життєпис у « Світло » 7-8 (1955) 34-38; « ЗапЧСВВ » XI (1982) 470-77.

¹⁹ Тобто до літа 1910 р.

²⁰ Див. АГУ - о. Кінах, *Переписка*. Це рукописна копія листа з деякими особистими поправками о. Кінаха, без дати.

²¹ Про Папську Українську (Руську) Колегію в Римі, засновану 1897 р. Папою Левом XIII, див. мою розвідку у « ЗапЧСВВ » XI (1982) 338-42.

своїх галицьких монастирів. Так ото й о. Кінах під кінець 1915 р. вернувся до Лаврівського монастиря вже як священик, де мусів докінчувати ще останній рік своїх богословських студій. Після кінцевих іспитів його призначено до Святонуфріївського монастиря у Львові, де він мав зайнятися упорядкуванням цінного монастирського архіву й бібліотеки, а рівночасно мав студіювати українську історію й давню літературу на Львівському університеті під проводом проф. С. Томашівського²² та проф. К. Студинського.²³ З причини польсько-української війни йому знов не вдалося закінчити дальших своїх студій, а то тим більше, що своєю запопадливою працею і наукою він ослабив своє здоров'я. Тоді, для підкріплення фізичних сил, ієромонаха Гліба перенесено до Вознесенського монастиря у Золочеві, а згодом, улітку 1920 р., до Святоюрської обителі в Кристинополі, де він здебільша допомагав тамошнім отцям в душпастирській праці.

ПРИ РЕФОРМІ ЗАКАРПАТСЬКИХ ВАСИЛІЯН

У Кристинополі, дня 5 вересня 1920 р., о. Г. Кінах дістав від о. протоігумена А. Калиша, ЧСВВ²⁴, доручення їхати на Закарпаття, щоб там допомогти перевести реформу ОО. Василіян. Настоятелем Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі біля Мукачева назначено тоді о. Єроніма Маліцького, ЧСВВ, який мав теж керувати акцією реформи²⁵. Обов'язки учителя новиків мав виконувати о. Гліб, а на помічника ігумена і соція новіціату був призначений о. Полікарп Булик, ЧСВВ²⁶. Для реформи закар-

²² Проф. Степан Томашівський (1875-1930) став доцентом історії у Львівському університеті 1910 р. Його цінний «*Вступ до історії Церкви на Україні*» появился у «ЗапЧСВВ» IV (1932) 1-160; окремим випуском під заголовком: *Історія Церкви на Україні*, Філадельфія, Па. (В-во «Америка»), б.р.

²³ Проф. Кирило Студинський (1868-1941), в рр. 1900-1918 викладав на Львівському університеті укр. літературу.

²⁴ Згаданий о. Анастасій О. Калиш, ЧСВВ (1875-1930) займав уряд галицького протоігумена в рр. 1920-1930. Його життєпис пера о. І. Назарка у «ЗапЧСВВ» XI (1982) 513-18.

²⁵ Життєпис о. Є. Маліцького, ЧСВВ (1865-1925) див. у «ЗапЧСВВ» I » I (1925) 298-301; XI (1982) 456-59.

²⁶ Про о. П. Булика, ЧСВВ (1885-1961) див. «Світло» 1 (1972) 25-27; теж о. А. Пекар, ЧСВВ, *Ісповідники віри нашої сучасности*, Торонто-Рим (В-во

патських Василян призначено ще й трьох братів-помічників, а саме: 1. Бр. Гавриїла Ханика – на кухаря; 2. Бр. Йосифа Нижника – на столяра; а 3. Бр. Семена Бужару – на кравця й дверника ²⁷. Таким чином о. Кінах, уже дня 2 листопада 1920 р., опинився в Мукачівському монастирі на Закарпатті, щоб там серед важких обставин започаткувати життєве своє діло чернечої обнови як учитель духовного життя цілого нового покоління Василян. Про своє нове завдання як магістра, тобто учителя новиків, він записав таке:

« Ще в часі студій я любив читати різні газети, що їх видавали монаші Чини чи Згромадження, особливо ж видання ОО. Салезіян. Мабуть від останніх я набрався переконання, що найліпше хоронити молодих від невідповідної поведінки це — щоб хтось із старших постійно перебував з ними. Те саме відносилось й до новіціяту, передусім у Мукачеві, де не було ніякої виховної традиції й новиків треба було на кожному кроці повчати. На новіціяті, звичайно, багато дечого навчає новиків ревнитель ²⁸ чи 'ангел' ²⁹, не говорячи вже про соція ³⁰. Але в самих початках я не мав нікого, бо мій соцій, о. Булик, переважно був зайнятий господарством монастиря, а на новіціят приходив лише вчити співу. Тому мені самому доводилося перебувати весь час з новиками, навіть на рекреації чи під час прогулянок. Але тоді я ще був більш балакучий і завжди умів розповісти новикам щось цікавого. З тієї причини я нікуди не міг виїжджати ані брати на себе якихсь душпастирських обов'язків.

« Тоді я постановив заступати новикам і тата і маму. На новіціят приходили часто і 14-літні діти, яким завжди треба було раз-у-раз те саме пригадувати » ³¹.

ОО. Василян) 1982, стор. 289-92. « Спомини » о. Булика опубліковані у « Вас Віс » 9 (1970) 62-74; 10 (1971) 85-98; 11 (1972) 69-82.

²⁷ Про реформу закарпатських Василян див. мою дошу розвідку у « Зап ЧСВВ » VII (1971) 143-178 (по-англійськи); по-укр. *там же*, XI (1982) 138-147.

²⁸ *Ревнитель* – це один із кращих новиків, посередник між о. магістром і новиками, який допильнує на новіціяті порядку, щоб усі прикази о. магістра були точно виконані.

²⁹ « *Ангел* » – це особистий товариш новоприбулого кандидата, звичайно совісний новик, який поступово впроваджує його в монастирський спосіб життя.

³⁰ *Соцієм* о. магістра, звичайно, був один з молодших ієромонахів, який мав товаришити новикам під час їхньої рекреації, прогулянки і ручної праці, як теж допомагати при навчанні новиків.

³¹ Див. *Щоденник*, під 9.3.1921, стор. 34-35.

Як уже згадано, настоятелі приготувляли о. Гліба на історика й бібліографа Василіянського Чину. Та Боже Провидіння запорядило інакше. Його назначено вчителем монашої молоді під час реформи закарпатських Василіян. Одного разу на прогулянці він звірився перед своїми новиками: « Мені коштувало багато праці та молитов, заки я втягнувся у нове завдання, що його поклали на мої плечі мої ОО. Настоятелі. Я думав, що стану істориком та дослідником нашої бувальщини, а тут я мусів зректися свого улюбленого заняття й пильно студіювати нову ділянку літератури, тобто аскезу монашого життя. Спочатку було тяжко, але другий рік був уже легший » — спогадує дідусь ³².

І, насправду, о. Кінах увзявся за своє нове завдання з такою пильністю і завзяттям, що везабарі став популярним і загальнолюбленим провідником душ, хоч між його вихованцями були не тільки закарпатські українці, але теж румуни, мадяри, а навіть деякі приходили з Югославії чи Бразилії ³³. Крім того, він не заважаючи теж і свої « улюбленої праці » і як тільки мав трохи вільного часу, брався за впорядкування старинного архіву й бібліотеки княжого монастиря на Чернечій горі, де зберігалися цінні стародавні грамоти, рукописи й першодруки. В короткому часі, — завдяки ладові, заведеному о. Глібом у монастирському архіві й бібліотеці, — Чернечу гору зачали облягати свої й чужі науковці та дослідники старини. А й він сам старався перестудіювати й приготувити до друку деякі старинні матеріали з історії Мукачівського монастиря чи закарпатських Василіян ³⁴. До 1937 р. він ще успів упорядкувати й відкрити при Мукачівському монастирі музей культурно-релігійних пам'яток ³⁵.

Якже настав час, щоб із закарпатських зреформованих монастирів створити самостійну Василіянську Провінцію, то о. архимандрит Д. Ткачук, ЧСВВ ³⁶, дня 24 вересня 1931 р., назначив

³² Див. *цит. рукопис* о. Потапа, стор. 10.

³³ У Мукачеві відбули свій новіціят два бразилійці: Й. Мартинець, ЧСВВ, пізніший єп. для укр. катол. у Бразилії (1958-1978) та Й. Рога, ЧСВВ (1903-1975).

³⁴ Див. мою наступну статтю: *Письменницька праця о. Г. Кінаха, ЧСВВ*, у цих « ЗапЧСВВ » стор. 103-116.

³⁵ Див. « Вісти з Чернечої гори » 30 (1937) 1.

³⁶ Вичерпна біографія о. Діонісія Ткачука, ЧСВВ (1867-1944), першого архимандрита оо. Василіян в рр. 1931-1944, подана у « ЗапЧСВВ » 1. (1949) 85-88; теж у « Світло » 1965, стор. 436-38.

о. Кінаха архимандритим візитатором, щоб він сумлінно перевів візитацію всіх василіянських осідків на Закарпатті, в Мадярщині, Румунії та Югославії³⁷. На основі його подрібних звітів свящ. Конгрегація Східних Церков, грамотою з дня 2 квітня 1932 р., створила окрему закарпатську василіянську провінцію під назвою — *Провінція св. Миколая*³⁸. Тоді о. Кінаха назначено теж прото-консультором тієї ж провінції³⁹.

Щоб плекати для себе монаші покликання й відповідно приготувати своїх схоластиків до вищих студій філософії й богословія, у вересні 1937 р., закарпатські ОО. Василіяни відкрили при своєму Святовасиліївському монастирі в Ужгороді класичну гімназію з правом прилюдности. Тоді о. Кінаха назначено духовником гімназії й василіянських студентів при ній. Віддавши новіціят під провід о. Антонія Станканиця, ЧСВВ⁴⁰, о. Кінах прийнявся виконування нових обов'язків в Ужгороді від 28 вересня 1937 р. Хоч відтак він часто приїжджав з Ужгороду до Мукачєва, щоб допомогти молодому учителеві новиків привичаїтись до свого обов'язку вихователя молодих, все ж таки життя на новіціяті в Мукачєві не укладалося як слід. Тому о. Кінах вже в половині вересня 1938 р. вернувся до Мукачєва, щоб там знову перебрати обов'язки духовного проводу на новіціяті⁴¹.

³⁷ Назначення о. Кінаха архим. візитатором в АГУ-Протокол, дня 20.9.1931, чис. 22/31. Звіти візитацій — *там же*, Переписка о. Кінаха з Архимандритом. В часі візитацій (жовтень 1931-березень 1932) о. Кінаха на новіціяті в Мукачєві виручував о. М. Дудаш, ЧСВВ (1902-1972), пізніший єп. Гайдудорзький у Мадярщині.

³⁸ Декрет свящ. Конгрегації поданий у «ЗапЧСВВ» XI (1932) 408-9. Назву «*Провінція св. Миколая*» піддав о. Кінах у своєму листі до о. Архимандрита з дня 28.2.1932 р. — див. АГУ - о. Кінах, *Переписка з Архимандритом*.

³⁹ Протокол 1-ої Василіянської Капітули по реформі, що відбулася в Мукачєві, 11-14 липня 1932 р., як теж назначення Провінційної Управи з дня 22 липня 1932 р. див. в АГУ-*Закарпаття*.

⁴⁰ Один з кращих реформ. Василіян, о. Антоній Станканинець, ЧСВВ (нар. 1905 р.), був переслідуваний мадярами, а опісля запроторений більшовиками 1949 р. до Казахстану з тим, що не смів повертатися на Закарпаття. По своїм звільненні з карного табору він і надалі лишився у місті Чу, недалеко Караганди, КазСРСР, де продовжав свою душпастирську працю між вигнанцями різних національностей.

⁴¹ Див. *Щоденник*, під 2.9.1938, стор. 345. Цікаво, що в тому часі о. протоіг. Булик вислав о. Кінаха ще на дальші студії до Праги, щоб собі набув диплом гімн. професора. Тільки о. Архимандрит перешкодив — *там же*, під 12-13.1.1938, стор. 336.

В березні 1939 р. розпалася Чехословаччина, а мадярські війська силою зайняли Карпатську Україну, яка вже 15 березня 1939 р. проголосила свою незалежність під проводом о. монс. Августина Волошина ⁴². Мадяри жорстоко поведилися з закарпатськими Василіянами, як прихильниками влади о. Волошина, а всіх монахів, які народилися на Пряшівщині (вона тоді припала незалежній Словаччині) чи в Галичині, силоміць викинули з Закарпаття. Так ото, дня 21 травня 1939 р., мадярські жандарми під багнетами вивезли о. Кінаха й бр. В. Навроцького до Верецьок (сьогодні – Вишні Ворота), щоб їх там передати полякам. Поляки, однак, відмовились прийняти їх до себе, мовляв, вони вже задовго перебували закордоном. Тому-то наступного дня мадяри вночі викинули їх, разом з їхнім багажем, поза словацьку границю, біля с. Убреж ⁴³. З Убрежа о. Кінахові вдалось сконтактуватися з колишнім своїм «новиком», тепер уже Пряшівським єпископом, Преосв. Павлом Гойдичем, ЧСВВ ⁴⁴, який радо прийняв їх до себе, а о. Кінаха відразу примістив при монастирі СС. Службениць у Пряшеві, де він виконував обов'язки духовника й провідника новіціату Сестер ⁴⁵ аж до його виїзду до Риму з кінцем травня 1946 р.

Крім своїх щоденних занять при монастирі СС. Службениць, де був приміщений також єпархіяльний Сиротинець, о. Кінах став ще й сповідником усіх єпархіяльних заведень у Пряшеві, включно до Духовної Семінарії та СС. Василіянок. В Пряшеві він теж був зайнятий при єпархіяльному архіві й допоміг остаточно скаталогізувати єпарх. бібліотеку, в якій заведено тоді повний лад. Із вдячно-

⁴² Див. проф. П. Стерчо, *Карпато-Українська Держава*, Торонто (В-во НТШ) 1965.

⁴³ Про своє видалення мадярами із Закарпаття о. Кінах згодом «написав подрібно о. Поповичеві у Мондері», а він надрукував цей лист у «Світло», яке тоді виходило в Мондері, Альберта, Канада, п.з.: *Недоля ОО. Василіян* – див. «Світло» 14 (1939) 7; теж *Щоденник*, під 22.5.1939, стор. 364.

⁴⁴ Див. А. ПЕКАР, ЧСВВ, *Василіянин-Ісповідник, життя єп. П. Гойдича, ЧСВВ*, Нью Йорк (Слово «Доброго Пастиря») 1961. Владика Гойдич вступив до монастиря вже як 11-річний священик і відбув свій новіціат під проводом о. Кінаха у Мукачеві, 1922-1923 р. Опісля, вже як Пряшівський єп. (1927-1960), він часто приїжджав до Мукачева на реколекції чи коротенький відпочинок.

⁴⁵ Про СС. Службениць і їхній новіціат в Пряшеві див. А. Великий, ЧСВВ, *Нарис історії Звромадження СС. Службениць П.Н.Д.М.*, Рим (В-во СС. Службениць) 1968, стор. 336-38.

сти вп. Гойдич, почавши від 1 січня 1944 р., назначив його керівником Єпархіяльної Бібліотеки ⁴⁶ і доручав йому різні особисті й довірочні завдання, як теж зготовлення *Церковного Уставу* (за рр. 1940-1946) й *Єпархіяльного Шематизму на 1944 р.*, про що буде ширша згадка у статті про письменницьку діяльність о. Г. Кінаха.

ПРИ ГОЛОВНІЙ УПРАВІ ЧИНУ

Саме тоді, коли о. Кінах вже повністю втягнувся в духовну й письменницьку працю у нових повоснних обставинах на Пряшівщині, Апостольська Столиця завізвала його до Риму й, дня 11 червня 1946 р., назначила його Вікарієм, тобто заступником Головного Настоятеля Чину ⁴⁷. Перебравши свої нові обов'язки при Головній Управі Чину, о. Кінах незабаром, у товаристві ген. економа Чину, о. Йосафата Лабая, ЧСВВ ⁴⁸, провів в рр. 1947-1948 основну канонічну візитацію всіх заморських домів й осідків ОО. Василіян. Результатом цієї протяжної подорожі-візитації було оформлення 1948 р. нових заокеанських провінцій, тобто: Американської ⁴⁹, Канадської ⁵⁰ та Бразилійської ⁵¹, а в Аргентині створено тоді віце-провінцію ⁵².

Дня 14 червня 1949 р. о. Г. Кінах передав управління Василянського Чину новообраному архимандритові, о. Теодосієві Т. Галушинському, ЧСВВ ⁵³, а сам і даліше лишився при Головній

⁴⁶ Див. *Щоденник*, під 28.12.1943, стор. 449.

⁴⁷ Про заміну ген. вікарія Чину див. «ЗапЧСВВ» XI (1982) 329-30.

⁴⁸ Життєпис о. Й. Лабая, ЧСВВ (1896-1962) написав о. М. Ваврик, ЧСВВ, у «Альма Матер», Рим 1963, ч. 29, стор. 42-46.

⁴⁹ Декрети поділу Американсько-Канадської провінції на дві окремі провінції див. у «ЗапЧСВВ» XI (1982) 410-13; історія Американської провінції – *там же*, стор. 265-93.

⁵⁰ Історію Канадської провінції авторства о. М. Соловія, ЧСВВ, див. у «ЗапЧСВВ» XI (1982) 165-207.

⁵¹ Історія Бразилійської провінції й ерекційні грамоти – *там же*, стор. 241-64; 422-27.

⁵² Декрети створення Аргентинської містопровінції та її історія – *там же*, стор. 294-307; 427-28.

⁵³ Архимандритом о. Теодосієм Т. Галушинським, ЧСВВ (1880-1952) був дуже короткий час, всього три роки (1949-1952). Його вичерпну біографію див. у «ЗапЧСВВ» I (1953) 489-97.

Управі як — *Протоконсультор*, тобто перший радник, а в потребі й заступник архимандрита Чину ⁵⁴. І саме тоді аргентинські отці задумали відкрити в Апостолес, провінція Місіонес, свій власний новіціят, щоб не мусіли посилати своїх кандидатів аж до Бразилії. А що вони самі тоді не мали відповідної особи на провідника новіціяту, то о. Кінах погодився виїхати до Аргентини на два роки, щоб і там започаткувати новіціят. Ось тому в серпні 1950 р. о. Кінах, за дозволенням свящ. Конгрегації Східних Церков ⁵⁵, виїхав до Аргентини, де зразу підготував, а дня 16 квітня 1951 р. вже й розпочав новіціят в Апостолес з 4-ма кандидатами. Літом 1952 р. о. Кінах лишив ведення новіціяту на о. П. Ньюнку, ЧСВВ ⁵⁶, а сам повернувся до Риму, щоб прийняти пост духовника Папської Української Семінарії св. Йосафата. Рівночасно він також продовжав свої обов'язки протоконсультора Головної Управи Чину.

З кінцем червня 1952 р. о. архимандрит Т. Галущинський вибрався на канонічну візитацію до Канади, під час якої о. протоконсультор Г. Кінах заступав його в управлінні Чином. В часі візитації, дня 31 серпня 1952 р., о. архим. Галущинський несподівано помер ⁵⁷. Тоді о. Кінахові довелося приготувати й перевести Генеральну Капітулу ЧСВВ, яка відбулася з початком 1953 р. в Римі. На капітулі о. Кінаха знову обрано консультором Головної Управи, а при тім він далі сповняв свої обов'язки духовника Колегії св. Йосафата. Маючи тепер уже трохи більше вільного часу, того ж року о. Кінах започаткував свою активну співпрацю при наукових виданнях «*Записок ЧСВВ*», про що теж буде мова на іншому місці.

Обов'язки духовника семінарії о. Кінах сумлінно сповняв аж до жовтня 1958 р., коли, після серцевого припадку, він перенісся до дому Головної Управи і по кількамісячнім відпочинку в Австрії, знову перебрав обов'язки генер. протоконсультора, бо в міжчасі попередній протоконсультор, о. Йосиф Мартинець, ЧСВВ, був наз-

⁵⁴ Там же, XI (1982) 330.

⁵⁵ Див. лист Конгрегації з дня 2.5.1950 р. в АГУ - *Сх. Конгр.*

⁵⁶ Літом 1952 р. до Аргентини приїхав з Бразилії о. Панкратій Ньюнка, ЧСВВ (нар. 1921), щоб продовжати новіціят в Апостолес. Від 1979 р. він займає пост містопротоігумена в Аргентині. Про сам новіціят в Апостолес див. «*ЗапЧСВВ*» XI (1982) 300-02.

⁵⁷ Покійний о. архим. Т. Галущинський помер під час канон. візитації в Мондері, Канада, дня 31.8.1952 р., даючи монашій Братії реколекції.

начений і висвячений на єпископа для українців католиків у Бразилії⁵⁸. Нарешті Генеральна Капітула 1963 р. звільнила о. Кінаха з усіх обов'язків при Головній Управі, бо саме тоді він завершив уже 75-ий рік свого трудолюбного життя.

Все ж таки о. Кінах і далі не переставав трудитися на духовному полі, сповняючи милий йому обов'язок духовного провідника й сповідника не лише василіянських клириків при головному домі й семінаристів Колегії св. Йосафата, але ще і в римських домах СС. Василіян і СС. Служебниць. При тім він теж поживав свою письменницьку працю, вибираючи з пильністю весняної бджілки василіянську бібліографію з різних газет і журналів, списуючи собі в різних видань українську духовну поезію⁵⁹ і трудячись при редагуванні «Василіянського Вісника», що саме 1963 р. зачав виходити з його ініціативи⁶⁰. Завершенням його письменницької праці була повна бібліографія писань о. протоархим. А. Великого, ЧСВВ, за рр. 1948-1973, що її о. Кінах закінчив уже на 85-ому році свого трудячого життя, повного заслуг, святости й небувалих чеснот⁶¹.

Хоч о. Гліб і далі не переставав працювати пером, все ж таки він зачав скоро занепадати на своїх силах і пам'ять його чим раз то більше слабла, а його думки вже якомось не клеїлися. Сам він зачав дедалі набувати більше тих особливіших рис невинних дітей, про яких наш Божественний Спаситель висказався, що «таких є Царство Небесне» (Лк. 18:16).

З напруженням усіх своїх сил він відправляв щоденно св. Літургію, хоч не без допомоги одного з ієромонахів, аж до Зелених Свят 1979 р. Тоді його здоров'я зачало сильно підупадати, аж на-

⁵⁸ Див. статтю: *Український єпископ для Бразилії* у «Світло» 10 (1958) 6-7. Хіротонія єп. Мартинця відбулася в свято Успіння П.Б., дня 15 серпня 1958 р., у церкві св. Сергія і Вакха, при головному домі ОО. Василіян у Римі, перед чудотворною іконою Жировицької Богоматері.

⁵⁹ При Василіянському В-ві в Римі згодом появилися три збірки укр. дух. поезії о. Г. Кінаха, а саме: 1. *Різдвяна містерія* (1968), 2. *Великодні давони* (1968) і 3. *Достойно встать...* (1971).

⁶⁰ «Василіянський Вісник» — як циклоstileве видання при головному домі в Римі, зачав виходити 1963 р., для «закріплення співжиття і співпраці між провінціями Чину». Досі появилася 16 чисел.

⁶¹ Бібліографію писань о. протоарх. А. Великого, ЧСВВ, опубліковано у «ЗапЧСВВ» ІХ (1974) 303-24. Це був останній письменницький подвиг о. Кінаха, що появилася друком.

решті, під кінець листопада того ж року, його треба було віддати до Клініки Непорочного Серця Марії в Римі, де він і заснув у Бозі дня 29 січня 1980 р., на 92-му році свого праведного життя, на 72-му році свого чернечого подвигу і на 65-му році свого священницького служіння.

Похоронні богослуження відправлено у церкві обителі ОО. Василіян на Авентині, в четвер, дня 31 січня. Відправляв ВПреоєв. Владика М. Марусин у співслужінні Всєєв. о. Протоарх. І. Патрила й членів Головної Управи Чину, за участю Василіянської Братії, СС. Василіянок, СС. Служебниць, як теж визначних членів світського клиру, включно семінаристів Колегії св. Йосафата в Римі. Тлінні останки покійного о. Гліба спочили на римському цвинтарі « Кампо Верано », очікуючи другий прихід Господа нашого Ісуса Христа.

На вступі своєї знаменитої бесіди « *Про мученика Гордія* » св. Василій каже: « Похвали для звичайних людей сплітаємо з оздобних слів та красномовних зворотів. Коли ж ідеться про праведників, то сама правда про їхні вчинки є вистарчальним доказом про їхню світлу пам'ять »⁶². Ці слова я буквально примінив до написання життєпису бл.п. о. Гліба Г. Кінаха, ЧСВВ. Для звеличання його світлої пам'яті мені було досить навести, хоч би коротко, його богоугодні вчинки, які самі собою звеличують цього праведного й заслуженого ченця Василіянського Чину св. Йосафата.

⁶² Див. *Науки св. Василія Великого для народу*, переклад з грецького, Глен Ков, Н.Й. (Відбитка зі щоденника « Америка ») 1954, стор. 190.

НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ ОТЦЮ ГЛІБОВІ

*(Проповідь виголошена Преосв. М. Марусином
на похороні о. Гліба Г. Кінаха, ЧСВВ)*

Дорогий Отче Глібе! Василянська монаша громада в Римі, а з нею священики, сестри-монахині й студенти богословії, Твої брати українці, що живуть у тому святому місті, прийшли нині, щоб з Тобою попрощатись та віддати Тобі глибокий поклін. Прощання на вічну дорогу сповняє серце болем і смутком, а сльози силою тиснуться до очей. Ось ми ще недавно були разом, а нині розлучаємось. Та в цю жалібну хвилину прощання з Тобою потіхою є слова божественної пісні: «Звільняє від усякої печалі смерть, дана істоті Адамовій. Бо тлінними ми стали, прийнявши заборонену райську їжу, то ж зрозуміймо, що з землі ми створені й знову порохом і попелом станемо, як були передше».

Ось нині Ти покидаєш своїх рідних і друзів, залишаєш свій монаший Чин, в якому Ти жив і працював, покидаєш нашу українську громаду, покидаєш цей видимий Божий світ та спішиш до гробу. А ми співаємо Тобі: «Зо Святими упокой!» І питаємось далі: «Де є мирська пристрасть? Де мрія про дочасне? Де золото й срібло? Де множество рабів і гамір? Все порох, все попіл, все тїнь...».

Ти відходиш з цього світу як великий праведник, як і говорить Писання: «Праведні повіки будуть жити і в Господі їхня нагорода, піклується про них Всевишній. Тому й приймуть вони царство слави й вінець краси з Господньої руки, бо він правицею своєю захистить їх і раменом їх охоронить» (Мудр. 5,15-16). Ти переставляєшся до вічного життя, проживши на землі повних 91 років, а в тому 71 літ у монаших подвигах та 65 років у єрейському служінні.

Вибранцем Божим став Ти, дорогий Отче Глібе, вже в ту хвилину, коли Господь Бог вивів Тебе з землі Твої, з рідної України, з дому отця Твого й показав Тобі землю, в якій Ти мав жити й працювати. Господь сподобив Тебе насамперед монашого покликання в Чині св. Отця нашого Василія Великого. Господь наділив Тебе єрейським достоїнством. Ти, як кажеться на похороні священика,

« у вірі, надії і любові, у лагідності, чистоті й єрейському достоїнстві благочестиво пожив, о Приснопам'ятний! Тому предвічний Бог, що для нього Ти служив, сам вчинить духа Твого на місці світлим і краснім, де праведники спочивають, а на суді Христовому одержиш прощення і велику милість. Сьогодні ми з Тобою розлучаємось. Отож прийдіть, Браття, й останнє цілування даймо померлому, бо він відійшов від рідні свої і до гробу спішить. Він уже не журиться про суєту світу й про многостраждальне тіло ».

Хто всилі звеличати нині подвиги Твої, Преподобний Отче? Життям Твоїм Ти уподібнився до ангелів і був гідним наставником монахів, передусім новиків, що вступали в тихі монастирські мури. Ти вірно наслідував свого Основоположника спільного чернечого життя і великого світильника вселенної, божественного Василія. Ти випереджував інших покорою, перевищав духом молитви, був незрівняним у ревності за Божу славу, а прийнявши хрест, Ти послідував еси Христові. Ти погорджував світом і його приманами, Ти свій ум і мислі визносив до Бога. Тому-то для Твоїї монашої Братії Ти вмів бути настоятелем і слугою, взірцем до наслідування і голосом, що закликає до покути, поправи життя, навернення до Бога, до жертви й праці для ближнього, до терпіння і мовчального несення щоденних тягарів і турбот. Тепер Василіянський Чин може справді славитися Тобою, бо Ти на наших очах здійснив у собі давні подвиги святих Антонія і Теодосія Печерських і святого Йосафата, а з ними і тих численних монахів, що як світила просвітили нашу землю живоносним сяйвом віри і добрих вчинків. Упродовж довгого Твого священничого служіння Ти був передусім духовним отцем багатьом священникам, монахам і монахиням — провідником на дорозі чеснот і духовних подвигів.

Ми прощаємо Тебе, брате наш Отче Глібе, на далеку дорогу. Прощають Тебе твої рідні на Україні, прощають Тебе твої брати Василіяни зі сльозами в очах і з болем серця, прощають Тебе молоді клирики-студенти, що тратять у Твоїй дорогій особі вчителя, добродія і наставника. Прощають Тебе всі священники, сестри-монахині, приятелі і вся українська громада, а з нею і ті неукраїнські друзі та приятелі, що Тебе знали, Тебе любили й шанували та й усі присутні, співаючи Тобі сьогодні вічну пам'ять.

Устами служителів своїх прощає Тебе свята Мати Церква й молиться до Бога, нашого Небесного Отця такими словами: « Як на землі Ти поставив був його служителем у церкві, так і покажи, Господи, в небеснім Твоїм жертovníку. А що серед людей прикра-

сив Ти його достоїнством духовним, тож прийми його неосудним в ангельську славу. Ти сам прославив його життя на землі, то також ісход його життя вчини у вході Святих Твоїх і Праведних ».

Покійний о. Гліб лежить тут серед храму безмовний, але він не перестає далі промовляти до нас прикладом свого святого життя, великих чеснот терпіння в глибокій старості та безконечного довір'я до всемилостивої Божої любови й милосердя. До нас, Браття, о. Гліб на прощання словами Апостола промовляє: « Я борюся доброю борнею, скінчив біг життя — віру зберіг. Тепер же приготований мені нев'янучий вінок слави, що його дасть мені Господь Бог у небеснім своїм царстві » (2 Тим. 4,7-8). Тепер уже Господь пасе мене і нічого не бракуватиме мені. На місці квітучім Він оселив мене, бо я поселився в домі Господнім на довгі дні.

Прощайте, друзі й брати! Скоро побачимось. Блаженна путь, якою йдеш, душе моя, бо приготоване для Тебе місце відпочинку. Амінь.

Рим, дня 30 січня 1980 р.

† Мирослав, Єп.

о. А. ПЕКАР, ЧСВВ

ПИСЬМЕННИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ о. Г. КІНАХА, ЧСВВ (1888-1980)

Знаємо, що о. Гліб Г. Кінах, ЧСВВ, вже змалку любив книжку. І саме тоді, коли галицькі ОО. Василіяни, під проводом о. протоігумена П. Філяса (1904-1917), при Святонуфріївському монастирі у Львові старалися заснувати свій науковий осередок, о. Кінах повернувся із своїх закордонних студій. Тому-то його зразу ж призначено до Львівської обителі, де він мав трудитися при упорядкуванні цінних рукописних і книжкових скарбів монастирської бібліотеки. Рівночасно він теж продовжав свої вищі студії з української історії та старинної літератури на Львівському університеті. Хоч із-за воєнних подій та надіраного здоров'я о. Кінахові не вдалося закінчити дальших студій на університеті у Львові під проводом проф. С. Томашівського та проф. К. Студинського, то в його серці защепилася любов до науки й зберігання пам'яток української давнини.

Коли по війні виникла потреба реформи ОО. Василіян на Закарпатті, око настоятелів зупинилося на ревному, лагідній вдачі ченцеві, о. Г. Кінахові, якого призначили як вчителя новиків у Святомиколаївському монастирі на Чернечій горі, біля Мукачева. І так, 1920 р., о. Кінах опинився у стариннім центрі релігійно-культурного життя Закарпаття, але на пості вихователя й духовного батька василіянського доросту. Пізніше він звирівся перед одним із своїх новиків:

« Я думав, що стану істориком-науковцем, а тут раптом я мусів зректися своєї улюбленої праці й пильно прочитувати нову, тепер уже аскетичну літературу духовного життя. Коштувало мене багато труду й молитов, заки я відповідно приготувався до мого нового завдання, яке поклав на мої плечі св. Чин »¹.

¹ Див. М. Поташ, ЧСВВ, *Характеристика визначних Василіян* (рукопис в АГУ), стор. 10.

I.

Боже провидіння хотіло так, що при своїй зтяжній праці вихователя новиків, о. Кінах мав теж спроможність продовжати свою « улюблену працю » історика-бібліографа. При княжому Святмиколаївському монастирі на Чернечій горі знаходилася також старинна, багата на рукописні книжки й перводруки бібліотека, при якій зокрема зберігалися давні записки, грамоти й цінні пам'ятки. І тут, між старими книжками та поживклими від часу пергаменами, о. Кінах знаходив відпруження духа та поринав цілим своїм серцем у давнє минуле Срібної Землі. Ось чому вже від самих початків, коли-то 1924 р. у Жовкві появилася перший випуск « Записок ЧСВВ » під редакцією о. Йосафата І. Скрутня, ЧСВВ ², ми бачимо о. Кінаха між першими його співробітниками.

Нишпоривши між старинними записками й грамотами Мукачівської обителі, о. Кінах завжди знайшов щось цікавого й вартісного для історії закарп. чернецтва, щоб помістити у згаданих « Записках ». Так він зберіг багато джерельного матеріялу відносно минулого Василіянського Чину по той бік Карпат, що його совіти або цілком знищили, або зробили недоступним для українського дослідника у вільному світі. Так ото, на першому місці нам доведеться розглянути ті прецінні матеріяли, що їх о. Кінах сумлінно переписав, оформив і приготував до друку у передвоєнних « Записках ЧСВВ », подавши до них відповідний вступ і пояснення.

Першим науковим вкладом о. Кінаха до « Записок ЧСВВ » є: *Правила В. Рутського для монахів Чина св. Василія Великого*, що їх переписано десь в половині XVIII-го ст. на території Закарпаття ³. Впливові цих *Правил* Рутського треба приписати те, що між закарп. Василіянами скоро прийнялась ідея з'єднання, що її вони згодом, почавши від Ужгородської унії 1646 р., поширили на ціле Закарпаття ⁴. На цих *Правилах* виховувались усі славні сини Василія Срібної Землі аж до часів гореславної реформи цесаря Йосифа II (1780-1790), коли-то, на доручення Мукачівського вла-

² Див. М. Ваврик, ЧСВВ, *До постання першої серії « Записок » Чина св. Василія Великого (1924-1948)*, стаття у « ЗапЧСВВ », IX (1974) 1-18.

³ Див. « ЗапЧСВВ », I (Жовква 1924) 56-72.

⁴ Див. А. Пекар, ЧСВВ, *Василіяни — носії унійних ідей на Закарпатті*, стаття у « ЗапЧСВВ », VII (1971) 272-82.

дики, єп. А. Бачинського (1773-1809), о. протоігумен Йоанникій Базилевич, ЧСВВ (1789-1821) написав інші *Правила* для закарпатських Василіян ⁵.

В наступному випуску «Записок ЧСВВ» о. Кінах помістив протокол (постанови) засідання монахів під головуванням єп. М. Ольшавського, тобто: *Монаший собор у Мукачеві 1749 р.* ⁶. В тому часі протоігуменом на Закарпатті був о. Гедеон Пазин, ЧСВВ (1744-1754), який на одній з копій протоколу власноручно поробив собі деякі зауваження ⁷. Крім того о. Кінахом були опубліковані: *Акти трьох монаших соборів* ⁸, а саме: 1) Мукачівського з 1733 р. – на яким закарп. монастирі були дійсно злучені в одну чернечу провінцію, а першим її протоігуменом став о. Григорій Булко, ЧСВВ (1733-1742) ⁹; 2) Краснобрідського з 1755 р. – на якому протоігуменом був обраний о. Йоанникій Скрипка, ЧСВВ (1755-1756) та 3) Мукачівського з 1756 р. – коли, по несподіваній смерті о. Скрипки, на протоігумена обрано о. Гавриїла Дешка, ЧСВВ (1756-1758). В останніх *Актах* подані також подрібні приписи, щодо хору й відправлювання молінь за померлих ченців.

Дуже важливим документом для історії скасованих 1784 р. цісарем Йосифом II монастирів в Мараморощі є їхній опис з поцінень, що його о. Кінах опублікував у статті: *Посищення марамороських монастирів 1749 р.* ¹⁰, — що їх здійснив о. протоіг. Г. Пазина, ЧСВВ, в товаристві секретаря о. М. Шугайди, ЧСВВ. У цім звіті коротко описана історія 14-ох марамороських монастирів і поданий їхній інвентар. Дуже цінним є вступ автора, в яким він описав усі звіти «поцінень» з рр. 1755-1809, які йому вдалося

⁵ Згадані *Правила монашескіє*, списані о. протоіг. Й. Базилевичем, ЧСВВ, описав совітський дослідник В. Микитась, *Давні рукописи і стародруки*, Львів 1964, ч. II, стор. 66. Ці *Правила* відтак затвердив Мукачівський єп. А. Бачинський 1777 р.

⁶ В архіві о. Кінах знайшов аж п'ять примірників того протоколу. Перший з них, який виглядає оригінальним, помістив у «ЗапЧСВВ», Жовква 1925, т. I, вип. 2-3, стор. 273-78.

⁷ Цей 2-ий примірник протоколу для о. протоіг. Г. Пазини списав, мабуть, його секретар, о. Прокопій Ковейчак, ЧСВВ – *там же*, стор. 273.

⁸ Див. «ЗапЧСВВ», Жовква 1927, т. I, вип. 4, стор. 576-79.

⁹ Як дійшло до вибору першого протоігумена на Закарпатті (перед тим головним настоятелем закарп. Василіян уважали Мукачівського владика) – див. «ЗапЧСВВ», XI (1982) 132-33.

¹⁰ Див. «ЗапЧСВВ», Жовква 1926, т. II, вип. 1-2, стор. 105-22.

віднайти в Мукачівському архіві, додаючи: « Пізніші посіщення обмежувалися самими тільки списками інвентаря »¹¹. Наприкінці цієї цінної своєї статті о. Кінах додав ще « Словарець менше зрозумілих слів »¹².

В тім самім випускові « Записок » поміщений також похвальний вірш, написаний акростихом невідомого автора з нагоди смерти визначного ієромонаха, о. Г. Хватали, ЧСВВ (1727-1789), до якого о. Кінах додав ще й короткий життєпис цього заслуженого ченця¹³.

Не менше цінною пам'яткою з половини 18-го сторіччя є: « *Правила и наставленія* » о. Арсенія Коцака, ЧСВВ, які він уклав віршем для « удобн'їйшого воспоминанія », будучи учителем василіянських юнаків у Мукачеві, в рр. 1768-1771. До них, у введенні, о. Кінах додав теж короткий життєпис згаданого автора¹⁴. Сам Коцак був одним з найбільш учених монахів на Закарпатті в тому часі, здобувши докторати з філософії і богословія. По собі він залишив значну літературну спадщину, яка, на жаль, лишилася в рукописах і її ще ніхто з учених докладно не перестудіював. Його рукописну *Славено-руську граматику*, написану між 1768-1788 р., о. Кінах відписав для проф. І. Панькевича й спонукав його написати про неї окрему розвідку¹⁵.

¹¹ Там же, стор. 106.

¹² Там же, стор. 121-22.

¹³ Див. похвальний вірш: *На вічну пам'ять о. Г. Хватали, ЧСВВ – там же*, стор. 172-74.

¹⁴ Див. « ЗапЧСВВ », Жовква 1927, т. II, вип. 3-4, стор. 336-53. Вичерпну біографію о. А. Коцака подає К. Заклинський у « Науковому Збірнику Музею укр. культури в Свиднику », Пряшів 1965, т. I, стор. 51-52.

¹⁵ Віднайшовши рукопис Коцакової граматики, о. Кінах спонукав проф. І. Панькевича написати про неї окрему розвідку: *Славеноруська граматика А. Коцака другої половини XVIII віка*, поміщену у « Науковий Збірник Т-ва Просвіти », V (1927) 232-59. В інтродукції до своєї статті проф. Панькевич написав: « Дякуючи великій печальовості магістра монастиря ОО. Василіян на Чернечій горі біля Мукачева, о. Гліба Кінаха, з якою він відноситься до найменшого листка, що знаходиться де-небудь по закутинах монастирської бібліотеки в Мукачеві чи на піддашнях інших монастирів, вийшла на денне світло знов одна цінна пам'ятка нашої науки й просвічення XVIII віка, а то рукопис славено-руської граматики професора монастирських василіянських шкіл, д-ра богословія Арсенія Коцака. При щирій допомозі о. Кінаха, котрий звернув нашу увагу на згаданий рукопис і дозволив використати його для наукової цілі, я хотів би подати у цій статті ширший реферат про цю надзвичайну рідкість на Підк. Руси... » (стор. 232).

Опікуючись монастирською бібліотекою й архівом на Чернечій горі в Мукачеві, о. Кінах приготував до друку ще й *Дневник Протоігумена Г. Пазина, ЧСВВ*, тобто з першої його частини від 22.6.-14.10.1747 р., а з другої від 2.12.1752-31.1.1753 р. В цім щоденнику, крім економічних справ Мукачівського монастиря, знаходяться цінні інформації про взаємини Василіян з єп. М. Ольшавським (1743-1767), який у тім часі заходився відібрати Святомиколаївський монастир на Чернечій горі для єпископської резиденції, а монастирську церкву — на катедральний собор. Монахи, однак, під проводом свого протоігумена, до цього не допустили і Владика незабаром мусів перенестися до самого міста Мукачева. На початку о. Кінах подав також короткий життєпис самого о. протоіг. Г. Пазина¹⁶.

У наступному випуску «Записок ЧСВВ» о. Кінах помістив дальші матеріяли відносно протоігуменських відвідин монастирів¹⁷ під заголовком: *Посіщення закарпатських монастирів ЧСВВ в рр. 1755, 1756, 1765 і 1809*¹⁸. У вступі до цих «Посіщень» о. Кінах подав також біографічні дані о. Манасії Пукача, ЧСВВ, що був візитатором марамороських монастирів 1755 р., як теж о. Й. Скрипки, ЧСВВ, який відвідував марамороські монастирі 1756 р. вже як протоігумен¹⁹. Візитація з 1765 р. неповна, навіть нема зазначено, хто її відбув. Остання візитація з 1809 р. відноситься до знесених уже монастирів і вона відбулася з доручення єп. А. Бачинського, щоб перевірити, що сталося з монастирськими добрами. Її переводив ігумен Краснобрідського монастиря, о. Аврамії Колесар, ЧСВВ, але про нього нічого більше не знаємо.

Дальший документ, що його о. Кінах опублікував у «Записках» — це *Пастирський лист о. Г. Булка, ЧСВВ, марамороського вікарія*, незакінчений, мабуть з причини несподіваної смерті в наслідок чуми 1742 р.²⁰. Згаданий о. Г. Булко був першим протоігуменом з'єднаних закарпатських монастирів, але єп. Г. Блажов-

¹⁶ Див. «ЗапЧСВВ», Жовква 1928, т. III, вип. 1-2, стор. 97-125; теж переписку єп. Ольшавського з о. протоіг. Пазином, зібрану проф. А. Годинкою — у «ЗапЧСВВ», Львів 1935, т. VI, вип. 1-2, стор. 225-32. Про спір Владики з монахами про резиденцію див. статтю о. И. Кондратовича у «Карпаторускій Сборник», Ужгород 1930, стор. 109-10 (стаття не дуже об'єктивна).

¹⁷ Що про них він згадував давніше — див. примітку ч. 10.

¹⁸ Див. «ЗапЧСВВ», Львів 1930, т. III, вип. 3-4, стор. 432-46.

¹⁹ Там же, стор. 432.

²⁰ Див. «ЗапЧСВВ», Жовква 1932, т. IV, вип. 1-2, стор. 205-10.

ський (1738-1742), щоб і надалі самому управляти монахами, призначив його 1740 Марамороським вікарієм. До цього незакінченого листа о. Кінах додав ще життєпис о. Булка та деякі пояснення тогочасних обставин ²¹.

Для дальшого випуску «Записок ЧСВВ» ²² о. Кінах приготував цінний документ: «*Краткое льтословіє*» о. М. Паппа, ЧСВВ. Це хронологічний список настоятелів і важливіших подій закарпатських монастирів, почавши від 1458 р. Його написано десь між 1810-1820 р. Та, на жаль, друга частина IV-го т. «Записок» (вип. 3-4), намічена на 1931 р., для відзначення 1600-річчя народин св. Василія Великого, не вийшла друком ²³ і так з іншими статтями «Записок» загинув і цей великої ваги документ, що був би значно допоміг закарпатському дослідникові в усталенні хронології чи головніших подій Василіянських монастирів на Срібній Землі ²⁴.

У тій самій, другій частині IV-го тому «Записок» мала з'явитися також: *Переписка А. Духновича з Василіянами* ²⁵, для якої о. Кінах вибирав аж 38 листів великого «Будителя» Закарпаття і заслуженого добродія ОО. Василіяна, каноніка Пряшівської єпархії, о. Олександра Духновича (1803-1865), який всіма силами намагався відновити чернече життя на Закарпатті в половині минулого сторіччя ²⁶. Її однак встигли видати ОО. Василіяни бодай окремою відбиткою у Львові 1937 р., й так вона збереглася. Із-за вагомості цієї переписки, її потім ще раз опубліковано в V-му томі пововенних уже «Записок ЧСВВ» ²⁷. Цінний також вступ о. Кінаха до цієї переписки Духновича.

²¹ Там же, стор. 205.

²² Тобто до т. IV, вип. 3-4.

²³ Див. вияснення в статті о. Ваврика про постанови I-ої серії «Записок» у «ЗапЧСВВ», IX (1974) 12; теж «ЗапЧСВВ», V (1967) 409.

²⁴ Із згаданого «*Краткого льтословія*» старанням проф. І. Панькевича було опубліковане тільки легендарне оповідання про ктитора Мукачівського монастиря, кн. Т. Корятовича – див. І. Панькевич-о. Г. Кінах, «*Краткое льтословіє*» *Мукачівського монастиря о Корятовичеві*, стаття у «Підкарпатська Русь», Ужгород 1930, ч. 4-5, стор. 97-99.

²⁵ Див. «ЗапЧСВВ», V (1967) 409. Стаття була вже набрана для 1-ої серії «Записок», т. IV, вип. 3-4, стор. 612-33, але весь набір пропав у війні 1939 р.; див. М. Ваврик, ЧСВВ, *Бібліографічний огляд ЧСВВ за 1935-1950 рр.*, Рим 1958 (відбитка), стор. 39.

²⁶ Див. А. Пекар, ЧСВВ, *Пам'ятайте на Брата Духновича*, стаття у «Світло», 10 (Торонто 1965) 405-7.

²⁷ Див. «ЗапЧСВВ», V (1967) 361-388.

Знаємо, що о. Кінах наміряв співпрацювати також із закарпатськими науковцями в їхнім «*Науковім Збірнику Т-ва Просвіти*», що зачав виходити в Ужгороді 1922 р. І так уже в II-му річнику цього наукового збірника ми бачимо поміщену статтю о. Кінаха під заголовком: *Матеріялы до исторій зносин Підк. Руси з Галичиною в ХІХ вѣць*, в якій він опублікував шість листів Б. Дідицького²⁸ до ігумена Мукачівського монастиря, о. А. Кралицького, ЧСВВ, з рр. 1860-1867, що їх він знайшов в архіві Святмиколаївського монастиря²⁹.

Однак виглядає, що о. Кінах, перетяжений різними обов'язками в Чині, не зміг далі приготувати відповідні статті для згаданого «*Наукового Збірника*». Щойно тоді, коли передвоєнні «*Записки ЧСВВ*» застрягли в накопичених матеріялах на столику їхнього редактора, о. Й. Скрутня, ЧСВВ³⁰, о. Кінах мав змогу помістити ще дві свої статті в «*Науковому Збірнику Т-ва Просвіти*», а саме: 1) *Населення села Підмонастир в 1773 р.*³¹ та 2) *Населення сіл Лавок і Бобовищ на початку ХVІІІ ст.*³² Це його дві демографічні розвідки на основі ним віднайдених документів пов'язаних з Мукачівським монастирем.

Крім стисло історично-наукової праці, о. Гліб Кінах, як учитель чернечого доросту, не забував теж і духовної літератури, яку здебільша постачала Жовква, а від 1927 р. також і Василіянська друкарня в Ужгороді. Однак о. Кінах усім цим не задовольнявся. Він за всяку ціну хотів піднести рівень духовного життя по закарп. монастирях, щоб ченці не забували на своє насущне завдання — змагатися за своє духовне вдосконалення. Тому-то він задумав видавати циклостилем місячні «екзорти» (конференції) для монахів під загальним заголовком: *Наставлення для монахів*, написані різними ієромонахами. Але він сам ті наставлення пильно переглядав і друкував на циклостильній матриці, а згодом давав схоластикам, щоб їх помножували і розсилали по всіх монастирях За-

²⁸ Б. Дідицький (1827-1908), гал. письменник і журналіст («*Зоря Галицкая* яко *Альбум*», «*Слово*», «*Литер. Сборник*» гал. руської Матиці) — заохочував до співпраці о. А. Кралицького, ЧСВВ.

²⁹ Див. «*Науковий Збірник Т-ва Просвіти*» (далі: НЗТП), Ужгород, II (1923) 116-21.

³⁰ Див. «*ЗапЧСВВ*», IX (1974) 12-14.

³¹ Див. «*НЗТП*», XII (1937) 129-37.

³² *Там же*, XIII-XIV (1938) 165-70. Це останній випуск «*НЗТП*».

карпаття, і навіть до Галичини³³.

Для пожвавлення аскетичних видань, о. Кінах теж заохочував тих монахів, що вміли чужі мови, щоб вони перекладали праці визначних аскетів, як А. Родріґес, І. Скарамеллі, А. Шефл, кард. М. Маннінг й інших, а потім він сам видавав їх на циклостилі « на правах рукопису ». До кінця 1937 р. т.зв. *Бібліотека монастиря ОО. Василіян на Чернечій горі* видала циклостилем аж десять поважних книжок духовного змісту³⁴. Ці книжки згодом мало передрукувати Василіянське В-во у Жовкві.

Отець Кінах був також ініціатором т.зв. *Вістей з Чернечої гори*, перше число яких появилося 1 січня 1934 р. В ньому він звертався до монахів і прихильників ОО. Василіян такими словами:

« Давний плян, давна мрія починає сповнятися. Наша монаша родина з кожним роком збільшується, кожного року молоді браття, по скінченні новіціату, виїжджають до інших домів, не раз досить далеко. Новіціятський дім для кожного милий, бо звичайно там пережилося найважливіші і наймиліші хвилини монашого життя. Все, що відноситься до того дому, кожного члена Чину обходить і цікавить. Згадка про те, що там пережилося, не раз кріпить і підносить та й не дає упасти в тяжких досвідах життя. Кожний радо читає хоч би й дрібну і незначну вістку з новіціятського дому, бо лучить нас спільна любов і спільна мета, до якої стремимо.

« Та часто до всіх писати не стає ні часу ні сили. Щоби нікому не було кривди, вибираємо цей спосіб. По можности щомісяця вишлемо до кожного дому, де наші проживають, а також нашим найближчим приятелям і добродіям, листок, в яким телеграфічним стилем будуть поміщені вісті з новіціятського дому, а також з інших домів нашої провінції. Попри це будемо поміщати і давні новості, тобто деякі вістки з життя цього чи іншого монастиря, які можуть

³³ Перше « *Наставлення для монахів* » під заголовком – *Правдива велич Марії*, пера о. М. Пелеха, ЧСВВ, стор. 10, вийшло в квітні 1934 р. – див. АГУ - о. Кінах, *Щоденник*, т. I, стор. 272, де під 18.4.1934 р. о. Кінах записав: « Переписував екзорту на май для цикльостилю ». Між авторами « наставлень » відтак бачимо: оо. М. Пелеха, А. Станканиця, П. Теодоровича, В. Ваврика, А. Калиша, Е. Тимчука, П. Філяса, П. Котовича, І. Тимка, С. Решетила, М. Марисюка тощо. Останнє, тобто 72-ге « наставлення » про терпіння, пера о. Й. Станканиця, ЧСВВ, о. Кінах надрукував 6.2.1939 р. – див. його *Щоденник*, т. I, стор. 357.

³⁴ Їхній повний список поданий у 28-ім числі « *Вістей з Чернечої гори* », за грудень 1936 р.

декого зацікавити. Помічників пера радо вітаємо. Також сподіємося, що між читачами знайдуться добродії, які матеріально споможуть нас, щоб ми могли свій плян не лише зачати, але й даліше продовжати»³⁵.

Насильна окупація Закарпаття мадярами в половині березня 1939 р. перервала всяку письменницьку працю о. Кінаха при Свято-миколаївському монастирі на Чернечій горі, бо вже 22 травня того ж року мадяри силою викинули його, як «небажану особу» поза словацьку границю, бо поляки відмовились його прийняти до себе. Ось так о. Кінах опинився на скитальщині в Пряшеві, на Словаччині, де Владика Павло Гойдич, ЧСВВ, примістив його як духовника — при сиротинці СС. Службениць³⁶.

Владиці були добре відомі здібність і працьовитість свого колишнього магістра на новіціяті в Мукачеві³⁷ й тому він покориствувався ним також для поалагодження деяких урядових справ Пряшівської єпархії. Восени 1939 р. Владика доручив о. Кінахові приготувати для Пряшівської єпархії *Церковний Устав* з календарем. Так, отже, почавши від 1940 р.³⁸ аж до 1946 р.³⁹, всі церковні устава Пряшівської єпархії укладав і приготував до друку не хто інший як о. Кінах. Опісля він ще уклав і приготував до друку — *Шематизм Пряшівської єпархії на 1944 рік*⁴⁰.

В Пряшеві, як звично, о. Кінах негайно зацікавився також єпархіяльним архівом і бібліотекою, де відразу приступив до поазбучного каталогізування книжок. Тому не дивно, що Владика Павло 1943 р. назначив його ще й бібліотекарем Єпархіяльної Біб-

³⁵ Див. «Вісті з Чернечої гори», Мукачів 1934, ч. 1, стор. 1. Із його *Щоденника* довідуємося, що о. Кінах сам друкував також і «Вісти». Останнє, тобто 32-ге число надрукував 2.1.1939 р., що його він сам і ровіслав (*Щоденник*, т. 1, стор. 354).

³⁶ Див. *Щоденник* о. Кінаха, т. I, стор. 363-64. Про його видалення із Закарпаття мадярами — див. статтю *Недоля ОО. Василіян* у «Світло», 14 (1939) 7.

³⁷ Владика Павло Гойдич, ЧСВВ, пізніший єп. Пряшівський (1927-1960), вступив до ОО. Василіян вже як десятилітній священник і відбув свій новіціят на Чернечій горі (1922-24) під проводом о. Кінаха.

³⁸ Див. *Щоденник*, стор. 373, під 9.10.1939 р.

³⁹ Там же, стор. 470, де під 26.9.1945 р. записано: «Я скінчив писати Устав на 1946 р.».

⁴⁰ Cfr. *Schematismus Dioeceseos Prešovensis et Administraturae Apostolicae Dioec. Munkačensis pro A.D. 1944*, Prešov 1944.

ліотеки ⁴¹. З Пряшівського архіву о. Кінах дбайливо переписав і приніс зі собою до Риму рукописну *Історію Пряшівської єпархії*, що її по-латині написав згадуваний уже о. О. Духнович 1846 р. Його відпис послужив мені в написанні англійського перекладу тієї цінної праці Духновича, що появився друком 1971 р. ⁴².

Знаємо, що о. Кінах не вмів сидіти безчинно. Він, як та пильна бджілка, завжди собі щось записував чи переписував. Коли вже було ясно, що він завчасно не виїде зі Словаччини, тоді о. Кінах узявся до впорядкування й переписування документів і записок про Василянську реформу на Закарпатті, що якимсь чудом йому вдалося вивести з Мукачівського монастиря ⁴³. Упорядкувавши ці важливі відписи документів, він негайно взявся за писання «споминів про початки реформи» ⁴⁴. Результатом цього став *Записник*, який в цілості публікуємо у цих «Записках ЧСВВ», як першорядне джерело історії Василянської реформи на Закарпатті.

Коли ж о. Кінах уже зжився з новими обставинами пряшівського життя й допомагав класти підвалини під нову Василянську провінцію в повенній Чехословаччині ⁴⁵, дня 22 травня 1946 р. через Апостольську Нунціятуру в Братиславі він дістав «приказ виїхати до Риму» ⁴⁶. В Римі, на бажання Апостольської Столиці, о. Кінах дня 13 червня 1946 р. прийняв обов'язки Генерального Вікарія цілого Василянського Чину ⁴⁷.

Так ото, перевантажений важливими й наполегливими справами

⁴¹ Див. *Щоденник*, стор. 449, під 28.12.1943 р. Поазбучний каталог, якого в Пряш. бібліотеці не було, був готовий уже 29.3.1943 р. — там же, стор. 434.

⁴² Cfr. A. Duchnovič, *The History of the Eparchy of Prešov*, transl. and supplied with notes by A. Pekar, OSBM., Rome (Basilian Fathers) 1971. В Пряшеві о. Кінах відписав ще в архіві *Послання св. Й. Гатанця (1843-1875)*, але на превелику шкоду він лишив їх у Пряшеві — див. *Щоденник*, стор. 456, під 18.7.1944 р.

⁴³ Див. *Щоденник*, стор. 389, під 2.8.1940 р. Деякі з тих документів я вже опублікував у «ЗапЧСВВ», VII (1971) 179-226.

⁴⁴ Див. *Щоденник*, стор. 389, під 4.8.1940 р.

⁴⁵ Історію Провінції св. Кирила і Методія в Чехословаччині, пера о. С. Сабола, ЧСВВ, див. у «ЗапЧСВВ», XI (1982) 227-40.

⁴⁶ Див. *Щоденник*, стор. 480, під 22.5.1946 р.

⁴⁷ Декрет призначення на Генерального Вікарія з дня 11 червня 1946 р. див. в АГУ - *Східна Конгрегація*; проголошення відбулося дня 13-го червня — див. *Щоденник*, стор. 482.

Чину, о. Кінах був змушений на якийсь час перервати свою письменницьку працю.

II.

Як Генеральний Вікарій Василянського Чину (1946-1949), о. Кінах був одним з головних ініціаторів відновлення пововнних «Записок ЧСВВ», тому він радо погодився на їхню публікацію⁴⁸. Разом із «Записками» при головному домі ОО. Василян в Римі розвинулося рухливе «В-во ОО. Василян» і то не без впливу і заохоти о. Кінаха⁴⁹. Щоб заохотити молодших ієромонахів до письменницької праці, він теж сам допомагав у видавництві, де і як міг. А вже найбільше йому лежало на серці видавання документів з Римських архівів, що їх зачав виабирувати, а відтак публікувати в III-ій секції «Записок» їхній головний редактор, о. Атанасій Великий, ЧСВВ.

Згодом о. Кінах був призначений на духовника Папської Української Колегії св. Йосафата (1952-1957), де він мав більше вільного часу, тому відразу почав активно співпрацювати з гол. редактором «Записок», сумлінно виготовлюючи до поодиноких томів документів точні *показчики імен і речей*. Тільки той, хто вже сам пробував приготувати подібні показчики, може вірно оцінити муравлину працю й труд о. Кінаха.

Так ото, вже в 1-му томі *Актів Пропаганди*, які появилися друком 1953 р., під показчиком імен і речей фігурує вже ім'я о. Кінаха, як їхнього автора⁵⁰. А таких показчиків, якщо мої обліки вірні, між роками 1953-1975 о. Кінах приготував аж – 33. Останній, тобто 33-ій показчик він уклав для праці о. О. Купранця, ЧСВВ, щоб не протягати час появи його книжки⁵¹.

У В-ві ОО. Василян у Римі о. Кінах добавав здійснення усіх

⁴⁸ Див. А. Великий, ЧСВВ, *До теневи II-ої серії «Записок ЧСВВ»*, стаття у «ЗапЧСВВ», IX (1974) 19-23.

⁴⁹ Див. «ЗапЧСВВ», XI (1982) 334-36.

⁵⁰ Cfr. A. WELUKYJ, OSBM., *Acta S. Congr. de Propaganda Fide Ecclesiam Cath. Ucrainae et Bielorusiae spectantia*, Romae (PP. Basiliani) 1953, vol. I, p. 345.

⁵¹ Див. О. Купранець, ЧСВВ, *Духовне вогнище на скитальщині*, Рим-Торонто (ОО. Василяни) 1975, стор. 197. Це одинокий показчик, що його о. Кінах зготовив для 1-ої секції «Записок». Всі інші він зготовляв для III-ої секції, тобто до документів.

мрій його молодости — розгорнути наукову працю і здійснити наукові видання Василіянського Чину, включно до публікації архівних документів. Та не менше лежала йому на серці також і справа української духовної літератури, що її він ще в Мукачеві зачав помножувати, хоч би тільки примітивним, циклостилевим способом, бо сама Жовківська друкарня не могла постачати відповідне число аскетичних писань. Ситуація значно погіршилася, коли після війни Жовква опинилася в руках совітів. Ось так назрівала ідея започаткувати *Українську Духовну Бібліотеку* при В-ві ОО. Василіян у Римі, що її о. Кінах з великим захопленням підтримував. Уже 1964 р. появилася перша духовна книжка пера о. І. Назарка, ЧСВВ, *Великі люди*. Досі «Українська Духовна Бібліотека», за співпрацею з іншими провінціями, видала понад 60 духовних книжечок.

Та о. Кінах не тільки захоотою чи практичною своєю порадю спричинився до пошвавлення випусків духовної літератури, але й сам узявся до праці і зачав вибиравати релігійні поезії сучасних українських поетів, розкинутих по різних газетах, журналах, а то й окремих брошурках. В короткому часі його полиці заповнилися сотками добірних релігійних писань наших поетів ХХ-го сторіччя. Їх він уважно переписував, сортував та вибирав щонайкращі. А плодом цієї його кропіткої, сказати б, антологічної праці були три збірки поезій, які появилися друком в «Українській Духовній Бібліотеці» окремими книжечками, а саме: 1. *Різдвяна містерія*⁵², 2. *Великодні дзвони*⁵³, і 3. *Достойно єсть...*⁵⁴, що їх опубліковано з наміром «поглибити релігійні й народні змісти духовного життя українського народу»⁵⁵.

Щоб утримувати контакт з поодинокими домами й монахами закарпатської провінції, 1934 р. о. Кінах започаткував видавати в Мукачеві, хоч тільки циклостилем, т.зв. *Вісти з Чернечої Гори*. Ту саму ідею він приніс зі собою до Риму, бажаючи нав'язати ближчі

⁵² Див. *Різдвяна містерія* – антологія новішої укр. різдвяної поезії, склав Г. Кінах, ЧСВВ, Рим (В-во ОО. Василіян) 1968, 234 стор., в якій поміщено поезії понад 100 укр. поетів нашого сторіччя.

⁵³ Див. *Великодні Дзвони* – антологія новішої укр. великодньої поезії, склав Г. Кінах, ЧСВВ, Рим (В-во ОО. Василіян) 1968, 239 стор., біля 90 авторів.

⁵⁴ Див. *Достойно єсть...* – антологія укр. Марійської поезії, склав Г. Кінах, ЧСВВ, Рим (В-во ОО. Василіян) 1971, 208 стор., з 69 поетами.

⁵⁵ Див. Кінах, *Різдв. міст.*, стор. 5.

стосунки і загальне зацікавлення усіма чернечими провінціями нашого Чину. Ось так при головнім домі в Римі 1964 р. зродився т.зв. *Василіянський Вісник*, який виходить щорічно кількадесятсторінковими зошитами. В першому числі «Василіянського Вісника», покликуючись на Генеральну Капітулу з 1963 р., яка заохочує закріпити «співжиття та співпрацю між провінціями Чину», новообраний Протоархимандрит на тій Капітулі, о. Атанасій Г. Великий, ЧСВВ, пише: «В основу кращого співжиття та співпраці між провінціями Чину мусить лягти краще самопізнання... Ось тому й появляється – *Василіянський Вісник*»⁵⁶. І тут порада о. Кінаха перейшла в дію, бо він запопадливо співпрацював з «Вісником» аж поки йому дозволяли його сили. Його ім'я ясно видніє між членами Редакційної Колегії вже від першого числа його появи⁵⁷.

Головним здобутком о. Кінаха для «Василіянського Вісника», крім подавання чи збирання різних вісток про діяльність поодиноких Василіянських провінцій, була т.зв. *Василіянська бібліографія*, яку він вибирав з пильністю весняної бджілки з різних українських газет і періодиків, які лиш дісталися до його рук⁵⁸. Ця нелегка праця вимагала багато часу й великої терпеливості. Ось що читаємо у вступі до першого списка «Василіянської бібліографії» за 1962 рік:

«Старанням та пильністю ВПреп. о. Гліба Кінаха, Сеніора нашого Чину й ініціатора в багатьох ділянках праці й активності його, можемо вже в цьому першому числі '*Василіянського Вісника*' подати перший випуск нашої василіянської загальної бібліографії. У дальших випусках будемо подавати її в міру її виготовлювання. Очевидно, це справа не легка, головно коли джерелом є не самі василіянські автори, але різnorodні публікації, яких часом і не можна мати всіх під рукою. Сподіємося, однак, що наші письменники схочуть полегшити труди терпеливого колектора своїми вказівками та списками власних публікацій. Так ото зможемо мати свою повну бібліографію, як показник вкладу Чину в формування

⁵⁶ Див. «Василіянський Вісник» (далі: «ВасВіс»), 1 (1964) 1. До 1983 р. появилoся всіх разом 16 випусків. Випуск 16 — вийшов за 1980-1983 р.

⁵⁷ Там же, стор. 3: «Це перше число зрeдагували оо: А. Великий, І. Патрило, М. Ваврик, Г. Кінах і Р. Головацький».

⁵⁸ Так, напр., «ВасВіс», 4 (1966) 45 подає 28 переглянутих часописів, а вже 10 (1971-72) 57-58, подає 40 газет і журналів.

умів і світоглядів тощо»⁵⁹.

Останній список «Василіянської бібліографії» пера о. Кінаха появився за 1971 р.⁶⁰, хоч в архіві між його паперами ще залишилися готові до друку списки за роки 1972 і 1973⁶¹. І так в 12-им числом «Василіянського Вісника» на 1976 рік ім'я о. Кінаха вже перестало фігурувати між членами редакції⁶².

Найважливіша праця о. Кінаха з ділянки василіянської бібліографії — це його подрібний список праць, розвідок, доповідей, статей і рецензій головного й довголітнього редактора «Записок ЧСВВ», о. А. Великого, ЧСВВ, що появився в ювілейному випуску «Записок» на 1974 р., з нагоди 50-річчя їхньої появи. В цій списку о. Кінах подав повну бібліографію о. Великого за рр. 1948-1973⁶³. Її доповнюємо аж до смерті багатозаслуженого редактора «Записок», але на іншому місці.

Ось як багато, хоч і не дуже-то голосно, спричинився оцей ревний і повний посвяти монах, о. Гліб Г. Кінах, ЧСВВ, для піднесення й пошвавлення наукової й аскетичної видавничої праці між українськими синами св. Василія Великого, за що його ім'я так і залишиться записаним золотими буквами в анналах Василіянського Чину.

⁵⁹ Див. «ВасВіс», 1 (1964) 34.

⁶⁰ Там же, 12 (1974-75) 61-88.

⁶¹ Див. АГУ - о. Кінах, де знаходяться ще списки з рр. 1956-1959, що їх теж не опубліковано. То ж у «ВасВіс» опублікована *Василіянська бібліографія*, зібрана о. Кінахом, за рр. 1960-1971.

⁶² Див. «ВасВіс», 13 (1975-76) 2.

⁶³ Див. Г. Кінах, ЧСВВ, *Бібліографія о. А. Великого, ЧСВВ, ініціатора і співробітника II-ої серії «Записок ЧСВВ»*, поміщена у «ЗапЧСВВ», IX (1974) 303-24, де зібрано всіх разом 350 позицій.

о. А. ПЕКАР, ЧСВВ

«ЗАПИСНИК» о. ГЛІБА Г. КІНАХА, ЧСВВ, ПРО ПОЧАТКИ РЕФОРМИ НА ЗАКАРПАТТІ

З нагоди 50-тиріччя Василіянської реформи на Закарпатті (1920-1970) я задумав написати для «Записок ЧСВВ» бодай короткий розвідку-статтю. Тому то я звернувся тоді з проською до покійного о. Гліба Г. Кінаха, ЧСВВ, який брав чинну участь у згаданій реформі, чи не міг би він послужити мені деякими матеріалами. На мою превелику радість він мені дав для використання свій цінний «Записник», в якому подрібно описав довші приготування до віднови Василіянського Чину по той бік Карпат¹.

Переглядаючи цей «Записник», я спостеріг, що в ньому є зібрані всі важливіші документи й листи з архіву Святмиколаївського монастиря ОО. Василіян на Чернечій горі біля Мукачева, які відносилися до початків цієї реформи. І на основі тих документів, як теж і власних інформацій, які він зібрав під час свого майже 20-річного побуту на Чернечій горі на пості вихователя чернечого доросту, о. Кінах опісля, на «вигнанні» у Пряшеві, сумлінно списав повну історію започаткування реформи закарпатських ОО. Василіян під заголовком: «Реформа Угро-руських² Василіян». До неї о. Кінах уплів теж і всі важливіші документи, що їх він пильно виписав із згаданого архіву в Мукачеві. І тим о. Кінах зберіг для майбутніх поколінь цінні документи, які інакше, під совітською займанщиною, або цілком пропали б, або стали б для українського

¹ Зараз цей «Записник» знаходиться в архіві Головної Управи Чину в Римі (далі цит.: АГУ), у листуванні о. Г. Кінаха, ЧСВВ.

² Перед I-ою світ. війною закарпатців називали — *Угерорусинами*, тобто русинами (українцями), що жили в тому часі в Угорщині, під мадярською владою. Під кінець 1920 р., коли на Закарпатті зачалась реформа, воно вже було прилучене до Чехословаччини. Тож я заміною первісний заголовок о. Кінаха на: *Реформа закарпатських Василіян*.

дослідника недоступними³. Тому то цей «Записник» о. Кінаха зараз представляє собою не тільки дійсну історію започаткування монашої реформи ОО. Василіян на Закарпатті, але в рівночасно цінною збіркою джерельних матеріалів-документів, які відносяться до згаданої реформи.

У моїй статті про реформу ОО. Василіян на Закарпатті⁴, я щедро черпав потрібні інформації із «Записника» о. Кінаха, а крім того я ще й опублікував у тих же «Записках ЧСВВ» деякі важливіші документи, що кидали ярке світло на заторкнені мною питання⁵. Тому-то, приготавляючи цю на правду одиноку свого роду історію реформи закарпатських ОО. Василіян, як її списав покійний о. Кінах у своєму «Записнику», я не включив опублікованих уже мною документів, а тільки у примітках відсилаю читача до вищезгаданого випуску «Записок ЧСВВ». Зате у Додатку до цієї історії я наведу кілька нових листів-документів, які мені вдалося віднайти в Архіві Головної Управи Чинчу в Римі (далі скор.: АГУ), які о. Кінах у тексті згадує, але не мав їх під рукою.

Щоб зробити текст цієї історії о. Кінаха більше зрозумілим й упростити його видання, я старався теж осучаснити правопис і мову, що її опісля ще переглянув і, де треба було, поправив наш доволітній коректор укр. мови при «Записках ЧСВВ», о. Родіон Р. Головацький, ЧСВВ. На мою скромну думку, це не літературний, а радше історичний твір, тому його текст треба представити читачеві якнайбільше зрозумілим. Все ж таки, я старався дотримуватися оригінального тексту дослівно, щоб, наскільки можна, зберегти первісний стиль автора та не зміняти його особистої думки чи навітлення поодиноких подій. Нам треба знати, що о. Кінах приїхав на Закарпаття уже по війні з Галичини, де були цілком інакші обставини релігійного, національного й політичного життя. Тому-то деякі його спостереження чи заваги не вповні відповіда-

³ В жовтні 1944 р. совіти зайняли Закарпаття, а вже 29.6.1945 р. вони прилучили його до Радянської України як — *Закарпатську Область*. Відтак 24.3.1947 р. вони насильно відібрали Мукачівський монастир і віддали його православним — див. А. Пекар, *Ісповідники віри нашої сучасності*, Торонто-Рим (В-во ОО. Василіян) 1982, стор. 187-90. Рукописні книжки й перводруки перевезено тоді з Мукачівського монастиря до університетської бібліотеки в Ужгороді. Що сталося з старинним монастирським архівом, що його о. Кінах так старанно упорядковував, нам невідомо.

⁴ Див. «Записки ЧСВВ» (далі цит.: «*ЗапЧСВВ*»), VII (1971) 143-78.

⁵ Див. документи чч. 4, 9-12, 14-16 — там же, стор. 190-224.

ють дійсному станові речей. Під текстом у примітках, оскільки зайде потреба, я подам від себе ще й деякі пояснення щодо осіб, місця чи згадуваних подій, бо у « Записнику » о. Кінаха відчувався їхній брак. Я теж дозволив собі поділити тяглий текст історії на підзаголовки, для кращого перегляду цілої матерії. Між паралельними лінійками виділяю текст, який я уклав для кращого зрозуміння справи.

Видаючи друком оцей оригінальний твір о. Кінаха, Редакція « Записок ЧСВВ » не тільки хоче звеличити пам'ять вельмизаслуженого члена Василянського Чину, але теж бажав відкрити майже приховане поле його зацікавлення, тобто ту велику його любов і прив'язання до минулого свого Чину, хоч би й за границями його рідної Галичини. Отець Кінах був переконаний у тому, що нарідчи якась спільнота, а втім і чернече згуртування, не зможуть досягнути кращої майбутності, якщо не будуть знати й шанувати свого минулого.

Нехай же ж оцей скромний вклад у видання цієї цінної історії о. Кінаха про початки реформи ОО. Василян на Закарпатті буде, також висловом мови синівської вдячності для його світлої особи, бо його ім'я закарпатські Василяни завжди згадують з великим пієтизмом і пошаною.

Ось дослівний текст історичної розвідки о. Гліба Кінаха, ЧСВВ, про початки чернечої віднови ОО. Василян на Срібній Землі.

РЕФОРМА ЗАКАРПАТСЬКИХ ВАСИЛЯН

(Списав о. Г. Кінах, ЧСВВ)

Відколи наші Отці Галицької провінції взяли кермо в своєму Чині⁶, вони раз у раз старалися нав'язати тісніші взаємини з закарпатськими Василянцями, щоби спонукати їх до переведення реформи, як це сталося і в Галичині. З цією метою до Мукачева заїжджав дехто з наших Отців, як о. Єремія Ломницький⁷, о. Меле-

⁶ По Добромільській реформі, 1904 р., коли першим протоігуменом реформованих уже галицьких ОО. Василян став о. Плятонід Філяс, ЧСВВ (1904-1917).

⁷ Життєпис о. Єремії Ломницького, ЧСВВ (1860-1916) — див. у « Зап ЧСВВ », XI (1982) 460-64.

тій Лончина⁸, о. Плятонід Філяс⁹ й інші. Але до реформи чогось не доходило. Мадяри собі не бажали, щоб галицькі Василіяни перевели реформу, бо боялися національного пробудження закарпатських русинів (українців), в чому зреформовані Василіяни могли взяти активну участь. Самі ж закарпатські Василіяни, здебільша мадярони, ані не думали піти проти бажання прихильного собі мадярського уряду. Так справа реформи відволікалася аж до 1909 р.

1. ПОЧАТКИ СТАРАНЬ ПРО РЕФОРМУ

Восени 1908 р. в закарп. журналіку «Наука», появилася кілька статей з домаганням, щоб єп. Юлій Фірцак (1891-1912) перевів реформу ОО. Василіян, бо вони занепадали¹⁰. Що більше, сам Владика у цій справі написав листа до свящ. Конгрегації Поширення Віри, як це побачимо далі. Статті в «Науці» зробили своє. Тоді ієромонахи Маріяповчанського монастиря зібралися на нараду й рішили вислати до свого о. Протоігумена листа з домаганням, щоб скликав дефініторів¹¹ (радників) своєї провінції у справі нарад над реформою закарп. Василіян, щоб часом світські особи з-поза Чину, їх не випередили в тім ділі. В разі потреби о. Протоігумен хай би вибрався до Риму й там особисто полагодив цю справу. Цього листа о. ігумен Маріяповчанського монастиря¹² вислав до свого протоігумена 1 січня 1909 р.

⁸ Біографія о. Мелетія Лончини, ЧСВВ (1863-1933) — там же, стор. 477-81.

⁹ Довший життєпис о. Плятоніда Філяса, ЧСВВ (1864-1930) — там же, стор. 470-77. Першим наворотом о. Філяс був галицьким протоігуменом у рр. 1904-1917. Відтак, по несподіваній смерті свого наступника, о. М. Галуциньського, ЧСВВ, він знову управляв гал. провінцією — як Генеральний Вікарій від 1918-1920 р.

¹⁰ Див. журнал «Наука», Ужгород 1908, чч. 46, 47 і 48.

¹¹ Перед реформою «дефініторами» («рішителями») називали 4-ох пров. радників, що їх вибрано що чотири роки на Пров. Капітулі. Крім того, для поради у важливіших справах, були вибрані ще т.зв. «почесні рішители», що їх звично називали — *консульторами* — див. *Правила ЧСВВ во Угорщинь*, затверджені тодішнім Апост. Візитатором, Кард. І. Сцітовським, Львів 1858, част. III, гл. 3, § 2, стор. 93-4.

¹² Тоді ігуменом Марія-Повчанського монастиря був о. Лев Ману, (1833-?), який мав започаткувати реформу також як магістер новіціату. Та він віддався більше політиці і без позволення настоятелів кандидовав на депутата до Ма-

Закарпатський протоігумен, о. Йоаким Хома¹³, послухав доброї ради і скликав наради своїх дефініторів, які відбулися дня 12 січня 1909 р. У нарадах, під головуванням о. протоігумена — о. Йоакима Хоми, взяли участь як дефінітори: о. Йоанникій Йозевич¹⁴, о. Еміліян Мольнар¹⁵, о. Лев Ману¹⁶ й о. Леонтій Долгий¹⁷, як теж і пров. консультори: о. Інокентій Дудич¹⁸ й о. Василь Сегедій¹⁹. Всі вони одноголосно схвалили, щоб якнайшвидше взятися за реформу. Сам о. протоігумен Хома з о. Ману мали вибратися до Риму, щоб на місці полагодити цю справу. Витрати на дорогу мав покрити Маріяповчанський монастир. І вже дня 18 січня того ж року, домашня рада Маріяповчанського монастиря схвалила дати 1.200 кор. на покриття витрат подорожі.

Та заки о. протоігумен вибрався до Риму, він написав до о. провінціала мадярських ОО. Єзуїтів²⁰, в яким запропонував йому, щоб вони перевели реформу закарпатських ОО. Василіян. У своєму листі о. протоігумен вияснив, що Василіянський Чин є візантійського обряду, а в богослуженні вживав старослов'янської мови; далі, що закарп. Провінція налічує 8 монастирів у трьох єпархіях та що монахи працюють між українцями (русинами), словаками,

дярського сойму, через що він цілковито занедбав новіціят. Тому 1910 р. його скинено з ігуменства, а на його місце назначено о. Е. Русинка, ЧСВВ.

¹³ Одушевлений прихильник реформи і протоігумен від 1906 р., о. *Йоаким Хома, ЧСВВ (1870-1931)* — робив все можливе, щоб тільки перевести реформу закарп. Василіян. Його життєпис у « Календар Просвіти на 1930 р. », Мекіспорт, Па. 1929, стор. 119-22; а некролог у « Календар Унію на 1932 р. », Ужгород 1931, стор. 45-6.

¹⁴ В тому часі о. *Й. Йозевич, ЧСВВ (1845-1910)* — був ігуменом Мукачівського монастиря, а рівночасно « дефінітором », тобто пров. консультором.

¹⁵ А о. *Е. Мольнар, ЧСВВ (1882-1910)* — був магістром новіціяту (але без новиків) в Мукачеві, як теж « дефінітором ». Після назначення о. Л. Ману на магістра, о. Мольнар початком 1910 р. виступив з Чину, але вже того самого року помер десь у Будапешті.

¹⁶ Про о. Л. Ману див. прим. ч. 12. В тому часі о. Ману був Марія-Повчанським ігуменом і « дефінітором ».

¹⁷ Життєпис о. *Л. Долгого, ЧСВВ (1883-1942)*, який тоді був директором монастирської школи у Марія-Повчі, у « ЗапЧСВВ », 1 (1949) 89-90.

¹⁸ В тому часі о. *І. Дудич, ЧСВВ (1845-1913)* — був теж ігуменом Мало-березницького монастиря, де незадовго й помер.

¹⁹ Тоді о. *В. Сегедій, ЧСВВ (1859-1918)* — виконував ще й обов'язки ігумена у Красному Броді.

²⁰ 1909 р. провінціалом мадярських ОО. Єзуїтів був о. Яків Буш, Т. І. (1861-1935).

мадярами й румунами. Наприкінці підкреслив, що закарп. монастирі досить бідні.

Між документами я не знайшов відповіді ОО. Єзуїтів. Але мені розповідали, що ОО. Єзуїти відмовилися від пропозиції о. протоігумена, заявляючи, що ОО. Василіяни не мають майбутності й тому їм ліпше прийняти латинський обряд.

В травні 1909 р. о. протоігумен Хома із призначеним собі товаришем о. Ману, вибрався до Риму, щоб там у свящ. Конгрегації для Поширення Віри ²¹ обговорити справу реформи. В Римі, однак, не зроблено у цій справі ніякого рішення, але доручили скликати Провінційну Капітулу, й щоби, згодом, внести просьбу до свящ. Конгрегації з конкретними пропозиціями. Потім, дня 12 червня 1909 р., свящ. Конгрегація для Поширення Віри вислала до Пряшівського єпископа, Владика Івана Валія (1882-1911) листа, в якому інформувала його про реформу Василіян ²².

Преосв. Юлій Фірцак, Мукачівський єпископ, 30 листопада 1908 р. ²³, написав до згаданої Конгрегації в Римі листа, в якому ургував переведення реформи закарп. Василіян, подаючи від себе певні пропозиції. У відповіді на листа єп. Фірцака, свящ. Конгрегація доручила Пряшівському Владиці, який мав брати участь у Провінційній Капітулі закарп. ОО. Василіян у Красному Броді, щоб він довів до того, щоб закарп. Василіяни побудували собі відповідний дім в Ужгороді, в якому «*Sub dependentia ac sollicitudine Ordinarii localis novitiatum constituent, ac studiis eorum statui consentaneis vacent*» ²⁴.

²¹ До 1917 р. справи всіх Східних Церков належали до компетенції свящ. Конгрегації для Поширення Віри (скор.: *Propaganda*), при якій Папа Пій IX створив 1862 р. т.зв. *Відділ для Східних Церков*.

²² Згідно з *Правилами* закарп. Василіян з 1858 р., стор. 135-36 — Провінційна Капітула два рази мала відбуватися в монастирях Мукачівської єпархії, під проводом Мукачівського владика чи його заступника, а один раз на території Пряшівської єпархії. А що капітула 1909 р. відбувалася в монастирі Краснобрідським, то довелось Пряшівському Владиці І. Валієві проводити капітульними нарадами. Однак з актів Краснобрідської Капітули виходить, що Пряшівського владика заступав тоді Протоєрей Корнилій Ковалицький.

²³ У своєму «Записнику» на цім місці о. Кінах подав помилкову дату, тобто 22.12.1908. Лист єп. Ю. Фірцака висланий до Риму дня 30 листопада 1908 р. — див. «ЗапЧСВВ», VII (1971) 179-87.

²⁴ Див. листа Пропаганди до єп. Валія з дня 12.6.1909 р. — там же, стор. 190.

По Краснобрідській Капітулі, дня 2 грудня 1909 р., о. протоігумен вислав до свящ. Конгрегації довшого листа, в яким вразно витлумачив Кардиналові Префектові, чому в тому часі закарп. Василіяни не були спроможні збудувати новий монастир в Ужгороді, як того собі бажав Мукачівський єпископ ²⁵. В тому ж листі о. Протоігумен подав також уже конкретні пропозиції щодо запланованого новіціату, а саме: 1) Відкрити новіціат у Маріяповчанському монастирі, який під ту пору найліпше надавався для цієї мети; 2) На учителя новиків запропонував о. Льва Ману, який мав вести новіціат вже згідно з Конституціями, потвердженими Папою Львом XIII для галицьких ОО. Василіян ²⁶; 3) Щоб провадити новіціат і зберігати лад і дисципліну в монастирі згідно із згаданими Конституціями, о. Ману рівночасно мав бути також ігуменом Маріяповчанського монастиря; 4) На соція, до помочі о. Магістра, призначили о. Еміліяна Мольнара; 5) Професорами гуманістики і риторики були призначені оо. Августин й Атанасій Максим ²⁷, які мали відповідні кваліфікації до навчання; 6) На філософічні й теологічні студії висилали б своїх студентів до реформованих уже ОО. Василіян в Галичині, а чи до Риму й інших католицьких університетів.

Отець Л. Ману негайно зачав приготовлятися на становище магістра новиків. Він поїхав до Галичини і кілька тижнів перебув на нашій новіціаті у Крехові, де разом з новиками, відбував всі вправи, щоб із набутим досвідом вернути до своїх. Тоді монах Сте-

²⁵ Див. повний текст листа о. Хоми з дня 2.12.1909 р. — там же, стор. 190-94.

²⁶ Cfr. *Constitutiones Congregationis Ruthenae OSBM reformatae ad mentem Constitutionis SS. D.N. Leonis PP. XIII «Singularae Praesidium»*, Romae (Typographia Polyglotta S.C. de Propaganda Fide) 1896, approbatae Decreto a die 1. junii, A.D. 1896. Editio 2-da Żowkvaе (Typogr. PP. Basilianorum) 1910, cum nova approbatione S.C. de Propaganda Fide, d. 27. julii a. 1909.

²⁷ Два рідні брати, о. Августин і о. Атанасій Максими, ЧСВВ, мали державні дипломи учителів середніх шкіл. Однак о. Августин Максим, ЧСВВ (1870-1921), трагічно помер у Бісадському монастирі (зараз у Румунії), ще перед реформою. Зате о. Атанасій Максим, ЧСВВ (1878-1955) — був перейнятий ідеєю реформи, по відновленні новіціату він переніс реформу спочатку до Марія-Повчанського монастиря, а відтак і до румунських монастирів, де став першим їхнім протоігуменом 1937 р. Про створення Румунської Василіянської Провінції див. мою розвідку у « ЗапЧСВВ », XI (1982) 208-20.

фан Семан ²⁸ зачав уже перекладати на мадярську мову теж наш (тобто галицький) – *Суммарій* ²⁹.

Однак і повищі плани натрапили на перешкоди. Доказом цього може послужити лист о. протоігумена Хоми до Львівського Митрополита А. Шептицького, ЧСВВ, з дня 14 грудня 1909 р., в якому він пише:

« Високопреосвященніший Владико!

« З інформації о. Льва Ману, Маріяповчанського ігумена, який протягом місяця жовтня особисто появився перед Вашим Високопреосвященством, Ви зволили дізнатися, що ми тут в Мадярщині стараємося про те, щоб наш Чин св. Василія Великого зреформувати, а вже зреформований, щоб став учасником усіх привілеїв даних Галицькій провінції. У цій справі, дня 2 грудня ц.р., я подав до Конгрегації покірне прохання, в яким, я представив між іншим, одинокий спосіб, яким би можна у нас перевести згадану реформу. Головні пункти цього проєкту є наступні...³⁰

« Високопреосвященніший Владико!

« Я знаю, що Ваше слово багато значить у Римі. Тому покірно прошу Вас, будьте ласкаві заступитися за нас у свящ. Конгрегації для Поширення Віри і ласкаво виклопотати, щоб вони ласкаво прийняли нами представлений й одиноко можливий для нас план реформи, затвердили пропонованих Отців на призначені становища та були ласкаві поширити теж і на наш Василіянський Чин у Мадярщині усі ті привілеї, що їх набула Галицька провінція в наслідок реформи.

« Зачуваю, що Преосв. Василь Госсу, Луґошський румунський єпископ ³¹, десь у своїй єпархії збудував монастир і хоче відкрити

²⁸ Згаданий о. *Стефан Семан* (нар. 1879) — вступив до Чину як світський священник (рукоп. 1902 р.), але вже з новіціату виступив, а опісля став духовником Єпарх. Семінарії в Ужгороді.

²⁹ *Summarium Constitutionum Congregationis Ruthenae OSBM, reformatae ad mentem Constitutionis SS. D.N. Leonis XIII «Singulari Praesidium», Staravjesiae* (Typographia Collegii S.J.) 1890, 37 pp.

³⁰ Тут подані головні пункти щодо започаткування новіціату в Марія-Повчі, які о. протоіг. Хома подав до Конгрегації у своїм листі з дня 2.12.1909 — див. «ЗапЧСВВ», VII (1971) 193-94.

³¹ *Бл. Василь Госсу* — був румунським греко-католическим єпископом Луґошської (1903-1912), а опісля Герлянської (1912-1916) єпархій. На початку 1910 р. о. Л. Ману, скинений з уряду ігумена в Марія-Повчі (див. прим. 12), виїхав до Румунії і там намовляв румунських владик домагатися Біксадського монастиря — *там же*, стор. 153-55.

новіціят, а на магістра від свящ. Конгрегації просить з нашої провінції о. Льва Ману, теперішнього Маріяповчанського ігумена. Згаданий Владика цього місяця має особисто поїхати до Риму, щоб, між іншим, клопотатися і в цій справі. Тому покійно благаю якнайшвидше поінформувати Конгрегацію, що наша провінція необхідно й абсолютно потребує о. Л. Ману, бо в нас нема нікого іншого, що був би здібний на становище магістра, а без нього ми не могли б перевести задуманої реформи. Отець Л. Ману є душею реформи і тому, якщо б його від нас забрали, то всі наші плани розвіялися б.

« Для переведення реформи потрібні нам і інші Отці, яких імена подані в моїй просьбі до свящ. Конгрегації. Лугошська єпархія до цього часу була без чернечого згуртування, тому й далі, на якийсь час, може обійтися без монахів. Коли наша провінція зросте і скріпиться, тоді без власної шкоди вона спроможеться вислати кількох монахів для заснування Румунської провінції, що може з часом статися. Але для того треба буде чекати ще довгі роки, тому наші румуни нехай терпеливо чекають і хай не нищать нашу Руську (українську) провінцію ».

Відповідь Митрополита Шептицького, з дня 18 лютого 1910 р., була така:

« Всечесніший о. Протоігумене!

« Простіть, що я так довго не відповідав Вам на Вашого листа, бо різні обов'язки були на перешкоді. Я Вам надзвичайно вдячний за Ваше довір'я до мене і за нагоду прислужитися Вам у Римі. До Конгрегації я написав ³², хоч я думаю, що вони і без мого листа були б ніколи не забрали магістра новіціяту. Я був би дуже радий довідатися, чи все сталося по Вашій волі. Я надзвичайно радий, що Ви так енергічно взялися за реформу Ваших монастирів і з цілого серця бажаю Вам якнайкращого успіху у Ваших стараннях. Якщо на майбутнє могтиму Вам у дечому допомогти, то буде для мене найбільшою радістю. Рад би я Вас знову відвідати і познайомитися з Вашою новою працею.

« Поручаючи Вас благодаті Господа Бога, прошу Ваших св. молитов за себе і за мою єпархію, відданий Брат Ваш у Христі,

† Андрей, Митрополит в. р. »

³² Листа митр. Шептицького до Конгрегації мені не вдалося віднайти. ги. Архів. Східної Конгрегації, поки що, відкритий тільки до 1903 р.

2. НЕВДАЛИЙ ПОЧАТОК РЕФОРМИ

Отець Ману зачав провадити новіціят в Марія-Повчі. Однак реформа йому не вдалася. В монастирі жили нереформовані Отці, що своєю вільною поведінкою паралізували працю магістра. Крім того часті відпусти, що відбувалися в Марія-Повчі протягом цілого літа, занадто розсівали новиків і відривали їх від духовного життя. Вкінці й сам магістер не дуже-то пильнував новіціяту. Вже те саме, що він був рівночасно магістром й ігуменом такого великого монастиря з численними справами, було немалою перешкодою. Та крім того він знайшов собі й іншу перешкоду. Йому захотілося стати депутатом (послом) до мадярського сейму. Зачав виїжджати на передвиборчі зібрання, агітацію, а новиками зовсім не займався.

Розуміється, о. Ману не мав дозволення від о. Протоігумена, щоб висунути свою кандидатуру на депутата. Тоді о. Протоігумен, довідавшись, що діється в Марія-Повчі, заборонив о. Ману кандидувати й усунув його зі становища ігумена. Зневірений цим, о. Ману тоді виїхав до Румунії, де, мабуть, зачав робити старання, щоб відірвати Біксадський монастир від Закарпатської провінції. Про це написав о. Атанасій Максим до протоігумена Галицької провінції, о. Плятоніда Філяса, просивши поради та помочі.

Ще перед тим, о. протоігумен Філяс робив старання довести до злуки усіх Василіянських монастирів в однім Чині, який складався б з трьох провінцій, тобто: Галицької, Закарпатської і Гроттаферратської³³. Це ясно виходить з його листа до о. протоігумена Хоми, з дня 29 вересня 1912 р., в якому читаємо:

« Високопреподобний Отче Протоігумене!

« Вже давно я не писав до Впреп. о. Протоігумена, бо завжди сподівався, що ми десь особисто зустрінемося. Останньо я вибрався на Євхаристійний Конгрес до Відня³⁴, сподіючись, що там побачу і Ваше Високопредоб'я. Однак я там не зустрів о. Протоігу-

³³ Грецькі Василіяни, які під час боротьби з іконоклатами протягом 8-го ст. виемігрували до пол. Італії, організувалися навколо свого старинного монастиря у Гроттаферрата біля Риму (монастир засн. 1004 р.) і тепер знані як Італо-грецькі чи Гроттаферратські Василіяни. Закарпатські Василіяни зразу після з'єднання з Римом, вже 1663 р., хотіли об'єднатися з Гроттаферратою — див. переписку у цій справі у М. Ласко, S.J., *Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpathicorum*, Romae (Pont. Inst. Orientale) 1955, p. 237-43.

³⁴ 23-й Міжнародний Євхаристійний Конгрес відбувся у Відні літом 1912 р.

мена і взагалі не знаю, чи о. Протоігумен там були. Знаю, що Впреп. о. Протоігумен мав намір вибратися теж до Риму. Може нам удалося б в Братісію у Гроттаферрата зав'язати якусь спілку і дійти до того, щоб ми становили одне монаше тіло, один Чин, хоча б поділений на три осібні провінції. Гроттаферратський архимандрит в дуже за те, а теж і Святіший Отець прихильний цій справі. Тому, якщо лиш зможете, приїжджайте до Риму, щоб ми всі разом могли цю справу докладно розглянути.

« Я знаю, що на 13 жовтня мусите бути вже в Ужгороді, щоб бути на консекрації нового єпископа ³⁵. Тому час на приїзд до Риму дуже короткий, бо о. Протоігуменові треба би вертатися з Риму вже 10-го жовтня. Отже в Римі треба би бути від 6-го до 9-го жовтня. А коли б це не було можливе, то приїжджайте до Риму вже хіба по 13-ім жовтні. Однак по 13-ім я вже не міг би бути тут у Римі, бо й мені вже час вертатися назад до Галичини.

« В усякому разі, дуже прошу відповісти телеграфічно, чи Впреп. о. Протоігумен зможуть зараз приїхати до Риму, чи ні. Якщо зможете приїхати, то я на Вас зачекаю тут у Римі. Якщо ні, то я вертаю додому і з Вами побачуся 13-го жовтня в Ужгороді. Якщо можете *зразу тепер* приїхати, то надайте телеграму: « Padre Filas, Piazza Madonna dei Monti 3, Roma: Veniam statim. Choma ». Як не зможете, то надайте телеграму: « Non possum. Choma ». В інакшому разі справу відкладемо на пізніше.

« Сердечно Вас здоровлю і прошу св. молитов, слуга в Христі,

о. Плятонід Філяс, ЧСВВ ».

Мабуть, на цей заклик о. протоігумен Хома до Риму не поїхав. Але ще треба би цю справу перевірити.

В 1913 р. о. Атанасій Максим просив о. Протоігумена, щоб він вислав йому до Ужгороду всі листи, які відносилися до реформи. Мабуть, переговорював справу реформи з новим єпископом.

Дня 7 січня 1914 р., о. протоігумен Філяс з Лаврова пише до о. Хоми такого листа:

³⁵ Мукачівський *еп. Антоній Папп (1912-1924)* — був висвячений у празник Покрова П.Д.М., дня 14.10.1912 р. Своім мадяронством спричинився до православного руху на Закарпатті й тому Апост. Столиця мусіла його р. 1924 усунути з Мукачівського владництва — див. А. Пекар, ЧСВВ, *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Рим (В-во ОО. Василян) 1967, стор. 110-23, 128-31.

« Високопреподобний о. Протоігумене!

« Отець Максим доносить мені, що Ваші справи потребують скорого полагодження в Римі. Тому я уклав для Вас листа до Кардинала Готті ³⁶, що його Вам тут висилаю. В листі мова про Ваш новіціят і про небезпеку, яка зависла над монастирями в Біксаді й Марія-Повчі. Дальше говориться, щоб Кардинал узяв справу Вашої провінції під свою особисту опіку й допоміг її врятувати. На кінець, що Ви цього листа висилаєте йому тільки для інформації й по кількох днях Ви самі готові приїхати до Риму, щоб могли йому все докладно вияснити.

« Думаю, що це буде добре, якщо о. Протоігумен цього листа зразу підпише і вишле до Риму. А опісля, по трьох днях самі виберетеся до Риму. Їдьте в напрямі Трієст-Болоня-Фіренце-Рома, де заїдете до нашої Колегії — п'яцца Мадонна деї Монті 3. Я рівночасно пишу до о. Березовського ³⁷, що Ваша справа наглить і тому треба, щоб він з Вами відразу, коли приїдете до Риму, пішов до Кардинала. Кардинал, попереджений листом, прийме Вас обох і тоді йому подрібно розповісте, про що йдеться. У цій справі я вже давніше писав до о. Березовського й він над нею вже застановляється. Тепер я йому ще докладніше пишу про цілу цю справу й повідомляю, що такого й такого листа Ви висилаєте до Кардинала й самі приїдете до Риму, й тому буде треба, щоб він разом з Вами цю справу обговорював у Кардинала ³⁸.

« Від Кардинала треба просити, щоб він не дозволив Біксадський і Маріяповчанський монастирі відділити від провінції та щоби ці два монастирі були зобов'язані утримувати новіціят у Красному Броді, а час відкриття новіціяту нехай уже лишить Вам. Коли Ви дістанете такого листа від Кардинала, то далі вже буде легко попровадити цілу цю справу. Лист до Кардинала готовий — його треба тільки підписати й вислати.

³⁶ Кард. Єронім М. Готті — був Префектом свящ. Конгрегації для Поширення Віри в рр. 1902-1916.

³⁷ Згаданий о. Лазар Березовський, ЧСВВ (1868-1952) — був ректором Папської Української Семінарії, а заравом і Генер. Прокуратором Василіянського Чину в рр. 1908-1925. Його некрологи див. у « Світло », 6 (1952) 24-5; « ЗапЧСВВ », IX (1958) 98-100.

³⁸ В дійсності о. Філяс написав до о. Березовського аж три листи, які я подаю у Додатку.

« Доповнення, які Ви поробили в Конституціях ³⁹, — добрі й вони навіть без затвердження Конгрегації є оправдані й не потребують нової апробати. Я сам під цю пору не можу їхати до Риму. Однак, нехай о. Березовський спитає Кардинала, чи я потрібний. Коли так, то нехай надасть до мене телеграму і я зараз готов би приїхати. В інакшому разі, я планую їхати до Риму аж у березні. Я певний, що Ви все гарно впорядкуєте з о. Березовським, бо справа проста й ясна:

« 1. Ne Sacra Congregatio permittat monasteria Bixad et Maria Pócs a provincia Ruthena Basilianorum in Hungaria avellere;

2. ut aperire Novitiatum in Krasnyj Brid permittat;

3. ut ad adiuvandum hunc Novitiatum propositum approbet, ut Maria Pócs et Bixad redditus suos eidem cedant;

4. ut Novitiatum gerant Patres Basiliani ex Galicia, ad Provinciam Vestram adiuncti.

« Поодинокі пункти можуть мати деякі неясності, але їх можете собі пізніше інакше укласти. Тепер їх не рухайте, а коли буде потреба, то у Конгрегації Вас і о. Березовського спитають про в'яснення.

« Бажаю Вам всього добра,

о. Плятонід Філяс, ЧСВВ ».

Дня 31 січня 1914 р. о. Максим зреферував о. протоігуменові Хомі свою розмову з єпископом Паппом такими словами:

« Поки я зайшов до єпископа, розповів про всі старання за реформу канонікові Петрові Гебейові ⁴⁰. Єпископ опісля висказав своє незадоволення, що Василіяни без нього бажають поладжувати свої справи. На це я відповів, що справи реформи не можна було відволікати й тому вони поїхали до Галичини, щоб просити помочі у справі о. Пасторія ⁴¹, Біксаду й Марія-Повчі та щоби

³⁹ Деякі менші зміни Конституцій, на основі закарп. монаших традицій, ії, не потребували окремого потвердження Апост. Престолу.

⁴⁰ *Канонік Петро Гебей* — щирий народовець і прихильний Василіянам. Після усунення єп. Паппа він став Мукачівським владикою (1924-1931). Див. його некролог у « Душпастир », Ужгород 1931, стор. 113-19; див. теж мою обширну розвідку про нього (по-англійському) у « ЗапЧСВВ », IV (1963) 293-326.

⁴¹ Цілу справу « монаха-чудотворця » о. *Аркадія Пасторія, ЧСВВ*, який не хотів підкоритися о. протоіг. Хомі і на свою руку управляв Біксадським

приглянутися тамошньому новіціятові. Була мова й про новіціят, але нічого не рішили. Галицькі Василіяни готові перевести реформу, якщо їх запросимо, але в нашій провінції нема й двох монахів, які були б згідні прийняти галицьких Василіян для введення реформи. Коли ж зостанемо самі, то не багато зможемо досягнути, бо ми вже втратили повагу в людей, нас здескредитували й брак у нас доросту. Тому нам конче потрібна поміч.

« З ОО. Єзуїтами ми вже двома наворотами трактували справу нашої реформи. Раз у Відні (?), а другий раз з провінціалом у Будапешті, але все безуспішно!

« Що наміряємо зробити? Хочемо, щоб Рим признав нашу реформу й тому ми прийняли галицькі Конституції, що їх Рим уже апробував. І на цій основі сподіємося, що в Римі справа буде скоро полагоджена. Я представив Владиці примірник наших давніх Правил і тих галицьких, апробованих Римом, щоб сам бачив про що йдеться. Остаточного кроку ми ще не зробили й запевняємо, що без відома Вашого Преосвященства ми нічого не зробимо.

« У справі Бісадського монастиря через о. Березовського в Римі ми подали до Конгрегації нову просьбу і згаданий Отець буде полагоджувати цю справу. *Екземпція не є проти Єпископа, але природна вимога Чину*, в якому існує торжественна професія. Ще Тридентський собор упорядкував цю справу й сьогодні ані один упорядкований Чин не є без екземпції. У Мадярщині тільки ми одні неупорядковані. Далі, екземпція уможлиблює, щоб провінція Василіян, зараз на території 4-ох єпархій, стала — одною. А до того часу мусимо просити Рим, щоби прибутки Бісадського і Маріяповчанського монастиря ішли на виховання новиків і клириків.

« Для новіціяту Рим призначив монастир у Красному Броді, але ми хотіли б для новіціяту побудувати новий монастир і церкву у Хусті. Можливо, що мадярська влада дала б нам якусь поміч на будову, бо це була б акція проти схизми⁴², головно ж коли б реформу провадили ОО. Єзуїти. Єпископ успокоївся. Особливо те

монастирем, єп. Фірцак представив у своїм листі з дня 30.11.1908 р. до Риму — див. лист у « ЗапЧСВВ », VII (1971) 183-86; про нього написав у своїх споминах теж проф. А. Штефан, *За правду і волю*, Торонто (В-во Пробозм) 1981, част. II, стор. 132-151.

⁴² Про перші прояви православ'я на Закарпатті й голосний Марамороський процес проти православних, заінсценований мадярами, див. А. Пекар, *Нариси іст.*, стор. 117-19.

остання, що в Хусті мав би бути монастир, сподобалося єпископові, бо теж і мадярська влада зацікавлена справою поборовання схизми. Він теж чекає на остаточну відповідь від о. Томчанія у справі реформи⁴³. Екземпцію Владика тільки на половину розуміє і вона йому не до вподоби.

« Ці справи, — пише о. Максим, — я хотів представити о. Протоігуменові, щоб були поінформовані про справи заторкнені на авдівніці. Те, що ми хочемо злучитися з галицькими й італійськими Василіянами та що хочемо мати одного генерального настоятеля, вже хтось інший наговорив єпископові. Сам він напевно не знав, хто це мав сказати єпископові, але здогадується. Він однак певний, що добрій справі, яка є в інтересі св. Церкви й Чину, жодні інтриги не зашкодять ».

Вже 2-го лютого 1914 р. о. Максим вислав о. Томчанієві, один примірник галицьких Правил⁴⁴, а опісля, 7-го лютого, ще й один примірник тутешніх Правил⁴⁵.

Під датую 7 лютого 1914 р. о. Березовський з Риму написав о. протоігуменові Хомі листа такого змісту:

« Високодостойний Отче Протоігумене!

« Вашого листа я доручив у Конгрегації. Прошу не перейматися так дуже справою Біксадського монастиря. Вона так легко Румунам не піде. Протоігумен о. Філяс будуть тут у березні. Може у тім часі й Впр. Отець могли б прибути й разом порадитися. Щодо новіціату і реформи, то тепер був би найбільш відповідний час. Вашу владу можна легко переконати, що як вона не бажає мати таких процесів, як тепер у Марамороші⁴⁶, то мусить подбати про відкриття новіціату й реформу Василіян, щоб вони могли ширити між народом католицьку свідомість, щоб вірні не схилилися в бік

⁴³ Мадярський провінціал ОО. Єзуїтів, о. Я. Буш доручив о. Людвіку Томчанію, Т. I. (1846-1926) — зайнятися справою Василіянської реформи на Закарпатті. Однак скоро показалося, що мад. ОО. Єзуїти не були заінтересовані в переведенні потрібної реформи закарп. монастирів.

⁴⁴ Див. вище прим. 26.

⁴⁵ Латинське видання закарпатських Правил, а саме: *Statuta Ordinis S. Basilii Magni, Strigoniae* 1857.

⁴⁶ Див. вище прим. 42. Під кінець 1913 р. мадяри знову підготували т.зв. II Марамороський процес, поставивши на суду лавку 94 селян з Іви, біля Хусту « за державну зраду », бо вони перейшли на православ'я. Цим процесом мад. влада скомпромітувалася тоді в очах цілої Європи — див. М. Гравец, *К історії Мараморошського процесу, Ужгород 1934.*

схизми й російського царя. Так ми теж і в Галичині релігійно піднеслися, бо Василіяни проповідують і підсилюють католицького духа в народі. Прошу над цим призадуматися.

« Просячи св. молитов, застаюся слугою в Христі,

о. Лазар, ЧСВВ ».

Дня 22 квітня 1914 р. о. Максим листовно повідомив о. Протоігумена Хому, що о. Томчаній не відповідає, хоч він уже три рази урґував у нього справу реформи. Тому справа реформи завішена. Він сам поїхав би до Будапешту, щоб особисто поговорити з о. Томчанієм, але шкода йому коштів. Просив каноніка Гебея, щоби вплинув на єп. Паппа, щоб Владика через самого Примаса ⁴⁷ домагався ОО. Єзуїтів для переведення реформи, або щоб можна було попросити двох-трьох ОО. Василіян в Галичині. Сьогодні або завтра дізнається, якої думки єпископ. Якщо єпископ буде уважати потрібним, то він таки вибереться сам до Будапешту.

Дня 5 травня 1914 р. о. Максим знову пише в Ужгороду:

В неділю, в 11 год., був на авдієнції в єп. Паппа. На першому місці заторкнено справу реформи через ОО. Єзуїтів. Владика просив о. Максима списати всі побажання ОО. Василіян, щоб він їх міг представити: 1) на Конгрегації в Римі, 2) Мадярському Примасові в Естергомі та 3) Мадярській владі в Будапешті. Єпископ охочий посередничати, щоб ОО. Єзуїти якнайшвидше взяли на себе обов'язок переведення реформи. В інакшому разі переведення реформи хай би взяли на себе галицькі Василіяни, але за співучастю закарпатських оо.: Й. Канюцака й В. Яницького ⁴⁸. Отець Максим це зробив, а копію пересилає о. Протоігуменові.

⁴⁷ Примас Мадярщини, Естергомський (Остригомський) архієпископ, був заравом і митрополитом для закарп. єпархій, тобто Мукачівської й Пряшівської, а відтак ще й Гайдудорозької. В тому часі Примасом був *Кард. Іван Чернох (1912-1927)*, родом словак.

⁴⁸ Згадані єромонахи, о. *Йосиф М. Канюцак, ЧСВВ (1877-1919)* та о. *Венедикт В. Яницький, ЧСВВ (1855-1926)* — були священниками Пряшівської єпархії, заки вступили до галицьких Василіян « для св. спокою ». Перший з них, о. Й. Канюцак — висвячений 1900 р., вступив до монастиря 1904 р. Він багато хворував і помер з ознаками святости у Кристинополі 1919 р. Другий — це бувший канонік і духовник дух. семінарії у Пряшеві, вступив до Чину 1898 р. Він і не думав вертати на Закарпаття — див. його життєпис у « Зап ЧСВВ », II, 3-4 (1926) 409-10.

3. НОВІ НАДІЇ НА РЕФОРМУ

Виглядає, що ОО. Єзуїти остаточно відмовилися від реформи закарпатських Василіян, тому з початком червня 1914 р. о. Протоігумен вибрався особисто до Риму і під датою 8 червня 1914 р. написав до свящ. Конгрегації для Поширення Віри просьбу, щоб Апостольська Столиця повірила галицьким Василіянам перевести бажану реформу на Закарпатті⁴⁹. Листом з дня 1 липня 1914 р., свящ. Конгрегація погодилася на цю пропозицію, однак перед остаточним рішенням галицький і закарпатський протоігумени мали докладно обговорити справу реформи й підписати укладене ними домовлення, яке згодом мала затвердити свящ. Конгрегація. Разом з домовленням о. Хома мав вислати до Риму ще й детальний звіт стану Василіянських монастирів і монахів у Мадярщині⁵⁰.

Одержавши від Конгрегації дозволення, о. протоігумен Хома, дня 12 липня 1914 р., написав до Львова, до о. протоігумена Філяса такого листа:

« Лист у справі реформи нашого Чину, який о. Протоігумен уклали, будучи в Римі, я особисто передав до Конгрегації Пропаганди. Автентичну копію відповіді свящ. Конгрегації у цій справі тут залучую. Тому, що о. Атанасій Максим взагалі не може покинути монастиря, щоб поїхати зі мною до Галичини, бо під цю пору він тільки самий у монастирі з хлопцями-бурсаками⁵¹, тож уклінно прошу о. Протоігумена: будьте такі ласкаві і приїдьте до нас, до Ужгородського монастиря або між 20-25 цього місяця, або між 8-20 серпнем, щоб ми могли докладно обговорити цю важливу справу. Про свій приїзд прошу ласкаво повідомити о. Максима в Ужгороді, а мене в Мукачеві, щоб я міг приїхати до Ужгороду на той сам час коли й о. Протоігумен. Проїжджаючи через Сянки, прошу висісти в Ужгороді на малій станції, бо вона знаходиться близько монастиря ».

⁴⁹ Див. просьбу о. Хоми з дня 8.6.1914 р. у « ЗапЧСВВ », VII (1971) 208-11.

⁵⁰ Відповідь Пропаганди з 1 липня — *там же*, стор. 211.

⁵¹ На домагання єп. Фірцака закарп. Василіяни 1912 р. спорудили новий монастир св. Василія в Ужгороді, де примістили бурсу для студентів середніх шкіл. Із-за браку ченців о. А. Максим був одиноним єромонахом в Ужгородському монастирі, а до помочі завжди брав собі двох семінаристів на префектів. Про Святовасиліївський монастир в Ужгороді див. М. Ваврик, *По Василіяньських монастирях*, Торонто (В-во ОО. Василіян) 1958, стор. 253-56.

Отець Протоігумен Філяс відповів на цього листа дня 21 липня 1914 р.:

« Високопреподобні о. Протоігумене!

« Прошу не гніватися на мене, що я дотепер не відписав на оба листи Впр. о. Протоігумена. В цім місяці липні я дуже занятий, бо приготовляємося до нашої Капітули, яка відбудеться 4-го серпня. Крім того маю ще й інші пильні справи. А теж єп. Ортинський, який до нас приїхав з Америки, зайняв нам трохи часу ⁵².

« Ваша справа реформи поступила вже так далеко наперед, за що нехай буде Господу Богові хвала і подяка. Видно, що Господь Бог керує тією справою, якщо вже й Конгрегація забрала в цім своє слово і Ваші єпископи не є їй противні. Дасть Бог, що ціла справа реформи завершиться добрим кінцем. Пропаганда хоче, щоб ми спосіб реформи обговорили між собою, а згодом представили їй план такої важливої справи. Так і зробимо. Однак у днів від 20-го до 25-го липня я не зможу до Вас поїхати. Тому приїду аж по 10-ім серпня. Про свій приїзд я завчасу повідомлю й о. Протоігумена й о. Максима. До того часу подумавмо, як би цю справу якнайкраще укласти. Поручаюся св. Вашим молитвам й застаюся

слугою в Христі

о. Плятонід, ЧСВВ ».

До зустрічі й обговорення подрібного плану переведення реформи однак не дійшло, бо як тільки вибухла світова війна, то росіяни зайняли Галичину. Деякі ієромонахи, а між ними й о. протоігумен Філяс, зі студентами, виїхали перед наступаючими росіянами разом з військовими лікарнями, де були змобілізовані — на Мадярщину або до Чехії. Частина з них, разом з о. протоігуменом Філясом, затрималася на короткий час в Краснобрідському монастирі, де місцевий ігумен, о. Павло Бігарій ⁵³ прийняв їх дуже зичливо. Коли ж опісля росіяни зачали наблизитися і було ясно, що вони займуть також Краснобрідський монастир, галицькі мо-

⁵² Владика Сотер С. Ортинський, ЧСВВ (1866-1916) — був першим греко-католическим єпископом у ЗСА — див. А. Пекар, *Тернистим шляхом Владика-Піонера*, стаття у «Світло» 1966, стор. 100-102, 147; В. Ваврик, *Єп. Сотер Ортинський, ЧСВВ*, Нью Йорк (Слово «Доброго Пастиря») 1956.

⁵³ Опісля, 1921 р., о. П. Бігарій виступив з монастиря на протест проти реформи галицькими Василіянами і зівстав світським священиком.

нахи, разом з місцевим ігуменом, виїхали далі на південь і заїхали до монастиря у Марія-Повчі⁵⁴. При виїзді з Красного Броду о. Бігарій дозволив нашим монахам забрати з монастиря все, що кому було потрібно. Дехто, що не мав зі собою подостатком одягу, скористав з цього позволення. В монастирі однак зостало все устаткування й дуже цінний монастирський архів і бібліотека, що її подарував монастиреві о. Олександр Духнович⁵⁵ і дуже цінні образи-портрети єпископів. Де це все поділося — не знати.

В Краснобрідському монастирі перебувало російське військо, тому здогадуються, що архів вивезено в глибину Росії. Опісля німці, натискаючи на росіян, тяжкими своїми гарматами цілком розбили як церкву так і монастир. Церковні ризи й церковний посуд перенесено до парафіяльної церкви в Краснім Броді, а чаші передали до Марія-Повчі. Чудотворний образ-ікону, мабуть, вивезли зі собою росіяни⁵⁶. Опісля ніхто не подбав, щоби відновити цей монастир. На початку було б вистачило дати над монастирем дах і направити в кількох місцях стіни. Зате церква була цілком розбита. Непогода і час довершили своє і довели монастир до повної руїни. Тепер ще стоять деякі позамокані стіни.

В Марія-Повчі галицьких Василіян-утікачів прийняли не дуже радо. Ігумен о. Е. Русинко⁵⁷, вимовляючись домаганням жандармерії, по кількох днях випросив їх з монастиря. Тоді о. Філяс винайняв у селі помешкання для монахів. Але й це не успокоїло о. ігумена Русинка і його однодумців. Вони-то зачали намовляти жандармерію, кидаючи на монахів-утікачів клевети, щоб тільки їх прогнати з села. Коли о. протоігумен Філяс запитав команданта жандармів, чому їх викидають з села, він щиро сказав, що цього

⁵⁴ Про Маріяповчанський монастир, заснований 1749 р., див. статтю А. К(ралицького) у « Листок », Ужгород, 3 (1890) 32-33; як теж « ЗапЧСВВ », I (1949) 79-83.

⁵⁵ Про запис бібліотеки о. О. Духновичем на Краснобрідський монастир з дня 13.6.1859 р., див. « ЗапЧСВВ », V (1967) 375-76; теж і мою статтю: *Пам'ятайте на Брата Духновича*, у « Світло », 1965, стор. 405-7.

⁵⁶ Оскільки мені відомо, Краснобрідська ікона збереглася й її 1970 р. відновив знаний прясш. артист М. Йордан (1892-1977). Зараз вона зберігається в Краснобрідській парафіяльній церкві.

⁵⁷ Згаданий о. *Емануїл Русинко, ЧСВВ (1871-1920)* — був великим мадяроном і противником реформи за допомогою галицьких Василіян. Під кінець війни, із-за непослуху, був скинений з ігуменства. З жалю він збожеволів й незабаром помер в домі умово хворих у Берегові.

домагається о. ігумен Русинко (мабуть, боявся, щоб не мусів їх годувати) і заявив, що вони спокійно можуть лишитися в селі, доки захочуть. Та о. Філяс, людина гонору, який не привик до лукавства, зразу написав до преосв. Д. Нярадія⁵⁸, чи не знайшлося б відповідне приміщення для його монахів-утікачів у Хорватії. Зворотною поштою дістав відповідь, що усіх їх дуже радо примістять у своїх монастирях ОО. Францісканці. Тому всі галицькі Василяни негайно забралися в Повчі.

Тут треба зазначити, що римо-кат. парох Марія-Повчі дуже прихильно відносився до втікачів, а особливо дуже собі сподобав о. Філяса. З Хорватії о. протоігумен Філяс трьох клириків вислав до Риму (Заячківського⁵⁹, Скрутня⁶⁰ і Гуменюка⁶¹), кількох залишилося в семінарії в Загребі, де продовжали свої богословські студії, а схоластиків примістив у двох францісканських монастирях, де довколишнє населення дуже щедро помагало нашим утікачам аж до їхнього повороту до Галичини. А сам о. Філяс виїхав до Відня, де його назначено Вікарієм для всіх утікачів з окупованих галицьких єпархій.

4. ПОНОВНІ СТАРАННЯ ПРО РЕФОРМУ

Хоч війна віддалила на якийсь час переведення реформи закарп. Василян, але її не знівечила. Потреба реформи далі відчувалася. Вже дня 18 жовтня 1917 р. о. Максим подав новий проєкт реформи у листі до о. Протоігумена і Дефініторії, в яким наполягав, щоб якнайшвидше «через Рим просити переведення реформи

⁵⁸ Преосв. Діонісій Нярадій, єп. Крижівський у Югославії (1915-1940) — був великим прихильником ОО. Василян і помер з ознаками святости — див. А. Пекар, *Чоловік Провидіння*, стаття у «Світло», 1965, стор. 354-57.

⁵⁹ Життєпис о. Йосифа Заячківського, ЧСВВ (1889-1952) — який згодом став генер. секретарем і ректором Папської Укр. Семінарії у Римі — див. у «ЗапЧСВВ», III (1958) 102-3.

⁶⁰ А о. Йосафат Скрутень, ЧСВВ (1894-1951) — опісля відзначився як редактор першої серії «Записок ЧСВВ», про що о. М. Ваврик написав статтю у «ЗапЧСВВ», IX (1974) 1-18; життєпис о. Скрутня у «ЗапЧСВВ», I (1953) 498-501.

⁶¹ Зате о. Тимотей Гуменюк, ЧСВВ (1892-1920) — не встиг розвинути свої небуденні талани, бо вже на 2-му році священства помер.

ОО. Бзуїтами »⁶². Цей свій проєкт у відписі о. Максим ровіслав усім монастирям.

Вже 13 травня 1918 р. о. протоігумен Хома пише до о. протоігумена Філяса, чи не могли б Василіяни в Галичині прийняти на новіціят і дальші студії закарпатських кандидатів, за яких вони покривали б усі кошти. Це він наміряв в'ясувати на капітулі. Листом з дня 16 червня 1918 р., о. протоігумен Філяс відповів, що воно не є вказаним висилати закарпатських новиків на новіціят до Галичини, але що новіціят повинен бути приміщений в одному з тамошніх монастирів. Інша річ із схоластиками чи студентами філософії й богословії, з ними не було б найменших труднощів. Ось повний текст цього листа:

« Високопреподобний Отче Протоігумене!

« Ваш лист з дня 13 травня я одержав щойно вчора, тобто 15-го червня. На мою гадку, новіціят Вашої провінції не може бути тут у нас, а повинен бути у котрімсь в Ваших монастирів у Мадярщині. Новики часто лишують монастир, часто їх треба теж і видаляти, а це все вимагає, щоб вони не були занадто далеко від своїх рідних місць, деь у чужім краю. Крім того, новики повинні вивчитись мову свого рідного краю. Тут у нас вони не могли б учитися по-мадярському та виростати у своїм патріотизмі. Тому я думаю, що на новіціят треба призначити один з Василіянських монастирів у Мадярщині. Також ті, що мають провадити новіціят, мусять жити й думати разом з Вашим народом, пізнавати Ваш край і Ваші потреби, щоби могли вщепити до сердець новиків того духа, який для них потрібний у їхнім дальším житті в Мадярщині. Теологічні і філософічні студії можуть бути і в наших домах спільно, але новіціят ні.

« Коли Впр. о. Протоігумен серйовно думають про реформу свої провінції, то, на мою думку, треба би так зробити, як це було в реформою у нас. Треба відступити один монастир (напр., Мале Березне) на новіціят і назначити там настоятелем совісного монаха, який провадив би економію монастиря. Наша провінція дала би до того монастиря двох священників, з яких один був би настоятелем новіціяту, а другий магістром. Вони найперше вивчили б мадярську мову, а за якого півроку розпочали би новіціят. Наша

⁶² Повний текст проєкту о. А. Максима, ігумена Ужгородського монастиря, див. « ЗапЧСВВ », VII (1971) 212-14.

провінція могла би дати до того новіціяту перших 4-5 новиків, які були б готові посвятити себе для Вашої провінції. Опісля Ви привимали б тих, які в Вашої країни хотіли би вступити. Я думаю, що це був би одинокий розумний спосіб. Якщо Малобережниський монастир для цього непридатний, то можна б ще інакше зробити. Я чув, що Ваш монастир у Красному Броді цілком спустошений. Мадярська влада напевно дасть за нього якесь відшкодування. Я радив би продати майно Краснобрідського монастиря, а за всі отримані гроші побудувати новий монастир в якомусь місці й відповідно влаштувати його на новіціят.

« Прошу повдоровити від мене о. ігумена Долгого. Поручаюся Вашим молитвам, слуга в Христі,

о. Плятонід, ЧСВВ ».

Провінційна капітула зачалася в Ужгороді, дня 23 серпня 1918 р. На ній о. Протоігумен представив таку пропозицію щодо реформи:

« Вже на капітулі в Красному Броді, яка відбулася в днях 16-17 червня 1909 р., наші Отці серйозно займалися потребою переведення реформи. Потребу реформи ухвалено, але в-за різних труднощів ця справа ще й до сьогодні перебуває у початковій стадії, хоч для переведення реформи було зроблено кілька спроб. Чин виконав бажання свящ. Конгрегації для Поширення Віри, в дня 12 червня 1909 р., ч. 26.567, що в Ужгороді треба збудувати дім і в ньому зачати новіціят. Сам будинок стоїть, але в браку зголошень кандидатів, стоїть порожній. І так, хоч би в Ужгородському монастирі була найліпша дисципліна і духовний провід, цілі досягнути неможливо, бо нема кому вести й учити.

« До цієї трудности приходить друга — мале число монахів. У нашій провінції таке мале число монахів, що і при найліпшій волі ми не можемо забезпечити наш новіціят відповідним магістром, який нічим іншим не займався б, тільки вихованням новиків. Ми не в силі дати магістрові соція, який конечно потрібний на новіціяті. Ми не можемо дати відповідних професорів, які зайнялися б дальшою освітою клириків по новіціяті. Все це походить в браку осіб. Число усіх наших монахів — 22. Цими силами нам годі забезпечити інтернат для хлопців, елементарну школу з 4-ма вчителями (у Марія-Повчі), 7 монастирів⁶⁸, новіціят і дальше вихо-

⁶⁸ В тому часі (1918 р.) Закарпатська провінція нараховувала сім мона-

вання клириків, щоби всі і всюди могли успішно сповнити своє завдання. Я вповні свідомий того, що здатність до життя й діяльність Чину є в інтересі св. Церкви. Я свідомий і того, що наша здатність до життя і праці залежатиме від виховання нової генерації на міцних засадах монашого життя. Але після мого 33-річного досвіду знаю і те, що до Чину звичайно зголошуються такі, що на світі не можуть дати собі ради, нездібні до науки, хворі або старі, які хотіли б не працювати, але спочивати або досягнути якусь іншу ціль (як звільнення з війська, по скінченні богослов'я перейти на світського священика тощо). Тому я раджу, щоб ми звертали більше уваги на молодих хлопців з елементарної школи, а чи з нижчих гімназійних клас і в них вибирали кандидатів до Чину, які згодом були б виховані у страхі Божім і побожності. Дефініторія прийняла мою пропозицію, яку я вияснював кількома наворотами і на шк. рік 1917-18 були прийняті в гімназії 7, а в препарандії (учит. семінарії) один кандидат.

« Коли ми робимо цю спробу, то не є виключене, щоб ми не прийняли кандидата теж із вищої гімн. класи чи вже по maturі. Я вважаю конечним, щоб тих малих учнів-кандидатів не пускати до батьків на свята чи вакації, але щоб вони перебували й великі свої вакації під наглядом одного з наших Отців у якомусь іншому монастирі, а малі вакації в Ужгородському. Завданням цієї капітули є установити, в яким монастирі ці наші учні мали б перебути великі свої вакації і який монастир мав би постачати їм усе потрібне. На майбутнє нам треба постаратися, для чого я вже поробив деякі кроки, про дальше виховання молодих. Я подав просьбу до свящ. Конгрегації для Поширення Віри у Римі, щоб новіціят перебрати галицькі Отці Василіяни. На мою просьбу, з 1 серпня 1914 р., я дістав відповідь, що Конгрегація не противиться тому, щоб галицькі Василіяни взяли на себе переведення реформи, але наперед ми мали порозумітися з галицьким о. Протоігуменом щодо осіб, потрібних для ведення новіціату і щодо способу переведення реформи, а опісля ми мали б повідомити Конгрегацію про наше спільне домовлення. Розпорядження Св. Конгрегації я вислав о. протоігуменові Філясові, але до дальшого кроку не дійшло,

стирів, а саме: 1. Мукачів, 2. Марія-Повч, 3. Бікад, 4. Ужгород, 5. Імстичево, 6. Хуст-Боронява і 7. Мале Березне. Два монастирі Пряшівської єпархії, тобто у Красному Броді і на Буковій Гірці, початком війни були цілковито зруйновані й там на той час ніхто з монахів не перебував.

бо вибухла війна. Ось так мається справа з нашою реформою сьогодні.

« Коли воєнне положення трохи покращало, я радився з більше Отцями, в наслідок чого зродилася в мене нова ідея, що її я бажаю представити Отцям Капітули, а саме: — Найкраще буде нам посилати наших студентів до Галицької реформованої провінції й там платити за їхнє утримання. Вони там наберуться монашого духа й потрібних наук, а додому вернуться із знанням більше мов, бо там всі безумовно мусять навчитися по-руськи (українськи), а знання руської (української) мови конечно, якщо вони мають служити опісля нашим русинам (українцям) і давати їм місії. Крім того вони в Галичині навчатъся ще й по-німецькому й по-латинсьькому, як я сам переконався між галицькими Василіянами. Поки наші молоді Василіяни могли б зайняти один монастир, вони вернулися б по студіях в Галичині додому й зачали б у тім монастирі свою працю. На початку, для їхнього проводу й помочі з ними міг би приїхати один з Отців і два-три братчики в Галицької провінції. В такім смислі я написав о. Протоігуменові Філясові листа й від нього я дістав таку відповідь з дня 16 червня 1918 р. ⁶⁴.

« Тому я від себе піддаю думку, щоб виховання молоді генерації нашої провінції доручити галицьким реформованим ОО. Василіянам, як це радить о. Протоігумен П. Філяс. Я певний, що цей проєкт прийме й апробує теж Апостольська Столиця. Я вповні переконаний, що ті Василіяни, котрих галицькі Василіяни виховують у себе, будуть на користь як нашій Греко-кат. Церкві, так і нашій мадярській вітчизні.

« Ще є інший спосіб. Наша провінція може ще раз звернутися в просьбою до Риму і, вияснивши своє положення, нехай просить переведення реформи на взір галицької реформи через мадярських ОО. Єзуїтів. Наша провінція доповнила б круг своєї праці, а тільки виховання нової генерації віддала б у руки ОО. Єзуїтів. Хай Капітула рішає і вибере собі один з цих двох проєктів, який капітульним Отцям до вподоби. На закінчення я тільки повторюю, що без чужої помочі нам не можливо виховати нову генерацію Василіян, яка би була в силі сповнити своє завдання ».

За проєкт о. Протоігумена Хоми, щоб переведення реформи передати галицьким Василіянам, заявився тільки о. Леонтій Дол-

⁶⁴ Лист о. протоіг. П. Філяса з дня 16.6.1918, див. вище.

гий й о. В. Мотринець⁶⁵. Всі інші капітульні Отці були за Єзуїтами. Прохання до Риму, щоб реформу закарпатських Василіян передати в руки ОО. Єзуїтів, мабуть, не встигли написати, бо вже в листопаді 1918 р., закінчилася війна, і то розвалом Австро-Угорщини. Тоді Закарпаття (Підкарпатську Русь) в 5-ма монастирями⁶⁶ прилучено до новоствореної Чехословацької республіки, а Галичину зайняли поляки. Маріяповчанський монастир лишився в Мадярщині, а Біксадський припав Румунії.

Про дальші переговори щодо реформи довідуємося в наступних листів. Дня 22 лютого 1919 р. о. протоігумен Й. Хома пише до о. Філяса:

« Чую, що Вас звільнили з протоігуменського становища. Щасливі Ви, бо в теперішніх критичних часах тяжко нести тягар, що йде разом з тим становищем. Надіємось, що літом нарешті настане мир по цілому світі і в усіх монастирях нашого Чину зачнеться нормальна праця. В цій справі я хотів би з Вами дещо порадитися і тому цим листом тільки пробую, чи кореспонденція між нами можлива.

« Тепер, відколи маємо свою Руську (Українську) Країну, не буде ніякої перепони, ані ніяких труднощів, задля яких галицькі Василіяни не могли б зачати й переводити реформу наших монастирів. А реформу нам треба зачати якнайскоріше, бо нас уже так мало є, що в короткому часі, якщо не дістанемо помочі з Галичини, нам доведеться замикати один-другий монастир.

« Тому прошу ласкаво відповісти мені, чи я міг би і надаліше радитися з Вами в цій справі. Прошу теж написати мені, хто є теперішнім протоігуменом і де він звичайно перебуває. Прошу також посилати мені від січня ц.р. *Місіонар*⁶⁷, а передплату зразу вишлю, як тільки буду знати, скільки треба платити... ».

Цей лист не дійшов до адресата й пошта його завернула. При найближчій нагоді, тобто 8 березня 1919 р. о. протоігумен Хома

⁶⁵ Хоч о. *Вартоломей Мотринець, ЧСВВ (1884-1957)* — тоді Хуст-Борнявський ігумен, підтримував проєкт о. Хоми, все ж таки, коли прийшло до реформи, він не піддався реформі й залишився в тім же ж монастирі ігуменом неререформованих Василіян аж до січня 1939 р., коли виїхав до Марія-Повчі.

⁶⁶ Це монастирі таких місць: 1. Мукачів, 2. Ужгород, 3. Мале-Береане, 4. Імстичево і 5. Хуст-Борнява.

⁶⁷ ОО. Василіяни видавали « *Місіонар* » у Жовкві від 1897 р., а першим його редактором був саме о. П. Філяс в рр. 1897-98.

написав листа до о. Софрона Соколовського, ЧСВВ, у Лаврові ⁶⁸:

« Минулого місяця я вислав у справі реформи закарпатських Василіян порученого листа на адресу о. Плятоніда Філяса, ЧСВВ, до Жовкви, але пошта його повернула. Дуже мені прикро, що листи не доходять, а справа для нас дуже необхідна. Тому тепер я пробую писати до Вас. Ваш лист прийшов до тутешнього о. Ігумена, на який він Вам зразу відповів. Може бути, що Ви дістанете і цього листа від мене.

« Тепер, коли русини (українці) бувшої Мадярщини мають свою Руську (Українську) Країну, нема ніяких перепон ані труднощів, із-за яких галицькі Василіяни не могли б зачати й перевести реформу наших монастирів. Реформу треба би зачати якнайшвидше, бо нас уже так мало є, що в короткому часі, якщо галицька Провінція нам не відпустить кілька монахів, будемо примушені замкнути один, а може й два монастирі. Хоча о. Філяс того не допорунав, все ж таки я просив би, щоб Ви прийняли на свій новіціят трьох наших кандидатів, які уже тепер кінчать VII класу гімназійну й хочуть бути монахами. Потреба нас дуже наглить і ми зачинаємо побоюватися, що тут у нас Василіянський Чин вимре.

« Тому будьте ласкаві, відповісти мені. Напишіть, хто у Вас тепер протоігуменом і де він стало перебуває, щоб я міг з ним цю справу бодай писемно обговорити. Якщо було б можливо, то вже наперед повідоміть про цю справу Вашого о. Протоігумена, як теж о. Філяса, з яким я багато листувався і радився у справі реформи. Щиро Вас поздоровляю і вручаюся Вашим св. молитвам, покірний брат у Христі,

о. Йоаким Хома, ЧСВВ, протоігумен ».

Отець Соколовський відразу відписав на цього листа, дня 17 березня 1919 р.:

« Високопреподобний Отче Протоігумене!

« За Ваш лист, який я одержав учора, сердечно дякую. Ваша пропозиція нас усіх тут дуже потішила. Думаю, що вона перейде в діло. Вашого листа зразу посилаю о. Калишеві, який тепер заступає о. протоігумена в доручення о. Філяса. Рівночасно пишу також до о. Філяса.

⁶⁸ Як прокуратор Лаврівського монастиря, о. С. Соколовський (1875-1945?) звертався до Мукачева по богослужбове вино. Звідси о. Хома мав його адресу.

« Наш новий о. Протоігумен нагло помер, дня 9 грудня 1918 р. ⁶⁹. За Правилами тимчасово заступас його о. Філяс, як прото-консультор. Але тому, що він не має вигідного получення з монастирями на Поділлі, то делегував о. Калиша як свого заступника. Вони обидва, тобто о. Філяс й о. Калиш, мають зустрінутися при кінці цього місяця, тож думаю, що вони обговорять і Вашу справу. Пишучи до них, я прошу, щоб Вам відписали. Тому за два-три тижні будете мати від них відповідь.

« Тут близько коло нас ще й далі час від часу ведуться бої. Поляки напірають, але наші сильно бороняться і їх не пускають. Коли це все скінчиться, годі сказати. Може Господь Бог змило-сердиться над нами і ця братовбивча війна закінчиться і ми станемо вільними громадянами на своїй землі. Прошу поздоровити від мене о. Ігумена і всіх знайомих мені Отців. Поручаюся св. молитвам, слуга в Христі,

о. Софрон Соколовський, ЧСВВ ».

Із-за війни в Галичині між поляками й українцями, а згодом ще й большевиками, переговори знову перервалися. З початком літа (десь у травні) 1920 р. в Галичині утік перед поляками о. Петро Котович, ЧСВВ ⁷⁰, приїхав до Мукачева й замешкав у монастирі. Він зачав намовляти о. протоігумена Хому, щоб приспішив реформу. Теж до Галичини писав такі оптимістичні листи, що викликали живіше зацікавлення реформою закарпатських Василіян. Однак ще перед приїздом о. Котовича, о. протоігумен Хома написав до о. Філяса дня 8 квітня 1920 р. такого листа:

« Високопреподобний Отче Протоігумене!

« Прошу ласкаво написати мені, чи можу надіятися, що галицька провінція Чину св. Василія Великого, яка тепер під Вашою управою, дасть нам відповідні особи для відкриття й провадження новіціату в однім з наших монастирів на Підкарпатській Русі ⁷¹ в тому часі, як я до Вас урядово звернуся. Поручаюся св.

⁶⁹ Протоігумен о. Марко Галуциньський (1880-1918) — займав свій уряд навіть не цілий рік.

⁷⁰ Життєпис о. Петра Котовича, ЧСВВ (1873-1955) — пера о. І. Назарка поміщений у « ЗапЧСВВ », XI (1982) 506-10.

⁷¹ Під чехословацькою владою Закарпаття урядово називалось: *Підкарпатська Русь*, і щойно при кінці 1938 р. була загально прийнята назва: *Карпатська Україна*, затверджена Союзом у Хусті, дня 15 березня 1939 р.

молитвам й остаюся покiрнiшим Вашим братом у Христi,
о. Йоаким Хома, ЧСВВ, протоiгумен ».

На цього листа о. П. Фiляс вiдповiв зi Львова, дня 18 квітня 1920 р., так:

« Високопреподобний Отче Протоiгумене!

« Ваш лист в дня 8-го ц.м., в якiм запитуєте, чи наша Провiнцiя дала б вiдповiднi особи для вiдкриття i ведення новiцiяту у Вашiй Провiнцiї, я отримав. Ту справу ми вважаємо такою важливою для нашого Чину i нашої Церкви в Пiдкарпатській Русі, що ми мусимо її прийняти, хоч нам це не обiйдеться без жертви. Тому я зразу вiдписую i запевняю, що ми охоче дамо Вам священника до ведення Вашого новiцiяту, як тiльки попросите. Цю справу треба однак поставити на мiцних основах, якщо вона має принести якусь користь. Тому-то цю справу треба нам докладно обговорити й постановити наперед усе те, що потрібне для ведення новiцiяту. Тому виникає потреба, щоби Впр. о. Протоiгумен приїхав сюди до нас, або наш Вiдпоручник до Вас й основно усе усталити. Я вважаю, що треба б аналогiчно поступити так, як це зробила Апостольська Столиця в реформою нашої Провiнцiї. Прошу повiдомити мене, чи Впр. о. Протоiгумен приїдуть до нас, або хтось вiд нас має приїхати до Вас i на коли.

« Ми тут будемо мати Провiнцiяльну Капiтулу, вiд 26 квітня до 1-го травня у Львові, для вибору протоiгумена i консулторiв, бо попередньо вибраний о. протоiгумен Марко Галуциньський, ЧСВВ, помер ще в груднi 1918 р. В додатку посилаю Вам наш Каталог на 1920 р.

« Поручаюсь св. молитвам, слуга в Христi,

о. П. Фiляс, ЧСВВ, за протоiгумена »⁷².

⁷² По смерті о. протоiг. М. Галуциньського († 9.12.1918) управа Галицької провiнцiї знов опинилася в руках о. П. Фiляса, як Протоконсултора провiнцiї.

5. ПІДПИСАННЯ « ДОГОВОРУ » РЕФОРМИ

У міжчасі, заки ще о. Протоігумен відповів на листа о. Філяса, на Львівській Капітулі вибрано нового протоігумена Галицької Провінції, о. Анастасія О. Калиша, ЧСВВ ⁷⁸. До нього о. протоігумен Хома, дня 7-го червня 1920 р., написав наступного листа:

« Високопреподобний Отче Протоігумене!

« Ваш багатозаслужений попередник о. Плятонід Філяс, з яким я багато радився відносно реформи Василіян на Підкарпатській Русі, недавно повідомив мене, що Ваша провінція охоче прийме зобов'язання провадити у нас новіціят й охоче відпустить потрібні особи для цього. Треба однак цю справу основно обговорити й тому нехай я приїду до Вас або Ви пошлете свого Відпоручника до нас.

« На основі цього листа я покірно благаю, щоб Ви прийшли до нас особисто або вислали свого Відпоручника, щоб обговорити цю справу докладно. Новіціят міг би бути приміщений або тут в Мукачеві, або в Малобережняньському чи Ужгородському монастирі. Вам би потрібно оглянути всі ці монастирі й повнайомитися з їхнім станом, щоб вибрати той монастир, який найліпше надається для новіціяту. На мою думку, так буде найліпше. Бо коли б я доїхав до Вас, то міг би тільки Вам описати згадані монастирі, а це ніколи не заступить того, що Ви самі побачите й розважите на місці, що Вам найвідповідніше. Тому, прошу чим скоріше приїжджати до Мукачівського монастиря і, якщо можливо, дати нам знати день Вашого приїзду.

« Поручаюся св. молитвам і сердечно здоровлю, покірніший брат у Христі,

о. Йоаким Хома, ЧСВВ, протоігумен ».

Тоді о. протоігумен А. Калиш, дня 19 червня 1920 р., вислав о. Хома таку відповідь:

« Високопреподобний Отче Протоігумене!

« Боже Провидіння так розпорядило, що я маю перейняти

⁷⁸ Хоч о. П. Філяс довів справу реформи закарп. Василіян на добру дорогу, вате її здійснив щойно о. протоіг. Анастасій Калиш, ЧСВВ (1875-1930) — якого життєпис поданий у « ЗапЧСВВ », XI (1982) 513-18.

становище протоігумена Галицької провінції. Ця справа однак ще не викінчена, бо з Риму ще не прийшло затвердження мого вибору ⁷⁴. Тому-то аж до часу мого потвердження, я не можу виконувати в цілім засягу протоігуменського обов'язку. Однак у справі нашої помочі для Вас я досить добре поінформований о. Філясом. Якщо йдеться про мою думку, то я вважаю цю поміч за найважливіший обов'язок нашої провінції і я готовий цей обов'язок якнайшвидше сповнити.

« Щоб точніше розглянути обставини у Вас, я наміряю приїхати до Вас. Головно йдеться про вибір місця на новіціят, а згодом треба буде нам обговорити ті умови, які для потвердження буде домагатися Апостольська Столиця. Час мого приїзду до Вас буде залежати від того, коли дістану урядовий дозвіл, бо під цю пору його у нас дістати досить тяжко. Я думаю, що мені улегшило б значно цю справу, коли б я дістав від Впр. о. Протоігумена урядове запрошення з печаткою, в яким був би також зазначений відклик до згаданого листа з Риму. Тому буду просити вислати мені негайно таке запрошення сюди до Львова. Сподіюсь, що до кількох місяців це все буде можна поладити. Молімся про це, ми тут, а Ви там, щоб Господь Бог, Пречиста Діва Марія і наш св. о. Василій прийшли нам зі скорою допомогою.

« Не знаю, чи є у Вас один з наших галицьких Отців ⁷⁵. Якщо б він там був, то прошу для нього ласкавої й зичливої опіки. Він міг би помагати Вам у праці при церкві. Щиро здоровлю і поручаюся св. молитвам, слуга і брат у Христі,

о. А. Калиш, ЧСВВ ».

Тоді о. Хома вислав о. протоігуменові Калишеві урядове запрошення, що його уклав о. П. Котович, з датою 15 червня 1920 р. На цей лист о. Калиш відповів зі Львова, дня 22 червня 1920 р.:

« Високопреподобний о. Протоігумене!

« Саме сьогодні я дістав Ваше урядове запрошення на виїзд з метою обговорення нашої духовної помочі для Вас і вибір від-

⁷⁴ Потвердження на протоігуменське становище для о. А. Калиша з Риму прийшло щойно дня 4 жовтня 1920 р.

⁷⁵ Тут слово про о. П. Котовича, ЧСВВ, який з початком 1920 р. втік від поляків на Закарпаття. Про нього див. вище, прим. 70.

повідного дому на приміщення новіціяту. Буду старатись дістати потрібний дозвіл на виїзд до Вас. Цими днями маю дістати від о. Філяса, який дуже перетомлений працею, уповноваження завідувати справами Чину, бо не знати, коли з Риму прийде відповідь. Тому якийсь час мушу управляти Чиним, як відпоручник дотеперішнього його зверхника. Нашому о. Петрові прошу передати моє сердечне поздоровлення.

« Сердечно здоровлю Впр. о. Протоігумена і поручаюся св. молитвам,

о. А. Калиш, ЧСВВ ».

За місяць, тобто 24 липня 1920 р., о. Калиш знову пише:

« Високопреподобний о. Протоігумене!

« Я зовсім не забуваю Вашої справи. Вже й дістав урядовий дозвіл на поїздку до Вас. Досі однак не скористав з нього, бо боявся, щоб большевицький наїзд не перешкодив моєму повороту додому. Вчора вже було оголошено в газетах, що Польща запропонувала роз'єм (!) і думаю, що в найближчих днях прийде до нього. Користаючи з цього, приїду до Вас в скорому часі, щоб по вакаціях уже могла початись робота. На мою думку, треба би Вам дати тим часом бодай трьох священників. Дай, Боже, щоб якнайшвидше здійснились наші бажання, а наші заходи щоб скінчились успіхом.

« Сердечно здоровлю і поручаюся св. молитвам. Слава Ісусу Христу!

о. А. Калиш, ЧСВВ ».

На це о. Хома відписує з Мукачева, дня 31 липня, 1920 р.:

« Високопреподобний о. Протоігумене!

« Щиро дякую за Вашого ласкавого листа, писаного дня 24 липня, 1920 р. Дуже тішуся, що Ви в короткому часі приїдете до нас і що новіціят уже по вакаціях будемо могли зачати. Кандидати є. А тому, що вони вже склали гімназійну матуру, нетерпеливо чекають на запрошення приїжджати на новіціят. Тому справа наглить і треба, щоб вони ще перед початком шкільного року, тобто в місяці серпні, дістали запрошення і в початком вересня, щоб з'явилися в монастирі, де буде новіціят. Коли так станеться, то буде добре. Зрештою, все в руках Божих.

« Здоровимо Вас сердечно і з радістю чекаємо на Вас. Слуга в Христі,

о. Йоаким Хома, ЧСВВ, протоігумен ».

Дня 26 серпня 1920 р. о. протоігумен Анастасій Калиш, ЧСВВ, виїхав на Підкарпатську Русь у справі реформи закарпатських монастирів. На 28-го він прибув до Ужгороду, а вже 30 серпня він мав розмову з єп. Антонієм Паппом. 31-го він поїхав до Малого Березного, щоб там оглянути тамошній монастир. Нарешті 1-го вересня він приїхав до Мукачева, де аж 5-го того місяця відбувались з о. протоігуменом Хомою і його Дефініторами наради. Результатом тих нарад був: « Договір у справі реформи ОО. Василіян на Підкарпатській Русі », який треба було вислати до свящ. Конгрегації для Східної Церкви в Римі для потвердження.

Дня 6 вересня о. Калиш вернувся до Ужгороду, де наступного дня був на авдієнції у Владики, якому зreferував справу реформи. Дня 8 вересня у Пряшеві прийняв його заступник єпископа, Генеральний Вікарій, о. д-р Миколай Руснак ⁷⁶, якого о. Калиш повідомив про задум реформи. Потім він відразу виїхав до Праги, де, дня 11-го вересня, відбув авдієнцію в Апостольського Нунція ⁷⁷, якому представив акти відносно реформи. Після приготування й передання Нунцієві ще додаткових деяких актів, о. Калиш згодом, 16-го того ж місяця, виїхав до Кракова, щоб там, у Чехословацькій консуляті, забезпечити потрібні віза для галицьких Отців, що мали їхати на Підкарпатську Русь для реформи. До Львова він повернув щойно 18-го вересня.

Тут долучуються документи, які відносяться до реформи і які вже були надруковані у « Записках ЧСВВ » 1971 р., тому їх не будемо переписувати наново, але подаємо тільки відповідні відсилачі. А ось згадані документи:

1) Договір у справі реформи ОО. Василіян у Підкарпатській Русі, підписаний у Мукачеві, дня 4 вересня 1920 р. ⁷⁸.

⁷⁶ Пряшівський єп. *Стефан Новак (1879-1932)* — великий мадярський патріот, з приходом чехослов. війська на Пряшівщину, виїхав до Мадярщини і там помер серед великої нужди на вулиці Будапешту 1932 р. Тому від 1 жовтня 1918 р. єпархією управляв кан. Миколай Руснак — як генеральний вікарій, аж до весни 1922 р., коли Апостольська Столиця назначила Крижівського єп. Д. Нярадія теж Апост. Адміністратором Пряшівської єпархії (1922-1927).

⁷⁷ *Асп. Климент Мікара* — був Апостольським Нунцієм у Празі в рр. 1919-1923.

⁷⁸ Див. « ЗапЧСВВ », VII (1971) 214-17.

2) Просьба до свящ. Конгрегації для Східної Церкви в Римі, написана о. А. Калишем, ЧСВВ, в Празі, дня 12 вересня 1920 р. й передана на руки Апостольського Нунція, щоб Апостольський Престол затвердив умови реформи й дозволив негайно розпочати новіціят ⁷⁹.

3) Стан монастирів і монахів Карпато-Руської Провінції ЧСВВ з року 1920, який трохи пізніше вислав до Празької Нунціятури о. Калиш ⁸⁰.

Тому що о. протоігумен А. Калиш представив Апостольському Нунцієві, що справа відкриття новіціяту на Закарпатті наполеглива, то сам Нунцій дав йому позволення вже заздалегідь вислати на Закарпаття монахів, потрібних для тамошньої реформи.

4) Лист Апост. Нунція в Празі до о. протоігумена Й. Хоми, з дня 14 вересня 1920 р., щоб зачав приготування до відкриття новіціяту, ще заки прийде остаточне рішення з Риму ⁸¹.

Того самого дня, тобто 14 вересня 1920 р., о. протоігумен А. Калиш пише до о. протоігумена Хоми з Праги листа, до якого залучив також копію відповіді Апостольського Нунція:

« Високопреподобний о. Протоігумене!

« Зараз по приїзді до Праги я був в Апостольського Нунція й усно та на письмі я представив йому справу реформи. Його письмова відповідь така: ... (тут переписаний лист Апост. Нунція з дня 14 вересня 1920 р., згаданий вище під ч. 4)...

« Під словами *'opus reformationis praeparare eidemque sternere viam'* треба тут розуміти аспірантуру ⁸², яка триває 6 місяців і яка, беручи з правничого боку, не є ще новіціяттом. Тому Апостольський Нунцій сказав, щоб негайно вислати наших з Галичини та щоб вони зразу зачали у Вас цю приготовляючу роботу, тобто аспірантуру. Я завтра вже виїжджаю звідси і буду старатися якнайшвидше вислати наших Отців і Братів. Щодо св. Служб Божих, то я просив про їхню редукцію, але Апост. Нунцій сам не може пола-

⁷⁹ Там же, стор. 218-23.

⁸⁰ Там же, стор. 217-18.

⁸¹ Там же, стор. 223-24.

⁸² Тобто кандидатуру перед новіціяттом, який зачинається облечинами в чернечу рясу.

годити цієї справи і вишле Вашу просьбу до Риму⁸³. Тому прошу із спокійною совістю чекати рішення у цій справі звідтіль.

« В дорозі з Мукачева я стрінувся з одним галичанином, який є урядовцем у земельнім відділі. Він мені прозрадив, що Ваші люди з Підмонастиря подали до уряду просьбу, щоб від монахів відібрати тих сімдесят-кілька моргів землі, що близько монастиря, бо це несправедливо, щоб на трьох монахів було так багато поля⁸⁴. Це ще одна з причин, чому треба постаратись, щоб число монахів у Мукачеві чим скоріше помножилось. Він теж сказав мені, що із-за того, що монастир не загосподарив 'Дейди'⁸⁵, уряд наміряє настановити свою власну адміністрацію або землю роздасть людям. Я переконував його, що монастир саме тепер робить усі потрібні заходи, щоб загосподарити і цей фільварок і просив його, щоб він негайно порозумівся в цій справі з монастирем. Чи не добре було б, щоб о. Котович перенісся на 'Дейду' — як представник монастиря, щоб там на місці припилнувати цієї господарки? Тут у Празі в земельній справі годі було щось зробити, бо якраз настала криза влади й різні міністри подались до димісії.

« Листа з Нунціатури і спис фондацийних св. Служб Божих з Красного Броду я беру зі собою до Галичини (лист Нунція буде потрібний для вироблення паспортів). Обидва ці листи потім привезуть Вам Отці, що до Вас прийдуть⁸⁶.

« Здоровлю всіх сердечно й поручаюся ласкавим молитвам, слуга і брат у Христі,

о. А. Каліш, ЧСВВ ».

На справи, зв'язані з відкриттям новіціату, потрібно було грошей, а монастир їх не мав. Не лишалось ніщо інше, як про-

⁸³ Тут мова про редукцію фондацийних св. Служб Божих при монастирях у Красному Броді й на Буковій Гірці, що їх під час війни цілком зруйновано.

⁸⁴ В тому часі в Мукачівському монастирі перебували тільки: о. протоіг. Й. Хома, о. іг. Л. Долгий та о. М. Кралицький.

⁸⁵ До Мукачівського монастиря належав теж фільварок « Дідово » (помад.: « Дейда »), біля Берегова, який з-за браку монахів вже від якогось часу лежав пустою. Тому населення домагалось парцеляції цієї землі. Однак завдяки інтервенції Апост. Нунція в Празі маєток лишився при монастирі.

⁸⁶ Обидва ці листи злодій викрав о. Є. Малицькому з кишені на станції у Чопі, як гал. Отці приїжджали до Мукачева. Та про це буде згадка пізніше.

дати частину землі. Тому 26 вересня 1920 р., о. протоігумен Хома вніс просьбу до Мукачівського єпископа, щоб він дав дозвіл на продаж частини землі, що була десь близько залізничної станції у Мукачеві, бо виникла потреба грошей на відкриття новіціату. Єпископ негайно дав дозволення.

Дня 1 жовтня 1920 р., о. протоігумен Хома вислав єп. Паппові до Ужгороду копію домовлення з галицькими ОО. Василіянами у справі реформи закарпатських монастирів і повідомив Владика, що з ОО. Єзуїтами не можливо було щось зробити, бо вони не мали охоти братися за реформу. Далі о. Хома пише:

« В найтяжчих часах зачинаємо реформу, бо відкладати на ліпші часи нам уже годі. Аспірантів⁸⁷ уже маємо, які дістануть дальше монаше виховання вже на новіціаті. Договір про реформу вислано до Риму. На відкриття аспірантури вже маємо дозволення від Апостольської Нунціатури в Празі ».

Дня 21 жовтня 1920 р., о. протоігумен А. Калиш зі Львова пише до Мукачева:

« Впреп. о. Протоігумене!

« Вже більше як місяць минуло, відколи я писав Вам в Праги про рішення Апостольського Нунція у справі вислання наших Отців до Мукачева, щоб там улаштувати новіціят. Зараз по своїм приїзді до Львова я зачав усі потрібні старання, щоб призначені до Вас Отці й Брати чим скоріше одержали паспорти. Все ж таки, аж до цього часу, мені не вдалося цієї справи успішно поладити, бо ще двох Отців тут у Львові паспортів не дістали. Однак виглядає, що справа їхніх паспортів уже на добрій дорозі та що до тижня вони їх дістануть. Чеський консулят у Кракові обіцяв дати візу. Тож у короткому часі наші Отці зможуть виїхати до Вас, і то коротшою дорогою на Ужок. З Братів хочу вислати до Вас — кухаря, столяра і дверника, що водночас є кравцем...⁸⁸.

« Цікаво було б мені знати, що у Вас діється і як далеко поступило приготування на відкриття новіціату. Сердечно здоровлю Вас, ВПрепа. Отче Протоігумене, і всіх інших Отців. Поручаюся ласкавим молитвам, слуга в Христі,

о. А. Калиш, ЧСВВ ».

⁸⁷ Тобто — кандидатів.

⁸⁸ Далі в листі йде мова про большевицький « набіг » на Східну Галичину, жертвою якого стали теж деякі Василіянські монастирі. А що ті справи не відносилися до реформи, я постановив ту частину листа опустити.

Отець Є. Малицький, ЧСВВ, назначений на майбутнього ігумена Мукачівського монастиря, дня 25 жовтня 1920 р., написав зі Львова листа до о. протоігумена Хоми:

« Високопреподобний Отче Протоігумене!

« Наш виїзд відволікався із-за паспортних труднощів. Тепер вже всі справи полагожені. Ми приїдемо до Сянок у понеділок, дня 1-го листопада, а в полудне того ж дня будемо в Ужку. З Ужжа потім виїдемо пополудні в 2-гій год. на Ужгород-Чоп, аж до Мукачева. Коли будемо в Мукачеві, поки що ще не знаю, бо невідомо нам, яке є сполучення з Чопу до Мукачева. Але сподіємося, що таки в понеділок, дня 1-го листопада, вечером заїдемо до Мукачева. Приїде трьох Отців і трьох Братчиків.

« Наш Впр. о. Анастасій Калиш виїхав на кілька днів зі Львова і не знаю коли вернеться, тому я сам пишу до Вас, щоб на час Вас повідомити про наш приїзд. Поручаюся ласкавій пам'яті у св. молитвах Впр. о. Протоігумена, найнижчий слуга в Христі,

о. Єронім Малицький, ЧСВВ ».

6. ПРОТЕСТ ПРОТИ РЕФОРМИ

Дня 25 жовтня 1920 р., вп. А. Папп вислав о. Хомі виписки з протесту проти реформи о. С. Лупіша, ЧСВВ, ігумена Малобезницького ⁸⁹:

« Один член Василіянського Чину протестує проти реформи: 1) Ми Отці ЧСВВ, ...віддали справу реформи Чину в руки ОО. Єзуїтів, а коли вони того не прийняли, то наше рішення утратило свою вартість. Для покликання галицьких ОО. Василіян треба нового рішення-апробати, бо таке важне питання тільки самі три монахи не можуть рішити. 2) Протягом свого 14-літнього урядкування о. Протоігумен не мав повної, 4-членної дефініторії. Тому всякі схвалення неповної дефініторії є порушенням Правил і не мають важности. Тож 'українська' реформа не є важною, бо й тепер дефініторія має тільки два члени. 3) Ціла справа реформи не

⁸⁹ Після неуспішного протесту проти реформи, о. Сильвестер Лупіш, ЧСВВ (1865-1925) — 1922 р. покинув Чин і став світським священиком. Помер на парафії в Ужку, 1925 р. Його некролог див. у « Душпастир », Ужгород 1925, стор. 245.

може мати якоїсь вартости, бо, на жаль, теперішній голова нашого Чину є непоправним п'яницею і терпить *delirium tremens* і не є нормальним, тому його рішення й підписи є неважні, вони не мають значення. 4) Справа реформи є неактуальною і передчасною, бо часи ще все непевні, збаламучені. 5) Реформу тим способом не можна перевести, бо тоді дотеперішній протоігумен став би головою незреформованих монахів аж до смерти, бо по введенні реформи ми не могли б скликати Капітули. Про це сам о. Протоігумен згадував, кажучи, що перенесеться до Марія-Повчі і там рівночасно буде ігуменом ».

Повідомляючи про цю скаргу о. протоігумена Хому, єп. Папш домагався, щоб він виправдався перед Єпархіяльним Управлінням.

На цього листа від єпископа о. протоігумен Хома відповів 9 листопада 1920 р., заявляючи:

Всякий крок, який він зробив у справі реформи, ґрунтується на рішенні свящ. Конгрегації для Поширення Віри, з дня 1 липня 1914 р., під ч. 35512, яке було прочитане на Провінційній Капітулі, що відбулася в Ужгороді 1918 р. Коли ж мова про реформу, яку треба доконечно перевести, то протоігумен її може сам розпорядити, якщо Капітула противиться. Доказом того є реформа галицьких Василіян, де всі Отці тієї провінції протестували, але протоігумен хотів і перевів реформу. Реформу треба було зачати негайно, бо інакше утратили б кандидатів. Василіянський Чин на Підкарпатській Русі стоїть на порозі смерти, а іншого способу до переведення реформи не було, лиш запросити галицьких Отців Василіян. Капітула 1918 р. з чисто політичних причин рішила, щоб до реформи покликати мадярських ОО. Єзуїтів. Сьогодні ця перепона вже не існує, а навпаки, з власного досвіду він знає, що Гайдудорозька єпархія, й інші заінтересовані в реформі особи, з радістю прийняли вістку про реформу за допомогою галицьких Василіян і просять, щоб реформу негайно зачати.

Про дефініторів і їхнє число можна б чимало наговорити. За нашими Правилами (гл. 3, § 2) дефінітори мають перебувати там, де перебуває протоігумен. Дефініторів, які перебували поза місцем перебування протоігумена, навіть у мирних часах тяжко було скликати на наради, головно у наглих випадках. Тому з них не було жодного хісна. Два дефінітори відпали в часі війни, коли неможливо було їх доповнити. А в Правилах ніщо не говорить про те, скільки дефініторів потрібно для дійсности рішення.

На основі рішення Апостольської Нунціятури в Празі щодо

реформи — трьох галицьких Отців і трьох Братів вже приїхали на Чернечу гору в Мукачеві і разом з ними ми вже зачали приготування, щоб реформа в короткому часі розпочалася.

Тепер від Владики буде залежати, чи хоче протестувати до Риму проти реформи Василіян, чи ні. За особисту образу протоігумена єпископ повинен донощика покарати.

По кількох днях о. Т. Скиба пише до о. Протоігумена, що до них в Ужгородському монастирі приїжджав о. Лупіш, щоб винюхати дещо про реформу. Був на авдієнції в єпископа, але, мабуть, дістав від нього догану, бо опісля ні словечком не згадував про неї. Він ще й далі агітував проти реформи. Дня 28 листопада 1920 р., єп. Папп вислав о. Протоігуменові відпис свої відповіді о. Лупішові на його обвинувачення: 1) Протест проти реформи прийшов уже запізно та що 2) Оскарження проти о. Протоігумена — недоказані. Зате Владика перестерігає о. Протоігумена, щоб він на майбутнє уважав на свою поведінку.

Висилаючи своїх монахів для реформи Василіян на Закарпатті, о. Протоігумен Калиш передав через них урядового листа, написаного у Львові, дня 30 жовтня 1920 р., під ч. 228/20, такого змісту:

« До Високопреподобного Протоігуменату ОО. Василіян
Карпато-руської Области.

« Дякуючи Найвищому Богові, нам остаточно вдалося полагодити паспортні формальності й тепер я щасливий, що можу нарешті вислати наших Отців і Братів до Мукачівського монастиря, щоб вони в дусі нашого домовлення з дня 4 вересня 1920 р., і рескрипту Апостольської Нунціатури в Праві з дня 14 вересня ц.р., під ч. 2614, зачали там свою працю на славу Божу і на користь Чину і Карпато-руської Области. Тим самим остаточно мають сповнитися довголітні, благородні й гарячі бажання Вашого серця та увінчатися успіхом Ваші численні й наполегливі заходи для добра Вашої монашої Области, як також починають здійснюватися молитви й бажання Апостольської Столиці, виражені через Святішого Отця Папу Льва XIII в його Апостольським Листі: *Singulare Praesidium*.^{89a} Тож не переставаймо покійрно й гаряче молитися, щоб

^{89a} Український переклад Апост. Листа Папи Льва XIII « *Особливою озоною* », з дня 12 травня 1882 р. про реформу ОО. Василіян у Галичині — див. « ЗапЧСВВ », XI (1982) 346-52; оригінальний латин. текст « *Singulare Prae-*

Всемилоствий Господь Бог благословив своїми щедрими ласками початок, розвиток і завершення зачатого в Його імені діла. А Пре свята Богородиця, св. о. наш Василій Великий і всі Святі нашого Чину будуть для нас завжди незмінними заступниками.

« Ігуменом Мукачівського монастиря я назначив — о. Єроніма Малицького, магістром новіціату — о. Гліба Кінаха, а заступником ігумена й помічником магістра — о. Полікарпа Булика. Також посилаю Вам трьох братів-монахів, щоб були помічними в рівних ділянках монастирської праці. Задля багатьох і важливих причин було б вказаним, щоб о. Малицький та його законні товариші взялися негайно до свого завдання. Для того треба, щоби Впр. о. Протоігумен зараз по приїзді о. Малицького передали йому вповні обов'язки ігумена Мукачівського монастиря, бо тільки так він зможе успішно упорядкувати все, що потрібне для відкриття аспірантури й новіціату. При передачі ігуменського становища добре було б докладно списати цілий рухомий і нерухомий інвентар монастиря.

« Впр. о. Протоігумен будуть так ласкаві повідомити відповідну церковну й світську владу про передачу Мукачівського монастиря новій управі. Крім того я назначив о. Малицького *своїм заступником ad universitatem causarum* для справ Мукачівського монастиря і новіціату й він, аж до мого відклику, зможе погоджувати в моєму імені всі справи, які, за Конституціями належать до компетенції протоігумена. Само собою розуміється, що цим не обмежується свободи відклику від його рішення до мене, як до вищої інстанції.

« Кінчу сердечним поздоровленням Впр. о. Протоігумена і всіх Преп. Отців, а також братньою проською прийняти з батьківським серцем висланих Отців і Братів та спомагати їх своєю прихильністю в труднім їхнім почині.

о. Анастасій Калиш, ЧСВВ
Протоігумен Галицької Области ».

7. ПРИЇЗД ГАЛИЦЬКИХ ОТЦІВ І БРАТІВ

По довгих стараннях нарешті у Львові дістали паспорти на виїзд до Чехословаччини — о. Єронім Малицький й о. Гліб Кінах. Інші, які робили старання про паспорти на провінції, дістали вчасніше. Всі мали з'їхатися у Лаврові на день 30 жовтня 1920 р. Так і сталося. Приїхали: о. Єронім Малицький — ігумен⁹⁰, о. Полікарп Булик — економ і соцій магістра⁹¹, о. Гліб Кінах — магістер новиків⁹², також бр. Гавриїл Ханик — кухар⁹³, бр. Симеон Бужара — дверник і кравець⁹⁴, і бр. Йосиф Нижник — столяр⁹⁵.

В неділю по обіді, дня 31 жовтня, всі вони виїхали на залізничну станцію до Тершова, а звідтіля залізницею до Сянока. Відправляв їх о. вікарій С. Соколовський. У Сяноці вже були повідомлені, що наша група туди заїде і буде там ночувати. В понеділок, дня 1 листопада, по сніданку фінанси перевели ревізію, а згодом ми винаймали санчата, на які поклали всі свої пакунки й так виїхали на границю, до Ужжа по чехословацькій стороні. На наше щастя, того дня був змінений розклад їзди і потяг до Ужгороду від'їжджав значно пізніше. Тож ми ще застали потяг на станції, але таки зараз мав від'їжджати. Не було часу навіть зробити докладної ревізії. Чехи показалися далеко культурнішими від поляків. Легші пакунки ми забрали з собою до вагону, а тяжчі

⁹⁰ Започаткувавши реформу в Мукачеві, *о. із. Єронім Малицький, ЧСВВ (1865-1925)* — вже осінню 1923 р. перейшов на ігумена до Ужгороду, щоб до реформи втягнути тамошній Святославівський монастир. Його біографія подана у «ЗапЧСВВ», I (1925) 298-301.

⁹¹ Зате *о. Полікарп Булик, ЧСВВ (1885-1961)* — став 1923 р. ігуменом Мукачівського монастиря, а опісля, 1932 р., першим протоігуменом зреформованої закарп. Провінції св. Миколая. Його *Спомини* опубліковано у «Василіянський Вісник», 9 (1970) 62-74; 10 (1971) 85-98; і 11 (1972) 69-82; його ж життєпис див. у «Світло», 1972, стор. 25-27.

⁹² Повний життєпис *о. Гліба Кінаха, ЧСВВ (1888-1980)* — поданий вище, у цих «Записках», стор. 85-99.

⁹³ *Бр. Гавриїл Ханик, ЧСВВ (1882-1961)* — опісля перейшов на кухаря до Ужгородського монастиря (1932 р.), а відтак, 1939 р., маляри викинули його за словацьку границю. В 1941 р., з приходом німців до Галичини, він вернувся на рідні землі, де потім ще багато витерпів від совітів.

⁹⁴ *Бр. Симеон Бужара, ЧСВВ (1884-1967)* — виїхав перед наступаючими мадярами 1939 р. до Югославії, а звідтіля, 1950 р., дістався до Риму, де й помер. Його некролог див. у «ВасВіс», 5 (1967) 30.

⁹⁵ *Бр. Йосиф Нижник, ЧСВВ (1883-1952?)* — вже 1923 р. вернувся до Галичини.

надали до вантажного вагону й так десь коло 2-гої год. по полудні ми виїхали в напрямі Ужгороду.

У вагоні спочатку переважала мова руська (українська), але чим далше ми їхали на південь, тим більше пасажири говорили вже по-мадярському, а навіть по-чеському. Довго чекали в Чопі, де треба було нам пересідати на інший поїзд. При пересіданні, в товпі подорожніх, хтось викрав о. Малицькому з кишені документи ⁹⁶, думаючи, що там будуть гроші, але помилився. Потім висіли в Батьові, де досить довго мусіли чекати на потяг до Мукачева, де заїхали вже аж по півночі.

Ми сподівалися, що в Мукачеві на станції будуть на нас чекати. Але нікого не було в монастиря, бо лист, яким ми повідомляли про наш приїзд, надійшов до монастиря аж по нашому приїзді. Тяжкі пакунки ми тоді дали до переховання на станції до гардероби, а самі рушили пішком до монастиря. Сам о. Малицький, з нашими меншими пакунками, їхав фіякром. На щастя, була місячна ніч і досить ясно, не було теж холодно, хоч у горах уже лежали сніги. Так ми добилися до монастиря десь коло 3-ої год. над ранком. Брама на подвір'я була відчинена, але всюди нічний спокій, всі сплять. Ми зачали стукати до дверей монастиря, але ніхто не приходив відчинити. Врешті, по довшій стуканні, в монастирі блиснуло якесь світло. Виходить старенький о. Кралицький ⁹⁷ і питає, хто то добивається до монастиря. Коли ж довідався, що це Братія з Галичини, побіг до о. ігумена Долгого по ключі, відчинив двері й спровадив нас до сальону, де ми вже перекуняли аж до ранку. Для нас нічого не приготовлено.

Вранці, по св. Службі Божій, ми познайомилися з о. протоігуменом Хомою і о. ігуменом Максимом з Марія-Повчі, бо з о. Долгим і о. Кралицьким ми вже раніш познайомилися. По сніданку ми оглядали монастир. Будинок гарний, просторий, але дуже запущений. В часі війни тут квартирувало військо, яке мало що не рознесло цілий монастир. На коридорі майже всі шиби вибиті, келії без дверей та вікон, хіба в кількох з них можна було замешкати. Все це робило на нас пригноблююче враження. Місцевий

⁹⁶ Див. вище прим. 86.

⁹⁷ Як знаємо, о. *Методій Кралицький, ЧСВВ (1863-1945)* — не прийняв реформи і до смерті о. протоіг. Й. Хоми перебував в Хуст-Боронявському монастирі, а відтак перейшов до Мукачева й підчинився зреф. протоігуменові, о. П. Буликові.

ігумен о. Долгий не дуже то й хотів нам усе показувати. Виглядало, що для нього наш приїзд був небажаний. Може й інші були б раді, якщо б ми вернулися, звідки й приїхали.

Тутешнім Василіянам не бажалася реформа. Під натиском публічної opinii вони ніби старалися про реформу, але її на ділі завжди зволікали, вже понад 12 років. Як треба було десь поїхати чи щось полагодити, то стогнали й відкладали, що не міра. Зарав по від'їзді о. Калиша, о. Долгий говорив, що до реформи так скоро не прийде, може хіба аж на весну. Тим часом ми приїхали вчасніше, ніж вони сподівалися. Тому о. Долгий так холодно прийняв нас, навіть не прийшов нас уночі привітати, а згодом, аби лиш затримати для себе ігуменство в Мукачеві, робив рівні інтриги і ваходи, щоб тільки нас видалити. Він підбунтовував місцевих урядовців, передусім окружного начальника Паку (п'яницю, за що згодом був усунений з уряду) та підмонастирські села. Навіть сам о. Протоігумен довідався на селі, що о. Долгий намовляв хлопів проти нас. Тому він сам зачав побоюватися, щоб він не знищив цілий план реформи.

Також єп. Папш був нам неприхильний. Зате дуже прихильно поставився до нас о. Василь Такач, духовник Єпархіяльної Семінарії в Ужгороді⁹⁸, який ходив з нашими Отцями по всіх урядах, навіть до самого губернатора. Через директора Учительської Семінарії, о. Августина Волошина, який також був нам прихильний⁹⁹, о. Такач переказав єп. Папшові, що Рим навначить йому помічника-суфрагана, якщо він буде противитися реформі ОО. Василіян. Єпископ налякався і більш уже не робив нам жодних труднощів. Зрештою, він мав і свої власні клопоти. За порадою своїх прихильників він не склав присяги вірності чехословацькій владі й тому уряд на кожному кроці ставив йому перепони.

Нарешті, дня 23 листопада 1920 р., відбулися досить бурхливі наради в єп. Паппом, в яких, крім Владики вняли участь ще: о. протоігумен Хома, о. ігумен Долгий, о. ігумен Ужгородського

⁹⁸ Згодом о. Василь Такач (1879-1948) — став першим закарп. єпископом у ЗСА (1924-1948). Короткий його життєпис подав о. А. Пекар, *Нариси іст.*, стор. 211; див. теж книжечку — В. SHEREGHY, *Bishop Basil Takach, «The Good Shepherd»*, Pittsburg, Pa. (Byz. Seminary Press) 1979.

⁹⁹ Монах. Августин Волошин (1874-1945) — свідомий провідник народу, опісля став президентом Карпатської України — див. монографію пера А. Штефана, *Августин Волошин — Президент Карпатської України*, Торонто (В-во Пробоєм) 1977.

монастиря Скиба ¹⁰⁰, о. Кінах й о. Булик. Отець Долгий зайшов до єпископа ще перед нарадами, щоб піддати йому свої ідеї. По довгих нарадах стало на тому, щоб точно придержуватися підписаного Договору між провінціями, в дня 4 вересня 1920 р., що його вже апробував теж Апостольський Нунцій у Праві. На основі цього рішення, дня 3 грудня 1920 р., о. Долгий остаточно передав управління Мукачівського монастиря в руки галицьких Отців, які негайно взялися за відновлення будинку монастиря, щоб відповідно його приготувати для новіціяту. Урядове відкриття новіціяту на Чернечій горі в Мукачеві відбулося дня 28 лютого 1921 р. в вісьмома кандидатами. Цим актом остаточно зачалася також реформа закарпатських монастирів під проводом галицьких ОО. Василян, які довели цю невідкладну реформу до щасливого її завершення ¹⁰¹.

* * *

ДОДАТОК ДО « ЗАПИСНИКА » о. КІНАХА

В архіві Головної Управи Чину в Римі мені вдалося віднайти три листи о. протоігумена П. Філяса, ЧСВВ, до Прокуратора Чину в Римі, о. ректора Л. Березовського, ЧСВВ, що їх згадується у « Записнику », однак тих листів о. Кінах не мав під рукою.

1.

(Лист без дати)

Преподобний Отче Ректор! ¹

Дякую за лист з 13.XII (мабуть 1913 р. – А.П.). До Риму тепер таки не можу вибратися... ².

¹⁰⁰ Хоч о. *Теофан Скиба*, ЧСВВ (1883-1949) — піддався реформі й був знаменитим місіонером, все ж таки, задля особистих труднощів, 1935 р. покинув Чин і став світським священиком. Помер за совітів — як ісповідник віри 1949 р.

¹⁰¹ Про дальший перебіг реформи закарп. ОО. Василян див. мою статтю у « ЗапЧСВВ », VII (1971) 165-78; історія закарп. Провінції св. Миколая — там же, XI (1982) 131-64.

¹ Лист адресований до о. Лазаря Березовського, ЧСВВ, який в рр. 1908-1925 був ректором Папської Укр. Колегії в Римі, а рівночасно Генеральним Прокуратором Чину.

² Далі йде мова про особисті справи о. Філяса, тож ту частину листа пропущено.

У мене були оо. Хома і Максим, угорські Василіяни³. Їх тепер трохи тисне біда, не інша очевидно, як та, в котру самі лізли від літ і даліше лізуть. Утворено, як знаєте, нову дієцезію на Уграх — грецько-мадярську, в котру вчислено багато душ і сіл змадярщених⁴. Також монастир у Марія-Повчі лежить на території тої нової дієцезії. Новий єпископ⁵ хоче той монастир відірвати від провінції Угорських Василіян, підчинити монахів виключно собі і завести чим скорше мадярське набоженство в нім⁶.

Подібно хоче котрийсь там єпископ румунський відірвати від провінції монастир Біксад-ський в Марамороськім комітаті⁷.

Правительство угорське, де ходить про мадяризацію, готове підперти акцію проти Марія-Повчанського монастиря намірену. *До сего Рим не повинен би допустити!* Тому то сесю справу треба би якось в Конгрегації представити і за неї Кардинала просити⁸.

Право Церкви стоїть за Василіянською провінцією: так було від початку, через 300 літ, отже розривати провінцію всупереч волі монахів, не годило-б ся.

Найважливіша річ була би, гадаю, така: Василіяни нарешті зрозуміли, що самі не дадуть собі раду з реформою, і вже годяться на се, щоби двох наших отців прийшло до монастиря у Красному Броді (де давно був новіціят)⁹, і розпочали новіціят. Монастир був би відданий їм з доходами, а що його доходи не великі, то на

³ Згадані Отці, о. протоіг. Й. Хома й о. іг. А. Максим приїжджали до Галичини, до о. протоіг. П. Філяса, під кінець 1913 р., щоб обміркувати справу реформи закарп. Василіян. З того можемо зробити висновок, що цей лист писаний після 13.12.1913 р.

⁴ Тут мова про створення т.зв. Гайдудорозької мад. греко-католицької єпархії, дня 8 червня 1912 р.

⁵ Треба розуміти єп. Стефана Мікловшія, якого назначено Гайдудорозьким єпископом щойно 21 квітня 1913 р.

⁶ Про це о. протоіг. Хома писав о. Березовському до Риму в листі з дня 15.7.1913 р., опублікованому у «ЗапЧСВВ», VII (1971) 194-203.

⁷ Румунський єп. Василь Госсу, ординарій Герлянський (1912-1916). Ту справу о. протоіг. Хома порушує у вище згаданому листі з дня 15.7.1913 р. — *там же*, стор. 194-198.

⁸ Кард. Єронім Готті — Префект свящ. Конгрегації для Поширення Віри в рр. 1902-1916.

⁹ Вже в половині 18-го сторіччя згадується, що в Краснобрідському монастирі був новіціят з 6-ма новиками — див. статтю К. Заклинського, *Нарис історії Краснобрідського монастиря*, поміщену у «Науковий Збірник Музею укр. культури в Свиднику», 1 (1965) 43-58. Про новіціят див. стор. 51.

се Чин відступає доходи монастирів *Марія-Повчанського* і *Біксадського*.

Годяться Василіяни, щоби наші отці, котрі-б прийшли до Красного Броду, могли і кілька новиків з Крехова¹⁰ привезти з собою « на розсаду ».

Думаю, що тепер можна би вже хіба приступити до чогось розумнішого і уложити *facta conventa* з Угорськими Василіянами. Думаю, що і Конгрегація план реформи заакцептувала би (вони хочуть *in toto* прийняти наші Конституції, котрі вже від двох літ студіювали). І для піддержання того плану, думаю, згодилися на те, щоби загрожені монастирі *Марія-Повчанський* і *Біксадський* призначено на утримання новіціяту.

А може би з тої нагоди Апостольська Столиця схотіла увільнити Василіян від залежності єпископа?! Тепер і женські Згромадження дістають — *privilegium exemptionis*.

Всі ті справи хотів би я з о. Хомою завести до Риму і щось позитивного там осягнути. Але для того річ треба приготувати наперед. Про се отже я написав днесь о. Ректорові тільки загально, щоби і Ви думали тепер і завтра і позавтра і далі, кудиб і як діло повести. Я зі свого боку буду думати над тим планом і як щось придумаю, що далобися Кардиналові предложити, то Вам напишу.

Тимчасом здоровлю і св. молитвам вручаюся,

слуга в Христі,

о. Плятонід, ЧСВВ, в.р.

2.

Лаврів, 8 січня 1914 р.

Преподобний о. Ректор!

Я недавно писав Вам про угорських Василіян¹¹. Нині про те саме доношу ось що:

Небезпеченство, що Єпископи угорські зачнуть розривати Василіянську провінцію є актуальне і єму конечно треба перешко-

¹⁰ Під час реформи галицьких Василіян новіціят був приміщений у Добромильським монастирі, але вже 1902 р. новіціят перенесено до Крехова, де він зостався аж до 1939 р. — див. « ЗапЧСВВ », XI (1982) :78.

¹¹ Див. попереднього листа.

дити. Ходить о монастир Біксад, котрий хотять Румуни забрати і до румунських Василіян прилучити, а знов Марія Повч хоче собі Гайдудорожський єпископ забрати ¹².

Я днесь виготовив письмо протоігуменові Хомі до Кардинала ¹³, в котрім сей просить о відвернення сего нещастя, а рівночасно заініціювання реформи Чина через наших отців з Галичини. Угорська провінція годиться акцептувати наші Конституції, котрі від року студіювали і пізнали, що они вповні і для них надаються. Назначують монастир в Красноброді на новіціят і хотять, щоби той новіціят вели наші отці, котрих би їм назначив галицький протоігумен. А доходи Біксада і Марія Повчі мали би спомагати новіціят. Тим способом і реформа могла би чесно і розумно зачатися і небезпеченство відірвання згаданих монастирів уступило б.

Се письмо о. Хома мав зараз вислати до Кардинала. В кілька днів потім мав би сам поїхати до Риму і з Вами пійти до Кардинала ¹⁴. Про се він пише в письмі, яке Вам вишле. З Вами отже мав би він решту в Конгрегації пояснити і діло, о скільки дасться, довершити. Можливо, що справа новіціяту не відразу рішиться, бо треба буде деякі деталі порішити, котрі годі на-тепер відразу предвидіти. Однак справу *в засаді* можна перевести і бодай не допустити до дісембрації провінції, бо се рівнялося загибелі Чина в Угорщині.

Если би мене треба було в Римі *ad hoc*, то дали бисьте знати телеграмою, а я би мусів приїхати. Отже о сі річи ходить:

1. позволити протоігуменові, щоби міг отворити новіціят у Красноім Броді ¹⁵;

2. щоби цей новіціят віддав до ведення тим отцям, котрих буде уважав відповідними (если секрет буде публичний, то ліше не згадувати в нім, що тими отцями будуть галицькі Василіяне,

¹² Про намагання румунів відібрати Біксадський монастир, а малярів — відібрати Марія-Повчанський монастир див. довшу реляцію о. протоігумена Хомі до о. ректора Березовського у «ЗапЧСВВ», VII (1971) 194-203.

¹³ Цього листа о. Хома вислав до Кардинала дня 30.1.1914 р. — див. супровідне письмо до о. Березовського — *там же*, стор. 207-8.

¹⁴ Своєю поїздку до Риму о. протоіг. Хома відклав аж на червень 1914 р., коли подав до свщ. Конгрегації теж і просьбу відносно реформи закарп. Василіян — див. повний текст просьби з дня 8.6.1914 — *там же*, стор. 208-11.

¹⁵ У вищезгаданій просьбі до свщ. Конгрегації з дня 8 червня 1914 р. поданий уже Ужгородський монастир для новіціяту — *там же*, стор. 209.

але ту річ лишити закритою — а місто сего осібно умовлену в нашою провінцією за радою Конгрегації);

3. щоби для тогож новіціяту апробувати в засаді і на пробу Конституції апробовані для галицьких Василіян;

4. щоб на утримання новіціяту назначити доходи монастирів Біксад і Марія Повч — по потребі новіціяту і осудові протоігумена, і для того ті монастирі полишити при провінції, як і до тепер.

Думаю, що такі точки могла б Конгрегація скоро порішити, а решту уложилось екстра і осібно...¹⁶.

Сердечно здоровлю, слуга в Христі,

о. Плятонід, ЧСВВ, в.р.

3.

Лаврів, 9 січня 1914 р.

Преподобний Отче Ректор!

Вчера я Вам вислав лист у справі угорських Василіян. Днесь я дістав від о. Хоми відомість, що справа Біксадського монастиря і его відорвання від провінції буде незадовго рішатися in comitiis generalibus Sacrae Congregationis de Propaganda Fide¹⁷.

Я написав о. Хомі, о що він мене просив, нове письмо у тій справі і він його зашле в тих днях до Риму, віроятно на Ваші руки. Сам же певно також за кілька днів поїде¹⁸.

Прошу о. Ректора, щоби його письмо, як прийде, зарав занесли до Кардинала і просили его, щоби прийняв о. Хому на авдієнції, як прийде.

Від себе-ж може Вам вдасться представити Кардиналові, що над угорськими Василіянами справді зависіло небезпеченство велике і поміч Конгрегації в конечна. *Мадьяризація* йде на перед і їй треба приписати се, що закровно акцію на розбиття Василіян-

¹⁶ Далі порушені о. Філясом ще дві інші справи, які не відносяться до справ закарп. провінції, тому їх пропущено.

¹⁷ Див. листа свящ. Конгрегації до о. Хоми у справі Біксадського монастиря з дня 22 грудня 1913 р. — у « ЗапЧСВВ », VII (1971) 207.

¹⁸ Див. супровідного листа о. Хоми до о. Березовського з дня 30 січня 1914 р. — там же, стор. 207-8.

ської провінції, особливо, коли дійшло до відомости мадяронів, що Василіяне серіозно думають реформуватися. Отже мадярони тепер хочуть відшибнути Біксад від провінції, а в слід за тим і Марія Повч.

Без тих монастирів немислиме є двигнення Василіян з упадку, немислима реформа, бо они суть заможнійші, а всі прочі — то мізерота. Для того не треба доволити на таку парцеляцію Чина.

Мадяронам же ходить о се, щоби відчахнувши ті доми від провінції, сейчас завести в них *мадярське богослуження* — а коли би се ввели, то населення в окрузі тих монастирів сейчас тратить останні оази, де ще славяно-руське богослуження яко тако держиться. Отже не лиш для Чина, але і для угорсько-руської Церкви був би се атак дуже небезпечний.

Думаю, що Конгрегація повинна ті річі знати.

Василіяне, видячи таке лихо, рішилися уцтво приложити руки до реформи, і власне ту нагоду можна і треба використати і в Конгрегації. Конгрегація може сказати о. Хомі, що ті доми будуть сальвовані, але їх доходи мають іти на утримання новіціяту. На се згодився о. Хома і прочі, щоби лиш не стратити (тих) домів. Як се уложиться — се багато залежить від Вас¹⁹.

Тож моліться і відважно в Конгрегації для Господа Бога і Чина зазначіть свою раду.

о. Плятонід, ЧСВВ в.р.

¹⁹ Інтервенція відносно Біксадського і Марія-Повчанського монастирів була успішною, і їх було виділено із закарпатської провінції щойно тоді, коли була створена румунська провінція 1937 р. (виділено Біксад), а згодом 1947 р. мадярська (Марія-Повч). Листи, що їх вислав о. Березовський в обороні цих двох монастирів до свящ. Конгрегації — див. « ЗапЧСВВ », VII (1971) 203-6.

СТАТТІ
ПРИСВЯЧЕНІ О. МИХАЙЛОВІ ВАВРИКОВІ

**ОТЕЦЬ МИХАЙЛО МИРОСЛАВ ВАВРИК, ЧСВВ
(1908-1984)**

(Автобіографія) ()*

Перший син Олексія (Олександра), спенсіонованого комбатанта австрійської поліції в Боснії, що був паралізований в чинній службі (з високою гарячкою на стійці коло Сараєва) і по купелях у Пещанах настільки видужав, що міг згодом одружитися з Марією Ваврик (з другої лінії Вавриків) і працювати довгі десятиліття громадським секретарем та на народносуспільній ниві в селі Ласківцях і сусідніх селах Теробовельського повіту. Прийшов о. Михайло на світ 12 грудня 1908 р. і був охрищений в новій церкві 16 грудня та й під тією датою вписаний в громадські книги, щоби згодом не бути покликаним до військової бранки вже з призовниками 1908 року, але аж наступного — за австрійським законом.

Народну чотирорічку скінчив о. Михайло в місцевій школі в рр. 1915-19 із значними перервами, бо це був воєнний час, коли Ласківці знайшлися з вибухом першої світової війни спершу під московською кормигою (батько тоді був переслідуваний як мазепинець російською військовою владою) і згодом у 1915-17 рр. у прифронтівій полосі в часі стабілізованого австрійсько-московського фронту на Поділлі. Щойно після заломання російського фронту навесну 1917 р., коли до Ласковець прийшов на душпастиря о. Лаврентій Ткачук і замешкав з родиною в просторій хаті Вавриків (бо священнича садиба була зовсім знищена війною), о. Михайло зачав приватно у нього вивчати латинську мову і деякі початкові предмети гімназії за вказівками ОО. Василіяна у Бучачі, які заходилися реактивізувати свій Місіійний Інститут св. Свящ. Йосафата. Тому однак, що дім був тимчасово зайнятий 60-кою воєнних хлопців-сиріт, не міг він туди дістатися в шк. рік 1918-19, але щойно

(*) Цю автобіографію, на прохання Ген. Секретаря Чину, написав о. М. Ваврик у Римі, дня 21 березня 1979 р.

в наступнім шк. р. 1919-20 і мав змогу не лише приватними лекціями доробити програму 1-ої класи, але й проробити научний матеріал 2-ої, мавши за товаришів оо. Інокентія Тимка і Тита Лавора-Палінкаша в Коцури (Бачка). В тому часі Інститут був частинно зайнятий на польську касарню, а згодом наступаючою червоною армією і аж по її відступі за Збруч, міг о. Михайло студіювати у двох дальших новостворених класах в шк. р. 1920-22.

Тоді теж до Бучацького Інституту прийшли в Ласковець на шк. рік 1920-21 брат о. Михайла — о. Василь Борис, їх тіточний брат о. Маркіян Матвій Когут і свояк о. Порфірій Петро Сивак, а в наступному шк. р. 1921-22 ще й о. Арсен Антін Кулибаба, син Дмитра, прекрасного приятеля Ваврикової родини. Вже в першому році Борисової науки, він дуже тяжко захворів на закаження крові, бо проколов собі неухважно пером лівий палець на руці та занедбав його дезинфекціювати, так що під пахвою зробився величезний нарив і загрожував отруєнням цілого організму хлопчини, який і так багато хворував під час воєнних років в браку відповідного харчу і головно на печінку через нечисту воду в близькому джерелі (кадовбі), куди стікалася всяка нечисть з вищеположених вуличок та рівчаків... Тоді о. Михайло перед чудотворним Христовим Ровп'яттям, що було в інститутській каплиці, зробив обітницю, що за вивдоровлення любого брата посвятиться чернечому життю в Василянським Чині... Коли після його, сказати б, чудесного вивдоровлення з цим і він запізнався, то не отягаючись, зробив таку саму обітницю — і так у нашому Чині опинилися оба брати та постійно відтоді молилися один за одного, щоб і в ньому витривати до смерти...

Вступивши до Крехівського новіціату на сам відпуст Найсв. Спаса (19.8.1922), від якого зветься галицька василіяньська провінція, о. Михайло після приписаного випробування, склав тільки девоціональні обіти (з-за браку 16 років), на Благовіщення (7.4.1924), за благословенням святенького о. магістра Миколи Лиська. Згодом переїхав він до Лаврівського монастиря на схоластикат, де й склав перші звичайні обіти на свято св. Василя Вел. (14.1.1925). По відбутій гуманістиці й реториці в шк. рр. 1924-27 в Лаврові, зробив о. Михайло 1-ий рік філософії в Кристинополі, в шк. рік 1927-28, а 2-ий — у відновленому Добромільському монастирі в р. 1928-29, де перший раз у Чині сильно перестудився в слабо опаленім і просякнім вологістю будинку серед дуже гострої зими 1928-29 р. Подолавши, однак, кінцевий іспит «в цілої філософії»

з добрим результатом, був призначений з о. Бронімом Тимчуком на богословські студії до Інсбруцького Канізіяnum, але ні один ні другий не отримали польського паспорту, і переїхав на василіянську богословію до Кристинополя.

Покінчивши там з відзначенням 1-ий рік, о. Михайло був спрямований на наступний шк. рік 1930-31 до Укр. Папської Колегії в Римі. Там, у Грегоріанум, повторив 1-ий рік богослов'я, але здебільша з іншим розкладом предметів як у Кристинополі, і закінчив його іспитом із ступенем бакалавра, однак з сильно надщербленим здоров'ям через амебу з нечистої води «Марчя». Тоді новий настоятель провінції — о. Степан Решетило перервав йому на один рік студії в Римі та вислав на магістра до схоластикату в Лаврівській монастирі, що був під проводом о. Модеста Пелеха, який о. Михайла знав ще в Бучацького Інституту, і вікарія о. Іриней Назарка, його щирого приятеля. Однак, зогляду на те, що тоді в провінції виїхало велике число отців, хто до нової Генеральної Курії в Римі, хто до Америки, Канади чи Бразилії, о. Пелех просив ще лишити о. Михайла в Лаврові на наступний шк. рік 1932-33 з причини дошкульного браку учительських сил. Тоді він склав урочисту професію вічних обітів на празник св. Йосафата, в неділю 28.11.1932 р., а 25 грудня т.р. був рукоположений Преосв. Йосафатом Коциловським, ЧСВВ, у Кристинопільському монастирі. Незважаючи на різні душпастирські обов'язки, в наступному шк.р. 1933-34 міг о. Михайло закінчити богословські студії в Кристинополі і приготувитися до т.зв. градусового іспиту.

Проте в міжчасі з Риму прийшло архимандриче завівання приїздити на асистента нового проректора Укр. Папської Семінарії — о. Йосафата Лабая, якому потрібно було о. Михайла із знанням англійської мови задля поважного числа богословів з американського континенту. І так, ще 27.6.1934 р., він прибув до Вічного Міста, до нового осідку Семінарії, але свої обов'язки розпочав щойно з початком нового шк. р. 1934-35, здавши перед куріальною комісією вищезгаданий градусовий іспит. А це тому, що замість продовжувати студії в Грегоріанум, через незручний доїзд і розклад предметів, винесено рішення послати його вчитися на Папському Східному Інституті. Отже о. Михайло на Грегоріанум відбув тільки курс греко-бібліки, історично-наукової критики й старинної церковної історії.

Після відбутого трилітнього курсу східнохристиянських студій (1934-37), студіював він ще в Папському Археологічному Ін-

ституті в рр. 1937-39 старохристиянську літургіку й старохристиянські установи, відбув курси бібліотекономії та архівістики в Ватиканській бібліотеці. Свою докторську дисертацію написав о. Михайло про чини монашого постриження та генезу великої і малої монашої схеми, оборонивши її 5.7.1939 р. на Східному Інституті. Того ж року (14.12.1939) о. Михайло zorganizував українську програму в Ватиканськiм Радіо і був її керівником до 1942-го.

Вибух другої світової війни затримав о. Михайла на його місці в Укр. Папській Колегії, яку мав, за плянами настоятелів, залишити і повернутися до своєї провінції після евентуального приїзду наступника з Галичини. Після закінчення війни він очолив спочатку працю Укр. Допомогового Комітету, згодом же провадив найважливішу його ділянку — опіку над потребуючими негайної допомоги, що прибували звідусіль до Колегії, аж до свого виїзду до Америки (19.9.1948). Призначений на професора василіянської богословії в Ілен-Кові, вже навесні 1949 р. був номінований настоятелем дому та не раз виручав бракуючих чи перешкоджених інших професорів. Крім того помагав у василіянських парафіях та церквах в Нью-Йорку і на Лонгайленді (Гемстед, Бабилон, Асторія). Коли ж його зробили єпархіяльним місіонером, просив звільнення з настоятельства в Ілен-Кові в вересні 1953 р. і був згодом перенесений до монастиря св. Миколая в Чікаго.

Звідтіл далі виїжджав на місії та реколекції в Америці й Канаді, аж поки в серпні 1958 р. не був назначений парохом св. Миколая до свого виїзду до Риму в жовтні 1960 р. В тому часі — попри провід у парафіяльних організаціях, в академічній «Обнові», Марійській Дружині та Кат. Акції — мусів зайнятися перебудовою старої школи за новими міськими приписами, бо наплив дітей до парафіяльної школи тоді зріс до найвищого числа — понад 1200 дітей.

До Вічного Міста був покликаний цілком несподівано за аprobanteю кард. Амлета Чіконяні, нового секретаря Східної Конгрегації, і вже в листопаді перейняв обов'язки духовника не лише для українських богословів, але теж для численної групи малабарських клириків, що жили тоді в Укр. Папській Колегії. На тому пості пробув о. Михайло до літа 1963 р., коли-то на Ген. Капітулі обрано його генеральним консультором Чину і він тоді перенісся до дому Головної Управи (на Авентині).

Тут займався він головно науковою працею, видавши свою основно перероблену докторську працю під заголовком: «Монаше

посвячення у візантійській літургії» (по-латині й по-грецьки, Рим 1968), і разом з о. А. Великим зредагував 5 томів «Записок ЧСВВ» в 2-ої секції (збірники XII-XVI) і написав «Нарис розвитку і стану Василіянського Чина XVII-XX ст.» (Рим 1979).

ДОПОВНЕННЯ РЕДАКЦІЇ

У травні 1979 р., о. Михайло Ваврик виїхав до Іленкова (ЗСА), «де 30 років передше зачинав ставити перші кроки на американській землі»¹. Незважаючи на послаблений вір, він продовжував свою наукову працю, як про це писав (26.4.1980) до о. А. Великого: «Щодня ще щось пишу чи переписую, хоч бідую з катараками, часом менше, а часом більше, залежно від погоди... Зрозуміло, через віддаль до бібліотек відпадає колишній баласт подробиць і відміток, що був мов 'кондіцію сіне ква нон' моїх статей. Однак, можу ще собі обіцяти одну-другу тему обробити до *Записок ЧСВВ*». І дійсно, о. Михайло написав ще статтейку до ювілейних «Зап. ЧСВВ» (1982) та обширнішу статтю про «Службник митр. К. Жоховського 1692 р.» до цього тому, не згадуючи про короткі статті й рецензії до інших журналів і газет.

Крім своєї наукової праці, о. Михайло у Іленкові вчив василіянських новиків і схоластиків укр. літератури, літургіки, церковнослов'янської й латинської мов та давав реколекції й духовні триднівки. Під час літніх ваканцій виконував обов'язки душпастиря для наших вірних у Гантері, «де — як писав — від 1960 р. в чудовій околиці, серед лісистих горбків та зелених долин, створилася українська колонія біля прекрасної церковці та культурного центру».

У червні 1981 р. о. Михайло важко захворів на левкевоцитенію-білокрів'я (недостачу червоних тілець у крові), але, завдяки «нашому чудному Докторові Макаревичові», прийшов настільки до здоров'я, що ще в наступному році міг учити і, навіть, старався привести до ладу тамошню бібліотеку. «Я вступив на 75-ий рік трудного життя і, замість діждатися зменшення професорських занять у школі, маю ще дві години більше — і то латини, якої наші

¹ Всі цитати в цьому доповненні взяті з листів о. М. Ваврика до Отців Ген. Курії ЧСВВ і знаходяться в Архіві Головної Управи (див. АГУ течка о. М. Ваврика).

новики не спромогаються завчати. Крім того, взявся я за непосильний труд — розібрати гущу всяких друків в нашому книжному магазині на поодинокі секції» (30.12.1982). І тішився дуже, коли «сяк так, при допомозі братії», її упорядкував у жовтні 1983 р.

Дня 2-го листопада 1983 р., о. Михайло несподівано опинився в Іленківському шпиталі, де лікарі сконстатували рака костей. Звідси, як уже невиліковно хворого, дня 13 січня 1984 р., перевезено його до приватної лікарні Сестер Домініканок у Готорні (Hawthorne), біля Нью-Йорку, «де св. Йосиф подбав мені про прекрасну затишну й вельми гостинну кімнату» (24.1.1984).

Хоч його здоров'я щораз то більше занепадало, однак він щодня ще правив, сидячи, Святу Літургію і в своїх листах до Отців Голловної Управи Чину снував різні пляни про майбутні видання свої й *Записок ЧСВВ*. «Я багато думаю над моїми й Вашими справами (історією Чину й «Записками»). До останнього ювілейного Каталогу Чину (1882-1982) висилаю Вам мої милілетні спостереження» (15-20.1.1984).

Останню Св. Літургію відслужив о. Михайло дня 24 лютого 1984 р. Наступного дня стан його здоров'я сильно погіршився і йому вділено останні Св. Тайни. День перед смертю втратив свідомість. А в четвер, 1-го березня, о годині 5:30 уранці, при сході сонця, спокійно відійшов до Господа по вічну нагороду.

о. А. ПЕКАР, ЧСВВ

**ОТЕЦЬ М. ВАВРИК, ЧСВВ - ЯК ІСТОРИК
ВАСИЛІАНСЬКОГО ЧИНУ *
(1908-1984)**

В одній зі своїх гомілій на « Шестоднев »¹ св. Василій Великий звертає увагу своїх слухачів, що голова чотириногих тварин завжди схилена до землі, бо вони живуть тільки для землі, щоб насолоджуватися земними добрими. Але людину Господь Бог створив прямою, з головою зверненою вгору, до неба, щоб вона « горішнього шукала, де Христос перебуває » (Кол. 3:1), щоб людина завжди пам'ятала, що її « громадянство в небі » (Фил. 3:20).

Хоч наші очі вдивляються в небо, для якого нас призначив наш Творець, все ж таки наше серце постійно звертається до землі, головню ж до рідної землі, до тієї землі, в якій ми народились і до якої прив'язує нас наша рідна мова, культура та мрії наших молодечих літ. І всі ми, головню ж тут, на еміграції, глибоко відчуваємо цю дихотомію нашого серця, яке, то підноситься до небесних висот, до нашої потойбічної батьківщини, то пориває нас захватом наших юних мрій до нашої тубільної батьківщини, до нашої рідної землі.

Цей порив серця до свого рідного, до славного нашого минулого, до всього того, чим пишається і величається наш рідний край — це ключ до задушевного і пристрасного розшукування давнини в душі кожного правдивого історика. Нишпорившись в давнім минулім свого народу чи своїй рідній землі, кожний історик, головню ж кожен український історик, мріє про вивчення, пізнання і звеличання всього того, що дороге й миле його серцю. Ось та хвірточка, якою нам треба ввійти до мрійливо-дрімучого і любов'ю до свого рідного насиченого серця бл.п. о. Михайла М. Ваврика, ЧСВВ,

(*) Доповідь на науковій Конференції НТШ в Нью-Йорку (ЗСА), 29 травня 1984 р., на пошану о. М.М. Ваврика, ЧСВВ.

¹ Св. Василій В., *Гомілії на Шестоднев* 9, 2.

якщо насправду хочемо збагнути його небуденне зацікавлення і, що так скажу, прямо захоплення давнім минулим Василіяньського Чину, який він так дуже любив, ним вельми дорожив і в якому він добачав рідну нашу бувальщину, «вбрану в ореол святости»². Після нього, усе нам дороге, «Боже і народне — мало своїх відданих жерців у василіяньських рясах»³, а одним з таких «відданих жерців у василіяньській рясі» був наш покійний о. Михайло.

Перед його вбачливими і тугою пізнання насиченими очима так і ввижались, одна за одною, василіяньські чернечі обителі, почавши вже від наших славних княжих часів — як то в них зносилася в небо «нічно-днемна молитва за благо нашої землі та її володарів, де процвітала наука, де переписувано вчені книги й де потужніло церковне життя в різних видах спасенної своєї діяльності»⁴.

Бл.п. о. Ваврик був Богом обдарований дослідник і науковець українського нашого минулого, передусім нашої української Церкви та нашого Василіяньського Чину, так дуже заслуженого для українського народу. В його велитенським серці зливались потоки любови й пієтизму до свого віками поневоленого народу, до зненавидженої і чомусь недоцінюваної Української Католицької Церкви та до нашого самотнього й усім нам рідного Василіяньського Чину, який завжди стояв в перших рядах оборони Берестейського з'єднання. Бистрий його ум глибоко вникав в найзаплутаніші й досі ще невирішені питання нашого сірого минулого, а його ненаситна пам'ять впивала до себе, як та сонцем розпечена земля рідного його Поділля, і ті найдрібніші краплини нашої історичної бувальщини, що їх він так пожадливо черпав з різних, прерізних джерел. Тому-то з-під його, так би сказати, золотого пера так і була живим ключем чиста джерельна вода давно перешумілого нашого церковно-релігійного життя, яке чомусь поскупило залишити нам більше тривких і багатших історичних пам'яток.

В особі о. Михайла Ваврика Василіяньський Чин, а з ним і весь український науковий світ, утратив визначного історика, пристрасного дослідника й творчого критика української церковної старовини. Про нього ми сміло можемо сказати те, що св. Григорій

² Див. о. М. Ваврик, ЧСВВ, *По василіяньських монастирях*, Торонто (В-во ОО. Василіян) 1958, стор. 9.

³ Там же, стор. 10.

⁴ Там же, стор. 15-16.

з Навіянзу сказав про свого друга Василя, коли той вернувся зі своїх студій в Атен: — Він був як той корабель уповні « навантажений ученістю »⁵ про наше давноминуле. Звузивши свою доповідь до історичної праці нашого сучасного « Нестора » про Василянський Чин, тут треба відразу підкреслити, що саме те палке бажання о. Ваврика пізнати своє минуле завело його до василіянських мурів чернечого подвигу, як він про це й сам написав:

« Коли з перспективи півсторіччя і безмежних віддалей я розглядаю ледь мрійний виднокруг раннього мого віку в рідному селі на нашому 'степовому' Поділлі, то немов спирається він на чотириох, найдалше висунених точках перехресних доріг, що в Ласковець розходилися до Теробовлі й Бучача, Будзанова й Зарванці. Всі вони ваблять до себе повноводними течіями своїх рік і лісистих ярів, ворущать у серці побожні настрої, які вели до тамошніх церков на празники й свята, але зокрема Теробовля і Бучач стоять першими милевими каменями на моєму життєвому шляху, що завів мене згодом до Василянського Чину...

« І дивне воно, що першенство тут належиться святим руїнам теробовельської Святоспаської обителі на Підгорі, бо саме при них зродилося моє перше, хоч ще неозначене бажання ступити на шлях, що мав довести дев'ятилітнього тоді хлопчину до священницького призвання під Василівим стягом, у незабутній празник св. Івана Хрестителя в Теробовлі, того пам'ятного 1918 року »⁶.

Розглядаючи історичні писання о. Ваврика щодо Василянського Чину, ми можемо звести його праці до таких категорій: 1) *бібліографія* — зараховуючи сюди теж його бібліографічні оцінки й критики; 2) *архівні розшуки*; 3) *біографічні розвідки*; 4) *літургічні досліди*; 5) *історіографічні* його нариси; як теж 6) *енциклопедичні причинки*.

1. Отець Ваврик заслужив собі передусім ім'я — *Василянського бібліографа* головню ж двома своїми збірками, а саме: а) *Бібліографічний огляд історії Василянського Чина за 1935-1950 рр.*, 11-

⁵ Див. Св. Григорій з Навіянзу, *Велич св. Василя Великого*, укр. пер. о. С. Федіяка, ЧСВВ, Рим 1951, стор. 30.

⁶ Див. о. М. Ваврик, ЧСВВ, *Василянські монастирі в Теробовельщині*, стаття у збірнику: *Теробовельська Земля*, Нью Йорк-Торонто (Укр. Архів НТШ, т. XX) 1968, стор. 194-195..

що появився у « Записках ЧСВВ » на 1958 рік, а згодом ще й окремою відбиткою ⁷. Цим оглядом він хотів виповнити ту бібліографічну прогалину, яка наступила між « передвоєнними і теперішніми Записками ЧСВВ » ⁸, що їх відновлено при Головній Управі Чину в Римі 1949 р. А що цей його бібліографічний огляд науковий світ, головню ж український, прийняв з великою похвалою, то перегадом, 1971 р., появився дальший його список писань, тобто: б) *Бібліографічний огляд історії Василіянського Чина за 1950-1970 рр.*, який теж вийшов окремою відбиткою ⁹.

У цих своїх двох списках о. Ваврик зібрав усе те, що по різних публікаціях було написане про Василіянський Чин і його діяльність, не пропустивши й найкоротших « залишок василіянської старини » ¹⁰. При кожній позиції він подав також короткий зміст написаного, поробив місцями свої цінні доповнення чи поправки помилок автора, а наприкінці подав ще кількома словами свою оцінку твору чи даної розвідки. А що Василіянський Чин завжди відігравав важливу роллю в житті нашої української Церкви, то його огляди обіймають теж велику частину бібліографії УКЦеркви згаданих років ¹¹.

Ставши редактором « Записок ЧСВВ » у 1966 р., о. Ваврикові зразу ж припав обов'язок приготувати до друку VI-ий том тих же « Записок », присвячений св. Йосафатові в нагоди сторіччя проголошення його святим (1867-1967). Тому для цього ювілейного випуску « Записок » о. Ваврик знову зібрав дбайливо всю бібліографію про Святого під заголовком: « *Йосафатіана 1922-1967* », щоб доповнити подібну збірку Владики Й. Боцяна з 1922

⁷ « ЗапЧСВВ », III (1958) 237-276.

⁸ Там же, стор. 237.

⁹ Там же, VII (1971) 334-424.

¹⁰ Там же, стор. 335.

¹¹ За це гігантське діло — зібрати повний огляд історіографічних джерел та бібліографії Української Церкви, взявся потім о. І. Патрило, ЧСВВ, який уже в « ЗапЧСВВ », VIII (1973) 305-434 опублікував першу частину свого списку з 384-ма позиціями; друга частина його списку, з позиціями чч. 385-1138, появилася — там же, IX (1974) 325-546. Згодом обидва ці його списки появилися окремою книгою під заголовком: *Джерела і бібліографія історії Української Церкви*, Рим (В-во ОО. Василіян) 1975. У « ЗапЧСВВ », X (1979) 406-487, появилася відтак третя частина списку о. Патрило, з позиціями чч. 1139-1408. У своїх списках автор подає при кожній позиції теж короткий зміст наведеної праці і їхні рецензії, якщо вони появилися друком до того часу.

р., що її також передруковано в тих самих «Записках». Так-то, при допомозі о. Г. Кінаха, ЧСВВ, о. Ваврик зібрав і подав повний «перегляд біо-бібліографічних студій і публікацій, що відносилися до життя, смерті й культу св. Йосафата» по 1967-ий рік¹².

Будучи головним редактором «Записок ЧСВВ» від 1966-1979 року, о. Ваврик помістив у них чимало бібліографічних оцінок і нотаток, що значно збагачують його заслуги як бібліографа й фактично поширюють його бібліографічний обсяг на цілу історію церковно-релігійного життя в українських і білоруських землях. Деякі ж його оцінки — це просто нові розвідки на дану тему. Так, напр., у своїй рецензії на працю митр. Іларіона (І. Огієнка): *Формтеця православія на Волині — св. Почаївська Лавра* (Вінніпег 1961)¹³, він доказово розкриває тенденційність та нещирість автора, поправляє його свідомі чи несвідомі помилки на основі джерельних пам'яток і, подаючи оцінку Іларіонові праці, о. Ваврик заключає: «Відкладаємо її з гірким почуттям явної кривди для василіянської вікової праці та української історичної науки»¹⁴.

Тому й не дивно, що до о. Ваврика густо-часто зверталися українські науковці про пораду відносно бібліографічних джерел з якої-небудь галузі української історіографії, а він завжди умів вказати на якесь свіже, призабуте, а чи й занедбане джерело нашої старовини. Сюди відносяться також його цінні статті: а) *Церковні друкарні й видання в УКЦеркви 17-го ст.*¹⁵, б) *Нововідкриті почаївські друки 18-го ст.*¹⁶, та в) *До постановня першої серії Записок ЧСВВ (1924-1948)*¹⁷, яких заголовки самі за себе говорять. Всі вони оперті на першоджерельних матеріялах.

2. Не менше цінна й заслужена праця о. Ваврика — як архі- xi-
віста та дослідника рукописних пам'яток, які він запопадливо вишукував по різних архівах чи бібліотеках. Для успішнішої праці у цій ділянці розшуків о. Михайло завершив дворічний курс архівістики й бібліотекознавства при Ватикані, як теж курс християнської археології в Папському Східному Інституті в Римі. Між його архівальними працями на перше місце вибиваються його цінні

¹² Див. «ЗапЧСВВ», VI (1967) 511-531.

¹³ Там же, VII (1971) 397-404.

¹⁴ Там же, стор. 404.

¹⁵ Там же, IX (1974) 111-123.

¹⁶ Там же, X (1979) 370-378.

¹⁷ Там же, IX (1974) 1-18.

записки в архіву Святоуфрїївського монастиря у Лаврові, тобто: а) *Лаврівська хроніка*¹⁸ та б) *З Лаврівського дипломатаря*¹⁹.

В першій з них о. Ваврик подав у скороченні виписки із знищеної вже большевиками хроніки Лаврівського княжого монастиря, що відносяться до історії Василян й УКЦеркви в рр. 1771-1882. На його думку, це тільки «окрушини з вікового багатства» архівного скарбу в Лаврові, що їх «зберіг цей безпретенсійний нотатник молоденького ченця, захопленого лаврівським минулим»²⁰, що його він списав під час своїх студій у Лаврівському монастирі (1924-1927). Нишпоривши в архівних теках, він у тих часах віднайшов для ред. Миколи Голубця (1892-1942) затрачений десь між паперами I-ий том монастирської хроніки. Потім, у рр. 1931-1934, о. Ваврик знову побував у Лаврівському монастирі як учитель української літератури й історії на гуманістиці. Тоді-то, літнім вакаційним часом, він зробив для себе самого оте «докладне скорочення» Лаврівської хроніки.

У другій вищезгаданій статті: *З Лаврівського дипломатаря* — о. Ваврик описав 126 важливих документів від 1291 р. (підложна грамота князя Льва) до 1806 р., що він їх уважав «належним доповненням» до його скороченого видання Лаврівської хроніки²¹. Ті цінні описи грамот він зготував з монастирського дипломатаря літом 1932 р. Цими своїми публікаціями о. Михайло зберіг старинну Лаврівську хроніку й важливіші грамоти від цілковитого їхнього знищення, зацілівши їх хоч би в скороченому виді для наступних поколінь.

Сюди треба приписати теж його першоджерельну розвідку про *Філософічно-богословські студії у Русько-Українській Провінції Василянського Чину протягом 18-го ст. та про їхні підручники* (полатині)²², в якій він коротко згадав про вищі Василянські школи другої половини 18-го сторіччя, зокрема при Лаврівському монастирі, і подав короткий опис рукописних підручників з богословії (48 підручників) та з філософії (числом 14), списаних Василянськими професорами, які то рукописи аж до останньої світової війни зберігалися у Лаврівській бібліотеці. Тільки один рукописний

¹⁸ Там же, II (1954) 65-94; II (1956) 408-418.

¹⁹ Там же, III (1960) 404-428.

²⁰ Там же, II (1954) 93.

²¹ Там же, III (1960) 408.

²² Там же, VII (1971) 85-113.

підручник філософії о. А. Шубовича, ЧСВВ, списаний під час шк. року 1776-77, попав якимсь чудом до Риму і його о. Ваврик віднайшов у рукописнім фонді Ватиканської Бібліотеки, у т.зв. збірці кард. С. Борджя²³.

На основі своїх виписок з Лаврівського архіву о. Ваврик написав прецінну розвідку під заголовком: *До історії Василіянських Капітул в Галичині в XVIII-XIX ст.*²⁴, про яку він сам так висловився: « Ось після видання самого літопису (тобто Лаврівської хроніки – А.П.) приходить черга опублікувати всі капітульні документи в окремій статті, що має на приміті дати, по змові, точний хронологічний перегляд усіх галицьких капітул нашого Чина » від 1776 до 1878 р. А далі він відмічає: « Без огляду на скорочену форму, в якій вони збереглися в наших виписках з Лаврівської хроніки, їхній зміст таки дозволяє нам слідкувати за розвитком василіянського життя тих часів »²⁵.

Цінна також його розвідка про *Заповнення Київської і Московської митрополії в рр. 1458-1459* (теж по-латині), в якій, на основі ним знайдених і опублікованих документів, о. Ваврик остаточно устійнив хронологічний перебіг листування між Папою Пієм II, царгородським патр. Григорієм Маммасом († 1459), київським митр. Ісидором († 1457) і польським кор. Казимиром Ягеллонським у справі назначення Київського митрополита Григорія Болгариновича (1458-1472), що довело в тому часі до відокремлення Київської митрополії від Московської²⁶.

3. Далі нам треба згадати кропітку працю о. М. Ваврика на полі *василіянської біографії* — тобто життєписний жанр його писань. Тут на першому місці треба згадати його оригінальну біографію заслуженого протоігумена, *о. Модеста М. Максимовича, ЧСВВ (1804-1855)*, який так багато натрудився коло розбудови княжого монастиря та школи у Лаврові. Отець Ваврик уклав цей життєпис з нагоди 100-річчя « скоропостижної смерти » о. Максимовича на основі записки, що її залишив таки сам протоігумен у Лаврівській хроніці²⁷.

За нею слідує основна біографія вельминадійного василіян-

²³ Там же, стор. 107-109.

²⁴ Там же, III (1958) 46-68.

²⁵ Там же, стор. 47.

²⁶ Там же, IV (1963) 9-26.

²⁷ Там же, II (1956) 453-458

ського історика і бібліофіла, *о. Романа Луканя, ЧСВВ (1907-1943)*, який загинув трагічно під час німецької окупації Галичини. До нього покійний *о. Михайло* мав велику пошану, подивляючи його « науково-дослідницький талан »²⁸. У своїй знаменитій біографічній розвідці про *о. Луканя о. Ваврик* намагався передати нам хоч би « коротенький перелік його друкованого дорібку, в першій мірі з історії Василіянського Чину, що здебільша розсипаний по сторінках передвоєнних періодиків, тим то він наражений на небезпеку скорого забуття й повного занехаяння »²⁹.

Окремої згадки заслуговує його дальша біографія визначного василіянського історіографа й проповідника т.зв. « Золотої доби » Чину, *о. Корнила Срочинського, ЧСВВ (1731-1790)*, що її *о. Ваврик* написав на основі цінної розвідки *о. Р. Луканя, ЧСВВ*, яка появилася польською мовою 1939 р. у Кракові. У своїй біографічній студії *о. Ваврик* подав теж докладний список біля 40 рукописних і друкованих праць *о. Срочинського*, між якими визначається його *Підручник василіянських місій з 1772 р.*³⁰. Важлива теж його рукописна збірка проповідей, якої примірник якось дістався до Василіянського музею-архіву у Мондері, Канада³¹ і на основі якої *о. Ваврик* зготував список проповідей *о. Срочинського*, якого назвали « світочем українського проповідництва XVIII-го ст. »³².

Тут слід ще згадати Ваврикові біографії визначних василіянських діячів сучасної доби, як ось вичерпний життєпис *о. Іринєя Назарка, ЧСВВ (1905-1976)*, з докладним переліком його писань³³ та теплу згадку-опомин про *о. Гліба Кінаха, ЧСВВ (1888-1980)*, з нагоди його золотого ювілею священства³⁴, як теж довші некрологи про *о. Йосафата Лабая, ЧСВВ (1895-1962)*³⁵ та *о. Арсенія*

²⁸ Там же, стор. 459-465.

²⁹ Там же, стор. 459.

³⁰ Порівняй статтю *о. І. Назарка, ЧСВВ, Методичний підручник василіянських місій о. К. Срочинського*, у « ЗапЧСВВ », IX (1974) 142-151.

³¹ Опис її подав *о. О. Купранець, ЧСВВ, Василіянський проповідник XVIII ст. – о. К. Срочинський, ЧСВВ*, у « ЗапЧСВВ », II (1954) 265-266.

³² Там же, стор. 266.

³³ Див. « ЗапЧСВВ », X (1979) 394-404.

³⁴ Див. « Світло », 1 (1966) 23-25.

³⁵ Див. « Альма Матер », Рим (Укр. Папська Колегія св. Йосафата) 1963, ч. 29, стор. 42-46. Отець Лабай був ректором цієї Колегії в рр. 1935-1946, а уряд віце-ректора тоді виконував *о. Ваврик*.

Кулибаби, ЧСВВ (1911-1964), свого односельчанина ³⁶. А вже хто зміг би бодай перелічити всі ті некрологи василіянських ченців, що їх о. Ваврик так сумлінно списував під час свого другого побуту в Римі (1960-1978), поміщаючи їх у «*Василіянському Віснику*», який появляється неперіодично при Головній Управі Чину в Римі вже від 1964 р. ³⁷. За той час, як сам мені признався, о. Ваврик написав біля 130 довших чи коротших некрологів померлих василіян, за що йому належить окреме признание ³⁸.

4. Не менші заслуги о. Ваврика на полі *літургічних студій* — якими він інтенсивно почав займатися під час своїх вищих студій у Папському Інституті для Східних Студій в Римі, почавши від 1934. Його він успішно покінчив і завершив докторською дисертацією: *Про монаші обряди Малого і Великого образу* (по-латині), в якій він розбирає на основі первісних джерел обряди монаших облечин і професії ³⁹. Цю свою наукову працю о. Ваврик опісля перевіряв і доповнював протягом 30-ти наступних років і вона остаточно появилася друком заходами того ж Папського Інституту в Римі 1968 року ⁴⁰. На основі одних своїх дослідів він згодом написав дещо коротшу, але для нас ціннішу розвідку: *Про обряди облечин і професії у Василіянському Чині*, теж по-латинському ⁴¹.

З нагоди відзначування 500-річчя від смерти Київського митрополита, Кардинала Ісидора (1463-1963), о. Ваврик знов поринув в архіви й рукописні фонди Ватиканської Бібліотеки і, на основі нових розшуків, він опублікував аж три довші розвідки-студії, які крім історичного свого значення торкаються передусім літургічної тематики, тобто: а) *Флорентійські унійні традиції в Києві*

³⁶ Див. «Світло», 1964, стор. 467-468.

³⁷ Циклоstileве видання «Василіянський Вісник» — виходить, майже щорічно, від 1964 р. Досі вийшло 16 чисел, останнє за рр. 1980-1983.

³⁸ Тут годиться згадати теж знамениту біографічну розвідку о. Ваврика про Київського митр., *Кардинала Ісидора*, що появилася друком у «Наукові Записки Укр. Вільного Університету», Мюнхен-Рим 1969, стор. 49-57.

³⁹ Cfr. M. WAWRYK, OSBM, *De Officio Magni et Parvi Schematis* (Dissertatio historico-liturgica), Romae 1939; eius descriptio in «AOSBM», 1 (1949) 163.

⁴⁰ Cfr. M. WAWRYK, OSBM, *Initiatio monastica in liturgia byzantina*, Romae (Orientalia Christiana Analecta, n. 180) 1968.

⁴¹ Cfr. M. WAWRYK, OSBM, *De officio vestitionis et professionis in Ordine Basiliano S. Josaphat*, art. in «OSBM», VI (1967) 541-576: apparuit separatim, tamquam «*Excerpta*», pp. 36.

ській митрополії 1450-1460 р. ⁴², написану на основі богослужбових книг того часу, головно ж рукописного церковно-слов'янського *Требника*, що його о. Михайло віднайшов у фондах кард. С. Борджя у Ватиканській Бібліотеці; б) *До історії єпископської присяги в XV-XVI віках* ⁴³, коли-то вже наявно позначилися обрядові відрубності між Києвом і Московією у формуванні своїх власних церковних обрядів, бо ж, почавши з 1458 р., «Київська і Московська митрополії стали йти розщепленими історичними шляхами» ⁴⁴. Ці обрядові розбіжності між Києвом і Московією о. Ваврик довів у першу чергу на основі єпископських присяг, бо вони, за проф. Олександром Лотоцьким, «одбивали в собі духа часу» ⁴⁵; в) *Цінний пам'ятник обрядовості Київської митрополії XV-XVI століть* ⁴⁶, в якому о. Ваврик докладно проаналізував згадуваний уже рукописний *Требник* з Ватиканської Бібліотеки, який правдоподібно походить з половини XVI-го сторіччя. На основі своїх спостережень він доходить висновку, що в ньому ми маємо «найбагатший пам'ятник старинної велико-церковної (тобто Святософійської в Царгороді – А.П.) богослужби на території колишньої Київської митрополії..., і в рівній мірі дорогоцінну скарбницю обрядових своєрідностей Києва» ⁴⁷. Отець Михайло завжди радів, коли віднайшов якийсь новий доказ своєрідності нашого українського обряду від російського.

Коли ж 1967 р. треба було поминати 100-річчя канонізації св. Йосафата, то о. Ваврик присвятив VI-ий том «Записок ЧСВВ» відзначенню цього ювілею. Крім своєї, вже згадуваної бібліографічної студії, він спричинився до цього ювілейного випуску «Записок ЧСВВ» ще й старанно написаною статтею: *Свято св. Йосафата в Русько-Українській Церкві*, в латинській мові ⁴⁸. В цій статті він коротко накреслив історію святкування й зміну дати свята св. Йосафата на українсько-білоруських землях, довівши її аж до

⁴² Див. «ЗапЧСВВ», IV (1963) 329-362.

⁴³ Там же, стор. 363-390.

⁴⁴ Там же, стор. 363.

⁴⁵ Див. О. Лотоцький, *Українські джерела канонічного права*, Варшава 1931, стор. 67.

⁴⁶ Див. «ЗапЧСВВ», IV (1963) 391-460.

⁴⁷ Там же, стор. 460.

⁴⁸ Cfr. M. WAWRYK, OSBM, *De festo S. Josaphat in Ecclesia Rutheno-ucraina*, art. in «AOSBM», VI (1967) 171-183.

найновіших часів ⁴⁹.

Тут годиться згадати теж і його цінну розвідку про змагання св. Йосафата ввести в практику теперішній спосіб розрішування *індикативною формулою*, яка згодом прийнялася як у з'єднаній, так і в нез'єднаній Церкві в Україні, як теж між усіма Церквами старослов'янського обряду. Ця його стаття, написана по-латинському, появилась в науковому журналі Папського Інституту для Східних Студій в Римі ⁵⁰, як доповнення викладу о. М. Марусина: *Пастирсько-літургічна діяльність св. Йосафата* ⁵¹.

Між літургічні писання о. Ваврика нам треба залічити теж його знамениту розвідку: *До історії Службеника в УКЦеркві в другій половині 17-го сторіччя*, яка появилась в останньому ним зредатованому випуску «Записок ЧСВВ» за 1979 рік ⁵². У цій своїй студії о. Михайло проаналізував текст і рубрики церемоній двох св. Літургій з другої половини XVII-го сторіччя, що, на його думку, промостили дорогу до видання т.зв. *Службеника Жоховського* у Вильні 1692 року ⁵³. Згадані тексти літургій, на яких він опер свою опінію, це: а) текст св. Літургії о. Пахомія Огілевича, ЧСВВ (1624-1690?), який він передрукував у своїй, сьогодні вже рідкісній збірній праці «*Гармонія*» ще 1671 р. ⁵⁴ й б) анонімний рукописний *Службеник*, імовірно, з 1690-их років, що його о. Ваврик віднайшов у рукописнім фонді кард. С. Борджя у Ватиканській Бібліотеці. Ось тому о. Ваврик покликається на нього як на «*Борджянський Службеник*» ⁵⁵.

На початку цієї порівняльної статті о. Ваврик згадав також

⁴⁹ Про іншу його статтю: *Обряди облечин і професії у Василіянському Чині* у тім же ж VI-му томі «Записок» див. вище, прим. 41.

⁵⁰ Cfr. M. WAWRYK, OSBM, *De S. Hieromartyre Josaphat — Promotore formulae indicativae absolutionis in Ecclesia Rutheno-Ucraina*, art. in «*Orientalia Christiana Periodica*», 33 (1967) 583-603.

⁵¹ Згаданий виклад о. Марусина появилсь у «Богословія», 31 (1967) 5-99.

⁵² Див. «ЗапЧСВВ», X (1979) 98-142.

⁵³ Про Службеник митр. К. Жоховського († 1693) див. о. М. Соловій, ЧСВВ, *Божественна Літургія*, Рим (В-во ОО. Василіяна) 1964, стор. 82-84. На стор. 77-82 своєї праці о. Соловій подає дещо відмінне навітлення обрядових змін у другій пол. 17-го ст., яке, на мою думку, є більш об'єктивне.

⁵⁴ Фотокопія «*Гармонії*» о. Огілевича для о. Ваврика зробив о. Й. Романик, ЧСВВ, з рідкісного примірника, який зберігається в Народовій Бібліотеці у Варшаві — див. «ЗапЧСВВ», X (1979) 105. Аналізу Огілевичевого формуляра св. Літургії о. Ваврик подав — там же, стор. 103-112.

⁵⁵ Опис й аналіза «Борджянського Службеника» — там же, стор. 114-142.

віднайдений білоруським єп. Ч. Сіповичем († 1981) рукописний текст Архиврейської Літургії з першої половини 17-го сторіччя. Як тільки Владика Сіпович опублікував цю прецінну літургічну пам'ятку обрядовости давньої Київської митрополії фототипічним виданням (1978 р.), о. Ваврик зразу взявся за опрацювання історії нашого *Службника* ще і в першій половині 17-го сторіччя. Та, на жаль, невмолима смерть не дозволила йому закінчити цю його останню розвідку, яка була вже майже на викінченні.

Наприкінці цього розділу ще згадаю, що о. М. Ваврик — як член Василіяньської літургічної комісії в Римі — також чимало натрудився над виданням *Василіяньського Молитвослова* в українській мові, що появився, поки що, тільки циклостильним виданням у двох частинах ⁵⁶.

5. Далі нам доводиться оцінити ще й працю о. М. Ваврика — як *історіографа Василіяньського Чину*. Тут на перше місце вибиваються його дві історичні праці, тобто: а) *По Василіяньських монастирях*, в якій він подав «сильветки василіяньських церков і монастирів» нашої сучасности ⁵⁷; та б) його важлива топографічно-статистична розвідка: *Нарис розвитку і стану Василіяньського Чина XVII-XX ст.* ⁵⁸, в яку він уклав чимало праці і часу.

Першу з цих праць, тобто *По Василіяньських монастирях*, о. Ваврик представив читачам як «маленький пам'ятник колишньої василіяньської величі на західних землях України», там де «наша бувальщина вбрана в ореоль святости» ⁵⁹. Читаючи цю зболілим серцем написану «паломничу книжечку до освячених Богом і століттями василіяньських монастирів нашої рідної землі» ⁶⁰, ми з захопленням крокуємо з її автором «по тих святих місцях молитви, науки, праці й праведництва — де проквітали колись наші релігійно-культурні вікові вогнища, де творилась культура України» ⁶¹. У своїх цікаво й приступно написаних нарисах о. Ваврик

⁵⁶ Див. *Молитвослов*, Рим (Василіяньська Чернеча Бібліотека), циклоstile видання, 1975, част. I, стор. 374; 1978, част. II, стор. 495.

⁵⁷ Див. вище, прим. 2.

⁵⁸ Див. М.М. Ваврик, *ЧСВВ, Нарис розвитку і стану Василіяньського Чина XVII-XX ст.*, Рим (В-во ОО. Василіян) 1979, з картою всіх колишніх васил. монастирів на території тодішньої з'єднаної Київської митрополії, яку зготували проф. В. Кубійович і проф. А. Жуковський.

⁵⁹ Див. Ваврик, *По вас. ман.*, цит. тв., стор. 9-10.

⁶⁰ Там же, стор. 10.

⁶¹ З рецензії М. Островерхи у «ЗапЧСВВ», III (1960) 579.

подав захоплюючий образ василіянських монастирів у Галичині і на Закарпатті, що стали жертвою большевицького насилля уже по другій світовій війні. Крім живого, іноді майже пластичного опису монастирів, він подав ще й багато історичних подій і згадав чимало світлих осіб, тісно пов'язаних з історією даного василіянського святилища. А наприкінці цієї своєї чепурненької праці о. Ваврик подав ще й багатющу літературу, що її він так уміло використав (стор. 271-279). Свою прецікаву книжечку він збагатив ще й численними фотографіями (всіх разом — 111), які яскраво унаочнюють славу василіянську бувальщину на наших рідних землях. Тому-то історичні нариси о. Ваврика про василіянські монастирі матимуть « тривалу історичну вартість у нашій, із цієї ділянки дуже скупій, літературі »⁶².

Ще більше історичного значення набуває його топографічно-статистична розвідка: *Нарис розвитку і стану Василіянського Чину XVII-XX ст.*, що її о. Ваврик присвятив св. Василіві Великому († 379), з нагоди 1600-річчя його смерті. На зміст цієї муравлиним трудом зібраної праці складається систематичний огляд « числового росту й упадку » Василіянського Чину від часів митр. Рутського і св. Йосафата⁶³. Щоб оцей химерний історичний процес по змозі якнайдокладніше устійнити, о. Ваврикові довелося перестудіювати об'ємистий джерельний матеріал, який до цього часу лише частково був опублікований. Передусім йому доводилося уточнювати час постановня цілого ряду монастирів і їхнього прилучення до об'єднаного Чину, бо в історичних публікаціях ці дати різно подаються.

Далі, о. Ваврикові доводилося здійснювати критичну аналізу поодиноких списків монастирів і монахів даного періоду, як теж виправляти, на підставі певних джерел, завважені ним неточності. Для збагачення цього вдалого свого нарису о. Ваврик доповнив його об'ємистими *Додатками* (стор. 79-183) ще неопублікованих досі документів чи тяжкодоступних каталогів Василіянського Чину. При кінці « розвідки » він теж додав дбайливо зготовлений азбучний список усіх монастирів, що хоч і короткий час існували на території колишньої Київської митрополії та в суміжних країнах між XVII-XX сторіччями. До праці долучена ще й обширна карта

⁶² Там же.

⁶³ Див. *Нарис* о. Ваврика, стор. X.

всіх згаданих у ній монастирів, на яку посилається теж і азбучний список. Цю оригінальну карту зготували проф. В. Кубійович та проф. А. Жуковський при Українському Науковому Центрі в Сарселі, Франція. Ця праця о. Ваврика є необхідною й основною розвідкою до написання тяглої і повної історії Василіянського Чину, що їй так дуже бракує.

До історичних праць о. Ваврика треба включити також його чотири докладно опрацьовані розвідки про Василіянські монастирі, що появилися в обласних збірниках вже на еміграції: а) *Василіянські монастирі на галицькому Поділлі*⁶⁴; б) *Василіянські монастирі в Перемиській землі*⁶⁵; в) *Василіянські монастирі в Теревовельщині*⁶⁶; та г) *Історичний нарис чернечого життя й василіянських монастирів на Бойківщині*⁶⁷.

Всі згадані нариси подають короткий огляд первопочинів чернечого життя даної території у світлі найдавніших документів, що часто сягають аж до XIV-го сторіччя, як теж історію пізніших монастирів, що проіснували там аж до Йосифінської касати під кінець XVIII-го сторіччя. Слідом за ними о. Ваврик з'ясував історію важливіших чернечих осідків даної області, тобто: на *Поділлі* — в Теревовлі і в Бучачі; на *Перемищині* — на численних місцях Засяння і на Посянні, включно до теперішнього василіянського осідку на Засянні; в *Теребовельщині* — подав ширший нарис Спаського монастиря на Підгір'ї (Підгоряни) з XVI-го ст., про дві маловідомі обителі (чоловічу й жіночу) у Теревовлі, як теж про колишні монастирці у Струсові і Звинячі; а на *Бойківщині* — докладно описав княжий монастир у Спасі, княжу обитель у Лаврові, «Ясну гору» в Гошеві та Святотроїцький монастир у Дрогобичі.

З якою дбайливістю і прецизністю о. М. Ваврик ставився до

⁶⁴ Див. збірник: *Шляхами золотого Поділля*, ред. С. Конрад, Філядельфія, Па. 1960, т. I, стор. 243-260. До своєї статті о. Ваврик подав деякі поправки у *Бібліографічному огляді за 1950-1970 рр.*, див. «ЗапЧСВВ», VII (1971) 414.

⁶⁵ Див. збірник: *Перемишль — західний бастион України*, ред. Редакційна Колегія, Нью Йорк-Філядельфія 1961, стор. 86-96. У повше згаданім *Бібл. огляді* о. Ваврик подає відповідні поправки і до цієї своєї статті — див. «ЗапЧСВВ», VII (1971) 413-414.

⁶⁶ Див. історично-мемуарний збірник: *Теребовельська Земля*, ред. Редакційна Колегія, Нью Йорк-Торонто 1968, стор. 194-207; теж *Бібл. огляд* о. Ваврика у «ЗапЧСВВ», VII (1971) 414.

⁶⁷ Див. збірник: *Бойківщина*, Філядельфія-Нью Йорк 1980, стор. 251-286.

своїх наукових, головню ж історичних писань, як приклад, може нам послужити історичний його нарис на Бойківщині. Доглянувши, що до тексту й численних відміток ⁶⁸ закрався надмір помилок (статті не вислано йому до поправки), він доти не спочив, доки не видав цілу розвідку другим, поправленим виданням як окрему відбитку, якої друк він уже сам особисто наглядав ⁶⁹.

6. Залишається нам ще щось сказати про дорібок о. Ваврика, як енциклопедиста, тобто співпрацівника словникової частини *Української Енциклопедії* (скор.: УЕ-2), по від'їзді знемоцілого на той час о. І. Назарка, ЧСВВ, з Риму, 1966 р. З того часу о. Ваврик був автором не тільки усіх монаших гасел і великого числа гасел з історії Церкви, але теж і коректором, чи радше «доповнювачем» багатьох інших гасел з української давнини. Це знаю з власної практики, бо в половині 70-их років він зачав спихати цю нелегку працю на мене. Сам він почувався до обов'язку співпрацювати в УЕ-2, бо ж обидва її головні редактори, проф. В. Кубійович і проф. А. Жуковський, приготувляли для нього згадувану карту василіянських монастирів XVII-XX ст. ⁷⁰.

Мені не можливо тут перелічити всі ті гасла, якими о. Ваврик спричинився до УЕ-2. Їх дбайливо зібрав і подав у «*Василіянському Віснику*» бл.п. о. Гліб Кінах, ЧСВВ ⁷¹. Тут хіба згадаю довші його гасла-студії, як: а) *Манастири* ⁷², б) *Маняєвський Скит* ⁷³, в) *Онуфрія св. — церква і монастир ОО. Василіян* ⁷⁴, г) *Папи* ⁷⁵, д) *Рим* ⁷⁶, е) *СС. Василіянки* ⁷⁷, є) *СС. Смужебниці* ⁷⁸, тощо.

Наш невтомний науковець, о. Ваврик, співпрацював також з італійською енциклопедією про *Інститути досконалого життя*,

⁶⁸ На 30 стор. тексту о. Ваврик подав аж 114 приміток, і то різними мовами.

⁶⁹ Див. о. М. Ваврик, ЧСВВ, *Історичний нарис чернечого життя та василіянських монастирів на Бойківщині*, Філядельфія-Нью Йорк (В-во Записок ЧСВВ) 1982, стор. 37, накладом М. Сенчишака.

⁷⁰ Див. вище, прим. 58.

⁷¹ Див. «Василіянський Вісник», Рим 1965, ч. 3, стор. 47; 1967, ч. 5, стор. 60; 1970, ч. 9, стор. 42-43; 1971, ч. 10, стор. 60.

⁷² Див. УЕ-2, стор. 1456-58.

⁷³ Там же, стор. 1464.

⁷⁴ Там же, стор. 1856-57.

⁷⁵ Там же, стор. 2094.

⁷⁶ Там же, стор. 2510-12.

⁷⁷ Там же, стор. 2782-83.

⁷⁸ Там же, стор. 2783.

що її зачали видавати 1974 р. ОО. Павлісти в Римі ⁷⁹. За останні чотири роки свого побуту в Римі о. Ваврик ще спромігся на такі гасла в італійській мові: а) *СС. Службениці* ⁸⁰, б) *СС. Василіянки* ⁸¹, в) *ОО. Василіяни* ⁸², г) *Катехитки Пресв. Серця Христового* ⁸³, д) *о. Ю. Дацій, ЧСВВ* — засновник *СС. Мироносиць* ⁸⁴, е) *св. Йосафат Кунцевич, ЧСВВ* ⁸⁵, є) *о. Є. Ломницький, ЧСВВ* — засновник *СС. Службениць* ⁸⁶, ж) *о. Х. Миськіє, ЧСВВ* — засновник *Катехиток П.С.Х.* ⁸⁷, з) *о. М. Романович, ЧСВВ* — засновник *СС. Місіонарок Христ. Любови* ⁸⁸, і и) *митр. Йосиф В. Рутський, ЧСВВ* ⁸⁹.

А вже годі зібрати чисто публіцистичні статті о. Ваврика, які появлялися в українській релігійній, а часом і світській пресі, чи то в Європі, а чи й за морем, як у «Християнському голосі» в Мюнхені, василіянському місячнику «Світло» в Торонто, Канада, в газетах «Шлях», «Америка» й «Свобода» у ЗСА тощо, хоч деякі його статті поміщені в укр. пресі мають також своє історичне значення і можуть послужити як джерело інформації неординарному дослідникові ⁹⁰.

Нам залишається ще сказати, для історії, що протягом 12-ти плодovitих років редакторства о. Ваврика «Записок ЧСВВ» у

⁷⁹ Cfr. *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, Roma (Edizioni Paoline) 1974, vol. I etc.

⁸⁰ *Ancelle della B.V. Maria Immacolata* — *Ibid.*, vol. I (1974), coll. 550-51.

⁸¹ *Basiliane* — *Ibid.*, I (1974) 1076-77.

⁸² *Basiliani di S. Giosafat* — *Ibid.*, I (1974) 1082-88.

⁸³ *Catechiste del Sacro Cuore di Gesù* — *Ibid.*, II (1975) 697.

⁸⁴ DACIJ, Giuliano (1863-1945) — *Ibid.*, III (1976) 369-70.

⁸⁵ GIOSAFAT, Kuncsevyc, *Santo* — *Ibid.*, IV (1977) 1191-93.

⁸⁶ LOMNYCKYJ, Geremia G. (1860-1916) — *Ibid.*, V (1978) 723-24.

⁸⁷ MYSKIW, Cristoforo G. (1905-1973) — *Ibid.*, VI (1980) 242.

⁸⁸ ROMANOWYČ, Marco (1904-1958) — *Ibid.*, VII (1983) 2009.

⁸⁹ RUTSKYJ, Josyf V., *metr. di Kiev* — *Ibid.*, VII (1983) 2074-76.

⁹⁰ Хоч би згадати кілька статей о. Ваврика у місячнику «Світло»: 1) *Величаві дні нашої Церкви в Римі* (1960, стор. 507-09); 2) *Українська Папська Семінарія в Римі* (1961, стор. 461-63); 3) *Василіянська Головна Капітула в Римі* (1963, стор. 227-28); 4) *На службі Церкви й народу*, про сучасну видавничу працю ОО. Василіяни (1963, стор. 203-05). Крім того о. М. Ваврик написав і кілька книжечок «Слово Доброго Пастиря», що їх видавали ОО. Василіяни в Нью Йорку, ЗСА: 1) *Устрій Христової Церкви* (1952), 2) *Вірую в Апостольську Церкву* (1955), 3) *Перша хрестителька України — св. Ольга* (1955), і 4) *Приписи Бехаристійного посту* (1956).

Римі, тобто від 1966 до 1979 р., вийшло шість товстих томів тих же «Записок», і кожний том налічував приблизно 530 сторінок. Це вже сам у собі великий здобуток письменницької праці.

Ось так, у світлі науково-письменницької його праці, ми наочно можемо вловити духовну велич, розмах думки й незабгненну глибіню ума бл.п. о. Михайла М. Ваврика, ЧСВВ, одного з визначніших сучасних істориків української Церкви, гідного сина Василіянської спільноти й заслуженого члена Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка, якого пам'ять буде золотими літерами записана в анналах української історіографії.

Василь Ленцик

ОТЕЦЬ МИХАЙЛО ВАВРИК, ЧСВВ — У МОЇХ СПОГАДАХ

Я не збираюся давати якогось наукового огляду праць покійного Отця Доктора Михайла Ваврика, бо про це авторитетніше написали чи напишуть його співбрати у Чині, які краще обізнані з його творчістю, як це я міг би сказати, не маючи всіх його праць під рукою. Тому я обмежусь до розповіді про Покійного нашого Вченого і Духовника-Монаха, як приятеля, з яким доводилось мені мати діло протягом довгих років (*).

Наше знайомство почалось в Нью-Йорку і то з тих часів, коли покійний Отець Михайло був настоятелем Іленківської обителі, одночасно ж бував частим гостем в Нью-Йорку, щоб допомагати парохам у храмі святого Юра своїми знаменитими, глибоко обдуманими та краснорічливим стилем виголошеними проповідями. Кожна з тих проповідей була під кожним оглядом викінчена гомілетична цілість, що подавала якусь Божу правду з практичною аплікацією до щоденного актуального життя. Пригадую собі, що з нагоди річниці смерті Слуги Божого Митрополита Андрія Шептицького, Отець Ваврик виголосив таку чудову проповідь про цього нашого Святця, що я мало коли в житті чув таку прекрасну змістом і формою проповідь.

Все, що Отець Михайло говорив, він глибоко переживав, тому то його проповіді крім глибини думки, незмінно мали також почуттєвий характер. Тому не диво, що церква Святого Юра, де звичайно Отець Михайло — чи його брат Василь, який також є знаменитим проповідником, проповідували — завжди була набита вірними. Узагалі Святий Юр в Нью-Йорку, хоч це і не належить до нашої теми, мав і має щастя слухати добрих проповідників, бо хто не згадує коротких, речевих проповідей Отця Юліяна Катрія,

(*) Доповідь на науковій Конференції НТШ в Нью-Йорку (ЗСА), 29 травня 1984 р., на пошану о. М. М. Ваврика, ЧСВВ.

Владика Інокентія Лотоцького, пок. Отця Гавліча, чи теперішнього пароха Отця Патрікія Пашака.

З Отцем Михайлом ми, познайомившись, почали тісніше співпрацювати в «Обнові». Цю організацію католицьких інтелектуалістів відновлено в Америці з приїздом нової еміграції за старанням колишніх діячів «Обнови», а саме: проф. Чубатого та д-ра Б. Лончини. Коли зорганізувався Відділ «Обнови» в Нью-Йорку, а мене обрано головою того Відділу, Отець Михайло став нашим духовником. З того часу ніщо в нашому Відділі не відбувалось, щоб у всьому не брав активної участі наш Духовник, Отець Михайло Ваврик. Отець Михайло цілим серцем був відданий справі організації католицьких інтелектуалістів, розуміючи вагу християнської ідеології для провідної верстви, яка, силою своєї позиції в суспільстві, повинна дати належний провід цілій спільноті.

А як розумів Отець Ваврик завдання такої організації, як «Обнова», він висловлював при нагоді триденних реколекцій, які він давав членам і не членам «Обнови», а також в гутірках з членами «Обнови» і з гостями. В мене збереглося одне число «Америци» за 21 червня 1954 року, в яким була підготовлена мною сторінка п.з. «Вісті Українського Католицького Академічного Об'єднання ОБНОВА». В ній Отець Ваврик помістив свій допис, як духовний асистент УКАО — «Обнова» відділ Нью-Йорк, під заголовком «Все обновити в Христі». Цікаві думки того допису є актуальними і на сьогодні, то ж я наведу їх для шановних учасників збору. Цитую:

«Хто тільки задумається, — пише о. Ваврик, — над значенням дня 29 травня цього року (зн. 1954), в якому Папа Пій Х був винесений на престол до загального почитання вселенської Церкви, мусить признати, що він був не тільки апотеозом його особистої святости, але й великого діла його понтифікату. Знаний клич його першої енцикліки: «Все відновити в Христі» — позначився на кожному його чині: на віднові чистих зачал св. віри, що їх спотворив модернізм, на віднові літургійної побожності в житті вірних через Св. Причастя діточок і активну участь у Службі Божій, в кінці на віднові загальнолюдського життя через Христову Євангелію за поміччю світського апостоляту.

«Все відновити в Христі! Щойно при кінці світу це станеться в усій повноті Божого Царства. Але, до певної міри, йде стала обнова поодиноких ділянок людського життя євангельським духом Христової науки Божою ласкою. Бо свята Церква — це продов-

ження діла Божественного Спасителя, що сам перейшов, творючи добро і полишив їй свій заповіт проповідати св. Євангеліє всьому сотворінню. Крім того має вона від нього два двигуни: ієрархічного уряду й дарувань Св. Духа, силу зовнішню та внутрішню свого апостольства. Тут переводиться обнова світу через церковну установу, що перебирає від Христа весь засіб Його заслужених ласк, а тут знову Св. Дух діє, де хоче і даний всім, що приймають Його особисте намащення. Зрозуміло не може бути розщеплення між одним і другим апостольським діянням, бо особисте посланництво аумовлене церковним, і одне одним доповнюється.

« Такі основоположні задуми Пія Х передалися — після "воєнного" понтифікату Венедикта XV в проміжку першої світової війни, до Пія XI, що назвав світське апостольство участю вірних в ієрархічному ділі Церкви. Це були наостіж отворені двері Божого храму, щоб в ньому кожний зайняв відповідне для себе місце і працював для обнови світу в душі й правді. Слідом за цим прийшло, через Лятеранський пакт 1929 р., отворення брами до Ватикану, що стояла примкнута від хвилини насильного забору Риму 1871 р. Як сіножать на весні покривається різнобарвним ковром запашного квіття, так Католицька Церква зарясніла широко й далеко найрізноматнішими організаціями світського апостоляту — Католицької Акції, що, в передищі між двома війнами, стала найжиттєвішою формою і найпіднеслішим висловом відроджуючої сили, що б'є для світу з незнищимого організму св. Церкви.

« Припало третьому з великих Піїв на Петровому троні нашої епохи — Пієві XII-му в такій всесторонній розбудові світського апостоляту безупинно пильнувати євангельської чистоти його напрямних та дбати про цілеспрямованість всесвітньої праці Католицької Акції для обнови людини і світу в Христі. На пожарищах найбільшої з воєн, на руїнах тисячолітніх здобутків Церкви, на очах апокаліптичної бестії комуністичного безбожництва, розбагрілої кров'ю новітніх мучеників і причасної до смертельного наскоку на решту християнства, він не перестає ставити перед очима заляканого людства основний дезидерат св. Пія X: Одна є тільки партія, спроможна серед загального замішання повернути спокій — партія Бога. Вигнати з життя Бога, це значить усунути з нього справедливість, а тоді всяка надія на мир стає обманом... Ось чому релігія і культура, Церква і світ мусять себе внутрішньо просякнути, а необхідним зв'язковим між ними є світський апо-

стол, сповнений євангельським духом у своїм власнім нутрі та охочий внести його в прилюдне життя.

« В цьому саме питома вартість діяння католицького інтелектуаліста, цього найкращого виразника переможної сили Христової Євангелії в теперішньому світі та найважливішої ланки у всеобіймаючому церковному русі за об'єднання всіх творчих сил католицизму, які змогли б 'усе обновити в Христі'. Ореоль, що заблестів над головою св. Папи Пія X-го сходиться і на це його безсмертне діло та на кожного, хто своїм життєвим чином повторяє за Апостолом: ' Не соромлюся Євангелії, бо вона — сила Божя на спасіння кожному, хто вірує ' (Рим 1,16)».

Я навмисне навів ту цінну статтю Отця Ваврика, бо вона віддзеркалює не тільки його духове «я», але також глибоке розуміння потреби і вартости обновлення нашої провідної верстви на засадах Христової Євангелії. Отець Ваврик, як вірний син своїй Церкві, свого Чину та свого Народу, глибоко переживав усі сумні події, яких доля нам не щадила, та й радісні хвилини в житті Чину, Церкви і Народу.

От кілька виїмків з його писань, чи то у формі книжок, чи листів. В його незвичайно цінній праці « *По Василіянських манастирях* », він на початку « Вступу » цитує з Плачу Єремії:

« Посумніли дороги на Сіон, бо перестали ходити прочани. Всі брами його опустіли, вороги його взяли гору над ним, минулася Сіонові вся слава його » (Плач Єремії, 1,4-6).

А даліше у самому « Вступі » пише таке: « Дорогий Брате й Дорога Сестро! На чужинних наших шляхах щораз новими з'явами на овиді Твої пам'яті стають незабутні спомини батьківської хати, рідного села-міста, Твої Церкви, школи й інших дорогих місць нашої землі. Тоді Твої очі хотіли б бачити ще виразніше, що там ховається у Твоїх сердечних глибинах, і Ти всеціло перемінюючися в слух, щоб не пропала ні одна нотка з далекої пісні Твого веселого дитинства. Щаслива Твоя душа, як має ключ до скарбниці минулого, як слухає казки, що завжди зачинається наново, як має що звогчувати сльозами незглибимої туги власного серця!... в таку хвилину дозволь мені долучитися до Твоїх дум і мрій, поширити Твої душевні обрії ще на ті місця, де наша бувальщина, вбрана в ореол святости, та заселити їх добрими духами, що йдуть із донедавніх літ проміжками Твоїх і моїх споминів, у чернечих рясах, із спущеними на очі клобуками, в чорних чот-

ками в молитовних руках. Вкладаю в Твої долоні паломничу книжечку до освячених Богом і століттями василіянських монастирів нашої рідної землі».

І далі пише Отець Михайло: « Припинилась у них (монастирях) щоденна Божа хвала, що устами й серцями Богу посвячених синів нашого народу підносилась до Господнього престолу й спливала росицею небесного благословення на українську землю. Замовкли василіянські проповідальниці, з яких слово надземного підйому, душевної розради і непохитної надії падало з золотих уст сіячів Божого слова в багатотисячні серця. Розвалені святі мури німують у непомітному смутку за давньою славою та за своїми священнослужителями, на далеких засланнях і світових утечах »...

Цілий той вступ написаний в тоні « Плачу Єремії ». В цих рядках пробивається безмежний жаль і сум на згадку тих святих місць, таких дорогих серцю кожного українця, що коли-небудь мав нагоду бути в княжому Лаврові, Крестинополі чи на Ясній Горі в Гошеві, куди тисячами народ плив від ранньої весни до півної осені. Тим святим місцям Отець Ваврик присвятив більшість своєї дослідної праці, яку завершив великою монографією про Василіянські монастирі.

Отець Ваврик, крім своїх атрибутів інтелектуаліста, був також чутливим на всяке горе, на біду, на знищення. У своїй невеличкій праці, яка під кожним оглядом є науковою, « Історичний нарис чернечого життя Василіянських Монастирів на Бойківщині », він глибоко переживає долю монастирів на Бойківщині. Нав'язуючи до історичного минулого, Отець Ваврик пише: « Та все те впало нараз жертвою повного знищення серед навали новітніх хижаків зі Сходу вже при першому приході червоної армії у вересні 1939 р. ». І тут він наводить слова О. Іриней Назарка: « Востаннє, — пише о. Назарко, — я оглядав криві сльози Лаврів в липні 1941 р. зараз після першої большевицької окупації... В саме полудне став я перед монастирем, який служив касарнею для якогось відділу большевицьких армійців. Ніде не було дверей, усі вікна повибивані, навіть з віконницями, в залах і келіях на підлозі солома або гній, а між ними подерті або недопалені книжки. Коли я увійшов до нашої каплиці, мені потемніло в очах... Я побачив жахливе богохульство. Там, де перед двома роками були ікони Христа і Богородиці, тепер великий портрет Сталіна... В моїх очах затремтіли сльози... Я скоро сів на віз і сказав: 'Прощайте, дорогі

руїни — колись княжого Лаврова, зруйновані вандалами ХХ-го століття' » (стор. 21).

І цю цінну розвідку про монастирі на Бойківщині о. Ваврик кінчить сумним акордом, але як глибоко віруючий ієрей, і оптимізмом. Він пише: « Отак кінець нашої короткої повісті про сімсотріччя чернечого життя на нашій любій Батьківщині від першої його ознаки в Синевідському Святоуспенському монастирі в 1240 р. так дуже подібний до початку: там Батівві ординці, тут Сталінові опричники — нищать, розбивають, безчестять її священні монастирі й церкви. Та не тратимо надії, що і цим разом, після цієї Великої П'ятниці, прийде нове Воскресіння... ».

Життя і праця Отця Ваврика дуже багатогранна, та все-таки він по своїй душі був високої кляси дослідником — інтелектуалістом. На тему наукової праці він часто писав в листах до мене. От зразок такого листа, від 10 січня 1977: « Не бачу змоги частіше видавати "Записки ЧСВВ", як було досі, бо нема молодших помічників. Може спроможемося аж на 1600-річчя смерті св. Василя Великого видати найближчий том. Зрештою, маю ще кілька невикінчених робіт, які хотів би бодай обробити, бо хто це зробить по мені. Поки що, Богу дяка, вже Кубійович взявся з д-ром Жуковським за мою карту василіянських монастирів 17-20 ст. і може бодай її ще зможу оглядати власними очима ». Бог допоміг йому, що та праця побачила денне світло ще за його життя. Вже коротко перед своєю смертю він ділився зі мною радісною вісткою, що його праця про Синайський Кодекс буде видана у видавництві Гарвардського Університету.

Коли б не зайти було до кімнати о. Ваврика, навіть у часі його вакаційного душпастирювання в Гантері, він завжди сидів серед повені паперів і при друкарській машинці. Він часто казав: « Я хотів би ще це і те викінчити ». Матеріялів мав він завжди подостатком, бо ціле своє життя він був відвідувачем бібліотек, особливо ж пребагатої Ватиканської Бібліотеки, в якій докладно знав, де і що шукати. Під оглядом джерелознавства історії нашої Церкви він був просто енциклопедією.

Мав я раз приємність бути з ним цілий день в Римі, між іншим, і в цій славній Ватиканській Бібліотеці, де він був як у своїй власній келії. Треба було тільки згадати якусь тему, то вже о. Ваврик попровадив вас до відповідного відділу тієї пребагатої бібліотеки і архівів.

Я можу без пересади сказати, що покійний о. Ваврик був од-

ним з найбільш прочитаних духовників, якого ми останніми десятиліттями літ мали. Тому не дивно, що один з наших видатних істориків-економістів, покійний вже д-р Ілля Витанович, сказав про Отця Ваврика, як він був якийсь час парохом і духовником «Обнови» в Чикаго — висловлюючись жидівським жаргоном — що Отець Ваврик це «галех фор де пурец», значить: це душпастир для вищої класи освічених людей. Очевидно, що він у своїй скромності ніколи зі своїм знанням не реклямувався, але з розмови з ним кожний мусів відчути, що має перед собою непересічного духовника — інтелектуаліста. Як такого і як приятеля я сьогодні з вдячністю й пошаною його згадую.

о. М. Войнар, ЧСВВ

ОТЕЦЬ МИХАЙЛО ВАВРИК, ЧСВВ — ПЕДАГОГ

Хоч ця тема своїм матеріалом небагата, то я вибрав її навмисне, щоб кинути хоч трохи світла і на цю ділянку активності Покійного. Очевидно, мої особисті спомини цього роду зв'язків з покійним о. Михайлом, і вдячність за його вклад у моє виховання домагаються, щоб їх в якийсь спосіб виразити. Педагогічна праця о. Михайла Ваврика — так, як я її тут представляю — обіймає 4 періоди за місцем її виконання: 1) Лаврів, 2) Рим, 3) Риміні та 4) Іленків.*

1. ЛАВРІВ

Педагогічна діяльність о. М. Ваврика починається в Лаврові в 1931 р. У нашому Чині в Галичині водилось таке, що здібнішим студентам богослов'я переривалося студії, щоб кілька років були вони учителями василіянських студентів на гуманістиці (тобто вищі класи гімназійних студій). Так було, напр., з відомим вам о. Сотером Голиком, теперішнім парохом у Бронксі, з о. Арсенієм Кулибабою, та іншими, яких називали «магістрами».

І покійному о. Михайлові перервали богословські студії в Римі й вислали до Лаврова (біля Старого Самбора) викладачем гуманістики. Улюбленим предметом о. Михайла до кінця його життя була старинна українська література. Ще тепер перед моїми очима в уяві «летять стріли каленії» з перлини-шедевр у нашої старої літератури з твору «Слово о полку Ігореві».

Другий улюблений предмет о. Михайла — це старослов'янська мова. У ній звертав він увагу на паралелізми з грецькою мовою, напр., на форму дієслова грецького аориста, що збереглася

(*) Доповідь на науковій Конференції НТШ в Нью-Йорку (ЗСА), 29 травня 1984 р.

й у старослов'янській мові, напр., «Азь быхъ», від «быти» (бути), що виражає минулу дію без означення її тривалости.

Та крім цих шкільних предметів, залишився у мене спомин про його спосіб поступового впровадження молодих студентів у наукову працю. Отець Михайло був бібліотекарем у Лаврівському монастирі, а я був його помічником. Лаврівська бібліотека відома зі своїх стародруків, хронік і архіву. З хроніки о. Михайло зробив собі багато виписок. Сюди теж приїжджали тодішні наші вчені, головню Микола Голубець, який помістив свої статті про Лаврів у «Записках ЧСВВ» (том II, 1926 р.). Крім того багатий був теж архів з різними грамотами, дипломами та іншими документами.

Саме тут о. Михайло нам, молодим гуманістам, уже тоді звертав увагу на критичне користування архівальними збірками. Це він доказував конкретно, бо в Лаврові була, напр., грамота князя Льва Даниловича, але — як фальсифікат: «писана ніби в Перемишлю в п'яток місяця октоврия осмого дня літа... 1292». (М. Голубець, *Лаврів — Історично-археологічна студія*, «Записки ЧСВВ», т. II, 1926, стор. 38).

Проте були там і автентичні документи, як ось: дипломи польських королів; грамоти молдавських господарів; грамоти різних митрополитів і, очевидно, Перемиських єпископів. Були теж твори Петра Могили, Захарії Копистенського, Йоанікія Гаятовського, Лазара Барановича з їхніми власноручними присвятами Лаврівському монастиреві.

Тим часом проф. В. Січинський досліджував архітектуру Лаврівської церкви Св. Онуфрія зі славною поліхромією, відкритою малярем Модестом Сосенком під час перебудови церкви (1910).

Крім лекцій, о. Михайло організував доповіді студентів. Пам'ятаю, що першою мовою «науковою» доповіддю був відчит про Лаврівський монастир, розуміється, на основі згаданих статей Миколи Голубця в «Записках ЧСВВ». А це все цілком природно впливало на вироблення світогляду молодих ще студентів.

2. РИМ

Під час II світової війни зібрався в Римі гурток священників і богословів у Колегії Св. Свщмуч. Йосафата, що приготувляли свої докторські дисертації. Між ними був й о. Михайло, віце-ректор згаданої Колегії. Про його педагогічну працю у цій же Колегії

більше і докладніше міг би сказати хтось з її семінаристів, бо ми Василіяни мали окремий монастир при церкві святих Сергія і Вакха. У згаданій Колегії о. Михайло викладав літургіку й старослов'янську мову, з якою він ознайомився вже як викладач у Лаврові.

Важливість допомоги о. Михайла для нас була в тому, що він ознайомлював нас з римськими архівами, з якими був добре обізнаний, бо ж він сам рівночасно був студентом Східного Інституту, де викінчував свою докторську дисертацію на літургічному факультеті — про монаші обіти.

Варта ще згадати і про його добрі взаємини з грецьким монастирем у Гроттаферраті біля Риму, де було кілька наших українських ченців з Галичини, при допомозі яких о. Михайло мав легкий доступ до архіву цього монастиря, де теж зберігаються документи відносно нашої Церкви.

Отже ми, згаданий гурток докторантів, що писали свої дисертації на основі архівних документів, за вказівками вже старшого і більш обізнаного о. віце-ректора Михайла — часто обмінювалися нашими відкриттями, головню в архіві Пропаганди й Ватикану. Це милий спомин про такі відкриття.

Отець Михайло був 14 років віце-ректором Колегії св. Йосафата (1934-1948); опісля 3 роки був її духовником (1960-1963); крім того, протягом 14 років виконував обов'язки генерального консультора Чину (1963-1976). Тому він мав нагоду простежити ті архіви, а ми мали нагоду скористати з його цінних вказівок. Це теж треба звести до спільного знаменника в такій його педагогічній діяльності як впровадження у наукову працю.

3. РІМІНІ

Згадуючи про перебування о. Михайла в Римі, не можна поминути окремої його педагогічної діяльності серед полонених Укр. Дивізії в Риміні. Він, як відпоручник преосвященного Івана Бучка, апостольського візитатора для українських вірних в Європі, що займався допомогою для Української Дивізії в Риміні, не поминув і педагогічної ділянки.

За апробатою Свящ. Конгрегації Східних Церков, він зорганізував серед дивізійників, що не мали нагоди докінчити своїх гімназійних студій — окрему школу у таборі за допомогою професорів-дивізійників з метою докінчення гімназійних студій. Так ото

вони могли там приготуватися до матуральних іспитів. Сам о. Михайло, як організатор тієї школи, в доручення преосвященного І. Бучка, мав теж деякі виклади та був членом комісії екзаменаторів при матуральних іспитах. Опісля деякі з матуристів вступили до Колегії Св. Свящмуч. Йосафата і продовжували під ним, як віце-ректором, свої філософічно-богословські студії в Римських університетах.

Мій особистий спомин з тієї педагогічної діяльності о. Михайла в Риміні — це тільки один момент. О. Михайло в 1945 р. запланував дати нашим дивізійникам місію, і з цим наміром приєднав до цього завдання двох місіонерів, а саме: о. Мелетія Соловія і мене. А що в таборі не було такого приміщення, де можна було б зібрати всіх дивізійників, то о. Михайло й о. Соловій на переміну давали цілому таборові місію через таборові гучномовці. Мені було доручено зайнятися шкільною молоддю, якій я давав реколекційні науки у таборовій каплиці. Її споруджено з бляхи, але в середині мала вона повне устаткування: святилище, головну наву з лавками і з хорами. Замітне тут те, що генерал Крат, хоч сам православний, слухав, як і студенти, усіх моїх конференцій. Він пунктуально приходив до церкви, сам ставав на хорах, а студенти сиділи в лавках, а я проповідував перед іконостасом.

Студенти виявили вдячність за цю місійно-педагогічну працю о. Михайла і згадка про це появилася була у пресі.

4. ІЛЕНКІВ

В обох томах Іленківської хроніки є згадки і про педагогічну діяльність о. Михайла Ваврика. Бо у Іленкові, призначеному для новіціату, після закупу цієї посілости в 1944 р., не вдалося відразу заснувати новіціату через протест тамошньої латинської ієрархії. Тож була там спочатку тільки резиденція, в якій розміщено василіянські студії богослов'я (I-ий і III-ий рік), які тривали всього лиш один рік (1948/9 р.), а філософія — протягом 5 років.

В 1948 р. приїхав з Риму до Іленкова о. Михайло і зараз же почав викладати на філософії біблійну історію, на богословії ж, на першому році, викладав загальну літургіку, а на третьому — спеціальну літургіку, і для всіх богословів викладав ще біблійну грецьку мову.

Після перенесення василіянських богословських студій до Риму о. Михайло кілька літ був ігуменом у Їленкові, а згодом парохом у Чікаго.

Другий раз о. Михайло став професором у Їленкові для василіянських студентів, які прибули переважно з Бразилії — від 1980 р. до своєї смерти. На гуманістиці, як колись у Лаврові, викладав він свій улюблений предмет: українську літературу, а також і латинську та старослов'янську мови.

Крім того кілька років був духовником студентів.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Розлогий засяг його знання спричинявся до об'єктивного і всебічного з'ясування викладаного предмета. Звичний до латинського ціцеронського стилю, о. Михайло теж і в українській мові вживав довгої черги підрядних речень. Його мова була плавна, збагачена образними висловами і прикладами, що вможливлювало з легкістю вловлювати його думку.

Крім того він мав добру пам'ять, казали навіть — «шалену пам'ять». Тому часто ми зверталися до нього з запитаннями про імена, дати тощо, як до «ходячої енциклопедії». Він читав дуже багато і цим ушкодив собі на старість очі. З книжкою він ніколи не розставався, навіть при каві чи чаю, незмінно мав при собі якусь книжку.

Він волів, щоб іспити на гуманістиці відбувалися, по змозі, усно, а не письмово, бо він бажав основно перевірити знання студента.

Два роки перед смертю о. Михайло взявся за впорядкування Їленківської бібліотеки. Для цього він підібрав собі тих студентів, які, подібно як він, любили книжку. Однак недуга не дала йому здійснити цього пляну.

Заслуга о. Михайла — *aëre perennior* — для науки в тому, що він у наукову працю успішно впроваджував молодших від себе, чи то тих, яких він учив як педагог, а чи й тих, на яких мав вплив своїми вказівками і особистим підходом до кожного зокрема. За це тепер, в імені усіх, я складаю йому посмертну подяку.

II. DOCUMENTA

EPISTULA IOANNIS PAULI PP. II ANNI CENTESIMI REFORMATIONIS DOBROMYLENSIS OCCASIONE

*Dilecto Filio ISIDORO PATRYLO
Protoarchimandritae, eidemque Moderatori Generali
Ordinis Basiliani S. Iosaphat **

Sollemni redeunte anniversaria die, qua centum abhinc annos facta est a S. Iosaphat Ordinis Basiliani restitutio (quam quidem Dobromylianam cognominant), sane gaudemus posse Nos cum te, tum universi Ordinis ac Provinciarum legatos salutare, qui Romam, ad Generale Capitulum agendum convenere. Quibuscum scilicet omnes etiam Monachos atque Religiosos Ordinis Basiliani salvere iubemus, quos varius apostolatus labor diversis in provinciis distinet, cum domi, tum foris, eos maxime qui ob inculpatam fidem in Christum et obsequium erga hanc Apostolicam Sedem male habent.

Reformatio autem Dobromyliana, ut eam breviter attingamus, fundamentum ac quasi 'Magnam Chartam' e Litteris apostolicis 'Singulari praesidium' repetit, a Leone XIII, Decessore Nostro, die XII Mai, anno MDCCCLXXXII, datis (Cf. *Acta Leonis*, III, 58); quae sane Litterae, certe Dei providentissimi instinctu, tanti fuere momenti, ut Ordo, qui temporum iniuria languisset ac quasi senesceret, non modo fuerit e tanto periculo ereptus, sed et floruerit honestissime novis Monachorum atque Institutorum incrementis, et fructus uberrimos tulerit, in prioris reformationis similitudinem, quae anno MDCXXIII facta fuerat: nam, si historice consideres, restitutio Dobromyliana omnino altera fuit Ordinis reformatio.

Constat quippe Monachos S. Basilii Magni — cuius ascetici legislatoris operam Epistula Apostolica laudavimus 'Patres Ecclesiae' (Cf. *A.A.S.*, 1980, 5-23) — primum saeculo XI in metropolitanam

* AAS vol. 74 (1982), 1114-6.

Sedem Kioviensem fuisse inductos a sanctis viris Antonio et Theodosio, qui coenobium Cryptarum in ipsa Kiovia (Kievo-Pečerska Lavra) condiderunt, a quo, tamquam ab incunabulis, omnia Slavorum coenobia manarunt.

In patulam autem hanc arborem *prior reformatio* inserta est, quam Sanctus Iosaphat in monasterio SS. Trinitatis Vilnensi una cum metropolitano Rutskyj coepit anno MDCXVII, cum scilicet prima coenobia sub unius moderatoris potestatem redacta sunt. Equidem haec emendationis opera ac renovata fidelitas erga Sedem Apostolicam Sancto Iosaphat sanguinis pretio stetit; sed hoc ipso quod tanti constitit, reformationis messis fertilissima fuit; adeo ut anno MDCCLXXII Ordo CLV monasteria cum Monachis MCCXXXV numeraret, quorum DCCCCL sacerdotes; ac iure merito aetas illa in annalibus libris 'aurea' consideratur.

Ad alteram autem reformationem quod attinet, quam Leo XIII, Decessor Noster, iniit, bene illa cum priore aequari potest splendore atque vigore. Ac, si vehemens persecutionis procella primaevam sedem provinciasque Ordinis primarias late vastavit, non tamen est ambiendum illum ex eo tempore fines suos protulisse, atque ubivis in tanta dissipatione viguisse. Ceterum, si in priore reformatione anni MDCXXIII omnes Basiliani se iure iurando obstrinxerunt se Romanae Sedi ad ultimum usque fatum fore fideles, in altera sacer Ordo vester *per quartum votum* se obligavit 'ad fidelitatem et oboedientiam Sedi Apostolicae Petrique successoribus praestanda'. Praeterea, in priore reformatione Monachi in se iuraverunt ut Ritum Graecum servarent; atque patet voluisse illos hoc quasi insigne Ordinis vestri ceu notam propriam perpetuari, felixque unitatis Ecclesiae vestrae augurium haberi.

Quae cum ita sint, quid aptius vobis in hac sollemnitate suadeamus, quam ut promissa vestra haec impleatis, a maioribus vestris tum in priore, tum in altera reformatione facta?

Suis insuper in Litteris Leo XIII, Venerabilis Decessor Noster, id fore sperabat, ut Ordo vester 'ex integro reforesceret'. Quin, postquam 'magnum' et 'inclytum' vocavit, id adiecit: 'Quo vigente, Ruthenorum viguit Ecclesia' (Ib. 61): quo elogio, quod par elogium si ad ante acta saecula respicimus, quod magis constringens, si in futurum? Hoc est enim proprium Ordinis vestri, sic ut uniuscuiusque Ordinis monastici, vitam evangelicam clarissimo in lumine collocare perfecto vitae instituto. Quod si Ordo gesserit, profecto erit iterum 'robur et vigor Ecclesiae'.

Ceterum uber hic futurae messis prospectus 'in bonum Ecclesiae'

videtur a prima ipsius Ordinis Basiliani a S. Iosaphat fluere origine, id est, ut inuimus, ab ipso S. Basilio Magno, qui fuit 'maximos inter Ecclesiae pastores-monachos' (*Patres Ecclesiae*, II) et a S. Iosaphat, et ipso *Monacho et Episcopo*.

E munere profecto Pontificum populi Dei (qui populus sacerdotalis est) cura illa fluxit ingens quae sive Basilium Magnum, sive S. Iosaphat Martyrem movit ad sacram Liturgiam promovendam; quae profecto iuxta Concilium Vaticanum II est 'culmen ad quod actio Ecclesiae tendit et simul fons unde omnis eius virtus emanat' (*Sacros. Conc.*, 10). O utinam sacra Liturgia omnem vestrum apostolatium inspiret!

Quanta vero S. Basilius passus sit, ac quantopere adlaboraverit ad Ecclesiae unitatem, nemini ignotum; qui solitus dicere esset: christianorum discordiam ipsam obscurare Evangelii veritatem, Christumque ipsum lacerare (Cf. *Patres Ecclesiae*, II), viamque docuit ad redintegrandam unitatem, quam ponebat in nova omnium conversionem ad Christum eiusque verbum (cf. *Ib.*). Ob quam Ecclesiae unitatem Sanctum Iosaphat purpureum sanguinem effudisse, iam omnibus constat.

Hic autem facere non possumus, quin vehementer optemus ut vitae vestrae genus, et apostolatium, et consilia ad unitatem, Spiritus Sanctus gratiae suae rore conspergat, qui a vobis per anaphoram S. Basilii invocari consuevit tamquam 'Spiritus veritatis, gratia adoptionis, arrha futurae hereditatis, primitiae aeternorum bonorum, vivifica potentia, fons sanctificationis' (*Patres Ecclesiae*, III).

Optata vero Nostra haec Maria, Virgo beatissima, excipiat, cui in Liturgia illa tamquam « sanctissimae, illibatae, super omnes benedictae, gloriosae dominae Deiparae et semper Virgini; mulieri gratiae plenae totiusque universi laetitiae » (*Ib.* III) a S. Basilio laudes attribuuntur.

Ceterum, dum S. Basilii et Iosaphat, caelestium Patronorum vestrorum iusta invocamus auxilia, signum paternae benevolentiae Nostrae et pignus plenitudinis gaudii ac perfectionis, cum tibi, tum Sodalibus cunctis, tum omnibus qui sollemnitati huic vestrae intererunt, Benedictionem Apostolicam amantissime impertimus.

Ex Aedibus Vaticanis, die I mensis Iulii, anno MDCCCCLXXXII, Pontificatus Nostri quarto.

JOANNES PAULUS PP. II

СПІЛЬНЕ ПОСЛАННЯ

УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ІЄРАРХІЇ У ЗСА З НАГОДИ
100-РІЧЧЯ ДОБРОМИЛЬСЬКОЇ ВІДНОВИ ЧИНУ СВ. ВАСИЛІЯ
ВЕЛИКОГО *

« Та й славних мужів похвалимо! Багато слави придбав їм Господь: велич свою явив споконвіку. Потомство їхнє лишиться по-віки і слава їх ніколи не померкне » (Сирах 44,1-2,13).

Дорогі Брати і Сестри!

Хвала Господеві хай буде за те, що в найважчих моментах історії нашої Церкви й народу посилав нам великих мужів, щоб стали йому провідниками!

На переломі XVI й XVII сторіч Київська митрополія зазнала багато лиха від воєн, татарських наїздів та від свавільної шляхти, яка за своєю вподобою назначувала єпископів і священників, навіть неграмотних, тож настав у народі великий релігійний занепад.

Тоді Йосиф Рутський, пізніший митрополит, кинув думку « про відновлення ладу в Церкві » (1605 р.). Таку віднову може здійснити, кавав він, тільки оновлене чернецтво, що живе згідно з правилами св. Василя Великого. Потім митроп. Рутський написав ще твір « Про засоби допомоги Церкві », в якому з'ясував, що такі засоби може дати тільки Римська Церква, зваживши, що Константинопіль був залежний від мусулманської Туреччини. Ідеями митр. Рутського захопився відразу св. Йосафат Кунцевич, потягаючи за собою все василіянське чернецтво. І настав буйний розквіт релігійного життя в усій Київській митрополії. Це відрадне явище описав єп. Яків Суша у своєму творі « Про труди з'єднаних », які своєю діяльністю охопили всю Литву й Білорусь, « і були також в Україні за Дніпром, у Чернігівській області. Були

(*) Див. *Архиепархіальні Вісті*, Філядельфія, Па., 1983, ч. 1, стор. 1-4.

вони теж у Києві й мали київський митрополичий храм » (Гарасевич, *Аннали*, стор. 303).

Потім, дорогі Брати і Сестри, надійшли сторіччя нищення української католицької Церкви, головно в часи царя Петра I, Катерини II та їх наступників. Перший нищівний удар спрямований був проти Чина Св. Василя Великого — арешти, заслання, фізичне винищування. Одночасно ж під австрійською займанщиною вільнодумні цісарі взялися здійснювати « йосифінську реформу », якої завданням було перетворити чернецтво в суспільних діячів. І знову настав у нашому народі великий релігійний занепад, підупала ревність чернечого життя і вслід за цим болюче відчувалося брак покликань до чернечого стану.

ДОБРОМИЛЬСЬКА ВІДНОВА

Ієрархи Галицької митрополії із смутком стверджували факт, що дедалі більш пустіють монастирі й одночасно маліє число душпастирів — духовних учителів народу. На цю тему вів розмову митр. Йосиф Сембратович з о. Климентом Сарницьким, протоігуменом Василіянського Чина. Він, за прикладом митр. Рутського й св. Йосафата, уклав детальний проєкт оновлення Чину при допомозі Отців Ісусовців. Проєктом цим особисто зацікавився Папа Лев XIII і написав окремого апостольського листа, що починається словами « Особлива милість » (*Сингуларе пресідіум*, 12.5.1882). Увесь цей лист надиханий великою любов'ю й великими надіями на оновлене чернецтво св. Василя. В одному місці Вселенський Архисрей записав оці віщі слова:

« Нам усім, гадаю, треба надіятися, що за Божою поміччю і допомогою, наново розквітне могутній колись Василіянський Чин. *Бо доки він проквітає, проквітала теж і Українська Церква.* І треба його вважати за те вікове дерево, якого коріння є святе, тому, через защеплення нових віток, можна буде надіятися гарних і рясних плодів, і то тим більше, що на робітників запрошено таких мужів, які вже мають досвід у цій праці, а саме, ченців Ісусового Товариства, щодо яких уже св. Йосафат і митрополит Веніамин Рутський переконалися, що вони є найкращими помічниками... Надіємось, що на цій основі Василіянський Чин українців у Галичині, за Божою допомогою, знову відживе для колишньої своєї слави і, збагачений усякими чеснотами, легко досягне мети, яку

йому визначив св. Василій, як його засновник, і св. Йосафат, як його оновник, а саме, серед одних зберігати католицьке ім'я, а серед інших його поширювати; захищати давнє з'єднання їхнього народу з Римською Церквою і постачати українським Владикам учених, ревних і добре приготованих помічників ».

ПЛОДИ ДОБРОМИЛЬСЬКОЇ ВІДНОВИ

Вам відомо, дорогі Брати і Сестри, що віднова ця проходила в затишку василіянського монастиря в Добромилі. Почалась вона 1882 року, а за дві декади вийшли звітлія мужі такого імені, як о. Андрей Шептицький – пізніший митрополит, о. Платонід Філяс – перший протоігумен оновленого Чину, о. Діонісій Ткачук – пізніший архимандрит, о. Сотер Ортинський – перший український єпископ у ЗСА, о. Єремія Ломницький – засновник Згромадження Сестер Службениць, о. Мелегій Лончина, о. Висаріон Кулик та о. Ігнатій Тисовський – усі вони одночасно були й визначні проповідники і невтомні місіонери.

За їх почином засновано Місійний інститут у Бучачі, почалася широко закросна видавнича діяльність у Жовкві, зорганізовано Марійську дружину, яка по всій Галичині розбудила любов до Богородиці. Чимало з вас, дорогі Брати і Сестри, яких всесвітня хуртовина минулої війни ровнесла дослівно по всіх континентах, були учасниками релігійних сходин (зборів) цих дружин, тож і любов до Пречистої Діви забрали ви з собою в далекі заокеанські країни, і в пам'яті вашій записалися невидгладно спогади про о. Йосафата Маркевича й о. Іринея Назарка. Методу їх праці ви за своїли собі й застосували в нових умовах життя, незмінно з тією думкою, щоб під покров Непорочної віддати своїх дітей, свої родини, середовище життя і громаду, яку ви створили на новому поселенні. А тими, що зміцнюють та поживляють любов до Небесної Неньки, ще й зараз є отці Чина Св. Василя Великого, яким ви при різних нагодах виявляєте вашу вдячність. Виявіть її на особливий лад ще й з нагоди 100-річчя Добромильської віднови.

ВАСИЛІЯНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОМІСНІЙ ЦЕРКВІ

Тепер ми в діяспорі можемо похвалитися двома квітучими митрополіями: в Канаді й Америці; крім них існують і діють ще в Австралії, Європі та Південній Америці єпархії й екзархати. Всі

вони — вітки Києво-Галицької митрополії, що в цьому сторіччі розгорнулися по всьому світі, створюючи Українську Помісну Церкву. Цю нову дійсність підкреслив у своєму посланні Блаженніший Первоєрарх Отець Йосиф в нагоди свого 90-річчя такими словами: «Всі ці плоди — зміцнення єдності нашої Церкви в Україні й пова її межами, єдність Ієрархії з одним Главою, збереження українського обряду, спільні церковні традиції, збереження прав нашої Церкви — це тільки перші кроки у дальшому розвитку на шляху духовної обнови і росту нашої Церкви в її злуці із святою Петровою Столицею». На цьому місці годиться згадати, що Отці Василіяни працюють також під юрисдикцією Півсбурзької візантійської митрополії.

Ви, дорогі Брати і Сестри, слухно запитавесь, який є вклад Василіянського Чину в цю розбудову нашої Церкви в діяспорі?

Він, як місійний Чин, прокладав перші стежки на еміграції. Під кінець минулого сторіччя почався переселенчий рух в Галичини до заокеанських країн у заробітчанських цілях. Тоді українські емігранти поселилися були головно в таких країнах як Америка, Аргентина, Бразилія і Канада. З ними вибралися туди також василіянські місіонери, щоб бути для них не тільки духовними отцями, але й суспільними діячами, організаторами. Їх заходами будувалися перші церкви і школи; вони організували релігійні товариства й пошвавлювали кооперативний рух; їх місійні станції були одночасно й осередками освіти; вони побудували перші новіціяти і схолястикати, щоб стали розсадниками духовних покликань та приготування нових священиків. У цих осередках засновувалися друкарні й видавництва, яких завданням було втримувати в народі на чужині національну свідомість. Ці осередки діють до наших днів: Нью Йорк в Америці, Апостолес — в Аргентині, Прудентопіль — в Бразилії, Торонто — в Канаді.

Вам, дорогі Брати і Сестри знаний журнал «Світло» в якому ви знайдете список видань Отців Василіян й інших — 328 книжок що тисячами як колись із Жовкви, розходяться поміж нашим народом у діяспорі, поглиблюючи їх християнський світогляд, ознайомлюючи з рідним обрядом і звичаями, втримуючи національну свідомість і почуття гордоців з надбань свого народу.

Окремої уваги заслуговує василіянський осідок у Римі — в центрі християнства — Дім Головної управи, в якому діє видавництво «Записки ЧСВВ», що, крім 55 томів документів, видали 42 томи наукових праць і 56 книжок «Української Духовної Біб-

ліотеки», піднісши цим українську церковну історіографію й літургіку на міжнародний рівень. Навіть світової слави історик наших днів не може обійтися без цих документів, якщо бажає поглибити студії про Українську Церкву.

Під проводом Отців Василіян, ось уже 50 років (1932-1982) розгортає виховну діяльність Колегія Св. Йосафата в Римі, з якої вийшло майже 400 священиків, з яких 14 стали єпископами, 2 митрополитами, 4 архиепископами й один кардиналом. Це величезний вклад у розбудову нашої Помісної Церкви.

Від 1939 року ченці Василіянського Чину, ось уже 44 роки ведуть Український Відділ у Ватиканському радіо, який від 1966 року пересилає щоденні релігійні програми та щонедільні св. Літургії з проповідями. Якби не ці пересилання, безбожний комунізм уже давно був би здушив у нашому народі католицьку свідомість, а отже й Українську Католицьку Церкву. Вона однак живе, хоч серед утисків, переслідувань і мучеництва.

ВАСИЛІЯНИ ПОСЕРЕД НАС

Їх вклад помітний зокрема серед наших вірних у ЗСА, в обох митрополіях — Філадельфійській та Пітсбурзькій. При кінці минулого сторіччя Апостольський Престол просив і наполягав, щоб до Америки вислати василіянських місіонерів. Прибули вони сюди щойно в 30-тих роках, бо більшою була потреба серед нашого народу на інших поселеннях. Тепер мало є таких церков у ЗСА, в яких не проповідували б Василіяни — на місіях, реколекціях чи з якоїсь іншої нагоди.

Крім цього, душпастирській обслузі ОО. Василіян було віддано чимало парафій та місійних станиць, в яких вони трудилися довгими роками, а в деяких і досі успішно виконують свою душпастирську працю.

Не занехаяли вони і тут видавничої праці. Гадаємо, дорогі Брати і Сестри, що багато з вас мали у своїх руках і перечитували книжечки випуску «Слово Доброго Пастиря». З-під пера душпастирів — василіян вийшло понад 80 таких книжечок, які ознайолювали читачів з засадами духовного життя та з вимогами християнської віри, зокрема в наші часи. А їх радіопрограми вже від багатьох років досягають наших поселенців у далеких околицях Детройту й Нью Йорку.

Вони дають також помітний вклад у приготування нових священницьких кадрів в наших Духовних семінаріях, а досі вже трьох Василіян вибрав і назначив Апостольський Престіл, щоб у нашій митрополії виконували відповідальне служіння місцевих Ієрархів — Владик.

Наші серця радіють на згадку, що в обителі Отців Василіян у Ґленкові, Н.Й. під цю пору 26 молодих юнаків приготавлиються до священницького стану. А тих священників так дуже потрібно нашій Українській Католицькій Церкві в діаспорі. «Жнива великі, та робітників мало», каже наш Божественний Спаситель (Мат 9,37). На рідних землях уже 35 років українські католицькі семінарії й монастирі закриті безбожним наїзником. Наші рідні за залізною заслоною сподіваються, що, як завітає день свободи, ми пішлемо їм священників, місіонерів, ченців і черниць. Нам відомо, що сьогодні охотники різних національностей готуються до місійної праці в майбутній свободній Україні. А де наші охотники? Дорогі Брати й Сестри, невже Ви погодитеся на те, щоб сини інших народів навчали ваших синів, ваших внуків правд віри тільки тому, що ваші сини отягаються вступити в ряди Христового священства? Хочете, щоб чужі перебрали провід наших церков і парафій?

Українська Молоде! Чи не сором тобі, що чужинці приготавлиються перебрати провід нашої Церкви, тому що твоє серце не готове на безінтересовну жертву посвяти свого життя для Христа, для Української Церкви і для рідного народу? Де герої сучасної доби? «Кого б мені післати? Хто нам піде?», запитує Господь сьогодні вас, подібно, як колись запитував пророка Ісаю (6,8). До тебе простягає руки наша страждальна Мати, українська Церква скована кайданами пекельного насильства! Христос стукає до дверей твого юного серця, бажаючи вчинити тебе славним і щасливим тут на землі і повіки. В Ньому твоє щастя, радість і мир!

Всіх Вас, дорогі Брати і Сестри, благаємо молитися за покликання до священницького й чернечого стану, заохотою і добрим прикладом християнського євангельського життя вирощувати ті покликання, а також і матеріально спомагати тих, що приготавлиються до духовного стану.

Кінчаючи це наше послання, ми поручаємо опіці Всевишнього всіх Отців і Братів Василіянського Чину й будемо благодати небо, щоб він проквітав між нашим народом, в нашій Митрополії, у всій діаспорі й на Рідних Землях, щоб і до майбутніх часів можна було

застосувати думку Папи Льва XIII: « Як довго проквітатиме Чин Святого Василя Великого, так довго проквітатиме й Українська Церква ».

Дано у Філядельфії, Стемфорді й Чікаґу, в празник Св. Отця Василя Великого, 1-го січня, Року Божого 1983.

† СТЕФАН

Архiepиcкoп і Митрополит Філядельфійський

† ВАСИЛЬ

Єпископ Стемфордський

† ІННОКЕНТІЙ

Єпископ Чікаґський

† РОБЕРТ

Єпископ Помічник Філядельфійський

**RELAZIONI DEI GESUITI
SULLA RIFORMA BASILIANA DI DOBROMYL'
(1882-1904)**

Nell'affidare la riforma dell'Ordine Basiliano ai Padri della Compagnia di Gesù, Leone XIII ordinava (12.5.1882) di trasmettere *ogni* anno alla Sacra Congregazione de Propaganda Fide (= S.C.P.F.) una relazione sullo stato dei novizi e degli ammessi al noviziato, nonchè un resoconto delle entrate e delle uscite.¹ Se ogni anno fosse stata inviata una relazione alla S.C.P.F., ne avremmo 22, perchè la riforma durò 22 anni.

Finora nell'Archivio della S. Congregazione per le Chiese Orientali (= ACO) sono state trovate 10 relazioni inviate alla S.C.P.F. dai provinciali Gesuiti della Provincia di Galizia, i quali erano *ipso facto* delegati apostolici e visitatori dell'Ordine Basiliano riformato. Queste sono così suddivise: *una* (del 1882) inviata dal P. Enrico Jackowski (provinciale: 1881-1887); *quattro* (1889, 1890, 1892, 1893) — dal P. Michele Mycielski (1887-1893), *tre* (1894, 1895, 1896) — dal P. Gaspare Szczepkowski (1893-1897) e *due* (1902, 1903) — dal P. Volodimiro Ledóchowski (1901-1904).²

Inoltre nello stesso archivio si conservano due relazioni (del 1889 e 1890) scritte dal maestro dei novizi e superiore di Dobromyl' — P. Gaspare Szczepkowski e tre preziosi elenchi dei novizi mandati alla S.C.P.F. dal P. Enrico Jackowski (1882, 1884) e dal P.G. Szczepkowski (1889).³

¹ Papa Leone XIII, Lettera Apostolica « Singulare praesidium » del 12 maggio 1882 (cf. *Acta Leonis PP. XIII*, vol. 3, 58-68).

² È da notare che anche nelle lettere dei provinciali Gesuiti alla S.C.P.F. e al preposito generale si trovano accenni riguardanti lo stato generale della riforma Basiliana.

³ Pubblichiamo anche questi elenchi dei novizi, perchè solo dal 1890 s'è cominciato a stampare il « *Catalogus Ordinis Reformati Sancti Basilii M. reformationis Dobromilensis sub regimine PP. e Soc. Jesu* » (non uscì solo negli anni 1892 e 1893). — Nel « *Catalogus Provinciae Galicianae Soc. Jesu* », che usciva regolarmente ogni anno, troviamo la rubrica: « Novitiatus Dobromilensis Ordinis

All'infuori di questo materiale interessante per la storia della riforma Basiliana, esiste un secondo gruppo di relazioni inviate ogni tre anni alla Curia Generalizia della Compagnia di Gesù. In esse si raccontano i fatti più salienti di ogni triennio, mettendo in risalto l'apporto dei Gesuiti all'opera della riforma Basiliana. Nell'Archivio Romano S.I. (= ARSI) si conservano *quattro* di queste relazioni che vanno dal 1882 al 1896 (1882-1886, 1886-1889, 1889-1892 e 1892-1896).⁴ Dalle copie, ovvero dalle minute, che esistono nell'Archivio Provinciale dei Gesuiti a Cracovia,⁵ apprendiamo che sono state scritte dal probo Padre Adalberto Maria Baudiss,⁶ S.I., il quale ha lavorato nei monasteri basiliani durante 18 anni.

Nell'Archivio della S. Congr. per le Chiese Orientali si conservano anche molti resoconti delle entrate e delle uscite dei monasteri basiliani durante la riforma. Non pubblichiamo questi resoconti a causa della loro prolissità. Intanto essi dimostrano solo ciò che si legge spesso nelle relazioni: «*expensae superant proventum*». Ed è proprio per questa ragione che i provinciali Gesuiti si sono prodigati per far fronte a ingenti spese per i rinnovi dei monasteri, nuove costruzioni, fondazione della tipografia a Žovkva etc., chiedendo ed ottenendo aiuti dalla S.C.P.F., dalla Società de Propaganda Fide di Lione (Francia) e dal Governo Austriaco.

Le suddette relazioni sono fonti di primo ordine per la storia della riforma dell'Ordine Basiliano di San Giosafat. Esse ci hanno già fornito preziose informazioni per la pubblicazione del volume precedente (XI) e certamente serviranno per gli studiosi che s'interessano dell'argomento.

I documenti sono stati estratti dai seguenti archivi:

ACO = *Archivio della Sacra Congregazione per le Chiese Orientali*:
 SC - Scritture riferite nei Congressi: Ruteni.
 Monaci 1891-1898.

S. Basilii M. Gentis Ruthenae ». Ivi sono elencati tutti i Padri e Fratelli Gesuiti che lavoravano nei monasteri basiliani e alla fine una piccola nota sul numero dei Basiliani, per es. nel 1885: «*Ex Ord. S. Basilii M. - Sac. 2 - Schol. 11 - CC. 2 - Nov. Schol. 21 - Nov. CC. 5 - Univ. 41*».

⁴ Qui sento il vivo dovere di ringraziare con riconoscenza l'Archivista P. Wiktor Gramatowski, S.I., il quale mi ha procurato nell'ARSI gli originali di queste relazioni.

⁵ Archiwum Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego, Kraków.

⁶ Il nome del P.A. Baudiss nelle copie è stato aggiunto, a quanto pare da qualche archivista.

ARSI = *Archivio Romano della Compagnia di Gesù:*
Provincia Galiciae.

APM TJ = *Archivum Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego.*

I. RELAZIONI ALLA S.C.P.F.

1

Cracovia, 15.9.1882

Prima Relazione del P. Jackowski, provinciale dei Gesuiti di Galizia, sullo stato del monastero basiliano di Dobromyl' trasmessa alla S.C.P.F.

ACO SC *Ruteni* 1882-1884, fol. 2954-56 (*orig.*).

ARSI, vol. 1007, *Galicia* 7-XV, 9 (*copia*).

De statu Monasterii Dobromilensis Ordinis S. Basilii M. relatio.

Litterae Apostolicae « Singulare praesidium » per Apostolicum Nuntium Viennensem,⁷ qui occasione consecrationis Ill.mi Episcopi Premisliensis rit. lat.⁸ degebat Premisliae, traditae fuerunt d. 15 Maji 1882 Praeposito Provinciali Societatis Jesu in Galicia.⁹ Qui absque mora contulit se Leopolim ad maturandam apud C.R. Gubernium executionem Constitutionis et favente Ex.mo Gubernatore Comite Alfredo Potocki brevi tempore obtinuit decretum C.R. Ministerii Cultus, quo Gubernium jubebatur, cum in susceptione Monasterii Dobromilensis juvare. Ast decreto huic inserta fuit conditio, monasterium dictum Societati Jesu tradendum esse ad beneplacitum Gubernii Provinciallemque adigendum ad subscribendum nomine Societatis declarationem se paratum fore quovis tempore ad nutum Gubernii cedere e monasterio. Quae conditio, cum videretur derogare juribus S. Sedis, Provincialis eam absque praevia S. Sedis facultate acceptare noluit, simulque innuit se vix sperare, S. Sedem ejusmodi facultatem esse concessuram. Et quia tum S. Sedis intentio, tum perversorum hominum

⁷ Serafino Vannutelli, nunzio di Vienna (1880-1887).

⁸ Luca Solecki, vescovo di Przemyśl (1882-1900).

⁹ Jackowki Enrico, S.J., provinciale della Prov. di Galizia (1881-1887); delegato apostolico e visitatore dei Basiliani riformati (1883-1887).

clamores et machinationes maturandum quam maxime negotium esse suadebant, collatis cum Governatore consiliis, Provincialis Viennam se contulit ad eliminandam aliquomodo istam male natam conditionem: id quod et juvante Ex.mo Nuntio Apost. effecit, ita ut pro conditione « ad nutum Gubernii » reciperetur clausula: « servatis legitimis Gubernii juribus ».

Quo facto aliisque rebus compositis traditam est, assistentibus duobus officialibus Gubernii ad id deputatis, monasterium Dobromi-lense a Provinciali Ordinis S. Basilii et Superiore monasterii Dobromi-lensis, Patribus Provinciali Soc. Jesu et futuro Rectori tirocinii Gaspari Szczepkowski, confectumque est ea de re juridicum documentum d. 10 Junii 1882.¹⁰ Juxta inventarium hac occasione accurate conscriptum tradita fuerunt praeter templum in statu satis bono, monasterium aliaquae aedificia, magna instaurazione indigentia, bona sequentia:

1. Capitalia varia 112.200 flor. val. austr., quorum reditus annui.....	5334 fl. 76 kr.
2. Fundus Bukova, continens circ. 1.400 jugera, locatus pro cens. an.	2000 fl.
3. Molendinum Dręczak agro circ. 40 jugera loc. pro cens. an.	310
4. Ager monasterio adjacens circ. 120 jug., quo profert annuo fere	600
5. Jura in fundo Uhnów locata pro censu annuo.....	1000 fl.
	<hr/>
	Summa 9244 fl. 76 kr.
Unde solvenda vectigalia varia quotannis.....	2248 fl. 59. kr.

Proinde purus reditus annus est fere 7000 flor. sive 15.000 libell. ital., qui tamen tum sat notabili vectigalium diminutione, tum fundorum convenientiori locatione et silvarum administratione ad 10,000 flor. facile augeri poterit. Praeter supra enumerata bona immobilia inventa sunt 17,000 flor. pecuniae ratae, quae tamen in restaurationem monasterii comparandamque supellectilem insumenda erunt.

Prima cura Rectoris e Soc. Jesu recens constituti fuit restauratio monasterii, quod longa negligentia eum in statum erat redactum, ut hinc detrimento tum valetudinis, tum honestatis religiosae inhabitari

¹⁰ La consegna del monastero fu fatta il 15 giugno 1882, Cf. i documenti nti pubblicati da KAROVEC M., *Velyka Reforma*, vol. 3, L'viv 1936.

non potuerit. Hanc ob causam praeter duos Novitios, qui die traditionis erant Dobromili, alii Novitii primo tempore non suscipiebantur, sed soli manserunt Rector cum duobus Patribus e Soc. Jesu, unus sacerdos rit. ruth. et quinque Fratres Coadjutores Soc. Jesu, tum in ministeriis domesticis, tum in dirigenda restauratione monasterii occupati.

Officia divina in choro et templo non fuerunt interrupta, sed persolvebantur eo ferme modo, quem ab antiquis Basilianis hucusque observatum fuisse invenimus. Restauratio domus haud parum impediabatur continuis imbribus, nec finiri potest nisi futura aestate; hiemali enim tempore propter caeli nostri intemperiem non multum promovebitur, processit tamen eousque ut corrente mense Augusto aliquot Novitii suscipi potuerint, reliqui vero mense Septembri sint adventuri.

Degebant die 13 Septembris Dobromili 9 Novitii Scholastici, 1 Novitius laicus, praeter quos susceptionem impetrarunt 3 Sacerdotes Basiliani, reformationem sponte subituri, 1 Sacerdos saecularis rit. ruth., 8 Scholastici et 2 Coadjutores, ita ut sub finem Septembris futuri sint in Novitiatu 4 Sacerdotes, 17 Scholastici (inter quos tres rit. lat., reliqui rit. ruth.) et 3 Fratres Coadj., quorum unus rit. lat. Novitii qui jam sunt in monasterio, videntur esse optime dispositi, multo cum fervore sequuntur praescriptam sibi temporis dispositionem, psalmodiam dicunt et in choro exercent quoque cum Magistro indies frequentius res suas communicare coeperunt, ita ut bonam sui spem faciunt. Exercitiis spiritualibus per mensem sub finem hujus anni sunt excolendi; nunc vero praeter alia Magister ipsis quotidie explicat puncta meditationis et alternis diebus tradit rudimenta vitae spiritualis et religiosae, Socius vero Magistri Nov. alternis diebus doctrinam christianam eis explicat.

Contra Constitutionem Apostolicam et contra Jesuitas in opus reformationis Ordinis S. Basilii vocatos initio Ruthenorum folia volantia magnos cierunt clamores et tumultus effeceruntque ut tum magna pars ipsorum Basilianorum, tum sacerdotes saeculares protestationem et ad S. Sedem et ad C.R. Gubernium mittenda paraverint. Clamores isti tam forti perseverantia Gubernii, quod potissimum Episcopos et Praelatos Ruthenos urgebat, quam debilitate partium schismatizantium paulatim conticescunt, et nunc post resignationem Metropolitae Leopolitani fere omnes obmutuerunt. Hoc unum tamen effecerunt, ut Constitutio «Singularae praesidium» ubique innotuerit, totque juvenes, quot alias vix sperari potuerunt, ad novitiatum Dobromilensem allicuerit.

In Ecclesia monasterii fiunt praeter Sacra et psalmodiam quotidianam omnibus diebus Dominicis et Festis Ecclesiae Ruthenicae

propriis conciones et catecheses lingua ruthenica per Patres Societatis; exigua tamen hucusque et populi frequentia, tum ob distantiam loci, tum ob infensam agitationem vicinorum parochorum rit. ruth., quorum animos Patres Societatis hucusque conciliare sibi non valuerunt. Hanc tamen difficultatem brevi fore superatam, quaedam jam nunc produnt signa. Instruitur separatim ab Ecclesia sacellum, in quo Patres Soc. eo tempore, quo curam monasterii sunt habituri, possint sui ritus festa celebrare.

Jejunia aliique ritus et ceremoniae hucusque, donec res a Patribus fuerint studiosius perspecta, servantur eodem modo, quem hisce temporibus secuti sunt Patres Basiliani; conquiruntur tamen quam diligentissime varia documenta, ex quibus constare possit, quid sub hisce respectibus sit juris et legitimae consuetudinis. Quae ut primum fuerint sufficienter praeparata, S. Congregationi proponentur.

Haec fere inveni de statu tirocinii Dobromilensis referenda, nec aliud superest, nisi ut rogem, placeat S. Congregationi impetrare a Sanctitate Sua benedictionem amplissimam super opus, quod Ipsa Deo inspirante feliciter incepit.

Cracoviae, di 15 Septembris 1882.

HENRICUS JACKOWSKI, S.J.
Praep. Provincialis

2

Cracovia, 10.8.1883

P. Jackowski, S.J., trasmette al Nunzio di Vienna — Mons. S. Vannutelli, l'elenco dei novizi Basiliani.

ACO, SC *Ruteni* 1885, fol. 3435-36. Allegato alla lettera del Nunzio di Vienna del 27.8.1883, nr. 4823.

Elenchus Novitiorum Monasterii Dobromilensis Ord. S.B.M.

1. P. Demetrius ŻUKOVSKI, iam professus accessit ad reformationem; natus utroque parente rit. ruth., e patre sacerdote rit. ruth.
2. P. Julianus ZIEMBA, nat. in Szlachtowa, dioec. Premisl. die 27 Sept. 1849; admissus d. 22 Jan. 1881 accessit ad reformationem; ex parentibus rit. ruth., patre agricola.
3. Fr. Basilius KULYK, nat. in Hanczarów dioec. Leopold. d. 24. Maii 1850, ex parentibus rit. ruth., patre agricola, admis. 7 Augusti 1880, accessit ad reformationem.

4. Fr. Basilius STECH, nat. in Wierzbice, dioec. Premisl. d. 12. Julii 1863, ex parentibus rit. ruth., patre agricola, adm. d. 12. Nov. 1881, accessit ad reformationem.
5. Fr. Titus KUNICKI, nat. in Orzechowiec, dioec. Leop. d. 6 Apr. 1853, ex parentibus rit. ruth. patre sacerdote, adm. d. 1. Oct. 1881, accessit ad reformationem.
6. Fr. Andreas POPEK, nat. in Nagorzanka, dioec. Leop. d. 11. Dec. 1862, ex parentibus rit. ruth. patre agricola, adm. d. 29. Aug. 1882.
7. Fr. Josephus MALICKI, nat. in Trembowla, dioec. Leop. d. 8. Aug. 1865, ex parentibus rit. ruth., patre cive Trembovlensi, adm. d. 8. Sep. 1882.
8. Fr. Joannes OZIEMKIEWICZ, nat. in Drohobycz dioec. Premisl. d. 14. Sept. 1867, ex parentibus rit. ruth., patre officiali publico, adm. d. 12. Sept. 1882.
9. Fr. Joannes KULCZYCKI, nat. in Woloszynowa, dioec. Premisl. d. 22. Dec. 1863, ex parentibus rit. ruth., patre sacerdote, adm. d. 14. Sept. 1882.
10. Fr. Joannes LOMNICKI, nat. in Kawsko, dioec. Premisl. d. 8. Febr. 1860, ex parentibus rit. ruth., patre sacerdote, adm. d. 28 Sept. 1882.
11. Fr. Joannes DACIEJ, nat. in Korzylica, dioec. Leop. d. 27. Julii 1863, ex parentibus rit. ruth., patre agricola, adm. d. 8. Nov. 1882.
12. Fr. Casimirus SCHEFFER, nat. in Lopatyn, dioec. Leop. d. 8. Apr. 1864, ex parentibus *rit. lat.*, patre visitatore scholarum nation., adm. d. 2. Dec. 1882.
13. Fr. Eugenius KOZANIEWICZ, nat. in Postolowo dioec. Premisl. d. 28 Sept. 1866, ex parentibus rit. ruth., patre sacerdote, adm. d. 20 Febr. 1883.
14. Fr. Demetrius TKACZUK, nat. in Knihinin, dioec. Leop. d. 9 Nov. 1867, ex parentibus rit. ruth., patre agricola, adm. d. 18 Julii 1883.
15. Fr. Andreas MARTYNIUK, nat. in Tarnopoli, dioec. Leop., ex parentibus rit. ruth., patre cive Tarnopolitano, d. 30 Aug. 1863, adm. d. 21 Julii 1883.

Laici

16. Fr. Joannes MYCAK, nat. in Czerniawa dioec. Premisl. d. 23 Jan. 1858, ex parentibus rit. ruth., patre agricola, adm. d. 14 Julii 1882.
17. Fr. Ludovicus RUDIAK, nat. Leopoli d. 25 Sept. 1859, ex parentibus rit. ruth., patre cive Leopolitano, adm. d. 27 Sept. 1882.
18. Fr. Eustachius SAJ, nat. Tarnopoli dioec. Leop., d. 3 Oct. 1860, ex parentibus rit. ruth., patre cive Tarnopolitano, adm. d. 16 Sept. 1882.
19. Fr. Antonius LAPINSKI, nat. in Dobromil, dioec. Premisl. d. 22 Martii 1865, ex parentibus rit. ruth., patre cive Dobromil., adm. d. 28 Jan. 1883.
20. Fr. Onuphrius KOZAR, nat. in Stareszewice dioec. Premisl. d. 11 Junii 1857, ex parentibus rit. ruth., patre agricola, adm. d. 28 Dec. 1882.
21. Fr. Franciscus DEMECKI, nat. in Konstantyniw, dioec. Chelm. d. 6 Febr. 1864, e patre officiali publico rit. ruth., *matre rit. lat.*, adm. d. 20 Julii 1883.

Dimissi e Novitiatu

- Josephus MARTYNIEC, nat. in Bohorodczany, dioec. Leop. d. 10 Dec. 1862, ex parentibus rit. ruth., adm. d. 12 Jan. 1882, dim. d. 26 Julii 1882.
- Stanislaus SAWICKI, nat. Leopoli d. 29 Apr. 1865 ex parentibus *rit. lat.*, adm. d. 29 Aug. 1882, dim. d. 18 Junii 1883.

Casimirus STELCZYK, nat. in Podbuż, dioec. Prem. die 20 Apr. 1865, e parentibus rit. lat., adm. d. 15 Sept. 1882, dim. die 1 Julii 1883.

Michaël LUBCZYŃSKI, nat. in Sidorów, dioec. Leopold., die 4 Sept. 1858 ex parentibus rit. lat., adm. die 8 Nov. 1882, dim. die 2 Julii 1883.

Dimissi e Candidatura

Cornelius MAZURKIEWICZ, nat. in Buczacz dioec. Leopold. die 20 Maii 1864, ex parentibus rit. lat., adm. d. 29 Aug. 1882, dim. die 15 Dec. 1882.

Joannes GARBACZEWSKI, nat. in Monastyrzyska, dioec. Leopold. 1858, ex parentibus rit. ruth., adm. die 5 Sept. 1882, dim. die 10 Oct. 1882.

Joannes MARTYNIUK, nat. in Starasol, dioec. Prem. 1858, ex parentibus rit. ruth., adm. die 4 Oct. 1882, dim. die 10 Jan. 1883.

Alexander PLESZKIEWICZ, nat. in Zwerlów, dioec. Prem. 1861, ex parentibus rit. ruth., patre sacerdote, adm. 18 Oct. 1882, dim. die 6 Nov. 1882.

P. LUCAS CIEPIELIŃSKI, nat. ex parentibus ritus ruth., adm. die 15 Oct. 1882, dim. 22 Martii 1883.

Alexius BARANSKI, nat. in Kossow, dioec. Leop. 1851, e parentibus rit. ruth., adm. 29. Oct. 1882, dim. d. 21 Nov. 1882.

Haecce fideliter excripta fuisse ex authentico catalogo admissorum et dimissorum Monasterii Dobromilensis Ordinis Sancti Basilii Magni hisce testor, in quorum fidem manu mea subscripsi,

Cracoviae, die 10 Augusti 1883.

HENRICUS JACKOWSKI, S.J.
Praepositus Provincialis
in Galicia

3.

Settembre, 1884

«*Elenchus Sociorum Ordinis S. Basilii M. observ. Dobromilensis in Visitatione canonica m. Septembri 1884 a. conscriptus*» (a P.E. Jackowski, S.J.).

ACO, SC *Rutnei* 1885, fol. 3487.

Professi

P. Demetrius ŻUKOWSKI, Administrator monasterii et parochiae Lavroviensis.

P. Meletius TYBINKA, nuper accessit ad reformationem, proinde parum adhuc notus est.

P. Cajetanus LETOWT, senex 84 annorum nuper advenit e Russia, ubi per quadraginta annos plurime perpessus est a schismaticis.

P. Julianus ZIEMBA, recolit philosophiam; *post vota simplicia*.

Scholastici post vota simplicia

Basilius KULYK	Joannes OZEMKIEWICZ
Basilius STECH	Joannes KULCZYCKI
Titus KUNICKI	Joannes LOMNICKI
Andreas POPEK	Joannes DACIEJ
Josephus MALICKI	

Scholastici Novitii

Eugenius KOZANIEWICZ	Joannes MELNICKI
Demetrius TKACZUK	Matthaeus LONCZYNA
Andreas MARTYNIUK	Casimirus SCHEFFER
Wladimirus SKOROBHATY	Bronislaus SZPAKOWSKI
Simeon KIZYMA	Stephanus ORTYŃSKI
Sabba LOMNICKI	Petrus SWIDERSKI
Meletius POZNAŃSKI	Michaël WITYK
Petrus FILAS	Joannes CHMILEWSKI

Scholastici Candidati

Julianus MRYC	Wladislaus PRZESLACZEWSKI
Cornelius KOZŁOWSKI	Joannes WESELY
Stephanus MALCZYŃSKI	

Coadjutores post vota simplicia

Joannes MYCAK, coqus et ad domestica in Lavrov.

Ludovicus RUDIAK, curat refectorium.

Eustachius SAJ, Sacrista et villicus in Lavrov.

Coadjutores Novitii

Antonius LAPINSKI
Onuphrius KOZAR
Paulus SWIONDER

Coadjutores Candidati

Paulus PIECUCH
Andreas PANAS

Dimissi e Novitiatu

Josephus MARTYNIEC
Stanislaus SAWICKI
Casimirus STELCZYK
Michaël LUBCZYŃSKI
Franciscus DEMECKI
Isidorus KISIELEWSKI

Dimissi e Candidatura

Romulus SZANKOWKI
Joannes GARBACZEWSKI
Joannes MARTYNIK
Boguslaus SUWALD
Alexander PLESZKIEWICZ
P. Lucas CIEPIELIŃSKI

Alexius BARANOWSKI
Josephus BUCZKANYCZ

Joannes MARUNIAK
Antonius DUTKA

4.

Dobromyl', 28.4.1889

P. Gaspare Szczepkowski S.J., maestro dei novizi, trasmette al Prefetto della S.C.P.F. (Card. Giovanni Simenoni) una breve relazione col l'elenco dei Basiliiani riformati.

ACO SC *Ruteni* 1886-1892, fol. 4695.

Eminentissime Domine,

Transmitto Eminentissimae Dominationi Vestrae elenchum Basilianorum reformationis Dobromiliensis, ex quo Eminentia Vestra perspiciet numerum novae hujus Congregationis paulatim augeri, licet non pauci accedentes ob defectum verae vocationis dimitti debeant.

Disciplina religiosa et spiritus devotionis viget. Amor autem Ecclesiae in dies majora capit incrementa. Inordinatus autem spiritus nationalitatis, qui unica fere causa est dissensionum, paulatim ad debitos reducit limites, licet hac ex parte non mediocre minatur periculum. Studiis rethorices et philosophiae, quae sat bene procedunt, accessit theologia compendiaria in recenter occupato monasterio Krystynopolitano, et aliquot majoribus praediti talentis missi sunt Cracoviam, ubi Theologiae scholasticae vacant simul cum scholasticis Societatis.

Professionem emiserunt jam 25. Sacerdotio autem initiati sunt 11, qui tamen deserviendis 4 monasteriis, quae reformationi sunt adjuncta, vix sufficiunt.

Quod autem statum temporalem attinet, hic, ut ex rationibus constat, non valde bonus est. Debita quidem ex liberalitate S. Congregationis nec non Imperatoris ac Societatis Lugdunensis prop. fid. soluta sunt, sed ob insufficientiam reddituum nova contrahenda sunt. Nutriendae enim sunt cum Patribus Societatis in opere reformationis occupatis 90 fere personae (non computatis famulis), ad quod ad minimum 27.000 florenorum austr. requiruntur. Omnia autem 4 monasteria reformationi adjuncta certi redditus ad summum 19.000 florenorum habent. Hinc nisi eleemosynae ac aliqua subsidia accedant necessario debita sunt contrahenda. Deliberandum igitur fore esset, an non sit cessandum a recipiendis novis candidatis, donec recepti jam formati

fuerint. Tunc enim occupatis novis monasteriis augeri possint redditus. Haec res tamen non caret magnis incommodis, et toti operi tam magnis suscepto laboribus non mediocre afferre posset detrimentum. Quapropter humillime rogamus, ut Eminentia Vestra alio modo necessitatibus nostris subvenire dignetur. Ad minimum 8.000 florenorum seu 20.000 francorum quotannis nobis esset necessaria.

Et haec fere sunt, quae de statu Congregationis Basilianorum referenda habui, restat ut sacras manus Eminentiae Vestrae deosculans ac paternam benedictionem petens me signem

Dobromil, die 28 Aprilis 1889.

Eminentissimae Dominationis Vestrae humillimum in Xto. servum

GASPAR SZCZEPKOWSKI, S.J.

5.

Dobromyl', 28.4.1889

«*ELENCUS PERSONARUM ORDINIS S. BASILII M. REFORMATIONIS DOBROMILENSIS*»

ACO SC *Rutemi* 1886-1892, fol. 4698-4699.

MONASTERIUM DOBROMILENSE

P. Alexander Andreas POPEK, profes.

P. Antonius Andreas MARTYNIUK, Profes.

P. Cyprianus Cornelius KOZŁOWSKI, Profes.

Rhetores an. 2-di

Benedictus W. SKOROBOHATY.
Juvenalis Jaroslaus SWIDERSKI
Hilarius Gabriel HALAN
Cyrillus Constantinus SIMKÓW
Arcadius Antonius MURYJ
Andreas Romanus SZEPTYCKI

Rhetores an. 1-mi

Meletius Michaël LUKAWSKI
Hilarion Josephus WENDZILOWICZ
Marianus Joannes POWCH
Nilus Nicolaus SZUCH
Stephanus Maximilianus BRYK
Camillus Felix DESZCZ

Fratres Laici

Isidorus Josephus ORTYŃSKI
Marianus Andreas PANAS, Profes.

Felix Franciscus FELBINGER
Innocentius Joannes KICHTAN

Novitii

Eugenius Evaristus POLAŃSKI	Joannes TOMIAK
Athanasius Nicolaus FILIPÓW	Georgius FECIAK
Ephraem Josephus CZAPLIŃSKI	Elias TYMOCZKO
Pancratius Michaël KANDIUK	Julianus LANGER

Novitii Fratres

Michaël Maximus ZATORSKI	Constantinus PAWLUK
Julianus Andreas DAWIDOWICZ	Jacobus OWSIANNY
Petrus FEDORÓW	

MONASTERIUM LAWROVIENSE

P. Cyrillus LETOFT, senex exul e Russia.
P. Basilius Wlodimirus BUDZILOWICZ, Profes.
P. Josephus Joannes MELNICKI, Profes.

Magistri

Julianus Joannes OZIMKIEWICZ, Profes.
Miron Ignatius CHMIELEWSKI, Profes.

Philosophi 2-di anni

Nestor Joannes WESELY
Joannes Josephus MODRYCKI, Profes.
Ignatius Joannes TYSOWSKI

Philosophi 1-mi anni

Martianus Nicolaus SZKIRPAN	Basilius Wlod. KUSZNIR
Stanislaus Polycarpus SZYMANSKI	Adrianus Alex. DAWIDA
Julianus Joannes OLEJNIEWICZ	Hierothaeus Hier. LUCYK

Fratres Laici

Josaphat Joannes MYCAK, Profes.	Julianus Alexius SWIDERSKI
Theodosius Theodorus KRUL	Aloisius Antonius CHUDIO

MONASTERIUM KRYSTYNOPOLITANUM

P. Besarion Basilius KULYK, Profes.

Auditores Theologiae Compendiariae

P. Theodosius Titus KUNICKI, Profes.	Josaphat S. MALCZYŃSKI, Profes.
P. Meletius M. LONCZYNA, Profes.	Metrophan Michaël MICHNIAK
Aemilianus Eugenius KOZANIEWICZ	Nicephorus Nicolaus BUKLASZCZUK

Fratres Laici

Petrus Paulus SWIANDER
Joachim Joannes MARTYNIUK

Eusebius Eustachius SAY, Profes.
Josaphat Andreas IWANCZEWSKI

MONASTERIUM LEOPOLIENSE

P. Julianus Joannes ZIEMBA, Profes.
P. Julianus Joannes DACIEJ, Profes.
P. Wlodimirus Basilius STECH, Profes.

Fratres laici

Orestes Onuphrius KOZAR, Profes.
Benedictus Basilius MAZUR
Anthonius Andreas SZLACHTOWSKI

Porphyrius Paulus PIECUCH
Macarius Michaël MURYJ

*CRACOVIAE VEL OENIPONTI**Auditores Theologiae Scholasticae**Anno 2-do*

P. Hieronymus Joseph MALICKI, Prof.
P. Jeremias Joannes LOMNICKI, Prof.
Platonides Petrus FILAS, Profes.

Anno 1-mo

Dionysius Demetrius TKACZUK
Soter Stephanus ORTYŃSKI, Profes.
Sylvester Simeon KIZYMA, Profes.

*Universim 77**ELENCHUS DIMISSORUM**E Candidatura:*

Ignatius GINILEWICZ
Modestus HORNICKI
Thomas BUG
Ladislaus PRESZLAKOWSKI
Michaël KNIAZINSKI
Alexander WIKOWICZ
Romanus TURCZYŃSKI

Post sump. habit.

Nicolaus LUKASZEWICZ
Victor SLYZUK

Post vota simplicia:

Julianus WOLOSZYŃSKI
Julianus MRYC

Obierunt:

Basilius Bronislaus SZPAKOWSKI

Josephus Ladislaus SOTNICKI

6.

Leopoli, 5.5.1889

P. Michele Mycielski, provinciale dei Gesuiti della Galizia e visitatore dei Basiliiani riformati, trasmette al Card. G. Simeoni, Prefetto della S.C.P.F., la relazione del P. Gaspare Szczepkowski, S.J. (cf. nr. 4) ed aggiunge le sue osservazioni raccolte durante la recente visita dei monasteri Basiliiani.

ACO SC Ruteni 1886-1892, fol. 4694-4700.

Eminentissime Domine!

Transmitto relationem de statu Basilianorum reformatorum, cui post peractas visitationes domorum mea relatio addenda.

Generatim, quae a P. Szczepkowski referuntur vera esse censeo. Maxime approbo illam sententiam: valde desiderandum esse, ne cogatur per rei temporalis angustias monasterium Dobromilense sistere novitiorum receptionem. Si enim hoc fieret, numerus Basilianorum non sufficiens fieret ad recipienda suo tempore alia Basilianorum monasteria, in quibus nunc pauci illi non reformati habitant, ad missiones inter Ruthenos, ad recipiendum gymnasium publicum in Buczacz, aliosque labores, quibus cum tanta utilitate operam navare possent. Unde autem valde optandum, ut subveniatur necessitatibus rei familiaris.

Ex sua parte certe non defuit omnis diligentia in augendis redditibus, minuendisque expensis. Obtinui ut reddatur reformatis monasterium Christinopolitanum, quod dicebatur habere proventum circiter 5.000 fl., sed re vera non nisi nunc saltem reddito gaudet 2.000 fl. In quod monasterium translatum est studium (fol. 4694v) theologiae compendiariae. Nunc curo, ut studium philosophiae de Leopolitano monasterio in Lavroviense, in quo sustentatio minus cara est, transferatur, quod post finem anni scholaris mandabitur executioni. — Plures quoque conatus adhibui, ut parochia S. Norberti Cracoviae, quae nunc e saeculari clero habet parochum, sed saeculo praeterlapso a Basilianis administrabatur illis restituatur. Hoc modo optime ordinari possit studium theologiae scholasticae Basilianorum; habitarent enim in sua domu, adirent autem pro lectionibus Collegium Societatis Jesu, una cum alumnis Societatis Jesu plurimorumque Ordinum religiosorum aliorum Galiciae, qui in eodem Collegio studere solent. Insuper autem proventus parochiae, qui forte 2.000 fl. esse dicuntur, faciliorem redderent sustentationem Scholasticorum. Non deest spes perducendi haec ad optatum scopum, cum maxime Ecc.mus Gubernator Galiciae omnino faveat reformatis

Basilianis. Sed his non obstantibus fateor meos conatus non sufficere, ad id ut necessitatibus sustentationem spectantibus (fol. 4700) satisfiat. Unde valde rogo, ut Eminentia Vestra, pauperi Congregationi opem ferre dignetur.

Aliud est, quod me solertem tenet. Id est status sanitatis juvenum Basilianorum, qui generatim non potest dici bonus, licet certe victus et aer sani dicendi sunt, nec generatim habitatio adeo incommoda, nec particulares permittantur externae maioris momenti mortificationes, nec desit omnimoda paternaque erga aegros solertia, peritique medici. Videtur mihi inde quod mensura orationum vocalium i.e. Breviarii recitandi, una cum jejuniis apud Ruthenos valde stricto excedat vires eorum, qui tamen serio studiis, vel labore in vinea Domini vacare vi vocationis suae coguntur. Haec quoque causa esse videtur magna ex parte, cur pauci ex latinis, qui novitatum Dobromilensem ingrediuntur, perseverant.

Addo quod ad Congregationem Lugdunensem Prop. F. nuper missimus litteras, quibus petimus, ut iterum pro anno hoc concedatur beneficium, quod anno praeterlapso Basilianis reformatis haec Societas largiri dignata est.

Cum alia non occurrant, quae referenda essent, restat ut sanctam deosculans purpuram Eminentiae Vestrae benedictionem pro me et pro Congregatione Basilianorum reformatorum humillime petam.

Leopoli, 5 Maji 1889.

Eminentiae Vestrae humillimus in Christo servus

MICHAEL MYCIELSKI, S.J.

7

Dobromyl', 8.2.1890

Breve rapporto del Padre Gaspare Szczepkowski, S.J., al Prefetto della S.C.P.F. sull'andamento della riforma Basiliana.

ACO, SC *Ruteni* 1890-1892, fol. 4792rv.

Eminentissime Domine!

De statu Basilianorum reformationis Dobromilensis rationem redditurus, sequentia referenda habeo:

1º Statum personalem Eminentia Vestra e Catalogo, quem prima vice hoc anno imprimi curavimus, perspiciet.

2º Dimissus est post vota simplicia nemo, e tyrocinio autem dimissi sunt 4, e candidatura 6.

3º Quoad spiritum religiosum, magno cum gaudio advertimus, hunc in dies crescere, observantiam regularum devotionemque vigere.

4º Basiliiani incipiunt etiam in vinea Domini laborare. Leopoli, licet pauci sunt Sacerdotes, tamen cum fructu laborant, populusque frequens accurrit ad verbum Dei audiendum et Sacramenta suscipienda. Qualibet Dominica ad 200 ad sacram Synaxim accedunt. Item Christinopoli, ubi Basiliiani parochiam administrant, fructuosus est labor, et in populo magna apparet mutatio. Nuper cum in illo Monasterio versabar, deputati ex Urbe et e pagis ad parochiam pertinentibus ad me accesserunt, gratias acturi pro zelosis Sacerdotibus, quorum labor magnum in populo facit fructum. Etiam Dobromili unus e Basilianis magna cum utilitate spirituali dirigit Confraternitatem Apostolatus Orationis.

5º Status temporalis apparet e rationibus adjectis. Subsidia, quae elapso anno accepimus, possibilem reddiderunt sustentationem. Speramus Deum et hoc anno nobis non defuturum.

In silvis Lavroviensibus vestigia apparent naphtae. Agitur nunc de ineundo contractu cum aliquo Domino, qui pro certa quantitate lucri Monasterio cedenda, vult labores ad effodiendam naphtam in se suscipere. Si Deus coeptis benedicet, redditus Monasterii notabiliter auferentur.

6º Anno elapso Monasterium Lavroviense ex integro restauratum est sumpto plus quam 6000 florenorum. Basiliiani reformati itaque quattuor jam Monasteria usui adaptata et sat bene instructa habent.

His expositis nihil remanet, nisi ut Eminentiam Vestram rogem mihi totique reformationi paternam impertire Benedictionem.

Dobromil, die 8 Februarii 1890.

Eminentissimae Dominationis Vestrae humillimus in Xto. servus,

GASP. SZCZEPKOWSKI, S.J.

8.

Cracovia, 21.2.1890

P. Michele Mycielski, S.J., trasmette al Prefetto della S.C.P.F. la relazione del P.G. Szczepkowski, S.J. (cf. nr. 7) e le sue osservazioni sullo stato della riforma dei Basiliiani.

ACO, SC *Ruteni* 1890-1892, fol. 4787rv. 4793rv.

Eminentissime Domine!

Etiam si ex relatione addita P. Szczepkowski, quam veritati omnino consentaneam credo, status reformationis Basilianorum in Galicia sat clare cognosci possit, peracta tamen singularum domorum visitatione, officio meo satisfactorius quaedam ex mea quoque parte addenda putavi.

Generatim tuta conscientia affirmare possum: spiritum religiosum ubique in monasteriis vigere, defectusque qui pro fragilitate naturae humanae occurrunt a Superioribus domorum suaviter et fortiter corrigi. Incipiunt quoque, uti et Catalogus probat, Basiliani quaedam officia exercere, quae eos in decursu temporis ad superiorum et praeceptorum munia obeunda formare possunt.

Cristinopoli clerus saecularis ruthenus antequam Basilianos et Jesuitas in illorum domibus commorantes cognoverat, alieno ab eis erat animo; ab aliquo vero tempore coepit Basilianis adeo favere, et bono quod faciunt gaudere, ut et frequentius illos invisere, et tum ipsos, tum Jesuitas saepius ad praedicandum in suis ecclesiis invitare soleant... Nonnulli rursus e Basilianis sacerdotibus juvant calamo unum ex periodicis vere catholicum spiritum spirans, quod in ruthenico idiomate in lucem prodit, et tum pro clero, tum pro populo destinatum est.

Quoad scholares, hi generatim diligenter litteris dant operam, nec desunt inter illos, qui praestantiori praediti sunt ingenio.

Numerus denique candidatorum, qui recipi in novitiatum cupiunt, continuo (fol. 4787v) est sat magnus.

Tria tamen sunt in particulari, quae me adhuc sollicitum reddunt:

Primum est defectus aptae et vocationi Basilianorum adaptatae pro studentibus theologiae dogmaticae habitationis. In praesentibus rerum circumstantiis optimum hucusque existimavi iis aliquam Cracoviae separatam domum procurare, in qua habitare, suoque vivere, et inde in collegium Societatis Jesu solum pro audiendis lectionibus venire possint. Quamobrem domum et parochiam S. Norberti, quae olim ad dioecesim Chelmensem et ad Ordinem S. Basilii pertinebat, pro iis revindicare conabor. Summas quoque Eminentiae Vestrae gratias ago, quod hoc negotium adeo grave promovere non est dedignata; quamquam cum dolore comperi ex litteris Eminentiae Vestrae nuper ad me datis: Excellentissimum Episcopum Premisliensem recusasse ex sua parte desiderio Eminentiae Vestrae satisfacere. Nec ideo omnem spem negotium perficiendi abjeci, cum sciam mox Illustrissimum Praelatum Kujalowski futurum suffraganeum Premisliensem, et cum probe noverim Excellentissimum Governatorem Galiciae omni conatui favere, qui

Ordinem Basilianorum reformatorem promovere possit. Faxit Deus, ne spes mea me eludat! Spero hoc autem tanto magis, quod haec parochia ad *Chelmsensem* dioecesim pertinet.

Alterum negotium est: quoad gymnasium in oppido Buczacz situm, quod regimini Basilianorum non reformatorem subjacet; in eorum enim domo invenitur, et duo ex Basilianis, quorum unus directorem agit, sunt in eodem professores, ipsi tandem ad sustentationem reliquorum professorum saecularium, ni fallor, aliquatenus pecunia juvant. Valde cuperem hanc tanti momenti rem pro Basilianis reformatis servare. In praesenti vero cum gubernium ex statu in quo nunc gymnasium invenitur minime contentum aut occasionem gymnasii statui divendi aut (fol. 4793) reformationem urgeat, nec adsint inter Basilianos reformatos Dobromilenses, qui jam docendis pueris in gymnasio sint pares, hinc perdifficile est statum quo servare usque tempus quo monasterium, gymnasiumque Buczacense reformatis Basilianis tradi poterit. Hucusque Deo opitulante bis imminens periculum amittendi gymnasium a Basilianis removi, intercessione apud Excellentissimum Ministrum cultus, nec non apud Governatorem Galiciae facto. Utinam Deo favente in posterum quoque status quo retineri possit!

Ultima sollicitudo est circa sustentationem. Nam licet superiores domorum expensas sustentationis minuere, et proventus in quantum possunt augere curent, tanto tamen numero sociorum alendo ordinario, qui nunc sunt, nondum sufficere possunt. Ex altera autem parte nullo modo vellem, ut tam prospere inceptum opus non promoveatur continuo, vel ut novitatum ob defectum pecuniae claudere necesse sit. Unde hic et nunc nullum aliud superest remedium, nisi ut humiliter ab Vestra Eminentia aliquod subsidium in pecunia rogem. Nihil hac in re intentatum reliqui. Rogavi enim Ministerium Cultus et 2000 flor. inde accepi. Converti me etiam ad Lugdunensem Societatem de propaganda fide, a qua etiam subsidium datum est. Petii tandem varios benefactores, qui pro viribus suis novellum Ordinem juvare student. Attamen haec omnia non sufficerent, nisi Eminentia Vestra nos tantum cum liberalitate adjuvisset.

Ne aegre igitur quaeso ferat Eminentia Vestra; me adhuc pro tribus annis hujus beneficii prolongationem petere. Fortassis in posterum si proventus Lavrovienses ex nafta creverint, si monasterium Buczacense post aliquos annos tradi reformationi potuerit, si quoque res rustica majores proventus dederit, futurum est, ut proventus proprii Basilianorum sufficere iis alendis possint; in praesentibus vero

circumstantiis, nec Basilianorum proprii proventus, nec qui aliunde a nobis emendicari et procurari apte possunt, necessitates et indigentias eorum nullatenus sublevare valent.

Petendo S. Benedictionem et osculando S. Purpuram sum
Eminentiae Vestrae addictissimus et observantissimus servus

MICHAËL MYCIELSKI, S.J.
(Ul. Kopernika 26)
Provincialis

9.

Cracovia, 21.2.1892

Relazione del Padre M. Mycielski, S.J., al Prefetto della S.C.P.F., Card. Mieczyslaw Ledóchowski.

ACO, *Scritture Originali rif. nei Congressi*, Prot. N. 248 (Marzo 1892).

Eminentissime Princeps!

Ex adjectis elenchis Emin. Vestra cognoscet statum personarum Ordinis S. Basilii M. reformati, qui Deo sint laudes ad centenarium numerum excrevit. Auctus etiam numerus Professorum et Sacerdotum, qui tamen nondum plane sufficiens est, ut omnibus laboribus satisfaciat. Licet enim Basiliani reformati apud plures Ruthenos Sacerdotes non bene audiant, nonnulli tamen meliore spiritu animati, eorum operam expetunt, permittentibus Episcopis, fructuque laboris gaudent. Plures habitae sunt anno praeterlapso a Basilianis missiones, aliquoties data Sacerdotibus, nondum numerosis, exercitia spiritualia, verbum Dei tam in propriis, quam in alienis ecclesiis cum fructu annuntiat, paulatim frequentior usus Sacramentorum inter Ruthenos inducitur, in paroeciis a Basilianis administratis vitia (ut concubinitas, ebrietatis) exstirpantur, quae omnia eos gratiores reddunt in dies populo Rutheno.

Quod autem statum spirituales ipsorum Basilianorum attinet, hic bonus est. In longe enim majori eorum numero apparet sincerum desiderium profectus, cura puritatis conscientiae, zelus gloriae Dei, nec non sincerus amor Ecclesiae ejusque capitis. Etiam spiritus nationalis paulatim eum ardorem, qui cum vita religiosa componi non potest, amittit. Sed hac in re lugendae adhuc sunt exceptiones.

Qualis autem sit status temporalis, quamque miserabilis ex adjectis rationibus patet. Ludamus fere cum egestate, nec valemus ea compa-

rare, quae et valetudini religiosorum et scientiis promovendis proficua essent.

Sanitas autem multa desideranda relinquit. Plures juvenes e pectore et gutture laborant, quotque hucusque mortui sunt phtisi sunt absumpti. Causa hujus rei videtur esse insalubritas domorum, quae fere omnes humidae sunt, asperitas aëris Dobromilensis, ex parte etiam diurnitas cantus choralis, quae viris formatis forte non noxia, juvenes novitios multum fatigat.

Inter monasteria Basilianorum non reformatorum in Galicia principem tenet locum illud quod in urbe Buczacz situm est. Nam non solum sufficienti fundatione ipsi est provisum, sed ab anno 1755 Basiliani in domo propria monasterio adjacente scholas habent latinas, quae a gubernio austriaco in pro-gymnasium 4 classium mutatae Basilianis relictae fuerunt. Cum autem hisce temporibus Basiliani non reformati carerent aptis ad docendum professoribus, jam ab aliquo tempore quaestio agitata fuit a gubernio civili de removendis Basilianis ab instituenda juventute et de erigendo in eadem urbe novo gymnasio status in aedificio ad hunc scopum extruendo. Dein ab ipso regni Imperatore adjuti, hoc consilium feliciter eludere potuimus, spemque habuimus non exiguam fore, ut gymnasium Basilianis traderetur reformatis. Tandem Excellentissimum Ministrum instructionis adivi offerendo ipsi aptos professores e Basilianis reformatis et rogando ut pro aliquibus annis solveret eosdem legibus, quae praeceptoribus in publicis gymnasiis docentibus, publicum examen subeundum praescriberent. Excellentissimus Minister hanc se dispensationem dare posse negavit. Tandemque supremo sancitum est edicto, ut pro-gymnasium conferretur Basilianis, ejusque loco gymnasium status erigeretur.

Cum hac quaestione conjuncta erat altera de auferenda Patribus Basilianis ex sustentationis parte, quae ad regendas scholas ipsis a fundatore erat olim concessa. Juxta enim fundatoris voluntatem tenentur Basiliani Buczacenses tres professores pro scholis latinis dare, et 12 pueros (sine distinctione nationum) gratis alere in convictu. Unde cum quaestio de instituendo gymnasio status moveretur, voluntas erat mutandi fundationis leges ita ut Basiliani ab onere docendi liberarentur, sed ad sustentandos professores saeculares aliquam summam pecuniae solverent. R.P. Provincialis Basilianorum non reformatorum jam tale pactum cum gubernio fecerat. In hoc pacto scindendo feliciores fuere nostri conatus, promissumque fuit a gubernio Basilianos nihil de fundatione esse ammissuros. Exc. Minister quoque mihi declaravit: sibi gratum fore si Basiliani reformati recepto a non reformatis Monasterio

convictum pro pluribus erigerent alumnis, et pro his scholas privatas erigerent.

Cum talis sit rerum status, humillime interrogo, quid nos hac in re agere oporteat? Mea opinio haec est: expectandum esse unum alterumque annum, ut translato in aliam domum gymnasio (quod sequentis anni autumno facile futurum) acquiratur locus, in quo convictus erigi possit, nec non ut Basilianorum reformationum numerus interim augeatur, eorumque aliquis examen catechistae subire queat, cum hoc sit conditio sine qua non habendae licentiae erigendi scholas privatas. Dein tandem erigendum esse convictum incipiendo ab una classe.

Liceat mihi quoque humiliter repetere preces, ut Monasterium Krechoviense adjungatur reformationi, nec non ut subsidium pecuniae in tantis constitutis angustiis ab Eminentia Vestra concedatur.

Restat ut in Sacrae Purpurae osculum pronus singularem meam observantiam profitear.

Cracoviae, die 21 Februarii 1892.

Eminentiae Tuae Reverendissimae humillimus servus in Christo

MICHAEL MYCIELSKI, S.J.,
Delegatus pro Basilianis ref. in Galicia.

10.

Chyryv, 28.4.1893

Relazione del Provinciale M. Mycielski, S.J., trasmessa al Prefetto della S.C.P.F., Card. Mieczysław Ledóchowski.

ACO, *Monaci 1891-1896, Ruteni*, nr. 617.

Eminentissime Princeps!

Absoluta visitatione monasteriorum Ordinis S. Basilii Magni reformationis Dobromilensis, quae hac vice nonnihil protracta est, ob meam diuturnam absentiam, quia Congregationi Generali interesse debueram, sequentia Eminentiae Vestrae de statu Ordinis Basilianorum referenda habeo.

Status personalis fere non est mutatus, cum numerus Religiosorum parum creverit. Hoc anno ultimo pauci apti praesentabant se candidati: plures iam recepti non advenerunt suasionibus malevolorum a vocatione abstracti.

Plures e junioribus variis afficiebantur morbis, quod attribuendum videtur insalubritati nonnullorum monasteriorum, in quibus juniores degunt, tum fatigationi exortae iam in novitiatu ex coniunctione exercitiorum tirocinii cum labore in choro valde gravi pro juvenibus nondum physice, sufficienter evolutis. Exercitia autem tirocinii temperari non possunt, si novitios ad futuram eorum vocationem bene formatos volumus. Quapropter, quod elapso anno iam feceram, et nunc humillime rogo, ut S. Congregatio considerare dignetur, num opportunum non esset serio cogitare de conficiendo Breviario pro Ordine S. Basilii Magni. Cum enim hic Ordo iam nunc in missionibus et exercitiis spiritualibus tradendis ultra vires laborare debeat, et spes affulgeat labores hos in dies augendos, ad quos tamen longioribus et arduis studiis et exercitatione in vita spirituali, quae omnia vires corporis atterunt, praeparari debent, levamen aliquod quoad chorum nobis necessarium videtur. — Spero quod R.P. Provincialis Basilianorum Sarnicki mense sequenti Romam cum Ruthenis profecturus affert exemplar Breviarii novi a se nec non P. Daciej, Basiliani reformati, elaborati Sacraeque tradet Congregationi.

In vita spirituali et disciplina religiosa in dies maior apparet progressus, cum iam traditio quaedam religiosae disciplinae efformata sit, et exempla ferventiorum alios, potissimum recentiores, ad imitationem excitent.

Ad labores in vinea Domini magis ac magis expectantur Basiliani, praesertim in Dioecesibus Leopolitana et Stanislao poliensi, minus autem in Premisliensi, quia hic praeoccupatae falsae opiniones animos sacerdotum adhuc tenent. Non exiguum iam Basiliani retulerunt fructum e missionibus, exercitiis spiritualibus pro sacerdotibus habitis, partim et pro laicis, nec non ex praeparatione per sacra exercitia Clericorum ad sacros ordines promovendorum. Nunc inchoatae sunt missiones in parochiis ad limites imperii russiaci positas, quas et Episcopi et ipsum Gubernium expetiverunt. Et si maior numerus sacerdotum suppeteret, labores hi pernecessarii urgeri possent.

In parochiis, quae a Basilianis administrantur, Lauroviae, Christianopoli et Zolkviae cum fructu et satisfactione fidelium laboratur: Zolkviae sunt tamen nonnullae difficultates cum clero latino circa sic dictam Concordiam. Sunt enim in tota Galicia inter sacerdotes utriusque Ritus multi, qui sine scrupulo mutationem Ritus permittunt, hoc innixi fundamento: Concordiam non obligare, quia ab altera parte violatur. Sunt etiam qui nos incusant Basilianos a nobis male instrui, cum eos doceamus: Concordiam esse legem a Sede Apostolica editam,

quae obligat et servanda est. Cum igitur Basiliani Zolkviae docerent populum: non esse licitum absque facultate Sedis Apostolicae ritum mutare, et a Parocho Latino postulerent, ut eos qui illegitime ad ritum latinum transierunt (sunt autem plures quam 80) adigeret ad nativum suum ritum reverti, turbae contra illos motae sunt. Rogarem igitur, ut nobis circa hanc quaestionem aliqua mittatur instructio, ut sciamus quomodo sit procedendum.

Quod statum temporalem attinet, Eminentia Vestra ex adjectis rationibus facile intelliget: Monasteria, potissimum ea, in quibus juniores educantur, absque subsidio existere non posse, unde illum humillime et enixe pro anno quoque currenti a Sacra Congregatione peto.

Ex adjectis rationibus aliquomodo etiam status rei rusticae patet, qualis per plures annos esse solet postquam aliquod monasterium reformationi traditum fuerit, expensae nempe saepius superant proventum, quia omnia, quae ad rem rusticam spectant, in statu pessimo nobis tradi solent.

Hisce meis litteris addo supplicem libellum P. Szczepkowski circa tempus studiorum sacris ordinibus praemittendum, quem enixe Bonitati Eminentiae Vestrae commendare non dubito. Nam continuo reformatis Basilianis novi offerantur labores vires eorum excedentes, urget necessitas quoque aggregandi nova monasteria; unde permagni interest, ne Clerici diutius studiis detineantur.

Restat, ut in Sacrae Purpurae osculum pronus singularem meam observantiam profitear.

Chyroviae, die 28 Aprilis 1893.

Eminentiae Tuae Reverendissimae humillimus et devotissimus
Servus

MICHAEL MYCIELSKI, S.J.

II.

Ternopil', 23.2.1894

Relazione del Provinciale Gaspare Szczepkowski, S.J., al Prefetto della S.C.P.F

ACO, *Monaci* 1891-1898, *Ruteni* nr. 1883.

Eminentissime Domine!

Redditurus rationem de statu monasteriorum Ordinis Sancti Ba-

silli M. reformationis Dobromilensis, haec Eminentiae Vestrae referenda habeo:

1° Status personalis sat apparet e Catalogo hoc anno impresso, quem Eminentiae Vestrae transmiseram. Personarum numerus non-nihil auctus est. Quattuor monasteria per monachos reformatos occupata habent iam Superiores suos, qui in commendationem monasteriorum et in spiritu Ordinis gubernant. Magister novitiorum, P. Szeptycki, rectissime novitios instruit atque studio propriae perfectionis eis exemplo est. In novitiatu numerantur 20 clerici et aliqui Fratres Conversi, qui omnes sunt apti juvenes bonamque habent voluntatem.

2° Status spiritualis in genere bonus est; regulae observantur, exercitia spiritualia peraguntur, charitas inter monachos viget cerniturque in dies ferventior zelus et pietas erga Sedem Apostolicam. Defectus, qui interdum occurrunt, monitis corriguntur fere paternis.

3° Status temporalis patet ex adjectis singulorum monasteriorum rationibus. Maxima inopia laborat Monasterium Dobromilense, quod personarum numerum nunc maiorem nutrire debet, et monasterium Christinopolitanum exiguos quod habet redditus. Monasterium Buczaczense necessariis non careret, si non-reformati monachi illud non obstrinxissent efficiente 19.000 florenorum aere alieno nunc-nunc exsolvendo.

4° Sacerdotes, numero licet exigui, sunt enim tantum 35, assidue tamen et cum fructu et Episcoporum satisfactione laborant iam in parochiis sibi commissis intentique sunt missionibus et exercitiis spiritualibus, quae tradunt Sacerdotibus atque clericis saecularibus et etiam laicis nobilioribus. In dioecesibus Leopoliensi et Stanislao-politana fecerunt anno elapso decem missiones sc. in Wapowce, Zbaraż, Iwanczany, Podwoloczyska, Towste, Husiatyn, Skalat, Lapszyn, Cygany, Monasterzyska, his quidem locis ad fines Russiae sitis, unde Ruthenus populus turbatim in Russiam transmigrabat ibidemque schisma amplectebatur. Quae missiones factae sunt curis Metropolitanae Leopoliensis, Episcopi Stanislao-politani ac Gubernatoris Galiciae, Com. Badeni, impensis vero Gubernii tuleruntque fructum magnum. Exercitia spiritualia tradiderunt ter sacerdotibus rit. gr., semel clericis eiusdem ritus parantibus sese ad suscipiendos sacros Ordines, semel nobilioribus ruthenis foeminis Leopoli. In dioecesi Premisliensi unam fecerunt missionem.

5° Iuvenes clerici in litteris et scientia sat bene proficiunt. Non-nullos habent iam sui Ordinis professores, quorum duo docent philo-

sophiam, alii mathesim et linguam graecam; brevi, spero, habebunt Basiliani professores omnes suos.

Atque haec sunt, quae de statu reformationis Ordinis S. Basilii M. post ultimam visitationem referenda habeo. Restat nunc, ut Eminentiam Vestram humillime rogem, dignetur auctoritate sua efficere, ut Regulae approbatae nobis mittantur. Nunc enim, cum monasteria numero augetur et Basiliani ipsi gubernare incipiunt, oporteret, ut certas habeant Regulas, vi quarum uniformis procedendi modus introducatur. Tandem humillime quoque supplico, ut, si fieri potest, Eminentia Vestra hoc etiam anno sicut praecedentibus, aliquod subsidium assignare dignetur Basilianis.

Maxima cum reverentia exosculor S. Purpuram et benedictionem expeto.

Ternopoli, 23 Februarii 1894.

Eminentiae Vestrae Servus in Christo infimus,

GASPAR SZCZEPKOWSKI, S.J.

12.

Cracovia, 18.1.1895

Relazione del Provinciale Gaspare Szczepkowski, S.J. alla S.C.P.F.

ACO, *Monaci 1891-1898, Ruteni.*

Eminentissime Domine!

Rationem redditurus de statu monasteriorum reformatorum Ordinis S. Basilii M., sequentia Eminentiae Vestrae exponenda habeo.

De statu personarum. Paulatim numerus Basilianorum augetur, ut ex Catalogo anni 1895 patet, ab ipsisque Basilianis iam plura monasteria administrantur et spiritus ac disciplina religiosa in omnibus viget. Magister novitiorum (P. Szeptycki) optime dirigit novitios, qui stabiles videntur in vocatione.

Studia sat bene procedunt. Praeter Rhetoricam, quam docet Pater e Societate nostra, omnes facultates docentur a Basilianis, quorum plures formati sunt in nostro Collegio Cracoviensi. Theologiae scholasticae Cracoviae vacant hoc anno duo cum bono successu.

De statu laborum. Sicuti annis elapsis, ita et anno 1894 plures

habitae sunt missiones a Patribus Basilianis cum successu optimo, et optima satisfactione non tantum populi, sed et sacerdotum, quorum plures etiam exculi sunt sacris recollectionibus. Missiones et recollectiones hunc potissimum attulerunt fructum, quod sacerdotes Rutheni multi agnoscunt, sanctam suam vocationem ejusque obligationes diligentius implent, eisque priores partes prae politicis agitationibus tribunt. In Seminario etiam episcopali non absque fructu Basiliani laborarunt. Fructus hic major fuisset, si directio Seminaristarum exactior et conformior vocationi sacerdotali esset.

Status temporalis monasteriorum, ut ex adiectis rationibus patet, multa desideranda relinquit, praesertim hoc anno, quo fructus agrorum, qui Basilianis praecipuus est fons reddituum, minimo sunt pretio. Fere omnes domus debitis sunt oneratae, et ob generalem penuriam vix aliquis succursus hic in Galicia sperari potest. Quapropter humillime rogo, ut Eminentia Vestra, si fieri potest, miseriae nostrae subvenire dignetur.

Et haec sunt, quae referenda habui, restat ut pro me et pro omnibus Basilianis paternam exposcam benedictionem, et faustissima quoque Eminentiae Vestrae hoc novo anno apprecer.

Cracoviae, die 18 Jan. 1895.

Eminentiae Vestrae humillimus in Christo Servus,

GASPAR SZCZEPKOWSKI, S.J.

13.

Cracovia, 7.3.1896

Relazione sullo stato dei Basiliani inviata dal Padre Gasp. Szczepkowski, S.J., al Prefetto della S.C. de Propaganda Fide.

ACO, *Monaci 1891-1898, Rutheni.*

Eminentissime Domine!

Rationem redditurus de statu Basilianorum, sequentia Eminentiae referenda judicavi.

Augmentum personarum exiguum est partim ex eo, quod aliqui e novitiatu dimitti debuerunt, partim ex eo, quod major numerus

recipi non potuit tum ob angustiam loci, tum ob defectum sustentationis. Status proinde personarum parum mutatus est.

Studia mediocriter procedunt, talenta enim candidatorum in genere non excedunt mediocritatem; spem tamen habemus, omnes tantum acquisituros scientiae, ut possint utiliter pro gloria Dei et salute animarum laborare.

Disciplina religiosa nonnihil detrimenti passa est, potissimum propterea, quia Basiliani nimis multis exercebantur laboribus. Opus enim missionum, cui sacerdotes rutheni initio contrarii erant, post primas habitas missiones, perspecta earum utilitate, adeo placuit, ut plurimi eas expetierint. Sed cum animadverti, Basilianos nondum sat maturos et experientia carentes, multum his laboribus distrahi et impediri, quominus rite exercitia spiritualia peragant, in monasteriis vero exiguum numerum personarum domi remanentium non posse disciplinam religiosam rite observari nec chorum haberi, necessarium duxi labores missionum pro aliquo tempore interrumpere, ut et ipsi missionarii spiritum resumant et ut numero Patrum in monasteriis aucto observantiae disciplinae et chori consulatur.

Alia ratio paulo labefactae disciplinae religiosae est haec, quod Basiliani, qui constituti erant Superiores, nondum sat experti neque sat prudentes sunt, qui rite gubernare et disciplinam religiosam promovere valeant. Quapropter statui, adhuc Patres Societatis nostrae ad gubernanda monasteria adhibere.

Celebravimus hoc anno primum omnium Superiorum conventum, in quo varia puncta ad disciplinam spectantia discutiebantur et valde gaudebam, omnes Superiores magnum ostendisse zelum boni communis sui Ordinis, quod ex eo maxime patuit, quod ipsi rogarunt, ut Patres Societatis eos adhuc regant, quia sentiunt, sibi deesse sufficientem experientiam ad hoc cum utilitate praestandum.

Statum temporalem perspectum habebit Eminentia Vestra ex adjectis singulorum monasteriorum rationibus.

Nunc sumo mihi humillime petere decisionem in re biretorum, nuper pro Clero rutheno introductorum.

Basiliani, utpote Monachi, portant capucium; non videtur itaque convenire, ut assumant biretum.

Dein in dioecesibus Leopoliensi et Premisliensi portatur biretum etiam *intra* Missam, quod episcopus Stanislao poliensis suis non permittit. Si igitur Basilianis usus bireti permitteretur, quaeritur, cuius dioeceseos usui se accommodare deberent. Rogo igitur humillime decisionem hac in re.

Exosculando Sacram Purpuram et sanctam expetendo benedictionem persevero cum sensibus specialissimae observantiae.

Cracoviae, die 7 Martii 1896.

Eminentiae Vestrae humillimus in Christo Servus..

GASPAR SZCZEPKOWSKI, S.J.

14.

Cracovia, 25.10.1902

Relazione del Provinciale Volodimiro Ledóchowski, S.J., alla S.C.P.F. Giudica che la riforma dei Basiliani è praticamente finita.

APM TJ, vol. 1246, fol. 508-150v (*minuta*).

Eminentissime Domine!

Cum et mihi et gravissimis Patribus Provinciae nostrae Galicianae S.J. visum fuerit iam tempus advenisse, ut Basilianos, quorum reformatio nobis per Litteras Apostolicas S.D.N. Leonis PP. XIII « Singulare Praesidium » de die 12.5.1882, commissa erat, relinqueremus, Visitationem monasteriorum Ordinis S. Basilii M. Reformationis Dobromilensis institui eo fine, ut ex immediata cognitione praesentis status singulorum monasteriorum abundantiore lucem ad quaestionem hanc gravissimam dilucide Eminentiae Tuae proponendam haurire possim.

Visitatione peracta et pluribus Missae Sacrificiis ad hanc intentionem Divinae Maiestati oblati, haec sunt, quae Eminentiae Tuae proponenda esse censeo.

Omnia tredecim monasteria, quae a PP. Basilianis reformati in Galicia inhabitantur, excepto unico monasterio Żółkiewiensi, a Basilianis gubernantur. Vices Provincialis gerit P. Petrus Bapst, nostrae Societatis. Ubique in genere disciplina monastica viget, regulae observantur et sincerum studium invenitur proficiendi in vita spirituali. Etiam profectus in studiis sacris, in quibus D. Thomam Aquinatem magistrum sequuntur, satisfacit.

Quod ad labores ad extra attinet, PP. Basiliani imprimis per devotionem ad SS. Cor Jesu mirum in modum pietatem (fol. 508v) in populo fideli augent. Devotio haec, populo rutheno prius fere ignota, nunc qualibet prima Dominica mensis plura millia fidelium ad ecclesias

Basilianorum attrahit ita, ut Patres a mane usque ad vespere in confessionibus excipiendis desudantes omnibus petentibus tamen satisfacere non possint. Hinc etiam in parochiis vicinis monasteriis Basilianorum populus frequentius a SS. Sacramenta accedit et arctioribus vinculis cum Ecclesia catholica coniungitur, cum in Ecclesia schismatica rossica etiam ipsae imagines SS. Cordis severissime prohibeantur. Quinque parochiae, quas PP. Basiliani administrant, sunt in bono statu. PP. Basiliani etiam in aliis parochiis Galiciae magno cum fructu missiones instituere, sed numerum harum missionum restringendum esse putavimus, ne nimio labore externo spiritus detrimentum caperet. Tres Patres Missionarii laborant in statu Brasiliensi Paraná, nuper tres in Canadam misimus.

Mentio etiam facienda est typographiae monasterii Żolkiewiensis, quae, nostris Patribus adiuvantibus, condita, in dies maiora emolumenta rei catholicae affert. Imprimatur ibi parvum folium periodicum a PP. Basilianis lingua ruthena conscriptum, cui titulus « Missionarius » est, cuius bis in mense 14.000 exemplarium a populo emuntur et per totam Galiciam sparguntur; (fol. 509) ultimis temporibus, non obstante prohibitione legum civilium, aliqua exemplaria etiam in Rossiam mittuntur. Praeterea quotannis plura millia piorum librorum et vitae SS. a PP. Basilianis conscriptae imprimuntur et pretio minimo venduntur.

Res temporales melius se habere incipiunt, quamvis nonnullae domus nunc adhuc penuria praemuntur, imprimis domus Krechoviensis, in quam hoc anno novitiatus translatus est.

Quae cum ita sint censeo iam tempus advenisse, ut totum regimen reformati Ordinis S. Basilii M. ipsis committatur. Non solum enim numerus monachorum iam sufficienter excrevit, numerantur enim 74 Patres, 42 Scholastici, 70 Fratres conversi, sed etiam disciplina viget et experientia iam compertum est aptos Superiores inter Basilianos inveniri, ex quibus etiam Provincialis seu Protoegumenus a S. Congregatione nominari et eligi poterit.

Munus nobis a SS. D. Nostro Leone XIII qualicumque modo explevimus. Ulterior commoratio Patrum nostrorum in monasteriis PP. Basilianorum reformationi potius nocere quam eam promovere poterit. Ipsi enim Patres Basiliani iam sentiunt se vires adultas habere, quae non parum exstimulabuntur, quando videbunt totum regimen ipsis commissum esse; tunc etiam minus ferventes at tamen boni monachi magis vires suas intendent, quam nunc, quum supremum regimen penes Religiosos alterius Ordinis residet. Plures etiam quaestiones ad novas

Constitutiones ipsorum, ad disciplinam monasticam, ad novas domos condendas vel parvas domos in urbes transferendas pertinentes multo melius ab ipso Capitulo Ordinis reformati per Protoegumenum secundum Constitutiones rite convocato solvi et componi poterunt quam per nos. Accedit et hoc, quod propter infelicem illam discordiam inter Ruthenos et Polonos in Galicia, quae in dies magis crescit, PP. Basiliani multo maiorem auctoritatem apud Ruthenos habebunt et hinc maiorem influxum in gentem suam exercere poterunt, quando Protoegumenum ex proprio Ordine habebunt.

Non me latet, quamvis multo maior numerus monachorum bono spiritu sit animatus, esse tamen aliquos spiritu nationalismi et liberalismi infectos, qui fortasse initio sat magnas difficultates Superioribus Basilianis parient, et fortasse etiam perturbationes in iuvenili Ordine excitare studebunt. Sed haec est causa, cur magis adhuc, habita prae oculis conditione praesenti temporum, urgendam esse censeam nostram a regimine PP. Basilianorum amotionem. Patribus enim istis, qui nunc aperte procedere (fol. 510) non audent ob timorem Praepositi e Societate Jesu, per amotionem nostrorum Patrum succidetur occasio occultarum murmurationum, quae plurimum Ordini nocere possunt, et si postea Patres isti aperte procedent malum citius S. Congregatione adiuvante radicitus evelli poterit.

Tempore visitationis diligenter sententias variorum PP. Basilianorum exquisivi et inveni gravissimos Patres opportunum pro ulteriore progressu Ordinis censere ut nostri Patres iam recedant, sed ita ut adhuc pro aliquo tempore maneat Visitor seu Delegatus Apostolicus pro Ordine S. Basilii M. e Societate Jesu, qui Protoegumenum in variis negotiis cum gubernio iuvare possit et auctoritatem ipsius fulcire si quaedam maiores difficultates oriantur. Fere omnes Patres putant hoc necessarium esse et secus totum opus reformationis magno periculo exponi.

Re coram Domino mature considerata omnino huic sententiae accedo et hoc solum addo melius mihi videri, ut Visitor seu Delegatus Apostolicus in tali casu non sit Provincialis Societatis Jesu, sicuti usque huc ex Decreto S. Congregationis de Propaganda Fide de die 15 Julii 1885 erat, sed alius Pater, cui res PP. Basilianorum bene sint notae, quo melius appareat, Basilianos iam non esse sub iurisdictione Patrum Societatis Jesu.

Exquisivi etiam sententias duorum Patrum, qui nunc adhuc apud PP. Basilianos degunt, scil. P. Petri Bapst (fol. 510v), vices Provincialis Basilianorum gerentis et P. Lucae Laszczyk, Rectoris monasterii

Żolkiewiensis et ambo non solum opportunum sed etiam necessarium esse putant ut Basilianos relinquamus, timent enim ne diutius apud eos commorando potius toti reformationis operi noceamus.

Proposui etiam quaestionem hanc Ill.mo ac Rev.mo D.no Metropolitae Leopolitano r.gr. Andreae Szeptycki, qui in omnibus sententiae, quam supra exposui, accedit.

Et haec sunt, quae Em.tiae Tuae referenda esse in Domino putavi.

Cracoviae, 25 Octobris 1902.

Sacram Purpuram summa cum observantia deosculor

Em.tiae Tuae Rev.mae addictissimus
in Christo servus

WL. LEDÓCHOWSKI, S.J. m.pr.

15.

Chyryv, 26.7.1903

Relazione del Provinciale Volodimiro Ledóchowski, S.J. alla S.C.P.F.

APM TJ, vol. 1246, fol. 520rv (*minuta con molte correzioni*).

Eminentissime Domine!

Satisfactorus muneri Visitoris Ordinis S. Basilii Magni Reformati haec de statu huius Ordinis referre iudicavi:

Gubernatio Superiorum est in genere satis exacta, spiritualis et paterna. Non deest ipsis etiam dexteritas in administrandis rebus temporalibus et auctoritas ad disciplinam tuendam. Defectibus, qui in gubernatione hinc inde inveniebantur, remedium allatum est et spero fore ut emendantur; omnes enim Superiores bonam ostendunt voluntatem.

Status Monachorum spiritualis est in genere bonus. Disciplina pro adiunctis domorum viget, nisi quod pauci Patres seniores minime in spiritu vocationis procedentes non parvum negotium Superioribus et aliis faciant. Amant esse independentes, non oboediunt sine contradictione et querelis, fugiunt labores, ita ut interdum valde molesti evadant. Remedia patientis charitatis reducendi illos ad saniora non sufficiunt, vis ad illos corrigendos adhiberi nulla potest, hinc securi continuum faciunt negotium. P. Stech, qui non accepta venia expetita saecularizationis, aperte confitetur, se modo suo procedendi effecturum, ut ab Ordine ejiciatur; et facit, quod promisit; iam admonitus, se talia

adhuc patraturum dicit, ut omnes obstupescant. Ne mali hi religiosi juniores contagione inficiant, impedire est res non facilis, licet sollicita de hoc cura habeatur. Magnam exhiberet Eminentia Vestra Ordini recenti gratiam, si huius infelicis monachi petitioni adnuere dignaretur.

Ostium laborum apostolicorum Ordini in dies aperitur. Tum populum, tum singulos hominum ordines missionibus et exercitiis spiritualibus excollunt, ad quas instituendas adeo frequenter invitantur ut ab illis suscipiendis, ob insufficientiam operariorum iterum atque iterum se excusare coguntur. Cum laudabili etiam studio in templis suis, ad quae multi fideles etiam ex dissitis locis concurrunt, laborant. Copiosos frugum manipulos colligunt maxime ex ardenti studio in Ss.mi Cordis Jesu cultu promovendo. Ad uberiores in cura animarum fructus assequendos (fol. 520v) incipiunt varias instituere Congregationes tum pro junioribus tum pro adultis, quae hucusque apud Ruthenos in usu non erant.

In Canada, ut ex ordinariorum litteris apparet, operantur Patres magno cum zelo, opportuna cum industria et apostolica cum fidelitate.

Clerici bonos habent professores, qui nihil negligunt, quo se discipulis suis utiles reddere possint, religiosae vitae suae exemplis ipsos aedificant et profectus studentium sunt vere studiosi. Solertia etiam et assiduitas studentium est laudanda. Sedula quoque impenditur cura tum Superiorum quam professorum formandis scholasticos moribus ad mentem Constitutionum.

Magister Novitiorum sedulo curat, ut Novitii solidae virtutis fundamentum ponant. Pauci tamen sunt Novitii et hi quidem ex classibus gymnasii inferioribus, superiores enim vix candidatos suppeditant. Ideoque cogimur studia in domibus Scholasticis protrahere, quo sumptus illorum educationis auferantur. Jam sumptus hi non parvum faciunt nobis negotium, ut enim Monasterio egeno suppeditentur, stipem colligere et Missalia, quae inter praecipua sustentationis media pertinent, quaqua versus emendicare oportet.

Status personarum et rerum temporalium patebit Eminentiae Vestrae ex adjunctis catalogo provinciae et rationibus surrogatorum Monasteriorum.

Atque haec sunt quae Eminentiae Vestrae referre in Domino iudicavi.

Restat, ut summa cum observantia S. Purpuram deosculor

Eminentiae Vestrae Rev.mae
obsequentissimus in Christo servus,
(WL. LEDOCHOWSKI, S.J.)

II. RELAZIONI ALLA CURIA GEN. S. J.

(del P. Adalberto Baudiss, S.J.)

I.

(Dobromyl', 1886)

« *Brevis historia eorum, quae Patres nostrae Societatis in opere reformationis Ordinis S. Basilii M. tum Dobromili, tum Leopoli egerint* ».

ARSI, *Provincia Galiciae*, vol. 1601, fol. 1145-1148 (orig.).

APM TJ, vol. 1246, fol. 66-67v (*copia-minuta*).

Anno D.ni 1882 commisit nobis Summus Pont. Leo XIII opus reformandi Ordinem S. Basilii M., qui fere omnino collapsus est. Primus, qui ad hoc munus, tamquam Rector Novitiorumque Magister, designatus est, fuit R.P. Gaspar Szczepkowski, qui eodem anno Rectoris munere, quo in Collegio Staraviesensi fungebatur, decessit. Ingens profecto erat labor, ut domus Dobromilensis, Novitiatui de novo instituendo destinata, in ordinem redigeretur atque ad finem propositum, Novitios videlicet educandi, restauraretur. Summis tandem difficultatibus, Deo opitulante, superatis, apertum est tyrocinium die 15 Septembris ejusdem anni.

Ex antiquioribus Basilianis novum hoc tyrocinium ingressi sunt unus Sacerdos professus et quattuor alii, qui jam antea in Novitiatum recepti fuere. Paulatim incipiebant juvenes omnibus e partibus Galiciae confluere, Nostrisque se in vita monastica dirigendos tradere ita, ut in primi jam huius anni fine tyronum numerus ad 20 excreverit.

Tyronum Magistro, tamquam socius, additus est P. Paulus Makowski, qui externa praecipue dirigeret ac pro necessitate domui invigilaret. Novitiorum institutio ad amussim secundum Divi Basilii Regulas facta et ad mentem Sedis Apostolicae, quae domum Dobromilensem unice auctoritati Congregationis « de Propaganda Fide » nuncupatae subiecit. E Summi Pontificis mandato designatus est quoque in Generalem Ordinis Visitatorem Provincialis Societatis, qui singulis annis domum invisere atque ab omnibus conscientiae rationem exigere teneretur.

Magna nobis initio ponebantur obstacula non tam ex parte eorum, qui, Ordinem ingressi, nostro se ductui submiserunt, quam ex parte nationis Ruthenae et praecipue Sacerdotum ritus graeci, quibus Nostri erant in visi. Objiciebatur nobis continuo, Nos Basilianorum bona occu-

passé atque eo collimare, ut ad nationis Ruthenae perniciem, quoniam ipsi natione Poloni simus, ex Ruthenis Polonos efficiamus.

Consilio unius e S.R.E. Cardinalibus constitutus est idcirco Rector nationis Germanae, P. Ericus Brandis, ex Austria hunc in finem advectus, ut tandem omnis a nobis amoliretur suspicio, laborque noster fructuosius impendi posset; mox tamen manifesto patuit, non hanc tantae Ruthenorum exacerbationis fuisse causam, at potius perversa ad schisma adhaesio, quae adeo miseros obcoecat Ruthenos, ut vix quempiam invenire liceat, qui eadem, aliquantum saltem, non sit affectus. Aliquoties (pag. 1146) etiam hicce Dobromili tentabat perversus nationalitatis daemon, qui hac specie facillime ad schisma Moscoviticum perducere solet, juniorum turbare mentes, eosque a recto religiosae perfectionis tramite abducere; at, Deo sint laudes, continua Nostrorum vigilantia daemonis astutiam repressit eumque exulare coëgit.

Qua in re praecipuo fuit adjumento devotio erga SS. Cor Jesu et B. Virginem Mariam, quae praesertim anno 1885 majora coepit incrementa altioresque in junioribus cordibus fixit radices. Ipsimet etenim plura pietatis exercitia, probante Superiore, ad honorem Divinissimi Cordis et Beatae Virginis sponte in se susceperunt atque inter alia et illud, quo se obligarunt, ut diebus singulis aliqui, injurias Divinissimo Cordi ab hominibus irrogatas reparaturi, ad S. Synaxim accederent.

Paulatim tandem tum Sacerdotes ritus graeci, plures saltem, tum alii Rutheni melius de nobis sentire incipiebant videndo una ex parte labores, quibus indefesse in Ordinis hujusce bonum desudaremus, ex altera vero sincerum, quo omnes Ruthenos complecteremur amorem, simulque intellexere, quam longe absimus a qualibet alia, quae nobis objiciebatur, intentione. Tentabant quidem Ruthenorum nonnulli, a Schismaticis agitatoribus excitati, bonum semen a nobis jactum extinguere, Sanctamque pacem rursus interturbare, et, legatis ad Imperatorem missis, omni vi Nostros hoc ex loco pellere sunt conati; at non solum nullum legationis hujus fructum retulerunt, sed insuper cum confusione recedere et ab incoeptis desistere coacti sunt.

RR. Episcopi Galiciae ritus graeci declaratione, jussu Imperatoris hac super re edita, omnes, nullo excepto, nostram suscipere defensionem, imo, cum publicis in Comitibus Leopoli iterum unus e Ruthenis contra nos insurgere ausus esset, ipsemet Archiepiscopus Leopoltanus rit.gr. nostris e partibus stetit, ostendendo, reformationis opus volentibus Summo Pontifice atque Imperatore, scientibusque Episcopis a nobis esse susceptum; et, cum idem Ruthenus tritum illud de bonorum Ordinis usurpatione objecisset, insigniter ab eodem Archipraesule men-

dacii convictus, atque ad silentium est redactus; cui adhuc et illud RR. Archiepiscopus addidit, Societatem Jesu tantis pro laboribus in se susceptis non solum nihil remunerationis recipere, at insuper meram experiri ingratitude.

Quam verum sit, quod RR. Archiepiscopus de laboribus a nobis susceptis commemoravit, vel ex eo elucescit, quod, licet domus Dobromilensis in justum jam excreverit Collegium et plusquam 50 Basilianos contineat, unus tantum e Nostris tum Humanitatis, tum Rhetorices auditores docet — alter Philosophiam tradit et Mathesin — tertius Theologiam explicat, Rector vero et tyronum Magistri obit munus et alia omnia, quae in tam numeroso Collegio sunt necessaria, peragit (pag. 1147).

Annus 1886 mox ab initio non exigua nos affecit tristitia. Abstulit etenim bis primo statim mense juvenem piissimum, Platonem Swiderski nomine, qui toto, quo nobiscum vixit, tempore sua omnes aedificabat mansuetudine, obedientia, modestia, amore fratrum, Regularumque observantia. Primus hic est e Basilianis reformatis, quem sibi Dominus elegit tamquam primitiae pie sancteque, uti speramus, moriturorum hoc in coetu novo, qui tamquam aquila religiosae observantiae juventutem renovavit. Paucis iterum post diebus typhoidalis morbus domum nostram invasit, qui non exiguo omnes perculit timore. Undecim morbo correpti decubuerunt, qui, ne contagio in reliquos, qui remanserant sani, suum posset exercere virus, statim in aliam domus partem, procul a priorum consortio, translati sunt; imo tota domus, pariete in medio utriusque curritorii educta, in duas divisa est partes, in cujus altera sanis, altera vero morbo epidemico affectis assignata est habitatio. Non obstantibus cautelis, quas Superioris dictavit prudentia, multoque magis sollicita ejusdem in subditos charitas adinvenit, unus tamen morbo succubuit tresque alii, graviter decumbentes, exiguam vitae ulterioris spem praebuerunt. Qui hoc morbo e vivis excessit, philosophus jam fuit, Justinus Kulczycki nomine; hic, omnibus morientium Sacramentis tempestive munitus, exiguo intervallo a prioris Scholastici morte intercedente, pie in Domino obiit. Terror non levis omnium incesserat corda, cum praesertim fere omne dubium sublatum esse diceretur, aliquos adhuc mox esse secuturos. At illico experti sumus, quam bonum ac misericors sit divinissimum Cor Jesu omnibus invocantibus se, quantaque benignitas Matris Misericordiae, quae nullo non tempore omnes cum fiducia ad se confugientes exaudire est parata. Tota domus magno cum fervore incoepit novendialem in honorem Ss.mi Cordis instituere devotionem et Scholastici voto se in honorem Ejusdem amatissimi

Cordis obstrinxere, si videlicet neminem amplius vis morbi e vivis sustulerit, propalaturos se hoc beneficium in libello Apostolatus, aegroti vero vehementer desiderarunt aquam miraculoso e loco Virgini Matri in Lourdes consecrato, quam mox cum devotione, tamquam medicamentum optimum, bibebant. Brevi exaudita sunt ardentia omnium desideria; nemo amplius est mortuus, omnesque sanitati pristinae sunt restituti. Scholastici, quod promiserant, praestitere, publiceque Benignissimo Cordi Jesu gratias persolverunt, ii vero, qui, aqua miraculosa usi, sanitatem recupeiarunt, a domus Superiore petierunt, ut statuam Beatæ Virginis de Lourdes erigere velit, quod et factum est. Statua miraculosæ Virginis mox in horto collocata et solemnî ritu benedicta est. Hoc ipso vero in morbo ostendit nobis Dominus, quomodo (pag. 1148) Deum diligentibus omnia cooperentur in bonum. Hic etenim morbus, qui magnum infortunium esse videbatur, causa fuit, ut, quod jam diu tum a nobis, tum etiam a regimine desiderabatur, sed quod propter malevolorum mentes fieri nondum potuit, tandem executioni mandaretur. Juniorum pars, ipso regimine jubente, in Monasterium Leopopolitanum translata est, ibique stabilem jam sedem fixit, quod non parvi beneficii loco ducimus, cum Monasterium Dobromilense tot hominibus neque habitationem commodam neque alimenta amplius præbere potuerit. Cum grato animo commemoramus hoc loco insigne beneficium, quod ad levandam paupertatem nostram S. Congregatio de Propaganda Fide præstare dignata est. Per Ill.mum Episcopum Puzyna etenim transmisit nobis 3000 francorum, quæ eleemosyna post tot, præcipue tempori morbi, factas expensas, summopere erat desiderata.

Translati itaque sunt mense Martio Leopolim 5 Philosophi et 8 Rhetores cum suis Magistris, tresque fratres Laici. Basiliani juniores, simul et Jusuitæ, invisî antea, paulatim adventantibus in Ecclesiam Ruthenis aedificationi esse coeperunt. Cantus, observantia religiosa, juniorum modestia ac devotio summopere placebant, estque spes, fore, ut Rutheni erroris sui pristini convincantur ac praeconceptam opinionem tandem deponant. Non parum quoque Monasteriis tam Dobromili, quam Leopoli bonæ accrevit famæ ex illo, quod Scholastici aliquoties per annum coram hospitibus ex urbe invitatis consessus Academicos cum solemnitate celebrabant. Hac etenim occasione magis adhuc cognoverunt Rutheni, quam bona sit educatio, quam a nobis accipiant Basiliani, quamque vani fuissent timores, qui passim spargebantur in vulgus. Ad ultimum, quem hoc anno Leopoli celebravimus consessum Academicum omnes 3 Archiepiscopi Leopolitani, ritus latini, graeci et armeni, cum Episcopo Suffraganeo ritus lat. venire dignati sunt. Finita

Academia allocutus est juniores oratione fervida Archiepiscopus rit. graeci, manifestavitque magnum ex eorumdem profectu gaudium, novosque ad studiorum laborem acriter urgendum addidit stimulos.

2.

(*Dobromyl'*, 1889)

« *Historia eorum e Societate, qui in Basilianorum Monasteriis occupantur, ab anno 1886-1889* ».

ARSI, *Provincia Galiciae*, vol. 1601, pag. 1395-1398 (*orig.*).

APM TJ, vol. 1601, fol. 83-84v (*copia-minuta*).

Hisce tribus annis, qui post ultimam Congregationem Provinciam effluxere, plura acciderunt, quae non mediocri erant consolationi tum Patribus Societatis, qui in reformando S. Basilii Ordine e SS. Pontificis voluntate occupantur, tum etiam iis, quorum curam susceperunt.

Qua in re primum sane locum obtinet insigne donum, quod ipse Summus Pontifex, Leo XIII domui Dobromilensi transmisit, sacra videlicet lipsana Divi Passivi Martyris ac celebris festivitas, quae hujus rei occasione instituta est. Solemnis processio jam ab urbe Cracovia, quo Divi Martyris corpus advectum est, initium fecit. Ibi etenim universus Clerus, praeunte ipso Urbis Episcopo, sacris Reliquiis obviam processit et quattuor Societatis Patres sacrum thesaurum in Ecclesiam S. Barbarae humeris suis deportarunt. Inde die 17 Septembris Beati Corpus Premisliam, comitantibus duobus Societatis Patribus, advectum via ferrea, a solempni rursus processione ritus utriusque receptum ac sacra inter cantica in Ecclesiam cathedralem perlatum est, ubi Ill.mi Episcopi ritus latini et graeci Divo Martyri debitos reddidere honores. Ad hanc insolitam festivitatem ingens confluit hominum multitudo ac ubique publicae instituebantur supplicationes; die demum 25 Septembris ulterior instituta est processio, ad locum videlicet quo sacrum Corpus reponendum fuit. Tempore itaque statuto et oratione panegyrica ex ipsius Episcopi voluntate ab uno e Basilianis, praesente eodem, pronuntiata, solempni ritu iterum Divi Martyris Corpus ex ecclesia cathedrali eductum est hominesque pii, tam e Clero, quam e populo sacrum Corpus per totum iter, 6 fere miliarium, pluvioso licet coelo, humeris suis portarunt, quibus ubique aliae aliaeque in via sese adjungebant processiones, quae Sancti Corpus usque ad ecclesiam Dobromilensem

sunt comitatae. Hic vero in altari pulchre adornato expositum, singulis fere diebus Divi Martyris Corpus solemnibus honorabatur Sacris ac denique (pag. 1396) magna cum pompa in ecclesiam Monasterii perductum est; cui festivitati omnes fere totius Galiciae Archiepiscopi et Episcopi, plures Canonici numerosusque Clerus adfuere. Hac quoque occasione panegyricum sermonem ruthenico idiomate habuit Ill.mus Archiepiscopus ritus Armenici, Isakowicz, et Ill.mus Archiepiscopus ritus graeci post Sacrum solemne, a se celebratum, indulgentiam promulgavit plenariam, a Summo Pontifice Xtifidelibus concessam, benedictionemque Papalem impertitus est. Laetam hanc festivitatem conclusit demum juniorum Basilianorum Academia, quam mox in grati animi pignus Summo Pontifici scripto transmisimus. Mox alius adhuc Ecclesiae Praesul, RR.DD. Pelesz, Ep.pus Stanislaopolitanus, qui cum aliis Episcopis processioni adesse non poterat, cum omnibus Canonicis suis Sancto Martyri debitos redditurus honores, Collegium Basilianorum invisit, Missamque in Pontificalibus celebravit, qua finita ad populum concionem dixit. Divi Passivi corpus abhinc, loculo sub altari majore inclusum, fidelium venerationi expositum jacet, pretiosissimumque Ecclesiae constituit thesaurum.

Alterum, quod memoratu dignum est, non minore nos omnes afficit consolatione, estque tenera ad SS. Cor Jesu et Mariam devotio, quae non solum intra domesticos parietes, at etiam in populo in dies majora incrementa capit. Rutheni Polonis permixti, imo illi his jam numerosiores Apostolatus Orationis sese adjungere ac Sacellum, in quo Apostolatus hic primo introductus est, religiose frequentant. Devotio singulis diebus Dominicis celebratur cum concione vel doctrinae christianae explicatione, idque lingua tum ruthenica, tum polonica. Initium vero semper Coronae recitatione instituitur, quod utriusque ritus fideles perlibenter praestant; tum demum sequuntur preces ac cantica in honorem SS. Cordis Jesu vel Beatae Virginis et benedictio cum SS. Sacramento.

Ante diem vero solemnem Paschatis triduum celebratur, ad quod tam Rutheni, quam Poloni frequentes conveniunt, quo melius ad confessionem Paschalem peragenda praeparentur. Huius erga SS. Cor Jesu devotionis eximii jam apparent fructus, quod potissimum dimetiri licet e Sacramentorum frequentia, ad quam Rutheni non sunt assueti.

Inter Basilianos quoque devotio haec ad SS. Cor Jesu, Deo favente, tam altas (pag. 1397) fixit radices, ut in quavis graviore necessitate sponte illico ad implorandum SS. Cordis auxilium confugiant ac simul frequenter spondeant, si gratiam optatam a Divinissimo Corde impe-traverint, debitas publice persoluturos se esse grates; quae res idcirco

praecipue nos consolatur, quod potissimum devotio haec ad SS. Cor Jesu a Graecis Schismaticis tamquam haeresis impugnatur.

Quod vero alios attinet labores, quibus Patres nostri hoc triennio occupabantur, hi nihil ab iis superiorum annorum differebant, nisi quod cum temporis progressu uberiores quoque ex parte Societatis requirebantur vires, ut Basilianorum necessitatibus undequaque subveniretur. Tribus enim Monasteriis jam constitutis, Dobromilensi videlicet, quod Novitiis Rhetoribusque educandis servit, Lauroviensi, ubi Scholastici Basiliani compendiariae Theologiae addiscendae vacant et Leopoliensi, ubi Philosophi biennii curriculum peragunt, accessit novissimo tempore quartum Monasterium, Kristinopolitanum, quod Scholasticis Theologis praeparabatur. Mox etiam huc theologi Lavrovienses translati sunt. Postremo proinde tempore occupantur in Basilianorum domibus e nostra Societate: Dobromili — Patres duo, unus Scholasticus ac duo fratres laici; Lavroviae — unus Pater atque unus frater laicus; Leopoli — Patres duo, item et Kristinopoli.

Toto vero hoc tempore, quo tam grave munus, Deo Summoque Pontifice volentibus gerebamus, licet spinis non caruerimus, non mediocre tamen experiebamur consolationem partim ideo, quod Rutheni, qui initio tam inimico erga nos fuerant animo, paulatim praeconceptas opiniones deponebant melioresque induebant sensus, partim ideo, quod non raro ad oculum quodammodo Divinae Providentiae manum continuo nobis opitulantem cernebamus. Cum etenim saepius vitae angustiiis premeremur, adeo, ut vix non cuncta vitae ulterius sustentandae subsidia ablata nobis esse viderentur ac Monasterii Praeses hanc ob rationem Novitiatum jamjam claudere voluisset. Liberale tamen donum Serenissimi Imperatoris Austriae 3000 florenorum urgentem necessitatem sublevavit, insuper et Summi Pontificis larga eleemosyna non parum nos juvit, nec non et subsidium, quod (pag. 1398) Sacra Congregatio de Propaganda Fide a pia Societate Lugdunensi aliquot in annos nobis dignata est impetrare.

Ordo reformatus, qui nostra sub cura excrevit, ad hoc usque tempus 77 numerat membra; Patres 12; Professos 25.

Mira Dei Providentia, quae nos ubique comitatur, novo est argumento, opus quodvis ex obedientia et charitate susceptum nullo non tempore uberes progerminare fructus.

3.

(Dobromil', 1892)

« *Historia Sociorum laborantium apud PP. Basilianos ab anno 1889 usque ad annum 1892* ».

ARSI, *Provincia Galiciae*, vol. 1602, pag. 1033-1036 (orig.).

APM TJ, vol. 1246, fol. 94-95v (copia-minuta).

Dives in misericordia Deus hoc quoque triennio, quod ab ultima Congregatione Provinciali, an. 1889 habita, effluxit, sicut et superioribus annis, in magno opere Reformationis Ordinis S. Basilii Magni, ex mente Summi Pontificis Leonis XIII inchoatae, Patribus nostris potenti auxilio adesse dignatus est. Hoc divino adjutorio nixi, strenue incumbabant omnes ad opus a Divina Voluntate sibi commissum et, cum, progredientibus annis, aucto Basilianorum educandorum numero, majores ex parte nostra postularentur conatus ad juniores Monachos debito modo excolendos, hosce Societas nostra in se suscipere minime detrectavit.

Ad priores domus: Dobromilensem videlicet, ubi Novitiatus atque humanitatis studia fovebantur; Lavroviensem, ubi philosophiae cursus habebatur atque ultimo anno, cum Philosophia vacaret, Rhetores suam fixere sedem; Leopoliensem, ubi antiquiores solum Patres collocati unice animarum cura occupabantur; Christinopolitanam denique, ubi juniores Basiliani theologiae compendiarie studebant; accessere adhuc duae domus, Zolkviae videlicet et Krechoviae, ubi quidem nostri Patres non laborabant amplius (jam enim soli Basiliani ad laborandum hisce in Parochiis exponebantur), attamen Superiori Dobromilensi cura commissa erat omnibus Basilianorum Monasteriis invigilandi, unde non parum negotii in annos singulos Societati nostrae accrevit.

Praeter curam etenim materiale tum in restaurandis Monasteriis, quae vix non in pessimo statu novis Basilianis redduntur, tum etiam in sustentandis sociis, qui ad ea incolenda mittebantur, alia cura multo major incumbabat. Constituendi namque erant ibidem tales, qui cum satisfactione in vinea Domini laborare et potissimum Sacerdotes rit.gr. sacris exercitiis erudire, expeditionesque sacras ad populum rit.gr. obire cum fructu possent. Jam etenim, Deo sint laudes, Praesules Eparchiarum rit.gr. in dies magis cognoscebant omnimodam necessitatem, ut sacerdotes (pag. 1034) quotannis ad renovandum spiritum sacerdo-

talem exercitiis spiritualibus vacarent, utque hi suis in Parochiis populum sacris Missionibus emendare curarent.

Ope Nostrorum ac Basilianorum, potissimum autem Dei opitulante gratia, coaluit hoc tempore utilissima Societas ad instar « Boni Pastoris », jam dudum inter Sacerdotes rit.lat. instituta, sub titulo « Societas S. Pauli », quae hunc praecise tam salutarem tum Sacerdotibus, tum populo finem sibi praestituit, exercitia spir. in clero atque missiones ss. in populo promovendi.

Cum vero ad haec rursus Basiliani evocarentur, non parvus hac quoque ex parte Societati nostrae accessit labor. Qua vero re magis magisque palam factum est iis, qui antea contra Societatem nostram deblaterare solebant, quantum praecise nostrae Societati in acceptis referre tenerentur Rutheni, quibus tam strenuos, eruditos fervidosque animarum medicos Deo propitio educavimus. Hinc magno cum gaudio videmus, Basilianos ubique locorum expeti ab hominibus, quibus vere gloria Dei animarumque salus est cordi. Sentiunt enim bene omnes, nonnisi Monachos, qui ab uxoribus ac familia sustentanda liberi sint, pauperi populo ritus graeci optime opitulari posse. Atque idcirco summum quoque adepti sunt favorem tum Nostri, qui in opere reformationis occupati sunt, tum etiam Basiliani, apud S.ae Ecclesiae Praesules rit.gr., qui facillime omnes facultates ad sacra munera obeunda necessarias utriusque concedere ac libentissime quodcunque auxilium expetitur praestare solebant. Neque illud hoc loco reticendum, omnes Praesules magno cum desiderio jam exspectare tempus, quo nostri Basiliani Seminariorum curam ac directionem in se suscipere atque hoc modo ad Cleri reformationem potenter opem suam conferre poterunt, id, quod profecto non exiguo, nobis est solatio tantis in difficultatibus, quibuscum luctandum nobis continuo. Super omnia vero recreat nos viresque addit peculiaris tenerrimusque amor, quem Supremus Ecclesiae Pastor, SS. Dominus Leo XIII, aliquoties jam indubiis signis nobis manifestare dignatus est. « O mei cari Jesuitae, o mei cari Jesuitae » — dixerat aliquando Comitissae cuidam, quae de hoc reformationis opere apud SS. Dominum (pag. 1035) mentionem fecerat. Legatus quoque Apostolicus, Ill.mus D. Ciaski, qui Synodo ab Episcopis Ruthenis a. 1891 convocatae praesidebat, jussu SS. Domini Patribus apud Basilianos laborantibus pro strenuo atque indefesso studio gratias egit, idemque etiam universa Synodus sua ex parte praestitit.

Quo loco id quoque adjiciendum occurrit, singulos trium Eparchiarum Praesules invitasse nostros a Societate, qui Basilianorum domibus praesunt, ad praefatam Synodum, sed prudentia consuluit, honorem

hunc varias ob circumstantias declinandi, cui quoque S. Congregatio de Propaganda Fide annuit.

Quanta vero cum sollicitudine SS. Pontifex ac S. Congregatio de Propaganda Fide nostri curam gerant, ex eo etiam videre licet, quod largis eleemosynis in singulos annos erogatis pauperiem nostram continuo levare conatur, ut Basilianis necessaria ad educationem media suppeditare possimus. Et cum de Basilianorum sustentatione sermo incidisset, non possumus non adorare summa cum gratitudine peculiarem Dei O.M. Providentiam, Divique Josephi erga nos extollere protectionem. Reapse quivis nostrum, qui vel paulisper attentius ea considerat, quae hisce annis Dominus Deus operatus est inter Basilianos nostrae curae educationique concreditos, non potest non fateri, peculiarem prorsus intervenisse Dei Sanctique Josephi opem. Multoties namque accidit, Divum Josephum, in necessitate invocatum, largis eleemosynis nobis succurrisse. Atque ideo purissimus hic Beatae Virginis Sponsus tantum sibi inter Basilianos peperit amorem, ut ad Eundem tanquam ad suum domus Procuratorem optimumque Patrem accurrere soleant.

Cum hac devotione ad S. Josephum viget quoque tenera devotio ad SS. Cor Jesu et B. Virginem Mariam atque continuo majora capit incrementa, adeo, ut, si quid ingruat difficultatis, si quod impedimentum amoliendum occurrat, vix non prima juniorum cogitatio, ad SS. Cor Jesu, vel Mariam confugiendi, sponte sua mentibus se sistat. Sic itaque per Dei gratiam educavimus jam usque modo Basilianos universim 101, ex quibus 25 sacerdotio sunt initiati ac 38 professionem solemnem emisere.

Negare non possumus, multos ex iis, quos educavimus, profectu suo non exiguo nos affecisse gaudio, spemque praebere haud parvam, fore, ut tum sanctae Ecclesiae Dei (pag. 1036), tum populo Rutheno non mediocrem utilitatem praebent: attamen, sicuti nec rosa spina sua caret, ita neque nos hic, non obstante labore impigro, ab adversitatibus sufferendis liberi fuimus.

Id, quod nullo non tempore sollicitos nos tenet, quodque non raro magna afficiebat tristitia, est perniciosus ille spiritus nationalis, quo vix non omnes, qui ad sacrum Ordinem accedunt, aliquantum saltem afflati sunt; tristitia vero tanto major, quo melius sentimus, Basilianos, si spiritu nationali afflati, in vinea Domini laborare voluerint, nihil prorsus boni pro gloria Dei animarumque salute esse effecturos. Fuit proinde quidam inter Basilianos, qui, nostro regimine non contentus, ausus est ad ipsum SS. Pontificem dirigere epistolam, in qua varias profudit

querelas, praecipue, quod nos ritum graecum suppressere conemur variasque creemus difficultates, quominus hic libere sese evolvere possit — alias aliasque ad haec insuper addidit ineptias, quae in durae cervicis phantasia, daemone instigante, exurgebant. Qua in re, licet altissimum imposuisset silentium paucis quibusdam, quibus magis confidere se posse sperabat, attamen, ut in quavis bona institutione accidere solet, res tota cum omnibus suis circumstantiis, innotuit Superioribus ac brevi pluribus quoque junioribus Basilianis. Hi consternati tale quid e medio ipsorum emanare potuisse, protestationem publicam ad ipsum SS. Dominum dirigere cogitarunt, id, quod certe fecissent, nisi in exequendo proposito suo a nobis fuissent impediti. Quod enim nos concernit, nihil prorsus timemus, ne forte Ss.mi Domini spem, quam de nostro educationis modo fovet, frustremus; satis nam superque facta ipsa, inde ab initio incoepti operis testantur, quantopere nobis curae sit, Ss.mi Domini voluntatem ad amussim implere in omnibus, quae nobis injuncta fuerint.

A.M.D.Gl. et B.V.M.H.

4.

Dobromyl', 1896

« *Brevis historia Patrum Soc. Jesu apud PP. Basilianos in Galicia in opere reformationis occupatorum ab anno 1892 exeunte, usque ad finem anni 1896* ».

ARSI, *Provincia Galiciae*, vol. 1602, pag. 1037-1040.

APM TJ, vol. 2146, fol. 114-115 (*copia-minuta*).

Ab ultima Congregatione Provinciali anno 1892 mense Julio habita, non multa hic apud PP. Basilianos acciderunt, quae Societatem nostram tangerent ac peculiari memoria digna essent. Aliquot solum Patres, in opere reformationis occupati, remanserunt et quidem Dobromili unus, qui Superioris ac Magistri rhetorices munus gerebat, Lavroviae pariter unus, ubi Scholastici Basiliani philosophiae studiis vacabant, aliis in domibus iam ipsi, Basiliani Patres praeerant. Primus Basilianorum e Soc. Jesu Moderator et in opere reformationis antesignanus, P. Gaspar Szczepkowski, in Moderatorem Galicianae Provinciae Societatis ab A.R. Patre Nostro designatus, Rectoris munus Dobromili reliquit quidem alteri Patri, curam tamen generalem omnium Monasteriorum retinuit,

id, quod ab omnibus summopere expetebatur, ne forte totum reformationis opus detrimentum pateretur.

Uti prioribus annis, ita et hisce, omnes Ill.mi Praesules, tum Basilianos, tum etiam Nostros magna complectebantur benignitate peculiarisque benevolentiae signa identidem dabant. Super omnia id gratissimum nobis accidit, SS. Dominum Leonem XIII tantum nobis, omni fere data occasione, manifestasse amorem, uti ex litteris ad Basilianos directis propriaque manu signatis, tum etiam ex litteris Sacrae Congregationis de Prop. Fide cognovimus, ut vel hoc solum, mediis in difficultatibus pervincendis summae nobis fuerit consolationi.

Non minori quoque consolationi fuere nobis exercitia spiritualia atque missiones, quibus frequenter Ill.mi Praesules et Parochi per totam fere Galiciam PP. Basilianos occupabant. Licet etenim iuniores adhuc fuerint et ad labores maiores nondum (pag. 1037) assueti, attamen ingrates Domino Deo debemus grates, qui per eosdem, fatentibus omnibus, vere magna efficere dignatus est.

Sacerdotes etiam saeculares incipiebant et ipsi in Monasteriis nostris, quod nunquam antea fecerant, ad exercitia spiritualia obeunda sese congregare. Populus vero fere ubique adeo adamavit Basilianos, ut homines, non solum graeci, at etiam latini ritus, libentissime praedicantes audirent, habendo eosdem in numero optimorum Missionariorum. Patuit id potissimum novissimo hoc anno, quo solemne Brescianae Unionis Jubileum ageretur. Cum etenim R.P. Provinciali visum fuisset, expeditiones sacras propter ingentes labores, quibus PP. Basiliiani detinebantur, ad aliquod tempus restringere et Sacerdotes saeculares hoc tempore missiones obire incepissent, populus, audiendo horum Sacerdotum sermones, aiebat: « Pulchre quidem loquuntur hi, attamen, ubi sunt Missionarii, quos videre atque audire cupimus? » — significando, non sese aliter missionem intelligere, nisi adsint PP. Basiliiani, qui proprie missiones obire sciant.

Quod attinet spiritum, quo Basiliiani, Societatis curae concrediti, ex frequentioribus adhortationibus hausere, hic sane bonus est, fere omnes felicissimos se sentiunt Patrum Societatis regimine atque saepius ardens manifestabant desiderium, ut Nostri quam diutissime in monasteriis habitarent Basilianisque, praesertim iunioribus, praessent. At rursus, quemadmodum prioribus annis accidit, cacodaemon, felicibus successibus invidens, conatus optimos interturbare est ausus. Invenit sibi iterum unum, quem tamquam instrumentum adhibuit, ut sanctam, quae existebat, quietem interturbaret. Hic — proh dolor — unus ex iunioribus, hoc malo spiritu instigatus, litteras direxit ad S. Congre-

gationem Episcoporum et Regularium, querelas quasdam contra Jesuitas eorumque procedendi modum ciendo. Res in lucem prolata, non parum quidem Nostros contristavit, at vero id solatii habuimus, non nisi unum, vel forte alterum degenerem, diabolo instigante, tale quid esse molitos, dum interim plurimi alii prorsus alterius mentis fuere, qui, hoc audiendo (pag. 1039), non parum tristitia affecti sunt, bonos Patres post tot labores talem ingratitude esse expertos. Imo et Romae de Nostris nihil tale creditum est, quod manifesto patuit ex litteris Emin. Cardinalis Praefecti de Prop. Fide, qui hoc R.do Patri Provinciali referendo, membrum tale Ordinis, ad ciendas turbas promptum, ex eodem eiicere voluit.

Commemoranda hisce annis videtur peculiaris quoque Domini Dei Providentia, quam erga nos signis indubiis ostendere dignatus est idque non semel. Per Divum Beatae Virginis Sponsum, ad quem saepe, in necessitatibus constituti, preces dirigebamus, quique iam inde a principio reformationis tamquam domus nostrae benignissimus Procurator peculiari cultu gaudet, non raro miro reapse experiebamur levamen. Cum etenim in magnis versaremur angustiis, ita, ut fere omnia deessent et vix quidquam nobis ad sustentationem relinqueretur, dilectissimus hic noster, coelitus datus, Procurator, S. Josephus, ex angustiis eripuit eleemosynamque suppeditavit. Quocirca etiam omnes peculiari quoque erga tam benignum Patronum feruntur devotione, quam praecipue fer. IV singulis hebdomadis testantur.

Neque silentio praeterire possum devotionem, qua populus Divum Martyrem Passivum, cuius reliquias SS. Dominus Leo XIII nobis ante aliquot annos miserat, prosequitur. Ad Sanctum hunc Martyrem ventitant homines e longinquis etiam regionibus libenter, praecipue semel in anno, quando memoriam recolimus translationis reliquiarum S. Passivi, permittente id Ss.mo Domino post festum Exaltationis Crucis, quae solemnitas simul iungitur, volente Sancta Sede Apostolica, cum festo S.ti Josaphati Martyris, cui diei adnexuit quoque SS. Pontifex indulgentiam plenariam, impletis conditionibus consuetis lucranda ab omnibus. Mira quaedam quae Divus noster Passivus ad preces hominum, praecipue aegrorum, patravit, diligenter in libro separato descripta asservantur.

Et haec quidem sunt, quae memoratu digna menti occurrere. Domino Deo sint laudes, qui nostram Societatem (pag. 1040) in eximio pro Dei gloria opere i.e. in reformatione antiquissimi Ordinis, adhibere dignatus est et per nos iam 45 Patres, universim vero plus quam 130 socios educare voluit.

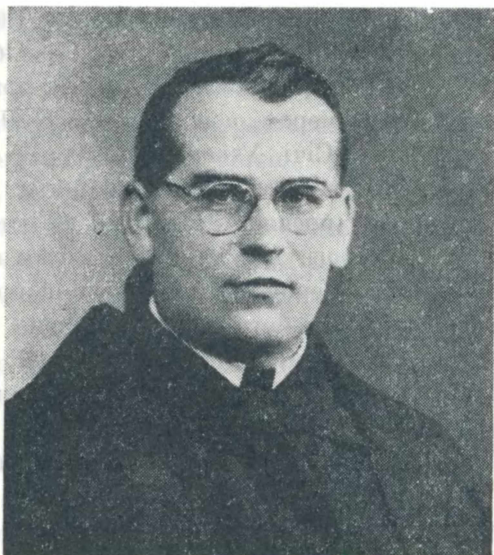
о. І. Патрило, ЧСВВ

ОТЕЦЬ ПАВЛО ПЕТРО МИСЬКІВ, ЧСВВ (1911-1984)

Дня 30 вересня 1984 року упокоївся в Бозі о. Павло Петро Миськів, третій після Добромильської реформи архимандрит і, згідно з постановою Генеральної Капітули в 1953 року — перший протоархимандрит Василіянського Чину (1953-1963).

Покійний о. Павло П. Миськів прийшов на світ 12 серпня 1911 року в місцевості Слободніца, Славонія, яка в тому часі була частиною Австро-Угорщини, а тепер Югославії. Обом батьків переїхали сюди ще 1895 р. разом з більшою хвилею переселенців з Галичини, які при кінці 19-го і на початку 20-го сторіч поселились у Славонії, Боснії та Банаті.

Батько його Гавриїл (1880-1918) походив з Чабарівки, повіт Гусятин, а мати Катерина Назарук (1879-1959) — з Цеблова, який належав до парафії в Жужелі, пов. Сокаль; охрестив її о. Кирило Сілецький, співзасновник Згромадження Сестер Служебниць, пізніше теж засновник СС. Йосифіток. Побралися вони вже на новому поселенні 1903 року, працюючи хліборобами на тій землі, яку там придбали. Тільки не довго довелося їм утішатися спокійним і за-

о. Павло Петро Миськів
Протоархимандрит — 1953-1963

тишним життям та працею. Голову родини після довгої воєнної служби в першій світовій війні, 8 жовтня 1918 року скосила поширена в тих часах епідемія тифу чи іспанки¹. Тому молода вдова вийшла вдруге заміж за Миколу Ключаса, який допоміг їй зайнятися господаркою та вихованням молодих сиріт, якими Господь поблагословив перше подружжя. Було їх трое синів і дві дочки. Ці останні не довго втішали батьків і своїх братів. Ганя залишила їх до року, а старша від покійного о. Павла — Марія (1908-1922) на 13-му році життя².

Найстарший брат Гавриїл (1905-1973) уже 1922 р. вступив до новіціату в Мукачеві на Закарпатті як один з перших після започаткованої там недавно реформи Василянського Чину. Там, на Закарпатті, прийняв він у 1932 р. ієрейські свячення, і до 1939 року був професором, невідомим організатором церковних товариств і місіонером, а в роках 1938-39 теж і військовим капеляном Карпатської Січі. У вересні 1939 р. о. Христофор переїхав до Бразилії. Там, згодом же кілька років і в Аргентині, продовжав ту саму, повну посвяту працю аж до останніх днів свого життя. Між іншим, він оснував там уже загальнознаний Інститут Катехиток Христового Серця³. Наймолодший брат Володимир залишився на господарці. По його смерті дружина Юлія Пех та її діти (Марія, Гавриїл й Анна), за старанням пок. о. Павла, переїхали до Канади. З дальшої його родини в Славонії і в близькому сусідстві проживали ще мама сестра Марія, за мужем Петришин і стрий Панас Миськів, а в Детройті, ЗСА, мама сестра Ксеня⁴.

¹ ПЕКАР А., ЧСВВ, *Апостол Христового Серця*, Рим-Прудентопіль, 1980, стор. 12; *Щоденник о. П. Миськова* — Архів Головної Управи (= АГУ), стор. 1. Це не є правдивий щоденник. В ньому записано тільки найважливіше — про родину, власні студії й працю в Галичині, зокрема у воєнних часах в Оломовці та Празі. Записано їх здебільша з пам'яті, після приїзду до Риму і доведено тільки до 1946 року — приїзду до Риму. Щоденник цей має 19 сторінок машинопису, до якого долучені ще «Денники» з подорожі до Канади й Америки в 1950 р. (стор. 33) і з подорожі в Іспанії 1956 р. (12 стор.). Обидва останні щоденники в італ. мові написав монс. Й. Мойолі, мінувант Сх. Конгрегації для справ Укр. Церкви, який у цих подорожах брав участь. Всі дані взяті з цього «Денника» будуть позначені: *Денник-АГУ*. Інформації, взяті з інших його документів чи листів, будуть позначені: АГУ — о. П. Миськів.

² АГУ — о. П. Миськів. М. Ключас, нар. 1901 р., упокоївся 5.9.1970 р.

³ Пор. ПЕКАР А., *Апостол Христового Серця*, Рим-Прудентопіль 1980.

⁴ *Денник-АГУ*, стор. 2.

Після початкової народної школи 1922 року пок. о. Павло вписався до реальної гімназії у Славонському Броді, куди доїжджав кожного дня поїздом. Вдома, як сам він пише, ніколи не вчився нічого, але, зі своїми здібностями, легко переходив всі кляси, і то з добрим успіхом. По закінченні 4-ої кляси пішов слідом за своїм братом Христофором і, 16 липня 1926 р., приїхав до Мукачева, щоб там, уже 27 т.м., розпочати новіціятську пробу під проводом великого праведника, магістра о. Гліба Кінаха, пізнішого генерального вікарія Чину (1946-49). Їхав, між іншим, тоді окрешною дорогою через Відень, бо в тому часі через Мадярщину ще не пускали. Відбував цей новіціят, як сам зазначає у своєму щоденнику, разом з покійним Маріяном Білим, який 1924 р., в часі студій філософії, упокоївся в Ужгороді з ознаками святости. Перші обіти склав пок. о. Павло 5 березня 1928 р., а по п'ятьох роках, 15 лютого 1933 року, у Кристинопільському монастирі був допущений до торжественної професії довічних обітів.

По закінченні новіціяту, 28 березня 1928 р., переїхав до Крехова в Галичині, де, разом з 5-ма іншими, пришвидченим темпом, до жовтня зробив перший рік гуманістики, який відповідав 5-ій гімназійній. Не зважаючи на це, з усіма предметами покійний дав собі легко раду. Тяжко було йому дотримати кроку з іншими тільки з грецькою та українською мовами, яких досі не вчився у школі. Два дальші роки гуманістики і риторики, в рр. 1928-1930, навчався в княжому монастирі у Лаврові, який лежить у мальовничому підгір'ї недалеко Самбора. Закінчив їх з відзначенням, як потім теж усі дальші студії. В тому часі приватно, від товаришів (о. Я. Гегедіш), вчився також мадярської мови, яка могла йому придатися, якщо б працював на Закарпатті. На дальші студії філософії переїхав він до ще кращого своїм положенням монастиря у Добромилі. Покінчив їх там в роках 1930-1932, коли саме в тому монастирі відбулася 1931 р. Генеральна Капітула, на якій вибрано першого архимандрита о. Дионісія Ткачука та його головну раду, а в 1932 відбулася там теж Провінційна Капітула, на якій вибрано трьох кандидатів на протоігумена Галицької провінції. Під час студій філософії він приватно вчився ще французької мови, як сам це записав у щоденнику.

Перші роки теології (1932-34) студіював у Кристинополі, вивчаючи в тому часі ще й італійську мову. Там теж, як було згадано, 15 лютого 1933 р., склав торжественну професію, а 21 листопада того ж року прийняв дяконські свячення. Вакаційною порою у

Крехівському монастирі, 26 серпня 1934 року, отримав з рук ісповідника віри, Перемиського єпископа Йосафата Коциловського, ЧСВВ, ієрейські свячення; святилось їх разом 12 новобреїв. Третій рік теології студював у Жовкві, де була теж велика друкарня і Василіянське видавництво. В тому часі, між іншим, заохочений редактором «Місіонаря», о. М. Карівцем, дописував до цього місячника та переклав з французької мови книжку о. Й. Схрайверса «Добра Воля». Там він, разом з двома іншими товаришами був допущений до двогодинного магістерського іспиту з цілої філософії й теології, який, сам один тільки, склав з відзначенням, 17 серпня 1935 р. Тому негайно по закінченні богословських студій, здобувши магістерський ступінь, о. Павла назначено професором філософії, яку, в роках 1935-36, викладав у Добромилівському монастирі, а в роках 1936-39 — у Кристинополі. Щойно тоді, 7 серпня 1936 р., виїхав через Мукачів і Будапешт додому, щоб відправити першу Службу Божу для своєї родини та всіх знайомих у рідній Слободніці.

Під час професури в Добромилі він переклав з німецької мови книжку о. Шерера «Чому люблю свою Церкву?», яка появилася друком 1939 р. перед самою війною і, на жаль, майже весь її наклад пропав. Пізніше, в Кристинополі, переклав теж, із хорватської мови, книжку «Соняшними стежками», про яку просив його о. І. Назарко — для Марійського Товариства Молоді; і також дописував рецензії до журналу «Добрий Пастир».

У цих роках дав ще й 12 серій реколекцій: 1) у великому пості для народу в Новому місті (1936 р.); 2) студентам у Перемишлі (20-24.6.1936); 3) для народу в Сокалі (11-17.4.1937); 4) для новичок Сестер Служебниць у Кристинополі (1-6.11.1937); 5) для народу в Белзі (2-8.4.1938); 6) для учениць у Львові (21-25.6.1938); 7) п'ятиденні реколекції для Сестер Служебниць у Львівській семінарії (1938 р.); 8) для народу в Раві Руській (25-28.12.1938); 9) місія для народу разом з о. Й. Чепілем в Монастирці біля Ходорова (1938 р.); 10) для богословів у Лаврові (4-12.6.1939); 11) для студентів у Станиславові (21-24.6.1939); 12) для Сестер Служебниць у Станиславові (4-10.7.1939); 13) для василіянських схолястиків у Добромилі (16-24.7.1939).

Тими роками пок. о. Павло виголосив багато проповідей у монастирських церквах, при яких працював та в багатьох інших, до яких його радо запрошували. Зокрема часто їздив з пропові-

дями до славного відпустового місця в Гошеві⁵. Останню свою проповідь у Галичині він сказав у Страдці, куди запросив його о. М. Вояківський, півніший апост. адміністратор для українців католиків у Німеччині, в роках 1946-48. Була це тоді 162-га проповідь, поза місіями та реколекціями, як він записав у згаданому своєму Щоденнику⁶.

Працю в Галицькій провінції пок. о. Павло перервав на короткий час з початком 1939 року, коли-то вислано його до Оломовця в Моравії на духовника і професора в семінарії Хустської Адміністрації, яку там примістив апостольський адміністратор єп. Д. Няраді. Ректором тієї семінарії для 30-ох семінаристів та 5-ох василіянських богословів був о. М. Калинець, ЧСВВ, а на префекта мав ще приїхати з Югославії о. Р. Кухар, ЧСВВ. До Оломовця о. П. Миськів прибув 9 березня 1939 р. Але вже 14 того ж місяця Чехословаччина розпалася, а ціле Закарпаття зайняла Мадярщина, тож усі семінаристи на доручення Ап. Нунція в Будапешті (30.3.1939 р.) від'їхали до Ужгороду. Так ото злишнім став дальший його побут у семінарії, і вже, 17 квітня т.р., прибув він до Лаврова на професора моральної теології.

У великому Лаврівському монастирі, в якому тоді зорганізовано богословські студії, застала покійного о. Павла остання світова війна, що вибухла 1 вересня 1939 р. Не зважаючи на це, 11 вересня розпочато там ще нормальні виклади, які, однак, через тиждень припинено, як тільки проголошено, що Галичина припала Радянському Союзові. Всім було ясно, що в нових обставинах дальші богословські студії стануть неможливими. Отож 23 вересня 30 богословів та 6 професорів залишили Лаврів і, через Доброміль, здебільша пішки, вибралися до Перемишля⁷. Там, очевидно, не можна було залишатися, бо в маленькому монастирі не було для них місця, ні утримання. Тимчасово тільки знайшли вони приміщення в Інституті Сестер Василіянок, в якому настоятелькою була Мати Василія Сивч. Тому треба було пошукати, де б усіх на довший час примістити і дати їм змогу закінчити студії.

І саме в цих дуже тяжких, просто безвиглядних обставинах, виявилась велика особистість покійного о. Павла Миськова з його надзвичайними не тільки інтелектуальними, але й організатор-

⁵ Там же, стор. 6.

⁶ Там же, стор. 9.

⁷ Там же, стор. 9.

ськими здібностями. Всі в таких обставинах розгубилися, навіть старші й досвідченіші одиниці, які в минулому і в тому теж часі займали в Чині високі відповідальні становища. Вони не бачили жодних можливостей, тож були тієї думки, що всіх треба відпустити до своїх домів.

Не розгубився і не склав рук саме наймолодший з усіх — о. Павло Миськів, якого підтримали молодші товариші-професори. Вже 25 вересня 1939 р., два дні після прибуття до Перемишля, вибрався він знищеними війною дорогами знов до Оломовця, з якого нещодавно повернувся. Провидінним був його короткий побут у тому місті на початку року, бо архиеп. Л. Пречан, який його вже знав, радо погодився прийняти всіх 30-ох богословів і 6-ох професорів до своєї семінарії. Дня 10 жовтня т.р., о. Павло повернувся до Перемишля. Зараз же подбав про військові перепустки і, 14 жовтня 1939 р., всі вибралися в нелегку дорогу до Оломовця, до якого змогли прибути щойно по трьох днях, 17 жовтня т.р.

Туди всі приїхали тільки з тим, що мали на собі та що могли взяти в руки, вибираючись з Лаврова пішки в далеку дорогу. Тому про все треба було тепер подумати і про все постаратися серед чужих людей. Все це взяв на себе покійний о. Павло, хоча спочатку неофіційно, не маючи до цього жодного уповноваження, крім бажання допомогти своїм співбратам, яким інші цього не були спроможні зробити. Він забезпечив усіх в усе потрібне для життя і дальших студій. І їх усі мали змогу покінчити, навіть краще як у нормальних обставинах.

Використовуючи його записки, подаю для історії деякі з цих допомог, які він у короткому часі, серед чужих людей, вистарався, щоб забезпечити прожиток для своїх співбратів, професорів та студентів богослов'я, за яких в Оломовці треба було, хоч мінімально, але все таки платити: по 300 чеських корон, що дорівнювало тоді 15 долярам, отже 9.000 корон щомісяця за всіх. В Празі була вища оплата: спочатку 500 чеських корон (ч.к.) місячно, а потім 600.

Ординаріят у Брні давав щомісяця 2.000 ч.к., на рік — 24.000. Ординаріяти у Празі, Оломовці і Кральовому Градці — щорічно давали по 5.000 ч.к. Таку саму суму призначав щороку Апостолят свв. Кирила і Методія в Празі і теж в Оломовці (прелати Швець і Ємелка). Особисто від себе по 18.000 ч.к. дали ще архиеп. Л. Пречан і монс. А. Волошин, бувший президент Карпатської України, який спочатку обіцяв навіть 3.000 долярів. Під час вакацій 1940 р.

будучи в Судетах ⁸, назбирав майже 40.000 ч.к. Пізніше по 10.000 ч.к. переслали кард. М. Фавльгабер з Мюнхену і кард. А. Бельграм з Бреслява, а голова товариства «Католика Унію» єп. С.К. Ляндесдорфер з Пассау (бенедиктинець), великодушно виявив охоту покрити всі кошти утримання, навіть забезпечити утримання 14 філософів, які ще мали приїхати з Кристинополя. Але ці останні вже не приїхали, а майже всі інші мали свої стипендії. Згадана «Католика Унію» давала, отже, місячно тільки по 700 ч.к. для двох студентів, — щорічно 16.800 ч.к. ⁹. Крім того багато єпископів та чернечих Згромаджень помагали ще й інтенціями — датками на Служби Божі, яких було досить багато, тільки не було їх кому відправляти. Однак з ініціативи о. Павла і на його просьбу знову багато зголосилося таких, які перебирали на себе правління Служб Божих, залишаючи їм стипендії, які можна вже було вжити на свої потреби. Між іншими, Румунська василіянська провінція перебрала тоді від них 1000 інтенцій.

У таких цілком нових обставинах, коли вже фактично вся ініціатива і старання були в його руках, покійний о. Павло, 26 листопада 1940 р., став вікарієм ігумена о. Є. Тимчука, а 13 грудня т.р. його назначено архимандричим делегатом, з правами протоігумена, для всіх Василіян в Протектораті Чехії й Моравії й Австрії, де у Відні, з кінця 1940 р., докторизувалося чотирьох нововисвячених священників ¹⁰.

Коротко перед тим, теж за його старанням, 10 листопада 1940 р., приїхало з Кристинополя до Оломовця ще 5-ох нових богословів. Коли ж, при кінці 1940 р., німці сконфіскували будинок семінарії, в якій досі проживали, і треба було з неї забратися, він знову, в короткому часі, подбав про все, і для всіх знайшов місце в німецькій семінарії у Празі, куди вони переїхали 20 січня 1941 р. Подібно зробив він, коли, при кінці 1942 року, треба було залишити і цю семінарію, яку призначено для військових цілей. Для всіх він знову знайшов місце, хоч уже не могли перебувати всі разом. Сам о. Павло, з іншими 7-ма, мав тоді свій осідок в абатстві Премонстратів на Страгові; більша група — у Бенедиктинців на Бжевнові, а решта примістилась по домах Сестер і в парафіях. Всі вони далі могли продовжати свої студії, хоч цим разом уже не довго.

⁸ Цю територію заселявали німці, і в 1939 році її прилучено до Німеччини.

⁹ *Денник-АГУ*, стор. 10, 12.

¹⁰ І. Лотоцький, Ю. Катрій і покійні В. Гавліч та М. Соловій.

Так само пок. о. Павло не розгубився, коли нагло, 29 січня 1943 р., всіх Василян, священників і студентів, покликано до примусової праці, з призначенням до копальні вугілля в Моравській Остраві, хоч, навіть за тодішнім законом, усі студенти університету й священники до такої праці не були зобов'язані. Лиш завдяки його поновним старанням й особистим знайомствам шістьох могли залишитися на легшій роботі в Празі; а в Моравській Остраві, на зовсім новому місці, знайшлося для всіх пристойне місце по різних церковних інституціях та приватних домах. З усіма теж він сам працював там майже три місяці, аж доки не рішився взяти хорватського паспорту, на який раніш уже мав право, але не хотів з нього користати.

Хоч завдяки старанням багатьох впливових осіб — кард. Бертрам мав особисто інтервенювати в Берліні — всі були з праці звільнені ще того ж 1943 р., однак до кінця року всі мусіли виїхати з Протекторату, тому о. Павло залишився там сам один та 4 докторанти у Відні.

Так ото, завдяки його особистим старанням урятувалося понад 30 Василянських богословів. Не зважаючи на дуже тяжкі й небезпечні воєнні обставини, всі вони мали змогу покінчити богословські студії, а 13 навіть здобули в різних університетах і факультетах докторські дипломи — 9 у Празі і 4 в Відні. В роках 1940-43 висвятилось 31 священників, а по одному з тих, що тоді студіювали в Празі, висвятилися ще пізніше: один в Кристинополі й один щойно по війні в Римі. До свячень, отже, пок. о. Павло Миськів допровадив у тому часі 33 нових священників.

Треба ще згадати, що в тому самому часі з його опіки користало значне число українських студентів, яких тоді в Празі було дуже багато. Чимало з них, завдяки його старанням, мали по різних церковних інституціях дарові обіди чи вечері, багато ще й інші допомоги. В тому ж часі, у вільніших роках, дав він ще 6 серій реколекцій для різних груп: 1) для гімназисток у Старому Болеславі (28-30.6.1941); 2) для богословів (5-13.9.1941); 3) для Василянської спільноти (28-31.12.1941); 4) для Сестер Василянок (1944 р.); 5) для студентів (29-31.3.1942); 6) для учнів гімназії у Моджанах біля Праги (1941 і 1944). Крім того, починаючи з 8 січня 1942 року, кожної неділі відправляв він у Празі т.з. академічну Службу Божу в церкві св. Климента для студентів університету. Їм давав о. Павло щоразу коротку науку, якої зміст помножував друком і кожному вручав на початку богослуження. Вони були між студен-

тами дуже популярні і число тих, що приходили до церкви, незабаром зросло від 30 до 80 ¹¹.

По закінченні війни о. П. Миськів залишився у Празі ще більше як рік. В тому часі, завдяки своїм знайомствам, він допоміг виробити документи та виїхати на Захід багатьом Василиянам й іншим священикам, і майже 20 Сестрам Служебницям, з яких деякі також виїхали, інші ж до якогось часу далі перебували в Чехословаччині. Від 3 серпня до 3 вересня 1945 року мав він ще змогу виїхати і відвідати Василиянські монастирі й інші церковні інституції на Словаччині, в Карпатській Україні й Мадярщині; а від 3 жовтня до 6 листопада того ж року відвідав Югославію, де кілька днів пробув у своїй родині. На основі домовлення з Преосв. П. Гойдичем, 14 грудня 1945 р., він перебрав ще для Василиянського Чину парафію св. Климента в Празі.

У Празі залишився о. П. Миськів до 26 червня 1946 року, коли-то, покликаний, відлетів через Швейцарію до Риму, де власне того самого дня проголошено декрет Ап. Престолу, яким була назначена нова Генеральна Управа Василиянського Чину під проводом генерального вікарія, о. Гліба Кінаха. Отець П. Миськів, на 35 році життя, зайняв у ній місце його заступника, як генеральний протоконсультор. В тому ж році, 8 грудня, за згодою Управи Чину та Свящ. Конгрегації Сх. Церков, апостольський візитатор для українців католиків у Західній Європі — Преосв. Іван Бучко, назначив його теж своїм генеральним вікарієм. Ці обов'язки він виконував аж до свого вибору на протоархимандрита в 1953 р. Вже після виїзду з Праги о. П. Миськова включили до підсудних на показовому процесі, на якому зроблено з нього «важливого провідника бандерівців» і, 13.12.1948, разом з багатьома іншими, засуджено на довгі роки в'язниці ¹². В 1968 р. всі, що про це старалися, були реабілітовані ¹³.

На становищі генерального протоконсультора зокрема великий був його вклад для цілого Чину, який вийшов з війни не тільки здесяткований, але майже загрожений у дальшому своєму існуванні. З двох найбільших провінцій — Галицька була зліквідована 1945-го, а Закарпатська св. Миколая — на початку 1947-го

¹¹ *Денник-АГУ*, стор. 12-13, 16.

¹² Савол С., ЧСВВ, *Голгота Гр.-Кат. Церкви в Чехословаччині*, Торонто 1978, стор. 248, 257, 260 і 265.

¹³ *Там же*, стор. 268-9.

року. Ще якийсь час могли втриматися тільки Румунська, Мадярска та Чехословацька провінції, хоч вони ані не були великі, ані впливові. Всі ж заокеанські осередки мали все ще місійний характер, які до останньої світової війни були здані на сталу допомогу в матерньої Галицької провінції. До війни була створена тільки одна Американсько-Канадська провінція (24.2.1932) та Бразилійська віце-провінція (6.12.1931).

Головний настоятель, генеральний вікарій о. Гліб Кінах, зараз по назначенні, на довший час вибрався з Риму до Південної та Північної Америки, щоб там, від 28 грудня 1946 р. до 15 лютого 1948 р., перевести канонічну візитацію. До того часу в них такої візитації або взагалі ще не було — Бразилія й Аргентина, або давно — Канада й Америка, ще 1934 р.¹⁴ Чиним у тому довшому періоді практично управляв протоконсултор, пок. о. П. Миськів. За його живою й активною участю, 7 травня 1948 р., створено Бразилійську провінцію; 23 липня того ж року поділено одну досі Американсько-Канадську провінцію на дві окремі: Канадську й Американську; а 23 липня того ж року створено Аргентинську місто-провінцію. В тому самому періоді, хоч і на короткий лише час, оформлено, 19 жовтня 1946 р., Мадярску провінцію і, 16 січня 1948 р., установлено провінцію свв. Кирила й Методія в Чехословаччині¹⁵. З його теж ініціативи зосереджено в Римі всі богословські студії. З цією метою пок. о. Павло, від 12 липня 1948 р., вже як генеральний економ, перевів віднову церкви й дому при Генеральній Курії на Мадонна деї Монті, добудував теж над цілим домом і церквою ще один, четвертий, поверх і закупив прилеглий до нього великий дім від вулиці Боскетто¹⁶. Отець Павло Миськів, як той, що ще донедавна сам у вільному часі займався письменницькою працею, мав повне зрозуміння і для видавничої, зокрема наукової праці. Хоч сам, не взяв активної участі в редакції, але на початку 1948 р., і завжди потім давав повну підтримку відновленому видавництву «Записок ЧСВВ».

В тому ж часі, починаючи з 1946 року, Василіянський Чин мав постійного візитатора, яким був о. Е. Герман, Т.І., і від нього були залежні всі важливіші акти Генеральної Курії. Це якраз

¹⁴ *Записки ЧСВВ*, том XI (1982), стор. 329.

¹⁵ *Там же*, стор. 417-428.

¹⁶ АГУ — Хроніка Ген. Курії, стор. 18. Румунську провінцію насильно зліквідовано 1948 р., Мадярску й Чехословацьку — 1950 р.

тактові о. Павла Миськова та його второпності й особистим зв'язкам, які він щасливо зумів установити з урядовими церковними чинниками, треба в першій мірі завдячувати, що 1949 року Ап. Престол погодився на вибір нової і дефінітивної Управи Чину, і також звільнив Чин від нагляду згаданого візитатора. На основі зібраних листовно голосів, Свящ. Конгрегація Сх. Церков, 14 червня 1949 року, назначила архимандритом о. Теодосія Галуцинського, а о. П. Миськів став у нововибраній Генеральній Курії другим консультором і генеральним економіком¹⁷.

Уже в найближчому, 1950 році (19.7.-20.9.), в товаристві монс. Й. Мойолі, мінутанта Східної Конгрегації для справ Української Церкви, він перевів економічну візитацію в Канаді й Америці, а 1951 р. (7.7.-25.9.) в імені архимандрита, перевів теж канонічну візитацію у Бразилії й Аргентині.

Аж до вибору на протоархимандрита 1953 р. був він ще сповідником чеських Сестер у Римі, у їхньому шпиталі та колегії. 1946 р. дав теж одну серію реколекцій для богословів в Колегії св. Йосафата, а 1947 р. — для Сестер Служебниць та перевів триднівку перед св. Василієм в домі Генеральної Курії — 1947 і 1949 р.

По смерті о. архимандрита Т. Галуцинського (31.8.1952), на найближчій Генеральній Капітулі, яку скликано до Риму, і яку о. П. Миськів підготував, 28 лютого 1953 р., його вибрано на 10 років архимандритом — головним настоятелем Василіянського Чину, приймаючи пізніше за рішенням цієї ж Капітули, давній титул — протоархимандрита. Вже під його провідом на цій же Капітулі переведено достосування Конституцій Чину до недавно проголошеного нового східного монашого кодексу з 9 лютого 1952 року¹⁸, і в найближчому році (1954) отримав він для них Папську апробату.

В часі свого урядування, крім візитацій в домі Головної Управи, о. П. Миськів відбув чотири канонічні візитації: 1956 р. — в Бразилії й Аргентині; 1958 р. — в Канаді; 1959 р. — в Америці і 1961 в Бразилії й Аргентині.

Саме в часі цих візитацій прийшло, здебільша, до впорядкування правного стану парафій. В Бразилії, 1956 року, на Чин «плено юре» переписано парафії в Прудентополі, Куритибі й Іваях, в році 1957 — в Сан Павло, а 1958 р. також у Понта Гроссі. В Канаді ж 1958 року здійснено обмін парафіями: Св. Духа в Монреалі

¹⁷ АГУ — Східна Конгрегація.

¹⁸ Motu Proprio — Postquam Apostolicis Litteris.

за парафію св. Івана Христителя в Оттаві й закуплено нову посілість у Вестоні біля Торонта, на якій в роках 1961-62 збудовано велику колегію — «гай скул»¹⁹.

За його управління постали майже всі нові апостольські екзархати в тих країнах, в яких бодай частково були присутні члени Василіянського Чину: в Бразилії (14.11.1951), Англії (13.6.1957), Німеччині (17.4.1959), Аргентині (17.7.1959) і в Франції (22.7.1960). Для них, хоч не в усіх відразу, були назначені перші єпископи, хоч не всі водночас екзархами: в Бразилії (1958), Німеччині й Аргентині (1959), Франції (1960), Англії (1961). В усіх цих актах Ап. Престолу о. П. Миськів був консультований, зокрема при номінації перших єпископів у Бразилії й Англії, яких покликано з Василіянського Чину, та в Аргентині, де він, через місцевих настоятелів, приготував його прихід, включно до нової, хоч ще не викинченої катедрі²⁰.

У тому ж періоді, 1959 року, о. П. Миськів, як протоархимандрит, перевів з доручення Ап. Престолу прикру передачу на катедру в Едмонтоні (Канада) найбільшої й найкращої в тому часі василіянської церкви св. свящмч. Йосафата, разом з парафією і домом, що був осідком Протоігуменату. За його ж управління і за його участю переведено щасливішу передачу найбільшої в Північній Америці церкви — на катедру новоствореної єпархії св. Миколая в Чикаго. Взамін за неї Василіянський Чин дістав церкву й парафію в Гемтремку й, у відділеному від неї, Ворені²¹.

Як протоархимандрит, о. Миськів дбав зокрема про добрий вишкіл та спеціалізацію в усіх ділянках молодих василіянських священиків. Як і раніш, так і тепер, він дуже великою мірою спричинився ще до розбудови молоді, але надійної провінції в Бразилії, перш за все Малої семінарії, Прудентопільського монастиря і новіціату в Іваях, як також віце-провінції в Аргентині: Буенос-Айрес, Апостолес, Посадах й Обера. Та найбільшим його досягненням в тому періоді було набуття нового осідку для Генеральної Курії та василіянських студентів у Римі (1960 р.). Це довго обмірковувалося і вже давніше вирішено, щоб старий, нездоровий і зовсім

¹⁹ АГУ — Прудентопіль, Куритиба, Понта Гросса, Іваї, Сан Павло, Оттава й Вестон.

²⁰ АГУ — Сх. Конгрегація, Бразилійська пров. і Аргентинська містопровінція.

²¹ АГУ — Східна Конгрегація.

невідповідний осідок замінити на новий, в якомусь кращому й догіднішому місці. З цією метою куплено навіть недалеко базиліки св. Павла великий терен і виготовлено пляни будови. Все це залишено, однак, скоро трапилася нагода набути дім від ОО. Трапістів, який вони, перед 25 роками, самі збудували на осідок для своєї Генеральної Курії, з гарним парком і майже в центрі міста; на Авентинському горбку. Дім цей тільки відновлено й достосовано до своїх потреб; в найближчому році лише незначно розбудовано одне крило та переведено внутрішню прикрасу монастирської церкви. Цей дім і досі є оздобою українського Риму, яким гордяться всі, що його відвідують. При кінці своєї каденції, у 1962 році, він брав ще участь у 1-ій сесії Вселенського Собору Ватиканського II, згідно з тодішнім канонічним правом як повноправний член, нарівні з усіма єпископами.

На Генеральній Капітулі 1963 року протоархимандритом був обраний й очолив нову Генеральну Курію Василянського Чину о. Атанасій Великий, якого він, як і його наступника, в часі війни вишколив і допровадив до священства. Отець Павло Миськів увійшов до неї як перший його заступник — на становищі генерального протоконсультора. Крім того, йому доручено обов'язки прокуратора Чину і назначено генеральним економом.

Також і на наступній Генеральній Капітулі з 1976 р. увійшов він до Головної Управи Чину як третій її консультор та прокуратор Чину, залишаючись на цих становищах до найближчої Генеральної Капітули 1982 р. В 1976 році його ще потверджено на становищі генерального економа. Але о. Павлові вже важко було виконувати ці обов'язки, тому, на його власне прохання, в 1979 р., його з них звільнено.

Від 1982 року вперше зостався він поза Генеральною Управою, в якій перебував, пройшовши послідовно всі щаблі, від 1946 року, будучи крім того раніш уже, з 1940 року, архимандритим делегатом з правами протоігумена, відповідальним за важливу галузь Чину — більшу групу професорів і студентів богослов'я, які у тяжких воєнних роках знайшлися на чужині — в Протектораті Чехії та Моравії, і в Австрії.

На високих, отже, і відповідальних становищах у Чині був о. Павло Миськів, починаючи з 29-го року життя — майже до останніх своїх днів, бо тільки два останні роки, з причини слабого здоров'я, був вільний від усіх обов'язків, користаючи з заслуженого відпочинку.

Господь обдарував о. Павла Миськова багатьма великими талантами. Був він надзвичайно здібний, мав знамениту пам'ять і бистрий теоретичний і практичний розум. Всі студії він покінчив з відзначенням і зараз по їхньому закінченні був призначений професором філософії, потім теж і теології. Він був надзвичайним професором: виклад — ясний, прецизний і цікавий; найкращий з усіх тих, які з ним тоді викладали, і шкода, що цій ділянці не мав змоги вповні посвятитися чи бодай до неї повернутися, коли вже був вільний від інших важливіших обов'язків. Також був добрим проповідником і провідником реколекцій, за яким пошукували. Покійний о. Павло, як ми згадали, брався теж за перо, і певно його писання не були малозначні, якщо тодішні добірні редактори їх приймали й поміщували у своїх журналах.

Зокрема відзначався він організаторським хистом, який супроводився багатою винахідливістю та невичерпною енергією; крім того відзначався винятковими товариськими прикметами, завдяки яким з легкістю робив знайомства — такі корисні у всіх його численних стараннях про інших. Вони яскраво виявилися зокрема в тяжких воєнних роках, як теж опісля — в післявоєнній реорганізації Чину, в якій брав участь як член Генеральної Курії вже з 1946 року, а потім теж як його головний настоятель в роках 1953-1963. Майже все і всюди він утішався великими успіхами і надзвичайними досягненнями.

Останні роки, від 1963, не були вже такими багатими на події і творчість. Управу Чину він передав у молодші руки, які сам приготував. В нормальних обставинах уже не було нагод для чогось надзвичайного, і, може, вичерпалась частково його невичерпна досі енергія і запаси сил. Обставини також не дозволяли йому повернутися до давніх передвоєнних занять, яким тоді віддавався і які любив. В них мав він великі успіхи, тож вони напевно змогли б помітно збагатити й останні роки його життя. Але від 1963 року він повністю віддався лиш економічним справам — для Чину і чимало інших, хоча з різних причин не з таким успіхом, як колись. Усім же, що пок. о. Павло Миськів за свого життя довершив для Чину й Церкви, він без сумніву заслужив, щоб його зарахувати до світлич Василіян і до визначних, після Добромильської реформи, верховних настоятелів²². Вічна Йому Пам'ять!

²² Посмертну згадку подав Вісник Свящ. Конгрегації Східних Церков — « Servizio Informazioni per le Chiese Orientali » (SICO), nn. 459-460, novembre-dicembre 1984, p. 36-37.

Борис І. Балик, ЧСВВ

«КАТАФАЛЬК ЧЕРНЕЧИЙ» ВАСИЛІЯН XVII-XVIII СТ.

(Рукописна збірка життєписів Василіян)

(Закінчення)

Цей «Катафальк чернечий» містить досить важливий історичний матеріал відносно монахів — василіян у монастирях на Білорусі, Холмщині, Підляшші й на Волині до 1718 р. Це неначе каталог померлих монахів. У збірці при кожному з монахів відзначено їх рівень освіти й «уряди» — становища та праці: апостольську, проповідничу і душпастирську чи домашню, які вони виконували. А притім, у деяких «життєписах», знаходимо цікаві відомості про особовий, економічний і маєтковий стан монастирів: у Володимирі, у Холмі, у Білій та відомості про тривожну ситуацію в монастирях: у Вільні (к. 22,24) і в Битені (к. 27,30) в часі шведського наїзду. Ці «життєписи» містять у собі зокрема джерельні відомості про менші монастирі, в яких василіяни в тому часі перебували. Тому загально треба ствердити, що короткі «життєписи» василіян становлять неначе дорогоцінні камінці, з яких можна створити колоритний мозаїковий образ духовного, культурного й побутового життя Василіянського Чину на переломі XVII-XVIII сторіч.

Частину цієї збірки некрологів василіян уже видруковано в «Записках ЧСВВ», т. VIII (1973), стор. 67-98. Вона містила в собі обширніші життєписи визначніших осіб з духовної ієрархії, монашої управи, чи видатніших осіб з огляду на їхню церковно-адміністративну, монашу або письменницьку діяльність. Натомість ця друга — кінцева частина збірки містить у собі тільки короткі життєписи, і то малозначних осіб у монастирях: «старших» ігуменів, їхніх намісників, проповідників, уставників, економів, захристиянів, фіртіянів та й інших.

Коли ми сьогодні, з перспективи двох сторіч, читавмо ці життєписи анонімого автора, ясно бачимо його *моралізаторсько-*

повчальну мету. Він добрих ченців хвалить і ставить за приклад до наслідування, а злих (сварливих, свавільних, пияків і т.п.) ганить та попереджає майбутнє покоління перед цього роду поведінкою, бо вона веде до сумного кінця. Анонімний автор, занадто суворо і, може, навіть несправедливо засуджує вчинки деяких ченців, снує чимало своїх рефлексій і повчань відносно чернечої поборности, і навіть оповідає анекдоти, пов'язані з життям й пригодами деяких ченців. З цієї-то причини деякі місця просто можна було б пропустити, але досвід з подібними публікаціями в минулому нам підказав подати все так, як написав невідомий нам автор на початку 18-го ст.¹

Слід, однак, відмітити, що деякі місця в тексті були замазані або важкі для відчитання. В такому випадку ми виразно зазначуємо курсивом « нечітке ». Коли сумніваємося, чи наше відчитання правильне, ставимо знак питання в дужках зараз же після сумнівного слова.

Трактуючи « Катафальк чернечий » як джерельний матеріал, друкується його тією мовою, в якій життєписи були написані, та згідно з оригіналом і тогочасними мовними властивостями. Однак відмічаємо, що автор « Катафалька » (чи переписувач) не є консеквентний у своєму писанні: напр., раз пише « sie », а раз « się »; trzumaіos і trzumaіas, był і był тощо. В таких і подібних випадках, як це вже зроблено в першій частині, вибираємо ту форму, що ближча до сучасної польської мови.

За порадою фахового архівіста, не подаються до тексту пояснення, бо сама збірка життєписів становить первісне джерело, з якого черпаються далші пояснення.

¹ Редакція доповнила ті місця, що їх був вилишив автор цієї знахідки, о. Б. Балук.

KATAFALK ZAKONNY GODNYCH Y ZACNYCH MEŻÓW, PRAŁATÓW
Y ZAKONNIKÓW REGUŁY S. BAZYLEGO W. OD ROKU PANSKIEGO
1608-go

Symeon Koziół, kaznodzieja sławny (k. 15). Ten wespół z Kamińskim do Zakonu wstąpił, zacnym rhetorem będąc, (k.15v) posłani obadwa do Rzymu, theologią skączyli. Kamiński, po skączonych naukach, puścił się w żywot swobodny na wołokitę to po Munkaczewach, to na Pokuciu, około Przemysła, po Wołhyniach wszędzie go było pełno. A ratiōne subjectum tego Kamińskiego, od Jezuity sam we Lwowie Kałuskiego słyszałem y od innych Jezuitów, że nie macie subjectum mędrszego w Zakonie iako Kamiński: complexyi, statury, anioła z niego, a nie człowieka malować, persona godna być Patriarchą. In omni scibili Pan Bóg wie, jakich języków nie umiał: oprócz łacińskiego, grecki expeditissime, po niemiecku, włosku, francusku etc.; iedno że statku zakonnego za szeląg w sobie nie miał; płochość y lekkomyslność w nim znaczna była. Dziwnie Metropolitę Żochowskiego z Zakonem pokłócił. Martyszkiewicz złapawszy go, ostrzygł mu brodę y włosy, w Żyrowicach trzymając, lecz ztamtąd uciekł. Z perswazyi jego wichrowatey poczytano, że Metropolita Żochowski, zamiast Sacra Olea, dziegiu do Żyrowic Zakonowi przysłał.

Ten zaś Symeon Koziół, towarzysz tego, zawždy statecznie y z chwałą habit święty wziowszy, nosił, niestatku w nim nie było. Zostawszy albowiem kaznodzieją w Żyrowicach, lat piętnaście z ambony nie schodził. Tę odmieniwszy, na Wileńskiey ambonie długo z ozdobą Bazyliańską pracował. Względem obyczaiów jego, żadnych nie miał, oprócz że się rad napił, lecz się nie głupio y napijał, iako głupi piją continuum quantum brawarye, hałasy czyniąc, spokojnych discomodując, albo co gorszego włócząc się za fortę, ludzi gorsząc. Liquoru dla posiłku, do pracy, a nie na obraze Boga, zdrowia y sumnienia zażywał. Po dwakroć naprzemiany był w Żyrowicach, y w Wilnie po dwakroć. Te officium apostołstwa szanował sobie nad wszelkie pralatury. Xiądz Pietkiewicz, bywszy prowincialem, dał mu w Nowogrodku starszeństwo. Lecz człowiek z dzieciństwa do xięgi przyzwyczajony, niepotrafiwszy co to iest arare, orare, Admodum Prowinciałowi prędko za starszeństwo podziękował. Udał się do swoiey świętey roli, grunta serc ludzkich nasieniem słowa Bożego zasiewając. Kazanie onego, iako mi się zdarzyło słuchać, szczere Pismo y SS. Doctorow interpretacye. Każde słowo Pisma, iak gwozdzem iakim probował y potwierdzał. Mowa polska pospolita, piękna. Andronów, których czasem kaznodzieie radzi zażywaią,

nie wnosił, makaronizmów włoskich, francuskich słów nie mieszał. Erudycy profanorum historicorum zażywał, ale rzadko, nie zagęszczał nimi kazania. Kazanie jego według czasu na godzinę, lecz słodkie y nietęskliwe, iako pragnącemu człowieku zdroy wody płynącej. Bible lepiej aniżeli drugi pacierz znał y umiał.

W Wilnie będąc zaproszony do Dominikanów na kazanie Rożańcowey Naysw. Panny podiawszy się, gdy czas przyszedł, a miał on na niesporze w sam dzień prawić, nie poszedł, zmysliwszy sobie przyczynę(?), a to dla tego, że w ten rok Dominikanie osobliwie poczęli byli przeciwko Niepokalanemu Poczęciu Naysw. Panny walczyć; gdzie się w Wilnie strony tey materyi między Zakonami (k.16) wielki rozruch stał, wszyscy mieli awersyą za to na Dominikanów, iakoż po tym roku w Rzymie silentium perpetuum nakazano, ażeby miał kto mówić contra. Pro zaś y mówić y pisać pozwolono. Nie szedł tedy sławić Naysw. Panny, gdzie widział, że ją poczęli szarpać. Gdy tedy czas przyszedł, a Kozła niemasz, Woyniłowicz, Dominikan, sławny, także kaznodzieia, wstąpiwszy na ambonie, po themie począł mówić: «Miał tu stanąć na ambonie Kozioł, lecz iako głupie zwierze, zabawiło się gdzieś w kapuście», y coś tam więcej. Doniosło się to do Kozła, który w krótcie do Bernardynek zaproszony na Poczęcie Naysw. Panny, oddał że tam Woyniłowiczowi, tak jednak że się żaden nieuczony dorozumieć nie mógł. Woyniłowiczem diabła on zwał, że łowi wojnę z Bogiem, z świętymi, y z nami ludzmi: osobliwie iest nieprzyjacielem Panny Nayswiętszey, niepokalanie poczętey, ale mu ta głowę zetrze, tak Jey Pan Bóg obiecał. Jakoż tenże istny Woyniłowicz idąc w Wilnie z trakta-mentu iednego Pana, na którym wiele disput było o Poczęciu ludzkim y Panny Naysw. w habicie nowiusienkim białym wychodząc z kamienice, bez żadney sliskości, w rynsztok padszy tyłem, który mazał Pannę Naysw. ięzykiem, sromotnie w błocie sam upaskudzony, poznał nic miesiącowi nie dzieie się, gdy psi na niego szczeikaą.

Druga podobna trafiła się tragedia za czasow iego w Żyrowicach, że w Szydłowicach przy Jm. Panu Brzostowskim, Referendarzu, był pokoiowy ciekawy, który sztychował obrazki, między którymi znalazzy kamień, podobny obrazek papierowy kopersztyk przyłożywszy, odrysował wizerunek, tylko w tym nie postrzegł się, że na lewey ręce przyszło dzieciątko Pan Jezus, a nie na prawey. Wkrótce mówiąc, cuda zmyślili, że się przeniósł obraz z Żyrowic udali. Lecz gdy przyszło na rozsądek ludzki, fałsz się pokazał na obrazku onym, y kłamstwa musieli się wstydzic swego, co się opierło(?) o personę Brzostowskiego, którego ten to kaznodzieia, politycznie y dowcipnie po pulsach macał; tak że

z apprehensyi tey (iako trzymali insi) zachorował. Lecz to nie pewna, ponieważ ten jego kaznodzieia disponował na śmierć. Jeżeli którym się nie zdarzyło słuchać onego kazania, y napomnienia, w odległości będąc, słysząc o defektach, nie zaspiał o tym adintende dawać(?); protest albowiem rzucił który onemu przypisuią. Między Metropolitą Żochowskim y Piotrowiczem, taki, iakoby się Metropolita z Piotrowiczem miał umawiać mówiąc: « Szatanie » (tak słonimskiego protopopę nazywano), « a czto, myłostywy Panie », « gdzieś ty bywaw? » Odpowiedź: « Talary bytye zbyraw ». – « Dobrze szatanie? » Odpowiedź: « Budet y tobi y mni myłostywy Panie ». Bywało bowiem, że ludzie co za paszkwil być nazywaią y prawda potrzebuiąca korekty, y warowania sie zbytniego łakomstwa. Naostatek umarł w Uszaczu, iako ten, który nieidnemu uszy zbawienną nauką natarł, roku Pańskiego 1689.

Jakub Lipsky, zakrystyan żyrowicky (k. 16v). Z relacyi wiary godnego zakonnika naszego weterana, ta powieść, iż po złych czasiech pierwszej Moskiewszczyzny, nastąpili dobre czasy, tak że niezmierne dochody bywały w Żyrowicach dla concursu zewsząd, z samey Polskiey ludzi. A widząc ten zakrystyan, że dochód wielki, a przełożeni o restauracyey klasztoru mało co dbaią, pustki zaś znaczne, mieszkania zakonnego niemasz, zażył tego sposobu. Z Jm. Panią Tyszkiewiczową, zacną Panią wdową, uczynił Bogu tylko samenu iawną znową, namówiwszy ią, ażeby się odezwała być klasztoru fundatorką, restauratorką. Sam mając do zakrystyi przychodzących pieniędzy, dosyć czynić, byle quidem było pod imieniem oney. Dał naprzód oney kilka tysięcy, ażeby starszemu zawiozła na materyę, na cegłę, co się tak stało. Powtornie przyiachala, toż na rezmieslnika uczyniła. Y iak wiele było potrzeba, tak wiele dodawał; y obmurowano cerkiew, postawiono celle od ulicy. Żaden o tym nie mógł wiedzieć, ani się domyślić, aż po śmierci nieboszczyka, widząc, że Pani Tyszkiewiczowa na ochocie obsiadła, domyślili się, że klasztor masełkiem klasztornym smarowała. Zakonnicy dziękowali Panu Bogu za wygodę w cellach, że pod czas starszych sobie dobrskich, y niegospodarnych, podał sposób zakrystyanowi. Żył roku 1666.

Adrian Mozyr Czech czyli niemiec (AOSBM, vol. 8, pag. 98)

Theodozjusz Jurgarewicz, apostata (k.17). Wielki theolog y doctor, kaznodzieja wyśmienity, w tymże samym poblądził, w czym y najmędrzy Salomon. Dał mu był ś.p. X. Susza starszeństwo y przy nim, officialstwo nad kapłanami Chełmskie, a że komu się podobaią oycowie

swiaszczenicy, onemu się przy tak wielkiej mądrości, podobali z Salomonem popadie. Który z obrazu Nayss. Panny piersiaki y kanaczki zdeymuiąc, popadyom wdziewosłobie dawał, o czym dowiedziawszy się X. Susza, popadiom piersiaki poodbierawszy, ślub potwierdził, dawszy, co wzięli z swoimi postronkami. On, gdy pieska biją, lewek zbawszy się dla wstydu, na Ukrainę, zkąd był y rodem, apostatował.

Prokop Kołaczynski, apostata. Anioła z niego z postaci y compozycyi, cichości tylko malować, ale anioła onego, o którym S. Augustyn mówi, że się diabeł przemienia w anioła światłości. Z Kulczyckim zároveň Marcianem w Chełmie wstąpił, za iedno w alumnacie Praskim, chleb iadł Papieski, y tam przysięgł w Kongregacyi. Te wszystkie przysięgi złamał, uczczony starszeństwem Witepskim. Tam nie starszował, lecz iako y Iudasz kradł(?), gotuiąc się do Kijowa. Gdyż Xiądz Zankiewicz lat 4 kaznodzieia będąc bez słusznego habitu wyiachał. Życie iego w Witepsku ustawiczne w gosciach, a takie miał szczęście że gdy go nie było naywiększa iałmużna przychodziła, po 18 talerow bitych, przyiachawszy znaydywał. Gdy siedział w klasztorze, ani szeląga na ten czas nie przyszło. Zkąd się dziwował y przemawiał: « Musię wyiachac, bo się klasztorowi beze mnie lepiej dzieie ». Kradł, kradł, a potym iako Iudasz: Zkąd był wilcza wilka natura do lasa pociągnęła. Apostatyzował roku 1694-go.

Brudnicki, apostata. Ten był nauki philozophyey, człowiek niespokoiny, iako Ezaw, przeciwko wszystkim, a przeciwko też Ezawowi wszyscy; iak Marek, według przepowiedci po piekle, niespokoiny, ani spokoinym pokoju nie dawał; pijanica, vagus nocny, rad disputy heretyckie wszynał, za co według zakonności karany, i napominany. Gdy nie zniósł napomnienia, na Ukrainę bieżał, lecz y tam mieszkać nie mógł; gdyż mu, iako z powieści mamy, oni ukraińscy oycowie rzekli: « Gdybyś ty był dobry, y w Uniatow byś ty zmieszkał, lecz żeś hultaiem (k. 17v), precz stąd do szatana ». Wypędzili go, który tam niezmkawszy, polutrzył się. Bambiżą został.

Marcian Korbut, apostata (k. 17v). Ten dał naukę starszym y ad intende, iakich maia do nowiciatow przyimować; bo y diabeł ma swoich, ktorzych pod pretextem swoim, ciągnie do Zakonu. Jak nasze powołanie zakonne przeciwko szatanowi walczy, ma on iednak, sposoby swoje ktorymi takich może wtrącić do zakonu, ktorzy dobrzy w powołaniu swoim, turbuią mieszaia rząd, im psuia; y smiecie ktoreby w samym

swiecie od pocziwych ludzi nogami mogło bydź doptano; kákol zarazliwy między pszenicę zakonnego życia miesza. Taki był ten Korbut wspomienia niegodny, każde mieysce, na którym mieszkał zasmrodził. Nie pomogło mu że w Żyrowicach między wielu dobrymi hultay mieszkał, gdyż tam więcej na miasteczku, aniżeli w klasztorze noclegi odprawował. Dał go X. Prowincjał Ohurcewicz do Nowogrodka pod X. Zankiewicza. Do tego szaleństwa przyszedł, że w Wielki czwartek, naiowszy muzykę w domu podeyrzanym tancował y skakał; pogonie mając za sobą z pistoletami strzelających w nocy. Na samą Wielką Noc pijany pod czas Ewangelij do celu strzelał; gdy to często odprawował, przyłożył mu X. Zankiewicz do czego, że musiał y tędy y owędy wystrzelić, a tak go wypędził. Toż mu y X. Porfiry Kulczycki uczynił; bo quidem do chorego poiachawszy, wstrogł (?) tancował, miawszy Nays. Sakrament; za to bity rozgami, po kilkakroć strzyżony, bez correkty żyjąc, kaptur mu wzięty, y z Zakonu precz wypuszczony szedł do Rzymu po dispensę, żeby mógł być Rzymskim xiędzem. Lecz Sacrum officium wziowszy informacją od Prokuratora, na galery go wydał. O zachoway, P. Boże, od takich diabelskich synow nasz Zakon! (*Brak kł. 18,19*).

Maryan Iwanowicz (k. 20). Wilenskych obywatelów syn, wstąpił w Byteniu do Zakonu. Do Rzymu posłany na nauki z X. Maleiewskym, consultorem, tam wyieżdżającym. Tam zkończywszy filozofią y teologią, do Wilna na kaznodziejstwo posłany, po tym w Żyrowiczach lat sztyry na tymże kaznodziejstwie przebył, z Kongregatii Żyrowickiey do Chomska na starszenstwo. Miły y wdzięczny człowiek, pobożny y cichy. Trafiło mu się do Bytenia przyiachać z Chomska, będąc na examinie w wieczor, gdy miesięczne patronky dawano, y onego iako goscia do Patronow przywołano, gdzie mu się trafiła na patrone sententia pzyostra strofująca występki a i upominająca do cnot, tak to sobie wzięł do serca, właśnie iakoby go sam Bog napominał, y wielce strwożony y skruszony, sam po examinie mówił: « Pan Bóg napomina, trzeba się poprawić ». W Chomsku na starszenstwie lat dwie niespełna przeżywszy, w kwitnących latach y cnotach zasnął roku 1698, dnia 18 marca.

Tegoż roku na samą Wielkanoc w Minsku ociec KALIST ŻORAWSKY w młodym wieku człowiek umarł.

Thadeusz Arlaamowsky. Wziowszy habit w Byteniu, po professii za kaznodzieię y katheiste był w Białey, potym na tymże urzędzie w Białey, potym w Nowogrodku będąc na kaznodzieystwie na suchoty zapadł, a długo chorując z wszelako dyspozytią umarł, słysząc się bowiem

bliszczym śmierci prosił do siebie Rhetora z szkuł, ażeby mu z książeczki fascikulu nazwanej « Testamentum hominis morientis » przeczytał, potym jeneralno spowiedz uczyniwszy Sakramentami opatrzony kazał sobie dać gromnice y sam akta wiary, nadzieiey, miłości Bożej odprawował na ostatek po słowiensku « Sława Otcu y Synu y Duchu Swiatomu ». Panu Bogu ducha oddał roku 1698. Człowiek około lat trzydziestu.

Tegoż roku w młodym wieku o. GABRYEL ZALESKY w Sokalu powietrzem zarażony w młodym wieku zszedł z tego świata.

Abrahami Boburkiewicz. Ten z Wilna z swoiemi rodzicami zapusciszwy się do Nowodwora (byli bowiem szymatycy rodzice), do Żyrowic przyiachawszy, oswiecony szymę porzucił. Nie chciał rodzicom szymatykom drogi do Nowodworu dopomagać y wstąpiwszy do Zakonu w Byteniu, na nauki wysłany do Pragi na filozofią y theologią; zkonczywszy powrocił do Bytenia, a w Żyrowicach na kapłany poświęcony, tam mieszkał y przez czas nieiaky był kaznodzieją. Na Kongregatii Żyrowickiey posłany do Brzescia na starszenstwo, na którym z waryatij wpadł w manie y zawrot głowy, odyskany do Żyrowic prosił się do Borun dla nabożenstwa y pozbycia niemocy y tam mało będąc umarł. Insi te niemoc przypisowali kołtunowi, insi gorzałce. Lecz pewniejsza że się musieli mu przysłużyć szymatycy, blisky ten był krewny X. Symeona Cyprianowicza, konsultora, potym archymandryty Supraslskiego; w młodym wieku zszedł z świata roku 1698.

Jozaphat Minkiewicz (k.20v). Wilensky obywatel z oycy szymatyka, matki katholiczky nabożenstwa rzymskiego. Rhetor z nauky, wzioł naprzod habit u szymatykow, tamże poświęcony na kapłana, starszym go w Jewiu za Wilnem ciż szymatycy uczynili. Ktory oswiecony od Boga, przeszedł do Świętey Troycy w Wilnie, szymę porzuciwszy. Z tamtąd do Bytenia odesłany, gdzie odprawiwszy Nowitiat, professem został. Mało pomieszkwawszy w Byteniu, posłany do Żyrowic y tam naznaczony za spowiednika prostych ludzi, niekiedy extraordinarijne miewał kazanie. Za tym, za licentią starszych, poiachał do Wilna do brata swego Piotra Minkiewicza pod ten czas Burmistrza Wilenskiego dla odyskania prowizij, ktore mu brat z oyczystych dobr dawał. Lecz przyiachawszy do Wilna usłyszał że brat Burmistrz w Krolewcu umarł, czekał go długo zaczym ciało przywieziono z Krolewca, ktore pogrzebszy, przybył po świętach Narodzenia Panskiego do Żyrowic. Lecz wielce frasobliwym, prętko wpadł w niemoc, z ktorey nie wyszedł,

wszystkimi Sakramentami opatrzony pobożnie umarł roku 1699, dnia 24 Januarii, pogrzebiony w Żyrowicach. Niech odpoczywa w pokoju! Był za żywota facietą, gdy podweselił, miał przysłowie: « Koteńku moy », zkađ go zakonnicy « koteńkiem » nazywali.

Theodor Szewerowsky. Z Mińska rodem, z rodziców unitów, mniejsze szkoły w Nieswiżu skonczył, potym w Wilnie, gdzie skonczył filozofią y theologią. Tak postąpił w musyce, spiewaniu, że pierwszym regentem był tey nauki w Wilnie, ktoremu rownego nie było. Z jego nauki dyscypułow nie mało się zaciągnionych oparło na stolicy Moskiewskiej. Frakta muzyckie spiewania dziwne powymysłał, tak że kto ie słyszał, stare porzucał, iako w samych Żyrowicach starodawne szpartesy Borowika sławnego regenta za powszechne poczytane. Zaciągniony od Metropolity Cypryana Żochowskiego, który się wielce kochał w muzyce cerkiewney, publiky po seymach odprawuiąc, z wielkim ukontentowaniem krola Jana Trzeciego y Senatu przy Pontyfikalney Liturgii. Tenże gdy w Lublinie sprawowało się Kolloquium przy muzyce rożnych Biskupow, w kosciele X. Iezuitow, obywatele tamteczni na dwóch oczy obrocili, na pierwszego świętey pamięci Jakuba Susze, Episkopa Chełmskiego, dla poważney siwey osoby, nazywaiąc go prawdziwie jako Bóg Ociec, a na chor patrząc y spiewanie, zdali się być do nieba zachwyceni. Po zesciu Metropolity Żochowskiego wstąpił do Zakonu w Wilnie, po tym po poświęceniu Jozaphata Hutorowicza poiachał do Połocka na kaznodziejstwo, tamże wespuł regentem muzyki będąc. Na Kongregatii Bytenskiej na starszenstwo Bialskie iachał. Podczas iego rezydentii u Białey, Krol August gościł u Książęcia, tegoż koncertum u Reformatorow witał, muzyke Francuzow Książęcich pod swoym maiąc dozorem, ktorym partytury nowe sporządził. Sam też oratią witał Krola, miedzy przywitaniem wyrzekł: Terazniejszy December stanoł się Augustem, maiąc Naiasnieyszą (k. 21 praezentią w Białey Krola Augusta. Powiadali tam nasi zakonnicy, ktorzy z nim żyli, że się Francuzowie, ktorych Książę do niego przysyłał często, ażeby się w muzyce z niego informowali, przysłużyli do prędkiey smierci, albowiem zachorowawszy na gorączkie, nie mogli go doktorowie Książęcia z niey uleczyć. A tak spiewania wesole w żałobne smierci threny przemienił roku 1699, Marca dnia 28.

Jerotheusz Kudrycky. Przeżył ten nie mało w Zakonie, ponieważ za Gabryela Kołedy ieszcze wstąpił do Zakonu w Byteniu, przed wzieciem Wilna od Moskwy. Mieszkał w Grodnie po Moskwie, potym

uczyniony Archymandrytą Braślawskym od Metropolity Kołedy, na ktorey lat dziesiątek mieszkał, za iakiś niezakonny exces degradowany z Archymandrij, mieszkał w Minsku, potym w Połocku. Statury wysoki, okazały, z okrasną brodą, z tym wszystkim nieuczony y prostak oprocz słowienszczyzny. Zmarł roku 1699.

Jozaphat Klimowicz. Biegłym w ięzyku łacinskym, lepszy nad to, ze tego talentu umiał zażyć. Nie będąc leniwym, po rozmaitych mieyscach kazaniem gorącemi lud budować także y w Żyrowicach był extra ordynaryuszem. Te dwie przewyższa, że był dobrym przykładnym zakonnikiem, Liturgią rzadko kiedy opuścił, zawżdy pierwszy na nabożenstwo, także w starosci dobrze długiey, a co dziwnieysza, że ledwie iusz mógł chodźć, iako dla słabosci nog, tak y oczu, by w zimna mrozy nacyjeszce przetrwał w cerkwi młodych y niecierpliwych zakonników. Zacnym był kapłanem, trzewym, pobożnym, skromnym y pokornym oycem, w Żyrowicach mieysc nie odmieniając, długo przeżył, opatrzony Sacramentami przenosił się na swiat smierci nieznający, roku 1689, Maia 21.

Innocenti Borysowicz. Ten nieco uczony, miernie kazania prawiał. Był w Wołney starszym, potym gdy Zakonu urosli niesnacky z Metropolitą Żochowskym, przenosił go Metropolita za swoją obedyentią do Nowogrodka na starszenstwo, y zlecił mu officialstwo. Mieszkał potym w Bytenu, z Bytenia w Połocku, potym w Uszaczu, y tam zakonczył roku 1692. Ten Borysewicz Nowogrodkowi nie mało zaszkoźił, w puł klasztornego gruntu P. Makowieckiemu za pięćset tylko złotych przedał, na którym, iako dwory postawione, tak mieszkańcy siedzą; było to słyshałem za konsensem Metropolity Żochowskiego, ktorego także zdewinkowali podarunkami, ale czyli mógł to czynić Metropolita według kanonow, y bez przemiany, sprawa ta poleca się Sądowi Bożemu, z krzywdą Fundatorow fundujących y zakonników następujących stało się.

Jozaphat Ohurcewicz. Ten Bratem był rodzonym Prothoarchymandryty, ktorego w Sobotnikach piorun zabił. Syn Iana Ohurcewicza sławnego burmistrza Wilenskiego, dziwnie młodzieniec sposobny do oratorstwa, poeta rhetor wysmienity. Zatym był samemu Metropolicie przyiemnym, zaczym u niego (k. 21v) substantii bogatey, którą wziół po zmarłym rodzicu więcey od dwudziestu tysięcy nie wydoiono. Po professi posłano go do Włodzimierza, tam rhetoryky uczył. Naznaczono go do Rzymu na philozofią, theologią, lecz inaczezy podobało się Me-

tropolicie, który go promował na Grodzienską Archymandryą. Z Grodna od tegoż posłany do Suprasła na kaznodziejstwo; tam mizernie wiele ciężko chorując umarł; pokazał ten na sobie czego się strzec Psalmista kazał: Nie mieycie nadziei na książętach ani synach ludzkich w których zbawienia nie masz. I według świętego Pawła mówiącego, którzy chcą być bogatemi wpadają w sieci szatanskie. Ubogiego mądrego ludzie nie znają, a bogatego do siebie chwytają; umarł roku 1692, Maia 28.

Pachnutiusz Sawicky. Ten był rodem Nowogrodzanin, z rodzica podpiska seu dozorczy ksiąg Grodzkich Nowogrodzkich. Do Zakonu wstąpił w Bytenu, młodziuchnym. X. Joseph Pietkiewicz posłał go do Chełma na nauki, gdzie jeszcze szkoły uczono za świętej pamięci Jakuba Suszy, z drugim bratem Filaretem Radkiewiczem. Ten Paphnutiusz w naukach nie postąpił, gdyż do nich był wielce trudny y niepilnującym raczey. Filaret pilny, cichy, skromniejszy od niego aż do rethoryky przyszedł, y w Chełmie zachorawszy umarł. Sawicky że zdał się do posług prętki, y ciekawy tu owdzie, poświęciwszy go Jakub Susza, rad go brał z sobą w droge za archidyakona. Po zesciu iego iachał do Metropolity Cypryana Żochowskiego, który go także aplikował do usług domowych. Verbi gratia wodek na alembiku przypilnować, wina żeby w utratę nie szło przypilnować. Ten podpadszy iako powieść była, X. Jozepha Pietkiewicza ziednał sobie, przez niego poświęcenie na Archymandryą Brasławską u nieboszczyka Żochowskiego, na ktorey lat kilka przeżywszy tamże odpoczął.

Bonawentura Boksza y Moyżesz Boksza. Ten dyakonem będąc po professii w Bytenu do Wilna posłany, gdzie po skączeniu philosophii do Pragi na theologią posłany, tam umarł roku 168.(!). Wielki nadziei zakonnik traktując nauki w Wilnie, chwalebnie w Świętej Trojcy kazania miewał. Moyżesz także brat iego rodzony philozof także kaznodzieia po różnych mieyscach, na oczy był chorowity, w Krysorku zasnął w lat kilka po swym bracie.

Ludwik Serwatowsky. Ten Podlaszanin wstąpił do Zakonu w Bytenu, po professii na starszenstwo do Rożany posłany, tam mało co pomieszkawszy do Minska na kaznodzieję posłany. Z tamtąd do Uszacza, zkąd uiachał do Kyiowa, lecz ztamtąd za łaską Bożą prętko do Zakonu powrócił, paenitens obaczywszy się, w roku 1699 w Wielki Czwartek Sakramentami opatrzony zasnął. Dwie rzeczy osobliwie do apostazyi bywają przyczyną: pierwsza ambitia y wiele o sobie rozu-

mienie; druga czasem wexa(?) czyli bracy czyli przełożony, dla ktorey niedobrze w duchu ufundowany (k. 22) wytrwać nie może, obierając sobie czyli gdzie indziej nie będzie mi lepiej. Lecz sprobowawszy że nie mieysce, lecz obyczaje odmienić potrzeba, a tam gdzie przyszedł gorszy się nierząd dzieie, błogosławiony ktory się z pokutą na mieysce z ktorego wypadł powraca.

Jan Krupsky. Ten rodem z Ukrainy przyszedszy do Lwowa, młodym natenczas będąc, perfekt w notach y ustawie do szkół chodził y przyszedł do rhetoryky. Syzmą zhydziwszy, a przeyrzawszy się co się dzieie między unitami, poszedł do Suprasla y tam habit wzięł za Jozaphata Michniewicza. Przeżywszy tam lat nie mało, gdy mu się mieysce od ludzi odległe naprzykrzyło, szukał sposobow ztamtąd odescia, z Oycami się niechęcąc, a gdy mu się to nie powiodło, in quantum na onym mieyscu professowie mieysc nie odmieniając mieszkaiia, z diabelskym poduszczeniem (iako mi sam z żalem powiadał, temu ktory to pisze w Witepsku ze mno żyjąc), wzięł rankor przeciw niewinnemu, y świętemu Archymandricie Jozaphatowi Michniewiczowi, a publice w refektarzu, bez żadney przyczyny, wielkiego zakonnika, między inszemi słowy szkalującemi przydał: « Bodaies z piekła nie wyrzał ». Co słysząc świętobliwy Archymandrita, z żalem y płaczem wyrzekł: « O Oycze Janie, przydz, oto masz włosy na głowie y brodzie wyrwi mi one; podepcz mnie nogami ieżelim ci co winien, a tego mi nie życz ażebym z piekła nie wyrzał ». Co skoro wyrzekł Archimandrita, porwali go Oycowi iako Amana do turmy, lecz wielce cichy mąż, w passiach wszytkych umiarkowany skoczył między gromadę Oycow, wyzwalaiąc Krupskiego y mówiąc: « Dajcie najmilsi Oycowie pokoy onemu, wszak Pan wyrzekł dwanasie godzin we dniu, niech się upamięta, a ydzie do swoiey celli ». Co się y stało; rozeszli się spokojnie, po tym niespokojnym akcie powiadał ten Krupsky: « Gdym przyszedł do celli strach mie naprzod obiół żem cale niewinnego Archymandrite, ktory mie iako syna kochał, tak ciężko zbeształ, piekła mu życząc. Po tym strachu żal mie ciężky opanował żem od łez gorzkych uhamować się nie mogł. Widząc też żem kary zasłużył ciężkiew, a on mie obronił z rąk Oycow, umyśliłem uciec, a więcey nie życ w Supraslu, a gdym to drugiey nocy uczynił, poszedł przez puszczo, gdzie mie oczy niosły. Nazaiutrz Archymandrita dowidziawszy sie pogoń posłał po wszytkich gościncach, gdzie mie zgoniono pod Mscibowem, gdym sie powrocił a stanął przed Archymandrite y Oycami, upadłem do nog iako syn marnotrawny onemu, dopieroż on do mnie łagodnie rzeknie: « O moy

Oycze Janie, což ci sie stało zes nas porzucił, korono moia y zasługa moia, zkađ że będe miał od Pana Boga przysługę, gdy bede miał wszystkich sprzyaznych, ciebie mi Pan Bog dał ażebym prze ciebie odebrał wieniec cierpliwosci ». Jam, mowi, tylko łkał y płakał nie mając co onemu odpowiedzieć, scisniony sumnieniem żem go niewinnego przeklinał y złorzeczył. Pożywszy tam gdy mie nakazami zaproszono, zpod Suprasła wyiachawszy ztamtađ prosto obrociłem się do Żyrowic, stamtąd posłany tu do Witepska. Ustawnik z niego główny, głos basu gładki dobry, w którym się Witeplanie iako w nabożenstwie kochaiący kochali, poddawaiąc mu w chorze wodky, ktorey on napiwszy się w przytworze, tym lepiej nabożenstwo odprawował, (k. 22v) według przypowiesci: Cantores amant humores. Zaty m z Witepska powrociwszy się do tegoż Suprasła, tam umarł roku 1699.

Herman Drobiszewsky. Z Minska w swiecie w Nieswiżu aż do philozofii wyuczony, do Zakonu wstąpił, po professii do alumnatu Wilenskiego odesłany, potym ztamtađ do Brosberga, wielce zacnym był kaznodzieią, ordynaryuszem Żyrowickym. Panegiryczne kazanie swoje nad Panem Przystawskim mianem u Bernardynow Słonimskich do druku podał. Na Bialskie starszenstwo posłany, na którym gdy mu sie nie powiodło, odesłany na kaznodzieystwo do Suprasła, ztamtađ do boku X. Załęskiego Metropolity. Wielce był chciwy dla talentow swoych promocii, a że takich często przełożeni mertyfikuią nierad tego znosił. Pocieszono jednak w Nowogrodku proconsultorem uczyniono, oraz officialem Brzeskim, gdzie niektorzy twierdzili, że z melancholii, czyli apprehensii zachorowawszy umarł. Zostawił po sobie iako skryptow tak y ksiąg nie mało, z których nie mało było Żyrowickych pod tytułem onego, roku 1705.

O tych, ktorzy młodo z swiata zesli:

INNOCENTY MALIEWSKY, wielkiey nadzieie w Zakonie, naprzod w Wilnie studia traktował, potym w Rzymie konczył, ztamtađ przyiachawszy do boku Metropolitanskiego w Włodzimierzu barzo młodziuchnym zkańczył. Roku 1706, Mar. 4.

RAPHAŁ BADOWSKY, dyakon w Bugu pod Brzesciem utonoł roku 1674.

MACIEY ŁOZOWSKY trębacz, skrzypek, cantor, czytelnik dobry, młodziuchny, cichuchny, zakonnik dobry y kapłan, roku 1705 vixit.

PROTAZY OCHRYMOWICZ, z Chomska, do wszystkich posług był

sposobny y zakonnik dobry, spiewak, czytelnik, pisarz, w Żyrowicach młodo umarł roku 1706.

HIERONIM OWSIANY. Temu niepomiarowane picie pod Rakowem w Ili smierc przyniosło, wielem bowiem pianstwo przyczyną smierci. Ten będąc agentem czyli podpiskiem w trybunale, z tey przyczyny wstąpił niejakiego agenta przezwiskiem Tatarskiego za zmyslenie pieczęci kancelerskiej, gdy kat na torturach piekąc na smierc zpiekł, on podobno poczuwając się zbiegł do Bytenia. Umarł roku 1706, 8 Febr. w drodze.

HYLARI WILIMOWICZ. Także y ten w picciu słabey głowy, a podpiwszy dziwak. W wielkie niebezpieczeństwo podał podczas trybunału klasztor Nowogrodzky, podpiwszy wtargnoł na pocztę moskiewską hałasu narobił tak, że do strzelania Moskwę przywiódł; on uciekł przebrawszy się po swiecku, a za niego niewinnego zakonnika Izydora Sydorkowicza porwali. Ledwie go z wielkym kłopotem Pan Slizen, marszałek, wyprosił. Ten zas w Borunach 1706, Febr. 8 umarł. Parcat illi Deus(?) y iam był za niego w niebezpieczeństwie.

GABRYEL CIESZYNSKY, skonczywszy w Żyrowicach filosofią, posłany do Włodzimierza szkoły uczyć, w młodym wieku dokończył życia 1706.

DEMETRY (k. 23) KOPCEWICZ, młody, zakonnik dobry, cantor, gospodarz w Brzesciu od Szwedow przytłuczony flentami w plecy, choruiąc, umarł roku 1706, Aprila 24.

EWZEBIUSZ BERESNIEWICZ, zakrystyan Nowogrodzky, młody człowiek, także od Szwedow przytłuczony w Nowogrodku, skonczył roku tegoż.

AUGUSTYN SWIACKY, młody, po professii w rok w Byteniu umarł roku 1706, 22 Oktobra.

HELIASZ BROCKY, z Żydowskiego niedowiarstwa przekrzczony, wielky Żydowsky przesladownik, wszytkie onych zdrady przeciw Chrzescianom skryte wymiatający. Czytelnik, spiewak dobry, po różnych klasztorach mieszkał, kazania prawiał, w Rakowie w młodym wieku umarł, boday mu Żydzi alkermesu smiertelnego nie poddali, roku 1707.

ANDRZEY OSIPOWICZ, nowitiatu Wilenskiego, urody ozdobney, człowiek młody, mieszkał w Żyrowicach, był w Chomsku kaznodzieją, do Illukszty na starszenstwo posłany skonczył; zażywał czasem napoiu więcej niż doktor każe y zdrowie pozwala. 1707 roku.

JUSTYN ŁANIEWSKY syn protopopy Włodzimierskiego, dziwnie

rozumu ostrego, ponieważ w Wilnie theologią w lat osmnastu skonczył. Nie tylko ktorzy się z nim uczyli, lecz y ci, ktorzy mu theologią dyktowali, mieli co w dysputach z nim robić. Do Rzymu posłany, ażeby się doktorował, Włoscy theologowie nie mogli się wydziwować subtelnemu rozumowi tego Rusina, mówiąc, że mógł by ten, nie ieżdząc do Rzymu, na kathedre wstąpić y uczyć. Po kilkunastu dysputach, defensiach y opugnach, doktorowany, wyaichawszy w drodze zachorzał, bez wątpienia młodziuchny doktor, ozdoba Roxolanskiego narodu, na kathedrę niebieską powołany.

Seraphion Arapinowicz. I ten nie był stary, mógł mieć około lat trzydziestu. Po professii w Byteniu nie mały czas mieszkał. Trafił mu się taky śmieszny przypadek u Byteniu. Na pewną uroczystość po nabożenstwie y konsolatii refektarzowey mocno zasnoł tak że nie słyszał na niespor dzwonych, ani na wieczerzę, a gdy siedzą Oycowie y Bracia w refektarzu, on ze snu porwawszy się, mniemając że iusz słońce wschodzi, a ono iusz zachodzi, pocnie dzwonić mocno na pobudkie, wybieży brat pytaiąc co waszć robisz, odpowiedział: « Czyli nie widzisz że słońce wschodzi, na pobudkie dzwonie » Rekreatio wszystkim uczynił; z tego y sam żegnając się poszedł na wieczerzę. Zakonnik modestii przykładny, manualia ręczno (k. 23v) roboto rad się bawił księgi barzo pięknie oprawował. Trafiło mu się że gdy długo w nocy czuiąc, około zegarkow chodząc, gdyż y to naturaliter mógł naprawić, swieca mu zgasała, y poszedł do kuchni swiecic. W kurytarzu złodzieia młodego, a chyżego hultaia, pomacku złapał, y tam było uciechy pełno, ponieważ gdy się z nim duży złodziej pasował, musiał krzyknąć, silentium przerwać, gdzie bracia porwawszy się ze snu dotrzymali y do jutra, gdy go w okno kominne zamkneli. Złodziej pokazał swoje rzemiosło że kominem dość wysokym y ciasnym, na wierzch wylazł, lecz tam zaraz postrzeżony, y z dachu przez drabine zprowadzony. Lepszym więzieniem opatrzoney, nazajutrz plagi godne odniosł. Wyiachał potym z Bytenia z X. Porfirym Kulczyckym na Episkopią Porską wstępującym, stamtąd do Brzescia z X. Drobiszewskym mieszkał i tam roku 1706 vixit.

Alexander Łodziata. Tego X. Gedeon Szumlansky, Archimandrita Minsky, przysłał w habicie wespuł z X. Jozaphatem Roginskym, y drugiemu dwiema w habitach. Ci się zostali, a dwuch tegoż tygodnia w Byteniu, przed zaczęciem nowitiatu, wymagali kondytye, czyli nas będo promowowac na nauky. Obadwa byli z poetyky czyli będziemy mieli partes w Zakonie y insze błazenstwa, fraszky. X. Stephan Martyszkiewicz zrozumiawszy z iakim duchem wstępowali, a nie mogąc

onym wyperswadowac, załuiąc się na X. Szumlanskiego, że ych w habitach przysłał, z westyarni dawszy ym suknie y napomniawszy, z taką intentią Boga nie kusili, wypuscił. Ten zas pamięci godny Alexander Łodziata z Jozaphatem Rogińskym zostali, statecznie nowitiat skonczyli. Co do dzilności, zakonności tego Alexandra, człowiek naturalnie zdał się być pomiarkowany, przez cały nowitiat książko y notowaniem z oney bawiący się. Miał też naturalnie do malarstwa ochotę, pospolito izbę w ten czas nad refektarzem cało pięknie obrazami wymalował. Refektarz także wewnątrz obrazami Patryarchow Zakonu z informatij X. Stephana Martyszkiewicza przystoynie pomalował. Po professii posłany do Alumnatu Wilenskiego, podczas wakatij, facietę papierzami Conwictu przyozdobił. W wielkiej obserwantii u Regenta, z swoiey modestii. Ztamąd do Witepska posłany lat trzy zupełnych kaznodziejski urząd odprawował. Z Witepska do Bytenia na wikarystwo, a tam z małej app.hensi że X. Pietkiewicz Porphirego Prutnickiego, który potym apostatyzował z Zakonu, więcey onemu (iako mu się w aprehensii zdało) konferował, wpadszy w gorączkie, zszedł z tego swiata roku 1706, Jan. 11.

Bazili Dobrzansky (k.24) szlachcic z Ziemi Chełmskiej z oycy Polaka, według żołnierskiego stanu w szarzy Niemieckiej chodzącego, słowem nieposledniego człeka, który z Podgurza przeniosszy się pod Chełmem fortunę kupiwszy. Pomieniony rodzic był sam syzmatykiem, a gdy ten syn iego, Włodzimierz na krzcie, często uczęszczał do obrazu Nayswięszey Panny Chełmskiej, poznanie wziół z W. Oycem Jarzembinskim starszym tamtecznego klasztoru, a niezadługo iadącym do Żyrowic na Kongregatią w roku 1694, w Auguscie ktora się odprawowała, usilnie sie prosił do Zakonu. Iakoż wzięty (to tylko że bez wiadomości rodzica), przywieziony do Bytenia, od w Bogu zesłego X. Stephana Martyszkiewicza obleczony, z ktorego się X. Martyszkiewicz cieszył iako Jakub z Beniamina, ponieważ tego oblekł pierszego z Kongregatii obiowszy starszenstwo. Młodzieniec urodo piękny, obyczaiami piękniejszy. Rhetor bienalis nauką, podczas iego bytności, przybyło trzech braci z Wilna Societatis Jesu z nowiciatu, mieszkaiąc blisko dwóch niedziel w Bytenie, przyszło święto Bożego Ciała, według zwyczaiu do ołtarzow ubranych poszli processie, przed którym świętem w Bogu zesły Stephan Martyszkiewicz, starszy y konsultor, kazał się dwum na exorty nagotować, temu Bazilemu y Innocentemu Maliewskiemu nowiciuszom, pierszy miał przed dworem Jmci Pani Jezabeli Hodkiewiczowey, drugi pod cerkwią nową ieszcze poczętą y z funda-

mentow znacznie wyniesioną. Tak ych słodka perora lud i Panio uweseliła y zbudowała, że po odiezdzie braci nowityuszow Jezuitow, którzy także katheyzmami lud uczyli, rzekła Pani pomieniona Chodkiewiczowa oboznina: Jam dotąd trzymała, że nie masz ludzi y kaznodzieiow nad Jezuitow, aż teraz doznałam, co mogą y umieć y nauczyć Bazilianie, słysząc, co ci dway młodzieniaszkowie nowituszowie, dziś w słowie Bożym pokazali. Ten po professii posłany do Włodzimierza na nauki, ażeby szkoły uczył mniejsze, tam niedługo będąc na gorączkę zachorawszy młodzieniec w lat 19 zasnął roku 1696.

Brat Matheusz Zankiewicz, dyakon profess Wilensky; podobno pożyłby dłużej, gdyby gorzałczyśka nie chleptał, z którego picia choroba mu S^o Walentego przypadła. Z Wilna do Pustynek wysłany, tam umarł; na intende ten podał tym, którzy są braholubcy nie temperuią się w picciu. Roku 1700.

Hilaryon Kruszewic, actu prezbiter młody człowiek w wielkim respekcie u X. Kyszky Prothoarchymandryty, ten był rodem z Warszawy, do Zakonu wstąpił w Byteniu, po professii w Brusberku powczywszy się z Regentem, poniechęciwszy, do Bytenia powrócił. Tam mało pomieszkwawszy, gdy miał zieżdżać z Rzymskiego prokuratorstwa o. Pieszkiewicz, on na jego miejscu tam naiachał. W prętkym czasie waryiatkie (?) wpadł główną, wypuszczony z Rzymu, w Warszawie u brata chorował. Z Warszawy w drogę Litewską ruszył się, w drodze umarł roku 1713.

Łukasz Przewlocky (k. 24v) X. Białozorowi Martianowi staremu Biskupowi za chłopca usługował. W Wilnie habit oblekł. Mało cos znał się na prawie quidem agentuiąc, na kapłany poświęcony. Podczas Szwedzkich ciężkich exaktij, gdy wilensky klasztor nie wydał contributii dla pieniędzy niedostatku, wzięto go z X. Firmianem Wołkiem y krążąc (?) ciągnieniem, aż ych do Saksonii zawiziono, zkąd uciekszy, z inszemi mieszczanami Wilnenskiemi, przybył do Litwy. Od X. Kyszky Prowincjała starszym Uszaczkym uczyniony, który swym staraniem pięknie tam klasztor wybudował y tamże w młodym wieku umarł.

IGNATIUSZ SZYCIK, rhetor, Wilensky obywatel, po odprawioney professii drugiego roku umarł.

INNOCENTIUSZ STEPHANOWICZ, po skonczonych w Wilnie naukach, w Włodzimirzu nauki uczać, umarł 1687.

Br. NIKOLAY FILIPOWICZ, philozof w Włodzimierz u piorunem zabity roku 1697.

Br. JOZAFAT BARSCZEWSKY w Wilnie obadwa młodo zesłi.

W. Ociec Bessarion Srokorokowicz. Rodem z Witepska z rethoryky wstąpił młody, przeto w Wilnie philozophią skonczył y z części theologii. Podczas tych nauk swoych, iakowes poczoł był zmyszłac widzienia, przyszłych rzeczy wiadomosci prorokowania, że miał X. Kiszka Prothoarchymandryty powstać na Metropolią, i o męczeństwie naszym, ktore acz się po części rzeczy zyzscili, iednakże iako on sam wyrzekł przed X. Jachimem Kuszeliczem Prothoarchymandritą, że to był fałsz y wymysł iego, a nie było nic prawdziwego. Kaznodzieją dobrym y do wszytkych rzeczy sposobnych, gdyby się tylko moderował był w picu. Roku 1713.

KAZIMIERZ ZAWADZKY, Bytensky profes, kapłan przykładowy, ustawnik dobry. W Ceprze dano mu starszenstwo, tam niedługo żyjąc w Nieswieżu, poiachawszy tam, zasnął.

JULIAN ZAWADZKI, po nim w rok, brat rodzony Kazimierza, rad się często gorzałki napiiał. W Wielky Post w goraczkie upadł, na szredoposcie umarł.

Brat THOMASZ KONDRATOWICZ, młodzieńciem będąc, służył w Jenerała Moskiewskiego, od ktorego dla nogi, u ktorey miał szwanem(!) siekierą się zaciął, odstawszy, do Bytenia do Zakonu wstąpił; tam po professi do Żyrowic posłany, na diakony poswiecony, mało żyjąc, wielce młody umarł.

W.O. PHILIMON SAWICKY, człowiek barzo duży, mocny, młody, ustawnik Wilensky, od gorączki zwyciężony umarł w Wilnie.

Ambroży Druhowina. Połocky rodem, tamże wzioł habit od X. Metropolity Żochowskiego, wespuł do Bytenskiego nowitiatu z Łodz-iatą y Bocewiczem przysłany, po nowitiacie do Pragi, lecz tam nieprzyjęty, do Suprasła z bratem Bocewiczem powrocił. Posłany potym do Brosberga, potym w Czerei, Wilnie, Żyrowicach żyjąc, za paenitentiarusza, rzadko kuzac (?), wpadł w suchoty, umarł 1693, w Marcu.

Ambroży Ror, dziecina w lat piętnastu, wstąpił albo raczey matka iego (k. 25) zostawszy wdową po oycu iego, przywiozła go do Bytenia, skrzyneczkę z nim perełek sznurkow kilkanascie y kleynocikow mało wiele przywiozszy, to mu zamiast wiana u X. Pietkiewicza zostawwszy, sama za Pana Karpią poszła. Tento Ambroży Ror mału po mału iako Rusczyzny tak y po Łacinie się zaprawował, podraszał cichy y skromny młodzieniec, po professii do Żyrowic odesłany, mało chorzejąc na goroczkę, umarł.

SAMSON BOREYSZA, młody, po nowitiacie y professii do Wilna, potym na gospodarstwo Bytenskie wzięty, z młodu zaraz okołtuniał. Mieszkał po różnych mieyscach: w Nowogrodku, Brzesciu, Włodzimierzu, naostatek w Czerlonie pod oycem Zaleciłą umarł roku 1690, Febr. 19.

Brat WISSARYON KOZŁAKOWSKY, diakon młody człowiek vixit.

ADRYAN KOSAKOWSKY, na Spiszu przy Xdzu Kamilim, młody człowiek vixit.

WINCENTI CZECHOWICZ, po professii philozophią skączył w Wilnie. Na kaznodziejstwo do Mirra posłany, vixit młody człowiek y był by sposobny w Zakonie, gdy by miał pomiarkowanie w gorzałce, z ktorey przed smiercio trzesli mu się ręce: bał się śmierci, lecz nieuszedł w młodym wieku śmierci.

Klemens Roźniatowsky, profes Bytensky, philozoph Żyrowicky pod X. Hermanem Kozaczenko. Ten podczas zabicia naszym w Połocku od Cara, w piecu schował się na kaflach stojąc. Lecz gdy mu się przez noc w piecu pić zachciało, rano u studni złapano go, y nic mu się złęgo nie stało, gdyż sprawę dał, że dzień trzecij, iakom tu za posłuszeństwem przyiachał. Ztamtąd wypuszczony z inszemi, na Podgorzu u swoich, y przy Jegomości Ksiedzu Metropolicie mieszkając, ktore mu zlecił wizyte oycow swieckych. Ztamtąd do Mirra dana mu obedyntia na starszeństwo, a gdy z rozkazania Reverendissimi na kommissią posłany do Darewa, tam mało chorując, owszem bolami wsparty, umarł. Musiał byc wewnątrz chorym, ponieważ zawsze blady y suchy y ręce mu sie trzęsli.

PANKRACY BOCEWICZ, kapłan, Wilenskych Bocerwiczow krewny. Spokoiny człowiek, ustawnik, czytelnik, czasem exortę powiadał, między szredniemi zakonnikami nieposledni, w Darewie na starszeństwie umarł 1713.

STANISŁAW RACZKIEWICZ, z Minskiego wojewodztwa, po nowiciacie nieco żyjąc w Żyrowicach, uprosił się do rodzicow. Umarł w drodze y przywieziony do Żyrowic, pochowany roku 1710 Febr.

Brat LONGIN BRZYZINSKY, z Białey, do nowitiatu przyiachawszy, zasnął roku 1707.

Brat MODEST LESCZYNSKY, młodzieniaszek zakonnik y dyakon, po professii w Minsku żyjąc, korrespondował imieniowi swemu, zasnął i ten w Białey.

ATHANAZY BOSECKY, w muzyce perfekt, y wokalista dobry, z nowitiatu Bytynskiego do Borun posłany roku 1706, Junij 11 żywota dokonał.

SEBASTIAN PIOTROWSKY, po professii do Chełma posłany, tam vixit. 1706.

AUGUSTYN SWIATSKY, brat, młodo po professii umarł 1706.

Joseph Hryniewicz (k. 25v). Ten weteran zakonnik y podsciwy kapłan przeżył wielu Metropolitow. Słowak y ustawnik dobry, gdziekolwiek żył czyli na publicznych miejscach iako to w Żyrowicach, Wilnie zażywano go za kaznodzieję extraordinarynego czyli na prywatnych miejscach, uczył ludzi słowem Bożym, gdyż do tego był sposobny, łatwy, w mowie wdzięczny. Wikaryuszem bywał w Wilnie za Biało-zora y starszym w Wolney, Kasucie y po inszych miejscach. Przed śmiercią lat kilka olsnoł(?) iednak żyjąc w Uszaczu czas niemały, kazania miewał, spowiedzi słuchował. O nim powiesc była, że gdy ieszcze był młodym w nowitatie Bytensky, przyszedł starszszek ociec iego własny, a u niego pytał się iako fortiana na ten czas, czyli by był moy Jan przewiskiem ten y ten. Zapał się oyca. Lecz gdy starzec mocno dokuczał, X. Jozeph Pietkiewicz wzięł dobrą wiadomosc y sam do forty przyszedł, przyiōł wewnątrz klasztoru starca, strofiuąc Jozepha, ze się nie oyca, lecz ubostwa onego zapierał, a tak iałmuzną opatrzyszwy odpuscił. Jest bowiem wielu takich, ktorzy nierostropnie zapieraią się rodzicow, nie ych obyczaiow, lecz że ubogiemu stali się. A tacy nie pełnią Ewangelię: Jeżeli się kto nie zaprze oyca, matki etc., bo tu Chrystus nie ubostwa rodzicielskiego, lecz złości obyczaiow, jeżeli ym bronią na służbę Bożą, zakazuie.

Alexy Siercykiewicz. I ten zacny weteran w Zakonie, za Sielawy ieszcze Metropolity, Pocieiowi po nim służył za dyszkancistę, po tym in celibatu żywot sobie obrał, ktorego Pociey Metropolita(!) za dyakona poświęcił. Potym na kapłany u niego za archydyakona czas niemały był przy dworze. Po śmierci iego wzięł habit zakonny. Za podsciwosci y układnosci, cichosci zakrystyanem w Żyrowicach postawiony, nie mały czas tam przeżył. Ztamtąd posłany do Łyskowa na starszenstwo, tam pod starszszkiem zdradliwy podstępok uczynili pod nim Panowie Koncewiczowie, woiewodzcicowie Bresky, ktory maiąc u siebie sprawy w złożeniu służące Panom Bychowcom, wydał Koncewiczom, za ktore długo się wasnili Panowie Bychowcowie z Koncewiczami y onych następcami, maiąc zato przeciw Zakonowi niemało wasn y awersią. Z Łyskowa posłany do Białey, nie zalegiwał ażeby kazania nie prawil, gdyż miał szczęśliwą pamięć, kazania tez mądre dostali się onemu. X. Pachomiusza Ohylewicza, czyli mu ad calamum dyktował, czyli pa-

pirow komunikował, dosyc ze materią wysmienitą miewał. Z Białey na spowiednicstwo Panien Wilenskych. Ztamtąd do Borun na starszenstwo. Boruny gdy zgorzały w roku 1707, w Maiu, powtornie do Wilna na spowiednicstwie, (k. 26) a tam lat nie mało zmieszkawszy gdy w Wilne powietrze grassowało, wszędzie go na wozku do zapowietrzonych chorych wożono, a gdy się powietrze kączyło, on też po wszystkich skączył roku 1710.

Demetriusz Swietlicky. Za prowincjalstwa X. Stephana Martyszkiewicza wstąpił do Zakonu, człowiek wesoły, na gospodarstwo albo ekonomstwo po różnych mieyscach: w Połocku Chleba Borysa, w Berezebczu, Żyrowicach, Bytenu często przez odmiane bywał. Był też czyli przez udanie, czyli przez dowod iaky o niezakonność obwiniony, y na włosach, brodzie, głowie strzyżony. Jednak nic po nim tego znać nie było, oprócz że jowialista, zażartować rad, szebunkami zasmieszyć. Do Brzescia posłany na starszenstwo, niezgorzely one ubostwo y trzymał y wiktytował (?). Książeciu Karolowi Radziwiłowi Kanclerzowi podobał się wielce w Białey, u ktorego upraszał do Myrra na starszenstwo. Lecz y tam więcey swym przemysłem, aniżeli z ordynarij sustentował klaszterek. Niemalé ten pienidze zostawił po sobie; iedni o tych pieniądzech suspikowali, że zebrał na ekonomstwach, lecz pewnieysza, że mu się dostali od krewnych po powietrzu. Jednakże na zakonną korzyść się obrociło, gdyż Żyrowice dwa tysięci pożyli po nim. Obligow co niemiara zostało się tu y owdzie, iako na Żydach tak y na szlachcie, wszyscy się ych zaparli, a tak na tym utrata. Umarł w Mirrze roku 1713.

Laurentiusz Kaparsky. W Włodzimierzu philozophii, pod profesorem natenczas X. Leonem Kyszką słucał, gdzie dawszy mu professiá do Brosmberka na theologiá posłany, z ktorey powrociwszy się do Połocka pod tegoż natenczas sekretarza Zakonu y starszego na kaznodzieistwo posłany. Mało na nim bywszy, dopomagał dróg y trudności do Nuntiusza przełożonemu swemu, wtenczas prawuicemu się z X. Jachimen Kuszeliczem, Prothoarchymandytą. Gdy w Nowogrodku został Leon Kyszka Prothoarchymandytą, na swym mieyscu, w Bogu zesłego Jakuba Kizikowskiego starszym postanowił Połockym, ktory na teyże Kongregatii sekretarzem został. Lecz po małym pożyciu w Połocku, gdy pomieniony zabity od Cara Piotra, Lawrentiy po nim do Połocka destynowany, ktory blisko lat szesciu około Połocka po folwarkach tułaiący się, przed czasem iako człowiek chory okołtuno-

ciały nabrzękły zszedł z świata roku 1715, w Połocku pochowany.

Izydor Janowicz. Rodem z Nowogrodka, w Byteniu brał habit y professią uczynił roku 1684. Potym hulaiąc był w Rzymie. Ztamąd powrociwszy się X. Maliewsky, Archimandrita Czereysky, wzięł go sobie za wikarego, po którego śmierci starał się być Archimandritą, nie mało podarunku na to łożać, lecz y to pobrano y honoru nie dano — consultorowie sprzeciwili się. Potym zlecono mu Pustynsky klasztor, gdzie y żywota dokonał. Zbytecznie ten w handlach rad się bawił, y z Ryzanami contractował. Umarł 1705.

Maurytusz Bocewicz (k. 26v). Ten, iako się wzmiankie uczyniło wyżej, wespuł z Cyrillelem Szypilo, Ambrozym Druhowiną, Augustynem Łodziatą. wszyscy rhetorowie Połoccy, obleczeni od Metropolity Żochowskiego, do Bytenia posłani, stamtąd po professii do Pragi, gdzie nieprzyięci, do Brunsberga nauki traktowali, acz nie skonczyli. Wyiachawszy ten Mauricy magistrem nowitiorum był w Byteniu, ztamąd do Wilna na kaznodziejstwo. Po Kongregatii Minskiej, gdzie Symeona Ohurcewicza obrano za prowinciała, do Minska na kaznodziejstwo, żeby żarstky człowiek z natury natrętny tu y owdzie go obracano. Ten gdy upominał się po pracy respektu starszenstwa y te dano mu w Nowogrodku, gdy się tu cos popisał nie według zakonności, zasłano go do Żyrowic pro paenitentiaro, ztamąd do Łyskowa na starszenstwo, a gdy y tam cos niepieknego udziałał, wzięto go do Bytenia wyszmagano, ostrzyżono; gdy włosy odrosli znowu do Żyrowic, stamtąd po niemałym czasie do Borun za spowiednika. Gdyż dla niepomiarkowanej swojej fantazii starszenstwa nie mógł nigdzie sprawować, y starszemu y równemu dojeżdżał, z Borun do Wilna za spowiednika Panińskiego. Tam żyjąc iusz się uspakaiał, rzadko Pana Benedykta Bocewicza rodzynego burmistrza wileńskiego nawiedzał, ktoremu czasem za dobrodzieystwo y kapituły dobre wycinał, patientia, ponieważ taky był natury. Zasnął roku 1716.

Nicephor Konstantynowicz. Z Nowogrodka rodem; po professii w Byteniu, uczył się w alumnacie Wilenskim; po naukach mieszkał w różnych klasztorach. Był starszym w Pustynkach pod Witepskiem, Nowogrodku, Darewie. Nigdzie pamiętkę po sobie gospodarskiej w przybudowaniu, albo uczeniu ludzi nie zostawił oprócz że kilkadziesiąt czerwanych złotych po nim znaleziono. W Darewie umarł roku 1706, 24 Julii.

Dyodor Makarewicz. Rodem Podlaszanin, kapłansky syn, y kapłanów miał rodzonych. Po professii do Wilna na nauky do Alumnatu posłany, philozofią y cos theologii wysłuchawszy, w Byteniu po kilkokroc magistrem był nowitorium, a żeby był ułomny, osobliwie głowy słabey w picciu, ztamtąd go ruszano, tu y owdzie, do Chełma go posłano na kaznodziejstwo był cos mało; po Jerzym Jarzembinskim starszym został. Lecz dla pomienionego defektu że mało piiąc głowę miał słabą, znowu go do Litwy, Żyrowic, Wilna posłano, gdzie nieboszczyczek podczas Szwedzky wiele złego od Szwedow ucierpiał, mając bowiem nos wypukły, wielki, za nos go powrozkiem wodzono, a Maszkiewiczza nieboszczyka kiiem po kołtunie walił. Tenże Dyodor lat cztery za paenitentiarusza w Wilnie przebywszy, do Chełma powtornie posłany, ztamtąd do Dubna, gdzie blisko Dubna będąc w drodze zachorzawszy umarł.

Hieronim Hryszkiewicz. Kapłan w latach podeszły nauką rhetor, naywięcey przemieszkywał czescią w Połocku, częścią w Żyrowiczach za paenitentiarusza. Podczas iego bytnosci w Zyrowicach Szwedow... (*Brak k. 27*).

Gelazyusz Rozyc (k. 28). Ten syn protopopy Wilenskiego, służąc Metropolicie Żochowskiemu, do Zakonu wstąpił. Mieszkał w Minsku przez czas niemały pod X. Symeonem Cypryanowiczem, za ktorego, podczas niezgody Zakonu z Metropolitą, od Marcyana Białozora, Episkopa Pńskiego ostrzyżony y rozgami osieczony wiele złego poniosł. Potym w Torokaniach przy tymże dworze Metropolitanskym umarł w roku 1692, w Maiu.

Jan Kulesza. Z Minskiego Woiewodstwa ten był iako o nim trzymano, w pokumowstwie Xdzu Jakubowi Suszy, Episkopowi Chełmskiemu. Człek z natury y komplexii cichy, poważny zakonnik, pobożny. Temu się taky stał trefunek w Byteniu, że podczas letnego czasu, iako w Byteniu nie nowina, to iest, że uderzył pionon na cerkiew świętego Iwana, ciężko go ogłuszył, że go ledwie odtarto, y potym acz żył długo, iusz iednak... (*nie odczytano*) niemoc niesposobność, serca chwienie, plewry nocne słyszał. Dostał na swoją personę przywilegiu na Żydyczynską Archimandrią, ale mu ją w Byteniu spalono. A tak niemały czas żyjąc w Chełmie y Żydyczynie przykładnie iako w kazaniach y nauce, tak w dobrym pożyciu dokonał życia w Dorohobużu roku 1701.

Benedykt Hackiewicz. Z Chełma rodem, w Chełmie habit wziął, tamże poświęcony, tamże prawie wiek swój skonczył, w Żydyczynie przemieszkuyjąc. Zakonnik wielce przykładowy, około sadów, pszczoł, pasiek miał ochotę, w Żydyczynie dokonczył roku 1695.

Spiridion Sokołowski. W tym dobrym kapłanie y zakonniku, pokazało się wiele może dobra natura y przyłożenie się do dobrego, ponieważ ten nieumiejąc łacinskicy nauky, wiecey dobrą skłonnością pokazał nad łacinnika, gnusnie swoim talentem sprawuiącego y zakopywającego. Ten bowiem przez same czytanie książek kaznodziejskych y pobożnych authorow, w Borunach wiecey od lat dziesięciu przykładownie kazania miewał, lud uczył, spowiedzi z wielką pracą w konkursie ludu odprawował. Ztamtąd posłany do Białey, iusz na suchoty choruiący, niemało choruiąc, opatrzony Sakramentami, w niedzielę, w którą się czyta Ewangelia: nie zmarła dziewczeczka, ale śpi, podczas Sławosłowia zasnął roku 1700.

Nathanael Janowicz. Jako wielkey cnoty gdy kto się, godnym będąc zawzdy pokornym stawi tak wielkiej nagany godny(?) gdy sobie kto co niema przypisuie, być że iest, tako (k. 28v) ten pomieniony Natanael nasz Zakonnik te miał iakąś przyrodzono wade będąc z Nowogrodka rodem, z rodzica tkacza z juryzdyku Panien Bazilianek, ...tkym swiadomym, nie znał samego siebie, z natury animuszny, wiele o sobie rozumiejącym tak kto go nie wiedział, w iego prozopopey rozumiały że z wielkiego stanu człowiek, a przeto nie tylko od starszych, lecz y od pospolitę y bracii rzadko miał pokoy, bidnego nie raz y w turmach więziono, y włosy strzyżono z brody, nie przez żadną inszą iego wine, tylko że iako Ezaw przeciwko wszystkim, y przez Ezawowi także wszyscy, daleko odmienniejszy, od brata swego Izydora wyżej położonego, tak (?) ten tu y owdzie popychany nie z potrzeby klasztorow, lecz że go zniesc nie mogli Oycowie, naostatek w Żyrowicach umarł. Na nauke zakonnikom iako nie suknie swieckie, lecz obczyaie durne za fortą maia zostawować, y na swój stan iakiemi byli y iakiemi zostali pomnieć. Persone miał hożą, brode po pas długą, twarz wymuskana, oprócz pomienioney wady. W Białey, gdy rezydował, starsuszka X. Alexego Serheykiewicza sturmuiąc do celli wpułubitego, odbiegli uciekaiąc z klasztoru, ktorych księżna Fundatorka Radziwiłowa scigać gdy kazała, ci ktorzy ych złapali wiecey pozwolili sobie nad roskaz w iednych białych koszulach przez miasto do Kordygardy

ych zawiedli, lecz za instancją Biskupa Kuiawskiego wypuszczeni, pod karanie zakonne.

Bartłomiej Milicky, exorcista Chełmski. Rodem Podgurzanin, syn kapłansky, phylozoph Lubelsky, wespuł z bratem bliźnięcym Innocentym do Zakonu w Chełmie wstąpił. Między temi bliźniętami nie tylko w komplexii, lecz w obyczaiach, gestach ledwie ych rozeznąć. Ten iednak Bartłomiey młodszy, modestią miał od pierwszego, ochotny do nabożenstwa, prętky do kazania y nieleniwy, ponieważ w Chełmie niemało lat był kaznodzieją szkoły, za świętey pamięci Jakuba Suszy uczył. Nad to dał mu Pan Bog ochotę y moc do wypędzenia złych duchów, zwłaszcza z ludzi Ruskych. Temu trafiło sie z szlachcianky blizkiey Chełma wypędząć czarta, ktory w niey rozmaitemi ięzykami cudnoziemskimi gadał, za nic sobie Exortyste mając, a gdy Bartłomiej mocno na diabła nalegał exorcyzmami, pstykał mu diaboł. Na ostatek rzekł dziaboł: « Ty głupcze prostaku, zkąd te masz władze, ażebyś mie ztąd rugował? » Odpowiedział Bartłomiej: « Pan Chrystus nam dał te władze nad wami ». Pstyknął mu diaboł mówiąc: « Nie masz władzy », y zamilkł. Bartłomiej przyszedszy na obiad do klasztoru, gdy to przed Przełożonym X. Samoelem opowiedział, rzeknie starszy Pilichowsky do Bartłomieja: « Prawde diaboł wyrzekł. Gdyż masz waszeć moc za włożeniem rąk Episkopa swojego nad... (*nie odczytano*). W którym ci błogosławił, lecz nad ludem Rzymskim masz mieć aprobatją od Biskupa Rzymskiego ». Niebawiać tedy X. Pilichowsky dał mu licentie ażeby do Biskupa do Krasnostawu iachał, ktory rzecz opowiedziawszy Biskupowi, za powrotem szczęśliwie onego diabła bieglego ięzykow rozmaitych, y z inszych ciał wypędział. Był sam prostym szczerym człowiekiem. — Przywieziono mu żyda bachura z Oysławicz, gdy za nim matka prosiła, ażeby diabła z niego wypędził. Rzek Bartłomiej: Iako ty u mnie prosisz ażebym w Imnie Pana Jezusa (k.29) wypędził diabła, w ktorego ty nie wierzysz? Odpowiedziała żydowka: « Masz Otcze, złym złęgo wypędzić ». Rzekł Bartłomiej: « Idź że precz z taką twoją wiarą, a patrz sobie złęgo, ażeby te złe z bachura wypędził. Nie chciał pracowac nad żydem, a żyda po małym czasie diaboł udusił. — Trafiło mu się z iednego z przedmiescia człowieka wypędząć diabła. Nad którym wiele pracował, a diaboł słowa wyrzec nie chciał, tylko iako niedzwiedz ryczał. Nakazawszy utrapionemu post, modlitwy odesłał go na dzień inszy, a w tym na kermarz narodzenia Najświętszy Panny, według zwyczaiu wiele się cyganow zgromadziło, stanowszy na onym przedmiesciu, gdzie on był utrapiony.

Cyganka że nieodnego(?) utrapionego obiecała zdrowie utrapionemu, a gdy poczęła skakać, spiewać przed diabłem długo się diabeł nie odzywał, tylko rycząc iako niedzwiedz, a po długim czasie śmiać się poczoł do cyganki wyskakiwać, ztrzęszy człeka y uderzywszy o ziemię wyszedł, który po małym czasie tamże umarł. Gdy o tym był potym dyskurs, czemu na exorcizmy nie wyszedł, lecz na skakanie cyganki, ratio dawali theologowie ktorych w Chełmie na on czas było kilku, że diabeł dla dlabła uczynił per pactum implicitum: « Uczyni to mnie, ia inszą rzecz uczynie dla ciebie ». Sam też ten Bartłomiej powiadał, że miewał ciężkie od diabłów nagabania, iako czarnych niedopyrzow widywał, czyli w celi modląc się, czyli pisząc, czyli się przechadzając, niepokoie od nich znosząc. Innocenty brat tu do Litwy za obedyntią przeniósł się. Ten zas Bartłomiej w Chełmie długo pracując, odszedł po nagrodę pracy swoiey roku 1696.

Pimen Staromieszczyzna. Ten z syzmatyckych klasztorow przeniósł się do Unii. Miał te witium, że lada o brydnie rad się prawował z biskupami, a naywięcey z Winnickimi, ktorzy, gdy byli ieszcze w syzmie, to mu dopomagało w Lublinie na Trybunałach przeciwko nim, że był unitem. Dekreta nad niemi powymagał tak, że Biskup Przemyślsky Winnicky aż o to do Metropolity Żochowskiego supplikował, ażeby go skarcił Deputatow, Krzyżykami cypryssowemi, na ktorych misternie Passio wyrzynał, obrazkami także, ktorzy mieli za speciał, często zdewinkował, płacząc, skwiercząc; przydała mu wiary siwizna, persona barzo udatna, kompozytia zakonna. Raz go X. Susza z kondyktaminu z X. Metropolitą Żochowskym na proźbe Winnickych chciał kaptywować w Lublinie podczas Trybunału brachio Ecclesiastico od Sufragana mając assistentią, lecz mu się nie powiodło, gdyż go trybunalistanci salwowali. Także Xdz. Susza wiele potniał w tey sprawie. Wyliznowszy się w Lublinie, dał aktią do Nuntiusza X. Suszy, który w bezdroże w Marcu gdy stanął, on nie czekaiąc X. Suszy, do Rzymu poszedł. Wielki dziwak y niespokoiny, stary. Lecz w nogach mocny, gdyż, iako sam referował, był w Jeruzalem, w Konstantynopolu, po grecku umiał y rozumiał. Gdy mu spuchły iak kłody nogi, dziwnie w wodę ciepłą soli wspanawszy, a nogi wstawiwszy, leczyl. Na niemoc zołodka miał z aptyki wtedy na pogotowiu flos sulfuris, albo siarką dystylowaną napiwszy się z wodką. Nie dbał o lekarstwa, zawždy zdrowy, czerstwy, dziad rumiany jak gdyby go balsamem (h. 29v) szmarował. Nigdy nie rad na iednym mieyscu zmiieszkać. Na samą Wielkanoc o pułnocku, gdy insi kapłani insze apparatusa lepsze

oblekli, starcowi dostał się aparat przystary. Zrzuciwszy, teyże godziny do Lublina pobiegł, y iak sam referował potym, w wieczor za dziewięć mil od Chełma stanął. Miał też ochotę do exorcyzmowania utrapionych. Bzu narwawszy y modlitwę nad nim odprawiwszy, wodą swieconą pokropiwszy, tak opętanych poył, aż womitami musieli rogać. A tak ym perswadował że diabol iusz wyszedł. Dziwak z niego. X. Załeski, Metropolita, z Lublina do Włodzimierza powracając, gdzieś go zdybał w drodze. Nie mając mieysca, kazał mu na karawanie usiąć, ktory nie dosiedziawszy na wozie, spadł z wozu, boków nadtlukł, a z tego samego umarł. Po smierci iego taky wicher wiatr nastąpił, że Metropolita dziwując się wyrzekł: Co się dzieie, ten człek iako za żywota niespokoiny, tak y po smierci iaky był, ten wicher pokazuje. Skączył życie 1704 (roku), w Włodzimierzu pochowany.

Joil Podlesky. Kapłan poważny, ustawnik dobry, pisarz w słowienskym charakterze wysmienity. Wiele służebników swoją ręką wypisał, zwłaszcza gdy ieszcze drukowanych nie było. Wszędzie przykładnie w Żyrowicach, w Nowogrodku, Wolney y inszych żyjąc, w Wolney skonczył życie roku 1700.

Jerothy Dzwonkowsky. Kapłansky syn z Morzeykowa, po smierci rodzica, nie chcąc na mieyscu oycowskim zasiąsc, wstąpił do Zakonu. Ustawnik, y z not umiał spiewac. W Białey żył lat blisko szesciu, do Połocka posłany tam umarł.

Waleryan Beresniewicz. Maturus do Zakonu wstąpił. Na dyakony poświęcony, żyjąc w Żyrowicach, na gorączkę zachorowawszy tamże umarł roku 1703.

Wincenty Pokorny. Czech rodem, gdy X. Martyan Kulczycky y Prokopi Kołaczynsky tam studia skonczyli, to i on w Pradze wyiachał z niemi. Habit wził y nowitiat odprawił w Chełmie, tam szkoł uczył, y kazania przykładne prawiał, naywięcey z Fabra Societatis Jesu. W Żyrowicach także y na inszych kathedrach. Człek był osobność kochający, mało z oycami w pospolitości obcuiający, milczący. W Brzesciu dano mu starszenstwo, lecz według swoiey melancholiczney natury, mało miało korzysci z niego mieysce, o chłodzie, głodzie z nim oycowie żyli. Nie mógł w iedney celli z inszemi mieszkać, gdyż miał z natury, że cała noc przez sen przegadał, y dlatego wiedząc o sobie strzegł się, więcey też z pobożności nocy na modlitwie zstrawił, a wolał się w dzień przespać, noc bowiem spokoyniesza na modlitwę ode dnia.

Pokusa go zdieła, a ta ciężka nie żeby szymatykiem został, lecz żeby się z Kołaczynskym, który do Kiowa apostazował, widział. Z nim bowiem z Czech przyjechał do Chełma, a gdy tam przeżył z puł roku, namawiał go Kołaczynsky, iako sam powiadał, (k. 30) ażeby się w Kiowie przy nim został. Obiecując mu nie tylko starszenstwo, lecz y archimandrią. Lecz mu Wincenty krotko odpowiedział z Chrystusem: Coż pomoże człowiekowi, choćby cały świat pozyskał, gdyby duszę stracił. Powrócił się ztamtąd do Bytenia, ktego X. Porfiry Kulczycky, Biskup Pinsky wzioł z sobą, gdzie y dokoczył żywota, roku 1706.

Antoni Telbuchowsky. Wokalista dobry, przy X. Metropolicie Żochowskym za archidiakona był, w Ceprze. Umarł roku 1706.

Mikołaj Grotus. Brat Michała Grotusa, Archiepiskopa Smolenskiego, starszy, mnich prosty nieuczony, był starszym w Uszaczu, Borunach. Na mieszkanie posłany do Połocka, gdzie niedługo mieszkając w klasztorze SS. Chleba-Borysa, umarł 1707, Okt. 5.

Jozeph Mihuniewicz. Nowogrodzianin, syn burmistrza, u Byteniu po nowitatie y professii, posłany pro socio oycu Prokopiemu Morowi, officialowi Brzeskiemu y Drobiszewskiemu, żył w Białey za katheystą. Kazania z karty misternie prawił, że go rzadko kto poznał. Ztamtąd do Bytenia z Bytenia do Wolney, z Wolney na kaznodziejstwo do Nowogrodka, gdzie niedługo mieszkając roku 1708 vixit 19 Marca.

Chryzant Swiacky. Z woiewodztwa Minskiego, z Swiatskych blisko Kasuty, który od X. Metropolity Żochowskiego w Kasucie za starszego postanowiony. Te bowiem sobie klasztory Metropolita na Kongregatii Nowogrodzkiej wymógł Połocką Kasutę, ażeby kogo on chciał, mógł miec na nich starszego. Ten niemały czas w Kasucie przeżywszy, ztęsknił do pospolitosci zakonney, y był czas niemały w Byteniu za ekonoma, potym do Wilna za wikarego posłany, ztamtąd do Minska na starszenstwo y tam lat kilka przeżywszy vixit roku (*nie podano*). Do strzelby zwierza, ptastwa był sposobny, zwłaszcza przy puszczy Bytenskiej, od Szwedow Bucholca wiele złego ucierpiał. Który go misternie na wycieczkach złapawszy, w kij związanego długo trzymał, nie o mieysca Bytenskigo, iako Szwedom exsolutio, lecz że ociec Herman Kozaczenko głupie się na pienidze dane od Bucholca połakomił przecz ie z Żyrowic wywiozwszy, mniemając, że Bucholec był pod Lachowiczami zabity.

Daniel Korytynsky. Syn protopopy Kobrynskigo, młodziuchny

wstąpił do Zakonu, iako referował X. Jozeph Pietkiewicz, y z nim się wespuł Alwara uczył, potym w Wilnie obadway przyszi uczać się aż do rhetoryky. Po Moskiewszczyźnie, gdy Moskał Wilno wytracił, dyakonami byli u Świętey Troycy. Na philozofią do Brusberka posłani, moralney theologii wysłuchawszy. Kaznodzieją był w Nowogrodku, potym w Wilnie, promotorem bratstwa także, człek gorący do chwały Bożey, w Zakonie długo pożył, y wieku podeszłym pobożnie, przykładnie pożywszy, zasnął w Panie.

Michał Dionizy Wielikonty (k. 30v). Poważny zakonnik y kapłan świętobliwy, na różnych mieyscach mieszkał przykładnie, osobliwie gdy X. Maliewsky do Rzymu odiachał, w Czerey był namiensnikiem, za ktorego tam sprawowania Czereię mógł każdy nazwać Raiem Bożym, we wszytkych dostatkach obfitującą. Za przyjazdem X. Maliewskiego, oddawszy mu prowenta kilkaletnie, na wikarystwo do Minska posłany, który niektórym młodszym zakonnikom, gdy się dla obserwantii zakonney nie podobał, kunszt y fortel taky pod nim uczynili, na drugim piętrze budynku, po schodach, po których często nadół chodził, grochem posypali, a tak Dyonizy iako niewiedzący o tey zdradzie, z schodow zstępuiąc, po grochu zatrzymać się nie mógł, y wielkim impetem ziachawszy, szyie złamał, a tak dobry zakonnik, od napomnienia nieprzymuiących zakonników dokonczył.

Stephan Cielużynsky. Ten także z professow po Moskiewszczyźnie Howanskiego, doszedł lat y znaioosci naszej, za X. Kolendy ieszcze poświęcony y Archimandritą Brasławskym uczyniony. Że się Zakon z X. Żochowskim Metropolitą wasnił, iakos anse znalazł X. Stephan Martyszkiewicz Prothoarchimandrita na Cielużynskiego, złożył go z archimandrii, który w Żyrowicach przez czas niemały żyjąc, pobożnie y przykładnie, w cichosci, urząd paenitentiarriusza trzymając, Sacramentami opatrzony dokonał 1702.

Jachim Korbus. Z Dubna, gdzie habit wziowszy, od X. Załęskiego Metropolity za archydiakona wzięty, czas niemały przy nim zostawał, a na Kongregatii Nowogrodzky cedował mu X. Babinsky Archimandriy Chlebo-Boryskiej Połockiey, który po zabiciu od Cara naszych ztamtąd uciekając, w Byteniu zmieszkał, z Bytenia do Chrapina, tam umarł y pogrzebiony roku. 1706.

Jozaphat Tworowsky. Z Drogiczyna, służywał żołniersko, wstąpił do Zakonu. Po professii gospodarstwa pilnował w Byteniu. Ztamtąd

na starszeństwo posłany do Darewa, tam za staraniem jego cerkiew stała nowa, gdzie potym zachorowawszy umarł roku 1697.

Beniamin Dowgiało. Ten po nowitatie y professii często nowitiat odnawiał, gdyż go kilka kroć razy za nieiakie ułomności strzyżono, więziono: y było to że się z okna wysoczko po sznurze spuszczał y uciekał. Bywał po klasztorach y ekonomem, gospodarzem, lecz na nich szczęścia nie miał: wszędzie w iednym defekcie postrzeżony na sławie wstyd odnosił. Na ostatek iusz chory do Żyrowic z Biało-Rusi przysłany, długo tu kawęcząc skączył roku 1715 w Marcu, Sacramentami opatrzony.

Izaia Bay. Ten z schyzmy, w ktorych y starszym bywał klasztorow, przyiachał do Minska, pod X. Gedeonem Szumlanskym żyjąc, niemały czas (k. 31) chorował ciężko. Znać go Pan Bog tą niemocą próbował nie przez to że z syzmy przeniósł się, lecz że ztamtąd srebra nie mało cerkiewnego, tabliczek y inszych, przeniósł, o ktorych żaden z naszych nie wiedział aż po śmierci jego, gdy wyrostka siostrzęcą poszlakowano y złapano z srebrem. Zle ten tłumaczył pismo żydow z Egiptu przechodzących, bo tamtym się godziło za prace swoje Egipt zrabować, lecz temu się nie godziło z syzmy przenosząc się, Bogu ofiarowane rzeczy z sobą zabierać. Nie wiem iako się te srebro potym obrociło, czyli na chwałę Bożą czyli na wżytek własny. Pochował go iednak X. Szumlansky po ludzku w Minsku roku 1690, w Nowembrze.

Bernard Minkiewicz, apostata. Ten zacnych obywatelow Wilenskich, lecz sam nie cnotliwych obyczaiow y inclinatii do złego. Młodziuchny w lat prawie piętnastu wtrącony do Zakonu za X. Jozepha Pietkiewicza. Iakym końcem do zakonu go dali krewni pokazało się potym, że miał nałóg niecnotliwy naprzod ukradac. Znać się krewnym to naprzykrzyło, dla odmiany żywota czyli się nie poprawi w Zakonie przeto dany, ale czego się z dzieciństwa skorupa napiie, tymże trąci y w dalsze lata. Po professii do Brosberka iako rhetora alias dobrego na philozophią posłano do Brosberka, lecz tam prętko poszlakowany, gdyż coś twardego w Regenta sprzotnoł. Prętko go ztamtąd do Zakonu wysłano. Ten ażeby nie próżnował na dyakony poświęcony y w Żyrowicach mieszkając, często w zakrystii iampulek nie dostawało. Poswięcono go y na kapłana, teyże swawoli nie przestał. Przy tym defekcie rozpił się. Na ukrocenie swawoli posłano go do Nowogrodka pod X. Demetryusza Zankiewicza, który umiał swawolnych ukracać, lecz y tam Minkiewicz, zamiast katedry kaznodziejskiej, poczoł się lada-

czym bawić. Rozganiał te konwersatii Zankiewicz tak że y iemu, y swawolnicom dobrze się dostawało. Widząc swawolnik że nie według iego mysli za przyjazdem Prowinciała powtornie do zgromadzenia wiekszego Żyrowic przesłany gdzie niecnota piąc po całej nocy śmiał nie raz wpułpianym Służbę Bożą odprawować, podczas samey formy błądzić. Ztamtąd dla zgorzenia posłany do Przyszychwost albo Antopola, gdzie z praczką zwąchawszy się, habit rzucił, z nią precz odszedł. Potym był widziany w szarzy niemieckiey alias do Saxonow pod chorągiew zaciągniony, dotąd nie wiedzieć iako swoy hultaysky żywot skączył. A tak się na nim pokazało, według przypowiesci Łacinnikow: Bonum ex integra causa, malum ex singulis defectibus.

Kobylinsky, apostata (31v). Ten nowitiat odprawował pod. X. Porphiry Kulczyckym y wikarym X. Antonim Zawadzky. Iako to X. Kulczycky politykiem będąc, wielu ludzi, którzy się polityczni być zdali, przymował y konferował, wiele też y dyssymulował. Był tedy ten iako dworak w respekcie X. Kulczyckiego, y dlatego wiele sobie pozwalał, X. zas Antoni Zawadzky, iako wikary scisley chciał mieć nowitijuszow, lecz Kobylinsky nie chciał być w iego rzye. Nie tylko prywatne napomnienia, lecz publiczne pokuty zakonne hardzie odmiał, nadto siedmiu nowitijuszow zbuntował że o włoskę wszyscy mało habity nie porzucili. Postrzegszy to X. Wikary rostopnie zatrzymawszy nowitiuszow odnesł to X. Starszemu, który go tylko napomniawszy, spodziewając się z niego czegoś w Zakonie, nie tylko zatrzymał, lecz professował człeka burzliwego, niestatecznego, zuchwałego. Potym na kapłanstwo poświęcony tenże, mało co pod posłuszeństwem starszego pożywszy, na gospodarstwo czyli ekonomstwo Pustynskie Onufryskie posłany, gdzie in lubrica materia nieprzystoyną rzec zrobiwszy, habit zrzucił, w swieckie się odzienie oblekł, do Czernihowa na Ukrajne iachał, tam habit wziowszy od Episkopa czyli Archymandryty nad majetnosciami także ekonomem postawiony. Widział się z nim nasz o. Spiridion Nowosielski, który także zprysnoł był do Kiiowa, lecz się powrocił zaraz, y powiadał o nim że ciężko żałuje, mówiąc że: « Mam tu co kolwiek mi pomysli byc może, tylko summienie mnie gryzie, że iako z nieba tu wpadłem iako do piekła ». Iszczą się słowa eklezyastyka nad takiemi. Jest, mowi, narod, który zda się być oczyszczony, a w swoym iednak błocie leży. Diabeł gdzie tylko poleci, wszędzie z soba piekło nosi.

Jozeph Hordelewicz, Zakrystian Chełmsky (k. 32). Ten po wzięciu

habitu w Chełmie y professii, na kapłanstwo poświęcony tamże, na zakrystyanstwie lat więcej dwudziestu w Chełmie przebył. Zakonnik wielce cichy, przykładny, prawie karmiciel Chełmskiego klasztoru, ponieważ acz wielu było starszych, na iego się spuscili, a on co Pan Bog dawał do zakrystii, wiernie tym oycow y bracij prowidował, tak że y podczas głodnych lat, mogło się prowidować zawżdy zakonnikow dwunastu, y odziewać, folwarczyk tylko mały Świętego Spasa za milę maiąc. Dobry tedy sługa Boży y w tym, który dawał obrok sługom iego czasu swego.

Piotr Puhaczewicz, Kulemczycki mnich. Prosta y pobożna dusza, wziewszy w Chełmie habit, professję y kapłanstwo, do Kulemczyc zasłany, nigdzie mieysca nie odmieniał. Od Panow Ciesielskich, którzy grunta cerkiewne, tonie rybne odiezdżali, wiele złęgo ucierpiał. Klasztor chełmski z Kulemczyc rybami, a gdy bracia młodzi często o wołocze (?) u niego (?) prosili kielbasy, kum... (*nie odczytano*) to smieszne rzeczy referował, że się z kielbasami u Bugu topił, mówiąc: nie požądaycie kielbas, bom dla nich po modlitwie iężdząc, mało żywota nie stracił, rybym tylko niemi pokarmił.

Jona, brat kulemczycky. Ten z syzmy, brat prostaczek, czytać nieumieiający, modlitewky odprawiwszy więczerze robił, iazy, palow nastugawszy, zabiaał. Człowiek rosły, komplexii piękney, brody po pas ozdobney, cichy y pokorny zakonnik, wędo rybami połowem bawiający się. Piotr pomeniony o chleb się starał, a on lecze rybami y około ogrodkow chodził, iednego tylko zagrodnika maiąc, dobrze się mieli z pracy y starania swego. Na wiosne gdy się szkuty ruszyli albo powracali, wszytych potrzeb do cerkwi, wina, kadzidla pszenicy onym nazrzucali. Ten Jonasz czasem u Piotra swego starszego upraszał się do miasteczek poblizszych na prazniki. Kapłani y diacy zaczym się niedowiedzieli że czytac nie umiał, często osobe tego poważną szanuiąc dawali mu Apostoł czytać przy Liturgii. On nie podawaiąc się że czytac nie umie biorąc Apostoł, rzucal się do kieszeni zanadrza okularow iakoby patrząc, y wymawiając się że « okularow nie mam ». O czym oycowie dowiedziawszy się cieszyli się y Jone miłowali z iego układney prostoty. Tam czas niemały będąc y żyjąc, zasnoł w Panu Bogu.

Demian Ratnickyy. Podeszły to był zakonnik, więcej w nim obfi-towały swieckie szabunki, aniżeli zakonność. Żartował z niego w Żyrowicach X. Maliewsky, lecz on z niego więcej. Raz do Słonima iadącemu

kazał kupić flaky, ktoremu z kałdunem y ze wszystkim niewychędzone do celli kazał przynieść pozołciwszy mu celle. Drugi raz carceres nowe z nim poszedł oglądac, w ktorych Maleiewskiego naypierszego zamknoł, sam uciekszy; aż inszy, głos starszego (k. 32v) w carceresach usłyszawszy, odemknoł. W Lesczu umarł w podeszłym wieku roku 1695.

Romoald Pawłowsky. Z Połockiego woiewodztwa, z dziecinstwa przy X. Metropolicie Żochowskym, żywy, młodzieniec rostopny, ciekawy, wszystkie gesta, dyskursy Metropolitanske y inszych rad wyrażał. Oddany do Bytenia pod X. Pietkiewicza, blisko lat siedmiu w nowitiacie probowany, zaczym wzioł professią. Za iego nowitiatu była pod sałą, którą Raiem nazywano, w ktorey pozytky bracia odprawowali, gruszka barzo piękny owoc rodząca, gdy ten Romoald nieraz oskub. X. Pietkiewicz ustny interdzykt polozył że kto by z tey gruszky miał rwać owoc żeby go żaden nie rozgrzeszał oprócz starszego. Powiadał że po tym zakazie: « Długom był kuszony do tey gruszky, a nieraz cofając się do rwanja odchodziłem. Lecz mie pokusa przemogła żem narwał gruszek, ziadłem, przyszedłem potym do spowidnika, bez rozgrzeszenia mie do starszego odesłał; przyszedłem do starszego występek oznajmiłem, dał że mi gruszky żem cały spotniał exortatii słuchając: Charissime, a byłoż iabłko w raiu nie wieksze od tey gruszky, a iednak dla przestępstwa śmierć w nim położona; wielkie to iest Boskie y starszego zakazanie etc. etc. Potym tak ugasła chuć we mnie że choczayby złote gruszky rosli obmierziłem sobie ». Professem tenże go X. Pietkiewicz uczynił. W Żyrowicach mieszkał dyakonem nie mało. Do Minska posłany z X. Konstantym Bułhakiem na mniejsze nauky. Lecz że czas upłynoł, uczyć się mu nie chciało. Naturalnie iednak miał dosić z siebie, do dyskursow, odpowiedzi roztropney, do ludzi. Posłano go potym na Bialskie starszenstwo, miał u Książecia partes. Od Moskałow tam ucierpiał, za jastrzębia jeneralskiego, który gdy zbuiął, on go strzelbą zabił. Zrabowano bowiem onego y barzo potłuczono, gdzie zdrowia odtąd nie miał. Do Postaw posłany na starszenstwo, nie mało tam będąc, za dwa tysięcy u szlachcica folwarczek nabył, albo raczey ten szlachcic swoy folwarek klasztorowi zawiodł, potym często ciężko chorując tamże vixit roku 1701(?) Maja.

Theodozyusz Głogowsky. Po Bytenskiej professii na kapłanstwo poświęcony, do Białey posłany, lat tam z sztyry mieszkając, na katheysty iezdził według fundatii tamecznego klasztoru. Y gdy się słusznie przygotował y kazania miewał dobre, przykładne. Jeden w nim defekt,

a raczej mówić nałóg że głowy słaby będąc rad się w gorzałce kochał, która go niesposobnym czyniła do zakonności. Nieraz bidni z konia boków natłukł, habit w niwiec albo pomazał albo podarł, miszerya z nim starszemu była, gdy trzeźwy iako owczatko, gdy podpiał iako kozłatko. Nie masz nad tę passii (k. 33) większej, osobliwe zakonnikowi, która według młodzieńca pokoiowych Daryuszowych u Ezdrasza, y mądrego głupim, y mocnego słabym, y pobożnego niezbożnym czyni. Szczęśliwy, który ten defekt zwyciężył, ieżeli niepowściągliwością, tedy przynamnie pomiarkowaniem w picciu. Skarżył się ten Theodozjusz mówiąc że: «Ia nie wódką, lecz wachaiając sżubki albo flaszki upić się moge». Był potym w Uszaczy, tu y owdzie na Białorusi, w Braślawiu ieszcze y młodo żywota dokączył.

Brat Dominik Podlesky. Słowianin dobrzy, ustawnik arcy, czytelnik polsky wysmienity, Bytenskiej professii: y ten na ieden defekt chorował to iest opilstwa. Miał ten zwyczaj że w posty wielkie doroczne na zapusty napiwszy się, przez cały post wstrzymał się, a w ten czas widzieć było w nim nie człowieka, lecz w ciele Anjoła, we wszytkey zakonności, skoro posty przeszli, wracała się do niego dawna ułomność. Na podobienstwo niedzwiedzia, który w pewne czasy łape tylko liże y pości, a potym nie nawiiay sie wole y krowo. Żył długo w Minsku za X. Gedeona Szumlanskiego dla cerkwi y spiewania znoszony. Posyłano go na mieysca odległe od miasta, iako to Pustynek, Czerey, lecz tam mieysca odmianiał, passii tey odmienić nie mógł. W podeszłym iednak wieku skączył.

Stanisław Piasecky. Ten naprzod był w Piarum Scholarum, potym(?) w fundatii Pana Dolskiego, marszałka, lecz go do professii nie przypuszczono, iako sam powiadał że bali się w nim kołtuna, lecz prawdziwie podobno że postrzeżony był w pianstwie, co się w nim potym pokazało, który swoje y piękne talenta, wymowę gładką, kazania piękne zatapiał. Żył po różnych mieyscach: w Nowogrodku, Przyszychwostach, Chełmie, Kobryniu, w Witepsku, Uszaczu; na ostatek w Rakowie umarł. Swym zesciem siebie y tych pod ktoremi żył, y z ktoremi żył uspokoył.

Herman Kozaczenko, theolog i doktor rzymski. Tego X. Herman Drobiszewsky zieżdżaiąc z kaznodziejstwa Wilenskiego do Żyrowic, przywiozł z Wilna do Bytenia. Mogł mieć w ten czas lat szesnacie, rhetor biennalis. W nowitatie obserwowany, że był wielce cholery-

czny, rad się z bracią wadził. Po professii posłany do Rzymu, theologia nie tylko skonczył, lecz doktorem został. Z Rzymu powrociwszy się, lectorem philozophii w Żyrowicach postanowiony od Protoarchymandryty natenczas Leona Kyszky, który pierwszy philozophię do Żyrowic wprowadził. Y nadało mu się mieć dyscipuła X. Firmiana Wołka, który mu był inspektorem w mniejszych szkołach w Wilnie. Skonczywszy philosophią, X. Jachim Kuszelic wziął go sobie w tychże Żyrowicach za wikarego, y po małym czasie zszedł z swiata. Ten Herman kontynuując swoje wikarystwo pod X. Benedyktem Sienkiewiczem, za niedobłą radą, w wielki kłopot wprawił Żyrowice y Byeń; Bucholec bowiem, Szwed, czyli Stanisława Leszczyńskiego, mienionego krola, przeciw Kozakom wybierając się do Lachowicz, zostawił swoy depozyt w Żyrowicach. On pogłoske mając, że zabity Bucholecz, wywioził on depozyt. Za przybyciem Bucholca, gdy o swoy depozyt inquirował (k. 33v), a nie znalazł, po nieprzyjacielsku wstąpił z obiema klasztorami, wiążąc, pod wartę scisle niektórych trzymając, dotąd, zaczym się on depozyt nie wrocił. Natenczas, gdyby Herman był złapany, bodayby gwiazd nie liczył od Bucholca. Za ten depozyt ucierpiał X. Cybulsky y X. Swiacky. Tułał się przez czas niemały, zaczym Szwedzi w Xięstwie Litewskim byli, Herman. A z tey podobno apprehensii rozpił się nadmiare, tak że z pianstwa bluźnił przeciw Bogu. Wpad w ciężką manię że się sam potępionym być nazywał, dla rozerwania tey manij do Połocka posłany na kaznodziejstwo; nic mu nie pomogło; do Żyrowic także na kaznodziejstwo, ktore do roku barzo cicho y przykładnie przeżył. W maiu poczoł od rozumu odchodzić. Ważył na niego X. Antoni Zawadzky starszy, na doktora dekokł(?) niemało; nic mu nie pomogło. Sam gorąką się chciał salwować, którą y lekarstwo popsował. Wielką bide kapłani poniesli dzień y noc onego strzegąc. Zatym z rady do Wilna dla poratowania zdrowia zasłany, gdzie iest medykow niemało. Lecz y tam żadnego skutku nie odebrawsy w teyże manii zawrocie, w niepokoiu skonczył roku 1715. A tak wielky theolog doktor, ani się sam, ani od ludzi mógł uleczyć.

Kazimierz Niedzwiecky. Rhetor z Białorusi przybył, który nashugował X. Sylwestrowi Pieszkiewiczowi, Archiepyskopowi Smolenskiemu, człowiek w lat trzydziestu kilka, poważny. Po professii, na kapłanstwo poświęcony, posłany do Minska, pod X. Sienkiewicza. Bywszy na traktamencie z inszemi w X. Dominikanow, a przyszedszy do klasztoru, iako z relatii pisze się, hałas y poczoł czynić, ktorego oycowie z roskazania przełożonego na salkie, na ktorey był ganek, wsadzili

przymknawszy, który iako podpity sparszy się na poręczu, wespuł z gankiem urwawszy się, spadł y szyje złamał, tamże umarł. Na przykład podał, ieżeli piiesz, modeste piy, miary nie przeberay. Napiwszy się cicho w celi zasni, nie hałasuj, nic ci się z tego nie stanie. Ten się przypadek stanął temu zakonnikowi roku 1715.

Judasz Jazwinsky. Temu do zakonu nowitiatu sama complexia odpor dawała, gdyż na niego spojrzawszy, rozumiał by kto że z grobu zmartwychwstał: bład, suchy y żółtawy. Na grzbiecie wiosną kuntusik stary wiatrem podszyty. Nauky żadney oprócz po polsku, połustawczyk iednak z sobą przyniosł, nieco slebieżuiąc, a nie czytaiąc, usilnie się iednak upraszał do Zakonu. Nie wiedział starszy co z nim czynić. Znioszy się z wikarym, iako do nowitiatu y proby przypuszczony. Dano mu imie Judasz bo był Janem, nie przeto że iest Judasz Thadeusz Apostoł, lecz w nim probuiac, że pospolicie tym imieniem Judasz ludzie pomniąc na Judasza wydawce hydzą się. Wziowszy habit, expedite do czwierci roku psaltryza się wyuczył, spiewania także małowiele, popychany do robot grubych, wszystkie z ochotą odprawił. W pospolitey nad inszych cichy, skromny, do pożytkow dawania rostopny, pożytky notuiący. Dano mu szafarstwo kuchnie, ochędożny, pilny, piwnice trzewy. Na kapitułach nie mieli mu co bracia zarzucić, a tak scisle wyprobowany, wziół professią, po ktorey w Gnoynie gospodarstwa doglądał, ni w czym niepodeyrzany. Miał szczęście do ryb łowienia. Posłany do Minska, tam tylko rok przeżywszy, na suchoty choruiąc, dokączył 1715.

Dozofteusz (k. 34). Ten do Zakonu wstąpił za starszenstwa ieszcze X. Jozepha Pietkiewicza, o tym sam X. Pietkiewicz taką powieść czynił, że widząc człeka na kształt dziaka, ani on służyły, ani on do mowy wersat, a iusz w latach, w żupanie iednym, pytałem sie: « Czy miałeś ty kiedy kuntusz bracie? » Odpowiedział po rusku: « Miwem ». Pytałem sie a gdzieś iest ten kuntusz? » Odpowiedział: « Otcze, propiwem ». — « Czy miałeś, nosiłeś szabelkie? » Odpowiedział: « Miwem, ale y tuiu propiwem ». Pyta się X. Pietkiewicz: « Poco żeś przyszedł do Zakonu, kiedyś wse propiwis? » Odpowiedział: « Otcze swiatyj, na pokutu swiatuiu przyszowem, ażebymsia pokaiał ». Zasmiał się w duchu X. Pietkiewicz, co będzie z iego obietnicy « Przyszowem na pokutu ». Potrzymawszy go niemało, a widząc że czytelnik dobry y spiewak, oblekł go w habit, a iako X. Pietkiewicz duchownie z takimi umieiający postępować, z piołunem wode zamiast gorzałky daiąc, tego Dozef-

teia oduczył od gorzałky picia do czasu. Dawszy mu professią, na kapłanstwo go promowował, a iednak z Bytenia nie chciał go długo wypuszczać, y dla samey JPani Chodkiewiczowey Obozney, która się w prostocie Dozofteusza kochała y dla parafii, on bowiem miał zlecenie około poddanstwa krztu y chorych. Często skrycie do dworu zabiegając, y od niey flaszeczky z wodką przynosząc. Postrzegł to X. Pietkiewicz, a mimo celli iego ydąc, zapach hanyszkowey usłyszał. Wszedzy do celli pytał się: « Gorzałka smierdzi w tey celli, Oycze Dozofteusz ». Odpowiedział: « szukaj waszmość(?) sobi! » A gdy wszędzie zwartował, a nie znalazł, odszedł, zaprosiwszy Dozofteusz zakonnika, opowiedział sprawie bytnosci starszego że gorzałky u mnie patrzył, y wziewsky miotł z kąta, co tylko zposzrod niey flaszki zawieszoną wyioł, żeby poczestował zakonnika. X. Pietkiewicz powtornie nadchodzi, y o sekrecie gdzie Dozoftey wodkie trzymał dowiedziawszy się, pokute mu publiczną naznacza. Rad się napiiał, a gdy się długo gdzie podpiwszy zabawił, nie czekając pokuty, sam do turmy wlał y tam się spać położył, gdy go wszedzie patrzyli nigdzie go nie nalezli tylko w turmie. Raz na wiosne przez staw iadąc, a baryłę miodu mając załamał się. Ludzie go ratowali (k. 34v), lecz baryłka z miodem pod lód poszła. Powiedział ten oycem przypadek weseląc się chwala Bogu, mówiąc że baryłka utoneła, kiedy Dozoftey ieszcze żywy. Posłany potym do Łyskowa, tam zachorował ponieważ był y w latach. Z skruczą, żalem należyty, Sakramentami opatrzony, skonczył pobożnie roku 1702. Pokazał ten że y nałogy nie bywają znoszone przez samego człeka, lecz z osobliwey łasky Bożey; byle się miał człek ku dobremu, bo chceć być dobrym, a samemu nie mieć się ku dobremu iest kusić Boga.

Alexy Sudakowicz. Panow mieszczan Rakowskych, naszych fundatorów, ten blizky krewny, za X. Stephana Martyszkiewicza do Zakonu wstąpił, professem został. Młodzieniec czerstwy, żywy, po słowiensku, po polsku czytelnik dobry, jermołoysta. Posłany do Kobrynia pod oycy Kyrkowskiego, gdy tam żyjąc nadało się że w święta uroczyste, według zwyczaju konsolatiy nie dano miodowey, miolczał długo, a przy tym rzeknie do starszego: « Dobrodzieiu, po tak długim nabożenstwie, spiewaniu, godziło by się dzisiaj posilić. Ja czegom się w Byteniu nauczył, y tu tego rad bym nie odstąpił. W Byteniu na każde święto daią konsolatią ». Odpowiedział starszy: « Y owszem czegosmy się w Byteniu nauczyli, tegos my aż do smierci odstąpić nie powinni, a strony konsolatii, Charissime Frater, ta według mieysc dostatku y niedostatku bywa albo też nie bywa. Byteń stanie na miod, tedy go daią, a u nas

ubogie mieysce y wodky napić się zamiast konsolatii nie zawadzi ». A tak mu konsolatią wyexplikował, y dobrze, bo insze mieysca stanie y na ryże szafrany w uroczyste święta, a w ubogich partykularzach, dobre prosiątko z krupniczkiem. Jednakże y starsi grzeszą ieżeli mogąc bracij posilić zminduią, a uchoway Boże braterskie prace przy sobie konserwuią. Ten dobry braciszek w dobrych horach żyjąc, pracuiąc, odszedł, po konsolatią wieczną, roku 1673.

Innocenty Kyrkowsky. Ten z dworzanina y kuchmistrza X. Gabriela Kolędy został zakonnikiem w Supraslu. Z Suprasla przeniosł się do naszej Prowintii. Bywał starszym po mieyscach: w Nowogrodku, Rożannie, y ekonomem w Berezbeczu. Miał ochotę do koni, ktoremi też y hendlował, niemały zysk z nich mając. Miał też y te wade żadney pamiątky gdzie żył w klasztorze w reparaty nie zostawił, wiecey siebie aniżeli dobro pospolite miłuiąc. Posłany do Kobrynia na starszenstwo, tam kilka lat przeżywszy, niemałe pieniądze w złocie zostawiwszy, ktory się dostali X. Załęskiemu Metropolicie, sam tamże umarł roku 1698.

Jozeph Winnicky. Nowitiatu Wołyńskiego. Mieszkał w Żyrowicach. Ztąd posłany na starszenstwo Rożanskie, gdzie zachorowawszy, niedługo leżąc vixit 1707, Maia 12.

THEOPHIL KYSZCZYC, lat niemało w Żyrowicach ustawnikiem będąc, vixit roku 1707, Aprila 16.

Prokopiusz Mor. (k. 35). Z Słomska rodem, w Byteniū habit wziół y professię, po professii archidiaconem był Metropolitoy Żochowskiego, potym starszym w Brześciu, y w Białey pierwszy zakładał klasztor, y cerkiew. Tak się pilno krzątał około tey fabryky roboty, że w iednym roku te obiedwie rzeczy stali, za czułym y pilnym roskazem do dania kosztu drzewa świętey pamięci Fundatorky, oswieconey Księżney Katherzyny Sobieskiey Radziwiłowey. Przysposobił też z obwenty folwarczyk, kupiwszy prawem u nieiakiego Siedliskiego, iakym on miał za dwa tysiące, przy rzece, w gruntach dobrych, blisko Białey ku Brzesciowi. Lecz ten folwarczyk książę Karol Radziwił X. Drobiszewskiemu odioł, każąc sobie evictora patrzyć, daiąc ratię, że was Matka na summie fundowała, ale dobra do Grabstwa należa. Potym tenże Mor, ktory u fundatorky był w wielkym respekcie, dla młynarza, ktory chciał rozvodu niesłusznego, iako u officiała Mora, ktoremu dał rozvod postronkowy. Za to u ksiązeczcia Mor dysgrationowany (był albowiem ten

młynarz architekt wysmienity służąc księżęciu, w galenteryach ogrodnych rury do fontan y ogrodow wprowadzaią). A tak Mor ustąpił do Brzescia, przy katedrze Metropolicie Załeskiemu w officialstwie usługując. Gdy Szwedzi nastąpili, do Bytenia ziachał, gdzie niedziel kilka zmieszkawszy, wyiachał (do) Mazurowa(?) majątnosci Metropolii, y tam mało co choruiąc, żywota dokonał roku 1703, Aprila 10. Kielich się po nim y apparatus Kobryniowi dostali.

Theodor Sielawa. W Wilnie habit wzięł y professiā, poświęcony od X. Martiana Białożora. A że ci ktorzy iakym inszym koncem wstępuiā do Zakonu, oprócz służyć Bogu y zbawić duszę, zawždy coś w nosie maiąc, prosopopeiā pokazuiā, zakonności mniey pilnuiąc, wolności zażywaiąc. Takij y ten Sielawa, pomniąc, że ieden Antoni Sielawa był Metropolitā, rozumiał że y iemu się być nada. Mało co miał nauky, a o więcey iey nie dbał mieć więcey, toż y o zakonności, tacy podobni zakonnicy, do sniegu ktorzy ziemie niezmarzłą nakrywa, zaswieci słońce śnieg ginie, błoto się tylko pokazuje, ni tak ni owak w Zakonie żyiąc, ani on zakonnik, ani dworak. Napad na Pana Kurcza woiewodzica, z ktorym się poniechęciwszy, kazał go Kurcz rościagnowszy kiiami przeparzyć, po ktorey części y umarł. Na Kongregatii Nowogrodzkiej kazano się o niego prawować z Kurczem, lecz to wpływ poszło aż dotąd, a ten leży roku 1702.

Januariusz Pietkiewicz. Ten za X. Jozepha Pietkiewicza do Zakonu wstąpił, do ktorego się pokrewiństwa odzywał, lecz daleky by od obyczaiow zakonności (k. 35v) pierwszego iako sowa od orła. Dany po professii do Nowogrodka, ażeby się uczył grammatyki u X. Jezuitow. Czas strawił na łapaniu wron, gdyż do tego był sposobny. Taky był bruchus gruby że gdy go X. Załesky poświęcał na dyakony, tedy « Wiruii wo iedynaho Boha » nie umiał, nie z iakiego przestrichu, lecz z umysłu gniusności. Iachał potym pod Chełm, do Żydyczyna zasłany, tam żywot skączył roku 1708. Słyhać było po smierci że go X. Prałat Oransky kazał poswiecku przecwiczyć z czego umarł. Ten dał na intende, że ten ktorzy iest do Zakonu niesposobnym, lepiej mu być w swiecie dobrym chłopem, aniżeli w Zakonie ladaiakym popem.

Symeon Huniecky. Ten przez długi czas żył w Żyrowicach, miesca nie odmieniaiąc. Maiąc brodę pieknā, a bywszy dyakonem, nie wstyd go było młodym kapłanom y bez brody dyakonować. Fortyanem naywięcey był w klasztorze, pod różnemi starszemi dla rostropności

iego y czerstwosci w chodzeniu forta mu zlecona, ani mrucał na to że często po kładkach chodząc staruszek bokow po slizkym ledzie nadbiiał. Zachciało mu się po długim w Żyrowicach mieszkaniu pielgrzymować, lecz iako ryba gdy swoy ment odmienia, ynszey wody nie znosząc umiera, tak ten dobry brat y zakonnik poszedszy pod Nowogrodkiem skączył roku 170(?).

Pallady Rogowsky. Zkąd on był rodzaiem, wiadomosci nie masz. Insi go z Wołynia, insi z Ukrajny mienia. W Rzymie się uczył, u prokuratora Kamillego, insi twierdzą że habit wziowszy, tamże poświęcony na kapłanstwo. Gdy był Borys Szeremet w Rzymie z nim wyiachał ztamtąd aż do Moskwy, gdzie żyjąc, iako niektorzy twierdzili, że mu trucizny poddano y tam umarł.

Athanazy Hodotay. Wołyńskiej professii Hodotay przezwisko, nie żeby on tak miał być nazywany, lecz że ustawicznie z mieysca się na mieysce bez obedyentii żadney przenosił. Nie było tego klasztoru, żeby on nie mieszkał mało. Gdy uprząłnoł sobie fantazii, mawiał do starszego: błahosłowy otcze starszy wo put. A gdy starszy w śmiech to obracał, że niedawno przyszedł, on biezsiagi swoje, w ktorzych miewał instrumenta: szydło do naprawy trzewikow, igłę, nici, szmatky skurczane, sukniane, y koc, na grzbiet wziowszy tak odchodził. Sam iednak był cichym y mało co mowiącym. A ieżeli się kiedy trafiło mu napić, ztąd poznano, że go w cerkwi na kryłosie nie było. Czytelnik, śpiewak według swoiey możności. Gdzie skonczył żywot, wiadomosci pewney niema.

ADRYAN KORSACK, sędzic Połocky, dyakon młodziuchny w Połocku umarł roku 1677.

DIONIZY PRIMA w Żyrowicach dobrze zasłużony, umarł roku 1677, miesiąca Julij.

Pachomi Olszewsky. (k. 36). Profes Bytensky pod X. Stephanem Martyszkiewiczem, zakonnik cichy y skromny. Do roku w nowitatie czytać expedyte nauczył się. W swiecie dworsko służył, y dlatego do posług gospodarstwa sprawowania rzeczy był sposobnym. Szafarstwo mu X. Martyszkiewicz zlecił, ktore wczesnie, wygodnie, wiernie sprawował. Wodky, napoiow strzegł się, wiedzac po sobie z swoiey inklinatii że podpiewszy albo na koniach z niebezpieczestwen biegał, albo... (*nie odczytano*) do trzeciego, do czego się sam znał. W Kobryniu za starszego postawiony, lat tam niemało przeżył. Z Panami Glinskiemi o Kadzil-

nice y insze maiętnosci prawem toczył, zaieżdżając albo odieżdżając folwarky. Potym od X. Procewicza Prowinciała do Torokań posłany, po małym czasie od tegoż do Rożanny na starszenstwo. Ubogy monasterek swoim staraniem iako chlebem tak ynszemi żywiołami domowemi wspomagał, tak że przed onego starszenstwem insi z miasta y grosza z rynku żyli, on tego nie znał, mając wszystko w klasztorze. Po Kongregatii Nowogrodzkiey od Prothoarchymandryty X. Wietrzynskiego do Łyskowa posłany na starszenstwo, gdzie tylko puł roku przeżywszy, z potrzeby iachał do Pinska, w którym zachorzawszy na malignę w naszych Panien Bazilianek w goscinney izbie umarł roku 1717, Januarij.

Sylwester Kopcewicz. Wilenskich obywatelow, z szymy do Zakonu wstąpił. Po professii tu y owdzie za obedyntią przebywał. Podczas gdy car naszych zabiał w Połocku, był y on. Insi mowili, że poniewolnie, a insi twierdzili, że dobrowolnie ztamąd udał się do Kijowa, a tam po monasterach tłukąc się, przyszedł do Litwy. Rasę zwierzchnią gdzieś przepiwszy, w kożuchu od karczmy do karczmy wałasając się, a powiadając się że iest unitem. Dano naszemu iednemu z Zakonnikow znać o tym, który go poznawszy że był u Zakonie wziół do klasztoru, potym do Bytenia posłany, z Bytenia do Żyrowic, a gdy tam chciał hulać, powtornie do Bytenia, gdzie y włosy mu zdzieto y broda ostrzyżona, y do więzienia iasnego na rozmyszlanie szteroniedzielne wsadzony, potym do Czerlony odesłany, z Czerlony do Wolny, z Wolny do Wilna, do swego szwagra iachawszy, znać że w drodze przemarzył, gdyż z Wilna iadąc zachorował, do Nowogrodka nad wieczorem przyiachawszy, do spowiedzi przymuszony, skoro na dzień się zabierało, umarł roku 1717, Februar.

Warsonofi Sadowsky. Acz ten pamięci niegodny człowiek, iednakże Judasza Iskaryotę między świętymi dwunastu Apostołami wspomina Ewangelia, nie przeto (f. 36v) iakoby on co dobrego uczynił, lecz przeto że był złodziey, zdrayca y sam się desperacko obiesił. Taky to ten był Sadowsky, z szymy okradszy monaster, przyszedł do Unii. W Wołkowyskim powiecie czas niemały tłukł się przy Panach Chełchowskich, niby kapelanizując, potym w Żyrowicach razy kilka naprzemiany żyjąc, za ustawnika iakowy więcey brzuchu, garłu, wygodam, przeymując obligatie po cerkwi, gdzie mógł ukraść kradąc, a na garło obracając. Podczas szwedzkiey, kto z zakonnikow głodu, pragnienia zażył, zimma, potułania, na samą bowiem wielkanoc naszych szwedzi

do Słonima zapędziwszy po sledziu dali ym na obiad. On ten Judasz iusz tak z szwedami dobrej myśli dla uciechy, blażeńskie onym kunszta wywodził y stroił. Przyszło do starszeństwa X. Antoniego Zawadzkiego, który rad ściśło trzymywał rospustnych zakonników y klauzure klasztorną zmocnił, z tyłu oparkanił, nie chciał pod nim mieszkać, lecz różnych patrzył sposobow, lecz gdy znaleźć nie mógł, podsadził wieczorem pod gont kilkadziesiąt kop ognia, a zwłaszcza z kąd się wiater na klasztor obracał, chcąc klasztor spalić, y byłoby to w iedney czwierci godziny, gdyby ieden kapłan z potrzeby ydąc dymu gęstego smrodu od onuczy, w ktorey był ogień, y iusz palących się gont nie postrzegł, który uderzywszy w dzwonek klasztorny ostregł y zbudził spiących, y obiawił zdrade tego łotra od ognia do celli biejącego. Wysłany tedy z Żyrowic do Kobrynia mało ukarany, z Kobrynia żył w Antopolu, ztamtąd do Chomska posłany, nie pilnując klasztoru gdzie chciał tam się walansał. Do Chomska przyiachawszy, gdy go za różne excessa do swironka wsadzili, nie mając powroza, koszule z siebie zdziąwszy, a na szmaty podarszy, na nie się iako Judasz obiesił roku 1718 w Auguscie, a tak iako żył niecnotliwie tak też y skączył, dając złym y niekarnym zakonnikom na przykład, że biada temu który między dobrimi nie chce byc dobrym, a iako Sw. mowi Chryzostom, wiele z swiata dobrych ludzi poydzie do nieba, lecz niemało z Zakonu złych zakonników poydzie do piekła.

Hrehory, kapłan w Chełmie. Co się w Chełmie stało za starszeństwa X. Sulikowskiego mam to z relatii wiary godnego X. Antonina Thomilowicza, że pomieniony zakonnik y kapłan miał zwyczaj w lecie po wieczery do bliskiego łuźku albo sadzawky dużej chodząc kompać się, co czynił bez licentii y dozwoleńia gdy go o to starszy napominał raz y drugij żeby poprzestał, on upornie odpowiedział: « Otoż poyde y utopie się ». Za żart to Oycowie poczytali, lecz on widomie prosto spieszno poszedzszy, raz y drugi przepłynął on ług, za trzecim razem iako kamień spuścił się y utunoł. Babka iedna, która puźno ydąc to widziała, y do klasztoru oznajmiła, ktorzy zakopać go kazali nad tym że łuźkiem.

III. MISCELLANEA

о. М.М. Ваврик, ЧСВВ

СЛУЖЕБНИК МИТР. К. ЖОХОВСЬКОГО 1692 Р.

(Гене́за й аналі́за)

В історії церковно-літургичних видань Української Католицької Церкви одна з найважливіших пам'яток — це Служебник митр. Кипріяна Жоховського, що появився друком у Вільні 1692 року і займає перше місце між богослужбовими публікаціями 17-го ст., не тільки з огляду на ім'я видавця, але й своїм виїмковим об'ємом та завдяки докладним даним про його постанови, яких не мають аж в такій мірі інші наші церковні друки того сторіччя. Тому-то ми вважали за вказане попередити наш уже здавна уплянований нарис про нього двома загальними ескізами про історію літургичних видань у Київській митрополії, з'єднаний з Апостольською Столицею Риму, цілого того сторіччя¹ і зокрема про її Служебники 2-ої половини 17-го ст.²

Коли попередні Служебники не виходили поза рамки невдалих спроб їхньої публікації, за виїмком одинокого маленького друку нашої Літургії св. Івана Золотоустого в латинській транскрипції та з польським перекладом, заходами о. Пахомія Огілевича, ЧСВВ, в Вільні 1671 р., то Служебник 1692 р. нав'язує до рішень нашої ієрархії та проводу Василіянського Чину, вібраних на спільній нараді в папського нунція в Варшаві, Опіція Паллавічіні, 25 березня 1683 р., приступити до видання літургичних книг для нашої Церкви³. З цією метою зобов'язано архимандрита Су-

¹ *Церковні друкарні і видання Укр. Кат. Церкви 17-го ст.*, « ЗапЧСВВ », XV, 1974, 111-123.

² *До історії Служебника в Укр. Кат. Церкві в 2-ій пол. 17-го ст.*, « ЗапЧСВВ », XVI, 1979, 98-142.

³ WELUKYJ A., *Epistolae Metropolitanum Cath. Kioviensium*, III, Romae 1958, 74-75; WELUKYJ A., *Litterae Nuntiorum Apost. historiam Ucrainae illustrantes*, XIII, R. 1969, 264; Metr. A. ŠERTYCKYJ, *Monumenta Ucrainae Historica* (= MUH), IV, R. 1967, 114-5.

прасльського монастиря влаштувати друкарню і вибрано літургічну комісію для підготовки богослужбових текстів Службника, Требника й Часослова на зразок колишніх видань Мамоничевої друкарні в Вільні на початку 17-го ст. Ця комісія, під проводом митрополита Жоховського, складалася з єпископів: Якова Суші в Холмі, Маркіяна Білозора в Пінську і Льва Заленського в Володимирі Вол., та з оо. Василян: Пахомія Огілевича й Самійла Піліховського та відомого унійного діяча руського роду — взуїта Теофіля Рутки.

Однак, поки ще можна було започаткувати реалізацію цих рішень, ще того самого року виник був гострий спір між митрополитом і василянами, коли він зачав підкоряти їх своїй безпосередній владі, і продовжився аж до 1686 р. Тоді на василянській капітулі в Новгородку зібрані отці піднесли перед митр. Жоховським цю насущну потребу нашої Церкви і просили його, щоби спільно з владиками розпорядив між духовенством збірку фондів на влаштування кириличної друкарні. А новообраний протоархимандрит Йосиф Петкевич приобіцяв дати йому від Чину відповідні особи для приготування літургічних текстів⁴. Однак невідомо, чи такий задум здійснено та чи Супрасльський монастир взявся закладати доручену йому ще 1683 р. друкарню. Знаємо тільки, що митрополит у своєму протоколі канонічної візитації в Супраслі, що відбулася 10 березня 1687 р., зазначив, що вже не наміряється влаштовувати там друкарню⁵, бо взявся її організувати в Свято-троїцькому василянському монастирі в Вільні не без його фінансового вкладу, як це стало відомим по його смерті...

Потім, у наступному 1688 році, маємо відомість, що Жоховський уже взявся за видання першої з запланованих у 1683 р. літургічної книги — Службника. Бо вищезгаданий нунцій Паллавічіні повідомив секретаря Конгрегації Пропаганди довшим листом від 5 травня⁶, що як тільки про це довідався, то заінтерпелював його, що слід би найперше вислати рукопис цього Службника до ревізії в Римі. Проте митрополит, хоч засадничо признав йому

⁴ *Volumen Capitulorum Polonicum — Археографический Сборник* (= AC), XII, Вильна 1900, 124.

⁵ AC IX, 1890, 264; Див. Архим. Н. Далматов, *Супрасльський Благовещенський монастир*, Спб. 1892, 185-201.

⁶ MUN IV, 174-5; WELUKYJ, *Litt. Nunt.*, XIV, R. 1977, 146. Cf. PRASZKO J., *De Ecclesia Ruthena Cath. sede metropolitana vacante 1655-1665*, Roma 1944, 276.

рацію, вимовився тим, що боїться проволочки в друком, бо навіть уже згодив друкарів... З цього виходило б, що він, десь на переломі 1687-88 рр., уже поробив перші кроки до здійснення свого видання.

Приблизно в тому часі на головного співробітника в цій справі він дістав ученого василіянина С. Піліховського, що був вибраний до літургічної комісії для видання церковних книг на вищезгаданих Варшавській конференції 1683 р.⁷ Сам він був уродженець с. Монастирища біля Умані (1652), в родині православного протоієрея і свояк правобічного гетьмана Михайла Ханенка. Вже як диякон був прийнятий єп. Сушею до Холмського монастиря і навіть висланий на богословські студії до грецької колеґії св. Атанасія в Римі. Але перебув там лише один навчальний рік (1665-66), і згодом перейшов до василіянської резиденції свв. Сергія і Вакха під управою тодішнього прокуратора Й. Петкевича (1665-69). Потім вернувся до Холма з-за слабкого адорув'я⁸. Притому, однак, вивчив грецьку мову і навіть перекладав з неї на церковнослов'янське літургічні тексти та гарним кириличним почерком переписував службеники, архиєратикони тощо. У Холмі був довгі роки катедральним проповідником і настоятелем монастиря й офіціалом єп. Суші та з ним теж брав участь у з'їзді з'єднаних та православних у Люблині 1680 р.⁹ Після смерті Суші (4.3.1687) Піліховський переїхав до Битеня, де протоархимандрит Петкевич зробив його намісником монастиря, бо від ігуменства він категорично відмовлявся. Внезабарі Петкевич відпустив Самійла Піліховського митр. Жоховському до праці над Службеником, якому він присвятив останні свої літа у Вільні й там упокоївся 23.3.1693. Визначався він українським патріотизмом і дошкульно переживав щораз більшу польонізацію українсько-білоруського церковно-куль-

⁷ Нарис його життя подав о. Д. Занкевич у збірці василіянських некрологів 2-ої пол. 17-го і початку 18-го ст. під заг.: *Katafalk zakonny* (к. 15), «Зап ЧСВВ», XIV, 1973, 97-98.

⁸ Włażejowski J., *Ukrainian and Bielorrussian Students at the Pont. Greek College of Rome*, AOSBM, XVI, 158. Варшавський нунцій Пінятеллі в серпні 1663 р. рекомендує його в товаристві Холмського єп. Я. Суші в дорозі до Риму до Колеґії св. Атанасія або Пропаґанди (МУН, III, 1966, 178-9) Піліховський був при боці єп. К. Жоховського на нарадах з козацькою комісією в Острозі 1670 р. (WELUKUJ, *Epist. Metr.* III, 19-20; МУН XII, R. 1975, 267-8).

⁹ Metr. C. Zosnowski, *Colloquium Lubelskie*, Leopoldis 1680, 5-7, у М. Кояловича, *Литовская Церковная Унія*, II, Спб. 1861, 428.

турного життя, повторюючи постійно: « Вічна пам'ять Русі »...¹⁰.

З його спадщини зберігся тільки один рукописний службеник, що його митр. Жоховський, по смерті Піліховського, подарував із власним підписом Супрасльському монастиреві з датою 13.8.1693. Його згодом отримала Віленська Публічна Бібліотека, а докладний зміст подав Ф. Добрянський в описі її кириличного рукописного відділу¹¹. А численні цитати його богослужбових рубрик і текстів, у нарисі Н. Одинцова про уніятське богослуження за рукописними книгами 17-18 ст.¹², дозволяють ствердити, що він мав тільки до певної міри вплив на композицію Віленського Службеника 1692 р., бо до нього не внесено, між іншим, його уставу читаної літургії, свята Пресв. Євхаристії тощо.

Тому можемо признати рацію митр. Жоховському, коли він у своїй кореспонденції до Риму про цей Службеник в листі до хорватського вченого І. Пастриця (23.3.1690 р.) каже, що він просто заливається потом від праці над його виданням¹³. А в іншому листі до нього й до секретаря Пропаганди митрополит пише (22.8.1691), що на Службеник він видав великі гроші¹⁴. Нарешті він повідомляє кард. Ф. Нерлія, свого протектора в Римі, в листі від 25.3.1693 р.¹⁵, що його друк уже скінчений і коштував йому багато, бо для того спровадив був друкарів аж з Москви та Львова, а друкарський папір аж з Голляндії. Потім ще додає, що наміряє вв'язатися за друкування Требника, а тоді наміряє знову перевидати Службеник з огляду на свою розлогу митрополію. Однак усі ті плани перекреслила смерть митрополита, 23.10.1693 р., тому він ледве спромігся вислати до Риму перші примірники свого Службеника для згаданого кардинала і Пропаганди, але вже не зміг пускати його в розпродаж...

¹⁰ Так про нього висловлюється « Поминнік » покійних Отців і Братів Битенського монастиря о. Антона Завадзького († 1737) між рукописами проф. Кояловича в рукописній колекції Публ. Бібліотеки в Петербурзі (Польськ. FI, N 47). Див. А. Савич, *Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусі в 17-18 в.*, Київ 1929, 265, відм. 3; В.О. Щервицький, *Віленській Святотроїцькій монастирь*, Вільна 1885, 74, відм. 82; АС XII, вступ, стор. XLVII.

¹¹ *Описание рукописей Виленской Публ. Библиотеки церковнославянских и русских*, В. 1882, ч. 192/234, стор. 299-304.

¹² *Уніятське богослуження в XVII и XVIII в. по рукописях ВПБ-ки: « Литовскія Епарх. Ведомости »*, 1886, чч. 21-22, 25 (стор. 197-9, 203-5, 233-5).

¹³ WELUKUJ, *Epist. Metr.* III, 136.

¹⁴ *Ib.*, 139-140.

¹⁵ *Ib.*, 150; МСН XII, 569-570.

I.

Річ у тому, що досі знайдені його примірники складаються з двох частин: перша, надрукована в Вільні 1692 р., а друга, додрукована в Супраслі 1695 р. Оскільки нам відомо, ледве два-три примірники зазначаються у бібліографіях тільки з віленською частиною¹⁶. І цей первісний Службеник, крім 15 вступних непагінованих карток, обіймає основний його склад (259 кк.), додаток з загальними службами (к. 1-64) та прикінцеву дописку на зворотнім боці останньої картки, яку зроблено, може, з доручення Жоховського: «Буди честь, слава і хвала Богу в Тройці святої єдиному, амінь». Увесь той наклад (1300 прим.) він перевіз до Супрасля разом із Святотроїцькою кириличною друкарнею, мабуть аж після того, як прийняв управління тамошньої архимандрії в 1693 р. Бо зараз таки на василіянській капітулі 1694 р. Супрасльські представники поставили запитання, чи хтось не має претензій до тієї друкарні: і дістали від ігумена Віленського монастиря Й. Гуторовича категоричну заяву, що вона весь час була утримувана за його гроші¹⁷. Але тому, що покійний митрополит був обтяжлив Супрасль значним боргом (74.500 злотих) і призначив йому в завіщанні тільки 500 Службеників, щойно по довгих перипетіях цей спір був вирішений його наступником Л. Заленським на користь Святотроїцької обителі, декретом від 20.7.1697, щоб їй віддати згадане друкарське приладдя на руки Віленського намісника Льва Кишки¹⁸.

¹⁶ И. КАРАТАЕВ, *Хронологическая роспись книг, напечатанных кирилловскими буквами 1491-1730*, Спб. 1861, ч. 1018; В. Ундольский, *Очерк славяно-русской библиографии*, I, Москва 1871, ч. 1120; И. Свинцицкий, *Каталог книг церковнославянской печати Церковного Музея в Львові*, Жовква 1908, ч. 202, стор. 55-56. Він то влучно зазначив (у своїх кінцевих Поправках і Доповненнях), що Супрасльська друкарня ще тут додрукувала невеликий додаток (кк. 84-86) і вільну карточку з його змістом та доліпила її до первісного «Оглавлення» на початку Службеника. Ось чому С. Петров, Я. Бирюк, Т. Золотар, *Славянские книги кирилловской печати XV-XVIII вв. Госуд. Публ. В-ки Укр. ССР*, Київ 1958, ч. 336, стор. 88, неправильно називають Супрасльський Службеник передруком Віленського «с полным сохранением не только текста, но и тит. листа».

¹⁷ АС XII, 132.

¹⁸ АС IX, 310-311; Далматов, 199-200; С. Недельский, *Уніатский митр. Л. Кишка и его значение в истории Унии*, Вильна 1893, 66-68. Таким чином можемо твердити, що його твір «О сакраментях» 1697 р. був видрукований не в Полоцьку, як подає Каратаєв, *Хрон. роспись*, ч. 1115, а в Святотроїцькій друкарні у Вільні (див. «ЗапЧСВВ», XIII, 1971, 358). Бо ось що сам про себе він написав до Варшавської нунціатури в листі в дня 12.7.1699: «Pater Kiszka

А в міжчасі Супрасль, діставши від Заленського дозвіл продавати Службеник (9.9.1694)¹⁹, додрукував за його благословенням додаткові кк. 65-86 до первісного складу, як зазначено в прикінцевій хронологічній записці з датою 21.9.1695 (к. 86 об.). Отак нарешті спільним зусиллям Віленської та Супрасльської друкарні появилася об'ємистий Службеник митр. Кипріяна Жоховського, якого, за його словами, досі на Русі ще не було²⁰.

І дійсно, насамперед кидається в вічі імпозантний вигляд цього фоліантє, що перевищує всі інші службеники того часу на Білорусі й на Україні, зумовлений задушевним бажанням митрополита уподібнити його до великого грецького Літургікону²¹, виданого в Римі 1683 р. для вжитку італо-грецьких Василіян під протекторатом вищезгаданого кардинала Ф. Нерлі, та його широкий розмір з товстим друком на тугому папері. Його заголовна картка з бароковим обрамуванням титулу: «*Λειτουργικὸν σὶ εὖς Σлужбеникъ*», прикрашена гарною гравюрою з погруддям митрополита, яку виконав відомий віленський гравер Леонтій Тарасевич (в зазначці: *Leo Tarasewicz sculp[isit]*) з портрета, що його виконав старший від нього Олександр Тарасевич ще в 1683 р.²² За нею іде: 1) Присвята Службеника великому гетьманові литовському Карлові Радивиліві (к. 1-3), 2) Читателеві — вресві з присвятою Папі Інокентієві XII (к. 4-6), 3) Еленкос — Оглавленіє (к. 6 об-7), 4) Соборник (к. 7 об-13 об), 5) Оглавленіє служб общих (13 об-14) — разом 15 непагінованих карток. Наступають за чергою: 1) «Служби недільні» тобто апостолю-евангельські читання від Неділі Митаря і Фарисея до кінця 50-ці та 33 тижні по Зел. Святих (к. 1-79)

venit Polotiam ex mente R.di Protoarchimandritae (J. Kuszelicz — MW) et Consultorii totius, cuius et ipse membrum est, non animo contradicendi Ill.mo Archiepiscopo (M. Bialozor — MW), erat enim inter praecipuos eiusdem clientes, extradidit namque pro Clero saeculari Vilnae ad vota illius Casus conscientiae cum Cathechismo Ruthenico...» (*Acta Kisciana*, Liber, fol. 26r, в рукописному відділі Нац. Б-ки в Відні, Series Nova 3844).

¹⁹ АС IX, 308-9.

²⁰ WELYKYJ, *Epist. Metr.* III, 150; МУН XII, 569.

²¹ LEGRAND S., *Bibliographie hellénique du XVII s.*, II, Paris 1895, nr. 579, p. 416-7; KOROLŪVSKIJ C., *Basiliens Italo-grecs et Espagnols*: Dict. d'Hist. et de Géogr. Eccl. VI (1932), 1228-9.

²² В. Січинський, *Історія укр. граверства*: «ЗапЧСВВ», XI (1967), 249-250; *Словник художників України*, Київ 1973, 224 — про Л. Тарасевича; Січинський, 247-9, *Словник*, 224 — про О. Тарасевича. Див. Степовик Д., *Українська графіка XVI-XVIII століть*, Київ 1982, 70-83 (про Тарасевичів).

з додатком, як їх брати в останні неділі перед наступною 40-цею (к. 79 об), 2) Проскомидія (80-83 об) з додатком про частички, 3) Літургія св. Івана Золотоустого (к. 84-99) з додатком про св. причастя вірних (к. 99 об), 4) Устав і Літургія св. Василя Вел. (к. 100-114), 5) « О закланії св. Агнца », « О вході великом на Літургії Пржедосвященной » і « О положенії св. Агнца Пржедосвященнаго на дискосі » (к. 114 об-115 об), 6) Літургія Напередосвячених Дарів (к. 116-123 об), 7) Служби Мінейні (к. 124-259 об) з апостоло-евангельськими зачалами на нерухомі свята в році. А в Додатку є ще « Служби различным святым общіи » (к. 1-48 об) з апостоло-евангельськими читаннями, Служба за померлих з панахидою та літургійними перікопами (к. 49-53 об), ряд 11-ох утренних евангелій (к. 53 об-59 об) і тропарі воскресні з типіковими вказівками (к. 59 об-64 об). Потім в Супрасльському Додатку наступає: 1) Устав і Чин воскресної вечірні, недільної північної, воскресної утрені (к. 65-76 об), 2) Чин щоденної вечірні, малого повечір'я, північної та щоденної утрені (к. 77-80) і 3) Благальна екстенія за Папу Римського, короля тощо й утренні евангелії на свята й інші рокові дні (80 об-84 об), освячувальні молитви (к. 85-86) і « Тебе Бога хвалим » (к. 86 і об). В такій формі цей Службник став взірцевим для наступних видань аж до найновішого римського Службника Укр. Кат. Церкви 1942 р.

II.

Цікаво, що митр. Жоховський не вважав за вказане повторяти за Літургіконом Нерлі окремого вияснення, чому він помістив у ньому вищезгадані літургійні перікопи. Властиво вже в давнину бували вони в рукописних грецьких службниках і требниках тощо, але не перейшли до друкованих літургіконів, за винятком невеликого, виданого в Римі для італогрецьких Василіян у 1601 р.²³ під протекторатом знаного покровителя грецького обряду в Італії — кард. Юлія Санторі, що в додатку має літургічні тропарі та перікопи на різні намірення. Натомість друковані церковнослов'янські Службники в Венеції 1519, 1527, 1554 і 1570 рр. мали досить великі додатки таких читань на рухомі й нерухомі свята, що були

²³ SS. *Liturgiae seu Missae SS.J. Chrisostomi, Basilii Magni et quae Prae-sanctificationum Donorum dicitur*, Romae 1601, Cf. LEGRAND, I, 1894, p. 1-2.

відомі і в Київській з'єднаній митрополії, бо один з них був у рукописному Службнику колишньої Віленської Публ. Бібліотеки 190/174 з пол. 17-го ст.²⁴. Проте їх поділ на дві окремі частини маємо щойно в вищевгаданому Службнику С. Піліховського — на нерухомі свята перед чинами літургій і на рухомі після них²⁵. Та вже у Службнику 1692 р. вони фігурують у відмінному порядку, тобто як у Літургіконі Нерлі; тільки недільний круг у ньому зачинається Пасхою, а в Жоховського, як вище ми сказали, від неділі Митаря-Фарисея.

Та саме за такий уклад був покійний К. Королевський († 1959), провідний член римської комісії для видання літургічних книг для нашої Церкви в 1930-50 рр. Він уже давніше назвав цей Службник «нещасним творивом»²⁶. А згодом у своєму досить неприхильному наставленні до укр. кат. обряду договорився до того, що Жоховський всеціло наслідував в укладі свого Службника Літургікон Нерлі та пристосував його до відправи літургії на бічних престолах, хоча зберіг у ньому чистий обряд...^{26а}. І це він, не провіривши документально справи, твердив як річ зовсім очевидну, хоч Іван Прашко, на підставі докладного порівняння нашого Службника з Нерлієвим Літургіконом, незаперечно ствердив, що митр. Жоховський з нього не взяв ні одного чисто латинського обряду (клякання на обидва коліна при «воплотившагося» на Вірую, приклякання і підношення освяченого хліба й вина як у римському каноні, молитовка «Агнче Божий» тощо) і, на відміну від нього, зберіг відправу проскомидії при проскомидійнику

²⁴ Доврянський, 301.

²⁵ Там же, 304; «ЗапЧСВВ», XVI, 123.

²⁶ GATTI C. — KOROLEVSKIJ C., *I riti e le Chiese Orientali*, I, Genova 1942, 759.

^{26а} KOROLEVSKIJ C., *Métropolitte André Szeptyckyj*, Rome 1964, 327: «Comme il fallait s'y attendre, ce livre (Liturgicon — MW) contient nombre de latinismes et de traductions du latin, et était destiné aux liturgies privées sur le plan des Messes 'lues' ou 'basses' des Latins. Les Basiliens ruthènes élèves du Collège Grec en emportèrent quelques exemplaires chez eux, et en 1692, le métropolitte C. Zokhovskij fit imprimer à Suprasl un Sluzebnik disposé absolument de la même manière, pour les liturgies individuelles célébrées sur des autels latéraux adossés au mur; disposition qui rend impossibles des cérémonies comme la Petit e la Grande Entrée. On se mis à faire la Proskomidie ou préparation des oblate non plus sur une Prothèse qui n'existait plus, mais au milieu de l'autel, le prêtre lisant lui-même tropaires et Epître. Cepedant, dans ce livre, le rite est demeuré pur...».

і малий та великий вхід...²⁷. Правда, митр. Жоховський дякує (9.4.1693) кард. Нерлі за присланий Літургікон²⁸, який став великим натхненням для його Службника, бо головню в нього він узяв місяцеслов. Річ у тому — каже вп. І. Прашко²⁹, — що наш митрополит звернувся до свого протектора в Римі в дразливій тоді квестії, що робити з найдавнішими руськими святыми: Чи лишити їх у Службнику, чи опустити? І дістав від кардинала доручення, щоб їх вилишити. Тому митр. Жоховський поусував їхні імена із своїх богослужбових текстів та з церковного календаря, а вніс у нього тільки блаж. Йосафата.

Королевський і А. Рас³⁰ у своїх студіях мали перед очима тільки Літургікон кард. Нерлі. Гадаю, однак, що відхилення митр. Жоховського від традиційних рубрик у літургічних відправах не можна відносити тільки до одного грецького Літургікона, але слід поставити їх у світлі італогрецького впливу на наш літургічний процес упродовж цілого 17-го ст., далеко до появи віленського Службника 1692 р.

Аджеж відомо, що вже від 14-го ст. в італогрецьких літургійних текстах появляються чисто латинські формули з римського міссалу, як це видно у відомому грецькому рукописному Літургіконі Гроттаферратського василіянина В. Фальяски ((G b III) в його трьох літургіях так, як вони відправлялися по грецьких монастирях південної Італії та Сицилії³¹. Зокрема помітна тут формула освячення чаші, перекладена з латинського тексту: « Пийте з неї всі, бо це чаша Мові Крови Нового і Вічного Завіту, тайна віри, що за вас і за багатьох проливається на відпущення гріхів »³². Вона, щоправда, не фігурує в вищезгаданому Літургіконі з 1601 р., але згадується в ужитку італогреків ще навіть у 17-му ст. І хоч її нема теж у Нерлівому Службнику, ані в наступному виданні Золотоустової Літургії 1737 р., але залишилося в них латинське

²⁷ PRASZKO, *De Ecclesia Ruthena*, 279-281.

²⁸ WELYKYJ, *Epist. Metr.* III, 151; МУН XII, 572.

²⁹ PRASZKO, *De Ecclesia Ruthena*, 277-9.

³⁰ *Le Liturgicon ruthène depuis l'Union de Brest: « Orientalia Christ. Periodica », 8, 1942, 100, nr. 3.*

³¹ GOAR J., *Euchologion sive Rituale Graecum*, Venet. 1730, 75. Cf. HANSSENS J.M., *Institutiones liturgicae de ritibus orientalibus*, II, Roma 1930, 489-490; РОСНИ А., *Codices Cryptenses seu Abbatiae Cryptae Ferratae in Tusculano digesti et illustrati*, 1884, 250; cfr. etiam G.b. XII, B.b: XVIII (ib. p. 264-5, 271).

³² GOAR, 88.

коліноприклонення і підношення освяченого хліба і вина (замість « Твоє від Твоїх... »)³³.

На жаль, не маємо прямих вказівок про вплив першого з цих Літургіконів на нашу Службу Божу, але не можна його виключати вже навіть в перших десятиріччях 17-го ст., коли при боці творця Берестейського З'вднання — митр. І. Потія перебував її подвижник і визначний письменник та літургіст Петро Аркудій. Вистачить тут завважити, що в його писаннях не стрічаємо якихсь застережень проти цього роду запозичень з латинського обряду чи проти пропущення в Літургіконі 1601 р. на Службі Божій обох входів, отвирання святих дверей тощо. Такого самого наставлення, в рівній мірі, були теж тогочасні знавці італо-грецької обрядовості: Лев Алляцій та Яків Гоар, який навіть старається оправдати вищезгадане впровадження латинської освячальної формулки вина в італо-грецькій практиці³⁴. Тому слід припускати, що уже в 1-ій половині того сторіччя наші Василіяни, які відбували студії в грецькій Колегії св. Атанасія і замешкували в прокураторській резиденції свв. Сергія й Вакха, почали й собі їх наслідувати. Але ніяк не спостерігаємо, щоб у тому вони посунулися задалеко, пробуючи завести в нашій літургії італо-грецькі відмінності на зразок вищенаведеної формулки освячення вина в Літургіконі Фаласки. І не можемо уявити, щоб у своїх монастирях вони потурали скрайнім латинізаторам, як відомий Касіян Сакович в його *Перспективі* в 1642 р. А якщо згодом не було вже між ними більше таких завятих ревнителів обрядової чистоти, як Холмський єп. Я. Суша,

³³ *Liturgicon*, R. 1683, 280-1.

³⁴ GOAR, 118: « Unde orta est inter Graecos et Latinos in verbis Evangelicis ad consecrationem requisitis qualiscumque diversitas, constat abunde ex variis traditionibus Apostolicis sumpsisse originem. Graeci nihilominus qui cum Latinis versantur, vel quod eos ut certius de sacramentorum formis eruditos voluerint imitari, vel quod illas admittere, illisque deinceps uti a suis Episcopis de antiqua Ecclesiae Graecae auctoritate minus imbutis, vel certe propter graviores causas, Romani Pontificis jussu fuerint compulsi, formam eandem, quae et apud Latinos, ipsi pariter receptam habent, et a pluribus jam saeculis, ut ex exemplari Cryptoferratensi (G b III — MW) videri est, longa jam et inveterata consuetudine, suam et propriam effecerunt ». Cf. C. KARALEVSKIJ, *La istruzione di Clemente VIII « Super aliquibus ritibus Graecorum » (1595) e le Congregazioni per la riforma dei Greci (1566-96)*, in « Bessarione », 29 (1913), 345-65, 467-481; PERI V., *Chiesa Romana e Rito Greco — G.A. Santoro e la Congregazione dei Greci (1566-96)*, Brescia 1975, 22ss, 38ss.

який до неї раз у раз накликав на василіянських капітулах 2-ої половини 17-го ст., то другий по нім найчільніший василіянський літургіст того часу — Пахомій Огілевич, добре обізнаний в грецькою мовою і монументальним Євхологіоном Я. Гоара, хоч і допустив літургічні зміни в дусі латинського обряду, однак не посунувся у своєму виданні Служби Божої (Вільно, 1671) до запозичення чисто латинських літургічних формул тощо. Крім подібних, як в Літургіконі 1601 р., пропусків — замикання святих дверей, рипідій і теплоти — та крім споживання (аблюції) св. Тайн на престолі, а не на проскомидійнику, Огілевич уже не згадує губки, яка ще зберігалася в італо-грецькій літургії. Все інше йде в нього за традиційним обрядом, як це докладніше з'ясовано в нашій попередній статті в «ЗапЧСВВ» XVI, стор. 108-112.

Отак з того, що можемо лиш загальною сказати про вплив італо-грецької обрядовості на літургічний процес у нашій Церкві 17-го ст., можна здогадатися, чому і митр. Жоховський не тримався у своєму Службенику директиви вищезгаданої варшавської конференції наших ієрархів та проводу Василіянського Чину в 1683 р., щоб у ньому йти за Мамоничевим Службеником 1617 р., як це вже було рішено при першій спробі взятись за таке видання на василіянській капітулі 1667 р. в Вільні³⁵. Тоді належав він уже до правдивих рідкостей, а на його місце в з'єднаній Церкві втискалися православні службеники зі Львова і Києва, що йшли за Могиллянським виданням з 1639 р., і з Москви. Тому не дивно, що серед такої пливкої літургічної ситуації митр. Жоховський репрезентував тих у з'єднаній Церкві, що були схильні прийняти до задуманого Службеника богослужбові нововведення, які тоді вже практикувалися в василіянських монастирях і парафіяльних церквах. І до такого видання він дав себе намовити своєму римському протекторові, кард. Нерлі, якого грецький Службеник з 1683 р. мав римську апробату...³⁶.

III.

Отак-то нам зрозумілою стає справа літургічних відхилень від традиційного обряду в нашій Церкві впродовж 17-го ст., але зараз

³⁵ АС XII, 96.

³⁶ Так пише він до Пастриця 1690 р., що його Службеник друкується «conformiter et ad normam Missalis Graeci, approbati et confirmati ab Urbe» (*Epist. metr.* III, 136).

ще не будемо наводити подрібних місць із Службеника 1692 р., щоб не повторяти на цьому місці сказаного в нашій вищенаведеній статті з ЗЧСВВ, XVI, 129-140. Отже тут ми обмежимося тільки до замінних з-поміж них, які появляються щойно в цьому виданні, а чи в інших дослідників ще як слід не проаналізованих³⁷. Зокрема беремо до уваги такі його подробиці, що виглядають на нововведення самого Жоховського або на заповичення з латинського міссалу, але належать до богослужбової традиції давніх сторіч у Київській митрополії чи тільки виглядає, що вони достосовані до церковної практики в його часах.

Насамперед слід зазначити, що в Жоховського на початку проскомидії переставлено вмивання рук, подібно як це зробив Піліховський³⁸ у своєму рукописному Службенику на відміну від усіх тогочасних друкованих видань, що дають його по облачанні. Однак його стрічаємо так у грецьких літургійних текстах Есфігменського сувою з 1306 р.³⁹ та в Кодексі А. Дмитрівського з 13-го ст.⁴⁰, як і в слов'янських з 14-го ст. Петербурзької Дух. Академії 522 і Воскресенського монастиря 81⁴¹. Тому можна його вважати звичаєм, що зберігся ще в давнини.

Далі — на початку облачання — маємо тут поданий наплечник, як в Нерлівовому Літургіконі (стор. 269) та Службенику Піліховського (ві словами Пс. 50,6)⁴², мабуть, раніш уже внесений, бо і грецький Літургікон з 1601 р. (стор. 1) каже в цьому місці, що священник «прикрашує свою голову», проказуючи: «Вояки, сплівши вінець з тернини...» (Мт. 17,14). Натомість, за Служб-

³⁷ BOSIAN J., *De modificationibus in textu slavico liturgiae S.J. Chrysostomi apud Ruthenos subintroducitis*, in «Chrysostomica», Roma 1908, 947-82; PRASZKO 280, 288ss; RAES, *Le Liturgicon*, 100ss. Цікаво, що цього Службеника цілком не знав А. Хойнацкий, *Западнорусская Церковная Унія в ея богослуженіи и обрядах*, Київ 1871.

³⁸ Одинцов, *Уніатское богослуженіе*, 198.

³⁹ ДМИТРИЕВСКИЙ А., *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках православного Востока*, I: Евхология, Київ 1901, 262.

⁴⁰ *Описание*, III: *Типіка*, 2, Спб. 1917, 117. Див. КРАСНОСЕЛЬЦЕВ Н., *Матеріали для історії чинопоследования літургії св. І. Злат.*, Казань 1889, 910.

⁴¹ МУРЕТОВ С., *Последование проскомидіи, великаго входа и причащенія по славянорусск. службениках XII-XIV в.*, Москва 1895, 20-23; ПЕТРОВСКИЙ А., *Historie de la rédaction slave de la liturgie de S.J. Chrysostome*, in «Chrysostomika», 879, 881, 896.

⁴² Одинцов, 198.

ником Піліховського⁴³, священник бере фелон аж при кінці проскомидії, мабуть, ідучи за прийнятою в Греції практикою⁴⁴, щоб, священник, одягнувши його при кінці облачання, не опускав його зараз таки додолу, але аж по проскомидійному отпусті, щоб мати вільні руки при вирізуванні агняця і частиць. Неменш помітне й те, що митр. Жоховський уже на проскомидії приписує поминати Римського Архидієка, як це робиться в чині архидієкської Літургії, виданому єп. Ч. Сіповичем з рукопису 1630-40 рр., належного до василіянської резиденції в Римі від 1650-х рр.⁴⁵, і Службник Піліховського⁴⁶. Однак, ніде правди діти, дивно воно, що при кінці проскомидії нема згадки про кадження престолу і церкви, тимчасом як такі функції з кадилом в часі Літургії точно зазначені, так що можна б уважати це звичайною помилкою, якщо б це не повторялося ще в службниках 1-ої половини 18-го ст.

В самій же Літургії бачимо рубрику, згідно з якою по молитві Трисвятого священник виголошує слова: « Яко свят... Святому Духу » і звертається до народу, промовляючи в розпростертими руками: « нині і присно », а диякон кінчить: « і во віки віков ». Тому, що цей виголос стоїть тут по молитві Трисвятого, як у Могилянських і Львівських Службниках⁴⁷ та в Літургії Огілевича⁴⁸, то відразу паде в вічі жест розведених рук священника при зверненні до людей⁴⁹. Бо в нами розгляданім Службнику тут надається латинської закраски виразові « ісрей знаменаєт », ужитої в Могилян-

⁴³ Там же.

⁴⁴ PÉTRÉDÉS S., *La préparation des oblates dans le rite grec*, in «Echos d'Orient» 3, 1899-1900, december, 69; Пелеш Ю., *Пастырское богословие*, Відень 1885, 473. Хойнацкий, 60-61, вважає це латинізмом.

⁴⁵ SPOVIČ S., *The Pontifical Liturgy of St. John Chrysostom — A Manuscript of the 17th Century in the Slavonic text and Latin Translation*, London 1978, 66-67.

⁴⁶ Одинцов, 198. Слід додати, що на літургії Жоховський доручає поминати Папу не лиш на великому вході, як у Піліховського і Службнику ВПБ 190 (Одинцов, 201), але й на благальній вкнені, а на « Во первих » казати: « помяни Господи Святійшого, Вселенскаго Архидієка Імр Папу Римскаго ілі Преосвященнаго Архидієка нашего, вго же даруй » — хіба лиш на те, щоб, евентуально, по смерті Римського Архидієка тільки самого митрополита поминати (в Піліховського на цьому місці нема папського поминання).

⁴⁷ Рудь Ст., *Літургія св. Івана Золотоустого в 1-ій половині XVII ст.*, «Увійний З'їзд у Львові», Львів 1938, 181-2.

⁴⁸ « Зап'яСВВ » XVI, 109.

⁴⁹ Так теж стоїть у Піліховського (Одинцов, 199).

ському та Львівському тексті⁵⁰. На нашу думку воно означало священниче благословення без повного знаку хреста (« крестообразно »)⁵¹, як уже св. Йосафат говорить у своїм 20-ім правилі для священників, що вони « не мають рукою жегнати часто людей на літургії, тільки... мовячи тії слова: ‘Спаси Боже люди’ і на самім одпусті теди мувит(и): « Благословеніє Господне на всіх вас »⁵². З цього можна здогадуватися, що при виголосі « Яко да под державою », перед Іже Херувими, теж таке благословення в давньої традиції давалося, хоч у вищезгаданій Архирейській Літургії, виданій Сіповичем, і в Московському служебнику 1602 р., зазначається лише, що його єпископ або священник виголошував, звернений лицем до святих дверей...⁵³.

Але, мабуть, сам митр. Жоховський приписав, щоб на « Твоя от Твоїх » підносив св. Дари священник, замість диякона так, як це робить святитель у вищезгаданій Архирейській Літургії⁵⁴. Він також у своїм Служебнику зберіг умивання рук перед « Святая святым »⁵⁵, ідучи за загальним українським літургійним звичаєм⁵⁶, що його дотримуються і наші православні служебники⁵⁷ на відміну від Римського Служебника, що його усунув. Тим часом Жо-

⁵⁰ Див. Мишковській Т., *Изложение цариградской литургии св. Василия Вел. и св. Иоанна Златоустаго по ея древнему смыслу и духу*, Львів 1926, 71-72, 96-97 називає це « неудобобъяснимою новостью ».

⁵¹ Напр., в Патмоських Литарах 709 з 1260 р. і 719 з 13-го ст. священник на « Яко свят » мирствує народ (ставроной, сфрагідзей — Дмитрієвскій, *Свх.* I, 157, 173). На таке благословення вказує теж відповідь патріаршого синоду в К-полі на запит Сарайського вп. Теогноста (А. Павлов, *Памятники древнерусскаго каноническаго права* — Русская Ист. Б-ка, VI, Москва 1908, 132). Ширше про це благословення МАТЕОС J., *La célébration de la parole dans la liturgie byzantine*, Rome 1971, 92-97.

⁵² Дорожинский Д., *Матеріали для історії життя і смерті св. свящ. Йосафата, архієпископа полоцького*, Львів 1911. Cf. WELUKYJ, *S. Josaphat Hieromartyr*, I, روما 1952, 240.

⁵³ СИРОВІЧ, *The Pontifical Liturgy*, 60-61. Дмитрієвскій, *Богослуженіє*, 16, наводить ряд служебників Соловецької б-ки 16-го ст., де ектенії звершуються священничим мирствованием. Див. Скавалланович М., *Толковий Типикон*, I, Київ 1910, 418-9.

⁵⁴ СИРОВІЧ, *The Pontifical Liturgy*, 86-87.

⁵⁵ Піліховський має його по цій молитві (Одинцов, 204).

⁵⁶ Булгаков, *Настольная книга для священно-церковно-служителей*, Харьков 1900, 721.

⁵⁷ *Служебник*, Бавнд-Брук 1963, 99; *Служебник*, Вінніпег 1972, 149.

ховський, всупереч усім нашим службникам, доручав, щоб священник не давав дияконові освяченої часточки, ані пити з чаші, але сам його причащав та й інших клириків і монахів перед «Со страхом Божиім». Однаково й на «Спаси Боже» він, за Піліховським⁵⁸, каже благословити людей чашею, а не рукою, як є у всіх інших службниках (навіть у Літургії П. Огілевича), та щоб це повторювати також на «Всегда нині і присно» та споживати з неї св. Дари при престолі в часі «Да ісполнятся»... Тому для сти-слости слід додати, що перша рубрика була усунена в новішому Львівському Службнику 1905 р., але друга залишилася навіть у Римському 1942 р. Однак третю рубрику⁵⁹ він вступив синодальною, хоч теперішні православні службники, приписавши священникові благословити рукою на «Спаси Боже», таки кажуть благословити чашею на «Завжди нині»⁶⁰.

Отак ото ми перейшли головніші властивості Службника Жоховського і бажаємо ще зупинитися на його літургійних рубриках там, де вони змінені в найновішому римському виданні 1942 р. (та Архивратиконі 1973 р.), бо про них вищезгаданий Королівський висловився, що це властиво не «типичні», а пристосовані до потреби видання. Тому нас не може не цікавити, скільки він керувався методом, накресленим для комісійної роботи над цими виданнями — перевести порівняння наших літургійних текстів з іншими (грецькими і синодальними) та «зберігати кожний раз руську лекцію, як вона виявляє старинну традицію, і лише, в разі якоїсь суперечности давати перевагу московській...»⁶¹. «Бо маємо перед собою, — признавав він, — рецензію високої вартости, так що було б злочинном намагатися її усунути під претекстом однаковости»⁶². Та

⁵⁸ Одинцов, 205; див. «ЗапЧСВВ» XVI, 137.

⁵⁹ У Львівському Службнику 1905 р. священник благословить чашею престол при словах «Благословен Бог наш» і на «Всегда нині» робить з нею півкруг до народу.

⁶⁰ *Службник*, Бавнд-Брук, 106; *Службник*, Вінніпер, 158.

⁶¹ «Dans ces différentes éditions on a tenu à comparer entre eux les versions des textes et à respecter la leçon des Ruthènes toutes les fois que leur tradition était unanime et constante: autrement c'est le texte de Moscou qui a prévalu» (*Metr. A. Szeptyckyj*, 347). «Pour être objectif, il fallait relever l'influence du Sluzebnik russe sur le nouveau Liturgicon» (RAES, *Le Liturgicon*, 130-131).

⁶² «Très peu ou point étudiés jusqu'à présent, même par les Ruthènes eux-mêmes, les livres ruthènes n'en représentent pas moins une tradition très ancienne, d'une valeur parfois supérieure à celle de la recension vulgate (*de Moscou* — MW)...

немає де правди діти, що оце нагадування московської альтернативи значно відбігало від первісної пропозиції Королевського, висуненої ще в 1927 р., щоб виправлення нашого літургійного обряду звести тільки до усунення латинських запозичень⁶³. І саме тому, що Службеник митр. Жоховського належить до визначних у нашій Церкві, слід звернути увагу на те, чи дійсно в римських виданнях вірно збережена ота вищенаведена заява Королевського стосовно його текстів і рубрик, які є показником таких вікових традицій. Проте вистачить увяти в нього під увагу одне-друге місце і порівняти його з літургійним римським чином, щоб виявити тут пропуски чи зміни в тексті Жоховського, які не можна без застереження сприйняти на підставі самих лише заяв Королевського.

І так, насамперед, звертаємо увагу, що в Римському Службенику священник і диякон, по вступних молитвах на початку відправи, входячи до престолу, мають проказувати Пс. 5,8-13 («Вниду в дом Твой...»). Немає його ні в званому Уставі патр. Філотея, ні в перших грецьких та слов'янських друкованих Службениках, бо він появляється в нас перший раз в Мамоничевому виданні 1617 р.⁶⁴ А в Могилянських його рецитація обмежена лише до 8-9-го стиха, імовірно тому, що дальші призивають Божий суд над неправедними ворогами і не відповідають душевній потребі поєднання та прощення, в яким слід священослужителям приступати до св. престолу. Ось чому і Жоховський уважав за вказане навіть оті два стихки цілком залишити та й тепер уже лиш 8-9-ий стих цього псалма подається в грецькому Євхологоні (Рим, 1873)⁶⁵, а в мелхітському Літургіконі⁶⁶, після 8-го стиха, все інше є довільне. На більшу увагу заслуговує, що в Службенику митр. Жоховського вино-воду до чаші вливає священник, а в Римському в 1942 р. – священник або диякон. Так воно стоїть і в найдавніших літургійних

quand a procédé à quelques suppressions textuelles... on se trouve en présence d'une recension de haute valeur, qu'il serait vraiment criminel de vouloir supprimer sous prétexte d'uniformité» (*Le Pontifical dans le rite byzantin*: OCP 10, 1944, 203).

⁶³ «Il ne s'agit de supprimer toutes les particularités vraiment anciennes du rite Kiev, trésor de la nation ukrainienne, si jalouse de ses traditions. Il n'y a que les latinismes à enlever (*L'Unitarisme*, Prieure d'Amay sur Messe, 63).

⁶⁴ Рудь, 170-171.

⁶⁵ *Євхологон*, Рим 1873, 31. Так само подає Службеник болгарської Церкви; див. HANSENS J.M., II, 380.

⁶⁶ EBELBY N., *Liturgicon – Missel byzantin*, Beyrouth 1960, 403.

пам'ятників, але не бракує текстів, в яких це робить сам священник⁶⁷, і то в часом щораз загальніше до тієї міри, що в 14-му ст. відомий Філотесвий Устав поручає ту функцію дияконіві, а два інші визначні літургісти Н. Кавасила⁶⁸ і Симеон Солунський⁶⁹ кажуть це робити священникові. Це приписує і вищезгаданий Літургікон В. Фаляски⁷⁰, що є зрадагований, без впливу Філотесового Уставу, і правдоподібно під італо-грецьким впливом теж Огілевич у своїй Літургії⁷¹, за ним же й Піліховський⁷² та Жоховський на відміну від усіх друкованих Службників 17-го ст., які доручають це дияконіві. В такому насвітленні стає зрозуміла окрема постанова Замойського Собору, щоб на проскомидії змішання води і вина не робив хтось інший тільки сам священник⁷³. Але її відхилення в Римському Службнику виглядає тим дивніше, що на Літургії Напередосвячених Дарів у ньому, незмінно за традицією, це робить священник (стор. 414-5). Цю незручність, мабуть, відчував А. Рас, бо ж, обороняючи вищенаведену зміну, покликається на Євхологійон Венедикта XIV⁷⁴, що однак, як відомо, є передруком Венецького видання 1727 р.

Ще більше кидається в вічі, що припис Римського Службника, щоб (на відміну від Жоховського) святі двері були замкнені від початку Літургії до малого входу, дослівно взятий з синодального тексту. А з нього послідовно наводяться далші вказівки щодо того, коли їх замикати чи отворити; як у синодальному тексті, так і в Римському нема натяку на те, що слід їх замикати по великому вході (стор. 238)⁷⁵, тимчасом, як усі наші Службники

⁶⁷ MANDALÀ M., *La proresi della Liturgia nel Rito bizantino*, Grottaferrata 1939, 101ss.; PETROVSKIJ, 872ss.

⁶⁸ PG 150, 385AB.

⁶⁹ PG 155, 278A.

⁷⁰ GOAR, 86. Також Літургікон 1601 р. має подібну, хоч дещо неповну, рубрику (стор. 2).

⁷¹ « ЗапЧСВВ » XVI, 108.

⁷² Одинцов, 198.

⁷³ « Statuit praeterea S. Synodus, ut in praeparatione Missae seu Proscomidia commixtio aquae cum vino per alium non fiat, quam per ipsum sacerdotem, neque in vasculo aliquo separato, sed in ipso calice » (*Synodus Provincialis Ruthenorum habit. a. 1720* — Collectio Lacensis, II, Frib. Brisg. 1876, 32).

⁷⁴ *Liturgicon*, 118.

⁷⁵ Це « виправив » Устав богослужень Вечірні, Утрени і Божества. Літургії, Рим 1958, 70.

17-го ст., крім Мамоничевого, що цієї рубрики не має ⁷⁶. Може й тому замикання святих дверей уже не практикувалося по василіянських монастирях ще задовго перед Службником Жоховського, як виходить з Віленської капітули 1667 р., що такі приписує їх замикати на співаних Службах Божих ⁷⁷. Та як би воно не було, вже сам факт, що й наші православні Службники поручають замикати святі двері лише по «Отче наш» під час причастя священослужителів ⁷⁸, підказував би не наполягати на вищенаведені синодальні приписи у нашій літургійній практиці...

Ще більше каже замислитися вставлене в Римський Службник (стор. 214) та в Архиратикон (стор. 46) священниче, чи вірніш, архирейське «Мир всім» перед читанням Євангелія, бо його тут не зустрічається від найдавніших часів ні в грецьких, ні слов'янських рукописних літургійних текстах, ні в друкованих виданнях Київської митрополії. В цьому саме маємо одну з найвиразніших ознак нашої однозгідної й постійної літургійної окремішності, і тому, хоч яка вона дрібненька, могла зберегтися в Римському Службнику для нашої Церкви. Та хоч яка вона давня, признає Раєс ⁷⁹, її так само пристосовано до Венедиктинського Євхологіону...

Таке саме хочеться сказати про припис Римського Службника, вятий з синодального, щоб священники, як співслужать на Літургії, вчасі «Символа віри» потрясали (віяли) воздухом над чашею, тому що цього, як твердить відомий літургіст А. Дмитрієвський ⁸⁰, не зустрічається ні в давніх рукописних грецьких і слов'янських текстах, ні в друкованих Службниках Київської митрополії 16-17 ст. Найстарші в них, Віленський 1583 і 1617 р. й Стратинський 1604 р. приписують священникові лише здимати воздух з чаші по Вірую зі словами «Святий Боже...». А пізніші Могиланські 1629-39 рр. та Львівські 1637-46 рр. доручають, щоб він в часі Вірую тримав його над чашею та щоб так само робили співслужачі

⁷⁶ Рудь, 176; див. «ЗапЧСВВ» XVI, 131, відм. 84.

⁷⁷ АС XII, 97.

⁷⁸ *Чин Божественної Літургії*, Київ, Всеукр. Церковна Рада, 1920, 26-27. *Службник*, Бавнд-Брук, 58, 99, 104; *Службник*, Вінніпег, 88, 149, 155 (окремо згадує лиш отвирання «царських врат» на Іже Херувими, «де цей чин заховується» (стор. 109).

⁷⁹ Raes, *Le Liturgicon*, 119.

⁸⁰ *Богослуженіє*, 119. Про генезу цієї церемонії широко розводиться Тафт Р., *The Great Entrance*, Rome 1975, 418-23.

священики, але по Вірую повторяють рубрику попередніх видань ⁸¹. Одне й друге знаходиться у Жоховського в дещо зміненій кращій стилізації, але — без натяку на співслужачих священиків, тимчасом як синодальні службеники спершу доручали, щоб вони коливали воздухом, а згодом — за новогрецькими — це стали доручати і священнослужителів, як сам править, хоч тут і там символіка — сумнівна ⁸². Отже, щоб уникнути таких самих наслідків і в нашій Церкві, чи не було б краще залишити на своєму місці рубрику Жоховського перед Вірую?

IV.

Після цього бажавмо взяти до уваги з його Службеника ще Літургію Напередосвячених Дарів, зокрема ж обряд їхнього перенесення на престол для св. причастя. Вже у вступній інструкції до цієї богослужби митрополит зазначає, що в його виданні залишено проскомидію в першій її частині, коли-то священик при проскомидійнику виймав на дискос напередосвячений Агнец з дароносниці та вливав до чаші вино-воду і покривав св. Дари воздухом. Натомість священнослужитель в його Літургії Напередосвячених Дарів сплітає ці чинності з церемонією великого входу в часі співу « Нині сили », тобто виносить дароносницю в урочистій процесії від престолу на церкву і, принісши до престолу, вибирає з неї св. Агнца з освяченими частичками на дискос та, сховавши її до кивота, вливає вино-воду до чаші і накриває обоє воздухом. Отак колишня проскомидія та великий вхід з св. Дарами, сплетені в одно ціле у Службенику 1692 р., з маленькими змінами повторюються в усіх наступних наших виданнях аж до наших часів.

Тим часом у Римському Службенику проскомидія на Літургії Напередосвячених Дарів подається у двох видах: колишнього короткого обряду приготування св. Дарів на проскомидійнику (стор. 414) і в новішому — більш урочистому (стор. 414-5). Перша проскомидія правиться тоді, коли дароносниця із св. Дарами знаходиться на проскомидійнику, а друга — коли вона переховується в кивоті на престолі. Першу проскомидію Римський Службеник

⁸¹ Рудь, 191-2.

⁸² RAES, *Le Liturgicon*, 119: « Cette agitation du voile d'un symbolisme douteux... ».

подає за прийнятим від найдавніших видань укладом, але його « Устав богослужень » подає на початку, щоб священник, вийнявши з кивоту напередосвячені Дари, обкаджував їх трьома кивками і щойно згодом добував св. Агнца в дароносниці тощо, і робив на кінець доземний поклін⁸³. А друга проскомидія укладена, за практикою, прийнятою в Росії в минулому сторіччі, вже того початкового обкадження не згадує, лише після покладення св. Агнца на дискос й обкадження цілого престолу та після доземного поклону приписує урочисте перенесення священного дискоса на проскомидійник, де священник вливає вино-воду до чаші і робить доземний поклін⁸⁴. Тим-то й великий вхід у Римському Службнику відбувається за традиційним взірцем, укладеним ще київським митр. П. Моголою, як про це буде мова далі, а не за Службником митр. Жоховського.

Бо вже сто років тому А. Хойнацькій, розглядаючи Літургію Напередосвячених Дарів у наших Службниках, завважив, що її врочиста процесія із св. Тайнами в цьому місці нагадує таку саму церемонію в латинській Службі Божій Напередосв. Дарів з бічного престолу на головний⁸⁵. А втім, найдавніші тексти цієї літургії 17-го ст. в нашій з'єднаній Церкві відомі тільки з Мамоничевого Службника 1617 р. і рукописного Службника Віл. Публ. Бібліотеки 190⁸⁶ з половини того ж сторіччя, дають ще її первісний уклад, а саме: мають т.зв. напоювання св. Агнців освяченим вином і проскомидію та великий вхід у традиційному вигляді. Та вже тоді проти згаданого напоювання виступав відомий П. Аркудій⁸⁷, згодом же й К. Сакович у своїй напасливій « Перспективі » (1642)⁸⁸, але щойно П. Огілевич у своїй « Гармонії » (Вільно, 1671) ствердив, що з'єднані священники вже більше не « напувають » агнців

⁸³ *Ordo celebrationis... iuxta recensionem Ruthenam*, Romae 1953, 126-7 (G. 228).

⁸⁴ *Ibidem*, 124-6 (G. 226-7).

⁸⁵ *Западнорусская Церковная Унія*, 125.

⁸⁶ Одинцов, 232-3.

⁸⁷ *De Concordia Ecclesiae Occidentalis et Orientalis in septem Sacramentorum administratione*, Paris 1626, III, 17, 56; cf. Goar, 176-7.

⁸⁸ Її перевидав у вимках Голубев С., *Київській митр. П. Могола*, II, Київ 1898, 319-394, але цього уступу не подає... Щойно з Могілянської відповіді на « Перспективу », у творі « Літос » (Ж. 1644), виданим Голубевим в « Архив-і Юго-Зап. Росії », часть I, т. 9, 1898, з примітками, що їх у своїй копії « Літоса » поробив сам Сакович, про це докладно читаємо (стор. 87).

та навіть православні освічені івреї стидуються це робити ⁸⁹.

Що ж до проскомидії на Літургії Напередосв. Дарів, то в грецькому тексті В. Фаляски згадується покладення освяченого хліба священником (тен гагіян дореан) і вливання вина з водою до чаші ⁹⁰, але в Нерлівовому Службнику вона вже зводиться тільки до цього одного і щойно на « Нині сили » (не кажемо: великому вході; бо його цей Службник взагалі не приписує) священник виймає з кивота напередосвячені св. Дари і кладе їх на дискос на св. престолі й обкаджує їх і св. престол за звичаєм ⁹¹. На жаль, немає слідів, щоб ця практика від італо-грецьких Василіян перейшла до нашої Церкви ще задалеко до Жоховського. Але, як воно не дивно, знаходимо таке винимання напередосв. Агнця саме в цьому місці на тій Літургії у нашій православній Церкві; подрібно описане в дуже цінному рукописному Архивратиконі Чернігівського архиеп. Л. Барановича з 1665 р. в колишній рукописній колекції Московської Синодальної Б-ки 370/271; тепер в Історичнім Державнім Музею в Москві ⁹².

Під час архиврейської вечірні тут насамперед має місце проскомидія без перенесення напередосв. Дарів в дароносниці на проскомидійник (к. 73 об): « Тогда івреи поставляют святые сосуды на жртовнику по обычаю. Протодіакон же вливает вино и воду во святую чашу. На святой же дѣскос ничто же полагает. Сам бо святитель во свое время святой агнец преждеосвященный тамо положит. И покривают святые сосуды и поклонившеся отходят ». Щойно на великому вході відбувається винимання св. Агнця в дароносниці (к. 84): « Отверзает святитель сосуд в нем же преждесвященный святой агнецъ и вземъ кадилницу кадитъ святые тайны трикраты с трикратною молитвою сею и трикратнымъ поклономъ: Боже милостивъ буди мнѣ... И отдавъ кадило протодіакону, вземлет от сосуда преждесвященный ѿ святой агнец и съ многимъ благоговѣніемъ и вниманіемъ и страхомъ полагаетъ и на дѣскосъ и тако относитъ на жртовникъ, предидущымъ діаконемъ со свѣщами и кадиломъ по

⁸⁹ « ЗапЧСВВ » XVI, 112.

⁹⁰ GOAR, 169.

⁹¹ *Liturgicon*, R. 1683, 303.

⁹² Невоструев К.-Горскій А., *Описание славянскихъ рукописей Московско-Синодальной Б-ки*, Отдел III: *Книги богослужебныя*, Ч. I, М. 1869. На цьому місці почувасмося до милого обов'язку подякувати ВПов. Проф. І. Дуйчеву (Софія) за фотостат цього Архивратикона.

обычаю, (и) на святомъ дѣскосѣ покладаеть. Таже кадить лики святитель и посем глаголетъ сію молитву (к. 84 об): — Благодатию... Єгдаже берутъ честныя дары на переносъ глаголетъ святитель: Въ мирѣ воздеждѣте руки... И тако творят великій вѣходъ по обычаю, не глаголюще ничесоже, (и) преносять святыя дары. Святительже срѣтает ихъ въ царскихъ дверехъ и покадивъ святая, приємлет я и полагаеть на святѣй трапезѣ по обычаю и покриваеть воздухом. не глаголя ничесоже надъними, точію кадить я ».

З цього тексту виходить, що на архисрейській Літургії Напередосв. Дарів Л. Барановича св. Агнца, винятого і покладеного на дискос з дариносниці відносив святитель на проскомидійник аж на великім вході і там передавав його протопресвітерові, що його ніс до престолу і там йому вручав. На жаль, досі восталися неопубліковані архисрейські чиновники митр. Йова Борецького, П. Могилы, С. Косова, Д. Балабана й інші, і не знати, чи так само відбувався великий вхід теж і на їхніх Літургіях Напередосв. Дарів, чи може Баранович уклав собі вищенаведений обряд, бо в Москві чогось такого не було. А втім, відомо, що він сам походив з білоруських уніятів⁹³ і, може був уже обзнайомлений з подібною практикою в з'єднаній Церкві. Так чи інакше, здається нам, що в тих часах за італо-грецьким звірцем проскомидія нашої Літургії Напередосв. Дарів почала зводитися до самого тільки приготування вина-води, а винимання св. Агнца з кивоту і дароносниці перенеслося аж на « Нині сили » і з ним відбувався обхід від престолу, де це виконувано, на церкву і знову до престолу. Мабуть, уже митр. Жоховський перемінив його на євхаристійну процесію, подібну до латинської на Літургії Напередосв. Дарів у Вел. П'ятницю, і на її зразок переніс також наливання до чаші вина-води на престол, усуваючи з цієї богослужби у Служебнику 1692 р. всякий слід попередньої проскомидії. Шкода, що в цьому випадку не можемо покликатися на рукописний Служебник С. Піліховського, бо він не має Літургії Напередосв. Дарів, а описаний нами Борджанський текст з Ватиканської Б-ки, в цій богослужбі не має жодного натяку на проскомидію, ані на винимання св. Агнца з дароносниці, тільки дає коротеньку рубрику, що на « Нині сили » священник і диякон роблять тихо вхід...⁹⁴.

⁹³ Wiszniewski M., *Historia literatury polskiej*, VIII, Lwów 1851, 384.

⁹⁴ « ЗапЧСВВ » XVI, 138-9.

До речі, про саму проскомидію часто нема згадки чи бодай натяку, коли вона звершується в часі Літургії Напередосв. Дарів, у давніх грецьких та церковнослов'янських текстах. Ось чому навіть при теперішньому зрості дослідів її генези і розвитку в працях І. Тібо, І. Карабінова, Н. Успенського, Д. Мораїтса, Габрієлі, Вінклера й ін., не можливо аподиктично сказати, чи часом не має воно якогось зв'язку з первісною її відправою, коли-то напередосвячений хліб переносили процесійно із скевофілакіону безпосередньо на престол у церкві при співі гімну « Нині сили »⁹⁵. А коли проскомидія на звичайній літургії уже в 8-9-му ст. оформилася в окрему функцію перед відправою, то в Літургії Напередосвячених Дарів вона залишилася в своїй первісній скромній формі: в часі попереджаючої вечірньої богослужби відбувалося без окремих молитов та церемоній саме приготування напередосв. Агнца до процесії із скевофілакіону на престіл.

Щойно в 15-16 ст. зі спорудженням окремих проскомидійників коло престолу в святині, була тут порушена первісна симетрія, бо перенесення напередосв. Агнца робилося спочатку в двох стадіях: із скевофілакіону, як св. Дари зберігалися окремо від вівтаря, на проскомидійник в часі проскомидії на першій частині відправи і згодом на престол при великим вході (процесії). Ще більше вона порушилася в нових часах, коли св. Дари почали переховуватися на головному престолі в кивоті, бо від 16-го ст. у латинських костелах його почали виконувати в об'ємистих формах та згодом прийнявся і в інших церквах, на Літургії Напередосв. Дарів: вони з нього виїмалися і переносилися на проскомидійник. Ось чому митр. Жоховський зніс цілком проскомидію в своїй Літургії Напередосв. Дарів, сконцентрувавши її на великому вході як один обряд, який виконується на престолі, подібний до латинського у Вел. П'ятницю. Тому, справляючи наш Служебник, не було потреби знову його відокремлювати від входу, але виста-

⁹⁵ *Chronicon Pasquale ad a. 615*: « Hoc anno sub Sergio, Patriarcha C-politano, a prima jejuniorum hebdomade... coeptum est psalli post « Dirigatur », cum praesanctificata dona in altare ex skeuophylakio inferuntur... « Nunc virtutes coelorum » — (DINDORF L., *Chronica Pasquale ad exemplar Vaticanum* — Corpus Script. Hist. Byz., Bonnæ 1832, 705; cf. PG 92, 898AB. Про скевофілакіон та його приміщення в найдавніших церквах Константинополя, М. Азії, Греції тощо, впродовж 6-14 ст. найновішу літературу подає Тафт, *The Great Entrance*, 42-52, 179-203.

чало вилишити в ньому тільки чисто латинські запозичення. Бо під обрядовим оглядом цей вхід в Службнику Жоховського не багато чим різниться від винесення св. хреста на утрени Воздвиження Чесного Хреста (14.9) чи в 3-тю Неділю великого посту, і добре вкладається у виявлення свхаристійної побожності в Літургії Напередосв. Дарів, яке, до речі, в ній започаткував православний митр. Петро Могила півсторіччя перед нашим митрополитом...⁹⁶.

Маємо тут на увазі дві зміни, які Могила впровадив у ній, як відповідь на закиди, висунені вищезгаданим К. Саковичем проти її двох обрядів. У своїй «Перспективі» він виступив насамперед проти того, що на великому вході цієї літургії священник давав нести дискос в напередосв. Агнцем дияконові, а сам ішов за ним з чашею зі звичайним вином⁹⁷. Потім закидав, що при св. причасті священник, п'ючи з чаші, проказував слова, як на звичайній літургії: «Чесної і Пресвятої Крови...» і таку саму формулку повторяв, даючи пити з чаші дияконові, бо цим сподіювали ідолопоклонство (винопоклонство)⁹⁸. Над першим з цих закидів автор «Літоса» довше не зупинявся, а щодо другого то признається, що в Службнику була помилково видрукована відносна формула, яку вже відповідно виправлено. І Сакович у своїй копії «Літоса» зробив на маргінесі цікаву дописку, що це йому відоме, але — додає — краще зробили уняти, бо вже зовсім «знесли чашу» тобто перестали пити звичайне вино з чаші і лиш під одним видом причащається...⁹⁹.

Можемо однак здогадуватися, що свій перший закид проти Літургії Напередосв. Дарів висунув Сакович на підставі вищенаведеного Петра Аркудія, якого твір про одностороннє навчання Західної та Східної Церкви у св. Тайнах йому був відомий. Згадуючи, як очевидець, що на Русі люди стають навколішки при перенесенні св. Дарів на «Нині сили», Аркудій уважав за невмісне, щоб св. Агнець на дискосі ніс диякон, а священник — чашу зі звичайним вином. І мабуть тоді зачалося, що «in Praesantificatis verum Corpus sacerdos in patina defert... quam discon appellant, una

⁹⁶ Про це ширше RAES, *La Communion du Calice d'Office byzantin des Présantifié*: OCP 20, 1954, 1-2, 166-174.

⁹⁷ *Lithos*, 86.

⁹⁸ *Perspektiva*, 28; *Lithos*, 85.

⁹⁹ *Lithos*, 88.

cum pane benedicto capiti imponit. Nam in liturgia debet patina imponi capiti, honoris causa... Calix, vero qui simplex vinum, minimeque consecratum continet, non in capite, sed infra manu gestandus est: Neque obstant rubricae liturgiae, quae in ordinariis per annum liturgiis ita faciendum esse indicant...¹⁰⁰

Тому митр. П. Могила, знаючи про твір Аркудія, не бачив труднощі те саме запровадити у своїй митрополії, тим більше, що й священник те саме робить, коли править без диякона. Відповідно до того він у своєму Великому Требнику 1646 р. мав на увазі обидва закиди Саковича в доданій інструкції « О нѣкихъ исправленіяхъ въ служеніи Преждеосвященныя Службы »¹⁰¹. Тут найперше він доручає, щоб на великому вході священник тримав дискос зі св. Агнцем правою рукою на голові і чашу лівою, тимчасом як диякон обкаджував його спереду. А коли священник (і диякон) причащаються св. Агнця, доручає проказувати формулу: « Честнаго і Пресвятаго и Пречистаго Тѣла и Крове... », бо вона — каже — є в нім через « напоєніє ». А в чаші він доручає пити мовчки без жодних слів, « ибо тамо простое есть вино, а не Владичняя Кровь, точію церимоніяльнаго ради обходу, употребляемо бывает, вмѣсто полосканія усть ».

Згодом цю інструкцію прийняли в Москві до Службника 1676 р. п.з.: « Изъявленіе о нѣкихъ исправленіяхъ въ служеніи Преждеосвященныя Службы » під редакцією головного « справщика » Євтимія, учня Єпіфанія Славинецького з Києва.¹⁰² Тут один і другий пункт звучить як в Могилянській інструкції, але коли священник править з дияконом, п'є мовчки з чаші сам, бо диякон це має робити при обмиванні чаші (аблюції), а як без диякона, то це виконує він теж і при обмиванні. Ту поправку зробив він на підставі навчання Києво-Могилянської Академії про переісточення літургійного хліба-вина Господніми словами, як виходить в доданій до неї завваги: « Ибо аще и священно есть вложеніемъ частицы вино, но не пресушественно в Кровь Божественную, понеже надъ нимъ словеса священія не чтошася здѣ, яко бываетъ на літургіяхъ Васі-

¹⁰⁰ *De concordia*, III, с. 58, 343. Cf. HEINER F., *Benedicti XIV Prae opera inedita*, Frb. Brisg. 1904, 289.

¹⁰¹ *Евзолотіон або Молитвослов или Требник*, Київ 1646, часть I, 253.

¹⁰² КАРАВИНОВ И., *Св. чаша на литургии Преждеосв. Даров: « Христіанское Чтеніе »*, 1915, VII-VIII, 961-2; Н. Успенский, *Коллизия двух богословий: « Богословские Труды »*, XIII (Москва 1975), 156.

лія Великаго и Іоанна Златоустаго ». І відтоді це пояснення передруковується незмінно в синодальних службениках, так як Могиланська інструкція в пізніших Требниках до початку 18-го ст.

Тим часом у Службенику Жоховського при причасті св. агнца священник проказує звичайну формулку без жодного додатку, і в чаші не п'є вина, « ібо тамо єсть вино, а не Владычня Кръвь. Не претворяється вино в Кръвь Христову частію Тѣла Христоваго вложеного въ святую чашу » (к. 122 об)¹⁰⁸. Бо як на звичайній літургії, так і тут священник сам робить умивання цим вином. А Римський Службеник, за Могиланським і Синодальним, приписує священникові брати на великому вході у праву руку дискос зі св. Агнцем, а лівою чашу з вином (стор. 438), але за Жоховським, лишає формулку при причасті св. хліба без зміни і нічого не налякає на пиття в чаші (стор. 448-51).

На цьому ми кінчимо наш стислий перегляд так історично-літургійних, як і догматичних причин, які спонукали митр. Жоховського та його співробітників до вищез'ясованих змін у Літургії Напередосв. Дарів. З цього бачимо, як у конструктивну розв'язку її проблематики, яку підніс, мабуть, Петро Аркудій ще в часі свого побуту на Русі, зробили свій вклад не лише митр. Петро Могила та православний архиеп. Л. Баранович і по-київському наставлені московські редактори « Ізъявленія » 1676 р., але і в'єднаний первоієрарх Українсько-білоруської Католицької Церкви. Завдяки йому великий вхід на цій Літургії став кульмінаційним пунктом цілої відправи, концентруючи на св. Дарах побожну увагу приявних краще, аніж нововпроваджений обряд їх переносу з кивота на проскомидійник у синодальному службенику...¹⁰⁴.

¹⁰⁸ Цією заявою Жоховський протиставиться поглядам візантійських богословів, головою в Царгородській Церкві від 11-го ст., що через покладення напередосв. Агнца в чашу при причасті просте вино в ній освячується. Див. КАРАВИНОВ, *Св. чаша*: Хр. Чт. 1915, VI, 737-753, VII-VIII, 953-964; ANDRIEU M., *Commixtio et consecratio*, «Rev. des sciences relig.» IV, 1924, 287-9; HANSENS, II, 102, 4; JUGIE M., *Theologia Dogmatica Christianorum Orientalium*, III Paris 1930, 225-7; Успенский, *К вопросу о происхождении литургии Преждедосв. Даров*, «Журнал Моск. Патриархии», 1976, ч. 2, 74-76; *Коллизия*, 156-9.

¹⁰⁴ В цьому навітленні виглядає непереконливим застереження Раса проти прантичних спонук, які митр. Жоховським руководили при його змінах у відправі тієї літургії, мовляв — « вони не дуже то серйозні ». Обряд священничого переносу напередосв. хліба і чаші з простим вином — на думку митрополита — є для простеньких та жінок баламутством, бо вони думають, що в

V.

Наприкінці тому, що задовго було б іще застановлятися над самими текстами літургійних молінь й апостола-євангелієвських читань Службеника 1692 р., хочемо принаймні ствердити, що в богослужбовій ділянці митр. Жоховський перейняв з Могилянського Службеника 1639 р. освячувальні формулки: « Прійміте, ядите, сіє єсть Тѣло мов » і « Пійте от нея вси: сія єсть Кровь моя ». Бо цю однозгідність обох передових Службеників нашої з'єднаної і православної Церкви в цім центральнім акті нашої літургії треба вважати за вельми похвальний чин митр. Жоховського, коли взяти до уваги, що ще в своїм писанні *Colloquium Lubelskie* 1680 р. він уживає Мамоничевого тексту обох освячувальних формулок: « Прійміте: Се єст Тѣло мов » і « Пійте: Се єст Кровь моя »¹⁰⁵ в дусі рішення Віленської Василянської капітули 1667 р., щоб при освяченні чаші казати: « Се єст », а не « Сія єст Кровь моя »¹⁰⁶. Самозрозуміла річ, що Жоховський, за Могилою, приписав тут, щоб священник перед обома освячувальними формулками благословив дискос (аж тричі) і чашу та, наклонившись, проказував « слова освящающая Тѣло Христово/Крѣвь Христову » і по кожній з них низько поклонявся (з дияконом), та сам іще додав третій такий поклін по « Твоя от твоихъ тебѣ приносимъ » (*приносяще* — в літургії св. Василя, як у Могили). Отак ото зі Службеником митр. Жоховського ця могилянська форма освячення ввійшла в вікову традицію Укр. Кат. Церкви саме тоді, коли Московська Церква, заволодівши православною Київською митрополією 1686 р., відразу зробила головний наступ на її традиційне навчання про освячувальну силу цих Христових слів у Службі Божій та на її літургійні книги¹⁰⁷.

ній є найсвятіша Христова Кров, і віддають їй таку саму пошану, що Христовому тілові на дискосі. Не менше священника збирає великий страх, щоб для напередов. Хліба на проскомидійнику не трапилося щось від тварини, що могла б його пірвати. Тому — на думку Жоховського — слід тримати посвячений Хліб у кивоті (до « Нині сили ») і так з ним робити великий вхід... « Проте залишивши цю відміну (деформацію), новий Літургікон відновив давній обряд, не страхаючись, — запевнює Рас, — фальшивої набожності ні тварин (!), що могли б схопити напередов. хліб » (Рас, *Le Liturgicon*, 124-5).

¹⁰⁵ Коялович, *Литовская Церк. Унія*, II.

¹⁰⁶ АС XII, 96.

¹⁰⁷ Миркович Г., *О времени пресуществления св. даров. Спор бывшій в Мо-*

Бо якраз у 1688 р., коли наш митрополит взявся за друкування свого Службеника, патріярх Яким, заінтригований відвертим виступом визначного коректора московських церковних публікацій С. Медведєва в обороні київських богословів та видань, зажадав від української ієрархії покинути « латинські мислі ». Але вищегаданий Л. Баранович заявив у відповіді в 4.2.1689: « Научихомся и научихом, вѣровахом несумлѣнно и исповѣдахом, яко словеса Христа Господа... бывает пресуществление »¹⁰⁸. Тому, що зокрема покликався він на Могилянський *Требник*, *Службеник*, *Катехизис* (1645) і *Литос*, Московський Собор у січні 1690 р. їх осудив передусім за « хлібопоклонну зресь », а слідом за цим новий патр. Адріян заборонив нововиданий Службеник Києво-Печерської Лаври в 1692 р. за незмінену Могилянську форму освячення¹⁰⁹. Згодом в 1696 р. в Москві було видане « Православное исповѣданіе вѣры », що признає освячення св. Дарів епikleзою, та в 1699 р. вийшов Службеник, в якому усунено всякий слід вищегаданої могилянської форми освячення, а натомість підкреслюється освячувальний момент епikleзи. Крім того, в ньому фігурує перший раз окрема інструкція для священнослужителя, яка звичайно передруковується в наступних службениках під заголовком « Известіе учительное, како долженствуетъ іерею и діакону служеніе въ церкви святѣй совершати », що цю науку про епikleзу накидає¹¹⁰. А Київське традиційне навчання про освячувальну силу Христових слів у Літургії ще тільки продовжувалося певною мірою в православних требниках і службениках, що появлялися в Львові¹¹¹ аж

ске во второй половине XVII века, Вильна, 1886, 83-197, 211-7; Курганский Т., *Перелом в древнерусском богословии*, Варшава 1927; Шляпкин Й., *Св. Димитрій Ростовскій и его время*, Спб. 1891; Власовський І., *Нарис історії Укр. Православної Церкви*, III, Бавнд-Брук, 1957, 54 нн.

¹⁰⁸ *Письма Преосв. Л. Барановича*, Чернигов 1865, 236 нн.

¹⁰⁹ Харлампович К., *Малороссійское вліяніе на великорусскую церковную жизнь*, I, Кавань 1901, 246 нн.; Огієнко І., *Укр. Правосл. Церква*, II, Прага 1942, 235.

¹¹⁰ Петровскій А., *Учительное известіе при славянском Службеникѣ: Христ*. Чт. 1911, 1, 552.

¹¹¹ Освячувальну силу Христових слів у Службі Божій гарно висловлює « Полуустав », виданий для вірних, щоб розважали поодинокі молитви та чини св. Літургії, у Вільні ченцями православного монастиря Св. Духа 1695 р. Див. наведений уступ про обі освячувальні формули в нашій рецензії тієї рідкої книжечки, виданої о. А. Надсоном в білоруському журналі « Божым Шляхом », у Лондоні 1970-71 р., « ЗапЧСВВ » XIV, 464-5.

поки в 1720 р. церковного друкарства в підросійській Україні не підпорядковано новоутвореному Синодові в Москві, який вимагав повної однозгідності друкованих текстів з великоросійськими церковними книгами (указ 31.8.1721). Отак ото й Київське віронавчання про освячувальну силу Христових слів було скасоване вже в початковій стадії обмосковлення Української Православної Церкви і збереглося тільки в Укр. Кат. Церкві та її Літургії. А слідом за цим, в 1720-им роком, наступила дальша фаза викорінювання усіх взагалі українських богослужбових ознак та відмінностей від московського синодального обряду¹¹² такою мірою, що вони згодом збереглися лише в літургійній практиці Укр. Кат. Церкви наступних сторіч аж до сьогодні, без огляду на часткові запозичення теж і в латинського ритуалу.

Ось тому важко зрозуміти, що всі Служебники, видавані під цю пору в Українській Автокефальній Православній Церкві, так цупко тримаються синодального тексту, зокрема в чині освячення св. Дарів. Вони не тільки дослівно повторюють його текст із синодального Служебника і тим самим згідно з ним визнають, що переісточення довершується через епikleзу, але роблять це в формі надмірно показовій. Бо коли, за прикладом Могили, митр. Жоховський видрукував освячувальні слова: « Прийміте, ядите » — « Пийте от нея всі » та « Твоя от твоїх » великими уставними буквами, то ні один Московський Служебник не подбав про те, щоб таке саме робити в епikleзою. Чогось такого не було, мабуть, і в наступних часах, хоч дальші Служебники Укр. Кат. Церкви повторяли вищенаведену практику нашого митрополита... Аж ось в найновішому Служебнику, зредагованому Комісією богослужбових книг Укр. Православної Церкви в Сполучених Штатах Америки під наглядом митрополитів Іоана Теодоровича, Іларіона Огієнка і Ніканора Абрамовича, слова епikleзи на обох літургіях св. Івана

¹¹² Точний спис « несогласій малороссійских церквей с великороссійскими » подав до Синоду наш « малорос », єромонах Макарій Тимофіїв у своєму доносі на Київське і Чернігівське духовейство та українські монастирі, що тримаються власних церемоній, головно у відправі Служби Божої, подібно як уніяти, на відміну від синодальних. Його видав Барсов Н., *Геродіакон невскаго монастыря Макарій*: Христ. Чт. 1882, II, 647-686. Див. Чистович И., *Феофан Прокопович и его время*, Спб. 1868, 36-37; Огловлин О., *До питання про джерела « Истории Русов » у справах церковних*, « Віра і Знання », Праці Науково-Богосл. Інст. АПЦ в ЗДА, I, Нью-Йорк, 1954, 50-51.

Золотоустого та Василя Великого видруковані високим уставом (у Василівській — навіть з фразою перейнятою з Хризостомового тексту « Перетворивши Духом Твоїм Святим ») ¹¹⁸. Отак Укр. Православна Церква сама себе відштовхує від найчистішої Могиллянської традиції, замість до неї систематично відкликатися і повертати у своїх богослужбових починаннях, щоб спільно з Укр. Кат. Церквою зберігати вікові ознаки самотності первісного Київського літургічного обряду.

* * *

Самозрозуміло, завдяки високому своєму тиражеві Службник митр. Жоховського міг рахувати на широке поширення перш усього в давніх єпархіях Укр. Кат. Церкви на Білорусі, Волині та Холмщині, і слідом за ними теж у новоприєднаних в Апостольською Столицею єпархіях — Перемиській, Львівській та Луцькій (1691-1702). І як на те, між рукописними останками церковного книгозбору з засяньського села Канчуги збереглася Служба Божа, цікава для нас тим, що складається з двох частин: проскомидії, переписаної в православного Службника, виданого Львівською Ставропігією у 2-ій половині 17-го ст. (чи не в 1691 р.?), та в Літургії, дослівно скопійованої в Віленського Службника 1692 р. — мабуть ще в перших роках після з'єднання Перемиської єпархії. З цього можна б прийти хіба лиш до такого висновку, що на цьому терені богослужбові відміни одного Службника від другого не грали основної ролі. Але з огляду на грядучі важкі часи для з'єднаної Церкви в 1700-1709 роках, протягом т.зв. північної війни в Польщі з московською інтервенцією, хіба не можна відмовити Службникові Жоховського провідної заслуги для збереження винищеної Петром I-им Унії на українсько-білоруській території... Ось чому, коли по смерті Перемиського єп. і митр. Ю. Винницького († 1713) виникла потреба дати для осиротілої з'єднаної Церкви провідного адміністратора, папський нунцій у Варшаві кард. В. Одескалкі рішився доручити одну і другу функцію Володимирському владиці Л. Кишці, бо покладав надію на притаманну йому енергію, що він запровадить « поправлений » Службник серед Перемиського духовенства, якого велика частина ще не

¹¹⁸ *Службник*, Бавнд-Брук 1963, 89-90.

вживала ¹¹⁴. Слідом за цим, між потребами, які сам Кишка по своїм митрополичім виборі, вже 1715 р., підніс у зв'язку з задуманим собором нашої Церкви, фігурує справа « нових Служебників для новов'єднаних єпархій », а в довгій низці спонукань, які за цим промовляють, він підкреслює раз у раз помилкове обстоювання Москви, ніби освячення на Літургії звершується через епиклезу ¹¹⁵. Притому він перелічує поодинокі літургійні зміни, вже зроблені в Служебнику митр. Жоховського, — тільки не називає його поименно, — і тим нав'язує до вже панівної літургічної практики в з'єднаній Київській митрополії при виданні Віленського Служебника 1692 р.

І таким чином Служебник митр. К. Жоховського, завдяки найвищому схваленню Замоїського Собору 1720 р. та Апостольської Столиці його головних відмін від інших служебникових чинів (рецензій), тобто визнання походження Святого Духа « і від Сина », поминання Римського Архисрея, усунення « теплоти », губки і « напоювання » св. Агнців для Служби Божої Непередосв. Дарів — й досі живе в літургії Укр. Кат. Церкви.

¹¹⁴ МУН V, 1968, 258. Нунцій помилково говорить тут про Служебник і Часослов, виданий у Володимирській єпархії, бо Кишка міг друкувати хіба що в Супраслі, ставши там архимандритом 1708 р.

¹¹⁵ WELUKYJ, *Epist. Metr.* IV, 49.

SOPHIA SENYK

METHODIUS TERLEC'KYJ — BISHOP OF XOLM*

Methodius Terlec'kyj, bishop of Xolm (Chełm) and Belz 1630-1649, stands out among the Catholic Ruthenian hierarchy of the first half of the seventeenth century. Not only his work in his own Church, but also his mission among the Uskoki—the Serbs who fled from under Turkish rule and settled in territories ruled by the Hapsburgs—has drawn the attention of historians.¹ With the recent publication of archival

* Abbreviations used:

- ASCPF, vol. 1 = *Acta S.C. de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjæ spectantia*, ed. Athanasius G. WELYKYJ, Romae 1953
- AV, vol. 23 = *Akty izdavaemye Vilenskoju kommissieju dlja razbora drevnix aktov*, Vil'na 1896
- DPR, vol. 1 = *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, ed. Athanasius G. WELYKYJ, Romae 1953
- EM, vol. 1,2 = *Epistolae Metropolitanum Kioviensium Catholicorum*, ed. Athanasius G. WELYKYJ, Romae 1956
- LB, vol. 1 = *Litterae Basilianorum in terris Ucrainae et Bielarusjæ*, ed. Athanasius G. WELYKYJ, Romae 1979
- LE, vol. 1,2 = *Litterae episcoporum historiam Ucrainae illustrantes*, ed. Athanasius G. WELYKYJ, Romae 1972-1973
- LN, vol. 4,6 = *Litterae Nuntiorum Apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes*, ed. Athanasius G. WELYKYJ, Romae 1960-1962
- LSCPF, vol. 1 = *Litterae S.C. de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielorussjæ spectantes*, ed. Athanasius G. WELYKYJ, Romae 1954
- MUH, vol. 2,3,11 = *Monumenta Ucrainae historica*, Romae 1965-1974
- SEU, vol. 1 = *Supplicationes Ecclesiae unitae Ucrainae et Bielarusjæ*, ed. Athanasius G. WELYKYJ, Romae 1960

¹ For short biographical sketches of Terlec'kyj, see A.S. PETRUŠEVYČ, *Xolmskaja eparxija i svjatiteli eja po 1866 god* (Lvov 1867) p. 41-54 (this work appeared also in *Naukovyj sbornyk*, 2 [1866]: 159-298; 3 [1867]: 1-109, and serialized in *Xolmskij grekouniat'skij mesjaceslov*, with the section concerning Terlec'kyj in 1871, p. 25-59); V.M. PŁOŠČANSKIJ, *Prošloe Xolmskoj Rusi*, 2 (Vil'na 1901): 3-52 (the same is in his introduction to AV, vol. 23). Other minor articles either repeat these two authors or tend to unfounded statements.

materials in Rome we can fill out gaps in our knowledge of him as missionary and as bishop and correct some inaccuracies concerning his life.

1

We do not know Terlec'kyj's date of birth, his baptismal name, or any particulars about his early years. Some inferences can be drawn from later events. As monk and as bishop Terlec'kyj labored in and for the Xolm eparchy. In all likelihood his branch of the Terlec'kyj family, many members of which were prominent in the Ruthenian Church, was settled in Xolmščyna.

We shall see in a moment that by September 1625 he was already a priest and that in 1626 he was older than philosophy and theology students normally were. This leads us to place the date of his birth in the very last years of the sixteenth century.

Terlec'kyj probably entered the Basilian Order at the Xolm monastery. He may have been sent for a year of novitiate or of formation at Byten' in Belorussia, where the novitiate was established in 1616. Methodius certainly spent some time at the Vilna Holy Trinity monastery. His signature from 1620 exists on a manuscript book of the monastery.²

Beginning with 1625, we have no difficulty in tracing his life by following documentary evidence. The hieromonk Methodius Terlec'kyj appears acting for metropolitan Joseph Veljamyn Rutskyj in affairs regarding the Church. His name first comes up in a document of 1625, in which, as the metropolitan's agent, he protests against the arbitrary disposal of monastery properties by the archimandrite of Žydyčyn in Volyn', who had sworn previously that he would act in these matters only with the advice of other monks.³

Evidently the metropolitan saw in Terlec'kyj a religious of promise. Early in September 1625 the bishop of Xolm Athanasius Pakosta died, and a few days later the metropolitan named Terlec'kyj administrator of the eparchy.⁴ This seems to imply that Terlec'kyj was too young to be named bishop; perhaps the metropolitan already then also had plans to send him for studies abroad.

² See F. DOBRJANSKIJ, *Opisanie rukopisej Vilenskoj public'noj biblioteki* (Vil'na 1882), p. 441 (on a book that had belonged to St Josaphat Kuncevyč).

³ AV, 23: 49-50.

⁴ See the document of appointment, *ibid.*, p. 50-51.

Terlec'kyj's duties as administrator of the Xolm eparchy did not last long. Pakosta's successor, Theodosius Meleško, was nominated already in late September, and in October Terlec'kyj gave over the administration to the bishop-nominate.⁵

Meleško died in July 1626. Rutskyj intended Terlec'kyj to succeed to the bishopric and applied for the royal nomination of Terlec'kyj.⁶ But before taking charge of the eparchy Methodius Terlec'kyj was to finish his studies in Vienna. For the time of Terlec'kyj's absence Rutskyj himself took over the administration of the Xolm eparchy.

Methodius Terlec'kyj arrived at the pontifical seminary in Vienna at the beginning of November 1626. His studies at the university began with logic.⁷ The course, continuing with physics and metaphysics, should have lasted three years. But as the seminary register so candidly states, both because Terlec'kyj was older than the other students and because he was not outstanding, the following year he went straight on to moral theology (bypassing dogmatic).⁸ Such an abbreviated course of studies was not unusual for those times; many Latin bishops in Poland had no fuller preparation.

Metropolitan Rutskyj, in sending Methodius to the Vienna seminary, intended him to acquire broader experience and learning and did not have a full course of studies in mind. The royal nomination of Methodius as bishop of Xolm, held ready a year and a half, was issued already before the end of the second school year.⁹ Before taking possession of his eparchy Terlec'kyj wished to visit Rome. To this the metropolitan agreed, all the more readily as he thus had an appropriate person who could make an *ad limina* visit in his name and in that of the entire Ruthenian hierarchy.¹⁰ The first few decades after Brest were critical for the Union, especially after the ordination of a new

⁵ Rutskyj's letter of instruction to Terlec'kyj, *ibid.*, p. 53-54.

⁶ See the letter of nuncio Lancellotti to Propaganda of 19 July 1626, LN, 4: 238.

⁷ Archivio di Propaganda Fide, Scritture riferite nei Congressi, Collegi e Visite, vol. 5, fol. 138 (list of students at the seminary in the school year 1626-1627).

⁸ *Ibid.*, vol. 6, fol. 182.

⁹ The official letter of nomination of 4 February 1628 is in AV, 23: 68.

¹⁰ Rutskyj explained this later in a letter to nuncio Santacroce in Warsaw, EM, 1:236. The metropolitans, beginning with Rutskyj, felt obliged—and were then considered obliged by Rome—to make an *ad limina* visit every three years. This proved impossible to carry out regularly, as we shall see in the course of this article, and the practice was dropped.

Orthodox hierarchy by the patriarch of Jerusalem Theophanes III in 1620. The metropolitan did not feel he could leave his Church for the several months a trip to Rome would entail. In Rome Methodius was to present a report on the state of the Kievan metropolitanate and promote the beatification of Josaphat Kuncevyč.¹¹

2

Before setting out for Rome, however, Methodius received still another commission. The Uskoki of Žumberak, newly arrived subjects of the emperor, had recently accepted Union with Rome, but neither at Rome nor at Vienna was much known of the religious conditions among them. Nuncio Charles Caraffa in Vienna decided to employ the services of Methodius. Terlec'kyj, knowing Slavic tongues, would be able to orientate himself regarding their religious situation and then, since he was on his way to Rome anyway, would be able to give Propaganda reliable information about these *Vallacchi* (as they are called in the documents of the times). In the late summer of 1628, therefore, Terlec'kyj was dispatched to Rome via Croatia and Slovenia; his expenses as missionary were met by the emperor.¹²

Terlec'kyj's mission could be planned only with the concurrence of his ecclesiastical superior, metropolitan Rutskyj. But Rutskyj did more than just give his consent. The metropolitan was the real initiator of the mission to the Uskoki, as Terlec'kyj himself testifies.¹³

The metropolitan, in spite of the difficulties and problems he was facing in his own Church, did not allow them to confine his vision. For him the Kievan metropolitanate was not a self-contained entity, with which alone to be preoccupied. His concern ranged over all of eastern Europe, over the populations separated from the Universal Church, especially over the various groups of Slavs. Reforms in his

¹¹ Ibid., p. 210-211 (accreditory letters of Rutskyj for Terlec'kyj).

¹² LE, 1:174-175 (letter of Caraffa to Rome). For the background on the Uskoki, their relations with Rome, and Terlec'kyj's mission to them, see Ioannes ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII et XVIII* (Zagreb 1926); Jovan RADOVIĆ, *Rimska Kurija i južnoslovenske zemlje od XVI do XIX veka* (= Srpska Akademija Nauka, Posebna izdanija, kn. 155; Beograd 1950), p. 62-66, 215-218.

¹³ The genesis of this mission is described by Terlec'kyj in his report on his first mission to the Uskoki, LB, 1:13-19.

own Church, attempts to provide better educated monks were not only for the good of the Kievan Church, but could be of benefit to others.

Rutskyj's letters to Rome testify to his spirit of catholicity: Mount Athos, Muscovy, Moldavia, the Serbs—all in turn engage his attention.¹⁴

Rutskyj had heard of the religious needs of the Uskoki, perhaps from letters sent to him by Terlec'kyj from Vienna. The metropolitan therefore asked Propaganda that his monks might be sent to Žumberak, where they could do much good, and that this mission might be commended to the emperor.¹⁵ Terlec'kyj's name is not mentioned, and Rutskyj may not have had him in mind, since, as we have seen, he meant him to take over the Xolm eparchy. But Rutskyj's letter, the concerns of Rome and of the imperial government, and Terlec'kyj's availability all coincided in Terlec'kyj being the one sent.

Terlec'kyj spent several months among the Uskoki. He came to Rome early in 1629 and presented there both the report of metropolitan Rutskyj on the Kievan metropolitanate and his own on the Uskoki. He found the Uskoki much attached to their rite, but uninstructed in religious matters otherwise. When the people, and especially the priests, realized that they had among them someone who really knew the rites of the Eastern Church and was attached to them, they begged him to remain and instruct them. An elderly priest publicly declared that due to the deficiency of books and schools they did not know how to carry out church ceremonies properly, but wished to learn from him.

Terlec'kyj hoped it would be possible to educate some boys in a Ruthenian seminary, to prepare priests who would then be able to carry on the instruction of their people. Parents, suspicious of Latin schools, would not object to sending their sons to a school of their own rite.¹⁶

Propaganda so appreciated Terlec'kyj's missionary spirit as shown in the work of those few months that it named him apostolic missionary and sent him back among the Uskoki.¹⁷ Terlec'kyj wrote of this to

¹⁴ Cf. EM, 1:106-108, 124, 207-208, 321-324, and others. Such breadth of vision was not again met with in a metropolitan until Andrew Šeptyc'kyj in this century, who significantly had great veneration for his predecessor Rutskyj.

¹⁵ SEU, 1:53-54.

¹⁶ Terlec'kyj's reports are in LB, 1:13-21.

¹⁷ For the decision of the Propaganda, 23 March 1629, see ASCPF, 1:73. Propaganda wished through this mission to strengthen the resolve of bishop

Rutskyj, telling the metropolitan that he submitted to the desires of Propaganda and asking him for helpers in his missionary work. He set out again for Žumberak in May 1629.¹⁸

Propaganda also wrote to the metropolitan. Terlec'kyj was sent out again to the Uskoki without the previous consent of Rutskyj only because the spiritual welfare of many souls depended on this. Propaganda hoped that soon other Ruthenian Basilian monks would come to continue the work begun by Methodius, who would then be able to return home.¹⁹

Rutskyj was pleased that Terlec'kyj had shown such ability and recognized the importance of the mission, but at the same time was concerned about the Xolm eparchy. The metropolitan could not devote himself much longer to the affairs of Xolm. If Methodius could not return by Easter 1630 then he would proceed to appoint someone else as bishop.²⁰

Propaganda felt that Terlec'kyj should not be deprived of the episcopacy on account of this mission. He was to bring two other monks there, and as soon as they were sufficiently acquainted with the mission to take it over, Terlec'kyj could return home.²¹

Terlec'kyj's first task among the Uskoki was to allay the suspicions of the people that he was a Latin or latinizing. Partially by showing himself scrupulously observant of rubrics, partially by having had the foresight to acquire a supply of icons from the Greeks in Venice for distribution, he won the confidence of the people. He catechised the population, preached the Union, imparted sacraments.

The people were completely won over, but not so their bishop Simeon. Old and sickly, Simeon began to fear that the educated and zealous monk might supplant him in the episcopacy and developed such a dislike for Methodius that the latter feared for his life when he had to consign to Simeon letters from Rome. Simeon's suspicions were understandable, though, and were only a minor shadow on a mission

Simeon to persevere in the Union, see its encouraging letter to Simeon after Terlec'kyj presented his report, LSCPF, 1:86-87.

¹⁸ The letter of Urban VIII to the emperor recommending to him Terlec'kyj's second mission, of 8 May 1629, is in MUH, 2:90-91. Terlec'kyj's mission collided with the interests of a Latin bishop, see LE, 1:202-204.

¹⁹ Letter to Rutskyj, 20 April 1629, LSCPF, 1:85-86.

²⁰ EM, 1:236-237. He wrote in this sense both to Rome and to Terlec'kyj.

²¹ ACPF, 1:84-85.

which otherwise bore abundant fruit. Methodius was permitted by the people to leave only after promising that other monks, similar to himself, would be sent to them.²³

This time Terlec'kyj spent six months among the Uskoki.²³ Terlec'kyj then stopped in Vienna, where he asked for continuing support for the mission, and from there proceeded again to Rome to report on his second mission to the Uskoki.²⁴

He again had a commission from Rutskyj to treat of some matters concerning the Ruthenian Church—questions of precedence between Eastern and Latin hierarchy (a thorny problem in the Polish state, where the Latins refused to recognize Ruthenian bishops as of equal rank), and the like.²⁵ From Rome Terlec'kyj returned home by way of Vienna. Propaganda had exhorted him not to abandon the mission to the Uskoki,²⁶ and Terlec'kyj wanted to assure support in Vienna for the monks who would take it over.

The emperor, Ferdinand II, favored this mission and was ready to bear the costs of it. Besides religious considerations, for the state a Catholic population on its borders was more reliable than an Orthodox one with a bishop dependent on a patriarch residing in Turkish territory.

What impeded the further development of the mission at this time was the Thirty Years' War. In 1630 Gustavus Adolphus launched his counteroffensive, which totally absorbed the attention of the imperial government. Early in 1632 Rutskyj in a letter to Propaganda described the vicissitudes of this mission to show that it was not due to a lack of good will in the Ruthenian Church that nothing further came of it.²⁷

²³ See Terlec'kyj's report, LB, 1:21-24.

²⁴ See the information provided by his friend and fellow-Basilian Nicholas Novak, *ibid.*, p. 25-27.

²⁵ Propaganda thought highly of his activity and his report, see LSCPF, 1:97-98.

²⁶ See Propaganda decision, MUH, 2:114. Quarrels about precedence were frequent; in May 1629 Propaganda had transmitted to the Warsaw nuncio its decision, to be repeated in succeeding years, ASCPF, 1:78.

²⁷ Cf. ASCPF, 1:86. Propaganda also valued his written reports about the religious conditions in Žumberak and referred to them whenever any question concerning the Uskoki came up, cf. p. 126, 172.

²⁷ EM, 1:257.

There continued to be talk of sending Ruthenian Basilians among the southern Slavs, but the projects did not materialize.²⁸

3

When exactly Terlec'kyj returned to Xolmščyna we do not know; perhaps, as the metropolitan wished, it was by Easter 1630. His episcopal ordination appears to have taken place somewhat later, probably in August. On 2 September 1630 metropolitan Rutskyj, as administrator of the Xolm eparchy, through delegates gave over to Terlec'kyj, already ordained bishop, all documents pertaining to both the spiritual and the temporal administration of the eparchy.²⁹ Terlec'kyj would hold this see until his death in 1649.

In examining the life and activities of Methodius Terlec'kyj as bishop of Xolm and Belz we must first deal with his efforts to promote and defend the Union in his eparchy. This was his first concern and one of the chief of his episcopacy.

Neither the population nor, to a large extent, the clergy had been prepared for the union with Rome concluded in 1596. Preaching and instruction were needed to achieve a real conviction concerning the unity of the Church. Moreover, the Union needed the support of the state, in the sense that equal treatment of Latin and eastern Catholics should be promoted. There was also a need to defend the legal rights of the Ruthenian Catholic Church.

To defend these civil rights of their Church metropolitan Rutskyj and the other bishops were accustomed to coming to Warsaw for the duration of the general diets. Though the Ruthenian hierarchy, unlike the Latin, was not admitted to the Senate, by their presence in Warsaw they could follow the course of the deliberations and seek support for their cause. Rutskyj considered the presence of the bishops in Warsaw for the diet, whenever it convened, as one of their chief obligations.

The bishops by their presence at the diets could achieve little positively. Their efforts were rather spent in attempting to prevent concessions to the Orthodox made at the expense of the Ruthenian Catholics—the granting of church posts and church properties already held by the latter. This became a pressing concern after the death of king Sigismund III in April 1630.

²⁸ So negotiations were on in 1635 for such a mission, see *ibid.*, p. 324, 329-330; 2:144.

²⁹ AV, 23:70.

During the electoral diet that followed a strong party supported official recognition of the Orthodox hierarchy as well as other concessions to the Orthodox. A partitioning of church benefices and properties, now held mostly by the Catholics, between Catholics and Orthodox was proposed.

The electoral diet in 1632, at which various parties pressed their demands, ended by approving a series of resolutions conciliatory to the Orthodox, but injurious to Catholic Ruthenians. The chief point was the official permission for the renewal of the Orthodox hierarchy. The Catholic bishops could look forward to seeing their sees contested and their flocks disoriented by rival hierarchies. Together with the other hierarchs Methodius Terlec'kyj on 8 November 1632 signed a protest against the points approved to the detriment of the Ruthenian Catholics.³⁰

The coronation diet in 1633 did not reach an agreement on the Orthodox question, but the new king, Ladislas IV, issued by his own authority a decree granting full rights to the Orthodox. Terlec'kyj with other Ruthenian Catholic hierarchs signed a statement listing what they could and could not concede. Their document was given to the bishop of Pinsk and coadjutor of the metropolitan, Raphael Korsak, who in their name was setting out for an *ad limina* visit to Rome.³¹

The official approval of an Orthodox hierarchy, followed by the episcopal ordination of Peter Mohyla as metropolitan and of other bishops renewed strife within the Ruthenian Church. The new bishops called upon the people to recognize them as their legitimate pastors. It is futile to ask, for those times, what the attitude of the people was towards the Union. Just as it would be false to assert that the masses showed enthusiasm for the Union, so it is equally misleading to depict them as irreconcilably opposed to it. Everything depended on how the Union was presented to them. If the people saw that none of their religious usages were abrogated, there was no foundation for resistance to the Union. If, however, the bishops and priests who adhered to the Union were depicted as latinizing agents, intent upon beguiling the people away from their ancestral faith—that is, their religious customs, their rite—then the masses could be aroused against the Union.

Terlec'kyj, like the other bishops, found the greatest difficulty in the disunity within the Ruthenian Church. The Catholic hierarchs

³⁰ EM, 1:264; cf. 2:90.

³¹ *Ibid.*, 1:272-277; cf. accreditory letters, p. 277-281.

saw themselves as the only legitimate pastors, continuing the ancient succession of bishops, who at one point, in 1595/1596 accepted Union with Rome. The Orthodox hierarchy, whether that ordained secretly in 1620 or that which received state sanction in 1632, was seen as intruders sowing discord and disobedience among the people.

Rutskyj indeed directed his efforts at reaching an agreement about the Union acceptable to all. To this end he undertook colloquia with the Orthodox hierarchy already in the early 1620's. But at the same time he and the other bishops had to defend what had already been accomplished in the cause of church unity.

If a parish refused to recognize his authority, Terlec'kyj, like all his fellow-bishops, did not hesitate to use all spiritual sanctions and, where possible, also civil. Thus, he proceeded to cite to court the people of Hrubešiv, who had broken the bishop's seals on their church and introduced an Orthodox priest there, and obtained legal injunctions against them. The people at this point submitted, and Terlec'kyj was satisfied with their submission, not pressing to obtain the fines imposed on them. He proceeded in similar fashion in other parishes.³²

In 1635 a royal commission was set up to transfer churches and church properties to Orthodox hands in conformity with the "points of pacification" between Ruthenian Catholics and Orthodox signed by Ladislav IV before his coronation.

In July of that year the commissioners began to partition churches and properties in Xolm between Catholics and Orthodox. To Xolm came also the Orthodox bishop of Peremyšl' Simeon (Sylvester) Hulevyč-Vojutyns'kyj, at a time when Terlec'kyj was in Lublin. He began to affix anti-union proclamations on churches and to incite the people to abandon the Union and those of their pastors who adhered to it. Terlec'kyj protested against Vojutyns'kyj's actions and against the assignment to the Orthodox of any churches in Xolm, where there had been no religious discord among the Ruthenian population prior to this time. Metropolitan Peter Mohyla accused Terlec'kyj of hindering the work of the royal commission.³³

³² Terlec'kyj himself describes the incidents in Hrubešiv in a letter of 5 January 1639 to metr. Korsak, LE, 1:296-298; concerning the same, see also a letter of Adam Kysil' in MUH, 2:247-248, and ASCPF, 1:172. The people had been incited, see AV, 23:104-105, also 162, 163-167. For incidents elsewhere, see also 108-109, 117-121 (Mašiv); 133-136, 141 (Parčiv); 142, 145-146 (Ostriv).

³³ See these documents in AV, 23:95-97.

The perturbations provoked by this partitioning continued for some time. To aid his cause Vojutyns'kyj called in a band of Zaporozhian Cossacks, who did much damage in Xolm and environs and under whose protection the people were incited to refuse obedience to Terlec'kyj.³⁴ Some churches were seized by violence for the Orthodox. When the royal commission began to assign churches in Xolm itself to the Orthodox, Terlec'kyj was not one to hand them over meekly. The commission placed seals on the door of the Dormition church. Terlec'kyj came with assistants, broke the locks, and retook possession of the church. He remained in factual possession of it, though cited again and again to hand it over.³⁵

Terlec'kyj's use of force in the defense of his rights, as in this case, brought him citations to court and sometimes occasioned injuries to priests who stood by him.³⁶ Though deplorable, such actions can at least be explained by the spirit of the times and the circumstances of the Polish-Lithuanian state. Everyone who could felt almost duty-bound to depend on force to defend or regain his rights; other means of enforcement were non-existent.

Incitements of people against the Union were carried on by Vojutyns'kyj in other towns of the Xolm eparchy — in Sokal' and Belz.³⁷ In spite of Terlec'kyj's efforts to keep the eparchy united and his protests against the alienation of churches, Ladislas IV, in a ruling of 1 July 1636 decreed that in Belz, the second see of the eparchy, two churches were to remain with the Uniates, three were to be given to the Orthodox, while concerning a sixth church decision was put off another twelve weeks.³⁸ Terlec'kyj's dismay at this and other similar official pronouncements is easy to imagine. He and his fellow-bishops could not accept without protest that Catholic authorities in a Catholic state should take Catholic churches from Catholic bishops and hand them over to dissidents.

Not only the Orthodox bishop of Peremyšl' was active in the Xolm eparchy. The royal commission placed the churches assigned to the

³⁴ See Terlec'kyj's complaints, *ibid.*, p. 98-99 (20 August 1635).

³⁵ For this incident, see *ibid.*, p. 106-107, 121-122 (the decision of the commissioners of 8 March 1636), 136-137, 139-140.

³⁶ *Ibid.*, p. 110-114. See also the letter of Korsak to Rome, of 10 May 1636, MUH, 11:179-180.

³⁷ See Terlec'kyj's protestations, AV, 23:110 (18 June 1636); 123 (21 October).

³⁸ MUH, 2:220-222.

Orthodox under the authority of the Orthodox bishop of Luc'k, at this time Athanasius Puzyna. Terlec'kyj had to contend also with the activity of Peter Mohyla to draw away his flock. The general diets in Warsaw drew there also the Orthodox Ruthenian hierarchy. Mohyla, by making only a small detour on his way to and from Warsaw, could stop off at Xolm, impress the people by his presence and services, and thus draw them into the Orthodox fold.³⁹

A scurrilous pamphlet against the bishop attacked his person, his mores, and his actions.⁴⁰ Nor was Terlec'kyj spared physical injury.⁴¹ It was some time before religious matters in the Xolm eparchy again became peaceful.

The continuing religious dissension among Ruthenians led many high-placed persons in Poland to think that any settlement at all would be preferable. The Ruthenian Catholic hierarchy was pressed to make concessions, which the bishops could not in conscience agree to. Terlec'kyj, for instance, was visited by prince George Ossoliński, chancellor of the Crown, who tried to induce him to leave to the Orthodox the one church the Ruthenians possessed in Lublin, as otherwise the Orthodox intended to disrupt the diet. In a moment of weakness Terlec'kyj agreed to withdraw the monks who served the church under pretext of protecting them from the epidemic then spread in Lublin. The church would then be in fact abandoned to the Orthodox. To this the nuncio vigorously objected, and Terlec'kyj withdrew his proposal.⁴² Ossoliński, nevertheless, continued to press the bishop, descending to threats against him and against the nuncio.⁴³

4

Metropolitan Rutskyj died on 5 February 1637. In 1638 his successor Raphael Korsak intended to set out for an *ad limina* visit to Rome. When Terlec'kyj learned of this, he expressed his desire to

³⁹ See AV, 23:126-128 for Terlec'kyj's and Mohyla's versions of incidents that arose on this occasion in 1637.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 147.

⁴¹ A concise account of many of these incidents, written by Terlec'kyj's close collaborator and later bishop of Xolm Jakiv Suša, is in LE, 2:316-319.

⁴² See nuncio Filonardi's account, MUH, 11:254-257.

⁴³ See the report, ASCPF, 1:179, and Propaganda's reply, LSCPF, 1:158-159.

accompany Korsak, to take care of some matters concerning his eparchy. Because pope Urban VIII had issued a bull commanding bishops to remain in their eparchies and forbidding them to travel to Rome without express leave from the pontiff Korsak applied to Rome for such permission for Terlec'kyj.⁴⁴

But neither Korsak nor Terlec'kyj set out for Rome just then. The slow and secret discussions between Catholic and Orthodox hierarchs appeared promising at this time. The Catholic hierarchy hoped for a common synod of Catholics and Orthodox. Rome was adamant in forbidding a synod in which bishops as yet undecided about the Union might participate, but it suggested and encouraged informal meetings and contacts. In this sense Propaganda sent an instruction to nuncio Filonardi.⁴⁵

In the midst of such contacts and hopes metropolitan Korsak felt his presence was needed at home. He asked for and received a delay of his *ad limina* visit.⁴⁶ Terlec'kyj too dropped his plans to go to Rome at this time; he made the journey only five years later, after Korsak's death (1640).

The new metropolitan, Antony Sjeljava, upon assuming office in 1641 was to make an *ad limina* visit in the name of the entire metropolitan province. But as he was old and ailing, he first put it off and then took the opportunity of discharging it through Terlec'kyj.⁴⁷

At the very end of 1642 then bishop Terlec'kyj set out for Rome.⁴⁸ Terlec'kyj was a spokesman not for his eparchy alone, but for the entire Kievan metropolitanate. The visit was expected to last only a few months, but as it turned out, Terlec'kyj spent over a year in the Eternal City.⁴⁹ Both before coming to Rome and on his way back to his eparchy he visited Croatia, where he had been a missionary among the Uskoki

⁴⁴ See Korsak's letter, EM, 2:149-151.

⁴⁵ MUH, 11:244-247 (letter of Propaganda, 17 July 1638).

⁴⁶ SEU, 1:105-107; ASCPF, 1:169-170; LSCPF, 1:154.

⁴⁷ See ASCPF, 1:192, 198; LSCPF, 1:171; especially DPR, 1:523-524 (letter of Urban VIII to Ruthenian hierarchy, 3 November 1643).

⁴⁸ Nuncio Filonardi wrote on 2 January that Terlec'kyj had already left Warsaw for Rome, LN, 6:162.

⁴⁹ Sjeljava, writing to Terlec'kyj in August, says he did not write sooner because he expected him back earlier, EM, 2:189-191. From this letter we can also judge how much the metropolitan relied on Terlec'kyj. Cf. LE, 2:30, in which card. Fr. Barberini tells Sjeljava he will try to have Terlec'kyj's affairs taken care of as soon as possible.

fifteen years earlier. To understand why a lengthy stay in Rome, far from his eparchy, was justifiable, we must examine the problems that he hoped to settle or for which he hoped to receive support.

5

The major difficulties arose in connection with the coexistence of two rites in the Polish state and oppressed the entire Ruthenian Catholic Church. Nowhere, however, was the hostility of the Latin bishop and clergy to the Ruthenian Church greater than in Xolmšćyna. This animosity developed long before Terlec'kyj's time and was to continue unabated long after.

Throughout Terlec'kyj's episcopacy two problems were particularly acute in the Xolm eparchy: the controversy over tithes and that over his school.

While in other Ruthenian territories too Latin bishops laid claim to certain rights over Ruthenian churches, such pretensions were carried to extremes in Xolm. Terlec'kyj's predecessor Theodore Meleško, in the royal privilege he received when nominated bishop in 1626, was obliged to render an annual account of his administration, both temporal and spiritual, of the eparchy to the Latin bishop of Xolm. When the first steps were taken to procure the royal privilege for Terlec'kyj, also in 1626, the same clause appeared in the document of his nomination. Through the vigorous action of nuncio Lancellotti this clause was suppressed, so that the papal letter prepared in case the nuncio's protests alone did not suffice did not have to be presented to the king.⁵⁰

Although the Latin ecclesiastics were constrained to abandon claims to supervision over a Ruthenian eparchy, they were far less disposed to lose material gain from the faithful of another rite.

It is not clear exactly when the right of collecting tithes from Eastern-rite faithful and even from church lands—those belonging to the eparchy, to monasteries, and to the secular clergy—was claimed by the Latin bishop and canons. These claims may have arisen due to the much smaller numbers of Latin-rite population and clergy in the territory of the Xolm eparchy than the native Ruthenians. However,

⁵⁰ For this affair, see LN, 4:258-262, 263; LSCPF, 1:45-46, 47. The undelivered letter of Urban VIII is in DPR, 1:465.

the Latin diocese of Xolm, with cathedral and bishop's residence actually in Krasnostav nearby, was already far better endowed than that of the Ruthenian rite, and Latin parish priests too were better off economically than Ruthenian pastors. To lay claim to Ruthenian tithes meant to deprive the Ruthenian Church of almost all sustenance. Besides the injustice of subsidising one rite by extortions from another, this collecting of tithes endangered the very existence of the Ruthenian Church.⁵¹

Protests against these claims had been directed to Rome earlier, already by metropolitan Rtskyj.⁵² They were now repeated by the bishop of Xolm and also by metropolitan Sjeljava, who requested that an unequivocal and energetic prohibition be directed at the Latins, forbidding them to demand tithes from Ruthenians, especially from those in union with Rome.⁵³ Unfortunately, nuncio Filonardi himself did not favor the exemption of even the Ruthenian clergy from tithes, calling the metropolitan's demand a novelty, and counseled Propaganda not to act hastily.⁵⁴

The nuncio failed to see how exasperating the collecting of tithes was, and at the very moment he was writing to Rome of the unreasonable demands of the metropolitan, Terlec'kyj, with clergy and people, had taken to defending their rights themselves. When the Latin canons with their people came to collect tithes in nature from fields near Xolm, they were driven out by force and compelled to abandon the grain they had already collected. This naturally provoked each side to cite the other to court.⁵⁵

As we shall see shortly, the Ruthenian clergy of Xolm had also other griefs against Latin ecclesiastics. The Latin canons of Xolm showed such animosity towards Ruthenian clergy that even prince Ossoliński, who was, as we have seen, not a particular partisan of Terlec'kyj, was moved to write in December 1642 to cardinal Barberini deploring the excesses of the canons.⁵⁶

⁵¹ For the tithes controversy in the period of Terlec'kyj's episcopacy, see AV, 23:91-92, 100-101, 103, 115-116, 150-154, and others.

⁵² See, for instance, SEU, 1:12-13 (1624).

⁵³ *Ibid.*, p. 123-124; cf. ASCPF, 1:181.

⁵⁴ See his letter of 29 August 1642, MUH, 11:311.

⁵⁵ The entire affair is brought out in a series of court documents, AV, 23:195-201; cf. ASCPF, 1:186.

⁵⁶ Biblioteca Apostolica Vaticana, Barb.lat., vol. 6631, fol. 871. As this document has not yet been published we quote it here: «Alcuni Prelati del Capi-

Shortly after this Terlec'kyj arrived in Rome and could treat of the matter personally. Propaganda deliberated about the tithes, but found it difficult to come to a decision. The nuncio's opinion carried weight, and Propaganda, though inclined in favor of the Ruthenian Church, resolved to ask for more information before deciding.⁵⁷

A sentence meant to be definitive was issued by Rome three years after Terlec'kyj's death, in April 1652. This declared in no uncertain terms that "the tithes of the Ruthenian faithful are meant for and belong to the venerable clergy of the Xolm [eparchy] of the Greek rite", so that the Latins "had no right or claim over those tithes" and that the vexations arising out of the claims of the Latin clergy are "unjust, evil, illicit, and presumptuous". The decree also imposed on the Latin side "perpetual silence" concerning these matters.⁵⁸ If observing silence meant not appealing the sentence, then the canons observed it—but observed it by simply ignoring the decree and continuing to demand Ruthenian tithes. The controversy—and appeals to Rome from Ruthenian bishops—were to continue a long time yet.

6

In his striving to strengthen the Union, to spread religious instruction, and to raise the level of the clergy, Methodius Terlec'kyj understood the necessity of having a school. The project of a seminary, often discussed, was not realized until the 1650's and then only briefly. The school in Xolm might at least partially fill the gap.

The Xolm school would educate persons in a Catholic spirit yet faithful to the Greek rite. Terlec'kyj envisioned it as serving not only his eparchy or even his whole Church, but even other Slavic lands. He had hopes that the Uskoki might send some suitable candidates, who would have there the instruction they could not find at home.

tolo di Holm latino, con una insolenza non conveniente a persone ecclesiastiche, e con grandissimo scandalo hanno attaccato quelli del Rito Greco del medesimo loco. Tragedia degna del risentimento de la Sede Apostolica, a la quale ricorrono l'oppressi Ruteni Uniti. Supplico Vostra Eminenza se degni sentir le parti e portar rimedio tempestivo et efficace a tanto male». Ossoliński's letter corroborates Terlec'kyj's, LE, 2:28.

⁵⁷ See various deliberations and letters, ASCPF, 1:191-195, 200-201; MUH, 2:277; LSCPF, 1: 168, 171-172.

⁵⁸ MUH, 3:6-9.

Terlec'kyj opened his school, a gymnasium, by his cathedral in Xolm and for its maintenance assigned the revenues from some properties belonging to the Xolm episcopacy. Administration and teaching were confided to the Basilians at the monastery next to the cathedral. The rector of the school was the Basilian Jakiv Suša, a close collaborator of Terlec'kyj and later also bishop of Xolm (1652-1687).⁵⁹ In 1640 king Ladislas IV approved and confirmed the erection of the school.⁶⁰

The idea of the school was well received by the local gentry of both rites, who soon filled it with students. Terlec'kyj, faithful to his own rite and to the primary purpose of the school, established the instruction there in conformity with Eastern usages. And just as Greek rite students in Latin schools had to conform to Latin practices, including the reception of sacraments, so in the Xolm school the students followed the fasts and feasts of the Greek rite.

No wonder then that the Latin bishop and canons, who found the mere presence of a Ruthenian bishop intolerable, were aroused against the school. The Latin cathedral canons, especially their dean, tried every possible means to have Terlec'kyj's school closed. They claimed that, as there was also a Latin titular of the see he alone had a right to open a school at Xolm—though they did not explain why he did not do so. They then took to persuading the local gentry to oppose the school and to agitate at the diet to have it closed. For that reason Terlec'kyj in 1642 turned to Rome, asking the Holy See also to approve his school and declare its satisfaction that such a school was opened.⁶¹

The pretensions of the Latin chapter of Xolm were so patently uncanonical and injurious that Propaganda in this matter did not postpone action. It sent off a letter to nuncio Filonardi with instructions to admonish severely the chapter and to see to it that the functioning of the school was not impeded. Since enactments of synods urge all bishops to open schools, Terlec'kyj was only carrying out the duties of his office in founding a school, and ecclesiastics of another rite could not impede it. Propaganda asked the nuncio to report what steps he took in this matter and what effect they had.⁶² When he was

⁵⁹ When Terlec'kyj was preparing to leave Rome at the end of 1643 Propaganda sent with him a letter to Suša, praising his work in the school, no doubt to encourage him not to be disheartened over the opposition the school was meeting with, LSCPF, 1:172-173.

⁶⁰ AV, 23:350.

⁶¹ SEU, 1:117; MUH, 11:284-285; cf. AV 23:202.

⁶² ASCPF, 1:180; LSCPF, 1:159-160.

in Rome Terlec'kyj obtained a papal confirmation and approval of his foundation.⁶³ We shall see below what effect it had.

The root of the problem, however, lay not over this or that particular practice or institution, as tithes or the school, but in the deeply embedded animosity of Polish ecclesiastics against the Ruthenian Church. Terlec'kyj in Rome asked Propaganda to issue a decree declaring he had just as much right to open a school as any Latin bishop. It was in fact the refusal of Polish churchmen to recognize Greek-rite bishops as real bishops, on a par with the Latin, that gave rise to disputes.

The Latin bishop of Xolm Paul Piasecki was violently anti-Ruthenian. His reports to Rome Piasecki filled with accusations against the Ruthenian bishops and clergy, accusing them of superstitious practices, uncanonical acts, ignorance, and violence, and laid the blame of continuing schism on their lack of zeal. According to him, the only remedy for all these ills was to do away with a separate see for the Greek-rite Catholics and to place them all under his jurisdiction.⁶⁴

Given such views in the leading ecclesiastic of the region, it is no wonder that the 1643 instructions to diet delegates from Xolmščyna include the following:

The father vладыka of Xolm usurps jura patronatus and the nomination of priests on the lands of the gentry and demands for them unusual immunities, to the great detriment of the gentry state; and under the pretext of a school he brings licentiousness to Xolm; he also occupies unlawfully a place at dietines; and finally, he lowers the authority of our Catholic bishop, under whose jurisdiction the vладыky once were. Therefore the delegates to the Diet should try to have his rights curtailed to what the vладыky had in the past, and that they should call themselves vладыky [i.e., not bishops].⁶⁵

This passage, besides illustrating the difficulties Terlec'kyj was experiencing from the Latins, indirectly throws light also on the fortunes of the Union in his eparchy. Terlec'kyj could preach about the Union making the Ruthenian Church one with the Roman. But his words were belied by the refusal of a Latin bishop, and through his instigation of others to regard and treat him as a real bishop.

In response to Terlec'kyj's requests the Holy See reaffirmed explicitly that the Ruthenian bishops were real bishops and ought to be

⁶³ DPR, 1:538-539.

⁶⁴ See his letter of 2 January 1644, LE, 2:43-44.

⁶⁵ AV, 23-202.

called and treated as such.⁶⁶ Such declarations, however, did not suffice to change the attitudes of his enemies towards him or towards his school.

7

While in Rome Terlec'kyj saw also to other matters affecting the entire Kievan metropolitanate. Some concerned the prerogatives of the metropolitan, such as that the monks, though organized in one Order, not be exempt from his jurisdiction as head of the Ruthenian Church. Several particular aspects concerning the equality of Latin and Ruthenian bishops were again raised; Propaganda reiterated that in questions of precedence only the rank and within the same rank the date of ordination should be decisive, not the rite. At this time the Basilians, and indeed the entire Ruthenian Church, were troubled by several defections from the Order to the Latin rite. The most notable of these was Cassian Sakovyč, who then proceeded to attack in his writings the usages of the Eastern Church. Terlec'kyj was to seek an effective prohibition against such passages to the Latins as well as a prohibition against the publication of Sakovyč's works. He also obtained a place at the Greek College for a relative of his, Adam Terlec'kyj, later a Basilian.⁶⁷

In Rome Methodius was likewise of service in several matters regarding the southern Slavs. Propaganda provided for Croatians books in "Illyric", that is, a Slavic text in Glagolitic characters of Roman liturgical books. At this time a new edition of the Psalter was being prepared, and Terlec'kyj was deputed to compare the Illyric translation with the Vulgate.⁶⁸ Terlec'kyj satisfied Propaganda's request to check the translation "as soon as possible". Only four weeks later Propaganda received his emended translation and could proceed to print it.⁶⁹

Some questions remain concerning this editorial work by Terlec'kyj. Where and from whom did he learn Glagolitic? Terlec'kyj, besides, was acquainted only with the Ruthenian recension of Church Slavonic.

⁶⁶ ASCPF, 1:192, 198. Similar declarations had been solicited from the Holy See earlier, cf. p. 139-140 (1634).

⁶⁷ For all these and other matters, see LE, 2:36-43; ASCPF, 1:191-195, 198.

⁶⁸ ASCPF, 1:196.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 199 (28 September 1634).

How then could he correct an edition of a southern Slavic recension? The result could not have been satisfactory.

By November Terlec'kyj's affairs in Rome had been settled. It seems that originally he intended to leave then, as there exists a series of letters, as requested by Methodius, of pope Urban VIII dated 3 November 1634 addressed to the king and to high civil and ecclesiastical officials recommending to them the cause of the Ruthenian Catholic Church, and to the Orthodox metropolitan Peter Mohyla, inviting him to join the Union. To the Cracow academy was directed a letter exhorting it to help the bishop of Xolm with his school.⁷⁰

Terlec'kyj also received credential letters from Propaganda concerning his activities in favor of the Uskoki, whom he was to visit again on his return trip to Xolm. The nuncio in Vienna, Gasparo Mattei, received a letter from Propaganda asking him to aid Terlec'kyj. A letter was also sent to the civil governor: Terlec'kyj's propagation of education was not confined to his own eparchy. He saw the crying need for it in Žumberak and suggested to Propaganda that the governor might be a likely person to finance a school.⁷¹

Terlec'kyj's departure, however, was put off until January 1644. Just before he left Rome he wanted to take care of one final matter. The school he had opened would, he hoped, contribute to fostering attachment to the rite and to the Union. But this one means was not sufficient. Latins and Orthodox both propagated their ideas by the printed word. To keep pace with them Ruthenian Catholics also needed a press. Terlec'kyj therefore asked Propaganda for matrices of Cyrillic characters which he could take back with him.

Propaganda agreed to his request, not, however, to sending spare matrices, which it did not have, but to making new ones for the bishop of Xolm.⁷² Obviously these could not be ready by the time he had to leave for home, but were to be sent to him when made. Terlec'kyj continued to expect them.⁷³ In May 1645 Propaganda again deliberated

⁷⁰ *Ibid.*, 1:196-197. The letters are in DPR, 1:524-537. During Terlec'kyj's stay in Rome, on 16 May 1643, the bull of beatification of Josaphat Kuncevyč was promulgated. But Terlec'kyj was no longer present for the first solemn celebration of the feast of the newly-proclaimed beatus, which was postponed for a year and held only on 12 November 1644, see SEU, 1:137-138.

⁷¹ ASCPF, 1:191; LSCPF, 1:167.

⁷² See various documents, ASCPF, 1:202, 204-205.

⁷³ See his reference to them in a letter of 19 July 1644, I.E., 2:53.

on his request. The artisan who could make them wanted rather more than what Propaganda was prepared to pay.⁷⁴ Propaganda seemed decided in sending the matrices to Terlec'kyj, but they were again delayed and Terlec'kyj never received them.

Finally in late January 1644 Methodius Terlec'kyj was ready to leave Rome. As a final favor he asked Propaganda to pay the debts he had run up there. This Propaganda refused to do, citing papal decrees, but it did accede to his request for Greek books for himself and the other bishops, though only unbound copies.⁷⁵

As has already been mentioned, Terlec'kyj on his way to Rome had again visited Žumberak. In Rome he presented a report on the religious conditions among the Uskoki at this time. Their new bishop, Gabriel Predojević, was to come shortly to Rome to obtain confirmation in his post. Terlec'kyj found the people—both laity and monks—favorably disposed to Union, but, as before, badly needing educated and self-sacrificing missionaries. Terlec'kyj hoped now, as he had desired twelve years earlier, that Basilian monks from the Kievan metropolitan province might be sent as missionaries to these people.

At this time Terlec'kyj also met Juraj Križanić, a Croatian priest, burning with desire to go to Muscovy in the service of Slavic and ecclesiastical unity. Križanić at this time was impatiently looking for some means of penetrating into Muscovy. He found Terlec'kyj sympathetic to his desires. Doubtlessly at the bishop's invitation Križanić declared he was ready to go to Xolm, where he could learn Greek rites and at the same time help out in the school. From Xolm, after all, it would be easier to find means of entering Muscovy, perhaps in the train of a diplomatic mission or trading party, than from Croatia. When he was in Rome, therefore, Terlec'kyj asked permission for Križanić to come to him and having learned eastern ceremonial to change his rite.⁷⁶

While still in Rome Terlec'kyj had written to Križanić, no doubt encouraging him and reiterating his promise to aid him.⁷⁷ In Croatia the bishop of Xolm again met with Križanić. Terlec'kyj noted how

⁷⁴ SEU, 1:149-150; ASCPF, 1:215.

⁷⁵ SEU, 1:132-133; ASCPF, 1:204.

⁷⁶ SEU, 1:12-129.

⁷⁷ See the letter of Križanić in S.A. BELOKUROV, « Jurij Križanić v Rossii », *Čtenija v imperatorskom obščestve istorii i drevnostej rossijskix pri Moskovskom universitete*, 1909, 2:20.

unusual the Croatian priest's desires were, but considered them "not impossible" and promised to do all that was in his power to help. They parted with the understanding that Križanić would come to Xolm within two years at the latest⁷⁸—a prospect that was never realized.

In Žumberak during his stay of several months on his way home Terlec'kyj labored to strengthen the Union and urged bishop Predojević to visit Rome as he had promised. He also tried to persuade the bishop to send some promising boys to the school in Xolm, where they would "not only learn letters, but also the pure Greek rite". Predojević, though, died soon afterwards. Terlec'kyj, as was his habit, sent an account of his visit to Propaganda, together with further suggestions on how to proceed, emphasizing the need for instruction; a similar letter he sent to emperor Ferdinand III.⁷⁹

Terlec'kyj stopped in Vienna to ask for imperial aid for the Žumberak mission, especially for a school, but received no definite answer because of the war⁸⁰. He proceeded then to Poland, where he sought to enlist the aid of the king and of senators for the matters dear to him.⁸¹ At long last, about August 1644, bishop Methodius returned to his eparchy.

8

His few remaining years Terlec'kyj spent in pastoral work in his eparchy and for the good of the entire Ruthenian Church. For promising candidates from his eparchy he obtained two places at the College of Propaganda Fide in Rome.⁸² These places were for the benefit of monastic clergy, since candidates for the secular priesthood lacked preparation, especially in Latin, for study abroad, and the pontifical col-

⁷⁸ LE, 2:45-46 (Terlec'kyj's account of this visit to Philip Borovyk). Cf. Križanić's letter to Ingoli, 11 August 1644, Sergej BELOKUROV, « Jurij Križanić v Rossii », ČOISR, 1907, 3:55-56. A fuller account of the relations between Terlec'kyj and Križanić was presented in the author's relation on « Križanić and Ukraine » for the Križanić anniversary symposium held by the Yugoslavian Academy of Sciences in Zagreb, September 1983, and will be printed in the acts of the symposium.

⁷⁹ LE, 2:45-52; ASCPF, 1:206, 212-213.

⁸⁰ LE, 2:49.

⁸¹ Ibid., p. 53 (Terlec'kyj's letter of 19 July 1644 to Propaganda).

⁸² Ibid., p. 54-55; cf. LB, 1:215-216. The two monks were sent out in September 1645, see LE, 2:65; ASCPF, 1:200. Cf. SEU, 1:181-182.

leges required a commitment to celibacy from their clerical students.

Back in his eparchy Terlec'kyj had to face the same vexations as previously from the Latin bishop and the cathedral clergy. Soon he again had to have recourse to the Holy See.

Not long before his return to Xolm, in April 1644, the Latin diocesan synod was held in Krasnostav. It issued a number of decrees extremely offensive to Ruthenian Catholics. Thus the synod stated that "the united Ruthenians do greater injury to the clergy and in general to the cause of Latin Catholicism than the Orthodox ever did". This injury, the decree went on to explain, was done by attracting students to the school in Xolm and there "imbuing them with eastern errors" as well as having them observe the Greek rite. Latins were forbidden under pain of excommunication to send their sons there. The synod consistently referred to Ruthenian churches as "synagogues"—an old practice in Poland and always offensive, but even more so when applied to churches in union with Rome. The synod forbade Latin priests ever to celebrate in these "synagogues" The problem of mixed marriages was decided by stressing the inferiority of the Greek rite: if even one spouse was Latin, the marriage was to be blessed by a Latin priest alone. The synod threatened with excommunication even those over whom it had no authority—bishops and priests who taught the Ruthenian population that they did not have to pay tithes to Latin pastors.⁸³

A few months later, in November, the Polish provincial synod was held, at which the same points as at Xolm as well as others derogatory to the Ruthenian Church were passed. The synod went so far as to think it could forbid the Ruthenian bishops to wear pectoral crosses on gold chains.⁸⁴ Again the hierarchy protested to Rome.⁸⁵

Declarations in favor of the Ruthenian Church at Rome were ineffective to improve the situation on the spot, where Latin synods

⁸³ These decisions of the diocesan synod are in SEU, 1:143-144, in a denunciation of the metropolitan, the bishop of Xolm, and other clergy. Cf. the protest of Terlec'kyj, p. 145-146, also his letter to Ingoli, LE, 2:63-64, also 67-69, 70-71. Piasecki soon after this synod was transferred to the see of Peremyśl' (Przemysl), where he continued his attacks on the Ruthenian Church, cf. MUH, 11:394-395, SEU, 1:144-145.

⁸⁴ The decrees of this synod with a commentary by metr. Sjeljava are in LE, 2:55-58.

⁸⁵ SEU, 1:146-147.

continued to pass resolutions prejudicial to the Ruthenian Church.⁸⁶ Terlec'kyj, however, was not discouraged by the difficulties he had to face daily from pressing ahead with his projects. The very frequency and violence of the denunciations against his school by the Latin clergy give evidence that the school was flourishing and well frequented by Latins as well as Ruthenians.

Just as he hoped to obtain the services of Križanić, so Terlec'kyj looked for other possible helpers. Two others came his way. He found a Dominican theologian, George Wąsowicz, who was willing to become a Basilian and to labor for the Greek Church. Terlec'kyj wrote to Rome to obtain permission for him for the transfer to another Order and for the change of rite.⁸⁷ Propaganda agreed and appointed the Dominican to bishop Terlec'kyj's mission, to teach in the school or to help the bishop otherwise. For the faculties of transfer he was referred to the Holy Office, as was the rule.⁸⁸ There we cannot trace the matter further. But at the end of August 1645 Propaganda sent out the decree assigning Wąsowicz to this mission.⁸⁹ Propaganda, aware of the difficulties the school was encountering, tried thus to aid it and to encourage Terlec'kyj to proceed. We hear no more about Wąsowicz; hopefully he was able to help at Terlec'kyj's school.

At about the same time Terlec'kyj took steps to obtain another qualified teacher for his school. We first hear of Peter Saraceno in connection with the Ruthenians in the petition he submitted to Propaganda to be assigned to that mission.⁹⁰ The idea, however, had probably been suggested to the Italo-Greek student at the Greek College by Terlec'kyj when he was still in Rome. Only when Saraceno finished his studies and received his doctorate did the plan mature.

Saraceno was more valuable to Terlec'kyj's school than Križanić or Wąsowicz. He was of the Greek rite himself and was to teach Greek in the school. This was in keeping with Terlec'kyj's intention of making his school a center of studies about the Greek rite, such as was much needed for the Churches deriving from Constantinople but nowhere existed. A school like this would also be a great asset in the cause

⁸⁶ Terlec'kyj wrote to Rome with similar complaints the following year, ASCPF, 1:216-217, 220-221.

⁸⁷ See LE, 2:58-59, 61-62.

⁸⁸ Ibid., p. 63.

⁸⁹ ASCPF, 1:217; LSCPF, 1:183-184.

⁹⁰ SEU, 1:150.

of church unity. The Union of Brest was affirmed not by theological disputes, after all, but by demonstrating that it did not destroy the eastern rite. As Terlec'kyj put it in his request concerning Saraceno, such a man was necessary to him because "not only will he be able to serve in the school by teaching Greek, so necessary to the united Ruthenians to convince the schismatics with Greek books of the holy Fathers and of the Councils, but [...] among the Ruthenians he will have greater authority than any Latin, since he is of the same rite"⁹¹.

Propaganda, in its own words, "not only approved, but highly praised" the plan of the bishop of Xolm to introduce the study of Greek letters into his school. Saraceno was sent off at its expense to Xolm with recommendations to the new nuncio de Torres.⁹²

The attacks on the school, however, were continuing. Terlec'kyj, who sporadically had difficulties also from neighboring Orthodox bishops, who roused people in his eparchy against him,⁹³ found them easy to bear in comparison with the constant attacks against him by Latin Catholic ecclesiastics. Though Piasecki was transferred to another see, his successor, Stanislas Pstrokonski, opposed the school with equal vehemence, even if with little success.⁹⁴ In the region there was no comparable Latin school, and Latin rite parents continued to send their sons there, heedless of the excommunications, as Pstrokonski laments.

Saraceno observed about Terlec'kyj: "I consider that among the Ruthenian prelates united with the holy Church there is no one his equal or who promotes with similar constancy of spirit the holy union".⁹⁵ In the same letter Saraceno describes the attacks of which Terlec'kyj was the object:

Here in Xolm the Latin clergy has again raised the old objections against the Greek clergy concerning the school founded by the Ruthenian bishop of Xolm and approved by the Holy See; because a large number of Latin gentry also attends it, out of envy this was forbidden them under pain of excommunication in the course of a public solemnity, on the grounds that this school teaches eastern errors. [...] I too spoke at the same solemnity, where, upon hearing the dean of the Latin clergy

⁹¹ MUH, 2:304.

⁹² ASCPF, 1:221-222, 224; LSCPF, 1:185.

⁹³ Especially an incident in Sokal', for which see AV, 23:204-205, 207-209; MUH, 2:307-308; ASCPF, 1:226-227.

⁹⁴ Cf. LE, 2:66-67; ASCPF, 1:226.

⁹⁵ See his letter of 19 September 1646 to Ingoli, MUH, 2:311.

assert with intolerable malice that the Ruthenian bishop of Xolm should be called not bishop but vladyka, I considered it my duty as apostolic missionary to show him to his face that he was wrong [...] and I also showed that it was a great injury to the Holy See to proclaim the Ruthenian bishop of Xolm and others united with Rome to be schismatics.⁹⁶

He adds that even Latin gentry were scandalized and displeased with the attacks of the Latin bishop and clergy against Terlec'kyj and his school.

But Saraceno himself was to disappoint Terlec'kyj. The bishop had received the Italo-Greek with great joy; Saraceno too had expressed his satisfaction at helping Methodius. Less than three months later, however, he was writing to Propaganda to ask permission to leave Terlec'kyj in favor of the Latin bishop of Samogitia George Tyszkiewicz. Saraceno upon receiving Tyszkiewicz's invitation would have gone without more ado had not the nuncio detained him with the observation that, as apostolic missionary, Saraceno needed leave from the Holy See to change his field of activity.⁹⁷ The attraction of Samogitia no doubt consisted in better economic prospects. In his second letter Saraceno himself complains of how poorly off he is in Xolm. His missionary zeal lasted only as long as it brought no great material inconvenience or disadvantage to him.

Propaganda replied through nuncio de Torres. He was to exhort Saraceno to persevere in his mission among the Ruthenians, whether at the service of Terlec'kyj or of metropolitan Sjeljava. If this was impossible to obtain, then Saraceno could be allowed to go to the bishop of Samogitia, but on condition of not changing his rite and with strict injunctions not to attempt to persuade anyone else to change his rite.⁹⁸ Saraceno, however, let himself be persuaded to remain in Xolm for the time being.⁹⁹

9

The Xolm school, of course, was not Terlec'kyj's sole concern. He promoted the opening of a seminary in Minsk; in 1648 we see him

⁹⁶ Ibid., p. 312. One such proclamation is in LE, 2:59-61.

⁹⁷ Saraceno's letter of 15 December 1646 to Ingolii, MUH, 2:322-325. Cf. Tyszkiewicz's letter, p. 322.

⁹⁸ See the deliberations and letters of Propaganda, *ibid.*, 11:427-429.

⁹⁹ See his letter, *ibid.*, 2:329-331.

trying to obtain teachers also for this school.¹⁰⁰ Those who had occasion to witness his pastoral zeal esteemed him greatly. His eparchy numbered about 900 parishes, almost all accepting the Union. The bishop made frequent visitations, teaching and exhorting the priests.¹⁰¹ In Xolm to increase religious spirit and to promote the Union, he founded two Marian congregations for the laity, both men and women.¹⁰²

A brief mention should be made of his quarrel with the bishop of Volodymyr Joseph Makosij-Bakovec'kyj. The Volodymyr-Brest eparchy was wealthier than others, and in 1615 a part of its revenues was assigned for the support of the metropolitan, many properties of whose see were held by the Orthodox. Metropolitan Sjeljava conceded these revenues to Terlec'kyj, whose see was poorly endowed, for the support of the Xolm school and other needs. This the bishop of Volodymyr refused to pay him. In his last years Terlec'kyj frequently had recourse to Rome over this, apparently without ever receiving satisfaction.¹⁰³

Terlec'kyj tried to promote the good of his Church as a whole, a task that the ailing and often indifferent metropolitan rather neglected. The bishop wrote in October 1647 of his dismay that a Basilian congregation and a contemporaneous synod were called off due to Sjeljava's poor health. He and many other participants had already set out for Vilna for that occasion, and now the long journey he had undertaken would be in vain.¹⁰⁴ Various other affairs of the Church were already compelling him to make lengthy trips away from his eparchy. He mentions in one letter that in 1647 alone he had been obliged to go to Warsaw three times and to Vilna once just for matters connected with the Basilians.¹⁰⁵

The metropolitan, often incapable of seeing to affairs that needed tending, surrounded himself with incompetent men, who administered the metropolitanate in his name. The election of a coadjutor with right of succession was seen by many as the only means to remedy the

¹⁰⁰ ASCPF, 1:238; LE, 2:78-81, 82-83 (regarding the Augustinian Reginald Maori).

¹⁰¹ LB, 1:58 (in a report of the procurator of the Ruthenian Church in Rome Philip Borovyk).

¹⁰² His request that they be aggregated to the *Prima Primaria* in Rome is in SEU, 1:172. Cf. ASCPF, 1:235.

¹⁰³ On this, see LE, 2:77, 82; ASCPF, 1:226-227.

¹⁰⁴ LE, 2:73-76; cf. SEU, 1:163-164.

¹⁰⁵ LE, 2:77.

situation. Terlec'kyj was mentioned as a candidate, but nuncio de Torres considered his election as improbable, since the other hierarchs opposed it, for reasons he does not specify.¹⁰⁶ Nothing concrete, however, was done about providing Sjeljava with a successor; the metropolitan outlived Terlec'kyj and died in 1655, leaving his Church without a head in the very critical times of the Cossack wars.

In the spring of 1648 the great uprising of hetman Bohdan Xmel'ny-c'kyj broke out. The consequences of this were to bring to an end the hopes nurtured since the Union of Brest of arriving at a "universal union" of the entire Ruthenian Church with Rome. The prospects of such a union in the last years had seemed more promising than ever before. In the negotiations carried on to this end Terlec'kyj was one of the chief mediators.

As we have already seen, when Terlec'kyj was preparing to leave Rome in 1643 pope Urban VIII sent a letter to the Orthodox metropolitan Mohyla inviting him to join the Union. A similar letter was sent to Adam Kysil', palatine of Kiev and the most prominent Orthodox layman of his times, favorably disposed to union projects. Apparently in response to this and other feelers terms were prepared by the Orthodox side of how to effect a universal union.¹⁰⁷ Here we cannot enter into a discussion of the project; our task is only to point out Terlec'kyj's participation in the negotiations and plans.

The project was discussed in Rome, and when the new nuncio de Torres was preparing to leave for Warsaw in the spring of 1645 he received a set of instructions from Propaganda on how to proceed in this matter. Discussions and negotiations were to be carried out in great secrecy, but among the persons with whom they were to be talked over were metropolitan Sjeljava and bishop Terlec'kyj, as persons who could inform and aid the nuncio.¹⁰⁸ Peter Saraceno, in a letter to the secretary of Propaganda Ingoli, spoke of Terlec'kyj's dealings with Kysil' and Mohyla. He forwarded the request of Terlec'kyj that

¹⁰⁶ MUH, 11:437, 438.

¹⁰⁷ On this, see A.H. VELYKYJ, « Anonimnyj projekt Petra Mohyly po zjedynennju ukrajins'koji cerkvy 1645 r. », AOSBM, 10 (1963): 484-497.

¹⁰⁸ For Propaganda's deliberations, see MUH, 11:375-377. The instructions are in LSCPF, 1:181-183. Secrecy was advisable because already in the 1630's rumors that Mohyla was inclining to the Union aroused disturbances especially in Orthodox monastic circles and probably halted for a time or delayed any incipient steps from the Orthodox side towards a « universal union ».

letters from the new pope, Innocent X (1644-1655), be sent to the two Orthodox leaders in the hope that they might produce even greater fruit than the letters of Urban VIII.¹⁰⁹

In November 1646 nuncio de Torres informed Rome that so far he had not been able to accomplish much in the matter of the "universal union" because of the need of proceeding cautiously and in secrecy. He reported that he was about to hold discussions with the few persons kept abreast of this affair—chancellor Ossoliński, the primate of Poland Matthias Lubieński, and bishop Methodius Terlec'kyj, who were all in Warsaw at that time. Only metropolitan Sjeljava was absent.¹¹⁰

Unfortunately, like so many other attempts at a universal union, this one too was to fail. Metropolitan Mohyla died on 1 January 1647. His successor Sylvester Kosiv was also considered to be favorably inclined to a universal union. But it took time to sound him out. Before anything more definite could be accomplished, the Polish state was shaken by Xmel'nyc'kyj's popular uprising.

Soon after its outbreak king Ladislas IV died, in May 1648. In the diets that followed upon his death, though held in an atmosphere of what amounted to civil war, efforts continued among the Catholic and Orthodox Ruthenian hierarchy present in Warsaw to treat of a universal union.¹¹¹ But under the circumstances, with the Cossacks aroused against the Union, nothing could come of this.

The insurrection ended by dividing Ukrainian lands; the two metropolitans of Kiev, Catholic and Orthodox, found themselves in different states. The political boundary assured the permanence of the religious boundary.

Terlec'kyj died in the midst of the war, on 7 June 1649. As his successor was nominated Athanasius Furs, who himself died in October, before his episcopal ordination and before the solemn funeral of Terlec'kyj. Since Xolm, including the cathedral, was at this time in the hands of the Orthodox, Jakiv Suša obtained Terlec'kyj's body and had it buried in the Latin cathedral in Krasnostav. Only in the 1660's Suša, then bishop of Xolm, had his predecessor's remains removed to own cathedral of the Birth of the Mother of God.¹¹²

¹⁰⁹ MUH, 2:331. Cf. discussions in Rome, ASCPF, 1:213-215.

¹¹⁰ MUH, 11:403-404.

¹¹¹ Saraceno reports on this in letters to Propaganda of August 1648, APF, *Scrittura riferite nei Congressi generali*, vol. 65, fol. 127rv, 138rv, 128rv, 137rv.

¹¹² See the accounts by Suša of Terlec'kyj's death and funeral in LE, 2:251,

To appraise Methodius Terlec'kyj as bishop we must view him against the background of his times.

The times required of the Catholic Ruthenian bishops not only direct pastoral work, but also time and money-consuming defense of their united sees in the civil sphere. Terlec'kyj was more sacrificing in this than others, Metropolitan Sjeljava wrote in a letter to him in Rome that the other bishops "do not even want to hear of the diet, much less cooperate by their own labor and expense"¹¹³. Terlec'kyj did not spare himself or his finances in going to Warsaw for the diets and in undertaking other journeys, including the one to Rome.

As convinced as he was of the unity of faith with the Church of Rome, so Terlec'kyj was equally devoted to the tradition of the Eastern Church.

We saw earlier that a good measure of Terlec'kyj's success among the Uskoki may be ascribed to his knowledge and observance of the rite. In his reports of his missions to Žumberak Terlec'kyj always insisted on the importance of providing for the Uskoki instruction in the Greek rite.¹¹⁴ He was equally convinced that faithfulness to the eastern rite was an indispensable condition for drawing the still separated Ruthenians to the Union. In several letters to Propaganda Terlec'kyj stresses the importance of outfitting the church of Sts Sergius and Bacchus in Rome, given to the Kievan metropolitanate for its use, in accordance with the requirements of the rite. He says: "Often Ruthenian [Orthodox] and others knowledgeable in our matters come there and when they see the sanctuary and other things required by the rite not as they should be they go away scandalized, judging from this that the Uniates are changing the rite".¹¹⁵

Terlec'kyj, deeply convinced as he was about the Union, believed

297, 319-320. Suša writes that in burying Terlec'kyj the Latin chapter was moved not so much by Christian charity as by the hope of claiming the eparchy, the last bishop of which they buried by the side of Latin bishops. An indication of how bleak the prospects looked for the Ruthenian Catholic Church at this time is that after the death of Furs the Xolm eparchy was placed by the new king John Casimir under the administration not of a Catholic bishop, but of the Orthodox metropolitan Sylvester Kosiv, see AV, 23:241-241.

¹¹³ EM, 2:190.

¹¹⁴ See, e.g., LE, 2:48, 49 (letters of 1644).

¹¹⁵ Ibid.

that others too would be drawn to it by the force of truth alone. To this end he advocated learning and to this end he acquired theological and historical works which he passed on to others in his own land. Adam Kysil' stated that he had found great enlightenment in cardinal Giustiniani's edition of the Acts of the Council of Florence which Terlec'kyj had procured in Rome and of which he had given copies to Mohyla and Kysil'. Saraceno reports that Terlec'kyj on hearing this declared that "if he could enlighten all of Rus' by means of learning he would do so even at the cost of his life, notwithstanding his poverty".¹¹⁶

The introduction of the study of Greek in his school also attests to his pride in his own rite and desire to promote it. The same interest led to his acquisition of Greek liturgical editions. We saw above his request for Greek books to take back with him in 1643. Much earlier, on his previous trips to Italy, he had set about to acquiring Greek editions in Venice.¹¹⁷

If several of Terlec'kyj's most cherished projects were never realized, the cause was primarily the lack of suitable personnel to carry them out. However much Terlec'kyj—and metropolitan Rutskyj—desired to come to the aid of the Uskoki, suitably trained and willing missionaries among the Basilian monks at home, where there too was a great need of them, could not be found, or if found, spared. The same lack of appropriately trained persons was felt at the Xolm school. There, as we saw, Terlec'kyj tried to meet the need by inviting Greeks or Latin-rite religious.

Among his cherished hopes was the foundation of a Ruthenian College in Rome which could serve all Slavs of the Eastern Church. He no doubt had observed that in the Greek College the formation was totally Latin. His Ruthenian College, he dreamed, would teach the students the ceremonies, language, chant, and other subjects pertaining to their own rite. Such a school, as he himself says, could be taught only by eastern religious themselves. Here again he came against the same insuperable obstacle of lack of qualified personnel.¹¹⁸

¹¹⁶ APF, Scritt. rif. nei Cong. gen., vol. 65, fol. 128r.

¹¹⁷ See his inscription on the Greek euchology printed in Venice in 1578, later given by him to the archiepiscopal library in Polock, in N.P. KISELEV, «Knigi grečeskoj pečati v sobranii Gosudarstvennoj biblioteki SSSR im. V.I. Lenina», *Kniga*, 26 (1973): 140-141.

¹¹⁸ Concerning the Ruthenian College, see especially LE, 2:50-52.

Sending students to colleges abroad, opening a school at Xolm, urging on the opening at long last of a Ruthenian seminary in Minsk were so many attempts on Terlec'kyj's part to prepare persons for the tasks he saw were awaiting workers.

The seventeenth was a century of missionary expansion. Terlec'kyj possessed a good dose of the missionary ardor of his times. But he had the sense to realize that not only far-off regions needed dedicated laborers of the Gospel. As he himself wrote to his fellow-Basilian Philip Borovyk of his mission among the Uskoki: "Even if I were to remain here until death, and a thousand others with me, I would have enough to do, not seeking out Japans and Indias"¹¹⁰. We can add that for him not only Žumberak, but also his own eparchy of Xolm were his Japan and India.

¹¹⁰ *Ibid.*, p. 45.

ATHANASIOS B. PEKAR, OSBM

**TRIBUTE TO BISHOP JOSEPH J. DE CAMILLIS, OSBM
(1641-1706)**

Bishop Joseph J. de Camillis, OSBM
Apostolic Vicar of the Mukačevo Eparchy

Before becoming the Apostolic Vicar of the Eparchy of Mukačevo in Transcarpathia, Joseph J. de Camillis, OSBM, proved to be a dedicated missionary among the Greek population of Chimmarra, Albania, and afterwards a competent General Procurator of the Basilian Order and of the Metropolitan of Kiev united with Rome. The Eparchy of Mukačevo, under his administration, became once again well organized and confirmed in union with the Apostolic See.

As the 275th anniversary of Bishop de Camillis' death was approach-

ing, I began to collect material relevant to his biography in order to be able to pay him a well-deserved tribute for his devoted work for the good of the Byzantine Catholic Church, whether it was among his own people, or among the Ukrainians. I was hoping to publish the story of his dedicated life in 1981, but for reasons beyond my control, the intended biography is appearing only now.¹

¹ Writing the history of the Mukačevo Eparchy, I compiled a short biography of Bishop Joseph J. de Camillis, OSBM, which was later published in

The biography is divided in three parts: I. *Missionary Work of J. de Camillis (1667-1672)*; II. *General Procurator of the Basilian Fathers in Rome (1674-1689)*; and III. *Apostolic Vicar of Mukačevo (1690-1706)*. Since the last part is the longest and it involves various activities of Bishop de Camillis in the Eparchy of Mukačevo, for the sake of clarity, it is further subdivided in six separate chapters.

I. MISSIONARY WORK OF J. de CAMILLIS (1667-1672)

John de Camillis, in religion *Joseph*, the son of a Greek merchant Stamatis and Pluma née Maineria, hailed from the island of Chios in the Aegean sea. He was baptised in the local church of Our Lady of Hodeghetria on December 7, 1641,² receiving the baptismal name *John*. As a talented youth, at twelve, he entered the Pontifical Greek College of St. Athanasius in Rome,³ where at that time some students from the Kievan Metropolitan Province, known as "*Ruthenians*", also were studying.⁴ In the College, John de Camillis became a life-long friend of

the Byzantine Catholic World, Pittsburgh, Pa., May 21, 1978, p. 8. Rev. NILO BORGIA in his book: *I monaci Basiliani d'Italia in Albania ss. XVI-XVIII*, Roma 1935, p. 119-164, dedicated an entire chapter to the missionary work of Father de Camillis in Albania, but only a few lines to his later activity. Recently, Z.N. TSIRPANLIS in his well documented book, published in Greek: *To Elleniko Kologio tes Romes kai oi Mathetes Toy, 1567-1700* (The Greek College in Rome and Its Alumni, 1576-1700), Thessaloniki 1980, p. 599-603, tried to establish a critical chronology of Bishop de Camillis' life, correcting some contradictory dates given by various authors. In my essay, I closely followed Tsirpanlis' chronology.

² The Baptismal Certificate, reprinted by E. Legrand, *Bibliographie hellénique du XVII-e siècle*, Paris 1903, vol. V, p. 348-349, indicates December 7, 1641, as date of baptism, without giving the date of his birth. Yet some authors, like N. Borgia, D. Blažejovskij and others, affirm that Bishop de Camillis was born on December 7, 1641.

³ Official records of the Greek College indicate that De Camillis entered the College in 1656, yet in his letter to Card. L. Kollonich De Camillis affirms that he entered the Greek College at the age of twelve, i.e. in 1654 — cf. A. HODINKA, *A munkácsi gor. szert. püspökség Okmánytára* (Documents Concerning the Greek Rite Eparchy of Mukačevo), Ungvár 1911, p. 284.

⁴ The Pontifical Greek College of St. Athanasius in Rome was founded in 1576, and already two years later two students from the Metropolitan Province of Kiev joined the College. Since 1623, there were six places reserved for the Ukrainian and Bielorrussian students from the Kievan Metropolitan Province.

one of those "Ruthenians", Cyprian Žochovskyj. The latter eventually became the Metropolitan of Kiev (1674-1693) and promoted de Camillis' career in Rome.⁵

John de Camillis was ordained a priest in 1666, at the age of 25, with all probability by the Ukrainian Catholic Bishop, Jacob Suša of Cholm.⁶ Bishop Suša tried to persuade newly-ordained de Camillis and his friend, Ferdinand Rizzi, to join the Basilian Order and to work for the holy union among the Ukrainian people.⁷ But the S. Congregation for the Propagation of Faith denied them permission,⁸ even after they reiterated their petition on September 20, 1666.⁹ Having been denied permission to enter the Basilian Order, Father de Camillis continued his studies and gained Doctor's degree in Philosophy and Theology. Now was the time for him to leave Rome and do some missionary work among his people.

According to the prescribed oath, which John de Camillis made on June 8, 1658,¹⁰ the young priests of the Greek College were obliged to do a missionary work among their own people at least for three years, according to the disposition of the Sacred Congregation. So,

For a complete list of those students cf. D. BLAŽEJOVSKYJ, « Ukrainian and Bielorrussian Students at the Pontifical Greek College in Rome (1576-1976) », art. in *Analecta OSBM*, X (1979) 143-192.

⁵ Metropolitan Cyprian Žochovskyj studied at the Greek College in Rome between 1658-1664 — *Ibid.*, p. 157.

⁶ About the lengthy stay of Bishop Jacob Suša of Cholm (1652-1687) in Rome — cf. J. Praszko, *De Ecclesia Ruthena Catholica sede metropolitana vacante 1655-1665*, Romae 1944, p. 184-233.

⁷ Cf. Bishop Suša's petition to S. Congr. for the Propagation of Faith, dated August 30, 1666, in A. WELYKYJ, OSBM, *Litterae Episcoporum historiam Ucrainae illustrantes*, Romae 1974, vol. III, p. 60 (it will be quoted WELYKYJ, *Litt. Ep.*). It was rather Žochovskyj who, with the permission of Bishop Suša, persuaded his two Greek friends, J. de Camillis and F. Rizzi, to join the Basilian Order. Father C. Žochovskyj left the College on August 17, 1664, but joined Bishop Suša at SS. Sergius and Bacchus Ukrainian Hospice in Rome as his secretary — cf. A. WELYKYJ, OSBM, *Epistulae Metropolitanum Kioviensium Catholicorum*, Romae 1958, vol. III, p. 5 (it will be quoted: WELYKYJ, *EpMetr.*).

⁸ Sacred Congregation replied: « Serventur Constitutiones Collegii » — cf. A. WELYKYJ, OSBM, *Acta S. C. de Propaganda Fide Ecclesiam Ucrainae et Bielarussiae spectantia*, Romae 1953, vol. I, p. 338-339 (it will be quoted: WELYKYJ, *Acta PF.*).

⁹ *Ibid.*, p. 339: « Finiti gli studi gli Alunni debbano ritornare alle loro Patrie et ivi attender insegnare gli altri quello, che hanno imparato in Collegio ».

¹⁰ TSIRPANLIS, p. 599.

Father J. de Camillis was assigned to do a missionary work among the Greek population of the region of Chimarra, located in the south-western part of modern Albania¹¹.

Ecclesiastically, the territory of Albania belonged to the jurisdiction of the Orthodox Archbishop of Ohrid until 1767, when it became subject to the Ecumenical Patriarch of Constantinople. The Shepherds of Ohrid, in their effort to free their people from Turkish occupation, were turning to the Apostolic See for some military assistance. These political contacts eventually brought about a friendly disposition of these people toward the Catholic Church, especially in the south-western region of Chimarra. Thanks to the Venetian lords, controlling the neighboring island Corfú, Chimarra somehow managed to remain quasi-independent from Turkish oppression for a long time.

In 1628, encouraged by the friendly attitude of the Greek speaking populace, the S. Congregation for the Propagation of Faith opened in Chimarra a Byzantine Catholic mission, hoping to bring its inhabitants to union with the Catholic Church. For this purpose the Congregation acquired a small residence with an adjacent church for the Apostolic Vicar in the town of Chimarra,¹² while a missionary school was established in the coastal village of Drimades, to the north. The Apostolic Vicar of Chimarra ordinarily was assisted by two missionaries, one of whom assisted him in his missionary work, while the other conducted school in Drimades. The struggling mission was finally abandoned in 1765, when the Turks took complete control of the mountainous region, including the island of Corfú.¹³

Father J. de Camillis left Rome on October 7, 1776,¹⁴ heading for

¹¹ The district of Chimarra at the present time is included into the Province of Vlonë, Albania. Until 1690, the district of Chimarra (embracing about 15 villages) managed to remain quasi-independent from Turkish domination, paying only a certain amount of tribute to the Turks.

¹² The town Chimarra (modern Himara) gave its name to the entire district and remained its capital. At that time it had about 1,800 inhabitants of the Greek origin.

¹³ The short history of the mission in Chimarra is given by C. GATTI-C. KOROLEVSKYJ, *I riti e le Chiese Orientali*, Genova 1942, vol. I, p. 466-474; also by Bishop A. Stanilas, in his extensive *Report to the S. Congregation for the Propagation of Faith*, dated July 16, 1685, and published by C. Korolewkyj, *Bessarione*, Roma, serie III, VIII (1911) 444-470. The island Corfú (modern Kerkira, Greece) in the Ionian sea, was under Venetian domination between 1386-1797, when it was occupied by the Turks.

¹⁴ The official records of the Greek College indicate that Father J. de Ca-

coastal town of Otranto, wherefrom he hoped to sail to Chimarra. But before sailing he became seriously sick and was able to depart only six months later, reaching his destination, Drimades, on May 20, 1668.¹⁵ There he found the Apostolic Vicar, Bishop Arcadius Stanilas,¹⁶ who welcomed him with great joy and immediately entrusted him with the missionary school, while he himself resumed his missionary journey throughout the region. In a short time Father de Camillis familiarized himself with the local dialect and customs, and started his missionary work with "true apostolic zeal" in the summer of 1668.¹⁷ Thus, the Chimarra Mission began to prosper once again.

After a short period of relative peace, Father de Camillis had to experience first the invasion of the Turkish army,¹⁸ and then the "Orthodox fury" incited against him by the Orthodox Bishop Seraphim of Chimarra, who intended to force Father de Camillis out of Drimades by any cost.¹⁹ Seeing the great animosity of the people, which was stirred up by their Bishop, Bishop Stanilas decided to abandon Drimades and transferred Father de Camillis to the town of Chimarra, where he reopened the missionary school in 1670, to the great satisfaction of the inhabitants. Even the children from the neighboring villages came to

millis left the College on October 15, 1668 — cf. BLAŽEJOVSKYJ, *art. cit.*, p. 157. But it is an obvious mistake, since in his *Report* of 1673, Father de Camillis says that it was October of 1667 — cf. BORGIA, *op. cit.*, p. 112. The Rector of the Greek College also notified the Congregation: « Joannes de Camillis, Chius..., discessit e Collegio d. 7 Octobris 1667, iturus Cimariam, iussu S. Congregationis » — cf. Archives of the S. Congr. for the Propagation of Faith (abbr.: APF —), *Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali* (abbr.: SOCG), vol. 370, f. 226.

¹⁵ About his sickness in Otranto and recuperation in Specchio, Fr. de Camillis wrote two letters to the Rector of the Greek College, published by Legrand, *op. cit.*, p. 351-356. According to TSIRPANLIS, p. 599, the two letters should be dated; 1) April 10 (not April 20, as in Lagrange), 1668; and 2) May 11 (not May 22), 1668.

¹⁶ *Bishop Arcadius A. Stanilas* — worked as the Apostolic Vicar in Chimarra, between 1664-1685. He died in Rome, after his return, in 1697 — cf. BORGIA, *op. cit.*, p. 180-187.

¹⁷ Cf. Bishop Stanilas' Report in *Bessarione*, p. 456: "Padre de Camillis cominciò con animo veramente apostolico, e con l'esemplarità de suoi santi costumi a reggere et ammaestrare quella gioventù, e divertire quella gente dove piú era proclive all'offesa di Dio; si ché con frequenti esortazioni propalava in quella gente la parola di Dio, e tal volta aiutando li poveri, sollevandoli dalle loro miserie con quell'aiuto, che le somministravano le forze ».

¹⁸ BORGIA, *op. cit.*, p. 126-129.

¹⁹ *Ibid.*, p. 132-135.

be instructed by Father de Camillis in his missionary school.²⁰

Enraged by the move, the inhabitants of Drimades turned then against Bishop Stanilas, maltreated him and locked him in prison until he would not recall Father de Camillis. But the Bishop did not give in and liberated himself from the peoples' anger by paying a high ransom.²¹ During the night he secretly left Drimades and found refuge with some "good people" in the village of Vuno, about 10 miles from Drimades.²² In Vuno Bishop Stanilas became seriously ill and Father de Camillis was forced to take him to the island of Corfú, where they had good doctors. There he himself nursed the sick Prelate for several months.

Having regained his health, Bishop Stanilas returned to Chimarra, where he found a peaceful stay in the home of friendly local priest, Papa Alexis. Thus, Father de Camillis continued to instruct the youth of Chimarra at the Vicar's residence and attend to the spiritual needs of the people in the adjoining mission church, while Bishop Stanilas resumed his missionary work in the neighboring villages. The charity and dedicated work of both missionaries in a short period of time captivated the hearts of the populace to such a degree that even the hostile Bishop Seraphim capitulated and became more friendly.²³

When the three years of Father de Camillis' assignment had passed, the Sacred Congregation did not have anybody to replace him with. So he was forced to delay his return.²⁴ However in 1672 his uncle Maineria, a prosperous merchant, died in Rome, leaving his nephew as the executor of his last will. So, with permission of Bishop Stanilas, Father de Camillis decided to leave Chimarra on his own, arriving in

²⁰ *Ibid.*, p. 139: « Ma soprattutto nell'insegnamento l'opera del P. de Camillis fù veramente feconda ed efficacissima; il suo nome e la sua abilità d'insegnante si sparse ben presto per tutta la contrada e cosí vennero molti giovani dalli SS. Quaranta, da Navizza, da Bicherni, da S. Basilio, da Lucuvo, da Crizzei, da Cuidetti... ed egli l'istruiva con gran sodisfattione (!) si nelle lettere come nella pietá ».

²¹ Cf. Report of Bishop Stanilas in *Bessarione*, p. 460: « ed offerti loro 60 scudi, sono restato liberato ». The Bishop's support from the Congregation for year amounted only to 180 scudi.

²² *Ibid.*, p. 461; BORGIA, *op. cit.*, p. 140-141.

²³ BORGIA *op. cit.*, p. 156-157.

²⁴ Rector of the Greek College, Rev. D. Ottolini, S. J., already in 1671 informed the Sacred Congregation: « D. Giovanni de Camillis, sacerdote greco da Scio e missionario alla Cimarra, dimanda da partire da quel luogo, che non conferisce alla sua sanità » — cf. APF — SOCG, vol. 430, f. 415-416. There are four letters of Father de Camillis to the Rector of the Greek College, indicated by TSIRPANLIS, p. 601.

Rome sometime in September of that year. To be sure that the Sacred Congregation would not be displeased by his unexpected return, he asked Bishop Stanilas to write a letter of recommendation to the Cardinal Prefect on his behalf. In his highly favorable letter, dated November 28, 1672, Bishop Arcadius Stanilas very aptly described the missionary work of Father John de Camillis in Chimarra, saying:

“Some months ago ²⁵ Rev. Father John de Camillis, an exemplary missionary and a saintly man, departed from this mission. From the day of his arrival on May 10, 1668,²⁶ until the day of his departure, he served this mission according to the wishes of Your Eminence with such wisdom, dedication and zeal for the good of souls that Holy Church must be satisfied and appreciative of his services. No wonder that at his departure, the local faithful cried for him as their Teacher and Father.

“For two entire years he worked in Drimades, teaching in school, preaching, confessing and taking excellent care of the spiritual needs of the people with great zeal and dedication. And yet, during this time, he had to endure many hardships and perils on account of the hostile Turks, the extreme poverty and famine, during which many people died from hunger, the opposition and hatred of the Orthodox, stirred up by their own Bishop of Chimarra, who envied the success of his missionary work.

“After two years, seeing that he was working in vain among the rude and capricious populace of Drimades, Father de Camillis with my permission and blessing left Drimades and moved to Chimarra,²⁷ where he was received with the great joy and happiness of the inhabitants. There I ceded to him my residence and church, where he was able successfully exercise his pastoral work and to reopen a mission school, which was attended by a great number of children, who came even from neighboring villages. On account of his school, Father de Camillis gained a high reputation and respect among the people. Even the above mentioned Orthodox Bishop... became his good friend, defending him against some of his hot-headed faithful”.²⁸

²⁵ Father de Camillis left the Chimarra Mission at the end of August. 1672.

²⁶ The date is incorrect. Father de Camillis arrived in Chimarra on May 20, 1668, as he himself writes: « Alli 20 di maggio, primo giorno della SS. Pentecoste, arrivai a Drimades » — cf. LEGRAND, *op. cit.*, p. 356.

²⁷ I. e. in the town of Chimarra (modern Himara), which was the capital of the entire district.

²⁸ APF — SOCG, vol. 439, f. 315 & 338, reprinted by BORGIA, *op. cit.*, p. 159-161, giving wrong pagination: « fol. 316 e segg. ».

On his arrival in Rome, the Sacred Congregation requested from Father de Camillis a complete report of his missionary work in Chimarra which he *de facto* presented to the Congregation on April 18, 1673. This report also was the main source of my description of the missionary work of Father John de Camillis.²⁹ In his report Father de Camillis did not neglect to recommend some improvements for the missionary work in Chimarra, insisting on the construction of a decent Mission Center, from which the effective missionary work could be extended to the entire region. But it seems to me, that his suggestions remained unheeded.

II. GENERAL PROCURATOR OF THE BASILIAN FATHERS IN ROME.

(1674-1689)

We know that after his return to Rome, Father John de Camillis joined the Ukrainian (Ruthenian) Order of St. Basil the Great, taking the religious name of *Joseph*. On September 28, 1674, he already was appointed General Procurator of the Basilian Order in Rome.³⁰ The position of General Procurator in Rome was highly respected and influential. Therefore, one wonders how a "neophyte" monk, not even from Ukrainian stock, could have obtained such confidential office, and in such a short period of time!

Unfortunately, the Roman archives are silent about the swift promotion of Father de Camillis, and the archives of the Basilian Order of that time are unavailable to us. His biographer, Father Neil Borgia, the Basilian monk of Grottaferrata, gives us only evasive information, saying: "For our purpose it is not important for how long he (Rev. J. de Camillis — A.P.) lived in Rome, first as a simple priest and later as a monk. Nevertheless, it seems to us that at that time he joined

²⁹ Cf. Father de Camillis' report of April 18, 1673, to the Sacred Congregation, under the title: « *Breve Relazione di cinque anni di Missione che da me Gio. Camilli (!) Missionario fù esercitata nella Provincia di Cimarra* », in APF — SOCG, vol. 439, f. 316-333. This report is profusely quoted in the biographical sketch of Father de Camillis by N. BORGIA, *op. cit.*, p. 119-159.

³⁰ About the office of General Procurator of the Basilian Order in Rome, cf. A.G. WELYKYJ, OSBM, « *Procuratores negotiorum Ecclesiae Ruthenae in Urbe* », in *Analecta OSBM*, I (1949) 57-78.

the Ruthenian (Ukrainian) Basilians and occupied the office of their General Procurator in Rome'', without any further explanation.³¹ This is the reason why, at this point, we are forced to resort to a certain amount of speculation.

During his seminary days Father de Camillis, as mentioned before, had become a close friend of Cyprian Žochovskyj, the seminarian of the Kiev Metropolitan Province. Under the influence of his friend, John de Camillis was ready to join the Ruthenian (Ukrainian) Basilian Order already in 1666. At that time he was denied permission by the S. Congregation for the Propagation of Faith and was sent as a missionary to Chimarra, Albania. On his return to Rome in 1672, Father de Camillis was informed that his former Ukrainian friend, Cyprian Žochovskyj, was already named Coadjutor of the ailing Metropolitan Gabriel Kolenda of Kiev,³² and it was only a question of time that he would take possession of the Kievan Metropolitan see.

In all probability, Father de Camillis immediately contacted Archbishop-Elect Žochovskyj, who still had some problems in Rome with his confirmation as Coadjutor of Metropolitan Kolenda.³³ So, Žochov-

³¹ BORGIA, *op. cit.*, p. 163. LEGRAND, *op. cit.*, p. 349-350 writes; « Il retourna à Rome, et fut nommé procureur général des moines de toute la Russie. Ce fut sans doute alors que, devenue moine, il échangea son prénom de Jean contre celui de Joseph ». GATTI-KOROLEVSKYJ, *op. cit.*, p. 694: « Žochovskyj l'aveva fatto eleggere Procuratore Generale dei Basiliani ruteni, ed allora aveva preso l'abito monastico col nome di Giuseppe ». TSIRPANLIS, p. 601: « He returned to Rome in August or September of 1672. It is supposed that at that time he became a Basilian monk of the Ruthenian Province of the Holy Trinity, changed his name to Joseph, and was appointed their General Procurator in Rome ».

³² Cf. biography of Metropolitan G. Kolenda of Kiev (1665-1674) in WELYKYJ, *EpMetr.*, vol. p. 211-217 (in Latin); in Ukrainian by I. Nazarko, ČSVV, *Kyjivs'ki i Halyc'ki Mytropolity*, Rome 1962, p. 51-57.

³³ Cf. biography of Metropolitan C. Žochovskyj of Kiev (1674-1693) in WELYKYJ, *EpMetr.*, vol. III, p. 5-10 (in Latin); in Ukrainian by Nazarko, *op. cit.*, p. 59-67. Just as the Bull of Pope Clement X, confirming Bishop C. Žochovskyj as Coadjutor of Metr. G. Kolenda, dated June 1, 1671, was ready to be dispatched (cf. the Bull in A. WELYKYJ, OSBM, *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, Romae 1953, vol. I, p. 616-620; it will be quoted: WELYKYJ, *DocPont.*), two Bishops: M. Bilozor of Pinsk and B. Glinskyj of Volodymyr, vehemently protested against the nomination of Žochovskyj — cf. their letter of May 21, 1671, in WELYKYJ, *LittEp.*, vol. III, p. 123-133. Other letters of protest — *Ibid.*, p. 134-149; 150-151. They were joined by Bishop J. Suša of Cholm, who sent his own letter on July 21, 1671 — *Ibid.*, p. 149-150; another on p. 162-165, and still another on p. 168-169.

skyj welcomed the opportunity to have his friend as the General Procurator in Rome, since the Procurator of that time, Rev. Josaphat Michnevyc̆, OSBM (1669-1674), opposed the nomination of Žochovskij.³⁴ But to make his friend General Procurator in Rome, Father de Camillis first had to become a Basilian monk. Hence, likely advised by Žochovskij himself, Father John de Camillis joined the Basilian Order, changing his first name to *Joseph*.

How, where and when did Father de Camillis become a member of the Basilian Order? These are the mysteries yet to be solved. There are three possibilities: 1) Father de Camillis, encouraged by Žochovskij, joined his friend in Polock, Bielorussia, and there he made vows and entered the Basilian Order;³⁵ 2) Father de Camillis received his monastic initiation in the Greek monastery of the Basilian Fathers in Mezzojuso, near Palermo, Sicily³⁶ and, after making his vows, was ascribed to the Ruthenian (Ukrainian) Congregation of the Basilian Fathers; or 3) Father de Camillis, ad *rife functus* missionary, was dispensed from the novitiate and, after making his vows, was accepted in the Basilian Order by the Promoter of Žochovskij, Metropolitan G. Kolenda of Kiev who, at that time, was also the Protoarchimandrite, i.e. the General Superior of the Basilians.³⁷ Now, as a professed Basilian monk, Father Joseph J. de Camillis became eligible for the office of the General Procurator in Rome.³⁸ And as a matter of fact, as soon

³⁴ Cf. letter of Sacred Congregation to the Internuncio of Warsaw, August 5, 1671, in A. WELYKYJ, OSBM, *Litterae S.C. de Propaganda Fide Ecclesiam Cath. Ucrainae et Bielarussiae spectantes*, Romae 1955, vol. II, p. 57 (it will be quoted: WELYKYJ, *LittPF.*). The biography of Rev. J. Michnevyc̆, OSBM, see in *Analecta OSBM*, I (1925) 284-285; his appointment as General Procurator in WELYKYJ, *Ep.Metr.*, vol. II, p. 269-271.

³⁵ As mentioned before, Rev. J. de Camillis and his friend, Rev. F. Rizzi, already in 1666 petitioned the Sacred Congregation to be permitted to join the Basilian Order — see nn. 7 & 8 above.

³⁶ Cf. the history of the Basilian monastery in Mezzojuso, Sicily, in work of N. BORGIA, *I monaci Basiliani d'Italia in Albania ss. XVI-XVIII — Periodo II*, Roma 1942, p. 11-31. The Basilian monastery of Grottaferrata should be excluded, since Father Borgia was a member of that monastery and was unable to find any pertinent document concerning Father de Camillis in the monastery's archives, while writing his extensive biography.

³⁷ Metr. G. Kolenda, who supported Bishop C. Žochovskij, was also Protoarchimandrite (Superior General) of the Basilian Order of the Metropolitan Province of Kiev in the years 1667-1674 — cf. M. WOJNAR, OSBM, *De regimine Basilianorum Ruthenorum*, Romae 1949, p. 150.

³⁸ Since the benefice of SS. Sergius and Bacchus, where the residence of

as he was confirmed and took possession of the Metropolitan see of Kiev,³⁹ Žochovskyj did appoint Father de Camillis General Procurator of the Basilian Order in Rome on September 28, 1674.⁴⁰ The official confirmation of Father de Camillis in his new office came after the approval by the General Chapter of the Basilian Order,⁴¹ communicated to him by the letter of Metropolitan C. Žochovskyj, dated in Polock, July 26, 1675.⁴² Thus Metropolitan Žochovskyj found a capable and dedicated defender of his rights before the Apostolic See in person of his former friend, Father Joseph J. de Camillis.

To show his gratitude, Father de Camillis dedicated his first book, entitled *La vita divina*, to his new Protector, Metropolitan Cyprian Žochovskyj.⁴³ In his letter of March 6, 1677, addressed to the Metropolitan, Father de Camillis gave three main reasons, prompting him to dedicate the book to Žochovskyj: a) their long lasting friendship, b) the exemplary and virtuous life of Žochovskyj, and c) Žochovskyj's patronage and fatherly concern for him.

It is not my intention to give detailed description of all the affairs handled by Procurator de Camillis in the interest of Metropolitan

the General Procurator was located, was made in the name of the Basilian Order, the office of the General Procurator in Rome was always reserved to a Basilian monk — cf. M. WOJNAR, OSBM, *De Protoarchimandrita Basilianorum*, Romae 1958, p. 211-247.

³⁹ WELYKYJ, *LittPF.*, vol. II, p. 95.

⁴⁰ It seems to me that Metr. Žochovskyj recalled Father Michnevyc' from Rome under the pretext to make him an Archimandrite of Suprasl' monastery — cf. *Archeograficeskii sbornik dokumentov*, Vil'na 1900, vol. XII, p. 112 (it will be quoted: *ASDok.*). Father Michnevyc' became the Archimandrite of Suprasl' in 1678 — cf. WELYKYJ *EpMetr.*, vol. III, p. 48.

⁴¹ The General Chapter was celebrated in Žyrovyc'i, May 12-16, 1675 — cf. M. WOJNAR, OSBM, *De Capitulis Basilianorum*, Romae 1954, p. 16.

⁴² Cf. decree in WELYKYJ, *EpMetr.*, vol. III, p. 38.

⁴³ Complete title of the work: *La vita divina ritrovata fra termini del Tutto e del Nulla*, composto e diviso in tre parti dal P.D. Giuseppe de Camillis da Scio, dell'Ordine di S. Basilio Magno della Congregazione dei Monaci Ruteni della SS. Trinitá, dedicato all'Ill.mo e Rev.mo Cipriqno Zochovschi, Roma 1677. See the description of the work with the letter of dedication in LEGRAND, *op. cit.*, p. 110-114. After his appointment as the Apostolic Vicar of Mukačevo, Bishop de Camillis left about 500 copies of his book in the residence of the General Procurator. But his successor, Father Polycarp Fylypovyč, OSBM, not knowing what to do with these books, sold them as discarded paper. Later Bishop de Camillis demanded a compensation for his books, but in vain — cf. WELYKYJ, *LittEp.*, vol. IV, p. 169-170; WELYKYJ, *ActaPF.*, vol. II, p. 209.

Žochovskyj at the various dicasteries of the Holy See in Rome. One thing is certain, that all the efforts made by Metropolitan Žochovskyj in Rome, with the expert assistance of Father de Camillis, were projected to strengthen and increase the Holy Union in the vast Metropolitan Province of Kiev.⁴⁴

As mentioned before, Žochovskyj experienced some serious opposition of the Ruthenian (Ukrainian) hierarchy, headed by Bishop Marcianus Bilozor of Pinsk (1666-1697), in his appointment to succeed the ailing Metropolitan Gabriel Kolenda of Kiev (1665-1674). Being a nephew of Kolenda, Bishop Bilozor was certain that his uncle would pass the Metropolitan see of Kiev to him. But when he heard that his uncle proposed his inexperienced Auxiliary, Bishop Cyprian Žochovskyj,⁴⁵ for the Metropolitan see of Kiev, he immediately initiated a malicious campaign against Žochovskyj, winning to his side Bishop Benedict Glinskyj of Volodymyr (1667-1678), as well as the influential Bishop Jacob Suša of Cholm (1652-1686).⁴⁶

To strengthen his position, Bishop Žochovskyj intended to secure for himself a support of the Basilian Order, including their General Procurator in Rome. Therefore, at the General Chapter of Žyrovys'ti, celebrated in 1675, he abdicated all his claims to be elected General Superior of the Basilians, which office was held by his predecessor, Metropolitan Gabriel Kolenda. Thus, in 1675, a simple monk, Father Pachomius Ohylevyč, OSBM, was elected Protoarchimandrite of the

⁴⁴ Cf. NAZARKO, *op. cit.*, p. 66, goes as far as to compare the merits of Metr. Žochovskyj for the Holy Union to those of Metr. J.V. Rutskyj, OSBM (1613-1637). In my opinion such a comparison is to some extent exaggerated.

⁴⁵ In 1671, when C. Žochovskyj was appointed Coadjutor of Metr. Kolenda, he was only 35 years old and a newly ordained Bishop of Vitebsk (on March 15, 1671). See his biography, with the relation to the Basilian Order, in WOJNAR, *De Protoarch. Bas.*, *op. cit.*, p. 268-269 (in Latin).

⁴⁶ In his historical letter of 1683, concerning the misunderstandings between Metr. Žochovskyj and the Basilian Order, Bishop J. Suša admitted his own mistake, confessing: «Quia D. Pinscensis, posthabitus a suo avunculo Kolenda, non fuerit promotus ad Metropolitanam, sed ille ipse (Žochovskyj — A.P.), unde invidiam mavimam contra Metropolitanum concepit... Quorcirca idem Pinscensis terribiliter contra Metropolitanum insurrexerat et ex eo ipso D. Episcopus Vladimiriensem defunctum (i. e. Bishop B. Glinskyj of Volodymyr, who died in 1678 — A.P.) et me ipsum concitaverat, ut illi (i. e. Žochovskyj — P.A.) iunctim contradiceremus et contradiximus, potissimum quando iam per rescipitum Regium factus est Coadjutor Metropolitanum» — cf. WĚLYKYJ, *LittEp.*, vol. III, p. 225.

Basilian Order. The same prevailed at the next Chapter of 1679, when Father Stephen Martyškevyč, OSBM, was elected.⁴⁷

This concession of Žochovskij not only strengthened his position as the Metropolitan of Kiev, but also secured the appointment of his friend, Father Joseph J. de Camillis, OSBM, as General Procurator of the Basilian Order in Rome. And Father de Camillis remained loyal to this Protector, Metropolitan Žochovskij, until the end. But once his metropolitan authority was established and all his opponents, including Bishop Bilozor, became reconciled with him, Metropolitan Žochovskij started to interfere with the internal affairs of the Basilian Order, reclaiming for himself some rights reserved by the Constitutions to the General Superior of the Order. Facing now the opposition of the General Curia, Žochovskij decided to make himself elected General Superior of the Basilians. According to the reliable testimony of Bishop Suša, he made this decision under the ill advice of Bishop Bilozor, whom Žochovskij at that time started to lavish with favors.⁴⁸

With Metropolitan Žochovskij's "change of heart" towards the the Basilian Order, the position of Father de Camillis as the General Procurator became also weakened. The Basilian General Curia, headed by Protoarchimandrite Stephen Martyškevyč (1679-1686), did not trust Father de Camillis and handled its affairs through the Basilian students at the Greek College in Rome. This feeling of insecurity prompted Father de Camillis to look for a more reliable position in Rome. Already in 1679, he applied for the position of *Scriptor* of the Greek language at the Vatican Library, but at that time the post was denied to him.⁴⁹

The ambition of Metropolitan Žochovskij finally reached the point that he managed, by manipulating the elections at the General Chapter of 1683, to be elected the General Superior of the Basilians and

⁴⁷ About the General Chapters of 1675 and 1679 — cf. WOJNAR, *De Cap. Bas., op. cit.*, p. 16-17. See biography of Rev. P. Ohylevyč, OSBM in WOJNAR, *De Protoarch. Bas., op. cit.*, p. 264-266; biography of Rev. S. Martyškevyč, OSBM — *Ibid.*, p. 266-267.

⁴⁸ See Suša's testimony in WELYKYJ, *LittEp.*, vol. III, p. 225-226. After the death of Žochovskij (d. 1693), Bilozor was promoted to the Archiepiscopal see of Polock (1697-1707), but without the dignity of the Metropolitan of Kiev — cf. his biography in *Analecta OSBM*, VIII (1973) 76-77.

⁴⁹ De Camillis' petition of June 26, 1679, in A. WELYKYJ, OSBM, *Litterae Basilianorum in terris Ucrainae et Bielarusjae*, Romae 1979, vol. I, p. 112-123 (it will be quoted: WELYKYJ, *LittBas.*); S. Congregation's reply in WELYKYJ, *ActaPF.*, vol. II, p. 71 :« Non vacare ».

to take complete control of the Order.⁵⁰ Of course, the entire matter was immediately presented to the Holy See and Pope Innocent XI, by breve of October 30, 1683, declared the Chapter invalid and restored the supreme authority of the Basilian Order to the former Protoarchimandrite, Rev. Stephen Martyškevyč, and his General Council.⁵¹ But Žochovskij did not surrender. Referring to his metropolitan right to convoke a religious chapter in his ecclesiastical province, he summoned another General Chapter of the Basilian Order, celebrated in Novhorodok in March, 1684. He did this on his own, without concurrence of the Protoarchimandrite and his Council, contriving once again to be elected the General Superior of the Basilian Order.⁵² As might be expected, Father de Camillis, in all this dispute, took the side of his Protector, Metropolitan Žochovskij.⁵³

In 1684, on the advice of the Apostolic Nuncio, Protoarchimandrite Martyškevyč sent to Rome one of his Consultors, Rev. George Malejevskij, OSBM, to plead the Order's case before the Apostolic See.⁵⁴ After a thorough examination of the case, the Sacred Congregation, by the decree of September 11, 1685, also declared the Chapter of 1684 invalid. At the same time the Apostolic Nuncio of Warsaw was instructed to convoke a new General Chapter and to see to it that

⁵⁰ The Protocol of invalid Chapter of Minsk, 1683 — in *ASDok.*, p. 189-194.

⁵¹ Pope's breve of October 30, 1683, in *WELYKYJ, DocPont.*, vol. I, p. 651-654.

⁵² The Protocol of invalid Chapter of Novhorodok, 1684 — in *ASDok.*, p. 194-201; *WOJNAR, De reg. Bas., op. cit.*, p. 151.

⁵³ Cf. letter of Metrop. Žochovskij to Father de Camillis, May 22, 1684 — in *WELYKYJ, EpMetr.*, vol. III, p. 103-104; defense of Metrop. Žochovskij before S. Congregation in A. *WELYKYJ, OSBM, Supplicationes Ecclesiae Unitae Ucrainae et Bielarusjae*, Romae 1960, vol. I, p. 259-260 (it will be quoted: *WELYKYJ SupplEU.*). Two letters of Father de Camillis to the Cardinal Protector Barberini (May 20, and June 16, 1684) in *BIBLIOTECA AP. VATICANA, Barberini Latini*, vol. 6635, f. 5-6.

⁵⁴ Cf. *Memorial of the Basilian Order* presented by Fr. Malejevskij to Pope Innocent XI — *WELYKYJ, SupplEU.*, vol. I, p. 257-258; to the Congr. for the Propagation of Faith in A. *WELYKYJ, OSBM, Congregationes Particulares Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielorussiae spectantes*, Romae 1965, vol. I, p. 68-76 (it will be quoted: *WELYKYJ, CongrPart.*). In his letter of April 24, 1685, Metropolitan Žochovskij explained to the Cardinal Protector, C. Barberini, that Father G. Malejevskij turned against him because he served a citation on him on account of public violation of religious vows — *WELYKYJ, EpMetr.*, vol. II, p. 129-131. Cf. biography of Father G. Malejevskij, OSBM, who eventually became Archbishop of Smolensk (1690-1696), in *Analecta OSBM*, VIII (1973) 81-82.

not the Metropolitan but a simple monk be elected General Superior of the Order.⁵⁵

The General Chapter of Novhorodok, celebrated from August 1-10, 1686, under the supervision of the Nuncio's delegate, T. Wiejski, S.J. finally settled the dispute between Metropolitan Žochovskyj and the Basilian Order.⁵⁶ The Metropolitan's rights concerning the Basilian Order were clearly described in the co-called "Nexus",⁵⁷ and the new General Superior of the Order was elected from the ranks of the religious, Rev. Joseph Petkevyč, OSBM.⁵⁸ The acts of the Chapter were promptly sent to Rome for the approval,⁵⁹ which the S. Congregation for the Propagation of Faith granted on February 19, 1688.⁶⁰

At this time there was no doubt in the mind of Metropolitan Žochovskyj that the position of Father de Camillis, as General Procurator of the Basilian Order in Rome, became endangered. Therefore, he personally pleaded with the Chapter Fathers to reconfirm Father de Camillis in his office of General Procurator in Rome for another four years.⁶¹ The Chapter Father did approve Father de Camillis' appointment, but with the specific request to appoint an associate to him, who would be knowledgeable in the Ruthenian (Ukrainian) language.⁶² Metropolitan

⁵⁵ Cf. WELYKYJ *Congr.Part.*, vol. I, p. 89-95; *LittPF.*, vol. II, p. 144-145.

⁵⁶ The Apostolic Nuncio, Abp. Opitius Pallavicini, delegated Rev. Thomas Wiejski, S.J., the Superior of the Jesuit monastery in Vilna, to preside at the Chapter of Novhorodok, near Vilna, Biorussia. Father Wiejski's report to the Sacred Congregation of August 12, 1686, in WELYKYJ, *LittEp.*, vol. III, p. 286-288.

⁵⁷ The so-called « Nexus » was a mutual agreement between the Metropolitan and the Basilian Order, signed by both parties on August 1, 1686, and inserted in the Protocol of the General Chapter — cf. *ASDok.*, vol. XII, p. 122-124; WOJNAR, *De reg. Bas.*, p. 170-171.

⁵⁸ Rev. Joseph Petkevyč, OSBM — was General Procurator in Rome (1665-1669), later General Secretary of the Order (1679-1686), and finally Protoarchimandrite (1686-1690). See his biography in WOJNAR, *De Protoarch. Bas.*, p. 270-271.

⁵⁹ Cf. WELYKYJ, *LittBas.*, vol. I, p. 176-178; *ActaPF.*, vol. II, p. 92-93; 93; also Metropolitan Žochovskyj asked the Congregation to approve the Acts of the General Chapter — WELYKYJ, *EpMetr.*, vol. III, p. 133-134.

⁶⁰ Cf. WELYKYJ, *CongrPart.*, vol. I, p. 99-102.

⁶¹ The election of the Protoarchimandrite and other Officials of the Order were held every four years. By that time Metrop. Žochovskyj hoped to find some suitable position for Father de Camillis with the Holy See.

⁶² Cf. Protocol of General Chapter, sess. 5, in *ASDok.*, vol. XII, p. 125. In 1676, Pope Innocent XI issued an order that all the clergy walking the streets in Rome must have a companion. Living alone in his residence, Father de Camillis

Žochovskyj was happy to inform his Cardinal Protector, Charles Barberini,⁶³ about the reappointment of Father de Camillis for four more years and asked the Cardinal to support him and to patronize all his endeavors.⁶⁴ By his letter of November 9, 1686, Cardinal Barberini assured Metropolitan Žochovskyj of his readiness to assist Father de Camillis, whose virtues and noble qualities he did not fail to praise.⁶⁵

Metropolitan Žochovskyj had every reason to fear the future of Father de Camillis. The General Curia of the Basilian Order not only did not send him a capable *Associate*,⁶⁶ but even questioned the validity of his reappointment on account of "undue pressure and insistence" of Metropolitan Žochovskyj. Therefore they asked the Sacred Congregation to grant them permission to replace Father de Camillis with their own candidate.⁶⁷ After having studied the acts of the 1686 Chapter, the Congregation declared the appointment of Father de Camillis valid.

asked dispensation from this ordinance — WELYKYJ, *LittBas.*, vol. I, p. 122, asking Metropolitan Žochovskyj to send him a companion. In 1680, the Metropolitan and the General Curia of the Order asked for a renewal of the dispensation, promising to send a companion for Father de Camillis « as soon as possible » — WELYKYJ, *EpMetr.*, vol. III, p. 64-65. This was the reason why Metropolitan Žochovskyj asked the General Chapter of 1686 to send a Basilian monk as companion to Father de Camillis in Rome.

⁶³ The residence of the General Procurator with the adjacent church of SS. Sergius and Bacchus in Rome was donated to the Basilian Order by Pope Urban VIII (Maffeo Barberini) in 1639. Since that time the Cardinals from the Barberini Family were considered *Protectors* of the Basilian Order and the Ukrainian Catholic Church — cf. *Analecta OSBM*, XI (1982) 323-324. Cardinal Charles Barberini (1653-1704), who eventually became Prefect of the S. Congregation for the Propagation of Faith (1689), was a great supporter of the Ukrainian Catholic Church in Poland.

⁶⁴ Letter of Žochovskyj, dated September 3, 1686, in WELYKYJ, *EpMetr.*, vol. III, 133-134.

⁶⁵ Cf. Card. Barberini's letter of November 9, 1686, in WELYKYJ, *LittEp.*, vol. III, p. 289; « Ut maiorum meorum vestigiis insistam, semper mihi in votis erit cooperari in melius paci ac concordiae totius Basilianae Religionis, ut in posterum tranquille degere omnibus valent, ac pro certo tenent me omne id libentissime optaturum quod in solamen P. Josephi de Camillis praestare potero ob opinionem, quam de ipsius virtute concepi ».

⁶⁶ Cf. n. 62 above.

⁶⁷ Cf. WELYKYJ, *LittBas.*, vol. I, p. 179; « D. Metropolitanus firmiter stetit et effecit, ut idem Josephus de Camillis, Graecus, Romae apud S. Sergium denuo Procuratorem Religionis ageret, quamvis mens Religionis fuit alium ex his partibus Religiosum nostrum Ruthenum mittere ».

Hence, he was entitled to hold his office for four more years, until the next General Chapter.⁶⁸

The protest of the General Curia against the reappointment of Father de Camillis convinced the Metropolitan that the next General Chapter of the Basilian Order to be celebrated in 1690, would not reelect Father de Camillis to his office of General Procurator in Rome. Therefore, he decided to secure for his devoted friend some permanent position with the Holy See.⁶⁹ The opportunity presented itself in 1688, when Father de Camillis was appointed "*Scriptor*" of the Greek language in the Vatican Library.⁷⁰ From now on, Father de Camillis did not have to worry about his future.

As "*Scriptor*" of the Vatican Library, Father de Camillis compiled *the Index* of all the Greek manuscripts which were preserved at that time in the famous Vatican collections.⁷¹ But a year later Father de Camillis was offered an office of Apostolic Vicar in the Eparchy of Mu-kačevo, which he accepted with great satisfaction.

⁶⁸ Cf. opinion of Card. Columna in WELYKYJ, *LittEp.*, vol. III, p. 294-296; declaration of the Congregation in WELYKYJ, *CongrPart.*, vol. I, p. 102; «P. Camillus fuerat electus Procurator Generalis in Capitulo Generali ad quadriennium, et non constat de violentiis illatis Vocalibus pro illis inducendis ad talem electionem faciendam».

⁶⁹ Metrop. Žochovskij tried to obtain some position in the Vatican Library for Father de Camillis since 1682 — cf. his letters to Pope Innocent XI and Sacred Congregation in WELYKYJ, *EpMetr.*, vol. III, p. 70-71; then again in 1686 he wrote to Card. Barberini — *Ibid.*, p. 133-134.

⁷⁰ Cf. LEGRAND, *op. cit.*, p. 350; «Sur les instance de Cyprien Zochowski, métropolitain uni de Kiev et de toute la Russie, Joseph de Camillis obtint du pape Innocent XI une charge viagère de scribe à la Vaticane». Father de Camillis was appointed «Scriptor» of the Vatican Library on February 10, 1688 — cf. ASV, *Secreteria Brevium Apostolicorum*, vol. 1740, f. 564.

⁷¹ The full title of *the Index* is given by LEGRAND, *op. cit.*, p. 350; «Inventarium graecorum codicum manuscriptorum Bibliothecae Palatino-Vaticanae inceptum a Josepho de Juliis et finitum a P. Josepho de Camillis, scriptoribus graecis, sub Ill.mo D. Emanuele a Schelstrate, Bibliothecae Vaticanae praefecto»; see also TSIRPANLIS, p. 602.

III. APOSTOLIC VICAR OF THE MUKAČEVO EPARCHY (1690-1706)

In 1689, through the intervention of Cardinal Leopold Kollonich, the Grand Chancellor of Hungary at the Imperial Court of Vienna,⁷² Pope Alexander VIII named the Rev. Joseph J. de Camillis Titular Bishop of Sebaste, appointing him Apostolic Vicar of the Byzantine Rite Eparchy of Mukačevo, Transcarpathia.⁷³ By his great apostolic zeal and dedication. Bishop Joseph J. de Camillis consolidated the Holy Union in Transcarpathia, and justly is considered one of the most distinguished bishops of the Eparchy of Mukačevo.⁷⁴

1. Taking Possession of His See.

In the fall of 1689, Cardinal Leopold Kollonich came to Rome to receive the cardinal's hat and to take possession of his *Titulus*, the

⁷² *Cardinal Leopold Kollonich (1631-1707)* — distinguished himself as a warrior in the Austrian Imperial army, especially in the campaign against the Turks in 1654. Soon after he was ordained priest, and in 1668 was appointed Bishop of Nitra, then transferred to the see of Neustadt, near Vienna (1670-1685). In 1685, he was appointed Grand Chancellor of Hungary, and transferred to the Hungarian see of Győr (1685-1690). On his elevation to the dignity of Cardinal, he was promoted to the Archdiocesan see of Kalácsa, and in 1695 to the Primatial see of Esztergom. Being a great promoter of the Holy Union in the Austro-Hungarian lands, he deserved to be called: — *Apostolus Orientalim* — cf. N. NILLES, S.J., *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in Terris Coronae S. Stephani*, Oeniponte 1885, P. I, p. 3-8; Kollonich's extensive biography was written by J. MAURER, *Cardinal L. Kollonitsh, Primas von Ungarn. Sein Leben und Wirken*, Innsbruck 1888.

⁷³ *Transcarpathia*, with the territory of the Byzantine Rite Catholic Eparchy of Mukačevo, until 1919 was incorporated into the Kingdom of Hungary. Card. Kollonich, as Grand Chancellor of Hungary, took on himself the duty to provide a worthy bishop for the see of Mukačevo.

⁷⁴ The activity of Bishop Joseph J. de Camillis, OSBM, as the Apostolic Vicar of the Eparchy of Mukačevo, is described by: J. BASILOVITS, OSBM, *Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, pro Religiosis Ruthenis OSBM. anno 1360 factae*, Cassoviae 1799, P. II, p. 87-120; NILLES, *op. cit.*, P. II, p. 854-865; HODINKA A., *A munkácsi görög-kath. püspökség története* (History of the Greek-Catholic Eparchy of Mukačevo), Budapest (1909), p. 400-423; J. DULYŠKOVYČ, *Istoryčeskiya čerty Uhro-Russkych*, Ungvar 1877, t. III, p. 1-33; O. BARAN, *Cerkva na Zakarpatt'i v rokach 1665-1691* (excerpts of «Bohoslovnia», Rome, vol. 32, 1968), Rym 1968, p. 52-67.

Church of St. Jerome in Rome.⁷⁵ On that occasion he decided to provide the Eparchy of Mukačevo with a worthy bishop, since the proper administration of the eparchy at the end of the 17th century was constantly disrupted on account of the Turkish occupation⁷⁶ and Hungarian uprising under the leadership of Tököly.⁷⁷ During this period there were times that the Eparchy of Mukačevo was administered by three, even by four different bishops or administrators.⁷⁸ The decisive defeat of the Turkish army in 1687 gave Emperor Leopold I of Austria (1658-1705) complete control over the entire territory of Hungary, which once again was forced to accept the Hapsburg rule. By providing bishop for the devastated Eparchy of Mukačevo, Cardinal Kollonich also intended to reassert the Hapsburg sovereignty over Transcarpathia, as part of the Hungarian Crown.

On his arrival in Rome, Cardinal Kollonich immediately contacted the S. Congregation for the Propagation of Faith, which sincerely recommended the Rev. Joseph J. de Camillis, OSBM, to him. Father de Camillis became interested in the proposition, but requested more information about the Mukačevo see from the Cardinal.⁷⁹ To impress his candidate, Cardinal Kollonich gave somewhat unrealistic information to Father

⁷⁵ Card. Kollonich received his hat at the Consistory of November 10, 1689, and his tit. church of St. Jerome on November 14, 1689 — cf. R. RITZLER-P. SEFRIN, *Hierarchia Catholica Medii et Recentioris aevi*, Patavii 1952, vol. V, p. 12-13.

⁷⁶ Cf. *Memorial* of the Basilian monks, dated July 29, 1663, in which the religious complain that they «gravamina Turcarum debent supportare» — in M. LACKO, S.J., *Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpathicorum*, Romae 1955, p. 240; WELYKYJ, *ActaPF.*, vol. I, p. 302-304.

⁷⁷ *Count Emeric Tokoly (1656-1705)* — a Hungarian nobleman, supported by the Turks, started the Hungarian uprising against the Hapsburg domination in 1677. At that time the entire territory of the Mukačevo Eparchy was occupied by the Tökölian troops. In 1682, the Turks proclaimed Tököly Prince of Transylvania. With the defeat of the Turks in 1687, there also came the downfall of Tököly, who escaped to Turkey, where he died in 1705.

⁷⁸ At the beginning of the Tökölian uprising, in 1678, there were three bishops appointed for the Mukačevo Eparchy (Archbishop T. Maurocordato, Bishop J. Malachovs'kyj and Bishop J. Vološynovs'kyj), but in fact the administration of the eparchy was in the hands of the Orthodox Superior of St. Nicholas Monastery in Mukačevo, Rev. Methodius Rakoveckyj, appointed by Tököly — cf. BARAN, *op. cit.*, p. 41-42.

⁷⁹ Cf. *Memoriale* of Father J. de Camillis in HODINKA, A., *A munkácsi gor. szert. püspökség Okmánytára*, Ungvár 1911, p. 283-284 (it will be quoted: HODINKA, *Okm.*).

de Camillis, stating that: 1) The Eparchy of Mukačevo counted 420 parishes, with some 400,000 faithful; 2) The Bishop's residence was at the Basilian monastery in Mukačevo, where at that time the intruder, Bishop Methodius, resided but he will be removed from the monastery;⁸⁰ 3) Cardinal Kollonich will personally present Father de Camillis for the appointment. Therefore, in the future, de Camillis will be responsible only to him as to his Archbishop, and will enjoy a full episcopal authority over the faithful of his eparchy; 4) His yearly salary will consist of 600 florins, besides the income of the monastery and additional 150 florins, which Kollonich will procure for him from the Emperor; 5) His appointment was for life and, in case of some danger, de Camillis would always find a refuge in the nearby castle, which at that time was the strongest fortress in all of Hungary; and 6) After his confirmation by the Holy See, he would be ordained bishop in Rome.⁸¹

Father de Camillis accepted the offer, but insisted that Cardinal Kollonich ask the Pope to reserve for him his position as "*Scriptor*" in the Vatican Library, just in case he decided later to return to Rome. In his petition to the Supreme Pontiff, Cardinal Kollonich petitioned to appoint Father de Camillis at least Apostolic Vicar if not the Bishop of the Mukačevo Eparchy, and to preserve for him his present position at the Vatican Library for a period of one year, in case de Camillis should decide to return.⁸² The petition was considered and approved by the S. Congregation for the Propagation of Faith at the extraordinary session of October 27, 1689, and then was forwarded for the execution to the offices of the Holy Father.⁸³ Pope Alexander VIII, by his breve of November 5, 1689, appointed Father Joseph J. de Camillis, OSBM, Titular Bishop of Sebaste⁸⁴ and, at the same time, delegated him as

⁸⁰ *Bishop Methodius Rakoveckyj (1688-1693)* — in 1678, was appointed by Count Tököly the Superior of St. Nicholas Monastery on Černeča Hora, near Mukačevo, which was the traditional residence of the bishops of Mukačevo. In 1688, supported by his monks, he had himself ordained bishop by the Orthodox Metropolitan Dositheus of Moldavia, who at that time lived in exile, in the monastery of Perehins'ko, Galicia. Knowing that he could not remain in Mukačevo as an Orthodox bishop, he hurried to Košice, where he made his profession of the Catholic faith before the Roman Catholic Bishop of Eger. But he never accepted the union sincerely, and Bishop de Camillis eventually had to get rid of him.

⁸¹ Cf. Kollonich's letter in HODINKA, *Okm.*, p. 285-287.

⁸² Petition of Card. Kollonich in WELYKYJ, *Litt.Ep.*, vol. III, p. 308-310.

⁸³ Cf. WELYKYJ, *CongrPart.*, vol. I, p. 105-106; « Instantiis factis ab Emm.mo Colonitz annuerunt si SS.mo placuerit ».

⁸⁴ Cf. Papal Breve in WELYKYJ, *DocPont.*, vol. I, p. 657-658.

Apostolic Vicar "for Greeks (i.e. the faithful of the Greek Rite — A.P.) living in the Eparchy of Mukačevo and all other parts conquered by Hungary".⁸⁵ Nevertheless, the Pope refused to retain the office of "Scriptor" to Bishop-Elect de Camillis for another year.⁸⁶

Cardinal Kollonich desired that Father de Camillis be ordained bishop in Rome. To our regret, so far, no authentic document concerning the episcopal ordination of Bishop de Camillis has been found. With all probability, the original was taken by Cardinal Kollonich to Vienna in order to be presented there to the Imperial Curia. In the Protocol of the Secretariate of the Papal Brevia it is recorded: "Promoted to the Episcopal see of Sebaste with the faculty to receive his consecration here in Rome, in the Greek Rite and by the Bishop of the same Rite, according to the decree of the Sacred Congregation, issued October 27, 1689, and approved by the Holy Father on the same day".⁸⁷

At that time in Rome there was only one Ordaining Bishop of the Byzantine Rite, the Metropolitan Onuphrius Constantinos of Debra (1666-1717), who resided at the Pontifical Greek College of St. Athanasius.⁸⁸ It was the same Metropolitan who, a year before, ordained to the holy priesthood the companion of Bishop de Camillis, Father Adrian Kosakovskij, OSBM.⁸⁹ With all probability, therefore, Metropolitan Constantinos also consecrated Bishop Joseph J. de Camillis, OSBM, at St. Athanasius Church of the Greek College in Rome.⁹⁰

Bishop Joseph J. de Camillis left Rome, together with Cardinal Kollonich, sometime in January, 1690. To his new assignment he was accompanied by a young Ukrainian monk, Father Adrian Kosakov-

⁸⁵ *Ibid.*, p. 658-659.

⁸⁶ Cf. A. WELYKYJ, OSBM., *Audientiae Sanctissimi de rebus Ucrainae*, Romae 1963, vol. I, p. 89 (it will be quoted: WELYKYJ, *AudSS.*).

⁸⁷ Cf. RITZLER-SEFRIN, *op. cit.*, p. 347; ASV, *Secretaria Brevium Apostolicorum*, vol. 1788, f. 39ss. Bishop of Eger in his letter to Card. Kollonich also affirms that «Rev. D. de Camillis canonice et quidem a Graecis consecratum esse» — cf. HODINKA, *Okm.*, p. 320.

⁸⁸ Cf. M. FOSCOLOS, «I Vescovi Ordinati per il rito Greco a Roma», art. in *Il Collegio Greco di Roma*, Roma, 1983, p. 289-302; on Metrop. Onuphrius Constantinos p. 294-295.

⁸⁹ Cf. Father Kosakovskij's *Certificate of Ordination*, issued by Metropolitan Constantinos on November 14, 1689, in HODINKA, *Okm.*, p. 292.

⁹⁰ At the Greek College in Rome there is preserved a contemporary portrait of Bishop Joseph J. de Camillis, reprinted above at the beginning of this article. ait

skyj, OSBM, who at that time had just finished his studies at the Greek College in Rome and was ready to return to his native land.⁹¹ With the permission of the Sacred Congregation, Father Kosakovskij agreed to assist Bishop de Camillis in the administration of the Mukačevo Eparchy as his secretary and interpreter, until the Bishop learned the language of his faithful.⁹² But in time Father Kosakovskij proved himself more than a bishop's secretary, and without his assistance Bishop de Camillis would hardly have succeeded to establish himself in his new eparchy.⁹³

In Vienna, Bishop de Camillis was introduced by Cardinal Kolonich to the proper authorities and was confirmed by Emperor Leopold I to the Mukačevo episcopal see.⁹⁴ But the Imperial decree, dated March 11, 1690, was despatched only after Bishop de Camillis left for Mukačevo.⁹⁵ Leaving Vienna, Bishop de Camillis, according to the instructions of Cardinal, made his first stop in Košice, where he was to present himself to Bishop George Fénessy of Eger,⁹⁶ but he did not

⁹¹ Two Basilian students from the Greek College, Father Adrian Kosakovskij and Father Marian Ivanovyč, prepared a detailed inventory of the church and residence of the General Procurator on November 16, 1689 — cf. WELYKYJ, *LitBas.*, vol. I, p. 186-190. While Father Kosakovskij accompanied Bishop de Camillis to Mukačevo (cf. WELYKYJ, *LitPF.*, vol. II, p. 161), Father Ivanovyč moved to the residence of the General Procurator (cf. WELYKYJ, *SupplEU.*, vol. I, p. 294-296), filling that vacancy until the arrival of the new General Procurator, Rev. Polycarp Fylypovyč, OSBM (1690-1696). Father Fylypovyč informed the Sacred Congregation about his arrival on July 3, 1690 — cf. WELYKYJ, *ActaPF.*, vol. II, p. 99-100.

⁹² Cf. WELYKYJ, *LitPF.*, vol. II, p. 161. It seems that Bishop J. de Camillis did not speak very well in Ukrainian and needed an interpreter — comp. n. 62 above.

⁹³ *Rev. Adrian Kosakovskij, OSBM (1664-1695)* — entered the Greek College in Rome as a Basilian monk from Poland in 1683. After his ordination in 1688, he was promoted to Doctor of Philosophy and Theology on November 11, 1689. He remained a devoted assistant of Bishop de Camillis until his unexpected death in Mukačevo, in 1695. There was suspicion that he was poisoned by the union opponents — cf. HODINKA *Okm.*, p. 385-388.

⁹⁴ The Emperors of Austria, who were since 1526 also the Kings of Hungary, ascribed to themselves the privilege of appointment of all candidates for the episcopal sees in Hungary *iure patronatus*. About *ius patronatus* in Hungary cf. B. PEKAR, *De erectione canonica Eparchiae Mukačoviensis a. 1771*, Romae 1965, p. 19-22.

⁹⁵ Cf. the Imperial decree in HODINKA, *Okm.*, p. 296-297.

⁹⁶ *Bishop George Fénessy of Eger (1687-1699)* — born in Sopron, Hungary, in 1632. After entering the Society of Jesus, he made his career as the secretary

find him at home. Instead, in Košice; Bishop de Camillis was able to contact the Administrator of the Rákóczian possessions, Baron Francis Klobušický,⁹⁷ as well as the *Praepositus* of the Holy Cross Monastery in Leleš, Bishop Augustine Benkovich.⁹⁸ They both, according to the instructions of Cardinal Kollonich, accompanied then Bishop de Camillis to Mukačevo.

As they arrived in Mukačevo, Klobušický took Bishop de Camillis directly to the Rákóczy residence within the walls of the castle and there assigned him proper accommodations and supplies. For the time being, Bishop de Camillis was to reside in the castle, until his residence at the monastery would become vacant.⁹⁹ The next day, which was April 20, 1690, Bishop Benkovich installed Bishop de Camillis to the ancient Mukačevo episcopal see at St. Nicholas Church of the Basilian Monastery on Černeča Hora, near the city, in presence of the Basilian monks and some secular priests from the neighboring villages.¹⁰⁰

of the Primate G. Szelepcsényi in Esztergom. In 1685, Fénessy was appointed Bishop of Csanád, and in 1687 he was transferred to the episcopal see of Eger. Because of the Turkish occupation, the see of Eger was moved to Jasov, while the Bishop resided in Košice. Bishop de Camillis gives a complete description of his itinerary from Vienna to Mukačevo in his letter to Card. Kollonich, dated April 22, 1690 — cf. WELYKYJ, *LittEP.*, vol. III, p. 311-313.

⁹⁷ The Mukačevo domain, on the territory of which was also located the residence of the bishop, belonged to the famous Rákóczy family. Since its legal heir, Prince Francis II Rákóczy, at that time was still a minor, all his possessions were under control of his custodian, Cardinal Kollonich. The Cardinal appointed Baron Francis Klobušický of Zatin, near Košice, to be administrator of the Rákóczy's possessions.

⁹⁸ *Bishop Augustine Benkovich (1629-1702)* — a convert from Lutheranism, entered the Order of St. Paul as a mature man. After his ordination in Rome, he soon was elected Superior General of his Order. As a loyal subject of the Hapsburgs, in 1682 he was appointed Roman Catholic Bishop of Nagy Várad, Transylvania (presently Oradea Mare, Romania). That same year the town was occupied by the Turks, but Bishop Benkovich found a refuge in Leleš, where Card. Kollonich appointed him *Praepositus* of the Holy Cross Monastery, which served as a Depository of the Public Documents (Public Archives) for northern Hungary «since times immemorial». Card. Kollonich confided in Bishop Benkovich and often used his services in some less important matters, like the installation of Bishop de Camillis.

⁹⁹ Cf. Bishop de Camillis' letter of April 22, 1690, in HODINKA, *Ohm.*, p. 299. In the castle Bishop de Camillis was assigned only three rooms: one for himself, one for his secretary, and one for his valet, who came with the Bishop from Rome.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 297-299; *The Diary of Bishop de Camillis*, reprinted by K. Zsa-

2. Restoring the Church Union.

The union of the Carpatho-Ukrainian people with Rome, initiated in Užhorod in 1646,¹⁰¹ from the very beginning was strongly opposed by the local Hungarian Protestant nobility who, as landlords, controlled the major part of land within the territory of the Eparchy of Mukačevo. It was only after 1660, when Princess Sophia née Báthory, the widow of Prince George II Rákóczy and heiress of the Mukačevo domain, became a Catholic that Bishop Parthenius (1651-1665), who was already in union with Rome, was permitted to take his residence in the Basilian Monastery on Černeča Hora, near Mukačevo.¹⁰²

Shortly after the installation of Bishop Parthenius at the Basilian Monastery in 1664, there followed a longer period of the Hungarian uprising against the Catholic Hapsburgs, during which the territory of the Mukačevo Eparchy became a main arena of military operations. The side that occupied the Mukačevo fortress was always ready to appoint a new bishop, who would support its cause. While the Emperor always nominated candidates loyal to Rome, the Hungarian nobles usually replaced them with Orthodox or philo-Protestant candidates.¹⁰³

During the so-called Tökölian uprising (1677-1687), Mukačevo and the major part of the eparchy remained under the control of the insurgent army. Since there was already an Orthodox Bishop in Maramoroš in the person of Joannicius Zejkaň, who claimed the jurisdiction over

tkovics in *Torténelmi Tár*, Budapest, IV (1895) 700-724. It will be quoted: *Diary*, with the indication of pages in the said publication.

¹⁰¹ Cf. LACKO, *op. cit.*, p. 91ff.; B. BOYSAK, *The Fate of the Holy Union in Carpatho-Ukraine*, Toronto-NewYork 1963, p. 17-54.

¹⁰² The Bishops of Mukačevo, as superiors of the Basilian Fathers in Transcarpathia, resided from times immemorial at St. Nicholas Monastery on the Černeča Hora, near Mukačevo, which was endowed with some possessions in the neighboring villages of Bobovyšče and Lavky by Prince Theodore Koriatovyč (d. 1415). Because the Rákóczy family, the owner of the Mukačevo domain since 1633, was Calvinist until 1660, they would not permit the Uniate Bishop of Mukačevo, Parthenius (1551-1665), to take possession of St. Nicholas Monastery until 1664. After their conversion, the Rákóczies claimed for themselves *ius patronatus* in the appointment of the Mukačevo bishops — cf. BOYSAK, *op. cit.*, p. 47-51.

¹⁰³ *Ibid.*, p. 71, where Father Boysak refers to this period as « the Calvary of the Union »; LACKO, *op. cit.*, p. 148: « Incepit dolorosa et tristis periodus perdurans per 25 annos (1664-1689), quando Unio feliciter incocepta, ab ipsis catholicis fere in discrimen deducta est ».

the rest of the Mukačevo Eparchy,¹⁰⁴ for Mukačevo Tököly appointed only the Superior of St. Nicholas Monastery, Hieromonk Methodius Rakoveckyj, OSBM,¹⁰⁵ who was to make necessary preparations to install Bishop Zejkaň there. But in the spring of 1687, as soon as Bishop Zejkaň died, Rakoveckyj hurried to Galicia, and there had himself ordained bishop for the Eparchy of Mukačevo by the exiled Orthodox Metropolitan Dositheus of Moldavia.¹⁰⁶

Several months later, the insurrection army of Tököly suffered a decisive defeat, and Mukačevo once again was occupied by the Imperial forces. This time Rakoveckyj hurried to Košice, where he hastily made a profession of the Catholic faith before Bishop George Fénessy of Eger, hoping to secure for himself the episcopal see of Mukačevo. Since the sincerity of his conversion was questionable, Rakoveckyj was not accepted either by the Emperor or by the Holy See as the Bishop of Mukačevo, and was substituted by Bishop Joseph J. de Camillis, OSBM.¹⁰⁷

In those circumstances the Holy Union in the Eparchy of Mukačevo was unable to take deep roots and needed, therefore, to be restored and consolidated. And that was exactly what Bishop de Camillis in-

¹⁰⁴ *Bishop Joannicius Zejkan (1651-1686)* — from the gentry family of Instyčevo, where he built a little monastery after the death of his wife (1654?). In 1660, he was appointed by the Rákóczies anti-bishop of Mukačevo, just to keep the Uniate Bishop Parthenius out of St. Nicholas Monastery. In 1664, when Bishop Parthenius finally was admitted to reside in the Mukačevo monastery, Bishop Zejkaň retired to his monastery in Imstyčevo. Shortly after he settled down in the monastery of Uglya, and proclaimed himself Orthodox Bishop of Maramoroš. He died in 1686 — cf. BASILOVITS, *op. cit.*, P. I. p. 100-102; DULYŠKOVYČ, *op. cit.*, t. II, p. 122-123; NĚSTOR D.G., « Pravoslavnyj jepiskop mukačevskij Ioannikij Zejkaň (1651-1686 gg.) », art. in *Zapovit sv. Kyrylla i Mefodija*, Prjašiv, 11 (1970) 271-273.

¹⁰⁵ About M. Rakoveckyj see n. 80 above; BASILOVITS, *op. cit.*, P. I, p. 102-103; 13; DULYŠKOVYČ, *op. cit.*, t. II, p. 131-138; NĚSTOR D. G., « Pravoslavnyj jepiskop mukačevskij Rakoveckij (1687-1693) », art. in *Zapovit sv. Kyrylla i Mefodija*, 1 (1971) 11-12.

¹⁰⁶ *Metropolitan Dositheus of Moldavia* — resided in Jassy but, escaping the Turkish invasion, found his refuge in the Orthodox monastery of Perehins'ko, near Stryj, Galicia. Since before the Union of Užhorod (1646) the bishops of Mukačevo usually were ordained by the Orthodox Metropolitan of Moldavia in Jassy, Dositheus considered himself entitled also to ordain Methodius Rakoveckyj.

¹⁰⁷ Cf. Cardinal Kollonich's explanation of this point in HODINKA, *Okm.*, p. 285.

tended to do after his installation in the see of Mukačevo. First of all, he demanded public profession of the Catholic faith from all the monks at St. Nicholas Monastery, including Bishop Rakoveckyj, whom he appointed Superior of the monastery as long as he was willing to cooperate with the new bishop.¹⁰⁸ Then Bishop de Camillis requested a similar profession of faith from all the priests of his eparchy. For this purpose he held local synods in various districts of the eparchy and explained to the clergy what was expected from them.

The first such synod was held in Mukačevo, right after Easter, on May 4, 1690, when 70 priests of that district renewed the profession of their Catholic faith. Several days later a similar synod was held in Szathmár (presently *Satu Mare*, Romania), with 60 priests in attendance.¹⁰⁹ From the acts of these two synods we can see that Bishop de Camillis required from his clergy not only a renewal of their Catholic faith, but also a proper conduct according to the prescriptions of Canon Law. He promptly suspended from office all those priests who, after the death of their first wives, had remarried contrary to church discipline.

Considering the episcopal ordination of Methodius Rakoveckyj as doubtful, Bishop de Camillis reordained all the so-called "Methodian priests",¹¹⁰ whose number was quite considerable if we take into account the short period of time during which Rakoveckyj was able to exercise his episcopal functions.¹¹¹ In order to assert his own jurisdiction, Bishop de Camillis also demanded that the priests remove from the altars in their churches all the old antimensia,¹¹² and replace

¹⁰⁸ Cf. De Camillis' *Diary*, p. 700; WELYKYJ, *LittEp.*, vol. III, p. 311.

¹⁰⁹ The acts of the Mukačevo and Szathmár Synods in CH. DE CLERCO, *Historie des Conciles*, t. XI: *Conciles des Orientaux Catholiques*, Paris, 1949, vol. II, p. 94-96; those of Szathmár also in HODINKA, *Okm.*, p. 300-302; cf. also Bishop de Camillis' report to Cardinal Kollonich on May 15, 1690, in WELYKYJ, *LittEp.*, vol. III, p. 313-315.

¹¹⁰ Bishop de Camillis in his *Diary* refers to the priests, ordained by Bishop Methodius Rakoveckyj, as « *Methodian Priests* ».

¹¹¹ Bishop Rakoveckyj was able to exercise his episcopal jurisdiction unhindered from spring 1688 to April 1690, when Bishop de Camillis was installed as the Apostolic Vicar of Mukačevo.

¹¹² *Antimension* (Gr. — instead of the altar, a portable altar) is a square piece of linen, on which the Deposition of Christ's Body from the Cross is printed, with four Evangelists on the Corners. A small pocket with relics of a Martyr is usually sewn to the other side of the Antimension, which is then consecrated by a bishop on Holy Thursday, and authenticated by bishop's signature. In the

them with those already consecrated and signed by him as the Bishop of Mukačevo.

From the Bishop's *Diary* and Father Kosakovskij's *Report* to Rome we learn that during the first two years of his administration Bishop de Camillis held twelve such District Synods and visited almost every parish and every church of his vast eparchy.¹¹³ We must admire the Bishop's zeal and his great dedication to the cause of the Holy Union with the Apostolic See.

While Bishop de Camillis, accompanied by Father Kosakovskij, was making these extensive pastoral visits, Bishop Methodius Rakoveckij, in conspiracy with his partisan monks, conducted an anti-union campaign, trying to persuade the neighboring clergy not to accept the jurisdiction of a foreign bishop, imposed on them by Rome. For this reason, Bishop de Camillis removed Rakoveckij from his office as superior of St. Nicholas Monastery and replaced him with Father Petronius P. Kamins'kyj, OSBM, a Basilian monk from Galicia.¹¹⁴ On July 29, 1690, resenting his removal from the office of superior, Rakoveckij with his partisan monks left Mukačevo and settled at St. Michael's Monastery in Imstyčevo.¹¹⁵

Byzantine Rite churches it is placed on the altar, on which the Holy Liturgy is celebrated. About the Transcarpathian antimensia cf. E. KASINEC — B. STRUMINSKY, *Byzantine-Ruthenian Antimensia in the Heritage Institute of the Byzantine Catholic Diocese of Passaic*, Passaic, N.J. 1981.

¹¹³ Besides Bishop's *Diary*, p. 706-707, see Father Kosakovskij's *Report* to the Sacred Congregation, June 1691, in APF, *Scrittura Riferite nei Congressi: Greci di Croazia etc.*, vol. I (1642-1760), f. 117-118 (it will be quoted: SRC: *Greci etc.*).

¹¹⁴ *Rev. Petronius Kaminskyj, OSBM (1650-1710)* — was an adventurcus monk from Galicia, living scandalously, and constantly looking for promotion. The Administrator P. Kul'čyc'kyj, OSBM, informed Cardinal Kollonich about Kaminskyj as follows: «Qualia et quanta fecerit scandala et scelera in regno Hungariae, cum summa injuria ritus Graeci et totius Ecclesiae, quod uno verbo meretur poenam mortis pro suis impietatibus» — in HODINKA, *Okm.*, p. 278; Bishop Benkovich to the same Cardinal: «Si Posonium (present Bratislava, Slovakia — A.P.) vel Viennam P. Kaminskyj venerit, demisse supplico, incaptivetur. Est homo summi scandali. Seducta innocentis viri conjuge, longo tempore in exteris partibus vagabatur cum ipsa» — *Ibid.*, p. 277. So, the choice of Bishop de Camillis was not the best in appointing Kaminskyj superior of the monastery. Later the same Kaminskyj turned against Bishop de Camillis, as can be seen from Kaminskyj's invective letter, sent to Cardinal Kollonich on May 24, 1692 — *Ibid.*, p. 338-341, when he fled once again to Galicia. During the Rákóczy's uprising, Father Kaminskyj returned to Mukačevo and was proposed by Prince

From Imstyčevo Bishop Rakoveckyj continued his vicious campaign, especially in the neighboring district of Ugoča, leading the clergy to an open riot against Bishop de Camillis. When his fatherly admonitions and repeated warnings did not help, Bishop de Camillis obtained armed assistance and punished all those responsible for the riot. But Bishop Rakoveckyj somehow was able to escape from his hands and tried his fortune in the district of Maramoroš.¹¹⁶ But seeing that in Maramoroš there already was an Orthodox bishop,¹¹⁷ Rakoveckyj proceeded to Galicia and found his refuge in the monastery of Perehins'ko, near Stryj, where he also died in 1693.¹¹⁸

Unfortunately, the pastoral work of Bishop de Camillis was not extended to the district of Maramoroš which, at that time, administratively belonged to the Principality of Transylvania.¹¹⁹ Hearing about the appointment of Bishop de Camillis, the clergy of Maramoroš hastily elected their own bishop, Father John Stojka, a widower and pastor of Cumaljovo. Stojka was immediately confirmed as Bishop of Maramoroš by the Protestant Prince of Transylvania, Michael I Apaffi.¹²⁰ Thus,

Rákóczy to the Mukačevo episcopal see — cf. Rákóczy's appointment of Kamin-skyj on February 28, 1707, *Ibid.*, p. 472; NILLES, *op. cit.*, P. II, p. 865-867.

¹¹⁶ About St. Michael's Monastery in Imstyčevo see M. WAWRYK, *ČSVV, V, Po Vasyljans'kych manastyryjach*, Toronto 1958, p. 246-247.

¹¹⁷ Cf. Father Kosakovskyj's *Report*: « Sopportassimo alla Contea di Ugocz, per un tumulto che fecero quei Preti contro l'Unione, concitato dal suddetto Metodio; e perchè il Monsignore provò che l'ammonitioni nulla servivano, privò dalle Parrocchie et Arcipretato il loro Principale; e poi ottenendo dal Signore Vice-Colonello del Signore Marchese Doria l'assistenza d'una compagnia di soldati castigò gli altri Preti complici e gli Monaci di Misticiovia, di modo che il Metodio, che già haveva cominciato a fondar ivi la sua Anticatedra, vedendo disfatte le sue macchine, e temendo anche della propria persona, fugì alla Marmatia, e gli altri concepirono qualche timore » — APF, *SRC:Greci etc.*, f. 117b.

¹¹⁸ *Bishop Joseph J. Stojka of Maramoroš (1690-1711)* — was appointed by the Protestant Prince of Transylvania, Michael I Apaffi, to stop the pro-union efforts of Bishop de Camillis. About Stojka see A. BARAN, *Eparchia Maramorošiensis eiusque unio*, Romae 1962, p. 17-37; NESTOR D.G., « Pravoslavnyj jepiskop Marmaroškij Iosif Stojka, 1691-1712 gg. », art. in *Zapovit sv. Kyrylla i Mełodija*, 2 (1971) 38-39.

¹¹⁹ Cf. O. BARAN, *Cerkva na Zakarpatt'i*, *op. cit.*, p. 50-52, 61-62.

¹²⁰ The Maramoroš district was incorporated into the Principality of Transylvania, which was ruled by the Hungarian Protestant nobility, under the protection of the Turks, in 1541. It was Ali Paša of Temesvár (presently Timisoara, Romania) that appointed Count Michael I Apaffi, one of his great supporters, the Prince of Transylvania (1661-1690).

¹²¹ After the final defeat of the Turkish forces in 1687, Emperor Leopold I

at the Synod of Maramoroš Syhit (presently *Sighet Maramuresului*, Romania), celebrated on May 15, 1690, the Eparchy of Maramoroš was proclaimed independent and Joseph J. Stojka became its first Orthodox bishop.¹²¹

Bishop de Camillis demanded that Maramoroš be included in his jurisdiction as it used to be in olden times,¹²² but the Imperial circles refused. They did not want to cause any religious disturbances in Maramoroš, while negotiations concerning the future of all of Transylvania were taking place. By keeping Bishop de Camillis out of Maramoroš, the union of those parishes was delayed until 1721, when finally all the Ukrainian parishes of the Maramoroš district accepted the union with Rome and recognized the jurisdiction of the Bishop of Mukačevo.¹²³

For his merits and dedicated work for the renewal and consolidation of the Church union in the Eparchy of Mukačevo, Bishop Joseph J. de Camillis justly deserves the title of — *Restorer of the Union*.¹²⁴

3. *Fighting for Emancipation.*

Cardinal Leopold Kollonich promised Bishop de Camillis 600 florins as his yearly salary, besides the revenues of St. Nicholas Monastery on Černeča Hora, near Mukačevo, which was assigned for his

left Prince Michael I Apaffi in his office, while the negotiations concerning the annexation of Transylvania to the lands of the Hungarian Crown were going on. Prince Apaffi died shortly after the nomination of Bishop Stojka, in 1690.

¹²¹ Cf. BARAN, *Epar. Maram.*, *op. cit.*, p. 18-22. Bishop Stojka changed his baptismal name of John to Joseph at his episcopal ordination. Bishop de Camillis sent the following information concerning Stojka to Bishop Fénessy of Eger: « Dominus Joannes, Presbyter pagi Czumalfalva (Čumal'ovo — A. P.) in Marmaros, est vir simplicissimus, rudis, et Schismaticus. Vendidit omnia, quae habuit, ut solveret aliquibus Nobilibus haereticis, qui ipsum promoverent. Jam ex Transylvania reversus est Marmarosinum cum licentia, prout dicitur, Principis, ut sit Episcopus. Et de facto vel ivit, vel cito iturus est Strynum (Stryj, in Galicia — A. P.), ut ab illo Metropolita Moldaviae, qui ibi profugus manet, consecratur. Cum jam convenerit Consecranti dare quattuor boves et unum vas vini pro consecratione, eius consecratio erit invalida, vel saltem dubia » — in A. BARAN, *Monumenta Ucrainae Historica*, Romae 1973, vol. XIII, p. 155-156.

¹²² Cf. some letters of Bishop de Camillis to Cardinal Kollonich and to the Emperor in HODINKA, *Okm.*, p. 336, 346 etc.

¹²³ About the union with Rome of the Ukrainian parishes in Maramoroš, taking place in 1721, cf. BARAN, *Epar. Maram.*, p. 57-80.

¹²⁴ « *Instaurator Unionis* » — cf. BOYSACK, *op. cit.*, p. 53.

residence. In addition, the Cardinal promised to procure for him 150 florins annually from the Emperor as a token of his good will.¹²⁵ But on his arrival in Mukačevo, Bishop de Camillis was not able to take possession of St. Nicholas Monastery as his residence, since Bishop Methodius Rakoveckyj was still living there with his monks. So, temporarily, three rooms in the fortress were assigned to Bishop de Camillis for his residence.¹²⁶ In Mukačevo, Bishop de Camillis also learned that the possessions of the monastery had long since been appropriated by the Rákóczy family,¹²⁷ and the monks of St. Nicholas Monastery had to rely for their livelihood on the people's charity.

In 1688, when Prince Francis II Rákóczy inherited all the extensive possessions of his family, including the domain and the castle of Mukačevo, he was a minor,¹²⁸ therefore the Emperor appointed Cardinal Kollonich as his tutor. Thus, as Rákóczy's tutor, Cardinal Kollonich controlled all Rákóczyan possessions, the administration of which he entrusted to Baron Francis Klobušický. For this reason Cardinal Kollonich, for the time being, was able to accommodate Bishop de Camillis in the Rákóczy's residence within the walls of the Mukačevo fortress.

But in two years Prince Francis II Rákóczy would be 16 years old, when he legally was entitled to take the administration of his inheritance into his own hands. For this reason Cardinal Kollonich, while still in control of Rákóczy's possessions, was eager to return monastic property of Bobovyšče and Lavky to St. Nicholas Monastery and to make the monastery a permanent residence of Bishop de Camillis, as it used to be from "time immemorial".¹²⁹ And indeed, on September

¹²⁵ Cf. HODINKA, *Ohm.*, p. 286.

¹²⁶ *Ibid.*, p. 299.

¹²⁷ The possessions of Bobovyšče and Lavky, donated to St. Nicholas Monastery in Mukačevo by Prince Koriatovyč in the XIVth century, were appropriated by Prince George I Rákóczy in 1633 — cf. BOYSÁK, *op. cit.*, p. 79.

¹²⁸ According to the Hungarian civil law (*Tripartitum*) a person had to be 16 years old in order to take possession of his inheritance. Prince Francis II Rákóczy was born on March 27, 1676, therefore, he was to become legal administrator of his inheritance only in 1692.

¹²⁹ It seems that Cardinal Kollonich in this way intended to deprive Bishop de Camillis of his annual support of 600 florins, which he promised to him before his episcopal ordination in Rome. Baron Klobušický informed the Cardinal: «Ponuntur in donationalibus, certe iustis et legitimis, possessiones Bubulisca (!) et Lavka una cum decimis ex promontorio possessionis Ivanyi (presently Ivaniv'ci, Transcarpathia — A. P.), de quibus quaestio ponitur mihi, an valeant

20, 1691, the mentioned two possessions were legally returned to the monastery and placed under the administration of Bishop de Camillis.¹³⁰

In May of 1692, since Prince Rákóczy was ready to take complete control of his estate, Bishop de Camillis was told to transfer his residence to St. Nicholas Monastery on Černeča Hora, even against the protest of its superior, Father P. Kamins'kyj, OSBM.¹³¹ Although the possessions of Bobovyšče and Lavky were legally returned to the Basilian monastery and properly registered in the Holy Cross Convent of Leleš, the Rákóczy's did not recognize the transaction and immediately repossessed the revenues of both villages, even though the ancient donation of these two villages to St. Nicholas Monastery of Mukačevo was reconfirmed by Emperor Leopold I.¹³² Hence Bishop de Camillis was unable to collect the revenues from the monastic possessions, since they were taken by Prince Rákóczy. And yet, in view of the monastery's revenue, Cardinal Kollonich immediately reduced Bishop de Camillis' annual support from 600 to 250 florins,¹³⁴ and these were to be paid by Prince Rákóczy and his sister Juliana, who recently had been married to Count Ferdinand Aspermont.¹³⁵

600 florinos D. Episcopo ordinatos. Ego respondeo: Non! » — cf. HODINKA, *Okm.*, p. 310-311.

¹³⁰ About the benefice of St. Nicholas Monastery — cf. BASILOVITS, *op. cit.*, P. I, p. 10-15; A. PETROV, *Drevnejšija gramoty po istorii Karpatorusskoi Tserkvi i ierarckhii 1391-1498*, Praga 1930, p. 179-203; H. KINACH, ČSVV., « Naseleňna s'il Lavok i Bobovyšče », art. in *Naykovyj Zbirnyk T-va Prosvita*, Užhorod, XIII-XIV (1938) 165-170.

¹³¹ Cf. Father Kamins'kyj's letters to Cardinal Kollonich and the Chapter of Eger — HODINKA, *Okm.*, p. 338-341.

¹³² The letter of cession — *Ibid.*, p. 317-318; the letter of registration — *Ibid.*, p. 341-343.

¹³³ Emperor's decree of February 23, 1693 — *Ibid.*, p. 355-357.

¹³⁴ Bishop de Camillis by his letter of March 21, 1695, informed the Sacred Congregation: « Il S. conte Rakoczi con la sua sorella, figliastri del Tekely, subito che presero possesso de' loro stati occuparono anche queste decime ecclesiastiche di Munkacz (i.e. Bobovyšče and Lavky — A.P.), nelle quali consisteva la mia stabile entrata, di modo che se mancasse la fondazione di 250 florini ultimamente fatta dall'E. S. Card. de Kollonitz, io adesso non avrei niente di fermo ». — *Ibid.*, p. 382-383. While Bishop de Camillis was assigned only 250 florins annually, the Roman Catholic bishops were receiving yearly 1,200 florins — *Ibid.*, p. 307.

¹³⁵ The Rákóczy's owed to Cardinal Kollonich (« in restantis ») a total of 5,483 florins. Cardinal Kollonich left that money in trust of the Rákóczy family, but they were obliged to pay the interest of 5% of that sum (274 fl.) to Bishop de Camillis as his yearly income — *Ibid.*, p. 360, 367-368. of

Fortunately, young Prince Rákóczy and his sister were unable to agree on the proper share of their inheritance and had to go to court. The inheritance quarrel also involved the annual payment of 250 florins to Bishop de Camillis. Thus the Prince returned the revenue of Bobovišće and Lavky to the monastery "until the controversy about our inheritance between me and my sister will be adjudicated".¹³⁶ But Count Aspermont preferred to pay Bishop de Camillis half of his annual support.¹³⁷

While Bishop de Camillis was trying to establish his own financial security,¹³⁸ he did not forget the pitiful social and economic conditions of his clergy. During his pastoral visits he discovered the low intellectual and social standards of the Byzantine Catholic priests, whom the local landlords continued to treat as their serfs, although the Union of Užhorod (1646) guaranteed to them all the rights and privileges of the Roman Rite Catholic clergy.¹³⁹ But *de facto*, almost fifty years after the union, the Carpatho-Ukrainian clergy were still treated by the landlords as *plebs*, without any rights and privileges,¹⁴⁰ and bound by servile work and heavy taxation to their local lords. There was no one to defend them or to speak up for their own rights and privileges.

Having served for so many years in Rome as General Procurator of the Byzantine Rite Metropolitan Province of Kiev while it was under Polish rule, Bishop de Camillis had an ample opportunity to defend the rights and privileges of the Byzantine Catholic clergy similarly abused by the Polish nobility and landlords. So, with the support of his Protector, Cardinal Leopold Kollonich, Bishop de Camillis began a true crusa-

¹³⁶ Prince Rákóczy's letter, dated April 21, 1697 — *Ibid.*, p. 394.

¹³⁷ Namely, 137 florins — *Ibid.*, p. 395.

¹³⁸ On May 27, 1690, Bishop de Camillis wrote to Card. Kollonich: « Faccia la carità di stabilir senza propria spesa una conveniente provizione per poter vivere onoramente un vescovo in queste parti » — *Ibid.*, p. 308.

¹³⁹ BOYSAK, *op. cit.*, p. 39-44. These privileges were the following; 1. Privilege of the Canon, 2. Privilege of the Forum, 3. Privilege of Immunity, and 4. Privilege of Liberty — priests being considered as free citizens, not subject to the local landlords as their serfs.

¹⁴⁰ Hungarian Civil Code, *Tripartitum*, accepted in 1514, ch. I, art. 2 — placed all the civic duties and obligations on *plebs*, who were bound as serfs to the land and to their landlords. In his letter of March 15, 1692, Bishop de Camillis informed his Protector, Cardinal Kollonich, that even public officials of His Majesty « trattano da rustici anche li sacerdoti uniti, gli fan pagar le portioni e tutte le contribuzioni secolaresche, li citano, li giudicano, li puniscono, dalle chiese esigono paghe e fan quel che vogliono » — HODINKA, *Okm.*, p. 336.

de for the emancipation of his clergy in the Eparchy of Mukačevo, demanding recognition of their rights and privileges as promised by the act of the Holy Union.¹⁴¹

On August 23, 1692, Emperor Leopold I issued a *Decree of Emancipation*,¹⁴² according to which all the Byzantine Rite Catholic priests were released from the judicial authority of the local landlords, and were to enjoy all the rights and privileges of the Latin Rite clergy. The landlords were reminded to properly endow each and every parish, in the territory of their possessions, with a certain portion of land as *benefice*.¹⁴³ In his *Catechism* Bishop de Camillis gave the following explanation of these priestly "rights and privileges":

"What are the privileges of the clergy?"

"*Answer*: Nobody is allowed to beat a clergyman because an anathema would be cast upon the wrongdoer, unless this is done by the clergyman's own Bishop or his church officials or, if he happens to be a monk, by his own superiors as a corrective measure for a fault. Secular judges are not supposed to take clergymen to prison or to arrest or punish or try or bring suit against them; this can be done only by their own Bishop and his officials and subordinates. They are not liable to public duties and taxes imposed by secular Princes, except when such duties and taxes, for indispensable purposes of the state, are permitted by the Church authority as applicable to clergymen as well.

"The clergymen enjoy the prerogatives of nobility because, according to the Scriptures, priesthood is *regal*. Therefore the landlords are not supposed, without great offense to Christ the Lord, Who is the Supreme Priest, to treat clergymen as simple peasants and to force them to work as serfs or laborers. Indeed, landlords could have used the possession of peasant lands by priests in Hungary as an excuse to treat them as serfs. But now that our most pious and invincible Emperor

¹⁴¹ Cf. Bishop de Camillis' letter to the Emperor, and another to the Cardinal — *Ibid.*, 334-337; 345-347. There were some Catholic landlords, mostly in the western part of the eparchy (e.g. Drugeths in Zemplyn district), that honored the conditions of the Union — cf. BOYSAK, *op. cit.*, p. 78.

¹⁴² HODINKA, *Okm.*, p. 347-350.

¹⁴³ In general, one *session* (a *sessio*) of land was to be allotted for the support of the church, one session for the pastor, and one half of the session for the cantor; where applicable, one session for the parochial school. One *session* (Hung.: *telek*) was a portion of land on which one family was able to live comfortably. See the list of allotments in the Mukačevo domain, prepared by Bishop de Camillis and Canon Kruczay of Eger in 1693 — ODINKA, *Okm.*, p. 370-376.

Leopold I, persuaded by the Most Reverend and zealous Lord Cardinal Leopold Kollonich, has told in his *Decree*, issued in Vienna on August 23, 1692, that free lands for churches, cemeteries and parishes, sufficient for the local needs should be apportioned by landlords who, every year deriving income from their serfs able to sustain them so gloriously and splendidly, are also obliged to recognize God, the gracious Giver of all goods, and they themselves should take care of the means of their own salvation. Therefore, they are no longer allowed to treat, at their own discretion, as serfs those clergymen who are only holders of church lands or make their only living from priesthood. Because just as one landlord has no right to the serfs of another, and as one colonel cannot give orders to the soldiers of another, so also the landlords have no right to priests because these belong to the jurisdiction of their Bishop".¹⁴⁴

Of course not all the landlords immediately submitted to the Imperial ordinance,¹⁴⁵ and it took a long time before all the parishes in the Eparchy of Mukačevo were properly endowed with due benefice, but it must be ascribed to the merit of Bishop de Camillis that the Byzantine Rite Catholic clergy was emancipated and treated with due respect and consideration. According to some authors, this was the "greatest achievement of Bishop de Camillis".¹⁴⁶

4. Concerned About Education.

One of the main obstacles toward the consolidation of the Holy Union in the Eparchy of Mukačevo, according to Bishop de Camillis, was the low standard of priestly education.¹⁴⁷ There was no seminary

¹⁴⁴ Translation taken from P. MAGOSCI-B. STRUMINS'KYJ, « The First Carpatho-Ruthenian Printed Book, » in *Harvard Library Bulletin*, Cambridge, Mass., XXV (1977) 308-309.

¹⁴⁵ The Rákóczy's officials were the first to publicly denounce the *Decree of Emancipation*, and simply refused to accept it. At the public hearing one of the landlords allegedly said: « Si volunt esse liberi (the Byzantine Rite priests — A.P.), in plateis cum zingaris et in stabulis porcorum habitent, non in fundis » — cf. HODINKA, *Okm.*, p. 378. The Zemplyn district was the first to put into effect the Emperor's decree by 1702 — *Ibid.*, p. 414-415.

¹⁴⁶ Cf. BARAN, *Cerkva na Zakarpatt'i*, p. 62.

¹⁴⁷ In his *Report* to Rome in 1691, Father Kosakovskij wrote: « La più parte dei Sacerdoti bigami, ignorantissimi nelle cose sostanziali della Fede e Sacramenti, e tutti intenti al temporale, nulla al spirituale » — APF, *SRC:Greci etc.*, vol. I, f. 117a.

for the training of the candidates for the holy priesthood, and there were only a few elementary schools in the Basilian monasteries. The majority of the ordinandi learned some reading and writing from the local cantor and some basic catechism and liturgical services from the parish priest, and they were "ready" to receive the holy orders.¹⁴⁸ Then the bishop, after some cursory examination, ordained them for a certain church or parish that needed a priest.

Some bishops, especially during the second half of the 17th century, were not very concerned about the education of the candidates and they ordained them just as long as they were able to read and knew how to celebrate the liturgical services. The standard of priestly education was lowered still further by the priest intruders, who were ordained by the Orthodox bishops of Maramoroš for a certain fee, and then sneaked back to the eparchy.¹⁴⁹

Bishop de Camillis from the very beginning of his administration intended to establish a proper theological seminary, otherwise, he admitted, one cannot expect "a firm faith and steadfast discipline" among the eparchial clergy.¹⁵⁰ In 1693, Bishop de Camillis went to Vienna and tried to convince the proper authorities of the dire need of a seminary, since this was "the only way to preserve and propagate the Catholic faith" among the people.¹⁵¹ But his efforts concerning the seminary were received in Vienna with a deaf ear.

The next step was to provide the clergy with a solid *Catechism*, which Bishop de Camillis compiled himself and secured its publication in Trnava (presently in Western Slovakia), in 1698. This is the first book in general that was specifically printed for the needs of the Carpatho-Ukrainian people. In the *Introduction*, Bishop de Camillis addressed his clergy with the following words:

"I compiled this book in order to fulfill my episcopal duties and to give you an opportunity to learn and be able to teach the people,

¹⁴⁸ Cf. HODINKA, *Okm.*, p. 391-392.

¹⁴⁹ On March 15, 1692, Bishop de Camillis complained to his Cardinal Protector; « Quelli che io non voglio consacrare sacerdoti per la loro inabilità, vanno al Marmaros e con dar denari a quel Vescovo (Ortodosso — A.P.) si fanno consacrare e poi chi non sa le cose come qui passano, si scandalizza di me » — *Ibid.*, p. 336.

¹⁵⁰ *Ibid.*, p. 337.

¹⁵¹ *Ibid.*, p. 363. The Sacred Congregation in Rome accepted the news about the planned Seminary with great satisfaction — WELYKYJ, *ActaPF.*, vol. II, 120-121; *LittPF.*, vol. II, p. 196-197.

entrusted to your spiritual care, more effectively what they as Christians must know and do. For this reason, in plain and easily understood vernacular language, I have briefly explained to you all the articles of Faith, the Divine and Church Commandments, the Sacraments of the New Testament, the Lord's Prayer and other things worth knowing, including the solution of certain objections usually raised by the Greeks against the Roman Catholics".¹⁵²

The idea of composing a basic catechism for the Byzantine Catholics in the Greek language was conceived by Bishop de Camillis yet in 1679, during his Roman stay as the General Procurator of the Basilian Order.¹⁵³ He compiled the catechism in Greek, but at that time did not have a chance to publish the book. When in 1690 he became the Apostolic Administrator in Mukačevo, he immediately noticed the need of such catechism in his eparchy. Encouraged by his Protector, Cardinal Kollonich, he translated his former manuscript into the Latin language and then he engaged a certain priest from Galicia, Rev. John Kornyckyj, to interpret it in the simple Ukrainian language of that period.¹⁵⁴ For that purpose Cardinal Kollonich provided the Academic Printery of Trnava with the Cyrillic characters,¹⁵⁵ and thus the first

¹⁵² Jep. IO IOSYF DEKAMELYS, *Katechysys dlja nauky Uhroruskym ljudem zloženyj*, Ternava R.B. 1698, p. 7-8. The four main parts of the *Catechism* (1. Faith, 2. Commandments, 3). Sacraments, and 4. Prayers) are identical with those of the *Roman Catechism*, published in Rome 1566, by order of the Tridentine Council.

¹⁵³ While in Rome, Father de Camillis informed the Sacred Congregation in 1679: « Di presente esercitandosi con somma applicatione e fatica nel tradurre il *Catechismo Romano* in lingua greca » — cf. WELYKYJ, *LittBas.*, vol. I, p. 123.

¹⁵⁴ In 1693, Bishop de Camillis informed the Sacred Congregation: « Ho anche composto un *Catechismo* secondo il bisogno di queste genti, che lo fò tradurre in lingua Rutena per darlo alle stampe, e spargerlo per la Diocesi, mentre i libri che hanno, essendo stampati dalli Schismatici, son pieni d'errori » — cf. WELYKYJ, *LittEp.*, vol. IV, p. 131. And at the end of Bishop de Camillis' *Catechism* we read: « This needed book was translated from Latin into the Ruthenian language..., by Father John Kornyckyj ». In his *Diary*, p. 718, Bishop de Camillis on August 15, 1691, recorded: « Joanni Kornicki scribae tempus incipit a 15 Aug. 1691, et fuit satisfactus pro primo anno ».

¹⁵⁵ The Printing Shop at the University of Trnava, referred to as the *Academic Printery*, was established in 1639, and served the needs of the Archdiocese of Esztergom. When Cardinal Kollonich was transferred to the Primatial see of Esztergom, he equipped the printery with the Cyrillic characters in order to publish religious books for the Carpatho-Ukrainians and Romanians, who still used the Cyrillic alphabet.

Transcarpathian book, *the Catechism* of Bishop Joseph J. de Camillis, was printed in Trnava, in 1698.¹⁵⁶

In order to promote education among the faithful, Bishop de Camillis intended to open, at least in some larger parishes, parochial schools. For this purpose he procured the publication of the *Primer for Beginners* ("Букварь языка Славенскаго"), published by the same Printing House in Trnava, in 1699.¹⁵⁷ The authorship of this *Primer* is also attributed to Bishop de Camillis, although his name does not appear on the booklet. It is highly questionable whether Bishop de Camillis, who did not have sufficient knowledge of the Ukrainian language, would be able to compile a Church-Slovanic primer by himself. In all probability, the *Primer* was only an adaptation of a Kievan or Serbian edition by the same Father J. Kornyc'kyj, as suggested by the language of the *Primer*, which is similar to that of the *Catechism*.¹⁵⁸ The only contribution Bishop de Camillis could have made were some Greek prayers, transcribed in Cyrillic letters and printed for the "children's exercise" at the end of the *Primer*.¹⁵⁹

Bishop de Camillis did not succeed in establishing his own seminary in Mukačevo, but he still promoted and required a higher standard of education for the candidates to the holy priesthood. By his repeated demands he finally prevailed upon Cardinal Kollonich to secure some places for seminarians from the Eparchy of Mukačevo at St. Albert College in Trnava.¹⁶⁰ But it seems that the Mukačevo candidates were

¹⁵⁶ Bishop de Camillis informed Cardinal Kollonich already in March of 1692, that his *Catechism* was ready for publication — cf. HODINKA, *Okm.*, p. 337. A description of the *Catechism* is given by H. STRYPS'KYJ, «Z staršoji pys'menosti Uhors'koji Rusy», art. in *Zapysky Naukovoho T-va Ševčenko*, L'viv, 117-118 (1913) 182-184; and recently by MAGOCSI-STRUMINS'KYJ, *op. cit.*, p. 292-301.

¹⁵⁷ The entire text of this *Bukvarj* was reprinted in M. MOL'NAR, *Slovakij i ukrajinc'i*, Prjašiv 1965, p. 119-158, without any comments. Its description is given by A. PEKAR, OSBM, «First Carpatho-Ruthenian Printed Primer», art. in *Eastern Catholic Life*, Passaic, N.J., May 22, 1983, p. 3.

¹⁵⁸ Cf. MAGOCSI-STRUMINS'KYJ, *op. cit.*, p. 301.

¹⁵⁹ Cf. MOL'NAR, *op. cit.*, p. 156-158.

¹⁶⁰ On December 3, 1703, informing the Holy See about the progress of the Holy Union in the lands of the Austro-Hungarian Empire, Cardinal Kollonich wrote: «Seminarium Tyrnaviae, in quo clerici theologiae studiis imbui et Graeco ritu informari possint» — cf. HODINKA, *Okm.*, p. 417. About the so-called «Fundatio Janiano-Leopoldiana» for the benefit of the Mukačevo seminarians at St. Albert College in Trnava — cf. B. SHEREGHY-B. PEKAR, *The Training of Carpatho-Ruthenian Clergy*, Pittsburgh, Pa. 1951, p. 78-84; T. SPÄČIL, S.J.,

sent to Trnava on a regular basis only since 1722.¹⁶¹

5. Defending His Episcopal Rights.

Bishop Joseph J. de Camillis, OSBM, was appointed to the Eparchy of Mukačevo as *Apostolic Vicar*, with full powers and rights, responsible to the Apostolic See only.¹⁶² Since Cardinal Leopold Kollonich was his Protector, Bishop de Camillis willingly accepted his mediation with the Holy See, especially after 1695, when Cardinal Kollonich became the Archbishop of Esztergom and Primate of Hungary.¹⁶³ But Cardinal Kollonich, wishing to keep a close eye on his Protégé, placed Bishop de Camillis under the surveillance of the Roman Catholic Bishop of Eger, the major part of whose diocese at that time was occupied by the Turks, forcing the Bishop of Eger to move his residence to Košice.¹⁶⁴

The jurisdiction of the Bishop of Eger at that time also included

« Universitas Tyrnaviensis in Slovachia et catholici ritus orientalis », art. in *Orientalia Christiana Periodica*, Roma, III (1937) 275-278; BELON RUSINSKY (pseudonym of H. Stripskyj), « Trnavská univerzita v službe unionistickej idei », art. in coll. publ. *Pamiatka Trnavskej univerzity 1636-1777*, Trnava 1963, p. 243-257.

¹⁶¹ Cf. A. HODYNKA, « Naši kleryky v Trnavi ot 1722 do 1760 r. », art. in *Zorja, Užhorod*, 1-2 (1941) 18-29; D. BLAŽEJOVSKYJ, *Byzantine Kyivan Rite Students in Pontifical Colleges and in Seminaries of Central and Western Europe 1576-1983*, Rome 1984, p. 48-50. It seems that George Bizancij, who later became bishop, was the first seminarian from the Mukačevo Eparchy in Trnava, having entered in 1695, as registered in the *Litterae Annuae* of the Jesuit Father for 1701 — cf. HODINKA, *Okm.*, p. 141. All the bishops of the Mukačevo Eparchy during the 18th century studied in Trnava: Bishop G. Bizancij (1716-1733), Bishop S. Olšavskyj (1733-1737); Bishop G. Blažovskyj (1738-1742), Bishop M. Olšavskyj (1743-1767), Bishop J. Bradač (1768-1772) and Bishop A. Bačyns'kyj (1773-1809).

¹⁶² Cf. Papal Breve, dated November 5, 1689: « Salva tamen semper auctoritate Congregationis » — WELYKYJ, *DocPont.*, vol. I, p. 658.

¹⁶³ Cardinal Kollonich assured De Camillis before his episcopal consecration that he « doverà ricognoscere l'Arcivescovo di Kalocsa che è il medesimo Signor Card. de Kollonitz, essendo Munkacs sotto il sudetto arcivescovado di Kalocsa » — cf. HODINKA, *Okm.*, p. 285. This was not true, because Kalócsa is located on the opposite side of Hungary, and the Eparchy of Mukačevo never was under the jurisdiction of Kalócsa. But Father de Camillis trusted the Cardinal and believed in his word.

¹⁶⁴ Bishop George Fénessy of Eger (1687-1699), also resided in Košice, although his Chapter of Canons and his Chancery Office were located at the Premonstratensian monastery of Jasov, near Košice. Later Bishop Fénessy moved his see back to Eger.

the Roman Catholic faithful of Transcarpathia. Therefore, the Bishop of Eger considered himself the *Ordinarius loci* of the Eparchy of Mukačevo, too. As *Ordinarius loci*, he intended to treat Bishop de Camillis as his *Suffragan* or, rather, *Vicarius Ritualis* for the Byzantine Rite faithful in Transcarpathia. This was the reason why Emperor Leopold I, on the request of Cardinal Kollonich, submitted Bishop de Camillis under the jurisdiction of his "present and future Ordinary, as his Vicar".¹⁶⁵

Having read this clause in the Imperial decree of nomination, Bishop Augustine Benkovich pointed out this uncanonical submission of the Apostolic Vicar to a local bishop, unless he were a metropolitan. But Bishop de Camillis, in his unsuspecting disposition, explained that he considered Cardinal Kollonich as his *Ordinarius loci*, as it had been personally interpreted to him.¹⁶⁶ But in the mind of Cardinal Kollonich, notwithstanding the assurance given by him to Bishop de Camillis, the *Ordinarius loci* undeniably was the Bishop of Eger. And the Cardinal informed Bishop George Fénessy of Eger accordingly.¹⁶⁷ Hence, Bishop Fénessy did expect a complete and obedient submission of Bishop de Camillis, intending to treat him as his *Vicarius Ritualis*

¹⁶⁵ Cf. Emperor's decree in HODINKA, *Okm.*, p. 296. The real intention of Cardinal Kollonich can be seen in his «*Einrichtungswerk*,» in which he advises the Emperor to submit the bishop of Mukačevo «dem Bishoffen zu Erlau (Eger — A.P.) als metropolitano», and this in «*decretationibus regis* ordentlich ausgedrueket werden möchte, das dieselbe über die ihnen suffraganeos (i.e. bishops of Mukačevo — A.P.) perpetuam ac providam jurisdictionem et inspectionem haben solten» — *Ibid.*, p. 295.

¹⁶⁶ The Emperor in his nomination of Bishop de Camillis could not expressly contradict the Papal Breve, therefore in his decree he used somewhat concealed wording, subjecting Bishop de Camillis «to his Ordinary,» without spelling out who this Ordinary was. But Bishop A. Benkovich knew that the Emperor meant the Bishop of Eger, and «si stupi, che in una tal segreteria si sia comesso un simil errore di soggettar un Vescovo ad un altro Vescovo, e di più un Vicario Apostolico ad uno che non é Vicario Apostolico, e d'ingerirsi un Principe secolare e costituirmi Vicario del Vescovo diocesano, essendo tutte cose contro il *ius canonicum*, e mi disse, che questa patente non la mostrassi a nessuno». Then Bishop de Camillis informed Cardinal Kollonich: «Io gli risposi che pro mio Vescovo dal quale ho dipendere, non s'intende altro, che Vostra Eminenza» — *Ibid.*, p. 298. Not to be accused of double dealing, the Cardinal never explained to Bishop de Camillis that he was to be subject *de facto* to the Bishop of Eger. He knew very well it was wrong!

¹⁶⁷ Namely, that Bishop de Camillis is subject to his authority and supervision, as to his Ordinary.

for the Byzantine Rite faithful.¹⁶⁸ For this reason Cardinal Kollonich also “advised” Bishop de Camillis to stop in Košice and pay a visit to Bishop George Fénessy of Eger on his way to Mukačevo.

Conscious of his own jurisdiction as Apostolic Vicar, Bishop de Camillis acted independently, although the Bishop of Eger repeatedly tried to extend to him his “advice” and requested from him information about his pastoral work. Bishop de Camillis considered this concern as a friendly gesture of his fellow-bishop and gladly shared his worries and preoccupations with Bishop Fénessy, who by his friendly letters, in an artful way, tried to assert his authority over Bishop de Camillis. Far from suspecting any foul play, Bishop de Camillis was happy that some influential Roman Catholic bishop in the vicinity was interested in his problems and willing to give him some advice.¹⁶⁹

Finally, Bishop Fénessy lost his patience and came out into the open with his true intentions. He demanded from Bishop de Camillis a complete submission to him as to his Ordinary and, in recognition of his submission, to turn over to him all the tithes Bishop de Camillis was able to collect from his people.¹⁷⁰ In his letter addressed to Cardinal Kollonich Bishop de Camillis expressed his surprise that the Bishop of Eger, whom he considered “as a brother and fellow priest”, would come up with such a request, insisting:

“Bishop Fénessy would like to make me his Suffragan. But according to the Sacred Canons one bishop cannot be a suffragan of another bishop, unless he is an archbishop. He is the Bishop for the Latin Rite Catholics, and I am the Bishop for the Byzantine Rite Catholics, and this is the practice everywhere...” Concerning the tithes, he explained: “During all these years the Protestant ministers were collecting the tithes from the Byzantine Rite faithful, and nobody protested or was offended. But now that I am collecting them for

¹⁶⁸ Cf. Bishop Fénessy's letter to Cardinal Kollonich on March 7, 1692, supported by the so-called «*Ordo Kecskemetianus*», regulating the dependence of Bishop de Camillis from the Bishop of Eger as his Ordinary — HODINKA, *Okm.*, p. 319-334; WELYKYJ *LittEp.*, vol. IV, p. 48-64; Papp Gy., *Adalékok de Camillis J. Munkácsi püspök működéséhez* (Excerpt from *Keleti Egyház*), Miskolc 1941, p. 3-6, with notes p. 9-17.

¹⁶⁹ Cf. for example the letter of Bishop de Camillis to Bishop Fénessy on April 7, 1691 — WELYKYJ, *LittEp.*, vol. VI, p. 4-6.

¹⁷⁰ Bishop Fénessy must also have sent a copy of «*Ordo Kecskemetianus*» to Bishop de Camillis — see n. 168 above.

myself, the Catholics have become displeased".¹⁷¹

Knowing his own rights and trying to consolidate the Holy Union in his eparchy, Bishop de Camillis ignored Bishop Fénessy's claims, but tried to maintain his friendly relations with the Chapter of Eger. Finally, Bishop Fénessy left Bishop de Camillis alone and even offered him his assistance in the struggle for the emancipation of the Byzantine Rite clergy according to the intent of the Leopoldian decree of 1692.¹⁷²

As was mentioned before, in the summer of 1692, Bishop de Camillis established his permanent residence in St. Nicholas Monastery on Černeča Hora and, according to the ancient custom, the monastery church served him for his cathedral.¹⁷³ Having received the title of Archimandrite of St. Nicholas Monastery in Mukačevo from the Emperor,¹⁷⁴ Bishop de Camillis then tried to secure for himself the possessions of Bobovyšče and Lavky, which were donated to St. Nicholas Monastery a long time ago by Prince Theodore Koriatovyč (d.1415).¹⁷⁵ Since the monastery building was in a very bad condition and did not have sufficient living quarters, Bishop de Camillis built a small house near the monastery, which was to serve him for his residence.¹⁷⁶ At

¹⁷¹ Cf. the letter of Bishop de Camillis, dated March 15, 1692— in WELŸKYJ, *LittEp.*, vol. IV, p. 49-50. In the district of Ugoča the Byzantine Catholic faithful were forced by their landlords to pay their tithes to the Protestant ministers. Starting with 1690, Bishop de Camillis managed to collect these tithes for himself as their bishop. The Bishop of Eger now demanded these tithes for himself as the *Ordinarius loci*.

¹⁷² Cf. Bishop Fénessy's letter to Bishop de Camillis on January 23, 1693 — in HODINKA, *Okm.*, p. 354-355; another to the Officials of Spiš — *Ibid.*, p. 379-380.

¹⁷³ « Venerabilis ecclesia cathedralis S. Nicolai prope oppidum Munkacz prout fuit semper mater, sic et in posterum » — *Ibid.*, p. 371. A new stone church of St. Nicholas on Černeča Hora was built in 1661, as described by BAŠILOVITS, *op. cit.*, P. I, p. 100-101. acz

¹⁷⁴ Bishop de Camillis was confirmed as « Archimandrita, sive Praelatus ac Superior » of St. Nicholas Monastery by the Emperor on February 23, 1693 — HODINKA, *Okm.*, p. 355-357.

¹⁷⁵ Cf. Bishop de Camillis' letter to this Protector, dated June 6, 1696, ad 3-ium — *Ibid.*, p. 391; declaration of the Holy Cross Convent in Leleš — *Ibid.*, p. 341-343.

¹⁷⁶ Already in January of 1692, Bishop de Camillis informed Cardinal Kolonich: « Voglio procurar di far una casuccia per habitar anche fuori della casa Rakocziana, acció non abbiano occasione d'attaccarsi in mente e ripigliarsi questi pochi beni » — *Ibid.*, p. 319. BAŠILOVITS, *op. cit.*, P. II, p. 184-185, has the following description of this « casuccia », a little house, built by Bishop de Ca-

the same time he appointed his secretary, Father Adrian Kosakovskij, OSBM, who was living in the monastery, as Superior of the Basilian religious community.¹⁷⁷

In 1695, the Bishop's secretary, Father Kosakovskij, was poisoned.¹⁷⁸ At the same time the Rákóczy's officials once again deprived St. Nicholas Monastery of its possessions in Bobovyšče and Lavky. Suspecting conspiracy, Bishop de Camillis left Mukačevo and established his temporary residence at the rectory of his loyal Archdeacon, Father Demetrius Monasteli, in Szathmár.¹⁷⁹ The people became alarmed.

Prince Rákóczy realized of his mistake and, having restored the possessions of Bobovyšče and Lavky pro tem to the monastery, he invited Bishop de Camillis to return to Mukačevo.¹⁸⁰ The Bishop gladly complied and continued his campaign for the conversion of the Orthodox Romanians to the Catholic faith, initiated during his 'exile' in Szatmár.¹⁸¹ So, Bishop de Camillis made his own contribution to

millis for his residence near the monastery: «Residentia episcopalis constat primo: Ex cubiculo uno exiguo, quod Episcopus inhabitat et una a latere camera; deinde, mediante atrio, altero, cubicello, ad cuius latus situata est culina, pariete cubiculi eandem culinam dividente». This «Episcopal residence» was demolished in 1766, when they started to build a new and more spacious monastery. At that time Bishop M. Olšavskij was ordered to transfer his residence in the town of Mukačevo.

¹⁷⁷ In document of November 14, 1695, Father Kosakovskij is entitled: «Superior in Ven. monasterio S. Nicolai prope oppidum Munkach» — cf. HODINKA, *Okm.*, p. 386.

¹⁷⁸ The records of the investigation — *Ibid.*, p. 385-390. Father Kosakovskij was succeeded by Father John Boržakovskij as bishop's secretary. But until now I was unable to establish his identity — cf. DULYŠKOVYČ, *op. cit.*, t. III, p. 24.

¹⁷⁹ Cf. HODINKA, *Okm.*, p. 390-393; about Archdeacon D. Monasteli — *Ibid.*, p. 312-313; BARAN, *Cerkva na Zakarpatt'i*, p. 46-47.

¹⁸⁰ By forcing Bishop de Camillis out of Mukačevo, Prince Rákóczy turned against himself all the Carpatho-Ukrainian clergy and the people — HODINKA, *Okm.*, 394-395, 404. Rákóczy also did not desire to offend the Emperor, from whom at that time he was expecting the Imperial confirmation of his title as *Prince*, which was granted to him in 1697. But already in 1701, Prince Rákóczy was imprisoned for his anti-Hapsburg conspiracy. With the help of his wife he was able to escape from the prison and found the refuge in Poland, where he began to make necessary preparations for his uprising of 1703.

¹⁸¹ Cf. HODINKA, *Okm.*, p. 396, 399; WELYKYJ, *ActaPF.*, vol. II, p. 130; WELYKYJ, *LittEp.*, vol. IV, p. 203-204.

the union of the Romanians with the Holy See, which took place in Alba Julia, in 1698.¹⁸²

In 1703 Prince Francis II Rákóczy, supported by France and Russia, initiated a new Hungarian uprising against the Hapsburg dominion. As his forces were approaching Mukačevo, Bishop de Camillis, as a loyal subject of the Emperor, left his residence at the monastery and took refuge in the fortress, which was defended by the Imperial forces under the command of famous Colonel E. Montecuccoli. But on March 1, 1704, after five months of siege, Montecuccoli was forced to surrender. According to the conditions of surrender, Bishop de Camillis was allowed to stay in his residence at the monastery and to continue his pastoral work as Bishop of Mukačevo.¹⁸³ But seeing his residence and the monastery plundered by the Rákóczy troops, Bishop de Camillis became discouraged and petitioned the Holy See to release him from his duties as the Apostolic Vicar of Mukačevo, claiming that it was time for him to retire and to prepare himself for death in a peaceful place.¹⁸⁴ But the Holy See refused to grant him permission, encouraging him to stay with his flock as a Good Shepherd.¹⁸⁵

Bishop de Camillis remained in his residence on Černeča Hora for one more year. But he was constantly harassed and menaced by the rebels, although he had received from Prince Rákóczy a personal safe-conduct in order to be able to exercise his episcopal duties throughout the entire Eparchy of Mukačevo.¹⁸⁶ Finally, at the end of March, 1705, deprived even of the necessary means of living, he decided to leave Mukačevo and seek refuge in some safer place, under the protection of the Imperial army.

¹⁸² About the Union of Alba Julia — cf. *Oriente Cattolico*, Città del Vaticano 1974, p. 269-270,

¹⁸³ Cf. Bishop de Camillis' letter to Rome, dated March 3, 1704 — WELYKYJ, *Litt.Ep.* vol. IV, p. 246-247.

¹⁸⁴ *Ibid.*, p. 247.

¹⁸⁵ The Sacred Congregation's reply of July 28, 1704 — *Ibid.*, p. 249; WELYKYJ, *ActaPF.*, vol. II, p. 195: «Maneat in sua vocatione».

¹⁸⁶ Cf. Rákóczy's safe-conduct, issued September 11, 1704 — in HODINKA, *Okm.*, p. 420.

6. *Dying in Self-imposed Exile.*

Before leaving Mukačevo, Bishop de Camillis deposited all the valuable articles from St. Nicholas church for safekeeping in the castle,¹⁸⁷ and appointed Father John Hodernarskyj as his Vicar General, to take care of the parishes in the Rákóczy's zone.¹⁸⁸ Then, under the cover of night, he secretly departed, finding for himself a refuge in the rectory of the Byzantine Rite parish in Rus'ka Nova Ves', near Prjašiv.¹⁸⁹

The Bishop knew very well that it was dangerous for him to visit the places that were already under control of the Rákóczy troops, so he delegated Rev. George Bizancij, his loyal pastor of Kallovo, to collect and to bring him necessary supplies.¹⁹⁰

In the spring of 1706, the Rákóczy troops occupied the entire territory of the Mukačevo Eparchy, including Prjašiv. The commander of the Rákóczy troops ordered Bishop de Camillis to leave the Hungarian territory without any delay, since he failed to make an oath of loyalty to the Prince. The Bishop immediately wrote Prince Rákóczy a letter, in which he showed his readiness to make a required oath as long as he would be permitted to stay and take care of the eparchy. Professing his innocence, he was ready even to stand trial, since he never was involved in any local politics.¹⁹¹

So far we do not know Rákóczy's answer to the letter of Bishop

¹⁸⁷ The list of articles for safekeeping, signed on March 21, 1705 — *Ibid.*, p. 424.

¹⁸⁸ *Rev. John Hodermarskyj (d. 1729)* — the last Vicar General of Bishop de Camillis — *Ibid.*, p. 484, was nominated by the Emperor to succeed him, but was never confirmed by the Holy See, being opposed by the Hungarian nobility for his pro-Hapsburg sentiments. In preparation for his episcopal consecration, he took monastic vows in the monastery of Lavriv, Galicia, taking the religious name of Joseph. After the appointment of Bishop G. Bizancij to the Mukačevo see, Hodermarskyj was recognize as Archimandrite of St. Nicholas Monastery by the new Bishop, who also appointed him his Vicar General — cf. B. PEKAR, *De erectione, op. cit.*, p. 42-45.

¹⁸⁹ The parish of Rus'ka Nova Ves' is distant from Prjašiv (present Prešov, Slovakia) only 9 km. There was no Byzantine Catholic parish in Prjašiv until 1820.

¹⁹⁰ Bizancij's appointment, dated October 17, 1705 — in HODINKA, *Okm.*, p. 463-464. He eventually became Bishop of Mukačevo (1716-1733).

¹⁹¹ The letter of Bishop de Camillis to Prince Rákóczy, dated March 30, 1706 — *Ibid.*, p. 464-465. About that time also Cardinal Kollonich notified the Holy See about the precarious situation in which Bishop de Camillis has found himself — cf. WELYKYJ, *Litt.Ep.*, vol. II, p. 257-258.

de Camillis. One thing is certain. The Bishop stayed in his temporary residence in Rus'ka Nova Ves'. Probably he became sick. In July of 1706, we already see Bishop de Camillis "bedridden on account of his illness" at the hospice of the Minorite Friars in Prjašiv.¹⁹² On July 16th he dictated his last will,¹⁹³ which was then witnessed by two Canons of the Chapter of Eger.¹⁹⁴ And there, in the Minorite Hospital of Prjašiv, assisted by his Vicar General, Father J. Hodermarskyj, and some neighboring priests, Bishop de Camillis peacefully died on August 22, 1706, before reaching his 65th birthday. In his last will he donated 60 florins to the Franciscan Fathers, asking to be buried in the crypt of their church. And yet, he was buried in the church of the Minorite Fathers. Informing the Holy see about the death of Bishop Joseph J. de Camillis, Vicar Hodermarskyj explained:

"The Rev. Fathers of the Franciscan Order of Strict Observance in Prjašiv caused great misgiving among the Uniates and the Schismatics, since they did not allow us to bury our deceased Bishop in their church according to the Byzantine Rite... Therefore, with the Byzantine Rite clergy I decided to bury him in the church of the Minorite Fathers".¹⁹⁵

And it was providential, since in 1818, this Minorite church of St. John in Prjašiv was donated to the Byzantine Rite Catholics and became the cathedral church of the Eparchy of Prjašiv. Thus, the remains of Bishop de Camillis are, as a matter of fact, resting among those people, for whom he labored and sacrificed his talents to the last days of his dedicated life.

May his memory remain with us forever!

¹⁹² Cf. HODINKA, *Okm.*, p. 468.

¹⁹³ The last will of Bishop de Camillis, dated July 16, 1706, in which he appointed his nephew, Michael Roga de Camillis, as the executor of his will — *Ibid.*, p. 466-468.

¹⁹⁴ *Ibid.*, p. 468-469.

¹⁹⁵ Cf. WELYKYJ, *LittEp.*, vol. IV, p. 254-255; WELYKYJ, *ActaPF.*, vol. II, p. 214.

IV. BIBLIOGRAPHIA

о. І. І. Патрило, ЧСВВ

ДЖЕРЕЛА Й БІБЛІОГРАФІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Це сподівання, яке було висловлене у вступі до попереднього випуску нашої *Бібліографії*, у X томі « Записок ЧСВВ » 1979, здійснилося, бо за останніх п'ять років знову можна було вібрати до неї багато нових видань, які появились останніми роками, а крім того доповнити її теж давнішими виданнями, з якими щойно тепер можна було заізнатися.

Назбиралося їх стільки, що у цьому томі даємо тільки половину всього матеріалу, закінчуючи його на розділі: *Українська Церква на еміграції*. Дальші розділи, як також те, що знайдеться ще до попередніх, сподіваємося, можна буде помістити у найближчому томі, який запланований на 1988 рік.

Для легшого користування і цитування далі продовжуємо те саме нумерування і також залишаємо, як і в попередньому випуску, цей самий поділ на *Джерела та Бібліографію*, з її підподілами.

Усі праці і статті далі зібрані в поазвучному порядку, найперше кириличні видання, а після них — друковані латинкою.

При кінці знову подаємо покажчик імен авторів, які були взяті до уваги у цьому випуску, спочатку кириличний, а потім — латинський.

Ці видання і статті, які появлялися без імені автора, не увійшли до попередніх покажчиків і тому не легко було їх знайти і з них користати. Щоб цьому зарадити, подаємо ще також список усіх книжок і статей, які знані тільки з їхніх заголовків. У ньому подаємо не тільки назви з цього тому, але також ті, які появились у всіх попередніх випусках.

У попередніх випусках нашої *Бібліографії* майже всі видання виписано з бібліотек Східного Інституту в Римі, чи ОО. Василіян, деякі з бібліотеки Польського Інституту в Римі, і тільки мала частина була взята з Ватиканської бібліотеки, чи бібліотеки Колегії св. Йосафата в Римі та університетської бібліотеки в Любліні. Однак, деякі з цих видань, зокрема старші з перед першої світової війни, були втягнені до *Бібліографії* тільки на основі рецензій у наукових журналах.

У цьому випуску *Бібліографії* всі видання взято з бібліотек Папського Східного Інституту в Римі та ОО. Василіян при Генеральній Курії, за винятком ч. 1448, яке знаходиться в парафіяльній бібліотеці св. Варвари у Відні.

Як згадано вже, в найближчому томі « Записок ЧСВВ », буде видрукована дальша частина цієї *Бібліографії*, і сподіваємося також, що разом з попереднім випуском з 1979 року, можна буде їх вібрати в окремому виданні, як 2-ий том « Джерела і Бібліографія до історії Української Церкви ».

I.

ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

1409. (Амвросій Орнатскій), *Исторія Російської Ієрархіи*.

History of the Russian Hierarchy. Collected by A.A. Ornatskij, reedited by M. Oesterby, Copenhagen, Rosenkilde and Bagger, 1979. Vol. I: pp. XXII+XII+X+646. Vol. II: p. CXLIX+ 658+ + (6)+55.

Вперше праця появилася в 6 томах (7 книжках) в рр. 1807-1815 (пор. ч. 40), потім перевидана в 1822 і 1828 рр. Перший том цього останнього видання перевиданий з другого московського видання з 1822 року, а другий — з першого видання з 1810 року. Як було вже відмічено (ч. 40), це не стисла історія єрархії, а радше історія інституцій російської православної Церкви, при чому автор дає також списки і короткі життєписи патріархів, митрополитів, єпископів та настоятелів монастирів і духовних шкіл. Автор, архимандрит Амвросій Орнатскій, з 1819 єпископ Пензенський і Саратовський († 1827), використав у цій праці неопубліковані рукописи данського вченого Адама Бурхарда Селліюс-а (Adam Burchard Sellius: *De Rossorum Hierarchia libri quinque*), праці київського митр. Е.Болховітінова, синодальні декрети та звіти з єпархій, які там знаходилися, і записки приватних осіб. Тут перевидано тільки два перші томи та 55 сторінок з третього тому: список усіх тодішніх монастирів. В них, 1808 року, було всіх 4.266 монахів і монахинь, в тому 147 архимандритів, 73 ігуменів та 1148 «послушників».

У першому томі описано постання, розвиток і тодішній стан єпархій цілої російської православної Церкви, до якої включив також єпархії з Галичини і Волині, з православного періоду. При них подані також короткі біографічні відомості про всіх патріархів та єпископів, а потім також, при школах та монастирях — такі ж життєписи ректорів і префектів та настоятелів. Далі в цьому томі знаходиться календар усіх Вселенських Соборів до XI століття, і цих, які мали відношення до рос. Церкви; — спис святих рос. Церкви; привілеї єрархії і монастирів відносно одягу і богослуження; вкінці — історія духовних шкіл.

Другий том присвячений історії монашества і монастирів російської Церкви, теж на українських землях. До них додано з третього тому спис усіх монастирів. В дальших томах, які не перевидано, слідує «Словарь историческій, содержащий по азбучному

порядку описаніє всіх епархіалныхъ штатныхъ і заштатныхъ донынѣ существующихъ и упраздненныхъ монастырей и пустынь греко-російской Церкви », з ширшим описом всіх монастирів і їх настоятелів. У цьому виданні М. Оестербі додав в англійській мові свій вступ (VII-XXI).

Rec.: С. Patock « Ostkirchliche Studien », Würzburg 1983, S. 341-2.

1410. Будзінський Г.-Коврин В., *На оборону Греко-Католицької Церкви*. « Сучасність » Мюнхен 1984, ч. 4, с. 116-125.

У статті зібрано 5 листів на оборону греко-католицької Церкви в Зах. Україні: один до міністерства внутрішніх справ УРСР з 1983 року та чотири до преси: до газети « Известия » з 15 січня 1983, « Вільна Україна » з 1 і 23 лютого 1983 р., та « Радянська Україна » з дня 2 липня 1983 року.

1411. Быкова Т.А.-Гуревич М.М., *Описание изданий напечатанных кириллицей, 1689 - январь 1725 г.* Москва, Ак. Наук СССР, 1958, с. 403.

У виданні подано широкий опис книг, в більшості церковних, які в роках 1689-1725 були друковані в Росії та Україні, як також за границею. При кінці знаходиться використана література, покажчики імен, заголовків, географічний, предметний та список за друкарнями, таблиці заставок, кінцівок та ініціалів, як також спис ілюстрацій.

1412. Гойдич П., *I Архипастырській Листъ*. Печатано у ОО. Василіянъ въ Ужгородѣ, (1927), с. 19.

У першому своєму Посланні, як Ап. Адміністратор Пряшівської єпархії (1927-1960), зверненім до свого Духовенства, Владика Павло Гойдич просить його співпраці, посвяти для вірних, які йому доручені, доброго прикладу та любови до свого руського народу.

1413. Голинський П., *Богослови у роках визвольної війни*. « Альманах укр. богословів », Перемишль 1937, с. 147-163.

Автор подає важливіші моменти з своїх переживань у роках визвольної війни в роках 1918-1920, щоб виказати, що « богослови

у тих великих часах приймали живу участь у подіях для добра народу, жертвували труд і життя, хоч не мали до цього обов'язку ».

1414. - Голувинський Е., *Археологический атлас ко второй половинь русской Церкви*. Москва, изд. общ. истории и древностей Российскихъ при Московскомъ университетѣ, 1906, ст. 32 † LXIII ил.

На перших 32 сторінках подано вступ та пояснення до картин-ілюстрацій, а на дальших 63 (римськими номерами) листках поміщено рисунки (по кілька на кожній) до історії Церкви: архітектура церков, внутрішній виряд та різні церковні і богослужбні шати. Частина з них взята з українських земель.

1415. - Гординський Я., *Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ. у Львові*. « Записки ЧСВВ », Жовква 1927, т. I, ст. 234-272, 417-478; т. III, с. 40-64, 345-376.

Обі частини з першого тому вийшли окремим випуском, ч. I, в « Бібліотека Записок ЧСВВ », Жовква 1927, ст. 114.

Автор дає опис рукописних творів в дуже багатій бібліотеки ОО. Василіян у Львові, яку тепер включено в центральний державний архів у Львові. При описі подає він все те, що суще та орієнтаційне для кожного науковця, богослова, історика, але й філолога та художника і т.д. Також цитує бічні записки, виписує мовні і правописні відміни, зазначає цікаві мініатюри, заставки й ініціали, важить оригінальну й літературну вартість, вказує на посторонні впливи. Вспів описати 69 великих рукописних збірників.

1416. - Горфункель А.Х., *Каталог книг кирилловской печати 16-17 веков*. Ленинград, изд. Ленин. университета, 1970, с. 80+15 илл.

У каталогі подано науково-бібліографічний опис 237 книг, друкованих в 16-17 сторіччях в Києві, Москві, Львові, Вильні й Чернігові, які тепер знаходяться в науковій бібліотеці Ленінградського університету, між ними видання І. Федорова, Граматика М. Смотрицького, « Лексикон словеноросский » Памви Беринди та інші, з яких деякі унікати. При кінці знаходяться покажчики міст, друкарень і їхні видання, авторів книг, імена власників книг, які на них записані, географічний та ін., як також додатковий список книг, які увійшли до університету після виготовлення каталогу.

1417. Гринчишин М., *Для інформативного процесу беатифікації й канонізації Слуги Божого Андрія Шептицького, архиепископа Львівського Українців, митрополита Галицького, єпископа Кам'янець-Подільського*. Артикули для започаткування процесу. Рим, накладом постуляції М.А. 1958, с. 71.

У виданні подано короткий нарис життя митр. Андрія Шептицького, його чесноти, як також описано останні хвилини його життя.

Ціль видання — подати в коротких артикулах найважливіші дані про нього, щоб таким чином могли започаткувати беатифікаційний процес.

1418. Герич Ю., *Проблема celibату на Львівському Провінційному Синоді (1891)*. «Збірник на пошану Василя Орелецького 1895-1976», Мюнхен, Укр. Вільний Університет, 1982, с. 111-146.

На основі брошурки «Висвітлення до історії Львівських синодів з років 1891 і 1897» (сторін 41), яка вийшла 1924 р., виготовлена і підписана 9 бувшими учасниками цих синодів, і теж на основі 3-х листів з 1925 року, висланих до Ап. Престолу та інших східних Церков, автор розглядає як, за цими письмами, була трактована справа celibату на Львівському Соборі 1891 року (с. 111-127). По тім подає в латинській мові згадані вище три листи: до Папи Пія XII, до Префекта Сх. Конгрегації І. Туччі та до єпископів інших східних католицьких Церков, які підписали колишні учасники згаданих вище Синодів з 1891 і 1897 років. Пор. ч. 1249 — «Записки ЧСВВ», т. X, 1979, с. 440.

1419. Заимов Й., *Супрасльски или Ретков Сборник в два тома*. Софія, Изд. на Българската Академия на Науките, т. I, 1982, с. 564; т. II, 1983, с. 603.

Цей Збірник названий Супрасльський, бо його знайдено у Василіянському монастирі в Супраслі, або «Ретков», від імени того, що його списав. У Збірнику знаходяться життя святих та проповіді. Походить з XI століття. Одна частина його тепер знаходиться в Любляні, друга в Ленінграді, а третя у Варшаві. З одної сторони поміщена фотокопія рукопису, з другої цей самий текст передрукований, разом з відповідником з грецького оригіналу. Видання наукове, з науковим апаратом. Пам'ятка староболгарської мови.

- 1420.** - Запаско Я.-Ісаєвич Я., *Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Книга перша (1574-1700)*. Львів, В-во при Львівському університеті, видавничого об'єднання «Вища Школа», 1981, с. 136. Формат 60х90/8.

Перша книга відкривається нарисом друкарства, видавничої справи та книжкового мистецтва України в 16-17 століттях, с. 9-23. По ньому поданий каталог з описами всіх 762 книг, надрукованих кириличним і латинським шрифтами на Україні до 1700 року включно. В описах, розміщених хронологічно, наводяться вихідні дані стародруків, відомості про їх зміст, мову, поліграфічну організацію тексту, художнє оформлення, прикметні особливості примірників та місце їх зберігання. Текст видання супроводжується репродукціями титульних або початкових сторінок, гравюр із стародруків. Наприкінці вміщено перелік друкарень і їх працівників, а також покажчики стародруків, алфавітний, за друкарнями і за тематикою, та покажчики граверів й іменний.

- 1421.** Іларіон (Огієнко), *Слово істини. Пастирські послання за 1940-1944 рр.* Холм, Свята Данилова Гора, 1944, с. 60.

У виданні зібрано 18, звичайно, коротких Послань з років 1940-1944. При кінці подано ще Послання, які вийшли окремими книжками. Автором їх — Холмський і Підляський митрополит Іларіон (І. Огієнко).

- 1422.** (Котков С.И.), *Успенский Сборник XII-XIII вв.* (О.А. Кажевская, В.Г. Демянов, М.В. Япон). Москва, Наука, 1971, с. 752+16 таблиць.

Це найновіше наукове видання «Успенського Сборника» з 12-13 ст., в який входять матеріали знайдені в бібліотеці Московського Успенського Собору, між якими були теж «сказаніє» про Бориса і Гліба та життєпис Теодосія.

Рес.: «Russia Medioevalis» I, 1973, S. 114-124 (H. Gaumnitz).

- 1423.** Лаварев В.Н., *Русская Иконопись от истоков до начала XVI века.* Москва, «Искусство», 1983, с. 540.

У мистецькому виданні, великого енциклопедичного формату, на основі дуже багатого матеріалу автор розглядає зародження

станкового живопису, техніку й естетику руської ікони, та розкавує про провідні мистецькі школи й поодиноких мистців, які розвинулися з Київської школи. Майже всі 143 репродуковані ікони, в більшості кольорові, і часто в кількох навіть ілюстраціях, походять з північних теренів, головню з Новгороду, які там збереглися перед татарською руїною, хоч багато з них у Києві побували чи там постали. На початку подана найбільш повна в науковій літературі бібліографія, також резюме в англійській мові, а при кінці покажчики імен та іконописних сюжетів. До кожної ікони подано всі найважливіші дані про її походження та всі інші дані.

1424. Левицький М., *Архіерейское Окрестное Посланіє, изъ латинскаго преведенное* Р.Б. 1841. Перемишль, тип. епископска, 1841, с. 40.

1) Послання про примат Римських Архієреїв, на основі літургічних текстів східної Церкви, написав Львівський митрополит Михайло Левицький, пізніший кардинал.

Це саме Послання, того ж року, появилося також в латинській мові, с. 27.

2) На подібну тему, 18 лютого 1840 року, написав він друге коротке Послання, після скасування Берестейської Унії в Росії 1839, проголошуючи текст Енцикліки Папи Григорія XVI з дня 22 грудня 1839 року. Послання в латинській мові — сторін 11.

3) Пор. також коротке Послання в латинській мові з дня 11 жовтня 1841 року, яким переслав Листа Папи Григорія XVI — на його Послання з дня 10 березня цього року — с. 12.

4) Також — ще подібне Послання в латинській мові, яким переслав Енцикліку Папи Пія IX з дня 9 листопада 1856 р. (Львів), 4 березня 1857, с. 24.

5) Подібне Послання в латинській мові появилося теж 12 березня 1855 року, з яким переслано Енцикліку Папи Пія IX з дня 6 грудня 1854 р. — про Непорочне Зачаття Д.М. (Львів), 1855, с. IV+20.

6) Пор. ще також: «Соборное Посланіє Архієпископовъ и Епископовъ, собравшихся въ Вѣдни, ко честному Пресвитерству ихъ епархій». (Переведено съ нѣмецкого языка). Львовъ, тип. Инст. Ставропиг., 1849, с. 35.

1425. - Максименко Ф.П., *Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у Львівських збірках (1574-1800)*. Зведений Каталог. Львів, «Вища Школа», 1975, с. 128.

У цьому виданні автор зібрав 872 кириличні видання — до 1800 року, які знаходяться у Львівських збірках, додаючи до кожного належні і вичерпні дані про його описи, перевидання і обрібки. Між ними 716 вийшли на актуальній українській території, і в додатку ще тільки 66, виданих поза нею. Між ними є такі, яких немає ні в бібліотеках Москви, Ленінграду та Києва, в тому 29 почаївських видань, яких не наводить ні Тилявський (пор. ч. 823 — «Джерела і Бібліографія»...) ні Петров (див. ч. 1156). Зібрано у ньому теж 33 кириличних видань з Унівської друкарні, а в тому аж 22, які не фігурують в київському каталозі.

Рец.: «Записки ЧСВВ» 1979, с. 526-528 (М. Ваврик).

«Recenziija», Harvard Ukr. Inst., 1976, 2, pp. 17-21 (Simmons J.S.G.).

1426. Масцюх В., *Перше Пастирське Послання до Лемків*. Львів, печатня Ставропігійського Інститута, 1935, с. 47.

Предмет цього Послання за словами самого Ап. Адміністратора для Лемківщини д-ра Василя Масцюха, це: «Інформації, які, узглядноючи теперішню хвилю, уважав я за вказане, а почасти за потрібне, подати до відомо могому Всечесному Духовенству і вірним» (с. 5-18), а в другій частині — короткий «душпастирський виклад про св. Тайну покаяння».

1427. Музичка І., *1000-ліття Християнської України і Папське Послання*. «Визвольний Шлях», Лондон 1979, с. 1292-6, 1417-1426.

У статті автор аналізує Папське Послання Івана Павла II, написане з нагоди підготовки до 1000-ліття Християнської України, з датою 19 березня 1979 року, й подає короткий коментар до деяких місць цього листа, зокрема про його генезу, поділ послання, провідну думку, екуменізм та єдність з Римом і вартість Унії та її обезцінювання.

Стаття І. Музички появилася також в «Богословія», Рим 1979, т. 43, кн. 1-4, с. 21-40.

В тому ж числі «Богословія», стор. 15-20, поміщено теж це Послання Папи Івана Павла II-го в українському перекладі.

Пор. ще: Балей П., *Християнство в реєстрі цінностей українського народу*. «Визв. Шлях» 1979, с. 82-88.

1428. Мухин І.С., *За віру батьків. (Уніяти в художніх творах В.Г. Короленка)*. Чікаго 1976, в-во Укр. Кат. Університету ім. св. Климентія. Серія філ.-гуман. факультету, т. XIII. Праці Філії УКУ в Чікаго, вип. 1, с. 140.

Предметом монографії, яку автор захистив 1972 р. на Манітобському університеті у Вінніпезі, це важка доля уніятів під Росією у 19-20 століттях, на основі аналізу трьох оповідань В. Короленка — з їхнього життя. Віддаючи погляди Короленка, праця кидає повніше світло на церковну Унію та її національний характер серед українського народу, як також розкриває маловідомі аспекти її переслідування.

Дуже цінний теж розділ: *Додатки*, в яких в укр. перекладі опубліковано дві статті В. Короленка: «Віра батьків» й «Ув'язнення графа Шептицького», які появились в 1916 р. в «Русские Записки» Петроград, ч. 9, с. 297-303 і в «Русские Ведомости», ч. 246, с. 5, — та стаття С. Мельгунова: «Із історії воз'єднання уніятів у Росії» (с. 92-125), яка ж появилася в «Голос минушого. Журнал истории и литературы» — Москва 1915, ч. 10, с. 5-37. Як історик він дав глибоку аналізу історичній долі З'єдиненої Церкви під Росією, засуджуючи політику Бобринського й єп. Евлогія в роки окупації Галичини в першу світову війну.

1429. Німчук В.В., *Київські Глаголичні Листки*. Найдавніша пам'ятка слов'янської писемності. Київ, Наукова Думка, 1983, с. 144.

Киевские Глаголические Листки X в. из Центральной научной библиотеки АН УССР в Киеве. Отдел рукописей, шифр.: ДА/П 328. (Факсимильное издание). Киев, Н. Думка 1983. (Без пагінації).

У виданні подано науковий опис Київських Глаголичних Листків, одних з найстарших старослов'янських писемних пам'ятників з X століття. Вони понад сто років вже зберігаються у Києві, куди подарував їх Київській Духовній Академії її вихованець Архімандрит Антонін (Андрій І. Капустін). На цих Листках поміщені молитви, які читаються в часі латинської Служби Божої. Найбільш

імовірно, що вони стали надбанням Архім. Антоніна на Синаї в монастирі св. Катерини. Після 149 номерів літератури, в додатках поміщено ще: *Кирилична Транслітерація Київських Глаголичних Листків та Латинський Відповідник Слов'янського Тексту із Падуанського Кодексу*, із хрестоматії М. Вейгарта-Й. Курца, і: *Словопоказчик до кириличної транслітерації Київських Глаголичних Листків* — В. Вондрака.

Факсимильне видання Глаголичних Листків Київських видано окремою книжечкою.

1430. Оглоблин О., *Українська церковна історіографія*. «Укр. Історик», Н.Й.-Торонто-Мюнхен 1969, с. 12-29.

В короткому огляді автор дає процес розвитку української церковної історіографії, поділивши її на три доби: Від перших століть християнства — до 19 століття; друга, в 19 і 20 столітті — до 17 років та вкінці третя — від 1917 до 1967 років.

Пор. теж його: *Ukrainian Church Historiography and Theology. Ukraine: a Concise Encyclopedia*, prepared by Shevchenko Scientific Society, ed. by V. Kubijovych, Toronto University Press, 1971, II, p. 120-130.

1431. Павловъ А., *Источники церковнаго права*. «Богосл. Вѣсникъ», Москва, Духовная Академія, 1899, III, с. 386-433, 538-584.

Автор розглядає всі джерела церковного права, зокрема грецькі джерела, які потім перебрала теж Руська Церква, починаючи з Соборових постанов, а далі Збір церковних правил І. Схолястика і Сінтагму, Номоканон в XIV титулах, Сінтагму в редакції Фотія, коментарі Аристона, Зонари і Валсамона — аж до останніх часів.

1432. Павловъ А., *Первоначальный славяно-русский Номоканонъ*. Казань, унів. типографія, 1869, с. 100.

Автор старається доказати, що грецький Номоканон або т.зв. Кормчая Книга були знані на Русі в слов'янському перекладі вже в епосі прийняття християнства. При тому відтворює зміст такого Номоканону у слов'янському перекладі, який уживано в 10-12 сторіччях. Були це ті самі Номоканони, які вживано також в грецькій Церкві, отже: Номоканон Івана Схолястика і Номоканон в

XIV титулах. Найбільше був поширений цей другий, але без правил Фотієвих Соборів і без коментарів. Фотіївський Номоканон став знаний щойно при прийнятті т.зв. Кирилівської Кормчої Книги.

1433. Павловъ А., *Номоканонъ при Большомъ Требникъ. Его исторія и тексты, греческій и славянскій, съ объяснительными и критическими примъченіями.* Опытъ научнаго разрѣшенія вопросовъ объ томъ сборникѣ, возникавшихъ въ прошломъ столѣтіи въ Святѣйшемъ Правительствующемъ Синодѣ. Новое (2) отъ начала до конца переработанное изданіе. Москва 1897, с. XIV +520.

У новому переробленому виданні автор подав історію т.зв. малого, покаянного Номоканона, як пам'ятника грецького церковного права, і його історію в слов'янських перекладах, головню руських та московських (с. 1-78). Далі (с. 79-454) наводить текст грецький і слов'янський, який вжито у виданні при Більшому Требнику в Москві 1658 року, разом з багатьома коментарями та подав важніші відмінності з раніших до-Ніконівських видань, московських, а головню Київських з 1620, 1624 і 1629 років та Львівського з 1646 р. Однак переклад до першої частини Номоканону, літургично-канонічної, взяв з Київського видання з 1620 року, подаючи теж пізніші різниці. В Додатку в цілості поміщено Передмови до всіх трьох Київських видань Номоканона з 1620, 1624 і 1649 років і Львівського видання з 1646 року, також разом з багатьома поясненнями (с. 498-510). При кінці додано ще покажчик предметний.

1434. Павловъ А., *50-я глава Кормчой Книги, какъ исторической и практической источникъ рускаго брачнаго права.* Москва, изъ « Ученыхъ записокъ » Имп. Моск. Университета, отдѣлъ юридической, выпускъ 5, 1887, с. IV+452.

Автор розглядає джерела 50-ї глави Кормчої книги, яка подає подружні приписи, взяті з Требника П. Могили, аналізуючи першу її частину, яка була взята з Римського ритуалу Папи Павла V, та другу частину, яку перебрано з грецького джерела « Ектезиса » М. Ксантіянина. В Додатку, с. 229-542, подано повний текст 50-ї глави та 7 інших текстів, до цього предмету.

- 1435.** ПАНЬКЕВИЧ І., *Покрайні записки на підкарпатських церковних книгах*. Часть II. «Наук. Збірник тов. Просвіта в Ужгороді» р. XII. Ужгород, друк. ОО. Василюян, (1936), с. 36. *Покрайні записки на закарпатсько-українських церковних книгах з додатком 4 монастирських грамот*. Часть III. Прага, «Орбіс», 1947, с. 71.

В обох частинах, після довшого введення, автор подав усі покрайні записки, які він знайшов на численних церковних книгах на Закарпатті, з багатьома власними поясненнями до них. При кінці III-ї частини подав ще словник рідко вживаних або тепер зовсім неживаних діалектизмів. I Часть появилася в VI-му річнику «Науковий Збірник тов. "Просвіта" в Ужгороді». Пор. на цю тему його працю ч. 1143.

- 1436.** Свѣнцицький Іл., *Каталогъ книгъ церковно-славянскоу печати*. Жовква, вид. Церковного Музея въ Львовѣ, 1908, с. X+213 (1).

У виданні подано досить подрібний опис 709 церковно-слов'янських книг та 100 антимінсів, з того 5 рукописних, які знаходилися тоді у Церковному Музею у Львові. До нього ввійшли збірки митр. і кард. М. Левицького (найбільше), деякі з митрополичої Капітули, коло 60 з церковних бібліотек та від світських, 14 від Православного Російського Правительственного Синоду, та ін. При кінці подано багато покажчиків: книг, друкарень і їх видань, друкарів, дереворитів і ритівників, присвят, імен власних і місцевостей та вкінці подано ще: ціни книг, вкладні і рукописи.

- 1437.** Степовик Д.В., *Українська Графіка XVI-XVIII століть. Еволюція образної системи*. Київ, Наукова Думка, 1982, с. 332.

Монографія присвячена дослідженню історії української графіки, від її початків у 16 столітті, до кінця 18 століття, в 301 ілюстрацію. При кінці подана література та список усіх ілюстрацій, які знаходяться у виданні. Майже всі вони релігійного характеру і поставали та розвивалися у церковних інституціях.

- 1438.** Стефанович А., *З Передвоєнних документів до історії нашої Церкви*. Львів, накладом автора, 1929, с. 49.

З своїми коментарями автор наводить: Відповідь для краків-

ської анкети з р. 1912 про польсько-українські відносини, і Листа Львівського Ставропигійського Братства на буллію Папи Пія Х з дня 14 червня 1907 року у справі церковної обслуги американських українців.

1439. Федорів М.М., *Обрядові співи Української Церкви Галицької Землі*. Філядельфія, видання Сестер ЧСВВ, 1983, с. XVI+296.

У виданні подано короткий начерк про церковні співи взагалі, зокрема історію найновішого запису літургічних напівів, розвиток церковного напівного співу, дещо про партесний-хоровий спів в Українській Церкві та коментар до українсько-галицьких церковних напівів, додаючи теж пояснення назв церковних напівів і богослужбових книг та пояснення до тексту, з короткою літературою і джерелами. У нотному відділі, стор. 73-216, подані літургічні співи, тропарі й кондаки, прокімени, Різдвяний та Воскресний цикл, частини з Літургії св. Василя, заупокійна Літургія та панахида. При кінці (217-288) знаходиться англійський переклад до текстів.

1440. Чавс П., *У Вирі Життя та Мостищина і Судовошищенщина*. Стемфорд, Діцезальний Музей і Бібліотека Укр. Кат. Єпархії в Стемфорді, Конн., 1976, с. 376.

У першій частині автор, о. Петро Чавс, містить спомини з власного життя, головню як священика-душпастиря і суспільно-громадського діяча, в Україні та на еміграції, а в другій подає досить подрібний опис церковно-громадського життя в цілій окрузі Мостищини та Судовошищенщини. В цих споминах та описах дуже багато матеріялу до церковної історії цієї округи з багатьома ілюстраціями.

1441. Шептицький А., митр., *Канадійським Русинам*. Жовква, печ. ОО. Василян, 1911, с. 96.

Це послання митр. А. Шептицького, яке він написав, як був обіцяв, після повороту з Канади, українським поселенцям-емігрантам з Галичини. В ньому описує ці правди віри, які їм треба було знати, і пригадує науки та поради, які їм подавав, коли був з ними.

- 1442.** Щапов Я.Н., *Византийское и южнославянское правовое наследие на Руси в XI-XIII вв.* Москва, « Наука », 1978, с. 292.

Монографія присвячена дослідженню правової і культурної спадщини Візантії і південно-слов'янських земель на Русі, головно вивченню історично-православного джерела: Кормчої Книги — збірника візантійських і староруських правових пам'яток з VI-XII століть. На основі дослідів коло 180 кормчих рукописних списків з XI-XVIII століть автор представляє ранню історію кормчих книг на Русі, в тому і місцевої руської редакції з XIII ст., яка включила в собі також староруські пам'ятники: Руську Правду, княжі Устави Володимира і Ярослава, південнослов'янські пам'ятники та інші. Друга глава присвячена Древнєслов'янській Кормчій на Балканах і Русі (с. 40-116); третя — сербській редакції (117-158), а четверта — руській редакції (с. 159-233), яка розвинулась на основі обох попередніх, з додатком багатьох староруських і перекладених пам'яток, та кормчим книгам 14 титулів на Русі в XI-XIII стт. В Додатку подано опис 53 списків кормчих книг (255-275), покажчики імен осіб і місцевостей та шифрів рукописів.

- 1443.** Щапов Я.Н., *Древнерусские княжеские уставы XI-XV вв.* Москва, « Наука », 1976, с. 240.

В академічно опрацьованому виданні поміщено староруські Устави і грамоти єпископських і митрополичих катедр: Устав кн. Володимира у 7 редакціях з 13-17 ст., Устав-судебник кн. Ярослава і митрополита Іларіона у 6 редакціях з 13-16 ст., уставні грамоти Смоленської, Новгородської, Турівської, Галицької і Київської земель, документи XV століття, які ці Устави потверджували, як теж анонімні уставні і правові записи. Видання — з покажчиками шифрів рукописів та імен осіб і місцевостей.

- 1444.** *В Обороні Прав нашої Греко-Катол. Церкви.* Львів, наклад. І. Готя, 1929, с. 84.

У виданні поміщено довгого листа, з багатьома підписами, з 28 точками оскарження на Перемиського єпископа Й. Коциловського, з дня 14 грудня 1926, як протест проти недавнього введення celibату в своїй єпархії (3-37); відповідь на письмо Сх. Конгрегації з дня 9 мая 1927 року (37-41) і далі іду критику цього листа.

1445. - *Документи до історії звільнення Митрополита-Ісповідника та Його Ювілеїв.* «Матеріяли до історії Укр. Церкви», Мюнхен-Рим-Париж, Наукові Записки Укр. Вільного Університету, 1969, с. 299-381.

У виданні зібрано 16 документів до історії звільнення Львівського Архiepіскопа-Митрополита Йосифа Сліпого, починаючи з фотокопії відручного листа Папи Пія XII у 40-ліття його священства, Спільного звернення української спільноти в 1960 року, і Спільного Пастирського Послання Укр. Католицької Єрархії аж до двох привітів вже самого Архiepіскопа-Митрополита, а між ними численних чужих інтервенцій. У цьому ж виданні подано теж 4 статті про самого Митрополита:

Ленцик В., Митр. Й. Сліпий, як Ректор Духовної Семінарії і Богословської Академії у Львові (226-248);

Казимира Б., Митр. Йосиф (Мої спогади із воєнних років 1939-1944), с. 249-266;

Хомин П., Ідея єдності Церкви в праці і змаганнях Кир Йосифа, як вченого і Владики (267-284);

Соловій М., Митр. Йосиф Сліпий як науковець-богослов (285-298).

1446. - *З життя Української Католицької Церкви в катакомбах.* «Шлях Перемоги», Мюнхен, 1982, чч. 35-39.
«*Russia Cristiana*» 1982, nov.-dic., p. 3-19.

Це досить довгий (коло 40 сторінок 8-ки) опис про тяжкий стан і діяльність та труднощі, з якими мусить змагатися Українська Католицька Церква в Галичині, виготовлений в 1980 році. Автором його є правдоподібно священник з не Львівських кілків, які тепер мав би очолювати, як там сказано, вл. Стернюк. Документ взято з російськомовного архіву Самвидаву ч. 4625.

Пор. також: *Chiesa dei Martiri. Rapporto del Cardinale Josyf Slipuj sulla Chiesa cattolica ucraina dopo 35 anni di persecuzione.* «Aiuto alla Chiesa che soffre», numero speciale dell'«*Eco dell'Amore*», n. 2, 1981, pp. 16.

До становища УКЦ нині. Письмовий реферат його ж на 32-му Конгресі «Церква в Потребі», що відбувся 5-8 серпня 1982 р. в Кенігштайн, Німеччина. «Шлях Перемоги» 1982, ч. 36, ст. 2,5; *Kirche in Not, XXX/1982. Bedrohte Kirche in Ost und West*, Königstein, Albertus-Magnus Kolleg, 1982, S. 137-145. Cf. *ibidem*, n. 29, 1980, S. 65, ff; n. 30, 1981, S. 167-171.

1447. - *Звернення Єпископа Феодосія до Брежнєва.* «Сучасність», Мюнхен 1981, ч. 7-8, с. 159-185.

Це звернення виготовив в тому часі Полтавський і Кременчуцький єпископ Феодосій (в миру Митрофан Никонович Дикун, нар. 1926 р. в с. Черниці, Рівенської області). У ньому він подрібно описує тяжкі обставини, з якими мусять боротися вірні в Радянському Союзі, ближче в поодиноких місцевостях його єпархії. Це звернення було написано 1977 і поширювалося у самвидаві.

1448. *Календар св. Йосафата на 1924 рік та Шематизм клиру всіх українських з'єдинених єпархій.* Зладив о. Володимир Семків. Жовква, Літературно-видавничий Інститут «Добра Книжка», 1924, с. LXXII+280+(10).

Це одинокий загальний Шематизм усіх єпархій; крім галицьких — зібрано матеріяли теж з єпархій Мукачєва, Пряшева, з Югославії, Боснії та Герцєговини, Румунії, Америки, Канади та Бразилії. Подано у ньому імена парафій, усіх парохів і сотрудників, та число душ. При всіх монастирях подано імена священників та загальне число братів, новиків і студентів; при всіх жіночих монастирях звичайно наведено тільки ім'я настоятельки, число монахинь і їхню діяльність. Крім них відмічено теж інші церковні товариства.

1449. *Каталог Згромадження Сестер Служебниць Пресвятої Непорочної Діви Марії на 1980 рік.* Рим, накладом Згромадження СС. Служебниць, 1980, с. 120.

У цьому виданні подано список усіх домів Сестер Служебниць, разом з іменами тих Сестер, які в них проживають, зазначаючи також ті праці, які вони в них виконують. Окремо подано імена тих Сестер, які померли в 1972-1980 роках та поазбучний список Сестер в Галичині, Канаді, Бразилії, Америці, Польщі, Югославії, Чехословаччині та Аргентині. Подібні Каталоги Згромадження СС. Служебниць досі появилися ще в рр. 1938, 1955, 1965 і 1972.

1450. *Каталог пергаментних документів центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233-1799.* Київ, «Наукова Думка», 1972, с. 675.

Після довшої вступної передмови на 22 сторінки, у виданні

поміщено 1134 пергаменових документів з 1233-1799 років, які знаходяться в центральному державному архіві у Львові, до якого по 1946 р. увійшли також архіви НТШ, гр.-кат. митрополичої консисторії, Ставропігії, римо-кат. капітули і архів Василіянських монастирів. Одна грамота походить з 13-го століття, 32 – з 14-го, 262 – з 15-го, 462 – з 16-го, 262 – з 17-го, 111 – з 18-го та 4 додаткові з рр. 1356-1799. Всі документи наведені в оригіналі — в латинській, польській, руській та німецькій мовах. Текст багатьох документів поданий в цілості, деяких в скороченні, а деякі тільки згадуються. Дві третини з них друкуються вперше. Велика частина цих документів відноситься до історії та діяльності укр. Церкви. Між ними знаходиться грамота Берестейської Унії, велике число відносно місцевих церков, церковних братств, передусім Ставропігії у Львові та 50 відносяться до монастирів, з яких деякі ще перед Берестейською Унією називають їх «василіянськими». Документ ч. 1048 — це лист Папи Бенедикта XIV у справі об'єднання василіянських монастирів на Русі. При кінці подано ще список скорочень, літературу, резюме в рос., англ. і фр. мовах, покажчики та список ілюстрацій.

Рец.: Ю. Катрій «Записки ЧСВВ» 1979, с. 505-8.

1451. *Каталог Сестер Чину Святого Василія Великого.* Рим, при Генеральній Курії, 1983, с. 48. Число 1.

Catalog Sisters of the Order of S. Basil the Great. Rome 1983, pp. 48.

Це перший каталог Сестер Василіянок, який появився в двох мовах: українській та англійській. У ньому зібрано найважливіші інформації: Коротку історію Чину; Генеральні капітули й Управи Чину та всі доми — монастирі за Провінціями, Віцепровінціями, Делегатурами та Місіями: Україна, Філадельфія, Югославія (Крижевці-Заріб і Осік), Юнієнтавн, Чехословаччина, Мадярщина, Аргентина, Польща, Австралія, Бразилія, Канада, Німеччина та клявзурові монастирі: Альбано й Асторія. При усіх подано сучасну управу Провінцій та ім подібних спільнот, їхні осідки, всі доми, які належать до них, як також ці, в яких вони працюють, а при деяких також їхній апостолят. При усіх подано також число сестер: по торжественних обітах, по часових, новичок та постуляток. У другій частині подані за Провінціями та подібними ім спільнотами поазбучний список сестер, з датами народження, вступлення до Чину та часових і торжественних обітів, як також список померлих сестер.

1452. *Конкордат, заключений між Апостольською Столицею а Президентом Річпосполитої Польської дня 10 лютого 1925, ратифікований польським сеймом і обов'язуючий з днем 2 серпня 1925.*

З поясненнями на підставі канонів кодексу канонічного права, згідними з коментарем польського єпископату, виготовив Александер Бачинський, архідіакон гр.-кат. Львівської капітули. Львів, накладом автора, 1925, с. 54.

Цей конкордат зобов'язував також нашу Галицьку митрополію, яка в тому часі, до другої світової війни, знаходилася в межах Польської держави.

1453. *Надзвичайний Синод Владик Української Католицької Церкви. Синод Української Католицької Церкви.* « Альманах Союзу Укр.-Католиків « Провидіння », Філядельфія 1981, с. 287-306.

Після коротких даних про оба Синоди, далі подано Слово Папи на відкритті Синоду 24.3.1980, Слово Кардинала Й. Сліпого, Буллі для нововибраного Коадютора з правами наслідства для Львівського Архієпископа — М. Любачівського, та оба Слова Папи Івана Павла II в день 1 грудня 1980 р. — до українських Владик і до укр. громади.

1454. *Наукові Досліди Рукописів Перемиської Греко-Католицької Капітули.* « Богословія », т. 42, 1978, с. 158-170.

У статті подаються висліди дослідів М.М. Розова про ті рукописи (див. 1153) в його статті: « Маловідомі джерела з історії української мови. Рукописи греко-уніятської капітули м. Перемишля », с. 176-187, що появилася в книзі « Питання історії української мови », Київ 1976, с. 196, вид. « Наукова думка ».

Зокрема розглядаються давність рукописів, пам'ятки права, церковні братства, вивчення місцевих говорів, відомості про історичні події та наукове вивчення стародавніх рукописних пам'яток у минулому.

1455. - *Отверте Письмо свѣтских Русинѣв-Народовцѣ до Всч. Духовенства деканатѣ мушиньского і біцкого.* Львів, Додаток до « Діла », 1903, с. 28.

У письмі представлено один маленький фрагмент з боротьби між т.зв. народовцями та москвофілами, при кінці 19 століття на Лемківщині.

1456. *Перед сто роками. Що колись оголошувало нашим предкам у греко-католицьких церквах.* Виїмки з дрогобицького «Деканального Протоколу» (роки 1817-1827). Календар «Місіонаря», Жовква 1939, с. 49-62.

У цьому Протоколі списано рішення та розпорядження, які надсилали до деканату від єпископського ординаріату та від державної австрійської влади. Вони відносяться до неспокійних часів на початку минулого століття і наświetлюють життя-буття тодішніх церковних громад в Галичині.

1457. *Перший Шематизм Торонтської Української Католицької Єпархії, 1948-1963.* У п'ятнадцяту річницю Торонтської Єпархії. Торонто, вид. Торонтської Єпархії, 1963, с. 208.

У цьому першому і ювілейному Шематизмі подано список усіх парафій та місійних станиць цілої Торонтської єпархії, з їхніми найважливішими даними; усіх священників єпархії, з усіма їхніми особистими даними та світлинами, також і тих, що передше в ній працювали; усі монаші доми, з світлинами та особистими даними єромонахів; інформації про укр. католицьке шкільництво і церковні товариства та багато знімок з церков.

1458. *Правила Русько-Католицької Церкви в Канаді.* Вінніпег, з друкарні «Канадійсько-Укр. Видавничої спілки», 1915, с. 6+59+XVII.

У виданні зібрано усі правила для священників укр.-кат. Церкви в Канаді, яких вони повинні були притримуватися в душпастирській праці. Ці Правила були передискутовані та ухвалені на Соборі в Йорктоні в дні 27-29 листопада 1914 року.

Пор. також: *Статут Рускої Греко-Католицької Церкви в Канаді.* Вінніпег 1913, с. 10+10.

В англійській та українській мовах подані в них статuti для поодиноких церковних громад.

1459. - *Пропамятне письмо, предложене Его святости Льву XIII, Папі Римському, в імени руского народа провінції Галицької в Австрії в справі русско-католицької церкви в Америці.* Р.Б. 1902. Львів, наклад. редакції « Діла », 1902, с. 13.

У цьому письмі, щоб забезпечити духовну обслугу для українських вірних в обох Америках, проситься Вселенського Архирея, щоб назначив для них архієпископа в Сполучених Стейтах Америки та одного єпископа в Канаді, а другого в Бразилії, у Парані. Письмо підписали крилошанин о. Й. Бартошевський, К. Левицький, о. Д. Тянячкевич, о. Й. Негребецький, І. Огоновський, о. А. Стефанович та В. Білецький.

1460. - *Протестація членовъ Львовского Ставропигійского Братства противъ Буллы Его Святѣйшества Папи Пія X отъ 14 іюня 1907, поддающей русско-американского епископа и его паству подъ юрисдикцію латинскихъ епископовъ и нарушающей неприкосновенность греко-католического обряда.* Львовъ, Ставропигійская типографія, 1908, с. 15.

Члени Львівського Ставропигійського Братства протестують до Апостольського Престолу, що назначений єпископ Сотер Ортинський не отримав повної юрисдикції над своїми вірними, а тільки наче Генеральний Вікарій усіх єпископів, на території яких вони перебували.

1461. *Три Русскихъ Общества въ Восточной Венеріи.* (Изъ журнала: « Православное Обзорѣніе »). Москва 1868, с. 23.

У статті подано статути трьох нових товариств, які постали на Закарпатті, Пряшівщині і в Ужгороді, для піднесення громадянства. Перше — це Товариство св. Івана Хрестителя в Пряшеві; друге — Літературне товариство східних об'єднаних католиків в Ужгороді, і третє — св. Андрія, практично товариство руського духовенства. Крім того, при кінці подано теж ухвали представників Угорської Русі між ними: щоб Мукачівську єпархію піднести до ступеня митрополії; щоб поставити руського єпископа в Мармароцині та окремого єпископа для « православних » мадярів тощо.

1462. - *Украинские книги кирилловской печати XVI-XVIII вв. Каталог изданий хранящихся в государственной библиотеке СССР*

ім. В.И. Ленина. Выпуск II, том 1: Киевские издания 2-й половины XVII в. Москва 1981, с. 322. (Гусева А.А.).

В каталозі подано науково-бібліографічний опис 82 книг, які вийшли з Києво-Печерської друкарні в 2-й половині 17 сторіччя (11-32), з коротким нарисом про оформлення української друкованої книги в тому періоді. Потім подано ще покажчики імен, заголовків, ікон, використаних в книгах таблиць орнаменту та ілюстрацій, список згаданої літератури, скорочень і в Додатку 882 ілюстрацій: заставки, кінцівки, великі ілюстрації, герби й рами титульних листів (77-322).

У I випуску подано такий каталог від 1574 — до половини 17 віку, а в другому томі 2-го випуску каталог книжок з друкарень у Львові, Уневі, Новгороді-Сіверському і Чернігові.

1463. *Українські Поселення*. Довідник. Головний редактор Атанас М. Мілянич. Н. Йорк, Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка — Укр. Соціологічний Інститут, том СС, 1980, с. 351+(1).

У Довіднику зібрано найважливіші дані про ті країни, в яких проживають українці, починаючи від Радянського Союзу і в ньому: самої України та інших республік, як також всіх інших країн Європи, південної і північної Америки та Океанії, даючи інформації про їх назву, положення, простір і населення, устрій, визнання, урядову мову, національні меншості, господарство, головні міста й клімат, як також найважливіші дані про українські поселення в тих країнах. Між ними окремий розділ в кожній з них присвячений Церквам та релігійному життю.

1464. *Уставъ святаго Великаго Князя Владимира о церковныхъ судахъ и о десятинахъ*. Петроградъ, изд. Импер. Археографической Коммисіи, 1915, с. 72.

Текст приготував Бенешевич В.Н. У виданні подано обширний матеріал з різних найважливіших списків, бо всіх рукописів неможливо вичерпати, звертаючи окрему увагу на всі різниці в них. Списки поділені на групи з різними численними окремими списками, як також старими перекладами на інші мови.

1465. *Шематизм духовенства української католицької Церкви в Німеччині*. Мюнхен-Павінг, накладом Ап. Візитатури, 1947, с. XXVIII+115.

Це одинокий шематизм всього духовенства, яке після війни тимчасово знайшлося в Німеччині. У ньому подано імена членів канцелярії Ап. Візитатури; церковно-трибуналу; Католицької Акції; настоятелів Духовної семінарії, і також імена питомців; протопресвітерів і деканів та за деканатами і душпастирствами імена всіх священників з усіма їхніми даними. Окремо подано імена тих, які вмерли в Німеччині від 1944 року. При кінці знаходиться ще покажчик прізвищ священників і душпастирств та адреси всіх священників.

1466. - *Шематизм Саскатунської Української Католицької Єпархії*. Зладив о. В. Івашко. З приводу 10-річчя канонічної ерекції. Йорктон, видали укр. кат. священники Саскечевану, 1961, с. 116.

Це перший Шематизм Саскатунської єпархії, в якому доповнюються та продовжуються матеріали, поміщені в «Пропамятній Книзі Поселення Укр. Народу в Канаді», виданій 1941 р. Автор зготував його на підставі безпосередніх інформацій з терену, як також на підставі доступних йому джерел. У ньому подано список усіх парафій та місійних станиць з такими рубриками: Церква, кладовище, парафіяльний дім, священнича резиденція, перші укр. поселенці, організації та інші важливіші замітки. Деякі дані подані теж в англійській мові. Окремі розділи подають загальні статистичні інформації про Саскатунську єпархію.

1467. - ATTWATER D., *The Catholic Eastern Churches*. London, The Bruce Publishing Co., Milwaukee, Wisc., 1935, pp. XX+308. *The Dissident Eastern Churches*. Milwaukee, Wisc., The Bruce Publ. Co., 1937, p. XVIII+350.

Між усіма іншими східними католицькими Церквами у виданні подані загальні історичні та актуальні дані також про Укр. Католицьку Церкву, на с. 76-99, під заголовком «Рутени», до яких зачисляє Галичину, Закарпаття, Югославію та в Мадярщині й на еміграції; а Київська митрополія і навіть давніші Галицькі князів, як Василько та Данило, знаходяться під гаслом «Росіяни». Про Укр. Кат. Церкву згадується теж в гаслі про східне монашество.

У другій праці Укр. Православна Церква не має свого роз-

ділу, тільки згадується в розділах про Московський (71-103), і Румунський (111-118) патріархати, і про Церкви в Польщі та Чехословаччині.

Пор. ще його: *The Ukrainian Church and its Leader Archbishop Andrew Szeptycky*, in «Studies», Dublin, December 1940, pp. 567-582.

1468. - BLAŽEJOWSKYJ D., *Ukrainian and Bielorusian Students at the Pontifical Greek College of Rome (1576-1976)*. «Analecta OSBM» vol. X (XVI), Rome 1979, p. 143-192.

Після вступу-введення про саму грецьку Колегію в Римі та загальних вказівок про студентів в Київській митрополії, подано тут імена 214+2 питомців, з довгими чи коротшими при них даними, які в більшості взято з архіву самої Колегії, доповнюючи їх теж з інших джерел, якщо їх там бракувало. За винятком невеликого числа в Мукачівській та Крижівській єпархій, усі вони походили з Київської та Львівської митрополій, в роках 1578-1953. При кінці подано теж лісту тих митрополитів, єпископів та протоархимандритів, які вчилися в грецькій Колегії, тих, які з них брали участь у Замоїському та Львівському Соборах та позбучний список усіх їх.

1469. - BLAŽEJOWSKYJ D., *Byzantine Kyivan Rite Metropolitanates, Eparchies, and Exarchates. Nomenclatures and Statistics*. Romae, ed. Univ. Cath. Ucrainorum S. Clementis Papae – Sacrum Ucrainae Millennium, vol. I, 1980, p. 171 (1).

Після коротких історичних даних до кожного з розділів у виданні, згідно з «Папським Річником», наперед подано номенклатуру всіх митрополій, єпархій та екзархатів, які входили під давнішу назву «Руський» обряд, який же автор передає новим терміном «Візантійсько-Київський», с. 13-58, 93-103, відтак їхню статистику за «Папськими Річниками», даними Східної Конгрегації та американським «Офіційним Католицьким Шематизмом» (англійською мовою). Всі статистичні дані в більшості обіймають останній післявоєнний період, деякі заторкують ще роки перед останньою війною, і тільки статистики Василіян починаються в 1617 року. При кінці додано ще 3 діаграми та три мапи і загальний покажчик імен. Книжка ця насправді збірка детальних статистичних таблиць, з необхідними поясненнями. В них можна знайти

все те, що стосується розмірів єпархій, число парафій і станиць, кількість духовенства і сестер, відомості про кількість шлюбів, христин і похоронів та наявність духовних покликань.

Rec.: «Or. Christ. Per.»; 1981, I, p. 325-6 (J. Krajcar).

1470. - BLAŽEJOVSKYJ D., *Byzantine Kyivan Rite Students in Pontifical Colleges and in Seminaries, Universities and Institutes of Central and Western Europe (1576-1983)*. Rome, «Analecta OSBM», sectio I, vol. 43, 1984, p. 366.

Після вступу й наведення джерел та бібліографії, автор дає короткий історичний нарис: 1) всіх 33 колегій та семінарій, в яких навчались студенти з Київської митрополії та Мукачівської, Пряшівської, Крижівської та Гайдудорівської єпархій, які були того самого обряду (29-52); 2) історичний нарис Чинів та Згромаджень, в яких також походили ці студенти (179-182); 3) іст. нарис 12 наукових Інститутів, в яких вони навчалися (199-206); 4) іст. нарис богословських студій на Віденському університеті, в 9 різних групах (232-241); 5) вкінці іст. нарис укр. університетів (297-8); далі один розділ присвячений всім докторським тезам на 12 університетах (303-316).

Після кожного розділу подано спис всіх студентів, які студіювали у відносному Інституті, і найближчі дані про кожного: ім'я батьків, місце й дата народження, дата вступлення до єпархії чи Чину, зроблені студії і дата свячень та виїзду. При кінці подано ще покажчик поазбучний всіх 3.460 студентів (318-366), між якими було 118 єпископів, в тому 24 митрополитів та 24 протоархимандритів.

1471. - CHOMYSZYN G., *Lettera Pastorale al clero della diocesi di Stanislaviv sul BIZANTINISMO*. Stanislaviv, a spese dell'Ordinariato Vescovile, 1931, p. 37+(3).

В італійській мові передано Пастирський лист Станіславівського єпископа Григорія Хомишина, який виступив в ньому проти надмірного форсування східних обрядів, які, на його думку, шкідливі для укр. католицької Церкви.

1472. - ELBE H., *Die Handschrift C der Werke des Metropoliten Hilarion*. «Russia Mediaevalis», II, 1975, S. 120-161.

Застосовуючи усі засоби наукової критики, автор репродукує рукопис «С» Горського в його першому виданні «Слово о законі і благодати».

1473. - EVANS M. JAMES, *Guide to the Amerikansky Russky Viestnik*. vol. I: 1894-1914. Fairview, N.J., Carpatho-Rusyn Research Center, 1979, p. XIV+508.

У виданні зібрано каталог усіх важніших статей з журналу «Американський Русский Вестник», за роки 1894-1914. Цей каталог поділено на 6 розділів. Один з них, найбільший, церковний. В ньому зібрано 888 статей з церковно-релігійної тематики — в самій Америці та з Закарпаття. В 6 розділі в поазбучному порядку подано 685 некрологів з біографічними даними, головню священників та інших визначніших осіб. У трьох додатках зібрано статистичні та організаційні дані «Соединенія Греко-католических Русских Братств». При кінці покажчики: знимок, редакторських статей, листів до редакції, в Америки та з Краю, та предметний і авторський.

1474. - FYRIGOS A., *Il Collegio Greco di Roma. Ricerche sugli alunni, La Direzione, L'Attività*. Roma, Pont. Collegio Greco S. Atanasio, Analecta Collegii Graecorum, 1, 1983, p. XII+397+6 tavole.

Збірна праця 14 авторів, присвячена Грецькій Колегії св. Атанасія в Римі, з нагоди її 400-ліття (1576-1976). До оснування Колегії св. Йосафата в Римі 1897 року, у Колегії св. Атанасія навчалось багато семінаристів також в Київській і потім Львівській митрополій, між ними 8 митрополитів та 19 єпископів. Тому деякий час її називано Грецько-Руською Колегією. Це видання зокрема присвячене студіям про її семінаристів, як також провід та діяльність Колегії. Зокрема цінні для Української Церкви статті З.Н. Ціпанліса про питомців в рр. 1576-1700, із їхніми статистичними зіставленнями та загальними підсумками, як також А. Фірігоса, який подав хронологічний список всіх питомців Колегії від 1701 до 1803 року, в якому вона була закрита до 1845 р. (23-78). При кожному з них подано всі їхні дані, які записано в каталогах. Списки питомців до 1700 тут пропущено, бо вони подані в обширній формі у праці З.Н. Ціпанліса, яка в грецькій мові появилася 1980 р. — Див. ч. 1501.

При кінці видання поданий теж покажчик імен осіб та місцевостей.

1475. - GACH P.P., *Geografia strat zakonów polskich w końcu XVIII i w XIX wieku*. Rzym, Mozaika, seria Monografii 2, 1980, S. 79+8 tabel.

У монографії подано статистичний опис втрат, які понесли монастирі в Польщі після її поділу між сусідні держави, в кінці 18 та в 19 столітті. Між ними подано теж втрати василіянських монастирів в Австрії, зокрема в Росії. Між 8 ілюстраційними таблицями — мапами одна присвячена касаті василіянських, мужеських і жіночих монастирів в Австрії в рр. 1774-1818. При кінці подана теж багата література та використані джерела.

1476. - GERUS-TARNAWESKY I., *The Pomianyuk in a Historical Perspective*. «Analecta OSBM» X (XVI), Rome 1979, p. 364-369.

Доповняючи свою довшу розвідку про кириличні рукописи, які знаходяться в Канаді (див. ч. 1285 *Бібліографії* в «Записках ЧСВВ», X, с. 450), авторка подає коротку історію пом'яників-диптихів, закінчуючи її ближчими даними про Пом'яник в Городища в року 1484 року.

1477. - GLÓDZ S.L., *Testament Biskupa Jakuba Suszy (1687)*. «Analecta OSBM» X (XVI), Rome 1979 p. 213-220.

У короткому вступі описано Воввідський архів у Люблині, в якому зібрано 1070 архівальних одиниць в колишньої греко-католицької консисторії за роки 1604-1875, а після того опубліковано знайдений там тестамент Холмського єп. Якова Суші з року 1687, написаний польською мовою.

1478. - (GÓRSKI POPIEG), *Powiat Mohylowski w gubernii podolskiej*. Zebrał i opracował P. Górski. Kraków 1903, s. 346.

Це історично-географічний опис усіх міст і сіл та хуторів, укладений в поабучному порядку, з наведенням відповідних документів в цілості, з найдавніших часів. В тому обширно поданий віровизнаневий стан у кожному з них, разом з описом церков і костелів та монастирів, з деякими ілюстраціями.

Rec.: (Wołyniak) «Przegląd Powszechny» 1904, 83, s. 434-6.

1479. - KENNEDY GRIMSTED P., *Lviv Manuscripts and Their Fate*. Cambridge, Mass. Harvard Ukr. Studies III/IV, 1979-1980, «Eucharisterion», p. 348-375.

Це один з розділів запланованої великої праці про архіви і збірки рукописів в Радянському Союзі, зокрема в Україні та Молдавії. У цьому розділі авторка описує всі архіви у Львові, також не українські, а між ними і церковні та монастирські, і в яких бібліотеках вони тепер знаходяться. Рукописи з Василянських монастирів мали б знаходитися тепер у Львівському філіалі Академії Наук УРСР і в Академічній Бібліотеці; збірки з Львівського Ставропігійного Інституту перенесено до Історичного музею та Державного Історичного Архіву, а збірки з церковних інституцій, зокрема митрополичої Курії — до Державного Історичного Архіву й Академічної Бібліотеки. Польські архіви в більшості перевезено до Польщі — деякі ще залишилися в Академічній Бібліотеці.

1480. - KOSTRYVA L. - PERE I., *The Ukrainian Catholic Church in the USSR since 1960. An Annotated Bibliography.* (Hunter College of CUNY-USA, 1972-3), p. 45.

У циклоstyled виданні зібрано все, що головню в роках 1960-1972 появилoся на тему Укр. Католицької Церкви в Радянському Союзі. Усіх 170 позицій з трьома позиціями ще в додатку. При кожній подано також зміст кожної появи. Під увагу взято головню видання українські та англо-американські. При кінці додано ще лісту інституцій та видавництв, в яких можна засягнути ще дальші інформації.

1481. - KPAJCAR J., *Early-printed Slavonic Books in the Library of the Pontifical Oriental Institute.* «Orientalia Christ. Per.» Roma 1968, v. XXXIV, p. 105-128.

Автор зібрав й описав старинні слов'янські друки, які знаходяться в Папській Сх. Інституті, починаючи з 1491 — до 1700 року. Усіх — 113 титулів. При кінці подав ще індекс титулів, авторів та перекладачів і місцевостей друку.

1482. - LABUNKA M., *The Report of an Audience with Maria Theresa.* Cambridge, Mass., Harvard Ukr. Studies III/IV, 1979-1980, «Eucharisterion», p. 530-540.

Після вступу про автора цього звіту, о. Івана Гудза, каноніка Львівської капітули, обставини та зміст цього звіту, пода-

ється його текст у французькій мові, в якій проходила авдієнція, в 26 лютого 1775 у цісареві Марії Тереси. Він був післаний як представник Львівського єпископа Л. Шептицького, в обороні української Церкви в Галичині.

- 1483.** - (ЛЕМЕШЕВСКИЙ М. - ПАТОК С.), *Die russischen orthodoxen Bischöfe von 1893 bis 1965. Bio-Bibliographie von Metropolit Manuil (Lemeševskij), bis zur Gegenwart ergänzt von P. Coelestin Patock OSA.* Teil I: Avvakum (Borovkov) — Afanasij (Sacharov). « Oikonomia » Band 8, Erlangen 1979, S. 431.
Teil II: Bogolep (Ancuch) — Guriј (Stepanov). « Oikonomia » Band 16. Erlangen, Auslieferung: Lehrstuhl für Geschichte und Theologie des christlichen Ostens, 1981, S. 420.

Це перші два томи запланованого великого біо-бібліографічного словника, які охоплюють російських та українських єпископів в роках 1893-1965, які входили у склад Російської Православної Церкви. Автор Мануїл Лемешевський, митрополит Куйбишева в СРСР продовжає відомості, які про єрархів рос. прав. Церкви зібрав передше Амвросій Орнатський у своїй праці: *Исторія Русской Иерархии*, 6 тт., 1807-1815 (з них два перші перевидано 1979, пор. ч. 1409), а зокрема Н.Д. у праці: *Иерархия всероссийской Церкви от начала христианства и до настоящего времени*, 3 тт., Москва 1892, 1894, 1898, який доповняв усі відомості про них майже до кінця 19-го століття. Митр. Мануїл († 12.8.1968) усі матеріали зібрав у російській мові і в цій мові вони видруковані, а Ц. Паток в німецькій мові доповнив до наших часів лісту єпископів і додав багато інформацій, які авторові Мануїлові не були знані, або яких він, перебуваючи в СРСР, не мав змоги подавати, як напр.: про арешти, заслання, розстріли тощо. Після життяпису кожного єпископа слідує список його книжкових видань і статей, які він написав, як теж усіх видань, в яких є згадка про них. Цінні головно життєписні нариси, зокрема в роки 1920-1940, про які всі відомості досі були дуже окупі.

Однак, автор не подає єпископів т.зв. « Живої Церкви », хіба вони якийсь час належали теж до патріархальної Церкви, і тих єпископів, які були висвячені на еміграції і до СРСР не повернулися.

- Rec.: v. I – « Or. Christ. Per. » 1981, pp. 242-4 (J. Krajcar).
v. II– Ibidem 1983, pp. 550-2 (V. Pupinis); « Ostkirchliche Studien », Würzburg, 1983, S. 203-204. (P. Plank).

1484. - MAGOSCI P.R., *Galicja: A Historical Survey and Bibliographic Guide*. Toronto-Buffalo-London. University of Toronto Press. 1983, p. XX+299.

Автор не подає ні повної історії Галичини ні вичерпної бібліографії до неї. Його заміром було приготувати тільки введення до її основних історичних проблем та вказати на важливіші опубліковані вже джерела до них, так першо- як і другорядні. У 1003 примітках подано понад 3.000 довідок-посилань. Весь огляд поділений на 7 періодів: до 1340 року, 1772, 1848, 1918, 1939, 1944, і до останніх років. В кожному періоді береться також до уваги церковну історію, подаючи до неї досить обильну важливішу бібліографію.

1485. - MOJOLI G., *Attività Liturgica della S.C. di Propaganda Fide per il rito orientale 1862-1892*. Vicenza, tip. Ed. «Esca», 1977, p. 281.

У цьому виданні, в хронологічному порядку подано літургічно-обрядові документи Конгрегації Поширення Віри за роки 1862-1892. Між ними на ст. 185-221 подано теж 110 документів, які відносяться до Української Церкви, яка в тому періоді була від тієї Конгрегації залежна. В більшості подається тільки короткий зміст цих документів, але деякі наведені в цілості.

1486. - MOJOLI G., *Attività Liturgica della S.C. Propaganda Fide per il rito orientale, 1893-1917*. Vicenza, tip. ed. «ESCA», 1979, p. 196.

Автор зібрав з архіву колишньої Пропаганди, від якої була залежна разом з іншими східними також і Українська Церква, усі документи з рр. 1893-1917, які відносяться до літургічної реформи. Подано тут теж всі документи, які опинилися в Позичії 1219-1928, й тому багато з них сягають далеко перед тими роками. Всіх документів подано 74 (с. 159-174), два з них в цілості: лист митр. Й. Сембратовича з р. 1885 та карт. Пітра з 1887 р.

Рец.: «Богословія» 1979, т. 42, с. 184-9 (І. Музичка).

1487. - MÜLLER L., *Neue Untersuchungen zum Text der Werke des Metropoliten Hilarion*. «Russia Mediaevalis» II, 1975, S. 3-97.

Автор подає свої критичні примітки до найновіших критичних видань творів-письм митр. Іларіона.

1488. - MÜLLER L., *Des Metropolitens Ilarion Lobrede auf Vladimir den Heiligen und Glaubensbekenntnis, nach der Erstausgabe von 1844 herausgegeben, eingeleitet und erläutert*. Wörterverzeichnis v. Susanne Kehrer u. Wolfgang Seegatz. Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1962, S. (VIII)+229.

У введєнні автор дає короткий нарис про життя і діяльність митр. Іларїона, присвячуючи окрему увагу його виборові на Київського митрополита, та розглядає його літературну спадщину, зокрема зміст « Слова », його літературний характер, замір, різниці між рукописами й дату його написання. Далі подано повний текст « Слова о законі і благодаті », Похвалу на кн. Володимира, Молитву за весь руський край і Визнання віри (55-143), з критичним коментарем до тексту і мови, як також змісту (146-178), деякими прилогами, описом слів у « Слові » (193-209), бібліографією та окремим альфавітним реєстром.

1489. - NARBUTT O., *Historia i Typologia Ksiąg Liturgicznych Bizantyńsko-Słowiańskich. Zagadnienie Identyfikacji według Kryterium Treściowego*. Warszawa, Akademia Teologii Katolickiej, 1979, S. 147(-1).

В скромному офсетному виданні автор подає історію та побудову літургічних візантійсько-слов'янських книг, між ними також літургічних книг на Русі, як також критерії, на яких можна устійнити їхнє походження на основі самих текстів. В Додатку подає ще схеми Літургій св. І. Золотоустого, св. Василя і Напередосвячених Дарів, як також схеми інших богослужень — Вечірні, Повечір'я, Північної, Утрені, Часів і Обідниці; Словник візантійсько-слов'янських термінів, літургічних і паралітургічних; Візантійсько-слов. календар рухомих свят та Список з'єдинених митрополитів Київських і Львівських, починаючи від митр. М. Рагози.

1490. - OJTOZI ESZTER, *A Máriapócsi Baziliták Cirillbetűs Könyvei*. Debrecen 1982, Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára (Régi Tiszántúli Könyvtárak 2), p. 138+44 illustr.

Ойтози Естер, *Книги Кирилловской печати Марияповчанских Базилтан*. Дебрецен 1982, Изд. Библ. Дебреценского Университета (Старие Библиотеки Затисского Края Венгрии 2), с. 138+44 иллюстраций.

У виданні подано досить точний і подрібний опис 145 кирилических книг, які до 1950 року знаходилися в монастирі у Маріяповчі — Мадярщина, які тепер розкинені по різних державних, церковних та приватних бібліотеках і збірках. Ця монастирська бібліотека начисляла к. 2000 книг і була скаталогована. У ній було багато теж кирилических книг, бо, як сказано у резюме в російській мові, монастир належав до Мукачівської єпархії, в якій був прийнятий візантійський обряд і літургійною мовою була церковнослов'янська. Вони в більшості походили з східних слов'янських земель, найбільше зі Львова, Києва, Почаєва, як також Москви, бо до кінця 18 сторіччя в Мадярщині не було кирилическої сталої друкарні. Опис книг подано у хронологічному порядку. Крім назви автора, заголовку книги, місця і року видання та імени видавця, подано теж місце, де вони тепер знаходяться, число, бібліографічні відсилки, імена їхніх власників та важливіші маргінесові записи. При кінці подано ще 9 різних покажчиків, між ними місцевостей, в яких були друковані, коротко вичислено 19 рукописів, як також подано ще список всіх 44 ілюстрацій.

Rec.: «Or. Christ. Per.», Roma 1983, p. 509-510 (J. Krajcar).

1491. - OLSZAMOWSKA-SKOWROŃSKA S., *Le Concordat de 1847 avec la Russie, d'après les documents authentiques*. «Sacrum Poloniae Millennium», t. VIII-IX, Rzym 1962, s. 447-877.

Після бібліографії та довшої інтродукції (455-487), у виданні зібрана багата документація до Конкордату з 1847 року між Ап. Престолом та Росією, в якій, починаючи з 1845 року, наводиться наперед преліминарні документи, відтак звіти з конференцій обох сторін, звіти з кардинальських сесій, листи Папи Григорія XVI та Пія IX й Миколи I-го, секретаря Стану з Віденським Нунцієм та урядові листи папських і російських уповноважених. Після того подається повний текст самого конкордату, папські документи та деякі доповнення. Починаючи з інтродукції, у всіх частинах багато місця присвячено також справам З'єдиненої Церкви в Росії після скасування Унії в 1839 році. При кінці додані ще покажчики головних дівчих осіб, імен та місць і всіх документів.

1492. - OLSZAMOWSKA-SKOWROŃSKA S., *Pie XI et l'Eglise Catholique en Pologne: La Suppression des Diocèses Catholiques par le Gouvernement Russe après l'Insurrection de 1863-4 (1866-1869)*. «Ante-

murale », Romae, Institutum Historicum Polonicum, 1965, IX, p. 41-130.

Після короткого історичного введення до кожної з трьох дієцезій наведено документи, що відносяться до знесення дієцезій латинського обряду в Кам'янці Подільському, Мінську та на Підляшші, де таким чином задумано ослабити опір також і греко-католиків, яких насильно переведено на православ'я.

1493. - OZOROWSKI E., *Eklezjologia Unicka w Polsce w latach 1596-1720*. «Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku», Kwartalnik, 1978, Nr 4(30), s. 51-112; 1979, Nr 1(31), s. 47-106.

Автор у своїй багатій на джерела праці зібрав уніятських еклезіологів з періоду від 1596 до 1720 року, відповідно до їхнього вкладу присвячуючи їм більше чи менше місяця, подаючи короткий життєпис, їхні праці чи письма про Церкву, де вони були публіковані, описані чи згадані і дуже багату до них бібліографію — з поданням навіть їхніх листів по різних збірниках. У другій частині піддає аналізу еклезіологічну думку серед цих письменників, головні проблеми з цієї ділянки, як теж подає свою оцінку про них, а при кінці резюме в французькій мові.

1494. - PEKAR A., *Some Documents Concerning the «Bradač Affair»*. «Analecta OSBM» X(XVI), Rome 1979, p. 212-228.

Після короткого введення про великі непорозуміння й труднощі, з якими єп. Брадач був змушений боротися, заки його потверджено єпископом Мукачівської єпархії, наведено тут 5 листів, які насвітлюють ці труднощі. Вони друкуються вперше і їх нема у збірці документів з Синоду єпископів з р. 1773 (пор. ч. 1170 Бібліографії в «Записках ЧСВВ», X, с. 418), які видав о. М. Лацко.

1495. - PRZEKOP E., *Der Griechisch-Katholische (unierte) Ritus im polnischen Konkordat vom Jahre 1925*. «Ostkirchliche Studien», Würzburg 1979, S. 145-167.

З'ясувавши місійну східну політику Апостольського Престолу та відносини між урядом та народними і церковними меншинами у східній Польщі, (східно-слов'янський або неунійний обряд, греко-католицький обряд і Лемки!), автор подає головні пункти Конкордату відносно східного обряду: територіяльна організація

обряду, обсадження парафій, заборона в додаткових богослуженнях іншої крім польської мови та греко-католики поза євоїми впархїями. Про східно-слов'янський обряд в Конкордаті не було жадної згадки.

Рец.: Музичка І., « Богословія », Рим 1979, с. 203-9.

1496. - SEEMAN K.D., *Abt Daniil. Wallfahrtsbericht. Nachdruck aus der Ausgabe von Venevitinov 1883-85 mit einer Einleitung und bibliographischen Hinweisen von Klaus Dieter Seeman. « Slavische Propyläen » Bd. 36, W. Fink Verlag, München 1970, S. LXXIV+243+16.*

Це критичне видання, з довшим вступом і бібліографічними вказівками К.Д. Земана, одного з найбільш популярних творів старо-руської літератури 12-го століття, в якому учасник, ігумен Даниїл, описує свою прощу до св. Землі. В одному 19 ст. мав він 8 видань і був перекладений на французьку (2), грецьку (2), англійську і німецьку мови.

Rec.: « *Russia Mediaevalis* » II, 1975, S. 166-177 (Poppe A.).

Пор. теж його: *Die Altrussische Wallfahrtsliteratur. Theorie und Geschichte eines Literarischen Genres.* München, W. Fink, 1976, S. 484.

1497. - SHESHKO P., *The Russian Orthodox Church Sobor of Moscow and the Orthodox Church in the Ukraine (1917-1918): II.* « *Analecta OSBM* » X(XVI), Rome 1979, p. 228-363.

Автор продовжує ту працю, якої перша частина появилася в 8-му томі « Записок ЧСВВ » 1973 року, с. 161-240. Після короткого вступу у цій другій частині наводяться наступні документи, які відносяться до намагань створити Укр. Автономну Православну Церкву в рр. 1917-1918: 1) Згадки в промовах на Московському Соборі про автокефальні тенденції Укр. Прав. Церкви впродовж історії, с. 232; 2) Такі ж згадки про незалежницькі рухи в Україні, с. 237; 3) Дебата на тому Соборі, чи вислати делегацію на Собор до Києва та апробувати його, с. 239; 4) Московський Собор і перша сесія Собору в Києві, с. 235; 5) Московський Собор і друга сесія Собору в Києві, с. 237; 6) Тимчасовий Статут верховного управління Прав. Церкви в Україні, с. 332; 7) Відповідь на нього Московського Собору і патріярха Тихона, с. 343; 8) Відкинення

їхнього рішення Укр. владою.

При кінці подана вибрана бібліографія. Зміст усіх виступів та документів і пояснення до них подані англійською мовою.

1498. - SIEFKES FRANKE, *Zur Form des Zitierte Feodosija. Vergleichende Studien zur byzantinischen und altrussischen Literatur*. Bad Homburg, Berlin, Zürich 1970 (Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen, Reihe 3: Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik, Bd. 12), S. 287.

Автор аналізує зміст і побудову життєпису, його стиль і лексику та його залежність від цього роду візантійських творів.

1499. - SLIVKA J., *Historical Mirror. Sources of the Rusin and Hungarian Greek Rite Catholics in the United States of America, 1884-1963*. Brooklyn, N.Y. 1978, p. XI+342.

У цьому циклоstileвому виданні зібрано історичні джерела до церковної історії греко-католицьких русинів та мадярів за роки 1884-1963, які взято з календарів, часописів, журналів, папських письм, кореспонденції, судівських вироків, декретів, єпископських листів, споминів, записок з засідань, просьб і т.п. В них представлена затижна боротьба за свій обряд, запровадження целібату, невдачі та успіхи, — обширніше до 1939 років, а потім тільки найважливіші події. При кінці подано кілька знімків, бібліографію та покажчик імен.

1500. - ТКАЧ S., *Ikony zo 16-19 storočia na severovýchodnom Slovensku*. Fotografie Miroslav Jurfk. Bratislava, vyd. Tatran, 1908, s. 276(+4).

У великому люксовому виданні, на перших 9-78 сторінках подано довшу історію та характеристику ікон, які знаходяться в дерев'яних церквах на сх. Словаччині тобто на Пряшівщині, наперед тих з 16 століття, відтак з 17-19 століть. Після того поміщено у виданні репродукції 14 дерев'яних церков та 143 ікон, з яких багато кольорових. При кінці подано з них каталог в словацькій, російській, англійській та німецькій мовах. Крім них на маргінесах в текстовій частині поміщено ще інших 38 образків, як документальний матеріал. При кінці видання подано ще

короткий словничок незрозумілих імен, велику літературу та резюме в рос., англ. та нім. мовах.

1501. - TSIRPANLIS Z.N., *To Elleniko Kollegio tes Romes kai oi matetes tou* (1576-1700). Tessalonike, Analekta Vlatadon 32, Patriarchikon Idruma Paterikon Meleton, 1980, p. 935.

У великій монографії, з 12 ілюстраціями та 3 географічними картами, автор — православний, проф. Йоаннінського університету, дає обширну історію Грецької Колегії св. Атанасія в Римі, маючи на меті, як сказано в заголовку, дати причинок до студії про культурну політику Ватикану. В цій Колегії навчалось також 214 питомців з Київської і потім Львівської митрополій, між ними 8 митрополитів та 19 єпископів і багато протоархимандритів, тому її називано також Греко-Руською Колегією. Починаючи з року оснування 1576 р., історія її доведена до 1700 року. Перша частина присвячена справі фундації та організації Колегії, її хронікам та каталогам, з яких виведено теж статистичні таблиці. У другій частині (249-708) автор подає в хронологічному порядку біографію та бібліографію кожного питомця, а при кінці покажчик імен (791-825) та предметний (827-931), в грецькій і латинській мовах.

Рец.: Оссерваторе Романо, 1.3.1981.

1502. - WELYKYJ A. - PIDRUTCHNYJ P., *Epistolae Metropolitanum Kioviensium Catholicorum, Theodosii Rostockyj, Heraclii Lisowskyj, Gregorii Kochanowicz, Josaphat Bulhak*, 1788-1838. vol. IX, Roma, «Analekta OSBM», 1980, p. X+479(+1).

Це останній том зі Збірки листів Київських митрополитів і всієї Русі. У цьому томі подано 9 документів біографічних та 57 листів митр. Т. Ростоцького (1788-1805), с. 1-142; 4 документи біографічні і 69 листів митр. Г. Лісовського (1806-9), с. 143-308; 8 документів біографічних та 8 листів митр. Г. Кохановича (1809-1814), с. 309-344 та 12 документів біографічних і 62 листи митр. Й. Булгака (1817-1838), с. 345-452. Перед кожним митрополитом подано коротку біографію, а при кінці широкий покажчик імен та речей, як також списки важніших церковних і державних мужів з цього періоду, як папів, митрополитів, єпископів, протоархимандритів та королів й імператорів. Документи наведено в ори-

гіналі, в більшості в латинській мові, деякі в італійській та російській, і польській.

Rec.: « Or. Christ. Per. » Roma 1982, I, p. 255-7. (J. Krajcar.)

1503. - WELYKYJ A. – PIDRUTCHNYJ P.B., *Litterae Episcoporum Historiam Ucrainae Illustrantia, Vol. V: 1711-1740.* « Analecta OSBM », Romae, 1981, p. XXXIV+375+(1).

У цьому томі поміщено 170 документів, в більшості листів рівних єпископів, також чужих, які відносяться до історії Української Церкви, в роках 1711-1740. Між ними знаходиться також частина з « Актів митр. Кишки », с. 8-68, яких 1,5 і 11-й томи знаходяться у Віденській Національній Бібліотеці. Цей уривок взятий з 5-го тому. У виданні знаходяться також портрети єпп. Л. Кишки, В. Шептицького, Й. Левицького, А. Шептицького, Ф. Гребницького, Є. Устрицького, Ф. Володковича та сторінка з рукопису митр. Кишки. При кінці поданий покажчик імен та місцевостей, списки важливіших церковних та державних осіб того часу та хронологічний список усіх документів.

Rec.: « Or. Christ. Per. » 1982, p. 482-3. (Krajcar J.).

1504. - WELYKYJ A.G. – PIDRUTCHNYJ P.B., *Litterae Basilianorum in Terris Ucrainae et Bielarussiae. Vol. I, 1601-1730.* Romae, « Analecta OSBM », 1979, p. X+369. Vol. II, 1731-1760. Ibidem 1979, p. XI+375.

В обох томах досі опубліковано 371 різних листів, у великій більшості вперше, які до Риму висилали поодинокі Василіянські ченці, урядові представники Чина, як теж виготовлені спільно Протоархимандричими куріями. Всі листи писані латинською чи італійською мовами. При кінці обох томів подано обширний покажчик імен та предметний, як теж списки з відносних періодів Папів, патріархів, митрополитів, єпископів, протоархимандритів, прокураторів, як теж королів, царів, гетьманів та інших.

1505. - WELYKYJ A.G., *Rationes Theologicae et Canonicae in defensionem Unionis an. 1632-1633.* « Analecta OSBM » X(XVI), Romae 1979, p. 193-212.

Після короткого вступу, в якому представлено ті політичні

обставини, серед яких нез'єднені висунули свої домагання в рр. 1632-3, подаються з архіву Пропаганди наперед інформації до всіх 10 домагань, по них ті рації, з-за яких вони відкидаються, вкінці розв'язуються труднощі, які можна б було проти них мати.

1506. - *Catalogus Ordinis Basiliani S.ti Josaphat. Nr. 14(1983), 1882-1982. Anni Centesimi Reformationis Dobromylensis Occasione. Romae, apud Curiam Generalem Ordinis, 1983, p. 152.*

Це ювілейне видання з нагоди 100-річчя від Добромильської реформи (1882-1982). У ньому подані всі члени Чину, з їхніми особистими даними, як також з поданням монастиря, в якому перебували в останньому році, та обов'язків, які вони виконували. Крім того, у цьому ювілейному виданні поміщено знімки усіх монастирів та резиденцій з останнього року, а також і знімки усіх монастирів, які існували до років 1945-9 в Провінціях Галицькій, Закарпатській, Румунській, Мадярській і Чехословацькій. При всіх Провінціях і монастирях подана коротка історія в латинській та українській мовах. При кінці додано список усіх померлих Василіян, від 1882 до 1983 року, за азбукою, – усіх 433, як також список Каталогів після 1882 року: 47 каталогів Галицької Провінції, 10 – Закарпатської, 5 – Румунської, 6 – Віце-Провінції Бразилійської, 16 – Американсько-Канадської, і 14 Каталогів цілого Чину, починаючи з 1949 року, та список усіх Протоархимандритів, починаючи від 1617 року — Київським митрополитом, Й.В. Рутським. Список Каталогів з років 1773-74 до 1867, всіх разом 10, зібрано в Каталозі Галицької Провінції на 1938 рік. Крім них, у монографії о. М. Ваврика, *Нарис розвитку і стану Василіянського Чина XVII-XX ст.*, 1979, перевидано в цілості знайдені в архівах Каталоги: Святотроїцької Провінції в 1754 році, і з того ж року Каталог Святопокровської Провінції (Руської); тих же обох Провінцій в році 1772-3 і Каталог Святопокровської Провінції на 1776-7 рік. Там же подано також списки монастирів в роках 1640, 1680, 1780, 1798, на підросійській Україні, та з року 1818 у Львівській архієпархії.

1507. - *The Catholic Directory. Byzantine Rite Apostolic Exarchies of Philadelphia and Stamford, USA. Philadelphia, Byz. Rite Apostolic Exarchy of Philadelphia, 1958, p. 254+(56).*

Як у всіх подібних виданнях, у цьому Шематизмі подаються

найважливіші дані про всі укр.-католицькі парафії в північній Америці, ЗСА, в тому часі в обох екзархатах: Філядельфійському та Стемфордському, і про все духовенство та дяків і диригентів хору, середні та вищі церковні школи, всі Чини та Згромадження, які там працювали. У цьому річнику, крім того подано знімки всіх єрархів та всіх душпастирів. Такі Шематизми в теперішньої Філядельфійської митрополії, в усіма екзархатами і пізніше усіма єпархіями, появлялися в англійській мові, починаючи з 1951 року, аж досі.

1508. - *Cerkiew Prawosławna na Chełmszczyźnie. Przemówienia i interpelacje posłów i senatorów ukraińskich i w Sejmie w Senacie.* Lwów, nakł. Ukr. Narodowego Demokratycznego Zjednoczenia (UNDO), 1938, s. 54.

У виданні поміщено дві інтерпеляції й одну промову посла С. Барана та промову сенатора Остапа Луцького про тяжке положення православної Церкви у Любельським воввідстві — на Холмщині, з багатьома статистичними даними.

1509. - *Chrétiens d'Ukraine — un peuple écartelé mais invincible.* Paris, Aide a l'Eglise en Détresse, 1983, p. 224.

Видання присвячене сучасному станові Церкви в Україні і на поселеннях, не тільки української католицької, але також православної та протестантських громад. Поміщено у ньому багато документів Самвидаву, як також звернення Й. Терелі, о. В. Романюка, полтавського єп. Теодосія тощо. Видання, в якому подано чимало статистик, збагачене численними світлинами владик і священників — мучеників та ісповідників. Це видання появилося також в мовах англійській, німецькій та італійській.

1510. - *Concordia circa correlationes utriusque ritus graeco-catholici Ruthenorum et latini Polonorum in Galicia.* Leopoli 1865, p. 126.

У збірнику подано Пастирські Листи митр. Спиридона Литвиновича і Перемиського єп. Т. Полянського, в латинській й руській мовах, разом з декретами про взаємовідносини між гр.-католицьким і римо-католицьким обрядами в Галичині. Разом з ними подано такі ж Пастирські Листи в польській і латинській мовах

латинського Львівського архієп. Ф.К. Вєжхлєйського та Перемиського латинського єп. А.Й. Манастирського.

1511. - *Directory 1984. Byzantine Ruthenian Metropolitan Province. With a necrology of priests, monastics, and seminarians.* Pittsburgh, Byzantine Seminary Press. 1984, p. 68.

Це малий Шематизм Пітабурзької Провінції, з 4 єпархіями. Крім єпархіальних курій, подано імена всіх священників, в поазбучному порядку, з їхніми адресами; і парафій та місійних станиць за Стейтами, та хто їх обслуговує. Окремо подані священники на пенсії та сталі дякони і всі монахи та дома Сестер. При кінці зібрано в поазбучному порядку імена всіх померлих єпископів, священників, семінаристів і монахів — з датою і місцем смерті та кладовищем, на якому поховані, а окремо імена священників, про яких ці дані не знані. Всіх померлих зібрано ще окремо за місяцями й днями року. Імена померлих Сестер подано окремо, не в поазбучному порядку.

1512. - *In difesa del Cattolicesimo Ucraino. Lettera Enciclica « Orientales Omnes » del Sommo Pontefice Pio XII in occasione del 350° anniversario della Unione della Chiesa Ucraina con la Sede Apostolica. Con Prefazione e Commenti.* Roma 1946, p. X+54.

В італійському перекладі подана у виданні Енцикліка Папи Пія XII з нагоди 350-ліття Берестейської Унії (1596-1946), попереджена коротким вступом з історії укр. народу і Церкви. При кінці додано ще деякі коментарі з « Оссерваторе Романо » та визначних особистостей як кард. Тіссерана, кард. Спельмана та кард. Ґрифіна, які вони дали після цієї Енцикліки та після « Львівського Синоду ».

1513. - *Mémoire de M. L'Abbé Joseph Adonias Sabourin, à sa Grandeur Mgr. Arthur Béliveau, Archeveque de Saint-Boniface. Sur le travail fait au milieu des Ruthènes par les pretres séculiers d'origine latine et sur leur retour au rite latin.* Pro Manuscripto. (Sifton) 1917, p. 4+16.

У письмі-меморіялі до архієпископа у С. Бонифас о. Й. Сабурен стає в обороні тих священників лат. обряду, які досі працювали для вірних східного обряду в Канаді і які мали повернутися

назад до латинського обряду, залишаючи цю працю, яку досі виконували. Перед письмом наводить також 4 листи в цій самій справі, між ними також від Настоятеля Василіяна в Канаді, о. С. Дидика.

1514. - *Ordnung und Ceremonien, welche bey der feierlichen Einführung Sr. Excellenz des Hochwürdigsten Herrn Anton Angellowicz, griechisch-katholischen Metropoliten in Galizien auf seinen Metropolitanatsitz in Lemberg am 25. September 1808 beobachtet worden sind.* Wien, bey Anton Pilcher, (1808), S. 31.

У виданні подано опис інсталяції митрополита Львівського А. Ангеловича, 1808 року, по відновленні митрополії, з привітом Генерального Вікарія М. Гарасевича, відповіддю нового митрополита, промовою того ж Ген. Вікарія в польській мові, відчитанням цісарського декрету і Папської Буллі і многолітствіями. На другий день відбувся Синод, з промовою митрополита в латинській мові, після чого відчитано Пастирське Послання та приступлено до спільних нарад.

1515. - *Parishes and Clergy of the Orthodox and other Eastern Churches in North and South America, together with the parishes and clergy of the Polish National Catholic Church, 1964-1965.* Buffalo, N.Y., 1965, p. 188.

Між іншими у виданні подано список парафій з адресою та іменами душпастирів, які належать до т.зв. Американської Карпаторуської Православної Греко-Католицької єпархії, с. 19-23; – до Укр. Православної Церкви в Америці, юрисдикції тодішнього архієпископа Богдана; – юрисдикції архієп. Івана Теодоровича і Мстислава Скрипника; – до Укр. Греко-Православної Церкви в Канаді; – до Укр. Автокефальної Православної Церкви в Екзілі, архієп. Палладія й Ігора та окремо юрисдикції архієп. Григорія, с. 129-155. При них подані також парафії в південній Америці. У виданні поміщено знімки всіх Владик. Разом з вірними багато українських православних священиків знайшлися в Російській Православній Греко-Католицькій Церкві.

Пор.: *Year Book and Church Directory of the Russian Orth. Greek Cath. Church of America.* New York, Metropolitan Council, 1960, p. 200.

1516. - *Protestatio adversus quasdam falsas et seditiosas accusationes, promotas a nonnullis rebellibus sacerdotibus ruthenis contra ipsorum episcopum*. Romae, Typ. Pontif. Pio IX, 1912, p. 17.

Це відозва, яку вислано до всієї католицької єпархії в півн. Америці в обороні єп. Сотера Ортинського. Її підписало 61 священників, до яких пізніше долучилося ще дальших 17, а чотирьох відкликало свою участь в агітації проти того ж єпископа. Всіх разом, отже, 82 підписи оцих священників.

Ця відозва появилася також в англійській мові, тільки без імен цих 17 і чотирьох імен, які пізніше долучилися до перших, під заг.: *Complaint against certain false and seditious attacks made by recalcitrant ruthenian priests respecting their bishop*.

1517. - *Schematismus Universi Venerabilis Cleri Dioceseos Graeco Catholicae Premisliensis pro anno Domini MDCCCXXVIII*. Premisliae 1828, p. 96.

Це перший Шематизм Перемиської єпархії з 1828 р., який потім появлявся кожного року, за малими винятками в часі світової війни, аж до 1939 року. В ньому подано: імена всіх Перемиських єпископів від 1218 року; членів Капітули й Консисторії та головню стан всіх деканатів з їхніми парафіями, при яких подається ім'я патрона, пароха й сотрудників та число вірних. При кінці наведено теж імена усіх семінаристів, яких було 136, всі монастирі, які знаходилися в єпархії, з іменами всіх ченців та спис померлих священників за попередній рік, як також покажчик усіх імен.

Такі Шематизми з багатими інформаціями про парафії та їх душпастирів, з цінним матеріалом до минувшини української Церкви і теж народу, почали друкуватися вперше у всіх східних єпархіях, які знаходилися в Австро-Угорщині. Найстарший друкований Шематизм появилася 1814 року в Мукачівській єпархії. У Львові такі Шематизми почали друкуватися з року 1832, в Перемиській єпархії — вже з 1828 року, у Станіславівській — з 1886 р., у Пряшівській — з 1848 р., у Крижевській — з 1832, а на Буковині, в православної єпархії, — вже з 1841 року. Пізніше, 1918, вони також друкувалися в Гайдудорог, на Мадярщині, а 1936 р. також на Лемківщині. У всіх єпархіях вони здебільша появлялися кожного року, спочатку, звичайно, в латинській мові, потім деколи в лат. й українській, а пізніше тільки в українській. Останні шематизми вийшли ще 1944 у Львові, а в Гайдудорог та в Пряшеві 1948 року.

Поза Україною найбільше шематизмів, к. 200, збереглося в Римських бібліотеках та у Відні, к. 50.

1518. - *Słownik Polskich Teologów Katolickich* — pod redakcją ks. H.E. Wyczewskiego OFM. Warszawa, Akademia Teologii Katolickiej, 1981, t. I, s. 614; t. II, 1982 – s. 591; t. III, 1982, s. 552; t. IV, 1983, s. 586.

До Словника увійшли імена цих богословів, яких принаймні одна праця була опублікована, ними самими чи пізніше кимсь іншим, в краю чи за границею. Увійшли до словника не тільки польські богослови, але всі, що діяли на терені історичної Польщі. До богословії втягнуто всі предмети, які викладаються на теологічних факультетах, отже: стисле богослов'я, моральна, пасторальна, разом з гомілетикою і катехетикою, апологетика, біблійні науки, історія Церкви, церковна музика, право й соціальні науки, виключаючи стислу філософію. Проповіді не взято до уваги, за винятком тих, що давали богословські трактати. При цьому втягнуто до Словника також тих, що дали коментарі до інших праць чи тих, що їх видали. У Словнику зібрано богословів до 1918 року, за малими винятками — до 1925-го.

При кожному імені подано життєпис автора, його праці, а вкінці бібліографію предметну — про самого автора та його праці.

У всіх томах, взято до уваги також понад 70 богословів української католицької Церкви.

В продовженні до цього видання, появилася друга частина п.з.:

Słownik Polskich Teologów Katolickich 1818-1981 — pod redakcją ks. Ludwika Grzebieńia SJ. T. 5, 1983, s. 622; t. 6, 1983, s. 748.

У цьому виданні, в обох томах до букви П, взято до уваги тільки богословів, які померли в роках 1918-1981. Однак між ними згадано тільки двох українських богословів: єп. Й. Боцяна та Т. Мишковського.

1519. - *Ukrainian Vatican Synod 1980. Pope John Paul II and the Ukrainian Catholic Church. A Documentary.* Stamford, Conn., St. Basil Seminary, 1980, p. 64.

У виданні зібрано усі документи, які мають відношення до Надзвичайного Синоду українських католицьких владик, який скли-

кав до Риму на день 24 березня 1980 р. Папа Іван Павло II, разом з його листами й промовами, та словом Кардинала Й. Сліпого й коментарем про завершення помісности УКЦ о. В. Поспішила. Всі матеріяли видано в англійській та українській мовах. Сторінки у виданні не позначені.

1520. - *Die Werke des Metropoliten Ilarion*. Eingeleitet, übersetzt und erläutert von L.W. Fink. München, Forum Slavicum, B. 37, 1971, S. 96.

Після довшого вступу про митр. Іларіона (1-22), подано у виданні в німецькому перекладі його письма, з поясненнями.

Rec.: «*Russia Mediaevalis*» I, 1973, S. 151. (L. Müller).

II.

БІБЛІОГРАФІЯ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

1. ЗАГАЛЬНІ ЦЕРКОВНО-ІСТОРИЧНІ ПРАЦІ

1521. (Великий А.), *Хресний Шлях Українського Католицизму*. Н. Йорк, «Слово Доброго Пастиря», в-во ОО. Василіян у ЗДА, 1952, с. 32.

Популярним стилем автор подав кілька образків з хресного шляху укр. католицизму, починаючи від «перших тюрм та заслання» в перших віках свого християнства, аж до «Страсної Голоти», починаючи в 1939, зокрема 1945 років.

1522. Нагаєвський І., *Історія Римських Вселенських Архисреїв*. Видання Укр. Кат. Унів. ім. св. Климента. Ч. I: Мюнхен 1964, с. 365 (3); Ч. II: Рим 1967, с. 601 (1); Ч. III: Рим 1979, с. 521 (3).

Подаючи історію всіх Римських Вселенських Архисреїв аж до смерти Папи Пія XII 1758 р., автор включив також при поодиноких Папах історію України, а зокрема історію Української Церкви. Перша частина допроваджує цю історію до Авіньйонської неволі – 1309. Друга – до французької революції. Третя – до 1958 р. Сто-

рінки з історії укр. Церкви знаходяться вже і в першій частині, зокрема багато їх в другій і третій – десятками сторінок, так що у всіх трьох томах розсіяна її коротка історія. В 3-й част. укр. Церкви відведено к. 160 ст., а з додатками к. 200. У всіх частинах при кінці додана досить велика бібліографія та покажчики важливіших імен і подій. Багато, однак, тверджень автора слабо або зовсім не потверджені документами, тому треба сприймати їх з обережністю.

1523. (Нярад) Дионизий, « *Прадідовска Вира* » у шветлу исторії. Дяково, Бискупийска тискара, 1935, с. 79.

У популярному викладі єпископ Крижевський в Югославії, у мові бачванських русинів, подає короткий нарис русько-української Церкви, від Володимира Великого, до останніх часів.

1524. Чуватий М., *Українська-Католицька Церква*. (Відбитка з Загальної Української Енциклопедії — з найконечнішими доповненнями). Регенсбург, « Укр. Спілка », 1946, с. 24.

Автор дає загальний історичний огляд Української Католицької Церкви, від самих її початків — до останніх часів.

1525. *Віра Українського Народу*. Пам'ятка ювілею Берестейської Унії. Мондер, ОО. Василіяни, 1946, с. 64.

У малому ювілейному виданні поміщено розвідку о. Т. Коструби: *Віра кн. Володимира* (3-18); В. Муровича: *Наша Укр. віра — це католицька віра*; і о. Д. Поповича: *Трагедія укр. Церкви* (48-64).

Пор. також: Божик П., *Християнство на Україні*. Сифтон, В-во Місійного Тов. св. Йосафата, 1945, с. 32.

1526. - COUGHLIN J.F., *Ukrainians. Their Rite, History and Religious Destiny*. Toronto 1945, p. 32.

Автор подає короткий історичний огляд Української Католицької Церкви, також на еміграції, їхній теперішній стан, та представляє їхні можливості в унійній праці для цілого Сходу.

Пор. теж: *Brief Outline of Ukrainian Mission in Canada, 1891-1943*. « Mission Press », p. 8.

1527. - (KLOCZOWSKI J.), *Storia del Cristianesimo in Polonia*, a cura di Jerzy Kloczowski - prefazione di Gabriele De Rosa. Bologna, Centro Studi Europa Orientale, 1980, p. 496+(16).

Це збірна праця 14 авторів, яка присвячена в першій мірі внутрішньому розвитку християнства в кожночасних границях Польської держави, отже частинно також й українського, з'єдиненого та православного, подаючи до них багато статистичних даних. При кінці до кожного розділу подано вибрану літературу (473-495), і 16 сторін з 30 церковними мапами, між якими також — до східної, з'єдиненої і православної Церкви. Праця мало проглядна і без покажчиків.

1528. - SCOTT K.C., *The Ukrainians. Our most pressing problem*. Toronto, Cath. Truth Society of Canada, (1932), p. 64.

Автор в невеликому популярному виданні подає коротку історію українського народу та його Церкви, зокрема на Канадській землі, описуючи проблеми, труднощі, з якими мусіла змагатися, та її успіхи.

1529. - TREMBA B.S., *Inside Story of the Ukrainian Church*. Woonsocket, R.I., (1935?). p. 18.

У брошурці подана коротка історія Української Церкви з підкресленням тих моментів, які доводили до розвитку її та роз'єднання, включаючи теж еміграційні обставини.

1530. - WERHUN P., *Die Unierte Kirche in der Ukraine mit besonderer Berücksichtigung ihrer Leiden unter der Zwangsherrschaft der Polen*. Berlin-Paderborn, Bonifacius-Druckerei, (1939), S. 15.

Автор подає короткий нарис Української, зокрема З'єдиненої Церкви, присвячуючи окрему увагу всьому, що вона зазнала на території польської держави, до останніх часів.

1531. - *Historia Kościoła w Polsce*. Redaktorzy: Kumor B. - Obertyński Z. Poznań-Warszawa, Pallotinum 1974, 1979.

T.I, cz. 1 - 1974, s. 464; T.I, cz. 2 - 1974, s. 512; T. II, cz. 1 - 1979, s. 751; T. II, cz. 2 - 1979, s. 372.

У цій загальній історії Церкви в Польщі, дуже багато місця, понад 200 сторін, віддано також для Української Церкви. Наведено тут тільки ці розділи, які в цілості для неї присвячені:

I,1: М. Ягуш, Польські місії на Русі, с. 193-5, 296-8; Т. Сліва, Православна Церква в Польщі, с. 254-6; Б. Кумор, Організація лат. Церкви в Галицькій Русі, с. 265-8; Т. Сліва, Православна Церква в польсько-лит. державі, с. 383-391;

I,2: Східна Церква в імперії Ягайлонів в рр. 1506-1596, с. 87-100; З'єдинена Церква в Польщі в рр. 1596-1696, с. 259-309; Православна Церква в Польщі в рр. 1596-1696, с. 309-323; Греко-католицька Церква в рр. 1696-1764, с. 458-478; Автором всіх розділів є Т. Сліва.

87-

II,1: Т. Сліва, Греко-католицька Церква в Польщі 1764-1795 р., с. 105-121; Т. Сліва, Православна Церква в Польщі в рр. 1764-1795, і Варшавському князівстві в роках 1807-1815, с. 121-128; Б. Кумор, З'єдинена Церква під пруською окупацією — Діцезія у Супраслі, в рр. 1795-1807, с. 173-5. Автором всіх дальших розділів в цьому томі — Т. Сліва: Греко-кат. Церква під Росією (1772-1815), с. 219-235; Греко-кат. Церква під Австрією (1772-1815), с. 288-301; Греко-кат. Церква на зайнятих теренах (1815-1839), с. 497-503; Греко-кат. Церква в польському Королівстві (1815-1875), с. 503-511; Греко-кат. Церква в Галичині (1815-1918), с. 628-651;

II,2: Є. Вичавскі, Греко-кат. Церква в Польщі в рр. 1918-1939, с. 77-84; Є. Вичавскі, Неоунія, с. 85-87; Є. Вичавскі, Православна Церква в Польщі в рр. 1918-1939, с. 87-92.

Окремі розділи присвячені теж Вірменській Церкві в Галичині, яких автором є З. Обертиньскі: т. I,2 - с. 323-341, 478-481, 651-657; т. II,2 с. 84-5.

При кінці другого тому й другої частини поміщено також, крім латинських, каталог греко-католицьких митрополитів й єпископів від 1596 до 1945 року, а на с. 312 спис єпископів вірменських.

Перед кожним розділом подається вибрана найважливіша бібліографія.

При кінці останнього тому зібрано великий покажчик імен до всіх томів, с. 313-368.

Rec.: « Jahrbücher für Geschichte Osteuropas » 1979, S. 428-430 (Arnold Starke).

2. УКРАЇНЬСЬКА ЦЕРКВА ДО КІНЦЯ XII СТ.

1532. - Андрусяк М., *Початки Християнства в Україні*. «Український Історик», Мюнхен 1979, ч. 61-64, с. 5-15.

Автор розглядає джерела й історіографію до початків християнства в Україні, відкидаючи погляд М. Чубатого про «Тьмутороканську Русь та її християнізацію» і «створення тьмутороканської єпархії» та доказуючи, що руська митрополія, залежна від царгородського патріярха, існувала вже до навернення Володимира Великого, ще з другої половини 9-го сторіччя, хоч першими єпископами та священиками могли бути болгари.

1533. Балик Б., *До питання про початки християнства та єпископства в Перемишлі в IX-X ст.* «Записки ЧСВВ» X(XVI), Рим 1979, с. 50-97.

У розвідці автор розглядає питання про політичні та церковні зв'язки Перемиської землі з велико-моравською, а згодом і чеською державою, у 9 і 10 століттях. З діяльності слов'янських місіонерів Константина і Методія у Велико-Моравії бере до уваги ці моменти, які кидають світло на поширення та характеристичні риси християнства в околицях над Сяном. Його висновок, що правдоподібно вже на початку 10 ст., а зовсім певно в другій його половині, в Перемишлі існувало єпископство в слов'янському обряді, з катедральною церквою на Замковій горі, якої фундаменти недавно відкрито.

1534. Бестужевъ-Рюминъ К., *О крещеніи Руси, о Владиміръ святомъ, о сыновяхъ его и объ монастырь печерскомъ*. 2 изд. С. Петербургъ, тов. «Общественная польза», 1865, с. 88.

На основі по найбільшій часті тільки Літописей та Патерика розповідається тут загально знану історію про початки Руси, про кн. Володимира Великого, його хрещення та початки Печерського монастиря в Києві.

1535. Блажейовський Д., *В 1000-ліття Хрищення Руси-України*. «Перший Мирянський Конгрес УКПО (Матеріяли)», Лондон 1982, с. 73-87.

У статті-довіді головна увага звернена на початки християнства на Україні, за св. Андрія, свв. Кирила і Методія, патр. Фотія, та про хрещення св. Володимира й церковну організацію перед 1037 р., в якому прийшов, мабуть, перший грецький митрополит, як також про їхнє значення для Церкви й народу.

1536. Калиняк М., *Кирило-Мефодіївська Церква на північ від Карпат*. «Церковний Календар 1971», Варшава, Православна Митрополія, 1971, с. 92-103.

Автор доводить про Кирило-Методіївську Церкву, яка мала існувати на північ від Карпат, хоч про неї, за його ж словами, немає безпосередніх даних про виникнення, зріст й упадок, — як і про багато інших фактів, що торкаються давноминулих часів. Але існування і діяльність цієї Церкви, на його теж думку, безсумнівний факт, доведений посередніми джерелами, як географічні й історичні дані, релігійні згадки, зокрема археологічні розкопки тощо.

1537. Калиняк М., *Правове Становище Церкви в «Руській Землі» за Володимира Великого і Ярослава Мудрого*. «Церковний Календар 1975», Православна Митрополія, Варшава 1975, с. 89-99.

Завданням цієї статті було прослідити: 1) яке правове відношення існувало в перших десятиліттях по хрещенні «Русі» між Церквою «Руської Землі», а Візантійськими патріярхами, і патріярхами та цісарями і цісарством? і 2) як тим правом були забезпечені існування та діяльність Церкви в «Руській Землі»? На основі аналізу існуючих джерел права та його вивчення він стверджує: що церковні устава Володимира В. та Ярослава М. в основному урегулювали відносини між Церквою та державою. Церква рядилася власним, церковним правом. Означена категорія населення та окреслені справи підлягали церковному судівництву. Призначення Церкви десятини з княжих доходів — то ознака формального визнання християнства державною релігією. Відношення Церква Держава Князь базувалось в тому часі в Руській Землі не на візантійських зразках, але на апостольських принципах.

1538. Карташевъ А.В., *Св. Великій Князь Владимиръ, Отець руської культури*. Париж, изд. Владимирського Юбилейнаго Коми-

тета при управленні Митр. Православних Русскихъ Церквей въ Европѣ, 1938, с. 24.

У цьому виданні з нагоди 950 ювілею хрещення автор розглядає два заповіти, які св. Володимир мав би залишити: найперше — це йти далі тільки дорогами східного « православія », і дбати про побудування святої, євангельської Русі.

1539. Кухар Р.В., *Шляхами апостольської місії в Україну св. Андрія Первозванного, у світлі джерельної літератури*. « Збірник на пошану В. Янева ». Мюнхен, УВУ Наук. Збірник, т. X, 1983, с. 597-608.

Автор розглядає джерельну літературу про місійну діяльність ап. Андрія, яку він розвинув у різних країнах та місцевостях, зокрема основу записаного Нестором в « Повісті временних літ » переказу про його подорож з Синопу до Херсону, а звідтам вдовж Дніпра до Київських гір, на яких потім постав заповіджений ним великий город, а далі морем до Риму і знову до Синопу.

1540. Нагаєвський І., *Св. Кирило і Методій в світлі нових дослідів*. « Богословія » 1967, т. 34, с. 180-197.

Автор розглядає Ховарську місію св. Костянтина-Кирила; Євангеліє і Псалтир з Херсонесу й початок слов'янського письма; віднайдення мощів св. Климента в Херсонесі та археологічні досліді в місці його поховання.

1541. Поппе А., *О времени зарождения культа Бориса и Глеба*. « Руссия Медієваліс » I, Мюнхен 1973, с. 6-29.

Аналізуючи всі найстарші описи життя та смерти князів Бориса і Гліба, автор старається подати час, в якому мав би розпочатися їхній культ почитання, — ставлячи 20 травня 1072 року як дату їхньої канонізації.

Ця ж стаття появилася також у французькій мові, під заг.: *La naissance du culte de Boris et Gleb*. « Cahiers de civilisation médiévale » XXIV. Poitiers 1981, p. 29-53.

1542. Рожко О., *Чергування перших митрополитів на Київському престолі. До питання візантійсько-українських взаємин*. « Аль-

манах - Календар Союзу Укр. Католиків Провидіння » на 1982 рік, Філядельфія 1981, с. 199-204.

У статті розглядається теорію рівності Укр. Церкви з візантійською, яку видвигнув в 14 сторіччі грецький історик Нікефорас Грегорас. На основі договору між Візантією і Києвом Київські митрополити мали б чергуватися: раз грецької, другий раз — української національності.

1543. Соловій М., *Права Українських митрополитів в світлі історії*. Альманах Союзу Укр. Кат. «Провидіння», Філядельфія 1980, с. 161-172.

Після опису правового становища митрополитів взагалі у східних Церквах, у статті коротко вібрані ці права, що ними на основі джерел користувалися в перших століттях так київські як теж галицькі митрополити.

1544. Шавель С.С., *Хрещення Русі-України в часі Володимира Великого*. «Логос», ХХХ, 1979, с. 42-51.

В короткому нарисі порушено такі теми: Християни на Русі перед Володимиром В., хрещення його, де і коли, похід на Корсунь і церковна ієрархія та значення Перемишля в наверненні Русі.

1545. *Св. Великая Ольга въ Царьградѣ. Историческій Разказъ (съ Галицко-русскаго)*. «Странникъ», С. Петербургъ 1893, II, с. 276-290, 468-478; III, с. 321-338.

У цьому передруку з галицької газети «Галичанин» з 1892 року, на ширшому історичному тлі про відносини у Візантії, описується поїздка кн. Ольги до Царгороду, зокрема ціль її, закінчуючи описом походу її сина Святослава на Болгарію в рр. 969-972.

1546. - ARRIGNON J.-P., *A propos de la lettre du pape Gregoire VII au prince de Kiev Izjaslav*. «Russia Mediaevalis», I, 1977, München, S. 5-18.

Автор аналізує письмо папи Григорія VII-го до вел. кн. Ізяслава і його дружини у зв'язку з приїздом до Риму їхнього сина

Ярополка, та мініятюру Гертрудського Кодексу (Чвідале). Щоб мати титул забрати голос у їхній справі, Папа мав би сам представити себе його сувереном.

1547. - DVORNIK F., *Byzantine Missions among the Slavs*. New Brunswick, N.J., Rutgers University Press, 1970, p. XX+484.

У найбільш вичерпній до того часу праці на цю тему автор розглядає візантійську місіюну працю поміж слов'янами, а втому також на українських землях, зокрема в Київській Русі. Окрему увагу при тому присвячує діяльності, успіхам та доробкові місії свв. Кирила і Methodія в Панонії, Моравії, Польщі, Чехах та Балканах, а окремий розділ присвячений теж їхнім впливам в Київській Русі, с. 259-282. При кінці подана дуже обширна бібліографія, с. 449-464 та покажчик імен і предметний.

Пор. теж його більшу працю, в якій також на різних місцях дуже багато матеріалу й до Укр. Церкви, в основному до 18-го століття: *The Slavs in European History and Civilization*. New Brunswick, N.J., 1962, p. 668+6 maps.

1548. - DVORNIK F., *Byzantine Political Ideas in Kievan Russia*. «Dumbarton Oaks Papers» 9-10, Cambridge, Mass. 1954, p. 73-121.

Автор розглядає грецьке законодавство, збірники церковного та цивільного права, грецькі Номоканони та інші збірники, їхні слов'янські переклади та їхній вплив на організацію і політичні ідеї в Київській Русі, та пізнішій Росії.

1549. - FEDORIW G., *Cross in the Ukraine*. Toronto, Basilian Press, 1951, p. 31.

У популярній формі автор подав коротку історію про початки християнства на українських землях, починаючи від св. ап. Андрея, зокрема присвячуючи більше уваги наверненні св. Ольги та хрещенні Володимира Великого.

1550. - KALAJ J., *Život i rad sv. braće Ćirilla i Metoda*. «Spomenica Kalendar grkokat. Križevačke Biskupije za godinu 1932», Zagreb, s. 197-227.

Автор розглядає життя й велику апостольську діяльність серед слов'янських народів — св. Кирила й Methodія.

1551. - KLOSTERMANN R.A., *Eine Stelle der russischen Nestorchronik.* «Orientalia Christ.» Roma 1973, vol. XXXIX, S. 469-480.

Автор вказує у статті на можливі джерела, з яких хроніст міг взяти опис богослуження, на якому мали б взяти участь вислані князем Володимиром послы — у пошуках за правдивою вірою.

1552. - LANCKOROŃSKA K., *Studies on the Roman-Slavonic Rite in Poland.* Roma, Pont: Institutum Orientalium Studiorum, 1961, p. 194.

У виданні подано широкий історичний нарис про початки християнства в Польщі, яке на півдні прийнялось в слов'янському обряді Кирила і Методія, і яке розвинулось навіть в окрему митрополію. На думку автора, це був римський, не східний-грецький обряд — тільки в слов'янській мові, хоч така інтерпретація не вповні пояснює всі його об'яви. В окремих розділах зокрема увага присвячується слідам Методієвої місії в Польщі; Кирило-Методіївській митрополії та монашеству слов'янського обряду, як також його долі в 12-14 століттях. Латинський обряд взяв перевагу щойно при кінці 11-го століття. При кінці видання додана велика бібліографія, мапа та покажчик імен.

Пор. також її: *Le vestigia del Rito Cirillo-Methodiano in Polonia.* «Antemurale» Roma, 1954, p. 13-28.

1553. - MANTEUFFEL T., *Les Tentatives d'Entraînement de la Russie de Kiev dans la Sphère d'Influence Latine.* «Acta Poloniae Historica», Warszawa, Polska Akademia Nauk, 1970, p. 36-42.

Чужинецькі джерела згадують про висилку посольства кн. Ольгою до німецького імператора Оттона I, в р. 959, хоч про це мовчать Літописи. Єпископ Адальберт прийшов до Києва, але опізнено, аж 962 р., коли політична ситуація змінилася, і хоч були зв'язки та посольства з обох боків і півніше, Київська Русь засталася в орбіті візантійській.

1554. - MARKUS V., *Church and State in Kievan Rus-Ukraine.* «Symbolae in honorem V. Janiw», München, Ukr. Freie Universität, 1983, p. 981-999.

Автор розглядає гармонійні, краці як у будь-якій іншій країні, відносини в Київській державі між княжою владою та пред-

ставниками Церкви, на які зокрема наполягав митр. Іларіон і які мали тривалий вплив на розвиток Київської Русі.

1555. - MASON R.A.E., *The Rurikide Ecclesiastical Ordinances and their Greek Sources*. «Logos». Yorkton, Canada 1982, p. 183-192.

Автор розглядає у статті нові Устави, які Київські князі, св. Володимир, Ярослав Мудрий та Всеволод і Святослав Ольгович, дали своїй державі після прийняття Християнства, зокрема в церковних справах, та їхню залежність від візантійських джерел.

1556. - PASZKIEWICZ H., *The Origin of Russia*. London, George Allen & Unwin Ltd., 1954, p. XXII-556.

У своїй великій праці, в якій подається історія Русі, за виразним підкресленням самого автора, допроваджена до 14-го століття, дуже багато уваги присвячується також церковним справам того періоду, насвітлюючи багато питань, зв'язаних з історією Церкви. Між ними: Слов'янський обряд Кирила і Методія в Києві, ще перед офіційним хрещенням Русі, прийняття християнства кн. Ольгою та Володимиром Великим; залишки слов'янського обряду на Великій Моравії та «Руська віра» в Польщі, як також про релігійний поділ Поляків; про Руську Церкву в Литовському князівстві; про слов'янську митрополію в Польщі, як також про Руську Церкву під Татарами. При кінці додана велика бібліографія, дві мапи, генеалогічні таблиці, покажчики джерел, авторів і видавців, імен осіб та імен етнічних і географічних.

1557. - PASZKIEWICZ H., *The Making of the Russian Nation*. London, Darton, Longman and Todd, 1963, p. 509.

Дуже багато матеріалу до історії Церкви на Русі знаходиться майже на кожній сторінці праці, зокрема в окремому розділі про початки християнства у східній Європі та про ролі Церкви у формуванні Руської нації (212-244). При кінці поміщена дуже велика бібліографія (416-485), 2 мапи та покажчики джерел, авторів, імен та етнічний і географічний.

1558. - PASZKIEWICZ H., *The Beginnings of Christianity in Eastern Europe*. «The Rise of Moscow's Power». N.Y., East European Monographs, n. CXLV, 1983, p. 27-38.

Автор подав короткий, загальний огляд про початки християнства в східній Європі, практично в Київській Русі, та першої церковної єрархії.

1559. - PODSKALSKY G., *Christentum und theologische Literatur in der Kiever Rus'* (988-1237). München, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1982, S. XIV+361.

На основі усіх доступних джерел та багатой літератури автор подає у своїй праці синтетичну й разом досить подрібну студію богословської літератури в Київській Русі в роках 988-1237. У першій частині (11-82) у світлі літературних свідоцтв представлена коротка історія Церкви Київської Русі, а друга (83-271) присвячена каталогуванню та студії різних літературних праць з цього періоду: гомілетичних, аскетичних, догматичних, полемічних, правничих, життєписів святих, хронік, описів з паломництв тощо. У третій частині подає їхню характеристику. Один Додаток присвячений 23 митрополитам та князям Русі — з короткими біографіями (280-321), а другий — усім царгородським імператорам та патріярхам, як також Римським архиєреям — до 1280 року. При кінці додано ще й покажчик предметний, особовий, як також авторів (332-361). Праця присвячена «1000-ттю хрещення кн. Володимира й його народу».

Rec.: «Or. Christ. Per.» 1983, p. 497-8. (R. Žužek).

1560. - POPPE A., *Le Prince et l'Eglise en Russie de Kiev depuis la Fin du Xe siècle et jusq'au début de XII siècle.* «Acta Poloniae Historica» 20, Wrocław-Warszawa-Kraków, Instytut Polskiej Akademii Nauk, 1969, p. 95-119.

У статті автор подає коротко зібрані висновки, які він зробив на основі документації з інших своїх праць, а головню з праці: Держава і Церква на Русі в XI ст. (по-польськи) — див. ч. 276. Найважливіші з них: Церква на Русі спочатку була тільки у тісних, але договорених зв'язках з Візантією. Пізніше вона стала по 100 роках від неї залежна, але не влада державна. Церква у тому часі мала вже великі успіхи, але не здобула ще повної перемоги над залишками поганства. Від політичної влади не стала ще незалежною, і була з нею у тісних зв'язках й тому князі дивились на неї, як на частину своєї відповідальности.

1561. - POPPE A., *Opowieść o Męczeństwie i cudach Borysa i Gleba. Okoliczności i czas powstania utworu.* «Slavia Orientalia», Warszawa 1969, 3, s. 267-292.

У статті автор розглядає насамперед: Предмет і стан бадань; Рукописну традицію оповідання; Двочленну композицію; Конструкцію і зміст та вкінці спори про авторів.

1562. - POPPE A., *L'organisation diocésaine de la Russie aux XI-XII siècle.* «Byzantion» XL (1970), Brussels 1971, p. 95-119.

Автор відтворює у статті церковну географію поодиноких епархій, які постали на Русі в XI-XII століттях, в яких покладено фундаменти первісної руської Церкви. Було їх спочатку на всьому просторі і на к. 6-7 мільйонів населення тільки 9, а на початку 13 століття — 13, коли в малій Греції, хоч з більшим населенням, було їх к. 750. Звідси велике їхнє значення, яке рівнялося майже княжому.

1563. - POPPE A., *La tentative de réforme ecclésiastique en Russie au milieu du XI siècle.* «Acta Poloniae Historica» XXV, Warsaw 1972, p. 5-31.

Стаття присвячена надзвичайному способові та обставинам, серед яких місцевий чернець був піднесений до гідности Київського митрополита самою місцевою єрархією, хоч досі прислав їх сам тільки царгородський патріярх. На думку автора, це сталося не так з ініціативи князя Ярослава, як самої єрархії, яка таким способом наміряла ограничити владу патріярха і його синоду, щоб, за звичаєм по всіх східних Церквах, самі вони могли собі вибрати свого митрополита.

1564. - POPPE A., *La traité des azymes «Leontos metropolitou tes en Rosia Prestlabas»: quand, où et par qui a-t-il été écrit?* «Byzantion» XXXV, Brussels 1965, p. 504-527.

Автор доказує, що цей трактат не був написаний ні при кінці 10 ні на початку 11 століття. Його міг написати щойно десь в 60-х роках 11 століття титулярний митрополит Переяслава, який міг називатися Леонтій (Лев).

- 1565.** - POPPE A., *The Building of the Church of St. Sophia in Kiev.* «Journal of Medieval History», 7, Amsterdam 1981, p. 15-66.

Стаття розглядає питання: коли і в яких обставинах була здвигнена катедра св. Софії в Києві. Присвятивши досить уваги первісній дерев'яній катедральній церкві св. Софії і десятирній церкві, яка була надвірною княжою святинею, як також проаналізувавши всі найстарші джерела, приходиться до висновку, що ціла нова катедра св. Софії, включно з усіма її вежами-банями і всіма зовнішніми прибудівками була збудована й вповні прикрашена між 1037 і 1046 роками.

- 1566.** - POPPE A., *Das Reich der Rus im 10 und 11 Jahrhundert: Wandel der Ideenwelt.* «Jahrbücher für Geschichte Osteuropas» 28, Wiesbaden 1980, S. 334-354.

У статті автор розглядає ці зміни, які настали на Русі в 10 столітті з прийняттям християнства серед правлячих кругів і серед загалу суспільства, у їхньому способі думання та їхній діяльності, як взагалі в цілому світогляді.

- 1567.** - POPPE A., *The original Status of the Old-Russian Church.* «Acta Poloniae Historica» XXXIX, Warsaw 1979, p. 5-45.

Стаття присвячена проблемі первісної церковної організації на Русі, з прийняттям християнства, яка мала скріпити престиж держави і правлячих князів, і покласти підвалини до його поширення по всій країні. Розглядаючи висліди дотеперішніх дослідів і на основі старих записів, він доводить, що Київська Русь вже з самих початків мала свого митрополита, який був залежний від царгородського патріярха, який його назначав.

- 1568.** - POPPE A., *The Rise of Christian Russia.* Variorum Reprints, London 1982; p. 346 of text, 2 – of tables, 11 – of index.

Під спільним заголовком: Постановля Християнської Русі, в офсетному передруку поміщено 9 статей, з яких дві третини первісно були появилися в польській чи російській мовах, і при їхньому перекладі можна було вже поробити деякі справлення.

Усіх сторінок у цьому виданні 346, але при цьому перевиданні залишено ці сторінки, які знаходилися у тих виданнях, з яких

їх взято. На початку додано тільки короткий вступ автора, а при кінці 2 сторінки із списками київських князів і митрополитів та 11 сторінок індексу імен до цього видання. У ньому перевидано наступні статті:

- I. – *Das Reich der Ruß im 10 und 11 Jahrhundert: Wandel der Ideenwelt.* «Jahrbücher für Geschichte Osteuropas» 28, Wiesbaden 1980, S. 334-354.
- II. – *The Political Background to the Baptism of Ruß.* Byzantine-Russian Relations between 986-989. «Dumbarton Oaks Papers» 30, Washington, D.C., 1976, p. 197-244.
- III. – *The original Status of the Old-Russian Church.* «Acta Poloniae Historica» XXXIX, Warsaw 1979, p. 5-45.
- IV. – *The Building of the Church of St. Sophia in Kiev.* «Journal of Medieval History» 7, Amsterdam 1981, p. 15-66.
- V. – *La tentative de réforme ecclésiastique en Russie au milieu du XI siècle.* «Acta Poloniae Historica», XXV, Warsaw 1972, p. 5-31.
- VI. – *La naissance du culte de Boris et Gleb.* «Cahiers de civilisation médiévale» XXIV, Poitiers 1981, p. 29-53.
- VII. – *Le traité des azymes «Leontos metropolitou tes en Rosia Prestlabas»: quand, ou et par qui a-t-il été écrit?* «Byzantion» XXXV, Brussels 1965, p. 504-527.
- VIII. – *L'organisation diocésaine de la Russie aux XI-XII siècles.* «Byzantion» XL (1970), Brussels 1971, p. 95-119.
- IX. – *Le prince et l'Eglise en Russie de Kiev depuis le fin du X siècle jusqu'au début de XII siècle.* «Acta Poloniae Historica» XX, Warsaw 1969, p. 95-119.

Rec.: «Or. Christ. Per.» 1983, p. 498-500 (J. Krajcar).

1569. - ŽUŽEK I., *The Determining Structure of the Slavic Syntagma of Fifty Titles.* «Orientalia Christ.», Roma 1967, vol. XXXIII, p. 139-160.

Автор розглядав побудову слов'янського Синтагма 50 титулів, які в грецької на слов'янську мову переклав св. Методій, справляючи тези С. Троїцького про його мнимі антипапські наставлення, які він опублікував в «Журналі Моск. Патріярхії», 1958, с. 38-51.

3. УКРАЇНЬСЬКА ЦЕРКВА В XIII-XVI СТ.

- 1570.** Гаврилов М.Н., *Ферраро-Флорентийский Собор и Русь*. Н. Йорк, «Жизнь с Богом» — Фордгам унів., 1955, с. 28.

Автор розглядає прийняття кард. Ісидора після Флорентійського Собору — в Литовській Русі і в Москві. В першій отверто його прийняли, і в другій офіційно не відкинули постанов цього Собору, хоч їх не прийняли.

- 1571.** Делекторский Г., *Флорентийская Унія (По древне-русским сказаніямъ) и вопросъ о соединеніи Церквей въ древней Руси*. «Странникъ» С.Пб., 1893, III, с. 56-85, 236-259, 442-458.

В першій частині автор спокійним тоном розглядає перші полемічні письма з X-XII століття, які постали, як пише, під впливом греків, бо відносини між Київською Руссю, зокрема, і західними країнами не були ворожі. У другій трактує про Данилову Унію і про впливи та поширення латинської Церкви, після політичного поневолення, як теж про полемічні письма з тих часів, а далі в цій частині та третій: про долю Флорентійської Унії за кардинала Ісидора — за давніми руськими переказами, закінчуючи свій огляд прихильною до Унії історією Флорентійського Собору кн. А.М. Курбського, втікача з Росії.

- 1572.** Дмитриев Л.А., *Роль и значение митрополита Киприана в истории древнерусской литературы (к русско-болгарским литературным связям XIV-XV вв.)*. «Русская Литература XI-XVII веков среди славянских литератур». Москва-Ленинград, Ак. Наук СССР, 1963, с. 215-254.

Після короткого життєпису Київського митрополита Кипріяна Цамвлака (1375-1406), з осідком однак у Москві, автор розглядає наперед його церковно-політичну діяльність і значення та аналізує його досить велику церковно-літературну творчість, зокрема його «Життя митрополита Петра».

- 1573.** Іларіон, митр., *Поділ Єдиної Христової Церкви і Перші Спроби Повднання її*. Історично-канонічна монографія. Вінніпег, Укр. Гр.-Прав. Церква в Канаді, 1952, с. 384.

В праці подано історію поділу Христової Церкви та перших спроб її повднання — до Флорентійської Унії з 1439 року, беручи до уваги також українські землі. При кінці додано теж списки папів, патріархів Царгородських, Київських митрополитів, імператорів, вел. князів Київських та головних Соборів, як теж покажчик імен та предметний.

1574. Ковринська М., *Історичний розвиток правоподавання у нашій Церкві на Західних землях України до Берестейської Унії* (1596). « Зап. НТШ », т. 192, Н. Йорк 1976, с. 249-273.

Спираючись на джерельних матеріялах, авторка розглядає питання приватної власности на церквах, монастирях і церковному майні: на західних землях України, разом з Волиню та Поліссям, і на Білорусі. Зокрема висвітлює проблему церковної маєткової одиниці, виникнення права подавання (патронату) та прав і обов'язків подавців. При кінці долучує джерела і літературу.

1575. Константинович Я.Б., *Причинки до студії української ікони XIV-XVI ст.* « Богословія » т. 42, Рим 1978, с. 45-83.

Автор мав заплановану більшу працю в двох частинах, в яких хотів подати філософію і богословію ікони для зрозуміння її змісту, мистецького вислову та історичного розвитку мистецько-богословської думки про іконописання, застосовуючи ці поняття до пояснення наших ікон 14-16 століть. Праця мала мати багатий ілюстративний матеріал зразків нашого іконописання з тих століть. В цьому місці видруковано тільки те, що знайшлося з задуманої праці, в таких розділах: Напрявні філософії ікони св. Івана Дамаскіна і св. Теодора Студита; Принципи теорії грецької ікони в періоді від кінця X до кінця XII ст.; Загальна характеристика грецького малярства після іконоборської боротьби до половини X ст. і вкінці: Загальна характеристика українського малярства до половини XIV ст.

1576. Кострува Т., *Віра наших предків*. Інсбрук, « Добра Книжка », 1946, с. 25.

У брошурці автор в популярній формі розглядає церковно-релігійну ідеологію у княжій Україні в X-XVI століттях, яка була своєрідна, ні візантійська ні латинська.

1577. - Марусин М., *Божественна Літургія в Київській Митрополії по списку Ісидорового Літургікона з XV ст.* « Богословія », т. XXV-XXVIII (1964), Рим 1965, с. 33-61.

На основі старинного манускрипту з кінця 14 чи початку 15 століття, який мав вживати Київський митрополит, пізніший кардинал Ісидор, автор дає пояснення Божественної Літургії, як вона служилася в тому часі. При цьому окрему увагу звертається на особливості обрядів та звичаїв того часу, порівнюючи їх до попередньої традиції та до звичаїв сучасності. На початку подана коротка бібліографія та резюме в латинській мові.

Пор. ще опис цього Літургікона: Горбач О., *Ісидорів Службеник, Слов'янський Рукопис ч. 14 Ватиканської Бібліотеки.* Там же 62-113.

1578. Марусин М., *Чини Святительських Служб в Київському Евхологоні з початку XVI ст.* Рим, Праці Греко-Католицької Богословської Академії (Богословського Виділу), 1966, с. XVIII +208.

Беручи за основу Київський Евхологон або Требник з 15 чи початку 16 століття описуються у цьому виданні обряди нижчих та вищих свячень, до хіротонії єпископа включно, та інші архирейські Богослужби і Свячення, як також Чини св. Тайн і Чини Богослужень, даючи до них критичні завваження, пояснення, з окремим насвітленням того процесу, що його зазнав обряд так в давніших часах як і після XV сторіччя. На початку подана Бібліографія й резюме із змістом Евхологону в латинській мові, а при кінці зміст Евхологону в українській мові та покажчик предметний.

1579. Шевыревъ С., *Новыя извѣстія о Флорентійскомъ Соборѣ, извлеченныя изъ Ватиканской рукописи.* « Журнал М.Н.П. », С.Пб., 1841, ч. XXIX, с. 60-78.

У статті після опису самого рукопису про Флорентійську Унію, який знаходиться у Ватиканському архіві, дається його зміст і частинно сам його текст, хоч досить помішано. Ця історія мала бути написана правдоподібно в Острові, на Волині, в дуже противному і полемічному насвітленні, з усіма видумками, які тоді кружляли неперевірені.

1580. - HERPELL M., *The Ecclesiastical Career of Gregory Camblak*. London 1979, p. 134.

Автор розглядає походження Київського митр. Григорія Цамвлака (1414-1419) з аристократичного болгарського роду та його діяльність, теж в Молдавії і Сербії, зокрема, на історичному тлі Київської митрополії, його запрошення на Русь – 1406 р. від свого стрия митр. Кипріяна Цамвлака, побут й діяльність в Києві, митрополитство та участь на Соборі в Констанції 1418 р. В додатку подано ще в англійському перекладі похвальне слово митр. Григорія на честь митр. Кипріяна та покажчик імен.

1581. - MARUSYN M., *De Cultu Mariano Saeculis XII-XV Acta Congressus Mariologici-Mariani Internationalis, Romae anno 1975 celebrati*. Vol. III. Extractum. Romae, Pont. Academia Mariana Internationalis, 1979, p. 387-405.

Автор розглядає Марійський культ на Русі-Україні в XII-XV століттях: в літургійній традиції, в набожності до Божої Матері українського народу та в іконографії і в посвяченні її імені церков.

1582. - MARUSYN M., *Il Culto e la devozione di San Giuseppe in Ucraina (1450-1600)*. «Estudios Josefinos». Ano XXXI, n. 61-62. Enero-Dicembre 1977. Valladolid, p. 653-662.

У статті розглядається почитання та набожність до св. Йосифа на українських землях, починаючи з образу, який знаходиться в Київській Софії з XI століття, зокрема розвиток цього набоженства в роках 1450-1600.

Пор. теж: SENYK S., *Saint Joseph in Seventeenth Century Ukrainian Literature*. «Cahiers de Joséphologie», Montreal, vol. XXIX, 1981, p. 942-952.

1583. - MONCZAK I.N., *Florentine Ecumenism in the Kyivan Church*. Roma, Pont. Universitas Gregoriana, 1982, p. 102.

Це тільки витяг з праці до докторату на Папському Григоріанському Університеті в Римі. Після наведення великої бібліографії та довшого вступу (15-27), автор опублікував другу частину праці під заголовком: Флорентійська Унія і Київська Церква з наступними розділами: Змагання до Флорентійської Унії, теж у

Київській митрополії; Участь Київської Церкви на Флорентійському Соборі; Впровадження його рішень в Київській митрополії; Київська Церква після кардинала-митрополита Ісидора та Київський екуменізм в новіших часах. При кінці подано зміст цілої праці, з якої взято цей витяг.

1584. - BOLENSKY D., *A Philorhomaïos Anthropolos: Metropolitan Cyprian of Kiev and all Russia (1375-1406)*. «Dumbarton Oaks Papers», N. 32, Washington 1978, p. 77-98.

У статті подано короткий життєпис Київського митрополита Кипріяна Цамвлака, болгарина, що 1375 року став митрополитом Київським і Литовським, а від 1381 всієї Руси, а осідком в Москві. Зокрема описано його політичну і церковну діяльність та значення для цілої митрополії і пов'язання з царгородським патріархом, від якого удостоївся назви «філоромайос антропос» — філолвізантійця.

1585. - ΤΑΣΧΙΑΙΟΣ Α.-ΑΙΜ., *Epidaseis tou Hesychasmou eis ten Ekklesiastiken Politiken en Rosia (1328-1406)*. Tessalonike, Teol. Schol. Aristotel. Panepist., 1962, p. 155(1).

Автор подає історичний нарис про вплив гезіхіасматичного духовного руху на церковну політику Росії, зокрема за часу митрополита Кипріяна Цамвлака, якого життям та діяльністю присвячує окрему увагу. На початку праці наведена досить велика бібліографія.

1586. - ŽUŽEK N., *Razões de recusa do Grão Principado de Moscou à União Florentina*. S. Paulo, Faculdade de Filosofia de S. Paulo, 1976, p. 249.

У праці не тільки мова про причини, які вплинули на відкнення Флорентійської Унії, але теж про початок та поширення взаємного відчуження між східними слов'янами та латинським Заходом, що сталось під впливом грецьким ще перед нападом татар в 1240 р. Тим вона заторкує також Українську Церкву. Праця базується в основному на коментарі Московських джерел, які написано з приводу цього Собору. Останні сторінки присвячені джерелам і відносній багатій літературі.

Rec.: «Oι. Christ. Per.», Roma 1979, v. 45, fasc. 1, p. 237-8.

4. БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ І ІІ ДОБА

1587. Баран С., *Церковна Унія. В 350-ліття Берестейської Унії*. Мюнхен-Міттенвальд, бібл. «Християнського Шляху», ч. 2, 1946, с. 26.

На ширшому історичному тлі, починаючи від Церкви в княжій добі, перших унійних спроб, початків латинізації зах.-українських земель і Церкви в литовсько-руській державі та в Московщині, автор описує саму Берестейську Унію з 1596 року та її долю в Польщі й на Закарпатті, аж до останніх часів.

Пор. Лончина Б., *Українська Католицька Церква і Ми*. Мюнхен-Міттенвальд, бібл. Христ. Шляху, ч. 4, 1946, с. 14 — також з нагоди цього ж самого ювілею Берестейської Унії.

1588. - Ісаїв П., *Берестейська Унія 1596. В 350 роковини*. Мюнхен-Міттенвальд, бібл. «Христ. Шляху» ч. 3, с. 32.

Починаючи від початкової єдності й церковного розколу та раніших унійних змагань, автор довше зупиняється на самій Берестейській Унії, представляючи її причини, ініціаторів, заходи єпископів та боротьбу після її підписання, і що та хто до неї довів.

Пор. окремий випуск з нагоди цього ювілею в українській, англійській й німецькій мовах: *Берестейська Унія. 8.Х.1596-8.Х.1946*. Регенсбург 1946, с. (12).

1589. Хома І., *Київська Митрополія в Берестейському періоді*. Рим, Укр. Кат. Університет, 1979, с. X+262.

У цьому виданні зібрано разом статті, які друкувалися в «Богословії»: Київська митрополія напередодні Берестя; Ідея спільного Синоду 1629 р.; Деякі з перших інструкцій Конгрегації Поширення Віри відносно Церкви на Русі-Україні; Зв'язки Крижівської Епархії з Київською митрополією в XVII ст. і Нарис історії храму Жировицької Богоматері свв. мучч. Сєргія і Вакха в Римі.

На початку додано тільки вступ о. Музички І., а при кінці покажчик імен та зміст теж англійською мовою, як також бібліографію.

Поодинокі статті були вже відмічені в нашій Бібліографії в X (XVI) томі «Записок ЧСВВ» 1979, чч. 1199, 1280, 1310 і 1311.

Rec.: «Or. Christ. Per.», 1982, I, p. 236-7 (J. Krajcar).

1590. *Католицька Церква в Західній Україні.* Мондер, в-во ОО. Василіян 1947, с. 64.

У популярному виданні описано коротку історію церковної Унії в 1596 року, нищення її Москвою на Волині, Поліссі й потім на Холмщині та Підляшші (1-49), з додатком короткої історії (о. Д. Поповича) про християнство в галицькій землі та на Закарпатті.

1591. *Начерк Історію Унії Рускої Церкви зь Римомъ.* Львовъ, накл. Комітету ювілейного, 1896, с. IV+155.

Після короткого введення про прийняття християнства та Данилову і Флорентійську Унії, у першій частині подається історичний начерк Берестейської Унії: стан Церкви при кінці 16 століття; підготовка і завершення Унії; головні її подвижники та її перемога. У другій частині розглядається дальша її доля після Замойського Синоду; знищення її під Росією та розвиток під Австрією. В Додатку наведено 8 документів — 4 з кінця 16 століття і 4 з 19. Авторами праці були: оо. Матіїв і Д. Дорожинський.

1592. - *Отвѣтъ на изданную за границей брошюру: «О преслѣдованіи схизматиками римско- и греко-католической Церкви и ея послѣдователей».*

Odpowiedź na wydanaą za granicą broszurę: «O prześladowaniu Kościoła rzymsko i grecko-katolickiego i jego wyznawców przez schizmę». Вильна, тип. И. Яловцера и Ф. Вайнштейна, 1874, с. 121.

В обох мовах, російській і польській, на історичному тлі церковної історії з 17-18 століть, заперечується будь-які релігійні переслідування в Росії та опрокидуються наведені в цитованій книжці випадки, як, мовляв, неправдиві, вдумані чи перекручені.

1593. *Памятка 300-Лѣтнего Ювілею Унії Берестейской.* 1596-1896. Львовъ, накл. Комітету Ювілейного, 1896, с. 32.

У невеликій брошурці розглядається якою була віра українського народу при хрещенні; відступлення від правдивої віри й поворот до неї при Берестейській Унії в 1596 року та життя і смерть св. Йосафата. При кінці подано текст подяки, яку прочани до Риму, з своїми підписами, вручили Папі Львові XIII та його відповідь.

1594. - KRAJCAR J., *Religious conditions in Smolensk 1611-1654*. «Orientalia Christ. Periodica», Roma 1967, vol. XXXIII, p. 404-456.

Автор розглядає релігійні обставини в Смоленську, який в роках 1611-1654 належав до Київської митрополії, присвячуючи головну увагу руським архиепископам Смоленська, латинським єпископам, вірним цієї архиепархії, духовним Згромадженням, вірним та єзуїтській колегії.

1595. - SYSYN F., *Adam Kysil and the Synods of 1629: An Attempt at Orthodox-Uniate Accomodation in The Reign of Sigismund III*. in: «Harvard Ukrainian Studies. Eucharisterion», vol. III-IV, Cambridge, Mass., 1980, p. 826-842.

У статті подано короткий історичний нарис приготувань до спільного Синоду, який 1629 року мав відбутися між православними та з'єдиненими, в яких брав участь також впливовий пізніший Київський воєвода Адам Кисіль, що втішався добрими зв'язками та довір'ям в обох таборах. Однак, на жаль, до цього спільного Собору таки не дійшло.

5. УКРАЇНСЬКА КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ПІСЛЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ УНІЇ

1596. Наумович І., *Пятидесятильтіє (1839-1889) возсоединенія съ Православною Церковію западно-русскихъ униатовъ*. Санктпетербургъ, Синодальная типографія, 1889, с. 62.

Автор, б.гр.-католицький священик, під впливом москвофільства став пропагатором православ'я і вкінці виїхав до Росії, де помер 1891 р. в Новоросійську. В такому навітленні написав цей панегірик у 50-ліття насильного возз'єднання колишніх уніятів в р. 1839, подаючи відповідний нарис Унії та її ліквідації.

1597. - STOPNIAK F., *Franciszek Jaczewski, Biskup Lubelski*. Warszawa, Akademia Teologii Katolickiej, 1981, s. 263.

У життєписі латинського Люблинського єпископа Ф. Ячевського (1832-1914), який управляв цією дієцезією від 1885 року, спочатку як адміністратор, а від 1889 як її єпископ, окремий розділ присвячено (третій) його відношенню до проблеми бувших уні-

ятів, яких в дієцезії начислювано до 30.000. У цьому розділі зокрема описуються урядові засоби верифікації « православних », поста-ву та опір уніятів, Меморіяли єп. Ячевського в їхній обороні, скріплення урядового нагляду над уніятами, толеранційний указ, як також наставлення латинського духовенства супроти Унії та акцію цього єпископа після цього Указу з 1905 року. При кінці подано велику бібліографію та резюме у французькій мові.

6. УКРАЇНЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ВІД XVII СТ.

1598. Коржан Михайло, *У 50-ту річницю скасування підлеглості Української Православної Церкви Московському Патріярхові.* « Самостійник », Мюнхен, 1975, XXVI, ч. 1, с. 52-62.

У статті описано унормування канонічно-правного становища Православної Церкви в Польщі після першої світової війни, визнанням її автокефалії, томосом константинопільського патріярха з дня 13 листопада 1924 року. При кінці подано повний текст цього томосу та його оцінку. Українці становили в ній більшість.

1599. Коржан М., *Українська Православна Церква і Екуменічний Рух.* « Укр. Самостійник », Мюнхен 1963, 10, с. 3-8; ч. 11, с. 3-12; ч. 12, с. 3-11.

У статті порушені такі теми: До проблеми єдності в українській православній Церкві — Спроби унормування міжцерковних відносин; Автокефалія чи Екзархат Вселенського Патріярха? — Чи УГПЦ, УПЦ та УАПЦ є автокефальними в світлі канонічного права? Канонічно-правні передумови автокефалії; Відновлення УАПЦ в 1942 р.; Туга за єдністю і перші спроби поєднання; Церковне об'єднання й Українські Церкви.

Пор. теж його: *Декрет про екуменізм і православна Церква.* Там же, 1966, ч. 1, с. 3-8.

1600. Коржан М., *Східні Церкви.* « Укр. Самостійник », Мюнхен, 1964, ч. 6, с. 18-24; ч. 7/8, с. 19-24; ч. 10, с. 28-33. Також окремою відбиткою.

Автор подає найважливіші дані про всі східні Церкви, православні і католицькі, між ними також про українські.

1601. - Коржан М., *Собор Нездійснених Сподівань*. «Матеріали Конгресу укр. вільної політичної думки». Збірник ч. 3. Мюнхен 1974, с. 50-58.

У статті наперед коротко зреферовано про Третій звичайний Собор УАПЦ в Лондоні, який відбувся 13-15.X.1972, а потім розглянено «Світла і Тіні Паризького Собору» (29.6.-1.7.1973), на якому покликано до життя Спільний Собор Єпископів, але й надалі існують три українські православні митрополії, які називають себе давніми назвами — УГПЦ, УПЦ і УАПЦ, з окремими юрисдикційними повноваженнями і церковними управліннями. По-стало, отже, духове, але не конкретне об'єднання і не дійшло до канонічного оформлення в лоні Православної Церкви.

Пор. теж його: *З приводу одного церковного Собору*. «Укр. Самостійник», Мюнхен 1965, ч. 7/8, с. 39-42. — Про Собор Укр. Гр.-Прав. Церкви в Канаді, який відбувся 22-24.5.1965.

За спільну акцію наших Церков. Там же 1971, ч. 9, с. 22-28. — Про Собор у Загорську, 30.5.-2.7.1971, з його постановами, які мають безпосереднє відношення до укр., кат. і прав., Церков.

1602. Левитин-Краснов А., Шаворов В., *Очерки по истории русской смуты*, в 3 томах. Künsnacht (Schweiz) «Institut Glaube in der Welt» 1978, с. IV+296; 342; 423.

Автор дав широкий історичний нарис російської православної Церкви після жовтневої революції 1917 року, зокрема присвячуючи головну увагу «обновленческой» частині (обновленческое движение), аж до 1935 року, коли вона сама мусіла себе розв'язати, та остаточного кінця в роках 1942-5. У праці багато матеріялу також до церковної історії на українських землях в СРСР.

Пор. теж: Левитин-Краснов А., *Защита веры в СССР*. Париж, «Іхтіс», 1966, с. 103; Левитин-Краснов А., *Диалог с церковной Россией*. Там же 1967, с. 115.

1603. Мулик-Луцик Ю., *Нарис Історії Української Православної Церкви*. Богословський Факультет — Серія: Конспекти, чч. 1-2. Вінніпег, Колегія св. Андрія, 1979, с. III+II+362.

У циклоstileвому виданні автор подає нарис історії Української Православної Церкви, у формі підручника, закінчуючи її фактично на включенні Київської митрополії у склад Московського патріархату, додаючи при кінці тільки коротку вибрану літературу.

1604. - Огієнко І., *Приєднання Церкви Української до Московської в 1686 р.* Нарис з історії Церкви Української. Тарнів, « Укр. Автокефальна Церква », ч. 8, 1922, с. 16.

Автор описує, як прийшло до підчинення Української Православної Церкви, яка до того часу підлягала Царгородові, Московському патріархатові.

1605. Огієнко І., *Як Москва знищила волю друку Київсько-Печерської Лаври.* Тарнів, в-во « Укр. Автокефальна Церква » ч. 7, 1921, с. 15.

Автор подає коротку історію Київської друкарні, зокрема описує виразніші заборони з боку Москви, щоб припинити її незалежне видавництво.

1606. - Огієнко І., *Як цариця Катерина обмосковлювала Церкву Українську.* Тарнів, в-во « Укр. Автокефальна Церква » ч. 22, 1921, с. 24.

Автор описує всі поступові кроки цариці Катерини в підкоренні Московській Церкві цілої Української Церкви, монастирів та всього духовенства.

1607. - Фотиев К.В., *Попытки украинской церковной автокефалии в XX веке.* Мюнхен, (по 1955 році), с. 80.

Автор розглядає політичну ситуацію на півдні Росії в 1917-1923 роках, після помісного Собору; перші спроби автокефалії, підготовку до Всеукраїнського Церковного Собору та його дії, хіротонію В. Липківського та інших єпископів; долю Української Автокефальної Православної Церкви в Радянському Союзі та автокефалію з 1942 року, подаючи теж характеристику та осуд про них. При кінці додав ще примітки та коротку бібліографію.

1608. *Историческая география России XII — начало XX в.* Сборник статей к 70-летию профессора Любомира Григорьевича Бескровного. Москва, « Наука », 1975, с. 348.

У збірнику дві статті присвячені церковним справам:

1) Я.Е. Водарский: Церковные организации и их крепостные

крестьяне во второй половине XVII — начале XVIII в. — теж на українських землях в тому часі, з картою розміщення монастирів; с. 70-96.

2) И.А. Булычин: Монастирское хозяйство в России в первой четверти XVIII в. — с. 164-176.

Rec.: «Jahrbücher für Geschichte Osteuropas», 1979, S. 392-394 (Carsten Goerrke).

1609. *Українська Православна Церква в Європі в роках 1939-1947.*
«Український Голос», Вінніпег 1947, ч. 43 – 1948, ч. 13.

Усі статті, розкладені у великому книжковому форматі, становлять видання на 97 сторінок друку. Після довшого вступу (майже 9 сторін) про організацію Православної Церкви в Польщі після першої світової війни, усі дальші статті присвячені історичному нарисові Укр. Православної Церкви від 1939 до 1947 року. Однак післявоєнним рокам відведено тільки кілька сторінок, так що це майже в цілості тільки історія за час останньої світової війни. У цьому нарисі використано багато друкованих матеріалів, які появилися в тому періоді, а також частинно й урядове листування між самими Владиками та урядовими установами.

1610. - ARMSTARK R., *Die Ukrainische Autokephale Orthodoxe Kirche. Erinnerungen des Metropoliten Vasil K. Lypkivskyy.* Augustinus-Verlag, Würzburg 1982, S. 235(1).

Після вступу, бібліографії та короткого нарису про церковно-історичний устрій в Україні до 1917 року (15-32), та про церковне замішання в Росії після 1917 року, як також про церковні рухи в Україні в тому ж часі (38-65), подано в німецькому перекладі Спомини митр. В. Липківського: *Історія Укр. Православної Церкви* (67-197). Це переклад з власної копії машинопису, яку авторові вдалося роздобути ще в часі війни і в тому часі її опрацювати. З тих видань, що появилися в укр. видавництвах (Торонто 1959 і Вінніпег 1961), доповнив тепер тільки ті місця, які в тому часі були пропущені. Видання закінчує критична оцінка їхніх догматичних та канонічних вимог та огляд спадщини митр. В. Липківського в УАПЦ поза Україною, як також примітки-пояснення.

- 1611.** - BENDZA M., *Prawosławna Diecezja Przemyska w latach 1596-1681. Studium historyczno-kanoniczne.* Warszawa, Chrześcijańska Akademia Teologiczna, 1982, s. 267(+1).

У докторській праці автор подає історію Перемиської єпархії, починаючи від самих початків її в IX сторіччі аж до 1681 року, в якому єп. І. Винницький приступив до З'єдинення і ціла єпархія поступово стала католицькою, у східному обряді. Велика частина її присвячена періодові перед Берестейською Унією (с. 23-75), зокрема представленні правної та фактичної ситуації східної Церкви перед 1596 роком, та змінам, які постали в єпархії після прийняття Унії (с. 73-91). На дальших сторінках описані події змінних змагань в єпархії, які завершилися приступленням її до Берестейського З'єдинення. Цінна у цій частині історична географія Перемиської єпархії з 17 сторіччя. Автор використав дуже багато всіх доступних йому джерел та багату літературу, хоч не зумів стриматися від полемічного тону. При кінці подана багата бібліографія, як також резюме в англійській та російській мовах.

- 1612.** - BULBENKO F., *The Ukrainian Orthodox Church and Moscow: Rebirth and Golgotha.* «Ukr. Quaterly» XXIX, N. York 1973, p. 358-379.

У довшій розвідці автор описує відродження Укр. Православної Церкви після 1917 року, постанови нових парафій, Собор, вибір митрополита, свячення єпископів й закінчує описом переслідування в 1930 роках з майже цілковитим знищенням усіх збудованих.

- 1613.** - CYGAN J., *Valerian Magni und die Frage der Verständigung mit der Orthodoxen Kirche unter Ladislaus IV. Wasa in den Jahren 1633-34.* «Collectanea Franciscana» 51, 1981, fasc. 4, Roma, S. 333-368.

Валеріян Маньї, капуцин з чесько-австрійської Провінції, визначний дипломат, філософ і теолог, брав в роках 1633-34 значну участь в Польщі у справі замирення між католиками і протестантами, зокрема між православними і з'єдиненими. У статті, на основі багатьох документів, автор розглядає його участь в численних переговорах, які мали місце в Кракові і в Римі, підтримуючи політику толеранції короля Владислава IV, головню у відношенні

до православної Церкви. Він теж аналізує ці аргументи, які радили таку політику, яка, на думку В. Маньї, була б корисна для цілої Церкви, цілої Європи і християнства. При кінці подано коротке резюме в італ. мові.

1614. - DÖPMANN HANS-DIETER, *Die Russische Orthodoxe Kirche in Geschichte und Gegenwart*. Berlin, Union Verlag, 1977, S. 476+48 (Bilder).

У праці мова не про Церкву російську, а у великій часті й деколи по більшості про Церкву в Україні. На 100 сторінках представлено життя Церкви в Радянському Союзі, з 48 світлинами, головню з літургічних богослужень. На 200 сторінках подана передреволюційна церковна історія, під різними аспектами: Відносини між Церквою і державою; Чернече життя; Віра і богословські формули; Російський нон-конформізм; Місійна діяльність і Вплив західного християнства.

Rec.: «Or. Christ. per.» 1979, p. 230-1.

1615. - FREEZE GR. L., *The Russian Levites. Parish Clergy in the Eighteenth Century*. Harvard Univ. Press. Cambridge, Mass. & London 1977, p. XI+325. Russian Research Center Studies, v. 78.

Праця присвячена соціально-історичному розвитку парафіяльного клиру в 18-му сторіччі. В першому розділі розглядає вплив на нього секуляризації та модернізації з багатьома соціальними та економічними змінами. В другому — його положення у секуляризованій державі. В третьому — його відношення до вищої єрархії. В четвертому — описує новопосталі семінарії. В п'ятому — побудову та економію священницьких служінь. В шостому — його відношення до парафії, та в останньому — його окремий стан і культуру. Праця навітлюється ще 22 таблицями. Вона в основному побудована на численних документах, з яких багато ще не опубліковані. Хоч в першій мірі бере під увагу центральні російські єпархії, які в багатьох речах деколи й різко різнилися від українських, все таки в загальному все сказане віддзеркалює теж відносини і в тих останніх.

Rec.: «Jahrbücher f. Osteuropas Geschichte», 1980, Heft, S. 104-6. (Erich Brynner).

- 1616.** - IMMEKUS ERWIN., *Die Russisch-Orthodoxe Landpfarrei zu Beginn des XX Jahrhunderts nach den Gutachten der Diözesanbischöfe*. Würzburg, Augustinus-Verlag, 1978, S. XVI+284. (Das Oestliche Christentum, N.F. Band 30).

На основі головно думок єпархіальних єпископів про церковну реформу, які 1905 р. зібрав Оберпрокурор Победоносцев, як підготовки до наміченого всеросійського Собору, і які 1906 р. опубліковано, як також на основі єпархіальних річних звітів до Святішого Синоду з рр. 1900-7 та річників « Церковного Вісника » за рр. 1900-7 — описано у праці стан сільських парафій в Росії у критичних роках на початку 20 століття, в таких розділах: Загальний стан; Святина; Богослуження; Сільське духовенство; та Вірні. У праці представлено так само й сільське духовенство на Україні, в границях Росії.

- 1617.** - Косн Н., *Die Russische Orthodoxie im Petrinischen Zeitalter*. Ein Beitrag zur Geschichte westlicher Einflüsse auf das ostslavische Denken. Breslau und Oppeln, Priebatsch's Buchhandlung, 1929, S. 192.

На тлі загальної політичної і церковної історії, автор розглядає західні впливи, головно протестантські, на « східно-слов'янську думку », зокрема в часі церковних реформ за володіння в Росії Петра I, присвячуючи багато уваги двом визначним церковним провідникам: єп. Стефанові Яворському та єп. Теофанові Прокоповичеві, які оба вийшли з Київської Академії й оба у великій мірі принесли звіттам нові західні течії. При кінці подана бібліографія.

7. ГАЛИЦЬКА МИТРОПОЛІЯ

- 1618.** Бажанський М., *Історичний шлях церковного життя в Снятині*. « Снятин », Дітройт, ЗСА, 1975, ч. 12, с. 2-15.

У статті, головно на підставі Шематизмів, подано опис церковного життя містечка Снятина та частинно околиці всіх віровизнань та народностей — поляків, вірмен, жидів й німців, які там проживали, зокрема історичний шлях укр. церковного життя.

1619. Влох М., *Винники, Звенигород, Унів та довкільні села*. Іст.-мемуарний Збірник. Чикаго, США 1970, с. 527.

Багато матеріялу до церковної історії знаходиться по всіх майже статтях. Зокрема до неї відноситься коротка стаття: К. Мицько, *Церква (257-260)* та Влох М., *Унів і Унівська архимандрія (490-507)*.

1620. Добрянский А.И., *О современномъ религиозно-политическомъ положеніи Австро-Угорской Руси*. Москва, изд. П.Ф. Левдика, 1885, с. 52.

Автор, один з провідних закарп. москвофілів, в такому ж дусі реферує тут про політично-релігійне становище в цілій Австро-Угорщині, а головню в Галичині та між руським населенням на Угорщині.

В подібний спосіб, трохи пізніше представляє церковно-політичні відносини в Галичині: Марковъ Д.А., *Галицко-русскій вопросъ*. Оттискъ изъ «Славянскихъ Извѣстій» (н. 6, 1909), с. 12.

1621. Дольницький І., *Из минулих днів*. Календар «Місіонаря», Жовква 1924, с. 122-135.

Під цим заголовком автор подає коротку історію свого ув'язнення та інтернування в горезвісному таборі в Талергофі, на початку першої світової війни, в якому тоді під закидом москвофілства запроторено багато тисяч галичан, а між ними й багато священників.

1622. (Зельська Іванна), *Марійська Дружина на західно-українських землях*. «Логос» ХХІХ, 1978, с. 120-4, 189-196.

Це збірка споминів провідних учасниць про розвій і працю Марійських Дружин у містах Галичини, яку збрала І. Зельська, даючи до неї короткий вступ. Авторками споминів є: Д. Гошуляк, М. Дубляниця, С. Климкович і М. Молодецька — про такі міста: У Львові, Самборі, Перемишлі і на еміграції.

1623. Клепарчук С., *Дорогами і стежками Брідщини*. Спомини. Торонто, в-во «Родина», 1971, с. 250.

Автор споминів, о. Степан Клепарчук, на основі власних спостережень подав опис розвитку церковно-громадської діяльності в цілій Брідщині, з багатим матеріалом до церковної історії, поміщуючи теж багато ілюстрацій.

1624. Назарук О., *Гр.-Католицька Церква і Українська Ліберальна Інтелігенція*. Загальний огляд сучасної української кирині на церковній області в краю і на еміграції. Львів, накладом «Правди», 1929, с. 148.

Цей огляд, за словами самого автора, написаний з приводу критиканської праці п.з. «В ім'я правди», яку проти свого єпископа і Сх. Конгрегації написав гімн. учитель Роман Гамчикевич, вважаючи себе при цьому приятелем Католицької Церкви і навіть католиком. Повний заголовок цієї праці: «В ім'я правди! Св. Конгрегації для Східної Церкви і Преосв. Владиці Йосафатові Коциловському до відома». В Перемишлі, накладом автора, с. 24, вел. 8-ки. У відповіді автора багато матеріалу до зрозуміння тодішньої церковної ситуації в Галицькій митрополії.

1625. Олійник П., *Як польщили Посяння*. Краків, Минуле й Сучасне ч. 13, Укр. Видавництво, 1941, с. 47.

Автор переробив згадану в іншому місці брошуру о. Романа Прислопського «Примѣр лятинизаторской гакаты», доповнивши описані ним події даними з «Шематизму греко-католицького духовенства Ап. Адміністрації Лемківщини 1936 р.». Вступ написав др. М. Андрусяк.

1626. Полішко К., *З Минулого української мови та й обряду*. Календар «Місіонаря», Жовква 1942, с. 48-59.

Головну увагу автор присвячує церковним метрикам, їхньому історичному значенню, народній мові, в яких вони були списувані в 17 столітті та як там означувано обрядову приналежність.

1627. Прислопскій Ром. И., *Примѣръ лятинизаторской гакаты на рубежахъ Галицкой Руси*. Перемишль, изд. автора, 1902, с. 48.

Автор, настоятель парафії у Дубецьку, наводить кілька при-

кладів перетягання на латинський обряд українських вірних з різних місцевостей, за його часів, головню у місцевості Бахорка.

1628. Хома І., *Собори Екзархів у Львові 1940-1941*. « Богословія », Рим 1980, т. 44, кн. 1-4, с. 131-180.

Автор розглядає причини й обставини встановлення чотирьох екзархів в ССРСР; декрети першого Собору Екзархів 18-19 вересня 1940 року; потвердження встановлення екзархів, номінації екзархів і Собору; Другий Собор Екзархів 9-15 червня 1942 р.; Звіт про стан Екзархів; Собори Екзархів, Петроградський Синод 1917 року і Архиепархіяльний Собор 1940 року; Плян митр. Андрея та подає при кінці свої підсумки, в резюме в італійській мові. В додатку поміщено 8 документів (153-180): Повідомлення митр. А. Шептицького про іменування екзархом Л. Фйодорова, переслане папі Бенедиктові XV; Начерк письма про його потвердження; Декрети Собору 18-19 вересня 1940 р.; Письмо Екзархів з 24 січня 1941 р. до кард. Е. Тіссерана; Потвердження чотирьох екзархів Пісм XII 22 листопада 1941 року; Звіт асп. Йосифа Сліпого, екзарха В. України з 12 квітня 1942 року і Звіт митр. А. Шептицького про Собори, їх труднощі і прохання до кард. Е. Тіссерана з 22 червня 1942 року.

1629. Шавельскій Г.И., *Воспоминание последнего протопресвитера русской армии и флота*. Н. Йорк, изд. Чехова, 1954, I-II, с. 414+412.

У розділі « На юго-западном фронте — Воссоединение галицких униятов », т. I, с. 157-182 і в II томі, в розділі « Церковное дело в Галиции », с. 33-46, автор у своїх спогадах присвячує окрему увагу навертанню на православ'я галицьких українців в часі першої світової війни, яким займався асп. Евлогій, подаючи теж свої критичні спостереження.

1630. Щепкович Ф., *В Імя Правди*. Станиславів, накладом автора, 1911, с. 167(+3).

Автор стає в обороні єп. Г. Хомишина, на якого накинулись не тільки світські, але також багато з духовенства після того, як він до всього клиру поставив питання у справі преси, в якою це духовенство було зв'язане. Це питання єп. Г. Хомишин поста-

вив у Єпархіяльнім Віснику, ч. XII, під днем 30 листопада 1910, ч. 97 орд. У виданні насвітлений сумний релігійний стан серед тодішньої нашої інтелігенції й великої частини самого клиру. Багато місця зокрема присвячено питанню жонатого священства і целібату.

1631. *Бойківщина.* Монографічний Збірник Матеріалів про Бойківщину в Географії, Історії, Етнографії і Побуту. Редактор мгр. Мирон Утрисько. Наук. Тов. ім. Шевченка, Укр. Архів, т. ХХХІV. Філядельфія-Н. Йорк, 1980, с. 521(+1).

У Збірнику, як у всіх інших подібних, у всіх статтях багато матеріалу подано також до історії Церкви на Бойківщині, зокрема в статті: *Визначні Постатті Бойківщини*, с. 81-118, між якими вибрані всі визначніші священники, та в статті о. М. Ваврика: *Історичний нарис Чернечого життя і Василіянські монастирі на Бойківщині*, с. 251-290.

1632. *Підгавцька Земля.* Історично-мемуарний збірник. Головний редактор проф. Т. Гунчак. Н. Йорк, Париж, Сидней, Торонто, НТШ, том ХХІV Український архів, 1980, с. 744.

Мандрівка землями Підгавччини. Матеріали зібрав В. Папіж, Н. Йорк, Париж, Сидней, Торонто, НТШ, Укр. архів, т. ХХІVа, 1980, с. 170.

Як у всіх подібних збірниках, також у цих обох по всіх статтях, зокрема при нарисах про поодинокі місцевості, розсипано багато матеріалу до історії Церкви та церковного життя. Церковній тематиці в особливіший спосіб присвячений нарис В. Папіжа: *Деякі релігійні обряди і народні звичаї в Підгавччині* (69-103), та Г. Лужницького: *Сторінка із релігійно-церковного життя Підгавччини* (311-8).

1633. *Шляхами Золотого Поділля.* Зредагував С. Конрад. Філядельфія, Комітет «Тернопільщина», т. I, 1960, с. 287; т. II, Наук. Тов. III. в ЗСА: Укр. Архів, т. ХХI, 1970, с. 281.

Крім інших статей, в яких розсіяно багато матеріалу до історії Церкви у цій області, зокрема церковній тематиці присвячені ще наступні розвідки: І. Назарко, *Наші Владики з Тернопільщини*

(119-136); Б. Курилас, *Свят-Успенський храм (177-183)*; Ваврик М., *Василіянські монастирі на Галицькому Поділлі (243-260)*; Том II: Стасюк А., *Тернопільська парохія (21-28)*; Вояковський Н., *Цариця України в чудотворних іконах Тернопільщини (29-40)*; і с. Моніка, *Тернопільська захоронка (59-62)*.

1634. - HORNICKI E., *Stronnictwa Ruskie w Galicyi a Ruskie Duchowienstwo*. «Przegląd Powszechny», Kraków 1890, XXVIII, N. 11-12, s. 157-175, 371-402.

У статті подано досить широкий огляд історії народного руського (українського) руху та участь в ньому галицького духовенства, а потім розглядає рівні галицько-українські партії, течії, товариства, їхні напрямні, засоби, подає їх характеристику, як також описує становище всього духовенства, яке воно зайняло супроти них.

1635. - МОКРЫ W., *Życie Kulturalno-literackie ukraińców w Galicji w pierwszym 30-leciu XIX wieku*. «Slavia Orientalis», Warszawa, Polska Akademia Nauk, 1981, s. 45-60.

У цій статті, яка є вступом до більшої монографії про «Руську Трійцю», описано початки культурно-літературного життя серед українців в Галичині, у перших 30-х роках 19-го сторіччя, яке постало і розвивалося майже виключно членами українського католицького духовенства та його єрархії.

1636. - RADZIK R., *Instytucjonalny rozwój ruchu narodowego w Galicji wschodniej w latach 1848-1863*. «Kwartalnik Historyczny», Warszawa 1982, Rocznik LXXXVIII 1981, s. 955-972.

У статті описано постановня Руської Ради 1848, політичних та мілітарних організацій і постановня та розвиток культурно-просвітніх інституцій та преси, в роках 1848-1859 та в роках 1860-1863. Всю майже ініціативу та головну ролю у цьому русі відіграло майже в цілості українське католицьке духовенство, зокрема вища церковна єрархія, яка диспонувала розбудованою церковною організацією.

1637. - *Tysiąc lat Przemysła. Zarys historyczny. Część I*. Rzeszów, Krajowa Agencja Wydawnicza, 1976, s. 524. Zespół red.: F. Perowski, A. Kunysz. J. Olszak.

У великій монографії про тисячолітню історію княжого городу Перемишля, на різних місцях заторкується теж його церковна історія (130-137, 181, 196), зокрема багато місця присвячено описові церков та костелів (415-484). У праці багато світлин, а по кожній частині подане резюме в англійській та російській мовах.

8. МУКАЧІВСЬКА, ПРЯШІВСЬКА І КРИЖІВСЬКА ЄПАРХІЇ — МАРАМОРОЩИНА

1638. Баран О., *Гомілетичні «Бесіди» Михайла Лучкая з 1830 року*. Вінніпег, Укр. Вільна Академія Наук у Канаді, серія «Славістика», ч. 76, 1977, с. 85.

«Бесіди» Лучкая це перша надрукована 1830 р. книга проповідей для українців в Австро-Угорщині і, як його «Грамматика», вплинула на розвиток українського проповідництва в межах Австро-Угорщини. Ці проповіді він виголосив в ужгородській парафіяльній церкві між 1827-1830 роком. Студія ця включає огляд праць про М. Лучкая, його короткий життєпис, постання «Бесід» та їх значення в розвитку мови укр. проповідництва на Закарпатті, розгляд фонетики, морфології, синтакси «Бесід» та перегляд головнішої бібліографії.

Рец.: «Укр. Історик» 1979, с. 157-8 (Я. Розумний).

1639. Волошин А., *Доклад о діяльності Ужгородської греко-католицької півцо-учительської семінарії, за 1931-1932 шкільний рік*. (Од оснoваннн СХХХVІІІ-ий). Ужгород, друк. ОО. Василіян, 1932, с. 26.

У виданні зібрано подрібні інформації з діяльності дяко-вчительської семінарії в Ужгороді за рік 1931-2.

1640. Голенда Й., *Анатолій Кралицький у Закарпатоукраїнському Культурному Житті Минулого Століття*. «Науковий Збірник Музею Української Культури у Свиднику», 9, Пряшів 1980, с. 135-206.

А. Кралицький (1835-1894), священник-василіяннин, — одна з найбільших постатей культурного життя закарпатських українців

минулого сторіччя. Авторка подає у розвідці в загальних чертах його життєпис та описує його багатогранну діяльність, зокрема присвячує увагу його громадсько-культурній та освітній праці, як також його літературній та науковій творчості. При кінці додано резюме в словацькій, російській та німецькій мовах.

- 1641.** Лавош Ф., *История Русинох Бачкей, Сриму и Славонии 1745-1918*. Доселєнє, гавдовски, просвѣтни, културни, и духовни живот. Вуковар, Союз Русинох и Украинцох Горватскей, 1979, с. 301(3).

У великій праці, в якій зібрано дуже багато матеріалу архівного, статистик, подано найбільшу досі історію русинських та українських поселенців у Бачці, Сремі та Славонії (Югославія), за роки 1745-1918. Матеріали до історії Церкви розсіпані по всіх розділах, зокрема Церкві присвячені два більші наступні розділи: *Якей вири були нашо дїдове у часу селєня*, с. 182-205, і *Вибудов церкви и школи*; *Просвѣтна робота* (головно в Керестурі та Коцурі), с. 243-278.

- 1642.** Лучкай М., *История Карпатских Русинів церковна і світська (давня і нова аж по наш час)*. Том I, від найдавніших часів до приходу мадярів у Язигію і Дакію. (Historica Carpatho-Ruthenorum sacra et civilis - М. Lutskaу, Т.І.). «Науковий Збірник Музею укр. культури у Свиднику» 11, Пряшів 1983, с. 41-181.

Автор був придворним наставником храму П.Д.М. в м. Лукка, в Італії, і ужгородський священик, перед тим єпархіяльний секретар. Історію в 6 томах написав на матеріалі достовірних авторів, королівських грамот та архівних документів Мукачівської єпархії. Історія була написана в латинській мові й ніколи досі не опублікована. В ній подана історія церковна й світська Закарпаття — на фоні Мукачівської єпархії, використавши багатий архівний матеріал цієї єпархії, різні грамоти, важливі документи, листи та протоколи, які сьогодні вже дослідникам недоступні. У Збірнику поданий I том історії, в латинському оригіналі та українському перекладі. Вступ подав Ю. Сак. При кінці додано резюме в словацькій, російській та німецькій мовах.

- 1643.** Пап С., *Початки Християнства на Закарпатті*. Філядельфія, накладом Митрополії Укр. К. Церкви у ЗСА, 1983, с. VIII+222.

Основаючись на новіших дослідженнях істориків й археологів, автор доводить, що Закарпаття охрестили по дорозі на Моравію св. Кирило і Методій, ще 863 р. Вони надали йому назву « Русь » й залишили кириличну азбуку, висвятили священників та поставили єрархію. По прогнанні з Моравії на Закарпатті осів авст. Горрад та учні свв. Кирила й Методія, які християнізували потім мадярів, половців, секелів та волохів. З Закарпаття, яке під час володіння Володимира В. (978-1015) було приєднане до Київської Русі, християнство проникало на всю Русь і звідтам взято перших місіонерів, священників та єрархію. Обговорюючи теж діяльність свв. Кирила і Методія в Моравській державі, він доводить, що вони там впровадили візантійську Літургію й кириличне письмо. При кінці праці 364 приміток та додано резюме в англ. й нім. мовах.

- 1644.** Савол С., *Голгота Греко-Католицької Церкви в Чехословаччині*. Торонто, В-во ОО. Василіян, « Укр. Духовна Бібліотека » ч. 49, 1978, с. 352.

У першій частині 1-231 автор описує власні спостереження з часів перед насильною ліквідацією греко-католицької Церкви, зокрема в Чехословаччині, як теж і в сусідньому Закарпатті, далі укриття перед арештуванням та втечу до Австрії та Італії.

В другій частині, с. 235-335, автор подав ще схематичний нарис переслідування та ліквідації Пряшівської єпархії. У цих спогадах подано багато відомостей, про які сьогодні, мабуть, вже ніхто з живучих не знає, тому вони набирають вже історичної вартості й залишаються важливим історичним документом. Англійське резюме подано при кінці на с. 337-350.

- 1645.** Сегеди Й., *Парохії Осецького Вікаріята у 18-ім століттію*. « Християнський Календар » 1980, Р. Керестур, с. 109-150.

У статті подана історія наступних гр.-католицьких парафій у Бачці та Сремі за роки 1750-1900: Керестур, Коцур, Варадин (Новий Сад), Шид, Петровці, Бачинці, Миклошевіці, Вербас, Митровица і Дюрдьов. Матеріяли до неї зібрано в єпископських архі-

вах Калочавським і Крижевським, парафіяльній хроніці в Керестурі, старих шематизмах та зокрема в ювілейному шематизмі з 1962 року.

1646. ШТЕФАН А., *За Правду і Волю: спомини і децю з історії Карпатської України*. Під редакцією С. Росохи. Торонто, «Карпатський Дослідний Центр». Книга перша 1973, с. 352; книга друга 1981, с. 384.

Розвиткові релігійного життя автор присвятив дуже багато місця. Один з підрозділів має назву: «*Мукачівська єпархія — мати Карпатської України*». Ця єпархія сягала тоді далеко в сьгоднішні мадярські й румунські землі. Тому історичний розвиток тодішнього Закарпаття автор розглядає під кутом тісного пов'язання широких народних мас з своїм духовенством, якому приписує самозбереження великої частини його, бо священики від половини 19 сторіччя до першої світової війни творили карпато-українську літературу, і їм у великій частині треба завдячувати розвиток шкільництва, преси й навіть господарського життя. У 2-му томі подано список діячів з 1890-1918 років, при тім називає 159 священиків і 166 учителів церковних шкіл. Зібрав теж список учасників Конгресу в Хусті, який 21.1.1919 р. проголосив злуку Закарпаття з Укр. Народною Республікою, серед яких чимало було й священиків та учителів церковних шкіл. До багатьох додано біографію і характеристику їхньої діяльності. У виданні коло 300 ілюстрацій історичних постатей, єпископів, священиків і старинних церков.

Рец.: «Укр. Історик» 1982, XIX, чч. 73-74, с. 105-110 (Стерчо П.).

1647. - FIEDLER J., *Beiträge der Union der Ruthenen in Nord-Ungarn und der Immunität des Clerus derselben*. Wien, K. Gerold's Sohn, 1862, S. 46. (Aus dem Aprilhefte des Jahrganges 1862 der Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften, Bd. XXXIX, S. 481).

Автор подає короткий історичний нарис церковної Унії в північній Мадярщині, отже на Закарпатті, аж до установаження Мукачівської єпархії та звільнення духовенства від чужої залежності (1-25). На дальших сторінках поміщено 12 документів, які

навітлюють розвиток цих проблем, та список Мукачівських єпископів, від 1454 до 1738 року.

1648. - MAGOSCI P.R., *The Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus (1848-1948)*. Cambridge, Mass, Harvard Univ. Press, 1978, p. XVI+640.

У великій праці церковній історії присвячено окремо тільки один короткий розділ, с. 178-187. Але, тому що духовенство на Закарпатті відігравало важну роль на всіх ділянках, мова про них майже на кожній сторінці, хоч у зв'язку з їхньою народною діяльністю. У праці зібрано дуже велику бібліографію з 2279 позиціями.

Рец.: «Or. Christ. Per.», 45-1, 1979, p. 234-6 (Ладко М.).

1649. - РЕКАР А., *The Bishops of the Mukachevo Eparchy*. Pittsburgh, Byz. Seminary Press, 1979, p. IV+88.

На загальному історично-церковному тлі у популярному виданні зібрано короткі життєписи усіх єпископів Мукачівської єпархії, яка стала матір'ю усіх інших східних єпархій в давній Угорщині. Перед Ужгородською Унією 1646 р. подано тільки короткі біографічні дані про 13 Мукачівських єпископів, починаючи роком 1491, і 5 єпископів Мармарошських. Довші життєписи подано про всіх дальших єпископів — аж до останнього єп. Т. Ромжі, і ліквідації католицької єпархії. Передше вони були майже всі друковані в англломовному «Візантійський Католицький Світ».

1650. - РЕКАР А., *Bishop John Bradač, the last Basilian in the Mukachevo episcopal See (1732-1772)*. «Orientalia Christ. Periodica», vol. XLIX, fasc. I, Rome 1983, p. 130-152.

У 250 річницю його народження автор подає короткий нарис життя та діяльності Мукачівського єпископа І. Брадача, починаючи з його походження, студій та священничої діяльності, аж до єпископської номінації в 1768 році. Зокрема довше зупиняється на його широкій і важливій діяльності на владичому престолі та важких змаганнях, щоб здобути незалежність від мадярських латинських єпископів, аж до канонічної ерекції Мукачівської єпархії 1771 року, незважаючи на всі труднощі, перешкоди, підозрін-

ня та оскарження збоку латинської мадярської єпархії й самого Нунція, та передчасної смерті 1772 року на 40 році життя.

1651. - ŠIMRAK J., *Red grkokatoličkih biskupa*. «Spomenica Kalendar grkokat. Križevačke Biskupije za 1931», Zagreb, s. 33-69.

У статті подано коротку історію 24 греко-католицьких єпископів Крижівської єпархії в Югославії, починаючи від Семена Вратаня (1611-1630), кінчаючи на Юліяні Дрогобецькому (1891-1920).

1652. - ŠIMRAK J., *Sjedinjeni Biskupi u Marči, Oponi i Pakracu i Arsenije Crnojevič*. «Spomenica grkokat. Križevačke Biskupije za godinu 1934». Zagreb, s. 237-365.

Автор присвячує увагу історії з'єдинених Владик теперішньої Крижівської єпархії в Югославії: у Марча — Марка Зорчіча (1685-8), Ісаї Поповича (1689-1699) та Гавриїла Турчиновича (1700-7); в Опова — Лонгина Раїча († 1694), Йова Раїча і Петра Любібратіча († 1703) та в Пакрац — Петра й Івана Любібратіча, як також ролю в їхній історії тогочасного сербського патріярха Арсенія Черновіча.

1653. - ŠIMRAK IO., *Graeco-Catholica Ecclesia in Jugoslavia. Dioecesis Crisiensis, olim Marčensis historia et hodiernus status*. Zagreb. typis «Narodna Prosvjeta», 1931, s. 32+129-144.

На перших 30 сторінках подано деякі дані до історії Крижівської єпархії в Югославії, до якої, крім хорватів та інших національностей, належать також українці-русини, які творять там більшість. Цю історію подано на тлі коротких життєписів Марчанських, півніше Крижівських єпископів, починаючи в 1611 року та з'єдинених єпископів в Далмації, Герцеговині, Чорногорі, Славонії і Сирмії. На сторінках 31-32 знаходиться стан в 1931 року, а на с. 129-144 індекс імен осіб та місцевостей, з короткими поясненнями.

1654. - ŠIMRAK I., *De relationibus Slavorum meridionalium cum S. Romana Sede Apostolica saeculis XVII et XVIII*. Vol. I: De rebus gestis Unionis in confinibus Croatiae ab Episcopo Simeone Vra-

tanja usque ad Sabbam Stanislavič (1611-1661): Zagreb, Academia Theologica Croatica, vol. VII, 1926, p. 178.

Автор подав на початку індекс архівних документів, а потім коротку історію Унії на горі «Фелетріо» (Плетеріс), єпископів М. Предеввіча і Р. Леваковіча, з додатками документів, та з'єднаних єпископів в Марча: Г. Предеввіча, В. Предеввіча та Савви Станіславіча (1648-1661), також з документами. Вони дали початок сьогоденній Крижівській єпархії, до якої належать також українські вірні, які проживають у Югославії. При кінці поданий покажчик імен.

9. ПОДИНОКІ ЧАСТИНИ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ

1655. Арсеневъ К.К., *Свобода совѣсти и въротерпимость*. Сборникъ статей. С. Петербургъ 1905, с. VI+292.

Ставши в обороні свободи совісти та віротерпимости, що стало можливим тільки завдяки новому духові у зв'язку з революційним 1905 роком, у розділі: Католициство и лютеранство, на сторінках 220-233 згадується та представляється найтяжчий з усіх стан т.з. «упорствующих», тобто колишніх уніятів, головно з Холмської єпархії, які ще 30 років після насильної ліквідації їхньої Церкви чинили спротив і не дозволили, щоб їх включити до російської прав, Церкви. 1895 р. за урядовим звітом було їх 73.175, 1896 до 77.000, а 1897 навіть 83.000, не зважаючи на всі переслідування, які мусіли переносити.

1656. Вукулъ П., *Подолія. Сто лѣтъ тому назадъ и теперь*. (Ко дню столѣтія возсоединенія Юго-западнаго русскаго края съ Россіей). «Странникъ», С.Пб., 1893, I, с. 603-635.

У «ювілейній» статті з нагоди 100-ліття «возсоединенія» полуднево-західного краю — Поділля з Росією автор дає опис «навернення» пізнішої Брацлавсько-Подільської єпархії за цариці Катерини II та її пізніший розвиток.

1657. - Рожков В., *Церковныя вопросы в Государственной Думе*. Рим, Папський Вост. Институт, 1975, с. 453.

У цій більшій праці, докторській дисертації про церковні справи, які були предметом нарад та рішень Державних Дум після 1905 року, автор в окремий спосіб присвятив увагу справам церковно-приходських шкіл та питанню про реформу церковного приходу і фінансовим питанням Церкви, які мають відношення також і до Церкви на Україні; окремий розділ присвятив він справі виділення Холмщини з Варшавського Королівства в окрему губернію, щоб таким чином захоронити її перед польськими і католицькими впливами. Головний поштовх до цього дав перехід коло 200.000 колишніх уніятів, які скористали з нагоди і після революції 1905 р. перейшли до латинської Церкви, бо східна католицька Церква (уніятська) була й далі заборонена. Про ці релігійні відносини на Холмщині в дебатах присвячено багато уваги.

1658. Семчук С., *Наша Холмщина*. Мондер, Алберта, в-во ОО. Василіян, 1948, с. 31.

Автор дає короткий популярний виклад про Холмську єпархію в першій половині 17 сторіччя, зокрема про визначну діяльність Холмського єп. Методія Терлецького (1630-1649).

1659. Хома І., *Холмське питання в переговорах з Римом (1880-1882) і в Державній Думі (1909-1912)*. « Богословія », т. 42, Рим 1978, с. 85-111.

Справу Холмської єпархії, яку 1875 насильно переведено на православ'я, розглядали в часі переговорів у Відні від 12 квітня до 31 жовтня 1880 року, як теж у Римі від 13 квітня до 25 жовтня 1881 року, але безуспішно, бо російський представник про ці справи не хотів говорити, заявляючи, що « бувають обставини, в яких сила бере верх над правом ». Це ж питання виринуло знову в рр. 1909-1912 в Державній Думі, коли розглядалося справу створення нової Холмської Губернії, щоб запобігти переходові колишніх « уніятів » на латинський обряд, як це сталося 1905 року, коли то майже 200.000 перейшло до латинської Церкви, не маючи можливості відновити свою власну.

1660. - Wańkowski E., *Ruś Chełmska od czasu rozbioru Polski*. Lwów, nakł. autora, druk. Narodowej W. Manieckiego, 1887, s. 250.

Автор, наочний свідок усіх подій, які описує — професор се-

мініарії та канцлер Холмської консисторії, використовуючи теж матеріяли, які мав під рукою, подав історію Холмської єпархії в життєписах та характеристиці всіх її єпископів, починаючи, від останнього розбору Польщі, єп. П. Скарбек-Важинським († 1804) та інших осіб, що мали вплив на її долю. У другій частині (101-167) подає стан духовенства за рік 1866 разом з парафіями і населенням, як також короткі монографії важніших історичних місцевостей. На с. 167-210 наведено поазбучний список духовенства (214) Холмської єпархії за 1866 рік, з короткими даними про кожного, додаючи ще тих 16, яких єп. Куземський висвятив перед залиценням єпархії. При кінці помістив ще кілька документів, між ними свого рода Статут Олександра II-го з 1864 р. та Етат духовенства (169.055 рб.). При скасуванні Унії 85 священників знищено, 33 вивезено, 37 переїхало до Галичини, і тільки 59 підкорилось насильству.

1661. - FRĘSNOWICZ T., *Cerkiew greko-katolicka na terenie diecezji podlaskiej za rządów biskupa Beniamina Szymańskiego*. Studia i materiały historyczne. Rzym, typ. Pont. Universitatis Gregorianaе, 1981, s. 185+(3).

У праці, в більшості на основі архівних матеріалів, представлено ситуацію З'єдиненої гр.-католицької Церкви на терені Підляської латинської дієцезії за часів урядування єп. Венямина Шиманського (1856-1868), — його зв'язки з з'єдиненими Холмськими єпископами та старання, щоб вірних східного обряду врятувати перед насильним переведенням на православ'я. При кінці подано ще бібліографію та покажчики імен і місцевостей та Додаток о. З. Млинарського: Таблиці на честь Підляських мучеників в костелах Свдлецької або Підляської дієцезії.

Пор. теж його: *Duszpasterska Działalność B. Szymańskiego, Biskupa Podlaskiego*. «Studia z Historii Kościoła w Polsce, T. I», Warszawa, Akademia Teologii Katolickiej » 1972, s. 103-238.

1662. - GLÓDZ S.L., *Działalność sądowa i administracyjna chełmskiego konsystorza grekokatolickiego w latach 1815-1875*. Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, Romae 1980, s. 78.

З великої дисертації до докторату на Сх. Інституті в Римі, у цьому виданні видруковано тільки другий розділ: Холмська

консисторія як правна особа, разом з вступом і закінченням та бібліографією, як також в резюме в латинській мові. В машинописі залишився перший розділ про організацію Холмської єпархії, третій — про засяг судової влади цієї Консисторії та четвертий — про її адміністративні уповноваження.

1663. - PRZEKOP E., *Verlauf der Auflösung der kirchlichen Union in der Diözese Chelm* (1875). «Ostkirchliche Studien» Würzburg 1982, S. 160-175.

У статті розглядається ліквідація церковної Унії в Холмській єпархії 1875 р., зокрема приготування до цього акту за допомогою т.зв. чистки обрядів та як її впроваджувано і як її сприймали вірні.

1664. - WIERZCHOWSKI M., *Sprawa Chelmszczyzny w rosyjskiej Dumie Państwowej*. «Przegląd Historyczny», Warszawa 1966, s. 97-125.

У статті розглядається справа виділення Холмщини з Варшавського Королівства, щоб таким чином ослабити там католицькі впливи. Цю справу дебатовано в Державній Думі після того, як 1905 року к. 200.000 колишніх уніятів перейшло до латинської Церкви, бо з'єдинена Церква і далі була заборонена.

1665. - *Considérations sur l'Etat de l'Église Unie en Pologne. A l'occasion de l'attentat du 13 Mars*. Leipzig, Wolfgang Gerhard, 1881, p. 30.

У статті описується скасування З'єдиненої Церкви на Холмщині та Підляшші, започатковане зараз після польського повстання 1861 року, а завершене 1875 року.

1666. - *O Obrzędach Grecko-Unickich, jako kwestyi czasów dzisiejszych w Galicyi Wschodniej*. Przez Księdza tegoż obrządku. Lwów, w drukarni Zakładu Nar. im Ossolińskich, 1862, s. 168.

В часі живої обрядової дискусії, яка в тому часі розвинулася, видавець зібрав тут важніші статті на цю тему, Пастирське Послання митр. Г. Яхимовича, а потім представляє, як раніше ця сама справа розвивалася на Литві та Україні перед 1839 роком, а зокрема як вона тепер виглядає на Холмщині, закінчуючи деякими власними спостереженнями.

10. УКРАЇНЬСЬКА ЦЕРКВА НА ЕМІГРАЦІЇ

1667. Божик П., *Чому я навернувся*. Мондер, в-во ОО. Василян, 1945, с. 32.

Автор, бувший православний священик з Буковини, описує історію свого навернення до української католицької Церкви, при чому дає багато цінних спостережень про церковне життя в одних і других.

1668. Будний Б., *Перша Українська Дивізія Української Національної Армії у Британському Полоні в Італії*. Риміні 1945-1947. Збірник І. Упорядник Б. Будний. Нью Йорк, Братство колишніх воєнків першої укр. дивізії, 1979, с. 328.

У Збірнику церковно-релігійному секторові у таборі для полонених воєнків в таборі Риміні присвячено наступні статті: *Будний В.Б.*, «Брат і Слуга» — про старання і труди Кир. І. Бучка (177-190); *Ваєрик М.*, «О Пліненних» — спомини про власні поїздки з Риму до Риміні та душпастирську в ньому діяльність (с. 192-204); *Ольгин Б.*, Українські католицькі душпастирі (с. 227-241); *Крат М.*, Українська Православна Громада (с. 242-252).

У збірнику вміщено теж дуже багато ілюстрацій.

1669. Вівчарук С., *Апостольський Екзархат у Великобританії*. Альманах Союзу Укр. Кат. «Провидіння» Філядельфія 1979, с. 147-155.

У короткому нарисі зібрано найважливіші інформації про постановня, розвиток та теперішній стан Укр. Кат. Церкви у Великобританії.

Після цього такі ж короткі дані подано ще про цю Церкву в Югославії та в Австралії, с. 166-176.

1670. Вігоринський І., *Ірасема в історичному розвитку в 1895-1958 рр.* (Науково-популярна розвідка). Прудентопіль, наклад. ОО. Василян в Ірасемі, 1958, с. 148.

У науково-популярній розвідці, на тлі ширшого нарису про масову еміграцію до Бразилії, автор подав історію парафії та монастиря в Ірасемі, які були одними з більших і важніших у Бразилії.

1671. Головацький Р., *Слухайте Нас Усі Народи*. Альманах Союзу Укр. Кат. «Провидіння», Філядельфія 1979, с. 199-215.

У статті автор подав короткий нарис про постання й розвиток Ватиканського Радія, зокрема подрібніше про постання і розвиток Українського Відділу, який почав діяти ще 1939 року, спочатку з двома передачами в тиждень, а тепер з щоденними передачами та співаною Службою Божою у неділі.

1672. Горникевич М., *Церква св. Варвари у Відні*. Львів, накладом автора, 1929, с. 20.

Автор подає короткий історичний нарис церкви та парафії св. Варвари у Відні, починаючи з 1775 року, в якому Марія Тереса передала її «для обривання молодого клиру католицького східного обряду», та присутність в ній мощей св. Йосафата.

Пор. ще його: *Griechisch-katholische Zentralpfarre zu St. Barbara in Wien, anlässlich des 150 jähr. Jubiläums ihres Bestehens*. Skizze aus der Pfarrchronik von Dr. Myron Hornykewitsch, Pfarrer zu St. Barbara. Wien, St. Josaphat-Verein, 1934, S. 32.

1673. Данилишин М., *Релігійне життя*. «Українці в Аргентині». Б. Аїрес, тип. «Доррега», 1979, с. 165-194.

У більшому збірнику про українців в Аргентині, окремий розділ присвячено теж розвиткові церковного та релігійного життя, з численними світлинами та іменами й датами. Крім того, чимало матеріялу про церковне життя знаходиться теж в інших розділах.

1674. Зінько В., *Історія Української Церкви в Бразилії*. «Календар Праці» на 1981 рік, Прудентопіль 1981, с. 79-92.

У статті подано наче в образках найважливіші дані з історії української Церкви в Бразилії, від початків аж до створення східного ординаріату в р. 1951, що його очолив кардинал з Ріо Яків Баррос-Камара, зглядно до настановлення першого українського владики, яким 1958 р. став Кир Й. Мартинець, ЧСВВ.

1675. - Корчагин О., *Перші поселенці з України до Бразилії*. Сапеляк А., *Українська Католицька Церква в Аргентині*. Аль-

манах Союзу Укр. Католиків «Провидіння», Філядельфія 1979, с. 112-125.

В обох нарисах зібрано найважливіші дані про укр. католицькі єпархії: в Аргентині-Буенос Айрес та в Бразилії — Кури-тиба. Додано до них кілька історичних світлин.

1676. Купранець О.Ф., *Катедра св. Йосафата в Едмонтоні*. Едмонтон, Укр. Католицька Єпархія Едмонтону, 1979, с. 245(1).

У монографії на с. 21-138 подано історичний нарис розвитку катедральної парафії, починаючи ще з періоду до приїзду ОО. Василіян, далі їхню участь у розбудові самої парафії, зокрема у побудові величавої церкви та змальовано парафіяльне життя в рр. 1960-1970. Четвертий розділ (с. 141-203) присвячений описові архітектури та розмалюванні катедри. При кінці (с. 207-242) подано скорочений текст в англійському перекладі. Вміщено теж багато ілюстрацій з провідних людей та самої катедри, як також досить обширну літературу.

1677. Марунчак М., *Студії до історії Українців Канади*. Том II. *Історія суспільно-культурного росту українців Манітоби. Піонерська доба*. Частина I. Вінніпег, Укр. Вільна Академія Наук. Збірник Заходознавства, т. XI (9), 1966-1967, с. 546.

Багато матеріалу до церковної історії знаходиться в цілому виданні. Зокрема багато його в першому розділі: Перша українська колонія в Манітобі — про перші богослуження і перших священників, про церкву св. Духа та св. Тройці в Стюартбурн, Онутський цвинтар й Онутську церкву, церкву св. Дмитрія в Гардентоні й Методистську місію (с. 27-41, 55-61, 74-76). В другому розділі про: Суспільно-культурний розвиток українських піонерів Давфинщини і околиць 1896-1908, церковній історії присвячені підрозділи на с. 135-143 і 166-187. В цілості присвячений їй шостий розділ: Змагання за незалежність Церкви (371-522), з підрозділами: Від парохіяльної громади до церковного ієрарха (371-464); Праця російської православної Місії серед укр. поселенців в Канаді (465-484); Єпископ Серафим та Незалежна Грецька Церква (485-520); і Баптистські громади (521-2). При кінці додано список укр. двомовних шкіл в Манітобі (1899-1916), Укр. товариств і

шкіл при кінці 1930 р., укр. церков 1966 р. та укр. поселень в Манітобі.

1678. Марунчак М.Г., *Студії до історії Українців Канади*. Том I. *Шотландські поселенці та українська громада в Пойнт Доулес*. Вінніпег, УВАН Збірник Заходознавства т. X (8), 1964-1965, с. 255.

Про церковні справи чимало згадок у цілому виданні. Зокрема тільки про них говориться на с. 55-64, 83-90, головню ж на с. 164-218 про парафію св. Андрея.

III том, 1968-1969, с. 284 присвячений історії преси, літератури і друку піонерської доби, втому теж, на різних місцях, церковним виданням та церковним діячам.

1679. Марунчак М., *Студії до історії Українців Канади*. Том. V. *Розвідки та Документи до міжсвоєнної доби*. «Укр. Вільна Академія Наук.» Збірник Заходознавства, том XIV (12), Вінніпег 1973-1980, с. 299.

Крім матеріалу по інших розділах, церковній історії тільки присвячений окремий розділ: Релігійна боротьба, с. 79-103, подаючи при цьому Становище Представництва ЗУНР в релігійних питаннях; Характеристику О. Назарука, релігійної боротьби в Канаді і Двадцять шість питань О. Назарука в справах релігії і Церкви в історії України; він підготував їх історикові Д. Липинському, який дав на них відповідь у філядельфійському часописі «Америка». Вони пізніше появились в окремому виданні п.н. «Релігія і Церква в історії України», див. ч. 1036.

1680. Марусин М., *Апостольська Візитатура Українців в Європі*. Альманах Союзу Укр. Католиків «Провидіння», Філядельфія 1979, с. 126-140.

У статті подано деякі важливіші інформації про постання, розвиток, виділення трьох Екзархатів та сьогоденний стан Апостольської Візитатури в Європі, яку започаткував після візитації в Бразилії та побуту в Америці єп. І. Бучко.

На с. 141-144 такі ж інформації подано про Укр. Кат. Церкву в Німеччині, а на с. 145-6 теж про ту ж Церкву у Франції (М. Василик).

1681. - Семчук С., *Українська Католицька Митрополія в Канаді*. Альманах «Провидіння», Філядельфія 1979, с. 94-111.

У 5 коротких нарисах подано найважливіші дані про всі укр. католицькі єпархії в Канаді: Архиспархію у Вінніпезі, та єпархії в Торонто, Саскатуні, Едмонтоні та у Вест Мінстері. Нарис про єпархію Саскатунську подала А.М. Баран. Між статтями вміщено досить історичних світлин.

1682. - Скочиляс І., *Філядельфійська Митрополія*. Альманах «Провидіння» 1979. Філядельфія, Союз Укр. Католиків «Провидіння», 1979, с. 76-93.

У статті зібрані найважливіші інформації про постання, розвиток та стан Філядельфійської архиспархії та обох єпархій: Стемфордської та Чікагської, — з вибраними світлинами.

1683. Скочиляс І., *Папа Іван Павло II відвідав ЗСА*. Альманах Союзу Укр. Кат. «Провидіння», Філядельфія 1980, с. 1-56.

У чотирьох статтях подано короткий опис відвідин Папи Івана Павла II в Америці, зокрема його відвідини укр. кат. митрополичого собору у Філядельфії, з численними світлинами та привітом Папи, який він при цій нагоді виголосив до всіх зібраних в катедрі.

На с. 145-148 подано цей привіт в оригінальній англійській мові.

В тому ж Альманасі на с. 57-96 подано теж номінаційну грамоту митр. М. Любачівського, його життєпис, хіротонію, проповідь Папи під час неї, чин інсталяції та проповідь митрополита під час інсталяції.

На с. 97-102 подано теж в укр. перекладі Лист Папи у зв'язку з 1000-літтям хрищення України.

1684. Стечишин М., *Про Догми, Канони і Правне Становище Української Греко-Православної Церкви в Канаді*. Йорктон 1935, с. 15.

В полеміці з В. Свистуном автор викладає догми та канони Церкви й обговорює становище Укр. Гр.-Прав. Церкви в Канаді до Собору 1924 року; події на Україні і становище УГПЦ по інкорпорації Церкви в Канаді.

1685. *Альманах першої річниці Апостольського Ексархату Саскатуну.* Йорктон-Саскатун 1952, с. 91.

В Альманаху поміщено багато матеріялу до історії пізнішої Саскатунської єпархії, з описом діяльності всіх товариств, Колегії св. Йосифа, Академії Пресв. Серця в Йорктоні та з найважливішими інформаціями про всі парафії й церкви.

1686. *Пропам'ятна Книга відкриття нової церкви парафії Покрови Пресвятої Богородиці, Ванкувер, Б.К., 31 жовтня 1982.* Торонто 1982, с. 255.

Від с. 33 до 202 все видання присвячене історії найбільшої у Брит. Колумбії і центральної укр. католицької парафії у Ванкувері в Канаді, з усіма її товариствами та матеріялами до такої історії, з багатьома світлинами та списками тих, що там трудилися. Зокрема цінний історичний нарис М. Татарнюка, під заг.: Історія постановня й розвитку української католицької парафії у Ванкувері, с. 33-64, та хроніка важливіших дат в англійській мові о. М. Дацюка, від 1900 до 1981 року, с. 65-87.

1687. *Пропам'ятна Книга 85-ліття поселення Українців в Канаді, у провінції Квебек.* «Щоб не пропала піонерська праця і слава». Монреаль, вид. Клубу Українців золотого віку «Тризуб», 1979, с. 330.

Ціла друга частина видання, під наг. «Церква і Священство» (с. 25-131), присвячена церковній історії українців в канадійській Провінції Квебек, головню в самому Монреалі. Багато матеріялу до неї також по інших розділах.

1688. *П'ятдесятліття Української Католицької Церкви св. Юра в Нью Йорку, 1905-1955.* Н. Йорк 1955, с. 328.

У збірнику подано довший нарис про постановня та розвиток самої парафії св. Юра, про тих Отців, що в ній працювали, про парафіяльну школу, хор та різні товариства. Авторами поодиноких статей були С. Демидчук, В. Ваврик, П. Пащак, П. Понятишин, Т. Онуфрик та ін. — в українській та англійській мовах. При кінці подано довгий список тих родин, що приїхали до Америки після війни в рр. 1939-1945 — старанням переселенчої акції при церкві св. Юра (с. 187-266).

1689. *Собор Душ. Пропам'ятна Книга Парафії св. Володимира і Ольги.* Перше Десятиліття Парафії св. Володимира і Ольги в Чикаго. Редактор і впорядник В. Маркусъ. Чикаго, в-во парафії свв. Володимира і Ольги, 1982, с. 489.

Після першого розділу про Духові Підвалини Собору, у великому виданні описано генезу парафії свв. Володимира й Ольги, її розвиток та розбудову, її прицерковні організації, подано короткі життєписи всіх душпастирів, документи, що відносяться до парафії та відгомін чужої преси про неї. У виданні багато пропам'ятних світлин, збірних та поодиноких осіб.

1690. *Сонце Правди.* Йорктон, Саск, Бібліотека БУК-а, ч. 19/20, 1949, с. 62.

У популярній книжечці опрокидуються напасті на св. Йосафата і на Рим, описується яку віру прийняв св. Володимир Великий та в розділі « Православні діла з православної віри » даються деякі інформації про них в Канаді.

1691. *Ювілейна Пам'ятка Катедральної Парафії Пресв. Євхаристії у Нью Вестмінстері, Бр.К., Канада, « Від шкільної залі до катедрального храму ».* Зібрав і зредагував о. Б.М. Ганушевський. Торонто-Нью Вестмінстер, Парафіяльна Рада, 1978, с. 152.

В обох мовах, українській та англійській, подано історію парафії у Нью Вестмінстер, в Бритійській Колюмбії (Канада), яка стала катедральною церквою (с. 22-114), як також подано хроніку важливіших подій у житті парафії (с. 114-125). У виданні багато світлин, як також додано списки померлих парохів і парафіян в рр. 1952-1977, як також членів парафії у цих роках.

1692. *Ювілейна Пам'ятка Укр. Католицької Парафії Успіння П.Д. Марії в Ричмонді, Брит. Колюмбія.* Зібрав і зредагував С. Кузьма. Торонто-Ричмонд, Парафіяльна Рада, 1979, с. 160.

Видання майже в цілості, від с. 22-117, присвячене історії Парафії у Ричмонді, біля Ванкуверу, в Бритійській Колюмбії, та її товариств, з багатьома світлинами, як також списками свя-

щеників, дяків і старших братів, померлих і всіх членів. Всі нариси подані в обох мовах, українській та англійській.

1693. - CYWIŃSKI B., *Świadkowie Narodowej Goryczy. «Ogniem próbowane korzenie tożsamości. Z dziejów najnowszych Kościoła katolickiego w Europie środkowo-wschodniej»*, t. I. Rzym, Papieski Instytut Studiów Kościelnych, 1982, s. 108-131.

Четвертий розділ книжки присвячений українській католицькій (греко-католицькій) Церкві в Польщі, розглядаючи її розвиток на мішаному з польським населенням терені. Окрему увагу, як у всіх інших розділах, про інші Церкви в середньо-східній Європі, автор присвячує закріпленню цієї Церкви серед українського народу, її ролі для нього та взаємини до латинської Церкви та її вірних, зокрема до польської держави, і навпаки. Про неї багато згадок теж знаходиться на інших місцях видання.

1694. - FOGARTY G., *The American Hierarchy and Oriental Rite Catholics, 1890-1907*. (An article from RECORDS, vol. 85, Nos. 1-2. A publication of the American Catholic Historical Society of Philadelphia 1973).

У статті представлено нелегку еволюцію, яку перейшла Американська Католицька Єрархія у відношенні до східних католиків з Галичини та Закарпаття, головно в роках 1890-1907, в чому головну ролі відіграв Апостольський Престіл, який вкінці 1907 року назначив для них першого єпископа, яким став С. Ортинський.

1695. - PEKAR A., *Our Past and Present. - Historical Outlines of the Byzantine Ruthenian Metropolitan Province*. Pittsburg, Pa., Byzantine Seminary Press, 1974, p. VIII+60.

У книжечці подано прецизний історичний огляд Пітсбурзької митрополії, описавши в першій частині національне та релігійне підложжя етнічних груп, які входять у її склад, а в другій — історичний розвиток їхнього релігійного життя в Північній Америці.

1696. - POSPISHIL V., *Ex occidente Lex - From the West - the Law. The Eastern Catholic Churches under the Tutelage of the Holy See of Rome*. Carteret, N.Y., St. Mary's Religious Action Fund, 1979, p. 164.

Перша частина праці присвячена Укр. Кат. Церкві в півн. Америці, подаючи її коротку історію та канонічні принципи, які мали вплив на її розвиток і долю. Ця частина була з деякими пропусками друквана теж в «Jurist». Друга частина присвячена проблемам усіх східних Церков перед кодифікацією для них нового канонічного права.

1697. - PREIMA C., *A Igreja Ucraino-Catolica no Brasil*. «Boletim do Ordinariato dos Católicos de Ritos Orientais do Brasil», n. 2, 1955, p. 11-25.

У статті подано досить подрібний стан з усіх парафій та місійних станиць, з іменами душпастирів та чисельними даними з кожної станиці.

1698. - ПРОСКО В.Р., *Ukrainian Catholics in America. A History*. Washington, D.C.: University Press of America, 1982, p. 170.

В короткому нарисі церковної історії українських емігрантів у північній Америці (ЗСА), автор розглядає початки самої еміграції, її організацію, труднощі й конфлікти з латинською єрархією; адміністрацію першого єпископа — Сотера Ортинського; період по його смерті — до призначення єп. В. Такача і К. Богачевського (1916-1924); організацію та досягнення цього останнього, зокрема у розбудові парафіяльного шкільництва, і вкінці дає короткий перегляд останніх 20 років — до найновіших часів. В Додатку помістив список священників з 1896 р., за їх походженням; статистику церков і священників в 1904 р., і загальну статистику Філядельфійської митрополії (115-118), як також бібліографію, примітки та покажчик імен і предметний (165-170).

1699. - ПРОСКО В.Р., *The Establishment of the Ruthenian Church in the United States 1884-1907*. An article from «Pennsylvania History» vol. XLII, n. 2-April 1975, p. 18.

Автор подав короткий нарис про тяжкі початки та розвій «Руської Церкви» в північній Америці — ЗСА, в роках 1884-1907, представляючи усі труднощі й перешкоди і з боку латинської єрархії, а зокрема пропаганди російської православної місії, яка за 11 років встигла перетягнути до себе коло 9.000 вірних з 13 церквами. В 1905 році 75 священників (більшість з угорських земель) обслу-

говувало к. 300.000 вірних, які вже тоді здобулися на 83 церкви і 2 каплиці. Найбільше проблем виникало на тлі браку порозуміння та співпраці між священиками з Галичини і тими, що приїхали з Закарпаття.

1700. - ROMAN J. *The Establishment of the American Carpatho-Russian Orthodox Greek Catholic Diocese in 1938: A Major Carpatho-Russian Uniate Return to Orthodoxy*, p. 29: (St. Vladimir's Theological Quaterly 1976, 3, p. 132-160).

Після короткого вступу про початки, причини та розмір еміграції з околиць Закарпаття, подано короткий історичний нарис постановя Карпато-Русскої Православної Греко-Католицької Дієцезії, розглянувши поступенно період Ап. Візитатора А. Годобая, відтак єп. С. Ортинського і вкінці єп. В. Такача. Завершено цей період висвяченням о. О. Чорняка православним єпископом (18.9. 1938) та створенням нової православної дієцезії, яке доконав 19.9. 1938 р. царгородський патріарх Венямин I.

1701. - YUZYK P., *The Ukrainian Greek Orthodox Church of Canada, 1918-1951*. Ottawa, University of Ottawa Press, 1981, p. XII+210 (+2).

У цьому виданні, яке постало з первісної докторської праці, автор подає досить обширну історію початків, трудностей та розвитку Укр. Православної Церкви в Канаді, від початків аж до її завершення створенням митрополії та протолошенням Автокефалії 1951 року. На початку праці подана коротка історія Укр. Православної Церкви в Україні (с. 1-27), а при кінці додано досить велику бібліографію, у великій частині призабрану з періодичних газетних видань.

1702. - ZLEPKO D., *Die Ukrainische Griechisch-Katholische Visitation in Berlin (1940-1945)*. «Symbolae in honorem V. Janiw», München, Ukr. Freie Universität, 1983, S. 430-441.

У статті подано короткий історичний нарис про українське католицьке душпастирство у Німеччині, починаючи з 1907 року, зокрема про постановя та розвиток гр.-католицької Візитатури в Берліні в роках 1940-1945, і головну роль у ній прелата о. Петра Вергуна.

1703. - *L'Eglise Saint Vladimir le Grand a Paris. Son Histoire et sa Liturgie.* Paris 1952, p. 32.

Автор подає коротку історію « старої церкви » Любови, зокрема описує її передачу, відбудову, з першою Службою Божою на Різдво 1942 року, та дальшу її ролю для українців-католиків, зокрема після останньої війни. На с. 25-32 долучує коротке пояснення східної Літургії у візантійському обряді.

1704. - *Memories of Mundare. A history of Mundare and districts.* Edmonton, Mundare Historical Society, 1980, p. VIII+571.

У цілому збірнику багато матеріялу до історії Церкви в самому Мондері, що довгий час був центром релігійного життя в Канаді, зокрема його околиць. Справам Церкви зокрема присвячені розділ « Церкви », с. 31-70, які в самому Мондері та околицях, обслуговували ОО. Василіяни; розділ про Мондерський хор, с. 71-3, і Мондерський шпиталь, який започаткували й досі провадять Сестри Служебниці, с. 79-83. У збірнику багато знімок, також з життя церковного.

1705. - *Ukrainians in Alberta.* Editorial Committee. Edmonton, Alta. 1975, p. 560 (+4).

Крім чисельних матеріялів до історії Церкви, які знаходяться в цілому виданні, релігійним інституціям укр. католицької і православної Церкви присвячений один окремий розділ, с. 117-149.

ПОКАЖЧИК ІМЕН АВТОРІВ

Подані числа стосуються позиції творів автора

А. АВТОРИ КИРИЛИЧНОЇ АЗБУКИ

- Амвросій Орнатський, номер 1409
Андрусак М., 1532
Арсенев К.К., 1655
- Бажанський М., 1618
Балей П., 1427
Балик Б., 1533
Баран С., 1587
Баран О., 1638
Бестужев-Рюмин К., 1534
Блажейовський Д., 1535
Божик П., 1525, 1667
Будзінський Г., 1410
Будний Б., 1668
Быкова Т.А., 1411
- Ваврик М., 1631 1633, 1668 (рец. 1424)
Великий А.Г., 1521
Викул П., 1656
Вівчарук С., 1669
Вігоринський І., 1670
Влох М., 1619
Волошин А., 1639
Вояковський Н., 1633
- Гаврилов М.Н., 1570
Гойдич П., 1412
Голенда Й., 1640
Голинський П., 1413
Головацький Р., 1671
Голубинський Е., 1414
Гординський Я., 1415
Горнякевич М., 1672
Горфункель А.Х., 1416
Гринчишин М., 1417
Гуревич М.М., 1411
Гусева А.А., 1462
- Герич Ю., 1418
- Делекторський Т., 1571
Данилишин М., 1673
Дмитриев Л.А., 1572
Добрянський А.И., 1620
Дольницький І., 1621
Дорожнинський Д., 1589
- Заимов Й., 1419
Запаско Я., 1420
Зельська І., 1622
Зінько В., 1674
Зубрицький Д., 1657
- Іларіон (Огієнко), 1421, 1573
Ісаввич Я., 1419
Ісаїв П., 1588
- Казимира Б., 1445
Калиняк М., 1536-7
Каргашев А.В., 1538
Катрій Ю. (рец. 410)
Клепарчук С., 1623
Кобрин В., 1410
Кобринська М., 1574
Константинович Я.Б., 1575
Коржан М., 1598-1601
Корчагін О., 1675
Коструба Т., 1576
Котков С.И., 1422
Крат М., 1668
Купранець О.Ф., 1676
Курилас Б., 1633
Кухар В.В., 1539
- Лабаш Ф., 1641
Лазарев В.Н., 1423
Левицький М., 1424
Левитин-Краснов А., 1602
Ленчик В., 1445

- Лончина Б., 1585
 Лужницький Г., 1632
 Луцик Ю. (Мулик), 1603
 Лучкай М., 1642
- Максименко Ф.П., 1425
 Марков Д.А., 1620
 Марунчак М., 1677-9
 Марусин М., 1577-8, 1680
 Масцюх В., 1426
 Матів, 1589
 Мисько К., 1619
 Моніка, с., 1633
 Музичка І., 1427, (рец. 1486, 1495)
 Мулик-Луцик Ю., 1603
 Мурович В., 1525
 Мужин І.С., 1428
- Нагавський І., 1522, 1540
 Назарко І., 1633
 Назарук О., 1624
 Наумович І., 1596
 Німчук В.В., 1429
 Няради Д., 1523
- Огівко (Іларіон), 1604-6
 Оглоблин О., 1430
 Олійник П., 1625
 Ольгин Б., 1668
- Павлов А., 1431-4
 Панькевич І., 1435
 Пап С., 1643
 Папіж В., 1632
 Полішко К., 1626
 Попович Д., 1525
 Поппе А., 1541
- Прислопський Р.И., 1627
 Рожко О., 1542
 Рожков В., 1657
 Розумний Я. (рец. 1638)
- Сабол С., 1644
 Сапеляк А., 1675
 Св'янцицький Йл., 1436
 Сеґеди Й., 1645
 Семчук С., 1658, 1681
 Скочиляс І., 1682-3
 Соловій М., 1445, 1543
 Стасюк А., 1633
 Степовик Д.В., 1437
 Стерчо П. (рец. 1646)
 Стефанович А., 1438
 Стечишин М., 1684
- Татарнюк М., 1686
- Федорів М.М., 1439
 Фотиев К.В., 1607
- Хома І., 1589, 1628, 1659
 Хомин П., 1445
- Чавс П., 1440
 Чубатий М., 1524
- Шавель С.С., 1544
 Шавельський Г.И., 1629
 Шаворов В., 1602
 Шевырев С., 1579
 Шептицький А., 1441
 Штефан А., 1646
- Щапов Я.Н., 1442-3
 Щепкович Ф., 1630

Б. АВТОРИ ЛАТИНСЬКОЇ АЗБУКИ

- Armstark R., 1610
 Arrignon J.-P., 1546
 Attwater D., 1467
- Bańkowski E., 1660
 Bendza M., 1611
 Blažejovskyj D., 1468-9, 1470

- Brynner E. (rec. 1615)
 Bulbenko F., 1612
- Carsten Goerrke, (rec. 1608)
 Chomyszyn G., 1471
 Coughlin J.F., 1526
 Cygan B., 1613
 Cywiński B., 1693
- Döpmann H.D., 1614
 Dvornik F., 1547-8
- Elbe H., 1472
 Ewans M.J., 1473
- Fedoriw G., 1549
 Fiedler J., 1647
 Fogarty G., 1694
 Fręchowicz T., 1661
 Freeze G.L., 1615
 Fyrygos A., 1474
- Gach P.P., 1475
 Gaumnitz H., (rec. 1421)
 Gerus-Tarnawecky I., 1476
 Glódź S., 1477, 1662
 Górski Pobieg, 1478
- Heppell M., 1580
 Hornicki E., 1634
- Immekus E., 1616
- Kalaj J., 1550
 Kennedy Grimsted P., 1479
 Kloczowski J., 1527
 Klostermann R.A., 1551
 Koch H., 1617
 Kostyba L., 1480
 Krajcar J., 1481, 1594, (rec. 1469,
 1483, 1490, 1502-3, 1569, 1584, 1614)
 Labunka M., 1482
 Lacko M., (rec. 1648)
 Lanckorońska K., 1552
 Lemeševskij M., 1483
- Manteuffel T., 1553
 Markus V., 1554
 Marusyn M., 1581-2
 Mason R.A.E., 1555
 Mojoli G., 1485-6
 Mokry W., 1635
 Monczak I.N., 1583
 Müller L., 1487-8 (rec. 1520)
- Narbutt O., 1489
- Obolensky D., 1584
 Ojtozi Eszter, 1490
 Olszamowska-Skowrońska S., 1491-2
 Ozorowski E., 1493
- Paszkiewicz H., 1556-8
 Patock C., 1409
 Pekar A., 1494, 1649, 1650, 1695.
 Pepe I., 1480
 Pidručnyj P., 1502, 1503-4
 Plank P., (rec. 1483)
 Podskalsky G., 1559
 Poppe A., 1560-1568, (rec. 1496)
 Pospishil V., 1696
 Preima C., 1697
 Procko B.P., 1698-9
 Przekop E., 1495 1663
 Pupinis (rec. 1483)
- Radzik R., 1636
 Roman J., 1700
- Scott K.C., 1528
 Seeman K.D., 1496
 Senyk S., 1582
 Sheshko P., 1497
 Siefkes F., 1498
 Simmons J.S.G. (rec. 1424)
 Šimrak J., 1651-4
 Skowrońska (Olszamowska), 1491-2
 Slivka J., 1499
 Starke A., (rec. 1531)
 Stopniak F., 1597
 Sysyn F., 1595
- Tachaios A.A., 1585
- Magocsi P.R., 1484, 1648

Tarnawecy I. (Gerus), 1476	Wolyniak, (rec. 1478)
Tkač S., 1500	
Tremba B.S., 1529	Yuzyk P., 1701
Tsirpanlis Z.N., 1501	
Welykyj A.G., 1502-5	Zlepko D., 1702
Werhun P., 1530	Žužek I., 1569
Wierzchowski M., 1664	Žužek N., 1586
	Žužek R., (rec. 1559)

ПОКАЖЧИКИ ЗАГОЛОВКІВ

з усіх випусків

А. ЗАГОЛОВКИ КИРИЛИЧНОЇ АЗБУКИ

Акты издаваемые Коммисією... в Вильнѣ, номер 1	Альманах першої річниці Ап. Екзархату Саскачевану. 1685
Акты историческіе... изд. Археогр. Комм., 14	Альманах Станиславівської землі. 1247
Акты по истории загр. монастырей Кіевской епархіи... 56	Археографіескій Сборник... Вильна. 16
Акты об Унії и состояніи прав. Церкви... 31	Архив Юго-Зап. Россіи. 29, 37, 38
Акты относящіяся ко дѣлу о подчиненіи Кіевской митрополіи моск. патр. 32	Архипастыр скитальців. 1022
Акты... ко исторіи Галицко-русск. прав. Церкви 35	Бойківщина. 1631
Акты относящіяся ко ист. Зап. Россіи 12	Бучач і Бучаччина. 1248
Акты относящіяся ко ист. Зап. Рус. Церкви 7,11	Ватикан і Українці. 1081
Акты относящіяся ко ист. Львовскаго Ставроп. Братства 36	Введеніе христіянства на Руси. 1190
Акты относящіяся ко ист. Прав. Церкви в югозап. Россіи 29	В двѣстлѣтню рочицію Унії Львів. епархіи. 550
Акты относящіяся ко ист. б. Холмской епархіи 10	Виленское прав. Братство. 930
Акты относящіяся ко ист. Южной і Зап. Россіи 13	Висвітлення до ист. Львів. синодів... 1891-7. 1249
Акты о церк.-релігійных отношеніях в юго-зап. Россіи 33	Віра укр. народу. 1525
Акты проясняющіе элемент православія в зап. краѣ. 1	Возсоединеніе уніатов с Прав. Церковью. 478
Альманах Василіяньских Богословів. 794	В обороні прав... Гр.-кат. Церкви. 1444
	Временник Иститута Ставропигійскаго. 1150
	Всеподданейшій отчет обер-прокурора... 116
	Вѣстник Юго-зап. Россіи. 42
	Гайдамацький рух... 1231
	Гдѣ жили первые Киев. митрополиты... 294
	Голгота Унії в Карп. Україні... 1263

- Гр.-Кат. Духовна семінарія у Львові. 901
- Гр.-Кат. Церква. 395/2
- Два документа по дѣлу почаевской лавры... 117
- 25-ліття Укр. Кат. душпастирства в Н. Ульмі. 1280/2
- До історії знищення Унії церковної. 1151
- Докладная записка свящ. Синода Укр. Прав. Церкви... прав. Церквам. 48
- Документи до історії звільнення митр. Ісповідника... 1445
- Документы относящиеся ко ист. церк. Унии. 9
- Дополненія к актам..., Россіи 70
- Дополненія ко истор. актам. 15
- Дрогобиччина. 1250
- Енциклопедія Українознавства I-III. 221
- Жалобна книга в пам'ять м. Іларіона. 982
- Жалобна книга в пошану м. Іларіона. 1390
- Житіє Теодосія, ігум. Печерскаго. 49
- Замѣтка по поводу... Бресткой Унии. 415
- Записка о духоборцах... 1135
- Записка асп. Евгенія Булгаряса... о лучшем способѣ воссоединенія униатов... 119
- Записки Василия Лужинскаго... 120
- Записки Іосифа митр. Литовскаго... 121
- Збірка матеріалів з... 50-ття УГПЦ. 1281
- Збірник Львів. Ставропігії... 902
- Збірник на пошану... св. Й. Кунцевича. 979
- З життя укр. Кат. Церкви в катакомбах. 1446
- Звернення єп. Феодосія до Брежнєва. 1447
- О. Ієроним Стрілецькій. 1391
- Из ист. образования на Украинѣ. 927
- Историко-юридическія матеріялы... 50
- Историческая географія Россіи. 1608
- Календар «Праці». 674
- Календар св. Йосафата. 1448
- Каталог Згромадження Сестер Служ. 1449
- Каталог колекції документів Київ... Комісії. 509
- Каталог пергаментних документів... у Львові. 1450
- Каталог Сестер ЧСБВ. 1451
- Кат. Церква в Зах. Україні. 1590
- Ко вопросу о Кіев. митр... Михаилѣ. 295
- Ко ист. Унии на Подоліи. 479
- Конкордат... Річипосп. Польської. 1452
- Ко характеристикѣ русской церк.-бытовой жизни... XIX в. 163
- Кієво-Печерская Лавра... 810
- Кієв. митр. Гр. Цамблак. 352
- Кієв. митр. Рафаил Заборовскій. 1002
- Когда и гдѣ совершилось крещеніе... 293
- Коліівщина 1768. 1231
- Корона Данила. 339
- Короткія записки истор. о м. Самборѣ. 1237
- Культурное наследие древней Руси. 1316
- Лист Мелетія патр... 126
- Листи м. Іпатія Потія. 126
- Львовская Лѣтопись. 59
- Львовское Ставроп. Братство. 1360
- Людина праці. 982
- Матеріали для ист. православія в Зап. Украинѣ в 18 ст. 30
- Матеріали до ист. Гал.-Руського шкільництва 18 і 19 вв. 903
- Матеріали до ист. Коліівщини. 127
- Матеріали ко ист. русской гр.-униатской Церкви. 128
- Михаил, митр. Кієвскій 12 в. 295
- Надзвичайний Синод УКЦ. 145
- На ложном пути. 414
- Наукові досліди рукописів Перем. Капігули. 1454
- На Христовій Ниві. 1293/2
- Начерк ист. Ліги укр. кат. жінок Канади. 1283
- Начерк історії Унії... 1591

- Не посягайте на православіє. 129
 О влітніні югозап. церк. Братств... 1044
 О Епископствѣ Перемиском и Святителях. 1392
 О началѣ християнства в Києве. 292
 Описаніє документов... уніатских митрополитов. 54
 Описаніє документов і дѣл... Синода (1542-1770). 55
 Опредѣленія Собора Виленскаго 1509. 343
 О сектах в Києвщинѣ. 1129
 Отверте Письмо... Русинів-Народовців до... Духовенства... 1455
 Отвѣт на изданную... брошуру: « О преслѣдованіи... гр. к. Церкви... ». 1592
 О церквах Бресткой капітулы... 18 в. 1274
 О церк.-канонических правилах древних... митрополитов. 248
 Очерк служенія митр. Лит. Іосифа... 951
 Памятка 300 ювілею Унії Берестейкої. 1593
 Памятки древне-русс. каноническаго права. 169
 Памятники изданные... для разбора древних актов... 150, 160
 Памятники литературной полемики... 34
 Памятники полемической литературы. 191
 Памятники Православія и Рус. народности... 56
 Перед сто роками. 1456
 Перший шематизм Торонтської... епархії. 1457
 Письма еп. Полоцкаго Смарагда... 121
 Письма-Послання м. А. Шептицького... 100
 Підгасцька земля. 1632
 Полное собраніє законов Рос. имперіи. 170
 Полное собраніє постановленій... рос. имперіи. 171
 Полное Собраніє Русс. Лѣтописей. 60
 Постановленія... сеймов в Юго-Зап. Россіи. 37
 Правила Р.-Кат. Церкви в Канаді. 1458
 Прав. Церков на Буковинѣ. 525
 Прав. Русские Обители... 811
 Перемишль. 1251
 Перша Укр. Кат. Митрополія в Канаді. 675
 Першодрукар І. Федоров. 1152
 Підвалини У.П. Церкви. 538
 По вопросу о началѣ Киев. академіи. 863
 Празднованіє столѣтія Подольської еп. 662
 Преп. Стефан, еп. 233
 Проекты об уничтоженіи гр.-восточнаго вѣроисповѣданія... 131
 Про Крехівський монастир. 1333
 Пропамятна книга... 40 Укр. Нар. Союзу. 676
 Пропамятна книга відкриття нової церкви... у Ванкувері 1982. 1686
 Пропамятна книга 85-ліття... Українців в Канаді. 1687
 Пропамятна книга... Укр. Кат. Каледжа у Філадельфії. 1283
 Пропамятна книга вол. ювілею укр. народу в Канаді. 675
 Проп. книга ОО. Василян в Канаді. 812
 Проп. книга 15-ття УАПЦ у Британії. 1229
 Пропамятне письмо... Льву XIII. в справі... церкви в Америці. 1459
 Про школи при Бучач. монастирі. 1333
 Протетація... Львов. Ставр. Братства. 1460
 Путешествіє... патр. Макарія в Росію... 61
 Пятдесятліття У.К. Церкви св. Юра в Н.Й. 1688.
 Релігія в житті укр. народу. 1042
 Рукописи гр.-кат. Перем. Капітулы. 1153
 Русскія Дворянскія Фамиліи. 1154
 Русскіи монастыри на Угор. Руси. 1333

- Русь, Візантія и Рим./304
 Сборник императорскаго рус. Обще-
 ства. 62
 Сборник Лѣтописей... ко ист. Ю. и
 Зап. Руси. 63
 Сборник статей по поводу... воссое-
 диненія... 477
 Сведенія о соборах в рос. Церквѣ. 344
 Св. Велика Ольга. 1545
 Св. Свящ. Йосафат К. 980
 Синод дієцез. Станиславівській 1908.
 1155
 Славянскіє книги Кирил. печати...
 1156
 Собор душ. 1689
 Собор Рускій Еп. Перемискій... 1898.
 1157
 Сонце Правди. 1690
 Состояніє русс. духовенства в 18 ст.
 740
 Списки архієреєв ієрархії всеросс... 65
 Список церквей и духовенства Холм-
 ско-Варшав. епархія... 66
 Справочник-указатель печатних опи-
 саний слав.-русс. рукописей. 1158
 Статут Рускої Гр.-К. Церкви в Ка-
 наді. 1458
 Схематізм всего клира епар. Перемис-
 кой... 1879. 559
 Твори слуги Божого м. А. Шептиць-
 кого... 102
 Теорія III Ряду. 515
 Теревовельська земля. 1252
 Три русс. общества в вост. Венгріи.
 1461
 Труды Комитета... Подольської епар-
 хіи. 134, 1160
 Труды Подольскаго Еп. Ист. Стат. Ко-
 митета. 660, 661
 Укр. Грамоти. 1159
 Укр. Кат. митрополія в Зл. Д. Аме-
 рики. 676
 Українська книга. 1362
 Укр. баптисти... 1128
 Укр. Книги кирил. печати 16-18 вв.
 1462
 Укр. Письменники. 1161
 Укр. поселення. Довідник... 1463
 Укр. Прав. Церква в Європі... 1609
 Українці в Австралії. 677
 Унійний З'їзд у Львові. 437
 Устав св. В. Володимира... 1464
 Царський Вязень. 981
 Четверть століття на Влад. престолі.
 1284
 Чортків. 1253
 Шематизм духовенства Укр. Кат. Цер-
 кви в Німеччині. 1465
 Шематизм гр. кат. духовенства... Лем-
 ковщини. 560
 Шематизм Саскат... Епархії. 1466
 Шляхами золотого Поділля. 1633
 Юбилейное изданіє 300-го основанія
 Львов. Ставроп. Братства. 153
 Ювілейний Альманах Василя студен-
 тів в Бразилії. 813
 Ювілейний Альманах Укр. Гр. Кат.
 Церкви у Зл. Д. Америки. 676
 Ювілейна книга на пошану м. Іла-
 ріона. 982
 Ювілейна книга ОО. Редemptористів.
 814
 Ювілейна памятка катедр. парафії...
 у Н. Вестмінстері. 1691
 Ювілейна памятка У.К. парафії... в
 Ричмонді. 1692

Б. ЗАГОЛОВКИ ЛАТИНСЬКОЇ АЗБУКИ

- Acta et Decreta Synodi Prov...Leopoli,
 1891. 173
 Agitazione scismatica in Galizia. 604
 Apologie der orthodoxen...in Buko-
 wina...642
 Brief outline of ukr. Mission in Canada.
 1526
 Bullarium Pontificium...P.F. 85
 Bullarium Romanum. 85
 Bullae et Brevia...osvm concernentia. 85

- Catalogus Ordinis Basiliani...1983. 1506
 Catholic (The) Directory...Philadelphia, 1958. 1507
 Cerkiew Unicka we wsch. Małopolsce... 573
 Cerkiew prawosławna na Chełmszczyźnie. 1508
 Chiesa (La) del Silenzio... 707
 Chrétiens d'Ukraine... 1509
 Concordia circa correlationes utriusque ritus...in Galicia. 1510
 Considerations sur l'Etat de l'Eglise Unie en Pologne. 1665
 Diplomata statuaria a Patriarchis... 135
 Directory 1984. Byz. Ruth...Province 1511
 Dissertatio de origine Christ. Religionis in Russia. 272
 Documents inédites «L'Eglise Orthodoxe...»...1921 a Kiev. 72
 Documents servants a éclaircir...rapports avec la Russie et...Pologne. 73
 Drukarze dawnej Polski... 1913
 Dyskusja prasowa... 137
 Dzieje Unii Kościelnej... 422
 Eglise (L') S. Vladimir...a Paris. 1703
 Esposizione documentata sulle cure... del...Pio IX... 138
 Gojdič Pavel... 985
 Historia kościoła w Polsce. 1531
 Historia o pozabianiu Bazilianów... 139
 Historische Skizze über Dotation... 574
 Jak z Unitami obchodzą się w Rosyji? 1177
 In difesa del cattolicesimo ucraino. 1512
 Ius ecclesiasticum circa relationes utriusque ritus in Galicia... 751
 Ius Particolare Ruthenorum. 174
 Kościół i Cerkiew w Galicyji... 1258
 Kościoły katolickie ob.łac...Rosji. 93
 Kosciół w Polsce. 216
 5.000.000 des Polonais forcées...d'abjurer leur foi...(Lithuanien..P.B.). 453
 Litterae Apostolicae M.P. 175
 Material zur Denkschrift der Galizischen Russen...über Reform des... Regularclerus... 165
 Materyały do dziejów upadku Unii... 142
 Mémoire de L'Abbé J.A. Savouin... sur le travail fait au milieu de Ruthenes... 1513
 Mémoire présentée a...Benoit XV. 1178
 Memories of Mundare... 1704
 Miscellanea in Honorem Card. Isidori. 362
 Missionaires (Les) Moscovites chez les Ruthènes Unis. 461
 Monumenta Ucrainae Historica. 77, 619, 1179
 Monumenta Historiae Warmiensis... 166
 Monumenta Medii Aevi...Poloniae. 76
 O Obrzędach gr.-unickich. 1666
 Opći šematizam Kat. Crkve u Jugoslaviji... 1289/1
 Ordnung und Cerimonien...der...Einführung...A. Angellowicz. 1514
 Oriente Cattolico. 218, 1184
 Orthodox (The) Church in America. 544
 Orthodox (The) Church in Poland. 1091
 Parishes a. Clergy of the Orthodox Churches...in America... 1515
 Per l'Unità della Chiesa. 759
 Prawo a bezprawie w zaborze rosyjskim. 1225
 Prawosławie w Rosyji e jego podłoże w Galicyji. 575
 Primi Incatenati. 708
 Protestatio adversus..falsas..accusationes..contra...episcopum. 1516
 Raporty gen. wizytatorów szkół... 1180
 Schematismus...cleri Premisliensis... 1829. 1517

- Schyzma i jej apostołowie...w dyecezyi Chełmskiej. 461
Słownik polskich teologów... 1518
Stosunek Rzeczypospolitej do wyznania gr.-kat. 355
Stosunki narodościowe w Galicyi wsch. 1257
Synodus Prov...Zamosciae 1720. 177
Szkoły ludowe w Rosyi. 1368
Tragedy (The) of the gr. cath. Church in Czechoslovakia. 1270/2
Tysiąc lat Przemyśla. 1637
Ukraine. A Concise Encyclopedia. 221
Ukraine u. die kirchliche Union. 760
Ukr. (The) Church – a longsuffering witness to injustice. 1270
Ukr. Vatican Synod...1980... 1519
Ukrainians in Alberta. 1705
Unia na Litwie i na Białorusi. 144
Union des Eglises et les persecutions pol. en Ukraine. 521
United (The) Societies of the USA. 1289/2
Volumina Legum. 178
Werke (Die) des Metr. Ilarion. 1520
Zakony męskie w Polsce w 1772 r. 835
Zbiór praw litewskich 1389-1529. 178
Zbiór wiadomości o kościele i rel. kat. w cesarstwie rosyjskim... 148

« ANALECTA ORDINIS SANCTI BASILII MAGNI »
ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО

Sectio I СЕКЦІЯ

OPERA - WORKS

1. WOJNAR M., <i>De Regimine Basilianorum Ruthenorum</i> . Rome 1949, pp. XX+218	US \$ 7.00
2. SOŁOWIJ M., <i>De Reformatione Liturgica H. Lisowski (1784-1809)</i> . Rome 1950, pp. XI+128 (available only when the complete collection is ordered)	» \$ 5.00
3. WOJNAR M., <i>De Capitulis Basilianorum</i> . Rome 1954, pp. XVI+204	» \$ 7.00
4. НАВАРКО І., <i>Св. Володимир В.-Володар і Христитель Руси-України (960-1015)</i> . Рим 1954, стор. XXXII+228.
(<i>Saint Vladimir the Great-Ruler and Baptist of Rus-Ukraine</i>)	» \$ 8.00
5. НАГАВСЬКИЙ І., <i>Кирило-Методіївське Християнство в Русі-Україні</i> . Рим 1954, стор. XVIII+178.
(<i>Cyril-Methodius Christianity in Rus-Ukraine</i>)	» \$ 5.00
6. СОНЕВИЦЬКИЙ Л., <i>Український Єпископат Перемиської і Холмської Єпархій XV-XVI ст.</i> Рим 1955, стор. 108.
(<i>Ukrainian Episcopate of the Peremyshl and Cholm Eparchies in the XV-XVI centuries</i>)	» \$ 4.00
7. РЕКАР BASIL, <i>De Ereptione Canonica Eparchiae Mucałoviensis (1771)</i> . Rome 1956, pp. 136.	» \$ 4.00
8. HOLOWACKYJ R., OSBM, <i>Seminarium Vilnense SS. Trinitatis (1601-1621)</i> . Rome 1957, pp. XV+158	» \$ 5.00
9. WOJNAR M., OSBM, <i>De Protoarchimandrita Basilianorum (1617-1804)</i> . Rome 1958, pp. XXVII+298	» \$ 8.00
10. BARAN A., <i>Metropolia Kioviensis et Eparchia Mucałoviensis</i> . Rome 1960, pp. XII+112.	» \$ 4.00
11. BILANYCH I., <i>Synodus Zamostiana a. 1720</i> . Rome 1960, pp. XVI+128.	» \$ 4.00

12. STASIW M., *Metropolia Haliciensis (eius historia et iuridica forma)*. Rome 1960, pp. XVIII+240 » \$ 7.00
13. НАВАРНО І., *Київські і Галицькі Митрополити*. Біографічні Нариси (1590-1960). Рим 1962, ст. XVIII+272.
(*Metropolitans of Kiev and Halyč*) » \$ 8.00
14. JOUBEIR A., *La notion canonique de rite*. Rome 1961, pp. XII+104 » \$ 4.00
15. LOZOVEI P., *De Metropolitatum Kioviensium potestate (988-1596)*. Rome 1962, pp. XXII+140 » \$ 5.00
16. WIWČARUK S., *De Synodo provinciali Berestensi a. 1765 non celebrata*. Rome 1963, pp. XII+170 » \$ 5.00
17. PATRYLO I., *Archiepiscopi - Metropolitani Kievo-Halicienses (attentis praescriptis M.P. « Cleri sanctitati »)*. Rome 1962, pp. XVI+142. » \$ 5.00
18. BARAN A., *Eparchia Maramorošiensis eiusque unio*. Rome 1962, pp. XII+108 » \$ 4.00
19. ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО Н., *Історичні підвалини УАПЦ*. Рим 1964, стор. 120.
(*Historical background of the Ukrainian Autocephalic Orthodox Church*) » \$ 4.00
20. СОЛОВІЙ М., *Божественна Літургія. Історія-Розвиток-Пояснення*. Рим 1964, стор. XIV+422.
(*Divine Liturgy - History, Evolution and Commentary*) . » \$ 10.00
21. МУХАЛСЬКИЙ А., « *Liber de Fide* » *Pseudo-Nathanaëlis*. Fontes et Analysis. Rome 1967, pp. 150 US \$ 5.00
22. ПЕКАР А., *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. I. Рим 1967, стор. 242.
(*Outline of Church History in Transcarpathia*) » \$ 6.00
23. CHIMY J., *De figura iuridica Archiepiscopi maioris in iure canonico orientali vigenti*. Rome 1967, pp. 224. » \$ 6.00
24. ГАЄСЬКИЙ Г.-БАРАН А., *The Cossacks in the Thirty Years War*, vol. I. Rome 1969, pp. 140 » \$ 5.00
25. DUCHNOVIČ A., *The History of the Eparchy of Prjašev*. Rome 1971, pp. VIII+102. » \$ 5.00
26. MUDRYJ S., *De Transitu ad Alium Ritum*. (A Byz.-Ucraino ad Latinum). Roma 1973, pp. XXIV+182 » \$ 6.00
27. ВЛАЖЕЮВСЬКИЙ Д., *De Potestate Metropolitatum Kioviensium in Clerum Regularem (1595-1805)*. Rome, 1973, pp. 196 » \$ 6.00
28. ТРЕМБИЦЬКИЙ В., *Український Державний Гімн та укр. патріотичні пісні*. Н. Йорк-Рим 1973, стор. 120+11.
(*Ukrainian Anthem and other Patriotic Songs*) » \$ 4.00
29. ВЛАЖЕЮВСЬКИЙ Д., *Ukrainian and Armenian Pontifical Seminary of Lviv 1665-1784*. Rome 1975, pp. XXVII+280 » \$ 10.00
30. GLINKA A., *Met. di Lviv Gr. Jachymovych ed il suo tempo*. Roma 1974, pp. XXXVII+368 » \$ 10.00

31. КУПРАНЕЦЬ О., *Православна Церква в міжвоєнній Польщі 1918-1939*. Рим 1974, стор. XXI+234.
(*The Orthodox Church in Poland in the Period between the Wars 1918-1939*) » \$ 8.00
32. КУПРАНЕЦЬ О., *Духовне Вогнище на Скитальщині (Українська Католицька Духовна Семінарія Гіриберт-Кулемборг)*. Торонто 1975, стор. 206.
(*A Hearth Away From Home: The Ukrainian Catholic Seminary in Hirschberg-Culemburg*) » \$ 8.00
33. ПАТРИЛО І., *Джерела і Бібліографія Історії Української Церкви*. Рим 1975, стор. XII+376.
(*Fontes et Bibliographia Historiae Ecclesiae Ucrainae*) » \$ 10.00
34. GLINKA L., *Diocesi Ucraino-Cattolica di Cholm* (Liquidazione ed incorporazione alla Chiesa russo-ortodossa). Romae 1975, pp. 274 » \$ 7.00
35. КУПРАНЕЦЬ О., *Походження назви «Русь» у Хроніці Руської Землі Іванінуса з 1611 р.* Торонто 1978, стор. 296
(*The origin of the name «Rus'» in «The cronicle of the land of «Rus» by A. Gwagninus of 1611*) » \$ 10.00
- 36-37. СОЛОВІЙ М.М., *Мелетій Смотрицький – як письменник*, т. I-II, Торонто 1977-78
(*Meletius Smotryckij - and his writings*) \$ 22.00
38. БАЛИК Б., *Інокентій І. Виницький, єпископ Перемиський, Самбірський і Сяноцький (1680-1700)*. Рим 1978, стор. XXIV + + 385
(*I. Vynnyckyj, episcopus Premisliensis... 1680-1700*) » \$ 12.00
39. ФЕДЮК П. Й., *Святий Василій Великий і Християнське Аскетичне Життя*, Рим-Торонто 1978, стор. 230.
(*St. Basil the Great and the Christian Ascetic Life*) » \$ 10.00
40. ВАВРИК М.М., *Нарис розвитку і стану Василіянського Чина XVII-XX ст.* Рим 1979, стор. XXIV+218, + мапа.
(*Evolutionis Ordinis Basiliani s. XVII-XX delineatio*) » \$ 12.00
41. КОРЧАГІН К., *Карне право Української Католицької Церкви. Історично-юридичний нарис*. Рим 1981, стор. XVIII 148
(*Jus poenale Ecclesiae Ucraino Catholicae*) \$ 8.00
42. BARAN A. - GAJECKY G., *The Cossaks in the Thirty Years War*, vol. II, Rome 1983, pp. 124 (Vol. I - See Nr. 24). » \$ 8.00
43. BŁAŻEJOWSKYJ DMYTRO, *Byzantine Rite Students in Pontifical Colleges, and in Seminaries, Universities and Institutes of central and western Europe (1576-1983)*. Rome 1984 » \$ 12.00

Sectio II-a - « ANALECTA ». Voll. I-XII, Romae 1949-1985.

Sectio III-a - « DOCUMENTA ...ex ARCHIVIS ROMANIS »:

Documenta Pontificum Romanorum (= DPR)

(Documents of Roman Pontiffs)

1. <i>Volume I: (1075-1700)</i> , Rome 1953, pp. XX+681	US \$ 15.00
2. <i>Volume II: (1700-1953)</i> , Rome 1954, pp. XII+680	» \$ 15.00

Audientiae Sanctissimi (= AS)

3. <i>Volume I: (1650-1779)</i> , Rome 1963, pp. XII+288	US \$ 10.00
4. <i>Volume II: (1780-1862)</i> , Rome 1964, pp. XII+400 .	» \$ 12.00

S. Josaphat Hieromartyr (= SJH)

Documenta Beatificationis et Canonisationis
(Documents of Beatification and Canonisation)

5. <i>Volume I: (1623-1628)</i> , Rome 1952, pp. XXXI+306	US \$ 10.00
6. <i>Volume II: (1629-1637)</i> , Rome 1955, pp. XV+368 .	» \$ 10.00
7. <i>Volume III: (1638-1867)</i> , Rome 1967, pp. XXIV+492 .	» \$ 12.00

Acta S. Congregationis de Propaganda Fide (= ASCPF)

(Documents of the « Propaganda Fide »)

8. <i>Volume I: (1622-1667)</i> , Rome 1953, pp. XVI+368 .	US \$ 10.00
9. <i>Volume II: (1667-1710)</i> , Rome 1954, pp. XI+335 .	» \$ 10.00
10. <i>Volume III: (1710-1740)</i> , Rome 1954, pp. X+327	» \$ 10.00
11. <i>Volume IV: (1740-1769)</i> , Rome 1955, pp. XI+269 .	» \$ 10.00
12. <i>Volume V: (1769-1862)</i> , Rome 1955, pp. XII+294 .	» \$ 10.00

Litterae S. Congregationis de Propaganda Fide (= LSCPF)

(Letters of the « Propaganda Fide »)

13. <i>Volume I: (1662-1670)</i> , Rome 1954, pp. XV+332	US \$ 10.00
14. <i>Volume II: (1670-1710)</i> , Rome 1955, pp. X+326	» \$ 10.00
15. <i>Volume III: (1710-1730)</i> , Rome 1956, pp. 360	» \$ 10.00
16. <i>Volume IV: (1730-1758)</i> , Rome 1957, pp. XI+360 .	» \$ 10.00
17. <i>Volume V: (1758-1777)</i> , Rome 1957, pp. XI+370	» \$ 10.00
18. <i>Volume VI: (1778-1790)</i> , Rome 1957, pp. X+344 .	» \$ 10.00
19. <i>Volume VII: (1790-1862)</i> , Rome 1957, pp. XX+360	» \$ 10.00

Congregationes Particulares (= CP)

20. <i>Volume I: (1622-1728)</i> , Rome 1956, pp. X+308 .	US \$ 8.00
21. <i>Volume II: (1728-1862)</i> , Rome 1957, pp. X+362	» \$ 9.00

Epistolae Metropolitanarum (= EM)

(Letters of the Metropolitanans)

22. <i>Volume I: Josephi V. Rutskyj (1613-1637)</i> , Rome 1952, pp. XXXI+410	US \$ 10.00
23. <i>Volume II: R. Korsak, A. Sielava, G. Kolenda (1637-1674)</i> , Rome 1955, pp. VIII+368 .	» \$ 9.00

24. <i>Volume III</i> : C. Zochovskyj, L. Zalenskyj, G. Vynnyckyj (1674-1713), Rome 1958, pp. X+302	» \$ 8.00
25. <i>Volume IV</i> : L. Kiszka, A. Szeptyckyj, F. Hrebnyckyj (1713-1762), Rome 1959, pp. X+446	» \$ 10.00
26. <i>Volume V</i> : Ph. Volodkovyč (1762-1778), p. I, Rome 1967, pp. XXXVIII+304	» \$ 8.00
27. <i>Volume VI</i> : Ph. Volodkovyč (1762-1778), p. II, Rome 1969, pp. X+(305-532)	» \$ 8.00
28. <i>Volume VII</i> : L. Szeptyckyj (1778-1779), R. 1970, LVI+338	» \$ 9.00
29. <i>Volume VIII</i> : J. Smogorzewskyj (1780-1788). R. 1965, XL+456	» \$ 10.00
30. <i>Volume IX</i> : Th. Rostockyj, H. Lisovskyj, G. Kochanovyč, J. Bulhak (1788-1838). Rome 1980, pp. 478	» \$ 15.00

Litterae Episcoporum (= LE)

(Letters of the Bishops)

31. <i>Vol. I</i> : Ann. 1600-1640, Rome 1972, pp. X+336	US \$ 10.00
32. <i>Vol. II</i> : Ann. 1641-1665, Rome 1973, pp. XII+388	» \$ 10.00
33. <i>Vol. III</i> : Ann. 1665-1690, Rome 1974, pp. XII+357	» \$ 12.00
34. <i>Vol. IV</i> : Ann. 1690-1710, Rome 1975, pp. XV+346	» \$ 12.00
35. <i>Vol. V</i> : Ann. 1711-1740, Rome 1981, pp. XXIV+374	» \$ 15.00

Litterae Nuntiorum Apostolicorum (= LNA)

(Letters of the Apostolic Nuncios)

36. <i>Volume I</i> : (1550-1593), Rome 1959, pp. XVI+370	US \$ 10.00
37. <i>Volume II</i> : (1594-1608), Rome 1959, pp. XIV+330	» \$ 10.00
38. <i>Volume III</i> : (1609-1620), Rome 1959, pp. XI+302	» \$ 10.00
39. <i>Volume IV</i> : (1621-1628), Rome 1960, pp. XII+362	» \$ 10.00
40. <i>Volume V</i> : (1629-1638), Rome 1961, pp. XII+320	» \$ 10.00
41. <i>Volume VI</i> : (1639-1648), Rome 1962, pp. XII+342	» \$ 10.00
42. <i>Volume VII</i> : (1649-1651), Rome 1962, pp. XIV+348	» \$ 10.00
43. <i>Volume VIII</i> : (1652-1656), Rome 1963, pp. XVI+338	» \$ 10.00
44. <i>Volume IX</i> : (1657-1659), Rome 1963, pp. XII+320	» \$ 10.00
45. <i>Volume X</i> : (1659-1663), Rome 1965, pp. XII+356	» \$ 10.00
46. <i>Volume XI</i> : (1664-1669), Rome 1967, pp. XII+300	» \$ 10.00
47. <i>Volume XII</i> : (1670-1674), Rome 1968, pp. XIV+360	» \$ 10.00
48. <i>Volume XIII</i> : (1675-1683), Rome 1969, pp. XII+290	» \$ 10.00
49. <i>Volume XIV</i> : (1684-1693), Rome 1977, pp. XII+288	» \$ 10.00
50. <i>Volume XV</i> (in preparation)	

Supplicationes Ecclesiae Unitae (= SEU)

51. <i>Volume I</i> : (1600-1700), Rome 1960, pp. XII+370	US \$ 10.00
52. <i>Volume II</i> : (1700-1740), Rome 1962, pp. XII+360	» \$ 10.00
53. <i>Volume III</i> : (1741-1769), Rome 1965, pp. XII+360	» \$ 10.00
54. <i>Volume IV</i>	
55. Documenta Unionis Brestensis (1590-1600) (= DUB)
Rome 1970, pp. XVI+540 (Volume one only)	\$ 12.00

Litterae Basilianorum (= LB)

56. Litterae Basilianorum, vol. I (1601-1730), R. 1979, X+368	» \$ 12.00
57. Litterae Basilianorum, vol. II (1731-1760), Rome 1979, X+374	» \$ 12.00